Мостай Кәрим

Айгөл иле

П
К97

Мостай Кәрим

Айгөл иле

Пьесалар

БАШҠОРТОСТАН КИТАП НӘШРИӘТЕ
ӨФӨ — 1979

С (Башк)
К 97

106343

Республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. Н. К. КРУПСКОЙ
09

Мостай Кәрим.

К97 Айгөл иле. Пьесалар. Өфө, Башҡортостан китап нәшриәте, 1979 й.
480 бит.

Был йыйынтыҡҡа Башҡортостандың халыҡ шағире, СССР Дәүләт премияһы лауреаты Мостай Кәримдең драма әҫәрҙәре тупланды.

К $\frac{0775-37}{М\ 121(03)-79}$ 68—79 С(Башк)

© Башҡортостан китап нәшриәте, 1979 й.

Яңғыз ҡайын

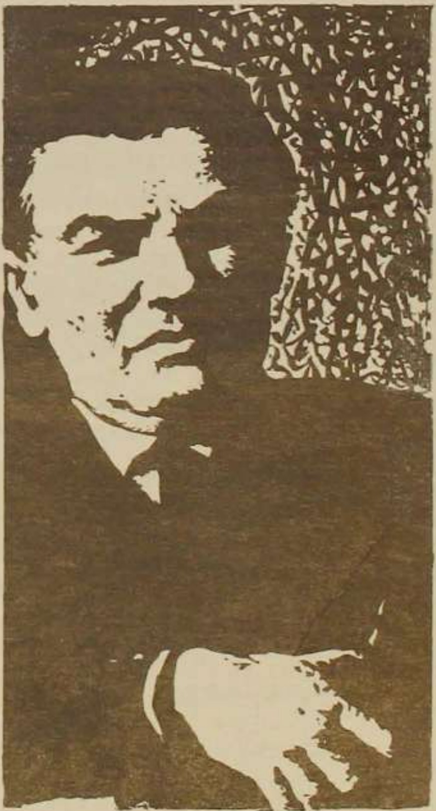

Өс шаршаулы драма

Ҡатнашалар:

Мырҙахан Шәүкәтов — 55 йәштә.
Зөләйхә Иштуғанова — 50 йәштә.
Гәрәй Хаҡов — 37 йәштә.
Тимербулат Арсланов — 45 йәштә.
Гөлбәдуан — ҡартайған ҡарсыҡ.
Шаһи Туҡтамышев — 20 йәштә.
Мәликә — пожарник, 32 йәштә.
Солтан — 20 йәштә.
Сулпан — 25 йәштә.
Хәйҙәр — 27 йәштә.
Көнбикә — 23—24 йәштә.
Ҡотлыев — 45 йәштә.
Шәүәли — 55 йәштә.
Фәйрүзә — 18 йәштә.
Егеттәр, ҡыҙҙар, колхозсылар.

Ваҡиға 1950 йылда бара.

БЕРЕНСЕ ШАРШАУ

Беренсе картина

«Яңғыҙ ҡайын» колхозының идараһы. Түрҙә председатель өҫтәле, ишек төбөндәрәк өҫтәл өҫтөндә ҡалын папкалар һәм счет тора; унда счетовод ултыра булырға тейеш. Шәүәли яңғыҙ. Консерва ҡалайына сәскәләр ултыртып, председатель өҫтәле янына килә. Алыҫта һалмаҡ ҡына тимергә һуғалар.

Шәүәли *(сәскә тотҡан ҡулын бер күтәреп, бер төшөрөп һанай).* Бер... ике... өс... дүрт... биш... алты. Сәғәт алтыны ла һуҡты — үтә бит был ғүмер, әй үтә бит... *(Шиғри хистәргә бирелеп, сәскә еҫкәп тора.)* Председатель ҡорҙаштың күңеле йомшармаҫмы тип, ошо кәнсиргә көн дә сәскә ҡуям. Юҡ, йомшармай... Әҙәм балаһының сәскә еҫенән рухы асылып китә торғайны. *(Тағы сәскә еҫкәй.)* Бар ине замандар, ай, бар ине. Мырҙахан бажа менән беҙ табындарҙа балды ла сәкәштермәй эсмәй торғайныҡ. Ил башы булып оҙағыраҡ тороу килешеп етмәне, ахыры, ҡорҙашҡа. Әллә нисек ҡырыҫланыбыраҡ китте тегеләй. Балдыҙ ҙа донъя ҡуйҙы шул... *(Председатель урынына ултырып уйға тала.)*

Мәлика инә. Ул йыуан ғына, йоморо ғына бисә, ыҡсым ғына кейенгән, аяғында итек. Шәүәли уның ингәнен һиҙмәй.

Мәлика. Шәүәли ағай!

Шәүәли ҡапыл һиҫкәнеп урынынан тора ла, өндәшеүсенең Мәлика генә икәнен күреп, кире ултыра.

Шәүәли. Ә, Мәлика ҡәрендәш! Ни йомош? *(Быны председателгә оҡшатып әйтә.)*

Мәлика *(һуҙып).* Ата-аҡ! Үҙең саҡырып киткәнһең дәбаһа...

Ш ә ү ә л и *(хәтерләп).* Эйе, эйе, шулай ине шул. Әле, иҙелеп уйға талып ултырғанда, хәтерҙән сығып киткән.

М ә л и к ә. Ниндәй уйҙар төштө ул тиклем баштарыңа, Шәүәли ағай?

Ш ә ү ә л и. Ғүмер тураһында уйлайым, ғүмер. Уйлаһаң, уйылып китерлек бит, Мәликә ҡәрендәш...

М ә л и к ә *(ултыра).* Ғүмер үтә шул, Шәүәли ағай. Ерҙә йөрөһәң дә үтә, пожар каланчаһында торһаң да үтә.

Ш ә ү ә л и. Һин дә һөйләнең һүҙ. Пожарҙа тороуыңа әле йыл да тулмаған. Ел йотоуҙан башҡа эшең бармы? Бына мин, исмаһам, ун биш йыл алмашһыҙ поста торам. Эҫе тимәйем, буран тимәйем, иртә тимәйем, кис тимәйем, йөрөйөм дә йөрөйөм. Ун биш йыл, ә? Арыумы? Арыу шул! Һин әле еләк кеүек ҡыҙ инең, мин был посҡа баҫҡанда. Хәҙер малайҙарың етеп килә.

М ә л и к ә *(һүҙҙең оҙаҡҡа һуҙыласағын һиҙеп, кеҫәһенән бәйләй башлаған ойоғон ала, йомғағын кире һалып, бәйләргә тотона).* Атай юҡ тип тормайҙар, үҫә бирәләр.

Ш ә ү ә л и *(һаман үҙенекен һөйләй).* Хәтереңдәлер инде. Баштараҡ председателдәр бер ҙә сыҙаманы бит. Алмашынды ла алмашынды, алмашынды ла алмашынды. Хәҙер Мырҙахан ҡорҙаш менән икәүләп нығынып алдыҡ буғай инде. Ун биш йыл. Ә үҙем һаман шул көйө, бөп-бөтөн, төп-төҙөк.

М ә л и к ә. Һиңә нимә булһын?

Ш ә ү ә л и. Бәлә ағас башынан йөрөмәй, ҡәрендәш, әҙәм башынан йөрөй. Кисә Миңзифа ҡарсыҡ, ҡомғанға абынып, аяғын имгәтте бит. Шуның кеүек...

М ә л и к ә. Һин инде, Шәүәли ағай, ҡомғанға абынып ҡына йығыла торған бәндә түгел.

Ш ә ү ә л и. Түгел, Мәликә, түгел. Мин әле...

М ә л и к ә. Һин мине һөйләшеп ултырырға ғына саҡырғайныңмы, Шәүәли ағай? Улайһа әйҙә минең каланчаға менеп һөйләшәйек. Донъя ла күберәк күренә унан.

Ш ә ү ә л и *(урынынан ҡапыл һикереп тора, етди төҫ ала).* Һиңә срочный задание бар, Мәликә. Хәҙер үк ала бейәне ек тә көн эҫеһенә тиклем бер юл утынға барып ҡайт. Теге яҙ киҫкән ҡайын утынын тейә.

М ә л и к ә. Ни эшләп бынау уттай июль сислаһында утын кәрәк булды икән кәнсәгә?

Ш ә ү ә л и. Кәнсәгә түгел. Утынды Ярулла ҡартҡа илтеп ауҙар.

М ә л и к ә. Бара торғас, әллә ни уйлап сығараһың, Шәүәли ағай. Нисек итеп мин каланчанан китәйем, ти.

Ш ә ү ә л и. Хәҙергә Шакир үҙе генә тороп торор. Иртәнсәк пожар булмай ул. Ҡайҙа күргәнең бар таң менән пожар сығарғанды, ә?

М ә л и к ә. Шәүәли ағай...

Ш ә ү ә л и. Председатель исеменән бойороп әйтәм! Ярулла ҡарттың утыны бөткән, тип торамсы. Председатель үҙе беләлер бит инде. Приказ уныҡы.

М ә л и к ә. Мырҙахан ағай ҡушҡас, һүҙе лә башҡа... И эше лә башҡа...

Ш ә ү ә л и. Эйе. Бар, бар. Ҡулың ҡалмаç, сауап булыр үҙеңә.

М ә л и к ә. Ә ул-был булып ҡуйһа...

Ш ә ү ә л и. Ҡуймаç. Үҙем яуап бирермен.

М ә л и к ә. Һин бирерһең дә ул.

Ш ә ү ә л и *(йомшарып)*. Мәликә ҡәрендәш, быҒаса ат егеп бөткән булыр инең инде.

М ә л и к ә. Егермен дә, китермен дә. *(Урынынан тора, ишеккә бара.)*

Ш ә ү ә л и. Әй, туҡта әле! Һин һалғылап ҡына ҡайтма. Үҙемә тип уйлап, ҡайырып тейәп ҡайт, ҡара уны, Ярулла ҡартҡа үҙем барып ҡарармын.

М ә л и к ә. Мин эште илке-һалҡы эшләй белмәйем, бер тотонорға ғына кәрәк миңә, тотоноп алһам, емерәм генә мин уны. *(Ҡапыл етеҙ сығып китә.)*

Ш ә ү ә л и. Дәүләт хеҙмәте ауыр хеҙмәт шул. Уны үҙ башына төшкән кеше генә белә. Бына бит бер юл утынға ебәреү өсөн генә лә күпме аңлатыу, төшөндөрөү кәрәк әҙәмгә... *(Етди төç менән яңынан өçтәл артына ултыра, бармаҡтары менән өçтәлгә шаҡый.)*

Ашығып, Ш ә ү к ә т о в инә. Ул урта йәштәрҙәге олпат кеше, башына ҡара эшләпә, аяғына итек кейгән. Тура үҙ өçтәле эргәһенә үтә.

Ш ә ү к ә т о в. Шәп кенәме, Шәүәли.

Ш ә ү ә л и. Арыу ғына әле, бажа.

Шәүкәтов эшләпәһен һалып, өçтәл тураһындағы ҡаҙауға элә, эшләпә төшөп китә. Шәүәли тиҙ генә йүгереп барып, эшләпәне яңынан элә, Шәүкәтов ултырғысына ултыра, терһәге менән консерва ҡа-

лайындағы сәскәне ауҙара. Сәскәне алып ҡарап тора ла, ситкә ташларға иткәндә, Шәүәли тотоп ҡала.

Шәүкәтов. Ҡартайып бөткән көйөңә шул сәскә менән булашыуыңды ҡуйыр инең инде, Шәүәли.

Шәүәли. Бынау хуш еҫтән әҙәм туямы, ҡорҙаш?

Шәүкәтов *(счетовод өҫтәленә күрһәтеп).* Счетовод ҡайҙа?

Шәүәли. Бөгөн фермала һауынсыларға контроль — шунда китте.

Шәүкәтов. Ә һин ниҙәр ҡыйраттың?

Шәүәли. Һинең приказдарҙы үтәп йөрөнөм. Шәмсиҙе дегет алырға станцияға ебәрҙем — бер. *(Бармағын бөкләй.)* Мәликәне утынға ебәрҙем — ике, тимерлектән анау йоҙаҡты төҙәттереп ҡайттым — өс... *(Бәләкәс кенә шкафҡа эленгән ҙур йоҙаҡты күрһәтә.)*

Шәүкәтов. Теге агрономды алырға Туҡтамышев районға киттеме әле?

Шәүәли. Китте. Таң менән үк өшкөрөп ебәрҙем.

Шәүкәтов. Кәрәкмәгәнгә ашығырға һин шәп инде.

Шәүәли. Ниңә, ҡорҙаш, машина ебәрергә кисә кисен үҙең приказ бирҙең бит.

Шәүкәтов *(ҡулын һелтәп).* Хәйер, барыбер инде, киләһе бәндә булғас, килә бирһен. Тик беҙҙең бәләкәс колхозда ул агроном нимә генә ҡыйратыр икән инде. Унан башҡа ла ҡыштырҙап ятҡан көн ине бит әле, Шәүәли, ә?

Шәүәли. Знамы.

Шәүкәтов. Шәүәли.

Шәүәли. Әү.

Шәүкәтов. Хәҙер үк көрән атты эйәрлә лә бесәнселәр янына сап. Сводка алып ҡайт. Нимә эшләптер кисә бирмәнеләр. Сабиргә инеп, газеталар алып сыҡ. Тиҙ йөрө.

Шәүәли. Мин хәҙер, ҡорҙаш! *(Сығып югерә, ишек алдында Гөлбәдуан ҡарсыҡ менән бәрелешә.)*

Гөлбәдуан инә. Ул муйынына ҙур тегәр еп һапламы аҫҡан.

Гөлбәдуан. Ярабби! Арбалы кеүек йөрөмәһәңсе. Бынау Шәүәлиҙе! Әҙәм тапай яҙҙың бит. Күҙенә аҡ-ҡара күренмәй быныӊ.

Шәүкәтов *(тиҙ генә өҫтәл эргәһенә килеп ултыра).* Эһем...

Г ө л б ә д у а н. Нимә эһелдәп кенә ултыраһың? Әйтер инең шуға: алдын-артын ҡарап йөрөһөн!

Ш ә ү к ә т о в *(башын күтәрмәй генә)*. Ни йомош, Гөлбәдуан еңгә?

Г ө л б ә д у а н. Мин һиңә йомош һорап килмәнем, әгәр әйттерәһең килһә.

Ш ә ү к ә т о в. Хуш, ҡунаҡҡа килһәң, ултыра ҡал.

Г ө л б ә д у а н. Ҡунаҡҡа ла түгел, мин һинең менән ысынлап алып әрләшергә килдем әле. Анау тоҡтар мәсьәләһе уйыңа кереп сыҡҡаны бармы һинең?

Ш ә ү к ә т о в. Ниндәй тоҡтар?

Г ө л б ә д у а н. Ниндәй тоҡтар тип ултыра бит әле! Иген тоҡтары, арыш, бойҙай, һоло, тары — бына шуларҙы һалырға.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡыҫыр көйөк менән көйөп йөрөйһөң, еңгә, тиһәм, хәтерең ҡалыр.

Г ө л б ә д у а н. Тороп тор әле! Бөгөн-иртәгә тигәндәй, ураҡҡа төшөргә торабыҙ. Бөтә колхозда ни бары етмеш тоҡ бар. Шулай, етмеш. Ҡобра ҡарсыҡ менән миңә калдаушигең ямап, әҙерләп ҡуйырға ҡушты шуларҙы. Яманыҡ. Тағы бармы, тигәс, бөтәһе шул, ти. Ни эшләп бөтәһе шул ғына булһын, тим, мин әйтәм. Нимәгә етә ул етмеш тоҡ? Нимәгә етә, ә? Түҙмәнем, Ҡобра ҡарсыҡты эйәрттем дә, иртәнге һалҡында баҫыуға барып, игендәрҙе тағы бер ҡат ҡарап ҡайттым. Собханалла, күҙ теймәһен! «Партизан» менән «Түңәрәк»текенән ҡайтышыраҡ булһа ла, игендәр бик күркәм. Етмеш тоҡ менән эшкә индереп буламы ни шул ашлыҡты, ә? Әйтеп ҡара әле?

Ш ә ү к ә т о в. Яйыраҡ һөйлә, еңгә, яйыраҡ. «Партизан» менән «Түңәрәк» хаҡында ла саманан сыҡма.

Г ө л б ә д у а н. Тороп тор әле! Ҡобра ҡарсыҡ менән икәүләп тағы калдаушиккә барҙыҡ, эйе, барҙыҡ. «Председатель иптәш үҙе беләлер әле», — тип тик тора ул нәмәң. Ҡобра ҡарсыҡ йонсоп ҡайтып китте. Мин бына һиңә килдем, нимә әйтерһең шуға? Йә, әйт!

Ш ә ү к ә т о в. Минме, мин шуны әйтермен: һеҙ мине үҙегеҙгә баш итеп ҡуйғанһығыҙ икән, мин үҙем белермен инде, еңгә. Яманмы-яҡшымы, дөрөҫөн әйткәндә, яман да түгел — мин етәксе бит әле. Бөтә колхозды етәкләп алып барған мин түгелме ни?

Г ө л б ә д у а н. Артыңдан этәргәс, алдан бармай ни

саран бар? Ана ҡул арбаһы ла, этәреп йөрөткәс, алдан бара.

Ш ә ү к ә т о в. Еңгә! *(Тора.)* Етте. Минең юҡ-барҙы тыңлап торорға ваҡытым юҡ. Мин етәксе кеше, аңлайһыңмы етәксенең нимә икәнен?

Г ө л б ә д у а н. Бик аңлайым.

Ш ә ү к ә т о в. Аңлаһаң, телеңде тый.

Г ө л б ә д у а н. Тыймам! Үҙебеҙ яһап ҡуйған көршәк һин. Үҙебеҙ элеп ҡуйған анау эшләпә һин. Арыу сағы ла бар ине ул эшләпәнең. Туҙанын гөпөлдәтеп ҡаҡмағас ни. Үҙебеҙ ғәйепле.

Ш ә ү к ә т о в. Етте, еңгә, етте! Артыҡ шашып киттең.

Г ө л б ә д у а н. Артыҡ та түгел, кәм дә түгел!

Ш ә ү к ә т о в. Туҡта, туҡта, тим, еңгә! Ай, әттә! *(Өҫтәл һуға, шул саҡ ҡаҙауҙағы эшләпә төшөп китә. Шул уҡ ваҡытта тышта автомобиль сигналы ишетелә.)* Килде! *(Тәҙрәгә бара.)*

Г ө л б ә д у а н. Машина килер ҙә китер. Тоҡто онотма! Минең наказ шул! *(Сыға.)*

Г ә р ә й Х а ҡ о в менән шофер Ш а һ и Т у ҡ т а м ы ш е в инә.

Г ә р ә й. Быны̣ң кеүек дыуамал кешене элек: «Арба менән ҡуян ҡыуған», — тиҙәр ине. Был шәпле шофер минең бригаданың пар ерендә йөк машинаһы менән көпә-көндөҙ ҡуян ҡыуып йөрөй. Үҙең ултырып йөрөгән машинаны ҡыҙғанмаһаң, үҙеңә икмәк ашатҡан ерҙе ҡыҙғаныр инең аҙыраҡ. Ерҙе!

Ш ә ү к ә т о в. Туҡта әле, кем... Гәрәй, агроном ҡайҙа?

Г ә р ә й. Агрономда ҡайғыһы бар ти беҙҙең шоферҙың! Таң менән баҫыуҙа ҡуян ҡыуып йөрөй бит был.

Ш а һ и. Һеҙ, иптәш Гәрәй, факттарҙы боҙоп күрһәтәһегеҙ. Һеҙҙең информация буйынса, мин специально баҫыуға ҡуян ҡыуырға барғанмын булып сыға... Бында айырма ҙур.

Ш ә ү к ә т о в. Агроном ҡайҙа, тип һорайым мин һинән? Ә һин: «факт» та «информация».

Ш а һ и. Барҙым, киткән, агроном киткән.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡайҙа киткән? Икенсе колхозға ебәргәндәрме?

Ш а һ и. Беҙгә киткән — «Яңғыҙ ҡайын»ға.

Ш ә ү к ә т о в. Рәтләп кенә, әҙәмсә генә аңлатып бир әле.

Ш а һ и. Шул. Дүртенсе скоростә генә, ҡойон уйнатып, районға барып индем. Күрһендәр, мин әйтәм, «Яңғыҙ ҡайын» машинаһының ҡалайыраҡ йөрөгәнен. Тормоштан артта ҡалған кешеләр аттар шәплеге менән маҡтаналар. Беҙ, мотор кешеләре, машина менән маҡтанабыҙ. Кемдең моторы шәп тарта, шуның даны арта...

Ш ә ү к ә т о в. Ай-һай-һай, күп һөйләйһең, ҡустым! *(Ҡырҡа.)* Йә рәтләп кенә аңлат, йә яҡшы саҡта тай бынан!

Ш а һ и. Шул. Барып еттем. Ә агроном, мин килгәнсе, «Партизан»дың теге иҫке машинаһына ултырып киткән. Ул машина тырылдап ҡайтып еткәнсе әле...

Г ә р ә й. Шул шатлыҡтан һин ҡуян ҡыуырға тотоноп киттең инде!

Ш а һ и. Иптәш бригадир, ҡуян бер эпизод ҡына бит ул минең ҡайнап торған тормошомда. Ә һеҙ шуға күҫәк күтәрәһегеҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡайнатырмын әле мин һинең тормошоңдо.

Ш а һ и. Мырҙахан ағай, иптәш председатель! Эш бит былай ғына булды. Мин кире ҡайтҡанда баҫыу аша ғына ҡайттым. Күрәм бер заман, алда, әрем төбөндә, бер һоро нәмә ҡыймылдай. Ҡараһам, ҡуян. Туҡта әле, мин әйтәм, быны ҡурҡытайым, тим. Прямо машинаны ҡуян өҫтөнә табан борҙом. Шунан ҡуян баҫыуға тороп сапты. Ул саба, мин ҡыуам, ул саба, мин ҡыуам. *(Онотолоп китә.)* Ер, һөрөлгән булһа ла, тигеҙ. Һәләк шәп саба, ҡәһәрең... Шунан ни, прямо арыш ыҙанына килеп сыҡҡанбыҙ. Инде тапаттым, инде тапаттым тигәндә генә быңа иптәш Гәрәй күреп туҡтатты. *(Шаһи һөйләгәндә, Шәүкәтов онотолоп, мауығып тыңлай.)*

Г ә р ә й. Шаһи туған, бит машина менән шаярыуың беренсе ҡат ҡына түгел. Бик шашып киттең. Һиңә үгеҙ менән бесән ташырға тура килмәгәйе әле.

Ш а һ и. Миңәме? Үгеҙгә ултыртып, йәш ғүмеремде заяға үткәрергә теләйһегеҙме, иптәш Гәрәй? Резонна түгел. Юҡ, иптәш Гәрәй, мин мотор кешеһе, минең тарихи урыным кабинала.

Ш ә ү к ә т о в. Артыҡ дулама әле, мотор кешеһе. Дыуамаллығың бик күптән бирле сикәмә тейә ине. Ту-

ҙемлек бөттө. Бөгөндән үк машинаға ҡағылаһы булма. Яҡупов бер үҙе генә эшләр. Ерҙә йөрөп ҡара саҡ ҡына. Приказ шул.

Ш а һ и. Киҫтең ҡанаттарымды, иптәш председатель, ике ҡанатымды бер юлы киҫтең. Аңлайһығыҙмы ни һеҙ скоросте! Мин осорға яратылғанмын, үрмәләй алмайым.

Ш ә ү к ә т о в. Үрмәләрһең. Ҡалайыраҡ ҡына үрмәләп ятырһың әле.

Ш а һ и. Юҡ, иптәш председатель, тормошта үрмәләп йәшәп булмай инде. Мин киләсәккә йәһәтерәк барып етергә теләйем.

Г ә р ә й. Машинала дыуамал йөрөү генә шәп йәшәү тигән һүҙ түгел әле ул, Шаһи туған.

Ш ә ү к ә т о в. Бына һин, үгеҙҙә йөрөп, шәп йәшәп ҡара.

Ш а һ и. Һеҙ автомобилдән ҡыуып төшөрһәгеҙ ҙә, мин самолет кабинаһына ултырасаҡ кеше. Их, аңлайһығыҙмы ни һеҙ мотор йөрәген! *(Сыға.)*

Г ә р ә й. Яҡшы шофер ул. Машинанан уны ваҡытлыса ғына алып торорға кәрәк.

Ш ә ү к ә т о в. Үҙәгенә үткәнсерәк йөрөһөн әле. *(Пауза.)* Һаташалар бит шул мотор менән. Бөтәһе лә мотор ҙа мотор...

Г ә р ә й. Хәҙер мотор менән һаташып ҡына йәшәй торған заман түгел. Бөтә тормошто тартып бара торған көс ул мотор.

Ш ә ү к ә т о в. Эйе, киләсәктә шулай булыр. Ә хәҙергә, минең ҡара аҡылымса...

Г ә р ә й. Ниңә һин, Мырҙахан ағай, бөтә эште лә шул ҡара аҡылыңа ғына ҡораһың әле?

Ш ә ү к ә т о в *(асыуланып)*. Һеҙҙе икмәк ашатҡан шул ҡара аҡыл түгелме ни әле? Эйе, минең ҡара аҡылымса, был йылдарҙа ғына комбайн кертмәй ҙә еңеп сығырбыҙ. Ерҙе һөрөшөп бирҙеләр. Уныһына рәхмәт. Рәхмәтенә өҫтәп күмәртәләп натуралата ла түләрбеҙ. Ә урып-йыйыуҙы инде үҙебеҙ ҙә еңербеҙ, тим. Эйе, мин шулай уйлайым.

Г ә р ә й. Уҙған йыл да шулай еңдек бит. Сентябрҙә бойҙай урып бөтөрҙөк, декабрҙә ашлыҡ һуҡтыҡ. Шул еңеү буламы? Быйыл, Мырҙахан ағай, комбайнһыҙ эш барып сыҡмай.

Ш ә ү к ә т о в. Сығыр. Мин аяғына баҫҡанды, төшендә шыуғанды баҫыуға ҡыуасаҡмын. Башаҡлап йыйҙырырмын мин ул игенде.

Г ә р ә й. Әле лә бит инде сабый балаларҙы, мәктәп ишегенән сығыу менән, баҫыуға ҡыуабыҙ. Дүрте тулмаған атты екһәләр, һин бит донъя емерәһең, ә ун бер, ун ике йәшлек балаларҙы утауға үҙең ҡыуаһың.

Ш ә ү к ә т о в. Һинеңсә, бөтә колхозды курортҡа ебәрергә кәрәктер, бәлки.

Г ә р ә й. Мин әле балалар хаҡында әйтәм. Һин миңә яуап бир. «Партизан», «Таң», «Социализм байрағы» балалары, бөтә тирә-яҡ балалары, йәй буйы лагерҙәрҙә, экскурсияларҙа, походтарҙа йөрөп ял иткәндә, ни өсөн беҙҙең балалар шуларҙан мәхрүм булырға тейеш?

Ш ә ү к ә т о в. Әйттем бит инде, коммунизм булғас, барырҙар.

Г ә р ә й. Ә коммунизмде уларға кем төҙөп бирер? Ҡөҙрәтме?

Ш ә ү к ә т о в. Тәрәнгә керәһең, ҡустым.

Г ә р ә й. Киләсәк хаҡында беҙгә лә тәрәнерәк уйларға ваҡыттыр.

Ш ә ү к ә т о в. Һеҙ уйлағанда, мин ситтә генә ҡарап торормонмо?

Г ә р ә й. Ҡарап ҡына тора алмаҫһың, һиңә лә уйларға ла, эшләргә лә тура киләсәк.

Ш ә ү к ә т о в. Бик елләнмә әле, ҡустым... *(Тыныс.)* Беҙҙең ауылдан дүрт яҡҡа дүрт юл сыға. Ҡала юлы менән китһәң, Торна ҡыуағы бар, Турғай юлы менән китһәң — Сәләм талы, тау юлы менән китһәң — Юлсы ташы, ә Митерәй юлы менән китһәң — Себенле күл бар. Бына шулар араһында «Яңғыҙ ҡайын» тигән колхоздың ерҙәре ята. «Яңғыҙ ҡайын» тигән колхоздың Мырҙахан Шәүкәтов тигән председателе бар. Ул — мин. Төшөндөңмө?

Г ә р ә й. Хәҙер төшөндөм.

Ш ә ү к ә т о в. Күптән ваҡыт.

Г ә р ә й *(көлөп)*. Их, Мырҙахан ағай! Ҡалай боронғо замандарҙы хәтерләтеп ебәрҙең һин...

Ш ә ү к ә т о в. Көл, көл. Ләкин барыбер бер мәхәлләлә ике мулла булмай.

Г ә р ә й. Ләкин, Мырҙахан ағай, Юлсы ташы ла, Сәләм талы ла беҙҙең тормоштоң сиктәре түгел.

Ш ә ү к ә т о в. Теләһәң нәмә әйт, ҡустым, «Яңғыҙ ҡайын»дың сиктәре шунда.

Г ә р ә й. Бәлки, «Яңғыҙ ҡайын»дың сиктәре лә унда ғына ҡалмаç. Бер ваҡыт кешеләр килерҙәр ҙә Юлсы ташын соҡорға тәгәрәтеп төшөрөрҙәр. Себенле күлдең сирәмен тракторҙар аҡтара башлар...

Ш ә ү к ә т о в. Төшөнөп етмәйем. Ғашиҡ булған малай кеүек, уратып һөйләйһең.

Г ә р ә й. Юҡ, уратмайым, Мырҙахан ағай. Мин иртәгеһе тураһында, күршеләр менән бергәләп ҡорасаҡ тормош тураһында һөйләйем.

Ш ә ү к ә т о в. Аҡыллы башың менән аҡылһыҙ кеше һүҙен ҡабатлайһың: «Түңәрәк» председателе хыяли Арсланов һүҙҙәре бит был. Ҡуй, ҡустым, юҡты. Ағымдағы эштәр тураһында кәңәшләшәйек.

Г ә р ә й. Ағымдағы эштәр эсендә генә ағып барһаҡ, бик алыç китә алмабыҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Мин ашыҡмайым... *(Ҡыҙып.)* Был турала һүҙҙе бөттө, тип иçәпләйем мин. Нөктә төрттөм ошонда. *(Бармағы менән өçтәлгә төртә.)*

Пауза.

Г ә р ә й *(тыныс)*. Хәтереңдәлер, Мырҙахан ағай, 28-се йылды мин Мортаза байҙа ялсылыҡта йөрөй инем. Һин бер көндө килдең дә, мине бай ҡулынан тартып алып, Йылға башы ауылына уҡырға илтеп ҡуйҙың. Юлда барғанда, беҙгә ер һөрөп ятҡан трактор осраны. Һинең атың, тракторҙан өркөп, тулап китте лә аяғын имгәтте. Ә трактор үҙ эшен һаман эшләй бирҙе.

Ш ә ү к ә т о в. Мин күрһәткән изгелектәрҙән хәтереңдә бары шул ғына, имгәнгән ат тояғы ғына, тороп ҡалдымы ни?

Г ә р ә й. Юҡ, Мырҙахан ағай, һин миңә яҡшылыҡтар күрһәттең, уларҙы мин онота алмайым. Бына шуға ла һинең өсөн борсолам мин.

Ш ә ү к ә т о в. Йә-йә, әйтеп бөтөр.

Г ә р ә й. Әйтәм. Әйтмәй йән түҙмәй. Хәҙер үҙең ана шул тракторҙан өрккән атыңды хәтерләтеп ҡуяһың. Һин бит ундай түгел инең.

Ш ә ү к ә т о в. Һин дә, мин теге саҡта Мортаза йортонан елтерәтеп алып сыҡҡанда, былай түгел инең. Күп ҡайтыш инең...

Гәрәй. Мин малай инем, ә һеҙ ул саҡта колхоз ойоштороп йөрөй инегеҙ. Һиңә һоҡланмаған, һинең менән ғорурланмаған әҙәм юҡ ине бит ауылда. Ғәҙел дә, кеселекле лә инең һин, Мырҙахан ағай. Ә хәҙер үҙең үк кешеләргә ниңәлер шикләнеп ҡарайһың. Ни булды һиңә?

Шәүкәтов. Бәлки, һин төшөндөрөп бирерһең. Төшөндөрөргә оҫтаһың бит.

Гәрәй. Әгәр үҙең генә төшөнә алмаһаң, ҡумәкләп төшөндөрөп бирергә лә тура килер.

Шәүкәтов *(эске әрнеү менән)*. Һин әлегә миңә указ түгел!.. *(Оҙаҡ пауза.)*

Хәйҙәр инә.

Хәйҙәр. Һаумыһығыҙ!

Гәрәй. Һаумы, Хәйҙәр.

Шәүкәтов. Ни йомош?

Хәйҙәр. Шул иҫке йомош инде.

Шәүкәтов. Ярай, өйҙә һөйләшербеҙ.

Хәйҙәр. Юҡ, атай, был бит өй эше түгел.

Шәүкәтов. Өй эше булмаһа, мин һиңә бит кешеләрҙе ағастан яһап бирә алмайым. Юҡ, кеше юҡ!

Хәйҙәр. Мин мәсьәләне официаль ҡуям һинең алда, парторг Гәрәй иптәш! Ниндәй ҡараш ул, иптәштәр? Бына өс көн инде бер силос ямын тултырырға кеше бирмәйһегеҙ. Ферма мөдире генә, мин генә, яуаплымы ни быға?

Гәрәй. Нисек улай? Районға бит: «Силос һалыу планын тултырҙыҡ», — тип сводка бирелде түгелме һуң, Мырҙахан ағай?

Шәүкәтов. Бирһә, башланған эш — бөткән эш инде ул...

Хәйҙәр. Атай!

Шәүкәтов. Әйттем бит инде. Һин дә сикәмә теймә әле бында. Бар, ҡайтҡас, һөйләшербеҙ.

Гәрәй. Юҡ, бында һөйләшәйек.

Шәүкәтов. Һөйләшегеҙ! *(Тәҙрә эргәһенә китә.)*

Ҡулына ҡағыҙ тотоп, аҡты-ҡараны күрмәй, Ҡотлыев килеп инә. Ул яланбаш. Күҙе менән Шәүкәтовты эҙләп таба ла уның алдына барып баҫа.

Ҡ о т л ы е в. Бөгөн үк тотоп юғәнләргә кәрәк уларҙы. Юҡһа, мәсьәләне тәрәнгә ебәреп ҡуйыуҙары бар. Нимә тигән һүҙ инде был?! *(Ҡағыҙға һуғып ҡуя.)*

Ш ә ү к ә т о в. Нимә тигәнен, бәлки, һин үҙең беләһеңдер.

Ҡ о т л ы е в. Беләм, бик беләм. Беҙҙең авторитеткә гөпөлдәтеп килтереп һуҡмаҡсы булалар. Барып сыҡмаç. Мин үҙемә бирелгән власть көсөн ҡулланырмын, конечно, ҡулланырмын. Мин ул кешене үҙ ҡул аçтымдағы юлдан йөрөтмәм. Ваҡытлы булһам да, мин юл башлығы.

Ш ә ү к ә т о в. Йә, ҡулландың ти. Тик нимәгә ҡулланғаныңды төшөнмәйбеҙ бит әле.

Ҡ о т л ы е в. Төшөнөрһөгөҙ, иптәш Шәүкәтов, башығыҙға төшкәс, бик төшөнөрһөгөҙ! Һүҙ беҙҙең башҡайҙар тураһында бара. Бына тыңла. *(Шәүкәтов уны тыйыырға ымлай, теге иçәпкә лә алмай).* Райсоветкә һинең өçтән жалоба. Ишетәһеңме, тыңла!

Ш ә ү к ә т о в. Туҡта әле.

Ҡ о т л ы е в *(ҡул ғына һелтәй).* Бында үҙ кешеләр. *(Уҡый.)* «Иптәш райсовет председателе! Беҙҙең «Яңғыҙ ҡайын»да уставты боҙоуҙар һаман да бөтмәй. Колхоз председателе Шәүкәтов райондың юл начальнигe Ҡотлыевҡа былтыр быҙаулы һыйыр тоттороп ебәргәйне. Ә Ҡотлыев иптәш шуның өсөн юлға тигән ташты, сушилка төҙөгәндә, беҙҙең колхозға биргәйне. Ошо һыйыр әлегә тиклем кире ҡайтарылмаған. Ҡотлыевҡа кем хоҡуҡ биргән?..

Ш ә ү к ә т о в. Бөттөмө? *(Ҡотлыев һөйләгәндә, Шәүкәтов бер нисә тапҡыр тирен һөртөп ала.)*

Ҡ о т л ы е в. Бында тағы ла бар... Ләкин әле эш уҙмаған, иптәш Шәүкәтов. Был ҡағыҙ райсовет председателе ҡулына эләкмәгән. Унда, райсоветтә, бер бәләкәс кенә винтик бар. *(Бармағы менән бороп күрһәтә.)* Ул минең ҡәйнеш, йәғни бисәнең туған энеһе... Бына шул винтик ҡайһылай ҙур бәләнән ҡотҡарып ҡалды бит, ә?! *(Шәүкәтовҡа яҡын килеп.)* Әлбиттә, үҙен буш итмәçкә тура килер инде.

Ш ә ү к ә т о в. Уны минән башҡа ла буш итмәçтәр!

Ҡ о т л ы е в. Эйе, эйе. Бына хәҙер ошо кешене табып тәүбә иттерергә кәрәк. Бында уның фамилияһы бар. Утты тоҡанған ерендә һүндереү хәйерле.

Гэрэй *(Ҡотлыевҡа килеп).* Ҡотлыев иптәш, һеҙҙең ул винтигегеҙ бик яман тутыҡҡан булырға оҡшай. Ундайҙарҙы һүтеп алалар ҙа бик яҡшы итеп майлайҙар. Унан һуң да ғәмәлгә ярамаһа, сүплеккә ташлайҙар.

Ҡотлыев *(ғәжәпләнеп).* То есть как? Как то есть? Минең ҡәйнештеме? Һеҙ үҙегеҙҙең председателегеҙҙең намыҫына һәм данына шулай ҡарайһығыҙмы?

Гәрәй. Иптәш Ҡотлыев, был жалобаны тикшереү өсөн һеҙҙе райсовет ебәрҙеме?

Ҡотлыев *(бөршәйә төшөп).* Юҡ, юҡ...

Гәрәй. Партияның район комитете ебәрҙеме?

Ҡотлыев *(тағы ла нығыраҡ бөршәйә).* Юҡ.

Гәрәй. Үҙегеҙ белеп килдегеҙме?

Ҡотлыев. Эйе, үҙем белеп килдем.

Гәрәй *(Ҡотлыев ҡулындағы яҙыуҙы ала).* Шулай булғас, үҙегеҙ белеп, хәҙер ҡайтып та китегеҙ. Кәрәкһә, үҙебеҙ саҡыртырбыҙ.

Ҡотлыев. То есть как? Как то есть? Иптәш Шәүкәтов, быны ҡалай аңларға?

Шәүкәтов. Бына, Хаҡов әйткәнсә... Сәпсеп йөрөмә, бар, хәҙер үк ҡайт та һыйырҙы етәкләп килтер. Ҡалғанын һуңынан аңлашырбыҙ.

Ҡотлыев. Унытһын ҡарап ҡарарбыҙ әле, иптәш Шәүкәтов! *(Башын сайҡап сығып китә.)*

Зөләйхә инә.

Зөләйхә. Һаумыһығыҙ... *(Күрешә.)*

Шәүкәтов. Һаумыһығыҙ. *(Бер аҙ ҡарап тора.)* Һаумы, һаумы... Зөләйхә Иштуғанова тиһәм, хаталанмаммы икән?

Зөләйхә. Юҡ, хаталанмаҫһығыҙ.

Гәрәй. Зөләйхә апай!

Шәүкәтов. Зөләйхә, ниндәй елдәр ташланы, ниндәй юлдар килтерҙе?

Зөләйхә. Тыуған яҡҡа табан иҫкән елдәр, тыуған яҡҡа ҡайта торған юлдар, иптәш Шәүкәтов!

Шәүкәтов. Онотмаған булһаң, минең исемем Мырҙахан!

Зөләйхә. Исемегеҙҙе онотманым.

Шәүкәтов. Яҡшы, яҡшы... Һин, әлбиттә, ҡунаҡ-ҡалыр инде. Герой булғас та, ауылды онотмағанһың икән әле, бик күркәм.

106343

...библиотека им. Н. К. Крупской

Гәрәй. Беҙ һеҙҙең турала һуғышҡа тиклем үк күп ишетә инек.

Хәйҙәр. Себерҙәге атаҡлы иген үҫтереүсе Иштуғанованың беҙҙә газетанан ҡырҡып алынған һүрәте лә бар.

Зөләйхә. Һүрәт? Кемдә?

Шәүкәтов. Был минең улым, Зөләйхә!

Зөләйхә. Улығыҙ?

Шәүкәтов. Ғүмер, ғүмер үтә, Зөләйхә.

Гәрәй. Бик матур ваҡытта килеп төштөгөҙ, Зөләйхә апай.

Шәүкәтов. Эйе, бик хуп... Уттай эш өҫтөндә ҡунаҡҡа ебәргәс, председателегеҙ ҙә уңайлы кеше икән.

Зөләйхә. Мин «Яңғыҙ ҡайын»ға бөтөнләйгә ҡайттым.

Шәүкәтов. Бөтөнләйгә?

Зөләйхә. Эйе, бөтөнләйгә.

Шәүкәтов. Рәхим ит, дүрт ҡуллап ҡаршы алабыҙ!

Зөләйхә. Рәхмәт.

Шәүкәтов. Башта туйғансы ҡунаҡ булырһың, унан теләһәң, бригадаға барырһың, теләһәң, бына хата-лабораторияла ла кеше юҡ.

Зөләйхә. Ҡунаҡ булып торорға ла тура килмәҫ әле, тим мин.

Шәүкәтов. Юҡ, башта ҡунаҡ итмәй ярамай.

Гәрәй. Шул тиклем ерҙән ҡайтҡас, ҡунаҡ булмай сарағыҙ юҡ.

Зөләйхә. Мине һеҙгә ҡунаҡ итеп түгел, агроном итеп ебәрҙеләр.

Бөтәһе лә. Агроном?

Зөләйхә. Ниңә ғәжәпләнәһегеҙ?

Шәүкәтов. Уф! Беҙ бит иртәнән бирле агроном көтәбеҙ. Ниндәй яҡшы. Үҙ кешебеҙ. Беҙ татыу йәшәрбеҙ, тип ышанам.

Зөләйхә. Мин дә шулай тип уйлайым.

Шәүкәтов. Йә, һөйлә, һөйлә, Зөләйхә. Ҡасан агроном булырға өлгөрҙөң?

Зөләйхә. Байтаҡ ваҡыт үтте бит. Ауылдан киткәнгә ошо айҙарҙа... Нимә тип мин һеҙгә тарих һөйләй башланым әле? Былар хаҡында башҡа ваҡытта. Үҙегеҙ һөйләгеҙ әле.

Гәрәй. Беҙҙең тормошто күреп белерһегеҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Эйе, байтаҡ заман үтте шул. Бына беҙ ҙә етәксе булып киттек. Беҙгә лә күтәрелергә ваҡыттыр, күрәһең, шулай...

Г ә р ә й. Зөләйхә апай, үҙебеҙгә төшөгөҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Әгәр тартынмаһаң, Зөләйхә, әйҙә, торорға үҙемә рәхим ит. Беҙҙә тыныс. Өйҙә улым менәм киленем дә үҙем. Әсәләре һуғыш мәлендә вафат булып китте. Рәхим ит.

Х ә й ҙ ә р. Ысын күңелдән саҡырабыҙ, Зөләйхә апай.

З ө л ә й х ә. Бөтәгеҙгә лә рәхмәт. Мин Гөлбәдуан еңгәгә туҡталдым. *(Тәҙрә эргәһенә уҙа.)*

Ш ә ү к ә т о в. Етмәгән ере юҡ шул Гөлбәдуандың!

Г ө л б ә д у а н инә.

Г ө л б ә д у а н. Ҡайнай-ҡайнай самауырымдың һыуы яртыға ҡалды бит инде, Зөләйхә.

Ш ә ү к ә т о в. Ғүмерле булыр әле!

Ш а р ш а у

Икенсе картина

Гөлбәдуандың өйө. Йыйыштырылған йыйнаҡ бүлмә. Тәҙрә төптәрендә гөлдәр. Г ө л б ә д у а н тоҡто ҡулына кейҙереп, яҡтыға ҡаршы тишектәрен ҡарай. З ө л ә й х ә мөйөштәге өҫтәл эргәһендә ер пландары, схемалар тикшерә.

Г ө л б ә д у а н. Тағы ла ун тоҡ таптыҡ. Иш янына ҡуш булыр. *(Зөләйхәгә.)* Ҡыҙың Мәскәүҙәме инде, Зөләйхә? Бик ҙур ерҙә икән.

З ө л ә й х ә. Эйе, еңгә.

Г ө л б ә д у а н. Ярай, ярай, бик һәйбәт. Мәскәүҙә булыу, тим, Мәскәүҙә лә тик кенә тормайҙыр инде ул.

З ө л ә й х ә. Ҡыҙым унда инженер булырға уҡый.

Г ө л б ә д у а н. Улай икән... Һинең үҙеңдең дә Мәскәүгә барғаның барҙыр әле.

З ө л ә й х ә. Мин Мәскәүҙә дүрт йыл уҡыным. Олоғая башлаһам да, уҡып ҡалайым, тинем.

Г ө л б ә д у а н. Бик һәйбәт, бик һәйбәт. Минең үҙемдең Мәскәүҙә булғаным юҡ шул. Үткән ҡыш беҙҙең ауылдыҡылар Мәскәүгә барғайнылар ҙа, ни эшләптер, Кремлгә инмәй ҡайтҡандар.

З ө л ә й х ә. Юл төшмәгәндер... *(Көлә.)*

Г ө л б ә д у а н. Бер ҙә көлмә. Кеше кеүек грамотный булһаммы, мин үҙем йылына өс булмаһа ла, валлаһи тип әйтәм, ике тапҡыр Мәскәүгә барып, ил башының үҙе менән күҙгә-күҙ, йөҙгә-йөҙ килеп, сәй эсә-эсә һөйләшеп-кәңәшеп ҡайтыр инем — яҙын бер, көҙөн бер. «Яңғыҙ ҡайын» хаҡында кәңәшәһе нәмәләр күп әле.

З ө л ә й х ә. Һоҡланып туя алмайым, Гөлбәдуан еңгә, ҡалай үҙгәргәнһең һин!

Г ө л б ә д у а н. Бөтә тормош үҙгәргәндә, бөтә ғаләм алға барғанда, бер үҙем генә ҡатып ҡалырға таш һүрәт түгелмен дәбаһа!

З ө л ә й х ә. Таш та үҙгәрә.

Г ө л б ә д у а н. Быныһы ла хаҡ... *(Тәрән һулап.)* Тик ҡасан ғына үҙем шул Мәскәү яҡтарына барып сығырмын икән? Күңелең менән әллә нәмәләр эшләрҙәй булаһың да бит...

Урамда йәштәр бик асыҡ йырлап уҙалар, Зөләйхә ирекһеҙҙән тәҙрәгә килә.

Ҡыр ҡаҙҙары теҙелеп оса
Ҡыйҙаш һыу буйҙарынан.
Әллә ғашиҡ булдым инде,
Сыҡмайһың уйҙарымдан.
Айҙың яҡты нуры төшә
Ауылым ҡырҙарына,
Исемдәреңде ҡушамын
Һағыныу йырҙарыма.

З ө л ә й х ә. Ниңә шулай йыр һәр ваҡыт кешене үҙенә тарта икән? Ҡыҙыҡ. Әле, йәш саҡтағы кеүек, үҙем дә һиҙмәҫтән йыр тыңларға килдем. Беҙҙең йәшлек тә ошо урамдарҙан уҙҙы бит...

Г ө л б ә д у а н. Йәшлеге үтмәгән кеше юҡ та был донъяла, тик үтеү менән үтеүҙең айырмаһы бар. Ҡуй, үткән тураһында һөйләшмәйек. Алда киләсәк бар бит әле.

З ө л ә й х ә. Шулай ҙа бит, еңгә, йөрәктең ҡайһы ерендәлер йәшлек үҙе лә йәшәй. Бына үҙ йөрәгеңдә генә ҡапшап ҡара әле.

Г ө л б ә д у а н *(күкрәген тотоп ҡарай)*. Әлләсе... Тик бына шундай ваҡыттарҙа балаларҙың атаһы иҫемә төшөп китә. Ул гел генә, иҙеүҙәрен сисеп, анау Ус-

ман төбәгендә бесән саба төҫлө. Ә мин атлай-югерә уға ашарға килтерәм. Әллә ҡасандағылар иҫкә төшөп китә шулай.

З ө л ә й х ә. Һәр кемдең дә йөрәгендә ана шундай төбәк йәшәй шул. Иҫеңдәме? Гөлбәдуан еңгә, беҙ теге саҡта, бынан утыҙ йыл элек, партизандар менән киткәндә, оҙатып ҡалғайнығыҙ.

Г ө л б ә д у а н. Ундай саҡтар онотола буламы һуң?

З ө л ә й х ә. Арабыҙҙа Мырҙахан Шәүкәтов та бар ине.

Г ө л б ә д у а н. Ул бит һуңыраҡ китте. Теге саҡта уның барлығын ерле хәтерләмәйемсе. Хата түгелме?

З ө л ә й х ә. Хата түгел. Ул Имәнлек моронында тороп ҡалды. *(Икенсе тәҙрә эргәһенә бара.)* Мин бик йыш әйләнеп ҡараным.

Г ө л б ә д у а н. Йәш саҡта ҡарала шул.

З ө л ә й х ә. Мин отряд менән Себергә тиклем барып еттем. Һуғыштар бөткәс, үҙебеҙҙең отрядтәге бер бик һәйбәт кеше менән яҙмышымды бәйләп, шул йыраҡ ерҙә ҡалдым. Бик бәхетле булдыҡ беҙ уның менән. Ә был һуғыштан ул ҡайтманы. Ҡыҙым Мәскәүгә китте. Бына тыуған тупраҡ үҙенә тартты. Ләкин мин бында һағыныуҙы баҫыр өсөн генә ҡайтманым. Ошо тупраҡҡа игелегем тейһә ине минең...

Г ө л б ә д у а н. Йөрәгендә дәртең, башыңда китап ғилеме булғас, һинән ҡөҙрәтле кеше юҡ, Зөләйхә.

Асыҡ тәҙрәгә тыштан кемдер килә.

С о л т а н. Гөлбәдуан әбей, Гөлбәдуан әбей, инергә мөмкинме?

З ө л ә й х ә *(һиҫкәнеп)*. Кем был?

С о л т а н. Мин — Солтан Тимербаев.

Г ө л б ә д у а н. Төн уртаһында, әҙәм өркөтөп тәҙрә тирәһендә йөрөмәһәң, һиңә ишек юҡтыр шул.

С о л т а н. Ғәфү итегеҙ, миңә ишектән инергә мөмкинме?

З ө л ә й х ә. Инегеҙ, ин.

Г ө л б ә д у а н. Был — беҙҙең комсомол башлығы Солтан, бик үткер бала.

С о л т а н инә.

С о л т а н *(фуражкаһын һала)*. Һаумыһығыҙ!

З ө л ә й х ә. Һаумы, Солтан туған.

С о л т а н. Әле «Түңәрәк»тән ҡайтып килгән уңай ине. *(Зөләйхәгә.)* Партияға инеү өсөн тимерсе Ғилман ағайҙан рекомендация һорарға тип барғайным. Мин үҙем дә тимерсе. Ғилман ағайҙан өйрәнгәйнем. Утығыҙ булғас, керҙем инде. Ғәфү итегеҙ.

Г ө л б ә д у а н. «Түңәрәк»тәр имен генә торалармы?

С о л т а н. «Түңәрәк» гөрләп тора, Гөлбәдуан әбей. Лавкаларына таҡта сәй килтереп өйгәндәр, тау ҡәҙәр.

Г ө л б ә д у а н. Ана бит ул нисек, лавкасы уңған булғас...

С о л т а н. Бына үҙеңә, әбей, бер юлы ике таҡта алып ҡайттым. Ҡурғашҡа төрөлгән — иң шәбе. Рәхәтләнеп эс тә ултыр. *(Кеҫәһенән алып бирә.)*

Г ө л б ә д у а н *(ала, еҫкәп тора)*. Бөтә өйгә таралып китте бит бының хуш еҫе. Бына рәхмәт үҙеңә, Солтанғәли.

С о л т а н *(китә башлай)*. Эй, әбей, юлда ирмәк хәл булды әле. «Түңәрәк»тән сыҡҡанда ғына, шулай Ҡотлыев тигән кешене осраттым. Теге әйтә миңә: «Эшең мөшкөл бит», — ти. Мин аптырап киттем.

Г ө л б ә д у а н. Анау керпе мыйыҡлы әҙәмме? Әллә ниндәй шауҡымлыға оҡшай ул нәмә.

С о л т а н. Шул. Ниңә, мин әйтәм. Һин, ти, ниңә улай кеше өҫтөнән жалоба бирәһең, ти.

З ө л ә й х ә *(ҡыҙыҡһынып)*. Ҡотлыев? Юл начальнигеме?

С о л т а н. Эйе. Беләһегеҙме ни?

З ө л ә й х ә. Ишеткәнем бар. Шунан?

С о л т а н. Шунан, ул һөйләй, мин тыңлап торам. Һинең жалобаң хәҙер кем ҡулында, шуны беләһеңме, ти. Шәүкәтов ҡулында, ти.

З ө л ә й х ә. Минең белеүемсә, ул Гәрәй ҡулында.

С о л т а н. Тимәк, һеҙгә уныһы ла билдәле. *(Ҡырҡа.)* Ярай, Гәрәй иптәш ҡулында ла булһын, ти. Ә ни өсөн ул башта Ҡотлыев ҡулына килеп ингән? Ни өсөн уны Гәрәй иптәш алып ҡалған? Ни өсөн Ҡотлыев миңә бармаҡ янай? Юл буйы шуны уйлап ҡайттым, ә осона сығырға баш етмәне.

З ө л ә й х ә. Жалобаңды Ҡотлыевтан алып Гәрәй дөрөҫ эшләгән. Һәм беҙ уны башта бында, «Яңғыҙ ҡайын»да, тикшерергә ҡарар иттек.

С о л т а н. Ғәфү итегеҙ мине, Зөләйхә апай, ләкин ул Гәрәй иптәш исеменә яҙылмағайны. Һәм, ғәмүмән алғанда, был Шәүкәтовты яҡларға тырышыу булып сыға түгелме?

З ө л ә й х ә. Шәүкәтовты түгел, һеҙҙе яҡларға тырышыу, урындағы кешеләрҙең тауышын урында яҡларға тырышыу булып сыға.

С о л т а н. Ғәфү итегеҙ, ҡапыл ғына аңлап еткерә алмайым.

З ө л ә й х ә. Үҙебеҙ хәл итә алырлыҡ нәмәләр хаҡында жалоба тотоп, районға югереү үҙе үк бер ауырыу түгелме? Минеңсә, ауырыу, яман ауырыу.

С о л т а н. Мин теләһә ҡайҙа сигнал бирә алам, Зөләйхә апай.

З ө л ә й х ә. Һине ул хоҡуҡтан берәү ҙә мәхрүм итергә теләмәй. Ләкин һин бит сигналсы ғына түгел. Һин, бөтәһенән дә элек, комсорг. Ошо жалобала яҙылған нәмәне комсомол ойошмаһында тикшерҙегеҙме? Партия ойошмаһына мөрәжәғәт иттегеҙме?

С о л т а н. Юҡ.

З ө л ә й х ә. Идара ултырышында йәки колхоз йыйылышында һөйләнегеҙме был хаҡта?

С о л т а н. Юҡ, унда башҡа мәсьәләләр ҡаралды.

З ө л ә й х ә. Тура тейҙереү өсөн, ҡыйыҡ атып йөрөү — егетлек түгел, Солтан туған. Бына ошо көндәрҙә үк йыйылыш булыр. Шунда, Шәүкәтовтың йөҙөнә тура ҡарап, бөтәһен дә һөйләп бир. Ә үҙебеҙҙең көсөбөҙҙән килмәгән нәмәләр хаҡында районға ғына түгел, Өфөгә лә барып етербеҙ.

С о л т а н. Быныһы бик үк еңелдән түгел шул. Беҙ уға бит тура әйтеп өйрәнмәгәнбеҙ. Ҡапыл ғына әллә нисегерәк кеүек.

Г ө л б ә д у а н. Ошо осҡон кеүек егет көйөңә әллә шөрләп төштөңмө, Солтанғәли?

С о л т а н. Минме, Гөлбәдуан әбей? Юҡ. *(Батырланып.)* Әгәр кәрәк икән, Гөлбәдуан әбей, ярам да һалам. Ярай, Зөләйхә апай, һау булып тороғоҙ. Сәйең бөткәс, тағы ла алып ҡайтырмын, Гөлбәдуан әбей. *(Китә.)*

Г ө л б ә д у а н. Ниндәй жалу ул, Зөләйхә?

З ө л ә й х ә. Шәүкәтов өҫтөнән.

Г ө л б ә д у а н. Улай икән. Мин дә уның менән бөгөн бер аҙ һүҙгә килештем. Ойобораҡ китте ул... Һелке-

теп алырға ине үҙен. Һин дөрөҫ әйтәһең: жалу йөрө-төү еңел эш ул!

Зөләйхә. Ҡайтыуыма бер тәүлек тә юҡ әле. Ә Шәүкәтов тураһында байтаҡ һүҙ ишеттем. Шулай яман кешеме ни ул?

Гөлбәдуан. Яман кеше булһа, мин уның менән ирешеп, һүҙ әрәм итер инемме ни? Бынау һуғыш ваҡытында ил алдындағы заданиеләрҙе районда беренсе үтәп килгән кеше ул булды, фронт өсөн бына тигән ат-тар үҫтереп биргән кеше ул булды. Әле самолетына, әле танкыһына тип, күмәртәләп аҡса биргән кеше ул булды. Үрелһә буйы, ҡараһа төҫө, уйлаһа башы бар уның. Әйтәм бит, һелкетеп алырға кәрәк үҙен. *(Пауза.)* Зөләйхә, күҙҙәрең шәйләһә, бынау энәне генә күҙләп бирсе. *(Зөләйхә, алып, энәһен күҙләп бирә.)* Күҙем әллә ни эшләп китте был йылдарҙа. Элек бер ҙә улай бул-май торғайны. Һай-һай, күҙҙәрең бигерәк үткер икән.

Тышта ат килгән һәм «тпру» тигән тауыш ишетелә.

Зөләйхә *(тәҙрәгә ҡарап).* Бында килә. Был кем тағы?

«Түңәрәк» колхозының председателе Арсланов Тимербулат ишек аса. Уның ҡулында трубка итеп төрөлгән ҡағыҙҙар, икенсе ҡулында сыбыртҡы.

Тимербулат. Инергә ярайҙыр бит? *(Ишек тә-бөндә аяғын ышҡып тора.)*

Гөлбәдуан. Уҙ, уҙ. *(Ҡарап тора.)* Колхоздары «Түңәрәк», туғайында күбәләк, председателе Тимербу-лат. Һин дәбаһа был, Тимербулат, шәп кенә йөрөйһөң-мө?

Тимербулат. Эйе, мин. Иҫәнлекме, еңгә? Та-ныш булайыҡ. *(Зөләйхә менән күрешә.)* Арсланов, «Тү-ңәрәк»тән.

Зөләйхә. Иштуғанова.

Тимербулат. Иҫән килеп еттегеҙме, иптәш Иш-туғанова? Мин бер генә минутҡа. Әле райондан ҡай-тышлай юл төшөп китте.

Гөлбәдуан. Килгән ҡунаҡ минут һанап тормай беҙҙә. Ултыр. Ҡана, мин самауырҙы яңыртып алайым. *(Сыға.)*

Тимербулат. Мин һеҙҙе районда ла эҙләп йө-рөнөм. Китеп барғанһығыҙ икән.

З ө л ә й х ә. Мин ашыҡтым шул. Нимә эшләп баҫып тораһығыҙ? Ултырығыҙ.

Т и м е р б у л а т. Рәхмәт. *(Ҡағыҙҙарын ҡуя.)* Оҙон һүҙҙең ҡыҫҡаһы, бына пландар, идеялар күтәреп йөрөйөм.

З ө л ә й х ә. Яҡшы.

Т и м е р б у л а т. Үтә яҡшы түгел шул. Кейәү бик көйһөҙ булып сыҡты.

З ө л ә й х ә. Көйөн табырға кәрәк, улай бик ҡәҙерле кейәү булғас.

Т и м е р б у л а т. Минең үҙемдән генә булмай шул. Яусы кәрәк.

З ө л ә й х ә. Гөлбәдуан еңгәгә әйтеп ҡарағыҙ...

Пауза.

Т и м е р б у л а т. Шаярыу-шаярыу ҙа, иптәш Иштуғанова. Бөгөн райисполком председателе «Түңәрәк» тураһында һорашты. Ә мин уға әкиәттән башҡа нәмә һөйләй алманым.

З ө л ә й х ә. Әкиәттең дә яҡшыһы була.

Т и м е р б у л а т. Был шәп әкиәт түгел, шулай ҙа тыңлаһағыҙ, һеҙгә лә һөйләйем.

З ө л ә й х ә. Күптән бирле әкиәт ишеткәнем юҡ ине, һөйләгеҙ.

Т и м е р б у л а т. Беҙ, иңе-буйы бер ҡолас тигәндәй, бәләкәс кенә өйҙә үҫтек. Үҙебеҙ генә саҡта ҡалай етте улай ятыр-торор урын табыла торғайны. Ә ҡунаҡтар саҡырғанда, әсәйем табынға кеше һыйҙыра алмай ыҙалана ине. Урһәләнеп йөрөгәндә, ике ҡуллап өйҙөң стеналарын туҡмап ала торғайны: «Ҙурай, исмаһам, ошондай саҡта аҙыраҡ ҙурай!» — ти торғайны ул. Ғәжәп тойола ине шул саҡта минә әсәйемдең ярһыуы.

З ө л ә й х ә *(көлә)*. Шунан?

Т и м е р б у л а т. Бына ошо хәл утыҙ-утыҙ биш йылдан үҙ башыма төштө. Эйе, үҙ башыма, «Түңәрәк» колхозының башына төштө. Тормош ҙур талаптар ҡуя, күңел үҫеп китте. Ә «Түңәрәк»тең дәрт бар, дарман юҡ. Ары һуғылаһың, бире һуғылаһың, осорға кәрәк, ә ҡанат йәйеп булмай.

З ө л ә й х ә. Ҡанат йәйеү өсөн киңлек кәрәк шул.

Т и м е р б у л а т. Бөтә мәсьәләнең үҙәге лә шунда шул, иптәш Иштуғанова. *(Ҡағыҙҙарын аҡтара.)* Бына

ҡарағыҙ. Бына түп-түңәрәк булып ваҡ өс бригадалы «Түңәрәк» ултыра. Ә бына ике бригадалы «Яңғыҙ ҡайын» һерәйеп тора. Сәсеүлектәренә күҙ төшөрөгөҙ, сәсеүлектәренә! Ҡораманан тегелгән юрғанмы ни? Ҡалай итеп ошонда әҙәм рәтле сәсеү әйләнеше һәм техника индереп булһын инде? Был уйҙыҡ-уйҙыҡ ерҙәр — беҙҙең көтөүлектәр, тегеләре — «Яңғыҙ ҡайын»дыҡы. Мал-тыуарлы кешегә, иптәш Иштуғанова, көтөүлек тә, сабынлыҡ та бик ҡәҙерле. Шулар бөтәһе лә үҙҙәре ҡушылырға торғандай торалар бит.

Зөләйхә *(картаға күрһәтә)*. Ә бының тураһында нимә әйтерһегеҙ?

Тимербулат. Был бит *(тәҙрәгә күрһәтә)* ана тегендәге һаҙлыҡ.

Зөләйхә. Эйе.

Тимербулат. Ул хаҡта уйлап еткермәнем әле.

Зөләйхә. Мин ҡайтҡанда тап шул турала уйлап ҡайттым. Бер нисә йылдан бында 300 гектар һаҙлыҡ түгел, иген баҫыуы булырға тейеш. Ә Ҡыйҙаш һыуы хаҡында ни уйлайһығыҙ?

Тимербулат. Эйе, күрә тороп заяға үткәрәбеҙ беҙ Ҡыйҙаш ғүмерен. *(Йәнләнеп.)* Күңелем менән ошо ике планды бергә ҡушып ҡарайым. Күҙ алдыма бөтә Ҡыйҙаш буйының ҙур тормошо килеп баҫа. Нindәй киңлек, ниндәй иркенлек буласаҡ. Шуларҙы уйлаһаң, хатта, тындарың иркенәйеп китә. *(Тәрән итеп һулыш ала.)*

Зөләйхә. Беҙҙең бөтәбеҙҙе лә бер үк нәмәләр елкендерә.

Тимербулат. Ошо елкенеү менән хәҙер үк эшкә күсергә ине. Тик Шәүкәтов менән уртаҡ тел табып булмай. Әле ҡыш уҡ берләшеү тураһында һүҙ ҡуҙғатҡайным, ул мине саҡ ҡына оккупант тип атаманы.

Зөләйхә. Шәүкәтовтың да, әлбиттә, аңлауы кәрәк, ләкин унан ҙурыраҡ партия ойошмаһы бар, халыҡ бар.

Тимербулат. Халыҡ бар ҙа ул...

Зөләйхә. Ә беҙҙең тормоштағы берҙән-бер эшебеҙ — шул халыҡтың теләген алданыраҡ аңлау һәм ул теләккә хеҙмәт итеү түгелме?

Тимербулат *(Зөләйхәгә ышаныс менән ҡарап тора)*. Ярай. Мин иртәгә үк, беҙҙең йыйылыш ҡарарын алып, «Яңғыҙ ҡайын»ға киләм. Хәҙергә хушлашайыҡ.

Самауыр күтәреп, Г ө л б ә д у а н инә.

Г ө л б ә д у а н. Яҡшы ниәт менән йөрөйһөң, Тимербулат. Бәрәкәт, ниңә һин улай, ярһыу ат кеүек, тапаныып тораһың?

Т и м е р б у л а т. Китәм инде.

Г ө л б ә д у а н. Ҡуҙғалма ла, нитмә лә, бынау ғүмер эсендә тәү килгән кешене бер сынаяҡ сәйһеҙ ебәрә буламмы һуң?

З ө л ә й х ә. Ысынлап, иптәш Арсланов, сәй эсеп китегеҙ.

Т и м е р б у л а т. Рәхмәт, башҡа ваҡытта. *(Сыға башлай.)*

Ишекте киң асып, Ш ә ү к ә т о в инә.

Ш ә ү к ә т о в. Һаумыһығыҙ! *(Тимербулатҡа.)* Имен йөрөйһөңмө, күрше? Һин ябалаҡ кеүекһең, әй, үҙеңде «Яңғыҙ ҡайын»да төндә генә күреп була.

Т и м е р б у л а т. Юл төштө шул.

Ш ә ү к ә т о в. Әле саптарыңдың ҡабырғаларын һәрмәп керҙем, арыу сабаһың, ахыры. *(Зөләйхәгә.)* Йә, Зөләйхә, ҡалайыраҡ һулыш алаһың тыуған ерҙә?

З ө л ә й х ә. Иркен итеп, иптәш Шәүкәтов. Иртәгәнән эшкә лә тотонһам, тағы ла яҡшыраҡ булыр. *(Сынаяҡтар килтереп, сәй табынын әҙерләшә.)*

Ш ә ү к ә т о в. Эш ҡасмаç... Әлегә ял итегеҙ. *(Тимербулаттың ҡулындағы ҡағыҙҙы күрә.)* Грамотный кешенең эше башҡа. *(Алып һүтеп ҡарай.)* Улай икән... Нимә эшләп һин «Яңғыҙ ҡайын» планын да күтәреп йөрөйһөң?

Т и м е р б у л а т. Ул план ғына шул әле...

Ш ә ү к ә т о в. Әллә тағы «Яңғыҙ ҡайын»дың үҙен күтәреп йөрөр инеңме?

Г ө л б ә д у а н. Өйҙөң йәмен ебәреп, ҡунаҡтан допрос алырға тотонмаһаңсы, Мырҙахан. Ғүмер эсендә ике председатель бер юлы өйгә килеп ингән икән, әйҙәгеҙ, ултырып, татыу ғына сәй эсәйек. Бына өр-яңы таҡтаны башлап ҡына сәй һалдым. *(Икеһенең дә урындыҡтарына һырма һала.)* Ултырығыҙ.

Ш ә ү к ә т о в *(һырманы төҙәтеп ултыра).* Ярай, хуш. Ултырҙыҡ. Хәтерең ҡалмаһын, күрше, һорау ғәйеп түгел. Ултыр.

Тимербулат. Мин ашығам, Мырҙахан күрше, тиҙ арала тура үҙеңә киләм, шунда эсербеҙ сәйҙе. *(Китә.)*

Шәүкәтов. Тағы берәй хикмәт сығарырға йөрөй, ахыры, был.

Гөлбәдуан. Ҡаты бәрелмәһәңсе кешегә...

Шәүкәтов. Ул яҡтан һиңә еткереп булмаҫ инде, еңгә.

Гөлбәдуан. Йә, йә, кенә ҡыума, тейешлеһе әйтелгәндер.

Тыштан Тимербулат тауышы: «Гөлбәдуан еңгә, күнәк алып сыҡсы, атты һуғарып алайым..»

Хәҙер... *(Сыға.)*

Оҙаҡ пауза.

Шәүкәтов. Зөләйхә.

Зөләйхә. Тыңлайым.

Шәүкәтов. Байтаҡ ғүмер үтеп китте бит, ә? Анау 1935 йылда, ирең менән ҡунаҡҡа ҡайтҡан сағыңда ла, өйҙә була алманым. Ихласын әйткәндә, һиңә күренгем килмәне минең ул саҡта.

Зөләйхә. Ә мин һеҙҙе лә күрермен тип ҡайтҡайным. Һиңәлер бик күргем килгәйне.

Шәүкәтов. Ә бөгөн инде бына мин үҙем килдем. Күңелем тартты тип әйтһәм, килешмәҫ төҫлө — аяҡтарым тартты, Зөләйхә.

Зөләйхә. Сәйегеҙ һыуына.

Шәүкәтов. Зөләйхә! Теге саҡ Ташауар баяры ерендә бергәләп ураҡ урғандағы Зөләйхәгә ҡалай оҡшамағанһың һин. Ә мин ул төбәкте үткән һайын һине хәтерләйем.

Зөләйхә. Мин, Имәнлек моронон үткәндә, бөгөн һеҙҙе уйланым. Хаталанмаһам, һеҙ шунда тороп ҡалғайнығыҙ булһа кәрәк.

Шәүкәтов. Һөйләмә инде тиле саҡтарҙы, Зөләйхә. Шул яҙҙы ғына өлөшөмә тейгән еремде ташлап китергә көсөм етмәне. Шул моронда ине минең ер, ыҙаһын атлап сыға алманым... Башҡа юлдан барһаҡ, әллә тороп та ҡалмаҫ инем.

Зөләйхә. Беҙ бөтәбеҙ ҙә шул бер юлдан, үҙ ыҙаныбыҙҙы аша атлап, алға киттек. Миңә лә бит ер һымаҡ уҡ ҡәҙерле кешене ташлап китергә тура килде. Шул хаҡта уйлағанығыҙ бармы һеҙҙең? Мин һаман да

шикләнәм: беҙ әле лә шул ыҙандың икебеҙ ике яғында түгелме икән?

Ш ә ү к ә т о в. Юҡ, ул ыҙан артта ҡалды. Ул Мырҙахан үҫте, нығыны. Мине замана кеше итте. Еңһыҙғаныһ, колхоз төҙөштөм. Мин, аҡрынлап булһа ла, баҫҡыстан-баҫҡысҡа күтәреләбарҙым. Һине колхоз председателе сифатында ҡаршылауыма ла бик ризамын. Оло нәфселе түгелмен мин.

З ө л ә й х ә. Халыҡ күрһәткән ҙур ышаныс, әлбиттә.

Ш ә ү к ә т о в. Халыҡтың ниндәйе булмай?

З ө л ә й х ә *(барып тәҙрәне яба)*. Ҡайһылай ҡапыл һалҡын төшөп китте.

Ш ә ү к ә т о в *(урынынан тороп)*. Бөгөн кис, тап һин ҡайтҡан кисте, тәүтапҡыр үҙемде яңғыҙ итеп һиҙҙем. «Ниндәй яҡын кешем, берҙән-бер яҡын кешем бар һуң?» — тип уйлап ултырҙым. Таба алманым. Табылырмы ул, әллә бөтөнләй табылмаҫмы инде?

З ө л ә й х ә. Табылмаһа, көнләшәләр? ҡыҙғаныс.

Ш ә ү к ә т о в *(көлөп)*. Ҡыҙғаныуың өсөн дә рәхмәт. Ләкин әлегә мин ҡыҙғаныс уҡ түгелмен.

З ө л ә й х ә. Мин дә һеҙҙең ҡыҙғаныс булмауығыҙҙы теләйем.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡалай йомшаҡ ине һинең күңелең!

З ө л ә й х ә. Йәш алмағас та емеш биргәнгә тиклем йомшағыраҡ була, тиҙәр.

Гөлбәдуан инә.

Г ө л б ә д у а н. Таң һыҙылып килә.

Ш ә ү к ә т о в. Таң? Ниңә был тиклем етеҙ үтә был көндәр? Хатта таңы ла тиҙ ата.

Г ө л б ә д у а н. Атмай. Ул һин сәй эсеп бөтөргәнде көтөп тормаҫ инде!

Шаршау

ИКЕНСЕ ШАРШАУ

Өсөнсө картина

Колхоз идараһы алды. Ағастар. Ағастар төбөндә буялмаған артлы эскәмйә. Һул яҡта идараға инә торған бейек болдор. Сыбыртҡыһын һелтәй-һелтәй, Ш а һ и Т у ҡ т а м ы ш е в инә. Ул һикереп эскәмйәнең артына менеп ултыра.

Ш а һ и *(йырлай)*. Ал итә, итә, итә,
Гөл итә, итә, итә,

Яндарыңа барыр инем
Ял итә... итә... итә...

Их, үгеҙгә ултырып йөрөгәндә бынан да шәберәк йыр йырлап булмайҙыр шул инде. Атлар-атламаç, ойоп ҡына бара бит мәхлүгең. Үҙ ҡәҙерен үҙе белә ул. «Һин миңә теймә, мин һиңә теймәйем...» Бына шулай уйлай ул, ҡәһәрең. Эй, ниңә бошонорға! Әле бер күн эсендә генә күпме нәмә уйланым. Үҙемде баштан-аяҡ тикшереп, анализ яһап сыҡтым. «Кем һин, Шаһи?» — тигән мәсьәләне хәл иттем... Әгәр берәй йыл шулайыраҡ йөрөлһә, Шаһиҙең аҡыл эйәһе булып китеүе лә бик ихтимал... Или шағир... *(Пауза, башын сайҡап тора.)* Шумы, сыбыртҡы тотоп тораһың?

Гөлбәдуан инә, ҡултыҡ аҫтында тоҡтар.

Гөлбәдуан. Бәрәкәт, быны Шаһидулла тиһәм, ҡулында сыбыртҡыһы бар, Шаһидулла түгел тиһәм, бик юғары ҡунаҡлаған.

Шаһи. Минен мин дә.

Гөлбәдуан. Әллә машинаң тыңламай башланымы, сыбыртҡы тотоп тораһың?

Шаһи. Шулайыраҡ шул.

Гөлбәдуан. Булыр, булыр. Үҙең бик миңрәүләнеп китһәң, машина түгел, үгеҙ ҙә тыңламай башлар шул.

Шаһи. Һин бик көлмә лә әле, Гөлбәдуан ҡоҙағый, заманы еткәс, Шаһиҙең тағы ла руль тотоп ултырғанын күрерһегеҙ. Ыласындың да ергә төшкән сағы була бит хатта, белгән кешегә.

Гөлбәдуан. Күрергә насип булһын.

Шаһи. Насип булмаһа, үҙебеҙ насип итербеҙ. Ултыр әле, ҡоҙағый. *(Эскәмйәнән һикереп төшөп, Гөлбәдуанды ултырта.)*

Гөлбәдуан. Эш бик тығыҙ ине бит әле. Әлеге калдаушикте эҙләп йөрөй инем.

Шаһи. Ул юҡ бында.

Гөлбәдуан. Ошонда китте тигәйнеләрсе. Улайһа, нимә ҡылайыҡ икән һуң?

Шаһи. Һин, ҡоҙағый тыңлап тор, мин һөйләйем. Мине юҡҡа бүтәндәр аңлап еткермәйҙәр.

Г ө л б ә д у а н. Донъя булғас, төрлө кеше барҙыр шул.

Ш а һ и. Бар, бар, ҡоҙағый... Әммә бит, ҡоҙағый, мин мотор өсөн яратылған кеше. Минең тарихи урыным кабинала. Бына ошо кеше хәҙер әрәм булып йөрөй — үҙемде әйтәм.

Г ө л б ә д у а н. Бер дәртләнгәс, шулайҙыр шул. Бына мин дә анау тоҡтар менән һаташып сығам. Һис арттырып әйтмәйем, төштәремә керә.

Ш а һ и *(һиҙмәй ҡырҡа әйтеп ташлай).* Тоҡ — тоҡ инде. Ваҡ мәсьәлә уныһы.

Г ө л б ә д у а н. Ни эшләп ваҡ мәсьәлә булһын? *(Тора.)* Тоҡһоҙ ни эшләмәк кәрәк бынау ваҡытта? Һин, Шаһидулла, уйнап һөйләһәң дә, уйлап һөйлә. Юғиһә, хәҙер үк киттем барҙым.

Ш а һ и. Әйтәйек, ҡоҙағый, тоҡ та — кәрәкле нәмә. Иллә-мәгәр, хәтерең ҡалмаһын, ҡоҙағый, машинаға етмәй инде.

Г ө л б ә д у а н *(ултыра).* Бүтән ауыр һүҙ әйтмәҫ булһаң ни...

Ш а һ и. Мине бит әле былдай ябай автомашинанан, ерҙә йөрөй торғанынан, ҡыуып төшөрҙөләр, әйе, ҡыуып төшөрҙөләр. Ә бит мин бер ваҡыт күктә оса торған автомобилде йөрөтәсәк кешемен.

Г ө л б ә д у а н. Ярапланды тимәксе булаһыңмы?

Ш а һ и. Яраплан түгел. Ошондай уҡ машина, үҙе осоп йөрөй.

Г ө л б ә д у а н. Әлләсе, бер ҙә күргән нәмәм түгел шул.

Ш а һ и. Уны әлегә мин үҙем дә күргәнем юҡ. Иллә-мәгәр, ҡоҙағый, ундай машина бар. *(Онотолоп.)* Уны теләһәң ҡайҙа, хатта ана Ярулла бабайҙарҙың өй ҡыйығына ла, ҡундырып була.

Г ө л б ә д у а н. Ай-һай, бер ҙә ишеткән нәмәм түгел шул. Өйөңдә радио булмағас ни. Кит инде, һаңғырау кеше кеүек йәшәйбеҙ.

Шул арала Ф ә й р ү з ә инеп тыңлап тора.

Ш а һ и. Ишетеү генә түгел, үҙең ултырып йөрөрһөң әле. Әйтәйек, һинең кесе ҡоҙаң Шаһидулла Туҡтамышев, йәғни мин, кәләш алды ти. Шул көндө мин, оса торған автомобилгә ултырып ҡына, һинең ҡураңа ки-

ләм дә төшәм. Әйҙә, ҡоҙағый, мин әйтәм, туйға рәхим ит!

Гөлбәдуан. Бер ҙә ултырған нәмәм булмағас, башым әйләнмәсме икән?

Шаһи. Әйләнеп торамы һуң? Шунан, һине ултыртып, ҡабат һауаға күтәреләм. Иң элек ауыл өҫтөнән өс тапҡыр әйләнеп сығам, ҡоҙағый ҙа донъя күреп ҡалһын әйҙә, тим. Шунан ғына үҙебеҙҙең өй алдына килеп төшәм.

Гөлбәдуан *(йәнләнеп).* Ҡалай рәхәт булып китте.

Фәйрүзә. Шаһи, һин хыяли.

Шаһи *(ҡапыл әйләнә).* Ә? Фәйрүзә?

Гөлбәдуан. Хыяли тимәгәйҙәре, әллә нәмә тиһендәр, йәренгә ошо ваҡытҡа мең тоҡ һанап ҡуймаһаммы! Ҡайҙа ғына булды һуң әле шул калдаушик? *(Китә.)*

Фәйрүзә. Эсеңдә йәнең бармы һинең, Шаһи?

Шаһи. Йәнемме, эсемдәме? Барҙыр, тип уйлайым.

Фәйрүзә. Юҡ һинең йәнең! Бына шул. Бынау йәмле йәй айҙарында баштарымды ҡайғыларға һалдың һин!

Шаһи. Ни булды һиңә, Фәйрүзә?

Фәйрүзә. Һорашып тора бит әле. Көн кеүек яҡты йөҙҙәремде төн кеүек ҡараңғы иттең! Таң ваҡыттарында уфтанып уянам.

Шаһи. Арттыраһың, Фәйрүзә, йөҙҙәрең әле лә алянып тора.

Фәйрүзә. Янһа, хурлыҡтан яна ул... Уйлап ҡараһаң, уйылып китерлек бит... Бынау йәмле йәй айҙарында һөйгән егетеңде автомашина менән ҡуян ҡыуҙырып стена газетаһына баҫып сығарһындар әле! Нисек итеп мин хәҙер баҡсаға барайым да нисек итеп иптәш ҡыҙҙарыма күренәйем... *(Илай.)*

Шаһи. Туҡта әле, Фәйрүзә, эште ҙурға ебәрәһең бит!

Фәйрүзә. Тулы ай кеүек яҡты өмөттәремде өҙҙө-ө-өң... Бына күҙ етер, тинем, шул саҡ, үҙебеҙ үҫтергән кәбеҫтәләрҙе һинең машинаға тауҙай итеп тейәп, икәү ҡалаға, колхоз баҙарына, йөрөрбөҙ, тинем...

Шаһи. И һәм йөрөрбөҙ ҙә.

Фәйрүзә. Үгеҙ менәнме?! Дошман тигән бәндәлә-

рәңә күрһәтмәһен... Дөрләп янып торған йөрәктәремде бер көн эстәрендә һыуыттың!

Ш а һ и. Ә? Эш йөрәккә барып тоташты түгелме һуң?

Ф ә й р ү з ә. Тоташты шул! Йөрәкһеҙ эш булмай донъяла.

Ш а һ и. Ә, шулаймы?

Ф ә й р ү з ә *(илауҙан туҡтап)*. Шулай!

Ш а һ и. Так-так. Улайһа, бына һин әйт әле, ниңә һеҙ, сибәр ҡыҙҙар, егеттәрҙе шәп саҡта ғына яратаһығыҙ? Уларға герой давай ҙа орденоносец давай, тракторист давай ҙа шофер давай! Әле, минең дан яңғырамаған саҡта, ниңә пыр туҙаһың? Минең янда кабинала ғына йөрөгәндә арыу ине бит әле, ә?

Ф ә й р ү з ә. И-и-и, бер тапҡыр һабантуйға барғанды әйтәһеңдер инде. Битәрләргә лә тотондо.

Ш а һ и. Кабинала бер ултырыу үҙе бер ғүмер ул. Әле Шаһи ҡыйыш баҫҡайны, тотоноп киттеләр. Ҡуян бит ул бер эпизод ҡына минең ҡайнап торған тормошомда.

Ф ә й р ү з ә. Артығыраҡ ҡайнаттың шул.

Ш а һ и. Һин, Фәйрүзә булһаң, бына шундай ваҡытта Шаһигә шәфҡәт ҡулыңды һуҙып кил, уның яралы йөрәгенә дауа, кителгән күңеленә ямау бул!

Ф ә й р ү з ә. Шул ямау булып йөрөргә ҡалды ла инде!

Ш а һ и. Ә улаймы? Улай булһа, Фәйрүзә, бөгөн үк, хәҙер үк башымды алып сыҡтым киттем. Әйтһәң, әйтеп ҡал һуңғы һүҙеңде, әйтмәһәң, прощай мәңгегә. *(Китә башлай.)*

Ф ә й р ү з ә *(ҡулы менән ишара яһай)*. Шаһи...

Ш а һ и. Әү.

Ф ә й р ү з ә. Китмә!

Ш а һ и *(оҙон паузанан һуң)*. Шулаймы? Ҡалһам да, һинең өсөн генә ҡалам.

Ф ә й р ү з ә. Улай күтәрелеп бәрелмә әле, Шаһи. Бынау йәмле йәй айҙарында һайрашып ҡына йәшәйек, йәме?

Ш а һ и. Йә.

Ф ә й р ү з ә. Шаһи.

Ш а һ и. Әйт, Фәйрүзә, әйт!

Ф ә й р ү з ә. Һин төрлө әкәмәт уйлап сығара торған кеше, әйе бит.

Ш а һ и. Булғылай ул эш.

Ф ә й р ү з ә. Бына һин йәшелсә баҡсаһын һуғарырға берәй нәмә уйлап сығарыр инең. Йәй буйы Ҡыйҙаштан һыу ташып, билдәребеҙ ҡалманы, саҡ ҡына ла ҡыҙғанмайһыңмы ни мине?

Ш а һ и. Ҡыҙғанам. Бик ҡыҙғанам, Фәйрүзә.

Ф ә й р ү з ә. Ҡыҙғанһаң, тап шуның берәй әмәлен.

Ш а һ и. Их Фәйрүзә, Ҡыйҙаш буйында гөрләп эшләп ултырған электростанцияң булһа ине, ул саҡта мин кнопканы баҫып ҡына баҡсағыҙ өҫтөнә ямғыр яуҙырып ебәрер инем. *(Фәйрүзәнең танауына баҫа.)*

Ф ә й р ү з ә. Ул саҡта мин бөгөн һин егеп йөрөгән үгеҙ башы дәүмәле кәбеҫтәләр үҫтерер инем.

Ш а һ и. Ҡуй, Фәйрүзә, үгеҙ башы килбәтһеҙ нәмә ул!

Ф ә й р ү з ә. Шаһи.

Ш а һ и. Әйт, Фәйрүзә, әйт.

Ф ә й р ү з ә. Һине тағы машинаға ҡуйырҙармы икән?

Ш а һ и. Көн кеүек асыҡ.

Ф ә й р ү з ә. Ҡасан?

Ш а һ и. Яҡын киләсәктә! Ә хәҙер башҡа фронтта эш күрһәтеп алырға кәрәк, Фәйрүзә. *(Йәнләнеп.)* Үҙем дә машинаның ҡәҙерен белер инем.

Ф ә й р ү з ә. Шаһи.

Ш а һ и. Әйт, Фәйрүзә, әйт.

Ф ә й р ү з ә. Ҡайғыларым таралып китте бит әле. Иптәш ҡыҙҙарыма барам да әйтәм: «Бер ҙә иҫегеҙ китмәһен, тим, Шаһи һәйбәтләнергә вәғәҙә итте», — тим.

Ш а һ и. Мин улай уҡ насар ҙа түгел бит әле.

Ф ә й р ү з ә. Тағы ла, еще ла һәйбәтерәк булырға, тим.

Ш а һ и. Еще ла тиһәң, ҡаршылығым юҡ.

Ф ә й р ү з ә. Ә һин бойоҡма, Шаһи, йәме. *(Уның башын һыйпай.)* Әтеү бынау йәмле йәй айҙарында миңә ҡыйын була. *(Йырлай, Шаһи ҡушыла.)*

Ал булмай, булмай, булмай,
Гөл булмай, булмай, булмай.
Бер болғанмай, һыу ҙа тонмай,
Болғанмай булмай, булмай.

Ш а һ и. Фәйрүзә, Гөлфәйрүзә! *(Уның ҡулдарын тоторға уйлай, Фәйрүзә Шаһиҙең ҡулдарына һуғып*

каса.) Ҡалай һәйбәт булалар бит ҡыҙҙар... Ә һин? *(Ҡулы менән маңлайын туҡмай.)*

Мәликә инә. Ҡулындағы: «Тәмәкене ошонда тарт!» тигән ҙур табличканы эскәмйә янына ҡаҙай. Шаһигә ҡарап тора.

Мәликә. Нимә тултырғандар унда?

Шаһи *(һиҫкәнеп китә)*. Ә? Алтын, ахыры. Бик сыңлап тора.

Мәликә. Шуға оҡшаған... Шаһи, һиңә телдән дә әйтәм: тәмәкеңде ҡайҙа етте унда тартып йөрөмә, ишетһен уны ҡолағың.

Шаһи. Шул тәмәке менән кесе усаҡҡа бәйләнеп йөҙәттең инде, Мәликә апай.

Мәликә. Бәйләнмәй ни, йәй етһә, һәр тәмәжник, һәр кесе усаҡ, һәр мунса: «Ут сығарам, ут сығарам», — тип кенә тора бит.

Шаһи. Ҡурҡҡанға ҡуш күренә ул шулай.

Мәликә. Бөтә колхоздың мөлкәте өсөн башың менән яуап биргәс, ҡурҡырһың да шул.

Шаһи. Уныһы правильно, апай.

Мәликә. Шаһидулла туған, анау Миңһылыу киленде ң мөрйәһе ишелеп төшкән. Үгеҙең көйшәп алғансы, шуны барып әтмәләп бирер инең.

Шаһи. Була ул.

Мәликә. Әйҙә әле, туған. Пожарға ҡаршы көрәштә актив икәнеңде бер күрһәтеп ал әле.

Китәләр. Сәхнә буш тора. Бер аҙҙан, урам ҡапҡаһын киң асып, тирләп-бешеп Шәүкәтов килеп сыға. Ул кеҫәһенән ҙур яулыҡ алып елкәһен һөртә.

Шәүкәтов. Көндәр ҡыҙыулатып китте ҡалай. Кругом ҡыҙа көндәр! Шәүәли, Шәүәли, тим!

Шәүәли *(идаранан сыға)*. Мин бында.

Шәүкәтов. Ниңә бик һүлпән ҡыланаһың? Югереп тор, мин әйткәс.

Шәүәли. Ҡайҙа югерәйем, бажа?

Шәүкәтов. Мин бында һиңә бажа түгел, председатель, тулайым әйткәндә, хәҙер бажа ла түгел, балдыҙыңдың донъя ҡуйыуына ла биш былтыр бит инде. Шунан бирле ни эшләп торһон ул бажалыҡ?

Шәүәли. Ғәҙәт, председатель ҡорҙаш, ғәҙәт.

Шәүкәтов. Ташла ул ғәҙәтеңде! Бар, хәҙер үк

теге дежурный бәләкәс өҫтәлде бында сығар. Мин ошонда ғына ултырам.

Ш ә ү ә л и. Хәҙер, председатель ҡорҙаш. *(Идараға инә.)*

Ш ә ү к ә т о в. Шулай, эштәр ҙурға китергә тора. Анау Арсланов та йөрөй ҙә йөрөй. Тағы шул *(ирония менән)* ҡушылыу, берләшеүҙәр инде. Ул килеп еткеләгәнсе, районға тайырға кәрәк...

Кескәй өҫтәл өҫтөнә бер ултырғыс яҡкырып һалып, Ш ә ү ә л и сыға.

Ш ә ү ә л и. Теге кәнсир ҡалайындағы сәскәләрҙе лә сығарырғамы, председатель бажа... ҡорҙаш?

Ш ә ү к ә т о в. Һеҙҙә сәскә ҡайғыһы. Ҡайҙа ҡояшҡа алып барып ҡуйҙың? Бынау ергә, ҡарама күләгәһенә ултырт. Баш та һуң үҙеңдә, Шәүәли.

Ш ә ү ә л и. Була, була, ҡорҙаш.

Ш ә ү к ә т о в *(ултыра. Портфеленән ҡағыҙҙар аҡтарып ала, ҡарай).* Йә, һал хәбәрҙе, Шәүәли. Һин бөтә ауыл буйлап саба торған кеше. Нимә күрҙең, нимә ишеттең?

Ш ә ү ә л и. Иҫ китерлек нәмәләр юҡ был арала. Бөгөн иртән сатан Ҡормойҙоң быҙауы тары еренә инеп тотолдо.

Ш ә ү к ә т о в. Быҙау һорайыммы ни мин һинән?

Ш ә ү ә л и. Өсөнсө көн Миңзифа ҡарсыҡтың, ҡомғанға абынып...

Ш ә ү к ә т о в. Китте, китте был... Минең турала халыҡ нимә һөйләй?

Ш ә ү ә л и. Бик ҡолаҡ һалып йөрөнөм, бажа... ҡорҙаш, тик гонаһлы булыр хәлем юҡ, һинең турала бер нәмә лә ишетмәнем. Ниңә, ҡорҙаш, халыҡтан һүҙ ишетәһең килһә, собрание йыйып һөйләт. Мин, һә тигәнсе, халыҡты йөҙ проценте менән йыйып алам.

Ш ә ү к ә т о в. Уныһы һинең ҡайғың түгел! Бар, тағы бер-ике урындыҡ сығар ҙа эшеңдә бул.

Ш ә ү ә л и. Мин хәҙер, ҡорҙаш. *(Инеп китә.)*

Ш ә ү к ә т о в *(оҙаҡ паузанан һуң).* Бына ғүмер булғас, кешеләр ҡасан килеп осраша. Күңелдең ҡайһы ерелер һаман быҫҡып янып тора... Ә ул үҙен бөтөнләй ят кеше итеп тота... Нимә ғәйепле быға — үткән ваҡытмы, улмы, әллә үҙемме? Бит ҡасандыр беҙ уның

менән бик яҡындар инек... Нисәмә йылдар буйы мин уны хәтеремдә һаҡланым...

Ш ә ү ә л и *(ике урындыҡ күтәреп сыға).* Эй ҡорҙаш, онота яҙғанмын. Ярулла ҡыҙы сентябрҙә үк «Түңәрәк»тең Мөхәммәтьяр малайына кейәүгә сыға, тип бик асыҡ һөйләйҙәр.

Ш ә ү к ә т о в. Ә? Бирермен мин уға «Түңәрәк» егетен! Үҙебеҙҙең егеттәрҙең нимәһе ярамаған?

Ш ә ү ә л и. Ни эшләп йөрөй һуң беҙҙең егеттәр, ә, ҡорҙаш? Шулар урынында үҙем булһам, ҡорҙаш, маҡтана тимә, «Түңәрәк»тең ярты ҡыҙын «Яңғыҙ ҡайын»-ға сығарып алып бөтәр инем. Заманында өс ҡыҙ менән йөрөгән егет мин.

Ш ә ү к ә т о в. Их, күҙ көйөгө. Һин дә һөйләйһең бит.

Ш ә ү ә л и. Ҡарама беләккә, ҡара йөрәккә, тиҙәр, ҡорҙаш. *(Пауза.)* Эй ҡорҙаш, тағы ла ҙурыраҡ һүҙҙәр йөрөй.

Ш ә ү к ә т о в. Тағы нимә?

Ш ә ү ә л и. «Түңәрәк» әйтә, ти, әгәр «Яңғыҙ ҡайын» риза булһа, тип әйтә, ти, бергә ҡушылыр инек, тип әйтә, ти. Бөгөн иртән уларҙа собрание лә булған, бәлки, башҡоҙалар беҙгә лә килеп етер әле. Беҙҙең халыҡта ла имеш-мимеш йөрөй. Тик кешеләр әйтә: «Кантон хәҙрәт ҡалай уйлай икән?» — ти. Һине шулай тиҙәр, председатель ҡорҙаш.

Ш ә ү к ә т о в. Кантон! Ха-ха-ха... Тапҡандар кантонды! Әйт кешеләргә: «Яңғыҙ ҡайын», йәғни мин, быйылға риза түгел. Ни өсөн мин тоҡтомалға, һау башыма сир алып, «Түңәрәк»тең йөгөн тартайым ти? Бар байлығыңды бүлеш, уларға бәлә-ҡаза килһә, яртыһын һин күтәр — бына бит мәсьәлә нисек тора.

Ш ә ү ә л и. Эйе ләбаһа, ҡорҙаш.

Ш ә ү к ә т о в. Эйе шул! Бар югер, хәҙер үк Мансур, туры айғырҙы егеп, бында килһен. Районға китәм.

Ш ә ү ә л и. Мин хәҙер, ҡорҙаш. *(Сығып китә лә әйләнеп керә.)* Таҫмалы ҡыҙыл дуғаны егергәме, әллә ағын ғынамы?

Ш ә ү к ә т о в. Таҫмалы ҡыҙыл дуға егергә ниндәй байрам таптың? *(Ҡулын һелтәй.)* Бар!

Ш ә ү ә л и. Районға барғанда, элек гел шул таҫмалы ҡыҙыл дуғаны егә инек түгелме ни, ҡорҙаш?

Ш ә ү к ә т о в. Үҙем беләм. Бар, тиҙәр бит һиңә.

Ш ә ү ә л и. Хәҙер, хәҙер. Мин ни, мин ни, тик әйтәм генә. *(Китә.)*

Ш ә ү к ә т о в. Ҡыҙыл дуға, ти... Шәүкәтовтың таҫмалы ҡыҙыл дуға егеп фарсит иткән саҡтары бар ине.

З ө л ә й х ә менән Г ә р ә й инә. Зөләйхәнең ҡулында арыш, бойҙай, һоло усмалары.

З ө л ә й х ә. Һаумыһығыҙ, иптәш Шәүкәтов.

Ш ә ү к ә т о в. Әйҙә, рәхим ит, Зөләйхә.

Г ә р ә й. Идараны халыҡҡа яҡыныраҡ иткәнһең икән, Мырҙахан ағай.

Ш ә ү к ә т о в. Көндәр бик бөркөүләнеп китте. Ни эштәр бөтөрөп йөрөү, Зөләйхә?

З ө л ә й х ә. Әле башларға ғына тороу. Бына һеҙҙең менән бик күп нәмәләр тураһында һөйләшәһе, иркенләп кәңәшләшәһе килә.

Ш ә ү к ә т о в. Кәңәшеп көн итеүҙе мин үҙем дә яратам. Тик бына ағымдағы эштәр бик ҡыҙып китте бит әле. *(Зөләйхәнең ҡулындағы арыш усмаһын ала.)* Ана, арыш та бешеп килә. Ниндәй тулы башаҡтар, ә? Ерҙе әйтәм, йомарт беҙҙең ер.

З ө л ә й х ә. Тап ошо ер тураһында башламаҡсы ла инем һүҙемде. Әле бына беҙ Гәрәй менән «Яңғыҙ ҡайын»дың бөтә баҫыуҙарын тиерлек урап сыҡтыҡ...

Ш ә ү к ә т о в. Күркәм бит беҙҙең игендәр, һәр бер башағы, сәләмәт сабый бала кеүек, бәүелә-бәүелә уйнап үҫә.

З ө л ә й х ә. Игендәр күркәм, ә шулай ҙа арыш «Түңәрәк»текенән ҡайтыш күренә.

Ш ә ү к ә т о в. Булыуы ла бик ихтимал. Анау егерме бишенсе майҙағы ямғыр тау буйлап килде лә «Түңәрәк» менән «Партизан» яғына боролдо ла китте. Беҙ ҡойроғон ғына күреп ҡалдыҡ.

З ө л ә й х ә. Эш бер ямғырҙа ғына түгел. Тупраҡ үҙе бик йонсоуға оҡшай. Беҙҙән ярҙам һәм мәрхәмәт көтә ул.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡулдан килгәнсә, ара-тирә тиреҫтер, көлдәр сығарып һипкеләйбеҙ ҙә бит. Ныҡлап тотонорға ҡул етмәй. Ағымдағы эштәрҙән бер ҙә арынып булмай, Зөләйхә.

Г ә р ә й. Беҙҙең бөтә эшебеҙ, Мырҙахан ағай, ағымдағы эш. Тик беҙ ағымды юнәлтә алмайбыҙ, ағымға

эйәреп кенә барабыҙ. Һин быны үҙең дә яҡшы беләһең бит.

Шәүкәтов. Туҡта әле. Гәрәй ҡустым, һин әйт әле: «Яңғыҙ ҡайын» кемдән кәм?

Зөләйхә. Улайһа һеҙ ҙә әйтегеҙ: ә кемдән артыҡ?

Шәүкәтов. Артыҡ булырға бик тырышып ятҡан да юҡ. По крайней мере, бынау ут күрше «Түңәрәк» менән генә бәхәсләшеп була әле. Арырағы мине ҡыҙыҡһындырмай.

Зөләйхә. Ә бына ни өсөн шулай?

Шәүкәтов. «Яңғыҙ ҡайын»дыңмы? — тамағы туҡ, өҫтө бөтөн, күңеле көр, екһә, бейеп торған аттары, ултырһа, келтерәп торған арбалары бар.

Зөләйхә. Дөрөҫ, ҡасандыр аслыҡҡа һәм ялан-ғаслыҡҡа дусар ителгән кешеләрҙең тамаҡ туҡлығы ла, өҫ бөтөнлөгө лә, әлбиттә, бик ҙур шатлыҡ. Хәҙер ошо кешеләр, арбанан төшөп, ҙур-ҙур машиналарға ултырырға теләй...

Шәүәли югереп инә.

Шәүәли. Автомашина менән «Түңәрәк»тәр килә ята, председатель ҡорҙаш!

Шәүкәтов. Арсланов сәй э-с-ер-гә киләлер. Күҙен алартты лабаһа «Яңғыҙ ҡайын»ға был бәндә! Төн йоҡолары ҡасты бит быный!

Зөләйхә. Нахаҡ һүҙ һөйләйһегеҙ, иптәш Шәүкәтов! Дошманығыҙ түгел, дуҫығыҙ килә, бәхәскә түгел, кәңәшкә килә ул. Бөтә Ҡыйҙаш буйының киләсәге тураһында ялҡынланып янып йөрөй ул кеше.

Шәүкәтов. Төшөнәм, төшөнәм... беҙ ҙә алыҫ киләсәктең килеүенә ышанабыҙ.

Тимербулат, Сулпан инә.

Тимербулат. Ҡунаҡтар килә, ҡаршы ал, күрше! Һаулыҡмы? *(Күрешә.)* Иҫәнлекме, иптәш Иштуғанова. *(Күрешә. Сулпанды таныштыра.)* Беҙҙең идара ағзаһы, Сулпан иптәш.

Сулпан *(күрешә)*. Сулпан Ҡаһарманова.

Шәүкәтов *(ирония менән)*. Рәхим итегеҙ, иптәш Арсланов, түрҙән уҙығыҙ, иптәш Ҡаһарманова. Бик ваҡытлы йөрөйһөгөҙ.

Т и м е р б у л а т. Кәйефең көйлө саҡҡа тура килдең буғай, күрше. Бик асыҡ күренәһең.

Ш ә ү к ә т о в. Һәләк шәп... Теләһәгеҙ, барығыҙ правлениегә инеп ултырығыҙ.

Т и м е р б у л а т. Ә үҙең?

Ш ә ү к ә т о в. Үҙем китәм. Үҙемдең бараһы ерем бар.

Г ә р ә й. Бараһы ергә һуңыраҡ барырға тура килмәгәйе, Мырҙахан ағай, бәлки, идара ултырышын үткәреү тураһында уйлашырбыҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Хәҙер уйлай алмайым. *(Ҡағыҙҙарын йыйыштыра).* Йомошоғоҙ булһа, әйтеп ҡалығыҙ,

З ө л ә й х ә. Иптәш Шәүкәтов, бит кешеләр ут алырға ғына килмәгәндәр.

Ш ә ү к ә т о в. Тыңлап ҡарайыҡ, улайһа.

Югерә-атлай М ә л и к ә инә, уның ҡулында әлеге табличкалар.

М ә л и к ә. Ҡунаҡтар килгән, тигәйнеләр шул. Һаумыһығыҙ, ҡунаҡтар!

Ш ә ү к ә т о в. Йомошоң булһа, Мәликә, һуңыраҡ һуғылып китерһең.

М ә л и к ә. Минең йомошом Тимербулат ағайҙа. Ындалығын ишетеп килдем. Анау көтөүсе малайҙарынды тыйыр инең, Тимербулат ағай. Шулар бит урман ситендә торалар ҙа ут яғалар. Нимә ҡарап тора шунда һеҙҙең пожарнигегеҙ? Пожар бит ул...

Ш ә ү к ә т о в. Шул пожарыңды саҡ ҡына ҡуйып торор инең, Мәликә.

Т и м е р б у л а т. Яҡшы һүҙең өсөн рәхмәт, килен.

М ә л и к ә. Әтеү!

Ш ә ү к ә т о в *(ҡунаҡтарға боролоп).* Йә, тыңлап ҡарайыҡ.

С у л п а н. Арсланов ағай менән мине бында «Түңәрәк» колхозының ағзалары ебәрҙе. Бына улар ошондай ҡарар сығарҙылар. *(Сумкаһынан ҡағыҙ алып, Шәүкәтовҡа һуҙа.)*

Ш ә ү к ә т о в *(ҡағыҙҙы ала).* Сығарһа ни, ул ҡарар миңә закон түгелдер бит әле.

Т и м е р б у л а т. Закон түгел, ләкин ул беҙҙең халыҡтың теләге. Беҙ шуны һеҙгә еткерергә килдек. Беҙҙекеләр берләшеүҙе һорай.

Ш ә ү к ә т о в. Һорай, һорай, имеш. Малайға һөйлә ул һүҙеңде! Һин бик һорап тора торғандарҙан түгелһең бит, Арсланов. Ҡайҙандыр закон табып, ер тигеҙләйбеҙ тип, өсөнсө йыл минең Һыйырбатҡан сабынлыҡты, былтыр Таштүбә буйындағы көтөүлекте киҫеп алдың. Ярай, өнөң тығылһын, тип ҙур тауыш күтәрмәнем. Хәҙер «Яңғыҙ ҡайын»ды бөтөнләй баҫып алырға йөрөйһөңмө? Ни етмәгән һуң һиңә? Өс бригадалы үҙ колхозыңдың ҡайһы ере ярамаған? Исмаһам, нәфсеңде тыйыр инең саҡ ҡына.

Т и м е р б у л а т. Ауыҙлыҡты тешләйһең, Шәүкәтов, ситкә ҡайыраһың. Теге ваҡытта «Түңәрәк» һинең атайыңдан мираҫ булып ҡалған ереңде түгел, «Яңғыҙ ҡайын» файҙалана алмаған дәүләт ерен алды.

Ш ә ү к ә т о в. Атайҙан миңә, мираҫ булып, оҙон сыбыртҡы ғына ҡалғанын һин яҡшы беләһең. Ул мираҫты мин һинән ҡыҙғанмаҫ та инем. Ә «Яңғыҙ ҡайын»дың ерҙәрен, малдарын уңға ла, һулға ла таратырға мин ул тиклем үк йомарт түгелмен.

З ө л ә й х ә. Иптәш Шәүкәтов, күршеләр бит беҙгә мал һорап та, ер һорап та килмәгәндәр. Үҙ малдарын, үҙ көстәрен беҙҙең менән уртаҡлашырға тип килгәндәр.

Ш ә ү к ә т о в. Доходыбыҙ, аҡрынлап булһа ла, арта бара. Кеше малына мохтажлыҡ юҡ, үҙ көнөбөҙҙө үҙебеҙ күреп ятабыҙ.

Г ә р ә й. Беҙҙә мохтажлыҡ юҡмы, Мырҙахан ағай? Быуа быуырға көс етмәй, клуб һалырға ҡул теймәй, юлдар төҙөргә ваҡыт юҡ, хатта бит бер силос ямын да өс көн буйына тултыра алмайбыҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Шул ғынамы?

Г ә р ә й. Юҡ, былары ваҡ мохтажлыҡтар әле. Ә иген? Ни өсөн беҙ, йәй буйы ҡара тир түгеп, ун-ун ике центнерҙан артыҡ уңыш үҫтерә алмайбыҙ? Ҡулдан килмәйме? Ҡулдан килер ине, көс етмәй. Ыҙандар тар, машиналар аҙ. Ә ана-ау һаҙлыҡты күрәһегеҙме? Йыл һайын нисәмә мең бот иген батып ҡала бит шунда! Бойҙай үҫтерә торған ер бит ул.

Ш ә ү к ә т о в. Атайың мәрхүм дә, осоп барған ҡошто тотам тип, ҡулын күккә һона торған кеше ине. Ауыр тупрағы еңел булһын... *(Ҡырҡа.)* Һин дә таптың мәшәҡәт! Донъя яралғандан бирле ятҡан бит ул һаҙлыҡ. Тағы ла шул тиклем ята бирәсәк.

Т и м е р б у л а т. Ятмаясаҡ, күрше, беҙ ул һаҙлыҡтың аҫтын-өҫкә килтерәсәкбеҙ. Күр ҙә тор бына.

Ш ә ү к ә т о в. Нәфсе лә һуң үҙеңдә... Барына шөкөр итергә кәрәк, барына.

Г ә р ә й. Шул һаҙлыҡтағы әкәм-төкәмдәр генә барына шөкөр итһә итәлер, ләкин беҙ, кешеләр, шөкөр итеп кенә йәшәй алмайбыҙ, Мырҙахан ағай!

Ш ә ү к ә т о в. Миңә төрттөрөүеңме был? Ләкин, Гәрәй ҡустым, һин үҙеңдең икенсе бригаданың бригадире генә икәнлегеңде лә онотоп ебәрмә.

Г ә р ә й. Минең бригадир генә түгел икәнемде һин яҡшы беләһең. Беҙ һинең менән бер партия ойошмаһында торабыҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Минең партияға хилафлыҡ эшләгәнем юҡ буғай әле.

Г ә р ә й. Партияға хилафлыҡ эшләмәү менән маҡтанырға ла, тынысланырға ла урын юҡ. Партияға, халыҡҡа мөмкин тиклем күберәк яҡшылыҡ эшләргә кәрәк. Беҙ һинән бына шуны талап итәбеҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡыҫҡаһы, минең кәңәш шул: был һөйләшеүҙе бер йылға кисектереп торорға. Мин бит берләшеүгә төптө ҡаршы түгелмен. Районда беҙҙең кеүек колхоздар байтаҡ әле. Ана шулар тәүҙә, берләшеп, беҙгә өлгө күрһәтһендәр. Шунан һуң беҙ ҙә уйлашырбыҙ.

С у л п а н. «Яңғыҙ ҡайын» менән «Түңәрәк» коммунистәре өлгөнө илдәге меңәрләгән бүтән колхоздарҙан алырға теләйҙәр. Ундай өлгөләр күп һәм беҙ үҙ районыбыҙҙа беренселәр булырға ынтылабыҙ.

М ә л и к ә. Минән дә бер һүҙ әйттерегеҙ әле, председатель иптәштәр. Минең пожар каланчаһынан бөтә Ҡыйҙаш буйы көн-төн күҙ алдымда тора. Үҙ каланчамдан ҡарайым да уйға ҡалам...

Ш ә ү к ә т о в. Шул каланчаң менән башты ҡатырҙың инде, Мәликә!

М ә л и к ә. Донъяны ҡайҙан күрәһең, шуны һөйләйһең инде, Мырҙахан ағай. Әлеге каланчамдан ҡарайым да «Партизан» ерен күрәм. Яҙ булһа, ҡырҙарында ете-һигеҙ трактор эшләй, йәй булһа, бишәр-алтышар комбайн йөрөй. Төндәрен ауылдары өҫтөндә нур уйнап тора. Ә «Түңәрәк» менән «Яңғыҙ ҡайын» баҫыуында

йә бер, йә ике трактор, аҙашҡан бәрәс кеүек, әйләнгеләп маташа шунда. Үҙ каланчамдан ҡарайым да, тора торғас, эс тә бошоп китә тегеләй. Беҙ кемдән кәм икән һуң әле, тип тә ҡуяһың.

Ш ә ү к ә т о в. Күргәндәрең, белгәндәрең бөттөмө, Мәликә?

М ә л и к ә. Бөттө, Мырҙахан ағай.

Ш ә ү к ә т о в. Беҙҙә, «Яңғыҙ ҡайын»да, дөрөҫөн генә әйткәндә, быны өсөн шарттар өлгөрмәгән. Иртә әле, иртәрәк. Бер йылдан һуң тап ошо урында, тап ошо хаҡта һөйләшербеҙ. Хәҙергә хушығыҙ. *(Китә башлай.)*

З ө л ә й х ә. Ә идара ултырышы?

Ш ә ү к ә т о в. Булмай, минең районға бараһым бар. *(Йомшара төшөп.)* Был турала райком ни әйтер бит әле, иптәш Арсланов. Һөйләшеп ҡарарға ла ниәт юҡ түгел.

Т и м е р б у л а т. Райкомдың фекере һиңә лә сер түгелдер, тим, күрше. Мин кисә иптәш Вахитов менән байтаҡ уҡ кәңәшләшеп ултырҙым.

Ш ә ү к ә т о в. Һин өлгөрәһең инде ул. Әллә ниндәй хикмәт сығарып йөрөгәнсе, ана, станция юлындағы күперҙе төҙәт.

Т и м е р б у л а т. Уртаҡ күпер бит ул, күрше, бергәләп ҡарарбыҙ.

Ш ә ү к ә т о в *(ҡул һелтәй).* Кем, Шәүәли, бындараҡ килтер атыңды! *(Шәүкәтов китә, бөтәһе лә уға ҡарап ҡалалар.)*

З ө л ә й х ә. Бирелгән власте дөрөҫ аңламау кешене бына нимә эшләтә. Һеҙ бөтәгеҙ ҙә, иптәш Гәрәй, уны колхоз председателе түгел, колхоз директоры иткәнһегеҙ.

Г ә р ә й. Беҙ уға оло һәм тәжрибәле кеше итеп ҡарап килдек. Уның яҡшы хужа булыуына иҫебеҙ китеп, етәкселегендәге кәмселектәрҙе аҙыраҡ күрҙек. Әйтһәк тә, хәтер һаҡлап әйттек. Бына хәҙер шуның емештәрен күрәбеҙ.

З ө л ә й х ә. Күмәкләп боҙғанды күмәкләп төҙәтергә тура киләсәк.

Г ә р ә й. Әйҙәгеҙ, иптәштәр, эскә инәйек. Бөтәһе тураһында ла шунда ентекләп һөйләшербеҙ.

Китәләр. Мәликә туҡтап ҡала.

Г ә р ә й. Һин, Мәликә, ниңә инмәйһең?

М ә л и к ә. Мин үҙ һүҙемде әйттем. Бына шул. *(Китә.)*

Гәрәй эскә инә. Аҡрын атлап, иркенәйеп, Ш ә ү ә л и инә.

Ш ә ү ә л и. Ҡорҙашты оҙаттым. Ҡалай рәхәт булып китте. Ни әйтһәң дә, эшемә тел тейҙерерлек түгел. Был ҡорҙаштың бер уты булһа, бер һыуы була. Бына хәҙер ҡайтып, бер аҙ серем итеп алырға ла ярай. Счетовод инде ул йыуаш кеше. Бары ла минең файҙаға. Ярай, был юлы атлап ҡына ҡайтып китәйем әле.

Тояҡ тауышы ишетелә.

Тағы кемдер килә, мәшәҡәт сыҡҡылағансы, ҡайтыу хәйерле. *(Китә.)*

Ш ә ү к ә т о в инә.

Ш ә ү к ә т о в. Шәүәли! Шәүәли, тим! Ҡайҙа баттың?

Ш ә ү ә л и *(алыҫтан)*. Кил-әм. *(Инә.)* Бәй, ҡорҙаш, был ни эш?

Ш ә ү к ә т о в. Бар, хәҙер үк идара члендәрен йый, эштән буш халыҡтың бөтәһенә лә әйт. Килһендәр. Идара ултырышы уҙғарам. *(Идараға инеп китә.)*

Ш а р ш а у

Дүртенсе картина

Төн. Шәүкәтовтың ҡунаҡ өйө. Был өйгә айырым ишек бар. Уң яҡта икенсе бүлмәгә инә торған ишек. Өй эсе ҡаласа тип әйтерлек йыһазландырылған, стеналарға биҙәкле балаҫтар эленгән. Уртала ҙур өҫтәл тора. Тик сөйҙәге сигелгән таҫтамалдар ғына ауыл өйөн хәтерләтә. Сәхнә буш, бер аҙҙан Ш ә ү к ә т о в инә.

Ш ә ү к ә т о в. Көнбикә, Көнбикә тим, килен! Һин өйҙәме?

К ө н б и к ә *(икенсе бүлмәнән инә)*. Эйе, ҡайным.

Ш ә ү к ә т о в. Һалҡын айран сығар.

К ө н б и к ә. Хәҙер, ҡайным. *(Сыға.)*

Ш ә ү к ә т о в *(килеп ултыра, ҙур ҡулъяулыҡ сығарып, тирен һөртә)*. Эйе... Саҡ ҡына иҫ тә ауышып китте, ахыры. *(Башын тотоп тора.)* Ҡалай һүҙгә оҫтарып китте был халыҡ. Мәликәне, Солтанды ҡара, тел-

дәре телгә йоҡмай. Үҙ улыма, Хәйҙәргә, ни етмәгән тағы? Ә Зөләйхә әйтә: «Ҡыҙғаныусһығыҙ һеҙ, иптәш Шәүкәтов, ағын һыуҙың әле бер яғына, әле икенсе яғына һуғылған юнышҡыны хәтерләтәһегеҙ», — ти. Улар — ағын һыу, мин юнышҡы булып сығаммы икән ни инде?

Ҡулына ҙур туҫтаҡ тотоп, Көнбикә инә.

Көнбикә. Ҡапыл эсмә, ҡайным, үтә һалҡын, тамағыңа тейер.

Шәүкәтов. Минең турала ҡайғыртыусы бер кеше бар икән әле.

Көнбикә. Ниңә улай тиһең, ҡайным?

Шәүкәтов. Шулай тимәй сарам юҡ, балам. *(Айранды алып, ҡапыл эсә лә туҫтағын кире бирә.)* Мә, тағы ҙурыраҡ туҫтаҡ менән килтер, быныһы йоҡмай ҙа ҡалды.

Көнбикә. Һиңә ни булды, бөтөнләй төҫтәрең ҡасҡан дабаһа?

Шәүкәтов. Миңәме? Миңә правление ултырышы булды. Бар, килен, бар.

Көнбикә китә.

Тамаҡҡа ғына түгел, ут бында бауыр менән талаҡҡа барып йәбеште инде. Илле биш йәшкә етеп, беренсе ҡат хөкөмгә эләктем. Ҡайҙа хөкөм иттеләр тиген? Үҙемдең правление ултырышында... Туҡта әле, ниңә былай булып сыҡты һуң әле был? Ниңә мине яҡлап бер генә һүҙ ҙә әйтеүсе булманы? «Күп эшләгән кеше, фәлән-төгән», — тинеләр, уны бит маҡтау өсән түгел, арҡаға таяҡтың бешерәген төшөрөү өсөн әйттеләр. Эйе...

Көнбикә инә.

Көнбикә. Хәйҙәр ҙә шунда инеме, ҡайным?

Шәүкәтов. Шунда булмай, тимерҙе ҡыҙыуында һуғырға барған ул. *(Айранды алып, бер аҙ эсә лә туҫтаҡты өҫтәлгә ҡуя.)* Рәхмәт, килен... Ҡолоштағы бесәнде бөтөрөп ҡайттығыҙмы?

Көнбикә. Һуңғы кәбәнде ослап ҡалдылар. Эй күп булды унда бесән.

Шәүкәтов. Үҙебеҙҙең малдарҙың ризығына яҙған булһа ярай ҙа бит.

Ҡотлыев инә. Көнбикә икенсе бүлмәгә сыға.

Ҡотлыев. Сәләм бирҙек, Шәүкәтов иптәш.

Шәүкәтов *(боролоп)*. Ә, алдыҡ.

Ҡотлыев. Мин тағы килдем.

Шәүкәтов. Килгәнһең шул.

Ҡотлыев. Значит, эштәр шәптән түгел.

Шәүкәтов. Ә һинең ни ҡыҫылышың бар эшкә? Һин эш кешеһеме ни?

Ҡотлыев. Мин һинең эштәрҙе әйтәм.

Шәүкәтов. Нимә һин, киске күләгә кеүек, минең арттан һөйрәлеп йөрөйһөң? Һыйырҙы фермаға килтереп тапшырҙыңмы?

Ҡотлыев. Тапшырылды.

Шәүкәтов. Колхоз алған ташты ҡайтарып бирергә булды... Бар, үҙ яйыңды үҙең ҡара.

Ҡотлыев. Минең яй ни ул — яйлы инде.

Шәүкәтов. Һиңә нимә, үгеҙ үлһә — ит, арба ватылһа — утын.

Ҡотлыев. Дөрөҫ әйтелгән һүҙгә үпкә юҡ.

Шәүкәтов. Үпкәләй ҙә белмәйһең бит, үпкәләү бик һәйбәт сифат булмаһа ла, кешегә хас сифат, исмаһам. Һин шунан да мәхрүмһең бит, бахыр.

Ҡотлыев. Улай уҡ бөтөрөп тә ташлама әле һин. Ваҡытлы булһа ла, пост биләп торған кеше мин... Дөрөҫөрәге, яңы пост биләргә торған кеше.

Шәүкәтов. Яңы пост? Уныһы нимә тағы?

Ҡотлыев. Мине юл эшенән бушатып торалар. Ләкин, иптәш Шәүкәтов, ул-был булып китмәһә, бик йылы бер урын сиртеп ҡуйҙы бит әле.

Шәүкәтов. Урында бик йылынып китһәң, өшөтөп тә алалар ул. Ҡалтырап тораһың, тешең тешкә теймәй.

Ҡотлыев. Кеше урындың ҡотлоһона әләгергә йөрөгән саҡта, күңелһеҙ нәмәләр һөйләмә әле. Ысынлап ҡотло урын — ваҡытлыса булһа ла, тирмән директоры буласаҡмын.

Шәүкәтов. Тағы ваҡытлы? Мин һине ун биш йыл беләм инде. Башта һин раймагтың ваҡытлыса завы инең, шунан ваҡытлыса сельпоға төштөң, унан һуң тағы ла унлап ергә, сират сире кеүек, инеп сыҡтың. Берәй ерҙә төпләнеп кенә эшләгәнең бармы һинең? Йә ваҡытлы, йә вазифа үтәүсе... Бәлки, һин, ғөмүмән,

тормошта кеше вазифаһын үтәп йөрөүсе бер мәхлүктәр, ә?

К о т л ы е в. Уны һинән танып-йәшереп тормайым инде. Мин ҡош кеүек йәшәргә яратам.

Ш ә ү к ә т о в. Бер ағастан ҡыуһалар, икенсеһенә барып ҡунаһыңмы?

К о т л ы е в. Ҡунам.

Ш ә ү к ә т о в. Ә иң һуңғы ағастан ҡыуһалар, ҡайҙа ҡунырһың?

К о т л ы е в. Барыбер урын табырмын, һаҙлыҡта, түңгәк араһына булһа ла барып һыйынырмын.

Ш ә ү к ә т о в. Һыйынып күп йәшәй алмаҫһың. Ул һаҙлыҡты киптергәндә, үҙеңде бөтә хәшәрәттәр менән бергә киптереп, ҡатырып ташлаясаҡтар, ҡыҙғаныс әҙәм. Бына кем ҡыҙғаныс, исмаһам.

К о т л ы е в. Как так улай?

Ш ә ү к ә т о в. Шулай. Йә, һүҙең бөттөмө?

К о т л ы е в. Ашыҡтырма. Мин һиңә изге ниәт менән килдем. Һинең хәлең, кем әйтмешләй, шалтай-балтайыраҡ һиҙелә. Мин үтәнән-үтә күреп торам бит. Бөгөнгө идара ултырышын да беләм. Тура һүҙгә үпкәләмә, берләшкән колхозда һин председатель булып ҡала торған кеше түгел. Ҡолас етмәй һинең уға. *(Ҡолас йәйеп күрһәтә.)* Ҡолас тарыраҡ.

Ш ә ү к ә т о в. Етер, тим һиңә, күрәҙә аҡтығы.

К о т л ы е в. Ҡыҙма һин. Мин һиңә изге ниәт менән килдем. Мин тирмән директоры булғас, әйҙә миңә кладовщик булып кил, күҙеңә сүп һалмам.

Ш ә ү к ә т о в *(һикереп тора).* Юғал күҙ алдымдан, котһоҙ бәндә. *(Йоҙроғон өҫтәлгә һуға.)* Үҙең һаҙлыҡта аунаған етмәгән, мине лә шунда һөйрәмәксе булаһыңмы, ташбаш, бирермен мин һиңә йылы урынды! Так йылытып ташлармын!

К о т л ы е в *(ҡурҡып артҡа сигенә).* Ҡуй, Шәүкәтов иптәш, ағай, улай ҡыҙма.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡас бынан тиҙерәк, һөйәгеңде он итәм хәҙер.

К о т л ы е в *(ишеккә сигенә).* Ҡуй, иптәш, аш менән атҡанға таш менән атма.

Ш ә ү к ә т о в. Һинең ишеләрҙе ағас мылтыҡ менән атып бөтөрөрлөк, донъя һөрһөтөп йөрөйһөгөҙ. *(Ишектән төрткөләп сығара.)*

К о т л ы е в *(боролоп).* Только үкенмә. *(Юғала.)*

Ш ә ү к ә т о в *(ҡарап тора).* Эй, туҡта әле. Туҡта, тиҙәр бит һиңә!

Ишектән Ҡ о т л ы е в т ы ң башы күренеп ҡала.

Ҡ о т л ы е в. Һыуындыңмы?

Ш ә ү к ә т о в. Һыйырҙың быҙауын да килтерҙеңме?

Ҡ о т л ы е в *(инә).* Быҙау, иптәш Шәүкәтов, закон буйынса ла, шәриғәт буйынса ла, тигәндәй, миңә тейеш.

Ш ә ү к ә т о в *(ҡыҙып).* Күрһәтермен мин һиңә шәриғәтте, мин һиңә тамуғын күрһәтермен. Бар, иртәгә иртүк быҙауҙы килтереп еткер.

Ҡ о т л ы е в. Ни, иптәш Шәүкәтов, был выждан-һыҙлыҡ була түгелме?

Ш ә ү к ә т о в. Бар, яҡшы саҡта әйткәнде эшлә! Юҡһа...

Ҡ о т л ы е в. Эшләрмен, но ләкин был ҡылығың үкенескә булмаһын. *(Китә.)*

Ш ә ү к ә т о в *(йөрөнә, килеп ултыра).* Бына ниндәй ваҡытта бысраҡ килеп йәбешергә тора икән! Бына кем мине үҙенә иш итергә йөрөй! Юҡ, мин һаҙ ҡошо түгелмен, ер кешеһемен, мин «Яңғыҙ ҡайын» еренең кешеһемен. *(Оҙаҡ пауза. «Яңғыҙ ҡайын»дың стенаға элечгән планын ҡарап тора.)* Туғыҙ йыл бит инде ошо ерҙең хужаһы булып торам. Ә унынсы йылды?.. *(Күҙе ҡапыл стеналағы һүрәттәргә төшә. Бер бәләкәс рамканы ала.)* Зөләйхә! Нимә эшләп өйгә килеп ингән был һүрәт? Шәүләһе булмаһын. *(Асыҡ тәҙрәнән ташларға булып күтәрә һәм тыйылып ҡала, ҡарап тора.)* Ҡалһын, һүрәт зарарһыҙ күләгә генә бит ул... *(Мөйөштәге бәләкәй өҫтәлгә ҡуя, икенсе бүлмәгә сыға.)*

Х ә й ҙ ә р инә.

Х ә й ҙ ә р *(ҡарана).* Ҡотлыев әле генә беҙҙән атылып килеп сыҡты шай. Ниңә шымған былар? *(Кепкаһын һалып сөйгә элә.)* Үҙ атаң менән һүҙгә килешеү еңел нәмә түгел икән. Ләкин бит, атай хәтерен һаҡлайым, тип, халыҡ хәтерен ҡыйрата ала инемме мин?

Сынаяҡтар тотоп, К ө н б и к ә инә.

К ө н б и к ә. Хәйҙәр, ниңә улай бик оҙаҡ? Ҡайным бая уҡ ҡайтты бит.

Х ә й ҙ ә р. Атай алдан сығып ысҡынды. Ҡайҙа әле ул?

К ө н б и к ә. Оло кешене шулай асыуландырып ҡайтармайҙар инде, Хәйҙәр. Һуңғы көндәрҙә йоҡоһо йоҡо түгел, мин ҡыҙғанам уны.

Х ә й ҙ ә р. Мин дә ҡыҙғанам.

К ө н б и к ә. Әле ул урта бүлмәлә ары-бире һуғылып йөрөй.

Х ә й ҙ ә р. Ҡаты башлы беҙҙең атай. Ҡаты башлы атты ла бит ҡатыраҡ тартҡылайҙар.

К ө н б и к ә. Ул әле теге ҙур мыйыҡлы кешене эй орошто, эй орошто. Саҡ-саҡ ҡына туҡмап сығарманы. Мин ишек ярығынан ҡарап торҙом, ҡурҡып бөттөм, Хәйҙәр.

Х ә й ҙ ә р. Ҡотлыевтымы?

К ө н б и к ә. Шул. Теге меҫкен ҡойолоп төштө.

Х ә й ҙ ә р. Ҡыҙғаныс.

К ө н б и к ә. Ә мин ул кешене ҡыҙғанманым.

Х ә й ҙ ә р. Ҡотлыевтың туҡмалмауы ҡыҙғаныс. Шулар аяҡ аҫтында уралып йөрөмәһә, алға атлау тағы ла еңелерәк булыр ине.

К ө н б и к ә. Ҡайныма ҡаты әйтә күрмә инде, яйына ғына тор, йәме, Хәйҙәр.

Х ә й ҙ ә р. Унын яйына тороу ҡыйын хәҙер. «Ҡырҡ кеше — бер яҡлы, ҡырын кеше — кире яҡлы», тип беҙҙең атай хаҡында әйткәндәрҙер, ахыры.

К ө н б и к ә. Ниңә шулай ҡылана икән ул бер үҙе генә? Бөтә әҙәм: «Түңәрәк» менән ҡушылабыҙ», — тип дәртләнеп тора. Тик Шәүәли ағай ғына: «Ай-һай, барып сығырмы икән ул эш?» — ти.

Х ә й ҙ ә р. Шәүәлиҙең үҙ иҫәбе, атайҙың үҙ иҫәбе бар...

К ө н б и к ә. «Яңғыҙ ҡайын» тип үлеп барған кешенең тағы ниндәй иҫәбе булһын инде?

Х ә й ҙ ә р. Бөтә бәлә шунда. Унын бөтә иҫәбе «Яңғыҙ ҡайын» сигенән сыҡмай.

Ишекте киң асып, Ш ә у к ә т о в сыға. Ул тура ҡатып баҫып тора.

Ш ә у к ә т о в. Ҡайттыңмы, батыр?

Х ә й ҙ ә р. Ҡайттым, атай. Ә ниңә һин ултырыш бөтөр-бөтмәҫтән ташлап ҡастың?

Ш ә у к ә т о в. Барыбер хәл ителде бит инде.

Х ә й ҙ ә р. Әлбиттә, берләшергә хәл ителде.

Ш ә ү к ә т о в. Шәпле кешеләр ҡалай күбәйеп китте. Аба-а... Бар, килен, сығып тор. Мин Хәйҙәр менән һөйләшергә теләйем. *(Барып тәҙрәне яба.)*

К ө н б и к ә. Ярар, ҡайным. *(Хәйҙәргә.)* Яйына ғына тор.

Х ә й ҙ ә р. Тыңлайым, атай.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡарап-ҡарап торам да һиңә, ҡалайыраҡ сарланып алғанһың һин. Ҡайҙа сарланылар? Кем сарланы һине? Минең бына шуны беләһем килә.

Х ә й ҙ ә р. Хәтереңә ауыр булһа ла, әйтәйем, атай, һин түгел.

Ш ә ү к ә т о в. Кем өйрәтте, тип һорайым мин һинән!

Х ә й ҙ ә р *(тыныс)*. Мине башта пионер һәм мәктәп, унан комсомол, армия өйрәтте, партия, тормош үҙе өйрәтә.

Ш ә ү к ә т о в. Улар һине собраниегә барырға ла, атайыңды элеп алып, һелкеп һалырға ла өйрәттеләрме? Шулаймы?

Х ә й ҙ ә р. Улар мине намыҫлы булырға өйрәттеләр.

Ш ә ү к ә т о в. Ә мин һине нимәгә өйрәттем?

Х ә й ҙ ә р. Ҡыҙғаныска ҡаршы, атай, һин минең менән аҙ ҡыҙыҡһындың. Мин ете йыл мәктәпкә йөрөнөм. Ошо ваҡыт эсендә: «Был бала нимә уҡый, нимә өйрәнә икән?» — тип минең китаптарымды йәки дәфтәрҙәремде асып ҡараныңмы? «Был баланың күңелендә нимәләр бар икән?» — тип минең менән яҡын итеп һөйләшкәнеңде хәтерләйһеңме? Мин хәтерләмәйем, атай. Ә хәҙер ғәжәпләнәһең: «Һин кем һуң?» — тип һорайһың.

Ш ә ү к ә т о в. Илле биш йәшкә еткән атайыңа рәхмәтең шулмы? Ярты ғүмерен «Яңғыҙ ҡайын» колхозына биргән Шәүкәтовҡа рәхмәтегеҙ шулмы? Ләкин шуны аңла: мин, һинең кеүек, оянан сыҡҡас та ҡанат елпеп пырылдап осоп китә алманым. Ярты ғүмеремде һөйрәлеп үткәрҙем. Һинең йәшеңдә мин, бүркемде ҡултыҡ аҫтына ҡыҫтырып, кеше тупһаһында йөрөнөм. 1917 йылдың аҙағында ғына минең алда киң юл асылды. Ул саҡта ла, ҡапыл һикереп түгел, аҡрын ғына үрмәләп, баҫҡыстан-баҫҡысҡа өҫкә күтәрелдем, «Яңғыҙ ҡайын»дың председателе булдым. Минең өсөн иң бейек

түбә шул. Шунан юғарыны өмөт тә итә алмайым һәм ҡулымдан да килмәй.

Х ә й ҙ ә р. Мин һине аңлай башланым булһа кәрәк, атай.

Ш ә ү к ә т о в *(йомшаҡ)*. Аңламаҫҡа, һин башһыҙ бала түгел бит.

Х ә й ҙ ә р. Ләкин үҙ уйымдан үҙемдең тәндәрем сымырлап китте... Һин шул бәләкәс кенә түбәгә менеп ултырғанһың да үҙең дә артабан китергә теләмәйһең, башҡаларҙың да салғыйынан тотаһың.

Ш ә ү к ә т о в. Мин ултырған түбә аша йөрөмәһәләр, тотмаҫ инем. Нисек инде ул егерме йыл буйынса «Яңғыҙ ҡайын» булып йәшәгән колхоз иртәгәнән «Түңәрәк» булып китһен? Нисек инде анау ерҙәр *(планға күрһәтә)*, анау тау буйында йөрөгән малдар, бынау ҡуралар иртәгәнән Арслановтыҡы булһын ти? Башыма һыймай. Һеҙгә нимә? Һеҙ йыйған малдармы ни улар? Ә минең шулар өсөн түккән тиремде генә бергә йыйһаң да, күл булыр ине.

Х ә й ҙ ә р. Һин тир түгеп тапҡандарҙы, бөгөн үк эшелонға тейәп, сит илгә оҙатырға йыйынмайҙар бит, атай. Ошо уҡ ерҙә ҡаласаҡтар улар, тик бөтәһе лә ике тапҡыр күберәк буласаҡ.

Ш ә ү к ә т о в. Хисап өйрәтмә миңә. Мин туғыҙ йыл буйына бойороп өйрәнгәнмен. Үҙ ҡулымдан китеп, Арсланов ҡулына күскәс, минең өсөн уларҙың ни ҡыҙығы ҡала? Ни ҡыҙығы ҡала, тип һорайым мин һинән?

Х ә й ҙ ә р. Атай! Һин шулай уҡ власть яратаһыңмы ни? Һәм уны юғалтыуҙан шул тиклем үк ҡурҡаһыңмы ни һин?

Ш ә ү к ә т о в. Бирелгән власте яратырға тура килә. Ә яратҡан нәмәңде юғалтыуҙан һәр ваҡыт ҡурҡаһың ул.

Х ә й ҙ ә р. Бына ҡалай икән.

Ш ә ү к ә т о в. Шулай. Һәм был минең үҙ эшем, атайыңдың эше.

Х ә й ҙ ә р. Атайым халыҡҡа эшләргә тейеш, тип беләм мин.

Ш ә ү к ә т о в. Ә мин кемгә эшләйем? Шайтаныма эшләйемме ни мин? Шәүкәтовҡа капитал йыямы ни мин? Ә?

Х ә й ҙ ә р *(өйгә күҙ йөрөтөп сыға).* Һин үҙеңде лә онотмайһың булһа кәрәк...

Ш ә ү к ә т о в. Үҙең торған өйҙө әйтәһеңме?

Х ә й ҙ ә р. Өйҙө лә әйтәм. Беҙҙең теге йорт та иҫке түгел ине әле.

Ш ә ү к ә т о в. Икенсе рәхмәтте ишеттем. *(Ҡыҙып).* Өмөтһөҙ һин! Мин, улым армиянан ҡайтҡас, рәхмәт әйтер тип, уға дворец кеүек өй һалып ҡуйҙым. Һинең кеүек саҡта, бындай өй атайыңдың төшөнә лә кермәгәйне. Кем өсөн һуң был? Кем өсөн һуң ана аҙбарҙағы малдар? Һинең өсөн бит! Һинең өсөн! Бөтәһе лә хәләл аҡсама төҙөлгән.

Х ә й ҙ ә р. Колхоздың да аҡсаһы бар бит. Ни өсөн әлек уның малдарына стандарт аҙбарҙар һалынмаған, ауыл өсөн клуб төҙөлмәгән. Бына нимә борсой мине. Хәҙергә мин өс бүлмәле өйҙә торорға уңайһыҙланам, хатта.

Ш ә ү к ә т о в. Уңайһыҙланһаң, дүрт яғың ҡибла. Оҡшаған ерҙә тор!

Х ә й ҙ ә р. Бәлки, торорға ла тура килер.

Ш ә ү к ә т о в. Бар, хәҙер үк, ошо минутта уҡ кит! Яҡшылыҡ эшләнем, яманлыҡ ишеттем. Бар! *(Йөрөнә.)* Бик таман һиңә, ҡарт шайтан! Бына ниндәй көнгә килеп еттең! Үҙ балаң һинең өҫтөңә гәйеп ташлай.

Х ә й ҙ ә р. Атай!

Ш ә ү к ә т о в. Өндәшмә миңә, өмөтһөҙ! Юғал хәҙер үк күҙ алдымдан! Йый мөлкәтеңде. *(Стеналағы һалдат шинелен, унан икенсе сөйҙәге фуражкаһын алып, Хәйҙәргә ырғыта.)*

Тауышҡа К ө н б и к ә инә.

К ө н б и к ә. Ни булды? Тыныслан, ҡайным!

Ш ә ү к ә т о в. Тағы нимәң бар? Ана сумкаңды онотма! Нимә эшләп бағана шикелле ҡатып тораһың? Ҡуҙғал, тиҙәр бит һиңә!

К ө н б и к ә. Ҡайным! Ниңә улай кеше көлдөрәһегеҙ?

Ш ә ү к ә т о в. Мин оялыуҙан уҙғанмын, Көнбикә! Китегеҙ, икегеҙ ҙә китегеҙ.

Х ә й ҙ ә р *(Көнбикә менән аптырашып ҡарап торалар).* Әйҙә, Көнбикә. Ул тиҙ үк һыуынасаҡ бит. *(Әйберҙәрҙе алмай китәләр.)*

Ш ә ү к ә т о в *(ишек яңағына һөйәлеп, оҙаҡ баҫып тора. Һиҫкәнеп китә).* Балалар!.. Киттеләр. Дүрт стена эсендә япа-яңғыҙ тороп ҡалдым. Минең кеүек яңғыҙ тағы нимә бар икән? Ҡыйҙаш буйында яңғыҙ ҡайын бар ине, уны ла хәҙер йәш урман солғап алған. Ә мин үҙ балаларымды үҙем ҡыуып ебәрҙем. *(Йөрөнә.)* Үҙеңдән-үҙең ҡасып булһа ине, мин ошо минутта уҡ үҙемде ташлап ҡасыр инем, хушлашып та тормай сығып югерер инем. *(Ишеккә бара.)*

З ө л ә й х ә инә. Шәүкәтов уға аптырап ҡарап тора ла, боролоп, икенсе бүлмәгә сыҡмаҡсы була.

З ө л ә й х ә. Туҡтағыҙ!

Ш ә ү к ә т о в *(туҡтай).* Мин һине көтмәгәйнем.

З ө л ә й х ә. Мин килмәй булдыра алманым. «Яңғыҙ ҡайын» председателе Шәүкәтов менән түгел, Мырҙахан исемле кеше менән һөйләшергә теләйем мин. Онотоғоҙ үҙегеҙҙең тәкәббер икәнлегегеҙҙе, тик бер генә минутҡа онотоп тороғоҙ. Беҙ бында икәүҙән-икәү генәбеҙ, һәм һеҙҙең менән икәү бөгөнгө йыйылыштағы Шәүкәтовты күҙ алдына килтереп ҡарайыҡ. Кем һуң ул? Нимә эшләргә теләй һуң ул?

Ш ә ү к ә т о в. Улмы? Минме?

З ө л ә й х ә. Һеҙ түгел, ул! Ул кеше бөтә йәне-тәне менән халыҡтан өҫтөнөрәк булырға, унан айырымыраҡ торорға ынтыла. Ләкин шуны аңлағыҙ, Мырҙахан. Халыҡтан айырылған кеше — ағасынан өҙөлөп төшкән япраҡ ул. Хатта ағастың иң осонда маһайып ултырған япраҡ та, бер өҙөлөп төшкәс, барыбер кибергә һәм, тупраҡҡа күмелеп, серергә тейеш. Һәләкәт килеп етмәҫ борон, төптәнерәк уйлап ҡарағыҙ.

Ш ә ү к ә т о в. Ниндәй енәйәт эшләнем һуң әле мин? Һин миңә шуны әйт!

З ө л ә й х ә. Һеҙме? Һеҙ, ниндәйҙер ваҡ иҫәптәрегеҙҙән сығып, бөтә халыҡтың теләгенә ҡаршы төштөгөҙ, йоҙроҡ йомарлап, ҡаршы төштөгөҙ, Юҡ, һеҙ быҡның менән генә сикләнеп ҡалманығыҙ — бөтә йыйылышты һанға һанамай, күтәрелеп-бәрелеп, сығып киттегеҙ. Юҡ, быҡның менән генә лә сикләнмәнегеҙ — өйгә ҡайтып, үҙ балаларығыҙҙы үҙегеҙ ҡыуып сығарҙығыҙ. Ҡайҙа һеҙҙең кешелегегеҙ? Ҡайҙа булды һеҙҙең аталыҡ тойғоғоҙ, Мырҙахан?

Ш ә ү к ә т о в. Әрнегән яраға ҡағылма, Зөләйхә...

З ө л ә й х ә. Минең үҙемдең бөтә йәнем әрней. Беҙ бит һеҙҙең менән бер тупраҡта үҫкән кешеләрбеҙ. Йәшлектең иң саф, иң матур йылдарын бергә үткәргән кешеләрбеҙ, хәҙер инде бер үк партияның сафында торған кешеләрбеҙ. Бына шуларҙың бөтәһе алдында ла: тыуған тупраҡ алдында ла, йәшлегебеҙ алдында ла, партия алдында ла һеҙҙең өсөн ҡыйын миңә. Рәнйейем дә, үпкәләйем дә, ғәрләнәм дә! *(Зөләйхә көскә генә күҙ йәшен тыя.)*

Ш ә ү к ә т о в. Етте, етте, Зөләйхә, мин шунан артығын күтәрә алмам. *(Бөршәйеп сығып китә. Зөләйхә уға әйләнеп ҡарап ҡала.)*

Ш а р ш а у

ӨСӨНСӨ ШАРШАУ

Бишенсе картина

Ҡыйҙаш буйы. Аҫта йылға ағып ята. Алғы планда ҙур яңғыҙ ҡайын ултыра, уның эргәһендә үк йәш урман һуҙыла. Алыҫтараҡ йылға аша һалынған иҫке күперҙең мөйөшө күренеп тора. Был күпергә ике юл килә: береһе — «Яңғыҙ ҡайын»дан, икенсеһе — «Түңәрәк»тән. Г ә р ә й, Х ә й ҙ ә р, Ф ә й р ү з ә, Ш а һ и (ул ҡайышына балта ҡыҫтырған) һәм тағы ла б е р н и с ә к о л х о з с ы һәм к о л х о з с ы ҡ а т ы н-к ы ҙ ҙ а р бысҡылар, көрәктәр күтәреп инәләр. Уларҙың ҡайһыһы ҡоралын рәтләй, кемдер көрәген игәй, икенсеһе балтаһының үткерлеген бармаҡ менән ҡарай. Егеттәр пинжәктәрен һалалар, ҡыҙҙар алъяпҡыстарын алмаштыралар. Тәүге һүҙҙәрҙе Хәйҙәр ситтәрәк баҫып тыңлай, ул атаһын мыҫҡыллап хәтергә төшөрөүгә борсола...

Ш а һ и *(һүҙен дауам итеп)*. Беҙ кисәге идара ултырышы бөткәнде егеттәр менән болдорҙа көтөп торҙоҡ. Мырҙахан ағай, автомашинанан өрккән ат һымаҡ, атлығып килеп сыҡты, әй, бер заман. Мине саҡ-саҡ ҡына тапап китмәне.

2-с е к о л х о з с ы. Ҡойроҡ аҫтына нишатыр ҡыҫтырған кеүегерәк, тимәксеһеңдер инде. Шәп була ул нишатыр.

1-с е к о л х о з с ы. Борослап-һуғанлабыраҡ өшкөртөү ҡайһы кешегә килешә лә, тип һөйләйҙәр. Әллә тағы... Хи-хи-хи...

Уның көлөүенә бер нисә кеше ҡушыла ла ҡапыл туҡтай. Гәрәй көлөүгә ҡушылмай.

Ш а һ и. Шунан ни...

Х ә й ҙ ә р *(аҡрын ғына яҡын килә).* Тағы нимә «шунан?»

2-с е к о л х о з с ы. Шунан ни, атайың ултырған да шыуған, ти. *(Ултырған еренән шыуып күрһәтә.)* Бына шулай.

Х ә й ҙ ә р. Шыумайыраҡ торһон әле! Их, Ҡолмәт ағай, кеше тураһында һөйләгәндә сама белергә кәрәк саҡ ҡына, һин оло кеше бит. Юрый ҡарап торҙом: ауыҙың асылған һайын, һинең һәр бер әҙәпһеҙ һүҙеңде расҫлаған шикелле, һаҡалың һелкенеп ҡуя. Үҙең өсөн түгел, шул һаҡалың өсөн нисектер уңайһыҙ булып китте.

2-с е к о л х о з с ы. Тимәк, атайыңды тәнҡитләү һиңә оҡшап етмәй.

Х ә й ҙ ә р. Кисә атайҙы бик дөрөҫ тәнҡитләнеләр, ә бөгөн һин уны мыҫҡыл итәһең. Яҡшы түгел. *(Ситкә китә.)*

2-с е к о л х о з с ы. Минеңсә, был тәнҡит...

Г ә р ә й *(ирония менән).* Ә минеңсә, тәнҡит түгел, ләстит.

Күбеһе Хәйҙәр алдында уңайһыҙланып, тынып ҡала.

Ф ә й р ү з ә *(яр ситенә килә).* О-о-о-, ни тиклем таш, бүрәнә, таҡта килтереп өйгәндәр! Шаһи, һин ташыныңмы уларҙы?

Ш а һ и . Мин дә, машина ла инде.

1-с е к о л х о з с ы. Нисәмә йыл ошо күпер өсөн Шәүкәтов менән Арсланов һүҙгә килешеп йәшәгәйне.

Ш а һ и. Күпере күпер тиерлекме һуң? Машина менән сыҡҡан һайын, йәнем ус төбөнә килеп етә торғайны. Яңы күперҙән ниндәй бәхетле шофер беренсе булып сығыр икән?

2-с е к о л х о з с ы. Ниңә, үгеҙгә ултырып, һин сығырһың.

Г ә р ә й. Тәүбашлап ошо күпер аша беҙҙең ергә үҙе йөрөй торған комбайндар киләсәк, ғәләмәт ҙур тракторҙар үтәсәк...

Ш а һ и. Их егеттәр, ул ваҡытта беҙҙең яҡта ла моторҙар эпохаһы башланыр ине. Күгәүен урынына геүләп торор ине ул саҡта моторҙар. Ерҙә мотор, күктә мотор, һыуҙа мотор, тигәндәй. Бына ниндәй замандар киләсәк бит Ҡыйҙаш буйына, ә?!

3-сө колхозсы. «Түңәрәк» менән ҡушылыу алдынан күпер һалырға дәрт итеп, бик һәйбәт эшләнде бит әле, тимен, Гәрәй туған. Бер пример булыр, тимен.

Фәйрүзә. Берләшкәс, йәшелсә баҡсаһын электр менән һуғарыу ҙа булыр әле, эйе бит, Шаһи.

Колхозсы ҡатын. «Партизан»да веялканы ла мотор ғына әйләндерә. Зырылдап ултыра теге.

Шаһи. Ундай нәмәләрҙе мин үҙем дә яйлап сыбәрә алам да ул, тик электре генә булһын.

Бер ҡыҙ. «Түңәрәк» яғынан ниндәй халыҡ килә ул? Эй күптәр!

Гәрәй *(әйләнеп ҡарай).* Беҙгә өмәгә киләләр улар. Әйҙәгеҙ, күршеләрҙе эштә ҡаршы алайыҡ.

Бер ҡыҙ. Иллә ярышабыҙ ҙа икән бөгөн!

Шаһи. Киттек, Ғәбдрәшит ағай, шул михнәт күперен пыран-заран килтереп ташлайыҡ әле. «Иҫкене емермәй, яңыны төҙөп булмай ул!» — ти наука.

Колхозсы ҡарт *(арттараҡ ҡала, ҡулын ҡаш өҫтөнә ҡуйып, күккә ҡарай).* Анау болоттарҙың ҡабарыуы бер ҙә күңелгә ятмай. Ниндәйҙер мәкерҙән ҡабара төҫлө шулар. *(Китә.)*

Ел иҫеп ҡуя.
Бөтәһе лә китә. Шунда уҡ иҫке күперҙе емергән тауыштар ишетелә. Бер аҙҙан Сулпан, егеттәр, ҡыҙҙар инә, ҡулдарында шулай уҡ ҡоралдар.

Сулпан *(түбәндәге балта тауыштарын ишетеп).* Эш башланған, иптәштәр! Ишетәһегеҙме?

1-се егет. Тәүге эш бергәләп күпер төҙөүҙән башлана, яҡшы бит был, Сулпан апай, ә? Ошо күпер ғүмер буйы ике председателгә тынғы бирмәгәйне.

Ҡыҙ. Ошо күперҙә хәҙер беҙҙең дуҫлығыбыҙ башланасаҡ.

Сулпан. Ҡарағыҙ уны, йәштәр, һынатмағыҙ, һеҙ Ҡыйҙаш йылғаһы аша ғына түгел, киләсәктәге беҙҙең берҙәм хеҙмәткә күпер һаласаҡһығыҙ.

1-се егет. Беҙ уны төшөнәбеҙ, Сулпан апай.

Сулпан. Һаумыһығыҙ, «Яңғыҙ ҡайын»дар! *(Ҡул болғай, яр ситенә уҡ килеп баҫа.)*

Түбәндә йыр менән ҡаршы алалар. Өҫтәгеләр, припевка ҡушылып йырлай-йырлай, күпер эргәһенә китәләр.

Й ы р. Колхоздары «Түңәрәк»,
Туғайында күбәләк,
Ҡыйҙаш буйҙарын гөрләтеп,
Кил, эшләйек бергәләп.
Их, Ҡыйҙаш, Ҡыйҙаш, Ҡыйҙаш,
Беҙҙең Ҡыйҙаш ҡыҙҙарының
Буйы зифа, ҡаш ҡыйғас.

Өҫтәгеләр яуап бирә.

Ҡайындары аҡ ҡына —
Тыуған-үҫкән яҡ ҡына.
Күкрәп үҫер, күкрәп эшләр,
Күкрәп йәшәр саҡ ҡына.
Их, Ҡыйҙаш, Ҡыйҙаш, Ҡыйҙаш,
Беҙҙең Ҡыйҙаш ҡыҙҙарының
Буйы зифа, ҡаш ҡыйғас.

Йыр аҡрынлап тына. Сәхнә буш тора. Югерә-атлай, Гөлбәдуан инә.

Гөлбәдуан. Эй, кешеләр, кем бар унда? Кешеләр тим! Бында килегеҙ әле.

Башта Гәрәй, һуңынан Фәйрүзә, тағы бер нисә кеше күренә.

Гәрәй. Ни булды, Гөлбәдуан еңгә?

Гөлбәдуан. Шомло хәбәр!

Гәрәй. Ниндәй шомло хәбәр?

Гөлбәдуан. Әле генә арҡыры юлдан Шәүәли һыбай сабып үтте... *(Күккә ҡарай.)* Ҡалай ҡапыл ғәрәсәт күтәрелде.

Ел көсәйә.

Уф!

Гәрәй. Әйт инде, еңгә!

Гөлбәдуан. Мырҙахан әллә нәмә эшләгән. Диуана кеше кеүек, таңдан бирле бер үҙе баҫыу буйлап йөрөй ҙә йөрөй, ти. Башта уны Себенлекүлдә күргәндәр, унан һуң Юлсы ташында осратҡандар. Әле Сәләм талы яғына киткән, ти. Үҙе яланбаш, ти, сәсе-башы туҙған, ти, бер кешегә бер нәмә өндәшмәй, ти, әле генә Шәүәли һөйләп торҙо.

3-сө колхозсы. Уны хәҙер үк табырға кәрәк. Кешенең ярһыу сағы...

Г ө л б ә д у а н. Бик дыуамал әҙәм, үҙенә ҡул һаланитә күрмәһен. Тфү, тфү!

Ел көсәйә.

Г ә р ә й. Ҡул һалмаç. Шәүкәтов кеүек кешеләр еңел генә һынмайҙар. Бәлки, ул үҙенең иҫке сиктәре менән хушлашып йөрөйҙөр. Шулай ҙа уны хәҙер үк табырға кәрәк. Мин Сәләм талы яғына югерҙем. *(Китә.)*

Ф ә й р ү з ә. Ниндәй яман дауыл күтәрелде...

Г ө л б ә д у а н. Шәүәли әйтә, Мырҙахан күлдәктәрен йыртып бөтөргән имеш, ти.

Х ә й ҙ ә р, Ш а һ и, тағы б е р н и с ә к е ш е югереп инә.

Ш а һ и. Гөлбәдуан ҡоҙағый, Фәйрүзә, ниндәй бәлә килә өҫкә!

Г ө л б ә д у а н. Бәлә? Тағы ниндәй бәлә?

Ш а һ и. Ҡарағыҙ әле, беҙҙең бойҙай баҫыуына табан ап-аҡ нәмә яуып килә.

Г ө л б ә д у а н. Ҡәһәр генә төшһөн был күгенә. Боҙ бит был!

Б е р н и с ә к е ш е. Боҙ!..

Ф ә й р ү з ә. Нисек ажғырып килә!

К о л х о з с ы ҡ ы ҙ. Нимә эшләп торабыҙ һуң? Килеп етте бит инде!

Х ә й ҙ ә р. Үҙ күкрәгең менән ҡаплап ҡала алһаң ине шул ерҙе! *(Дауылға ҡаршы югерә. Уның артынан башҡалар эйәрә.)*

Ш а һ и. Иллә-мәгәр килер бер көн... Барыбер шул боҙ болотоноң яғаһынан алырбыҙ, валлаһи, тип әйтәм, алырбыҙ!

Бөтәһә лә дауылга ҡаршы югереп сыга.

Г ө л б ә д у а н. Быңдай ваҡытта бәләнең эсендә булыу кәрәк... *(Китә.)*

Сәхнә буш тора. Көслө йәшен, дауыл. Яңғыҙ ҡайынды йәшен ата. Боҙ ҡатыш ямғыр яуа. Аҡрын ғына атлап, М ы р ҙ а х а н инә. Ул яланбаш, сәстәре туҙған. Килеп ҡайын төбөнә ултыра. Байтаҡ һүҙһеҙ тора.

Ш ә ү к ә т о в. Үтте... *(Дауыл үткән яҡҡа ҡарай.)* Ләкин нисегерәк үтте! Күҙ асып йомғансы, йөҙләп гектар игенде ҡара тупраҡ менән бутап ташланы. Тупраҡ өҫтөндәге бойҙай бөртөктәре, сабый баланың күҙ йәш-

тәре кеүек, мөлдөрәп яталар. Йөрәк ярғыс. Бына бәләнең ысыны ҡасан килде ул. Ә мин, үҙемдең борсаҡ дәүмәле ҡайғыма сыҙай алмай, таң менән бөтә баҫыуҙы ҡыҙырып йөрөгән булам... Туҡта әле, туҡта... Бит егерме бишенсе йылды үҙемдең арышты ла боҙ һуғып киткәйне. Ә ниңә мин ул саҡта был тиклем өҙгөләнмәнем икән? Бәлки, йәшлек хәсрәтте еңелерәк кисерәләр? Юҡ, хәсрәте бәләкәй ине уның... *(Башын тотоп тынып ҡала.)*

Г ә р ә й, Х ә й ҙ ә р, Ш а һ и, Г ө л б ә д у а н һәм б а ш ҡ а л а р аҡрын ғына киләләр. Улар Шәүкәтовты күрмәйҙәр. Шәүкәтов уларға шулай уҡ иғтибар итмәй.

Ш а һ и. Орлоҡтоң да күгәрсен күҙе кеүеге генә сәселгәйне бит ошо баҫыуға. Үҙем ташыным мин ул орлоҡто.

К о л х о з с ы ҡ ы ҙ. Утағанда ла беҙ был буйҙы югереп кенә уттек. Шундай таҙа ине был бойҙай.

Г ө л б ә д у а н. Мәрхүм кеше тураһында хәтергә алған кеүек һөйләмәгеҙ, балалар. Былай ҙа еңел түгел бит.

Г ә р ә й. Бойҙай һәләк булды. Ҙур ҡаза. Бик ауыр. Ләкин еребеҙ ҙә, үҙебеҙ ҙә иҫәнбеҙ бит.

Г ө л б ә д у а н *(Мырҙаханды күрә. Аҡрын ғына эргәһенә килә).* Һиңә ни булды, Мырҙахан?

Ф ә й р ү з ә. Мырҙахан ағай!

Ш ә ү к ә т о в *(күтәрелеп ҡарай).* Миңә шайтаным да булмаҫ, ана бойҙай, бойҙай һәләк булды.

Г ө л б ә д у а н. Күреп килдек. Әҙәм башына унан да ҙурыраҡ яфалар төшә, Мырҙахан.

Ш ә ү к ә т о в. Йыуатма мине, Гөлбәдуан еңгә, был бөтә колхоз башына төшкән яфа. Йәй буйы түккән тирҙәр бит улар.

Г ө л б ә д у а н. Һин арығанһың, йонсоғанһың, Мырҙахан. Ҡайтып ял итер инең.

Ш ә ү к ә т о в. Ниңә һеҙ бөтәгеҙ ҙә минең өсөн борсолаһығыҙ әле? Бойҙай тураһында уйлағыҙ аҙыраҡ. Һуң саҡ ҡына ла ҡайғыра белмәйһегеҙме ни һеҙ? Исмаһам, саҡ ҡына.

Г ә р ә й. Улай тип кешеләрҙең тойғоһон мыҫҡылларға кәрәкмәй, Мырҙахан ағай. Яҡшы түгел. Әгәр бөтәбеҙҙең йөрәгендәгеләрҙе бергә ҡушһаң, әҙәм батырлыҡ ҡайғы дарьяһы булыр ине. Ләкин хәсрәткә батып,

ҡанат төшөрөргә беҙ ундай көсһеҙ кешеләр түгелбеҙ бит.

Шаһи. Былай булғас, «Түңәрәк» беҙҙең менән берләшеүҙән кире уйлар инде.

Шәүкәтов. «Түңәрәк»тең башына тай типкән, ти, ана, һинең бөлгән колхозың менән берләшергә, уларға һинең бәлә-ҡазаң бик танһыҡ, ти. Нимә эшләмәк кәрәк инде хәҙер, Гәрәй, Гөлбәдуан еңгә, уйлашып ҡарайыҡ.

Зөләйхә инә. Уның өҫтөндә брезент плащ, аяҡтарында итек.

Зөләйхә. Һаумыһығыҙ, иптәштәр!

Гөлбәдуан. Һаулыҡ барын бар ҙа, Зөләйхә, бына хәлдәр мөшкөлләнеп тора бит әле.

Зөләйхә. Беләм, үҙ күҙҙәрем менән күреп килдем.

Шәүкәтов. Бөлдөк, Зөләйхә, күҙ асып йомғансы бөлдөк.

Зөләйхә. Дөрөҫ, бик ҙур зыян күрҙек, ауылдаштар. Ләкин һеҙ бит ауырлыҡтарҙы ла, хәсрәттәрҙе лә түҙемлек менән кисергән кешеләрһегеҙ.

Шәүкәтов. Хәсрәт менән хәсрәттең айырмаһы бар. Күтәлмәгән бәлә бит был.

Гөлбәдуан. Бәләне бер ваҡытта ла күтәп алмайҙар, Мырҙахан.

Фәйрүзә. Иң ауыры шул бит: үҙең ҡарап тораһың, үҙеңдең ҡулыңдан бер нәмә лә килмәй. Янғынды һүндереп була, ташҡынды быуып була...

Шаһи. Тере дошманды юҡ итеп була... Ә быны?

Зөләйхә. Быны ла еңербеҙ. Тиҙ арала еңербеҙ.

Шәүкәтов. Бөгөнгөһө ауыр бит, бөгөнгөһө, бына хәҙергеһе.

Зөләйхә. Бөгөнгөһө, иртәгәгә ҡарағанда, һәр ваҡыт ауырыраҡ була.

Колхозсы ҡатын. «Түңәрәк» яғынан ниндәйҙер һыбай сабып килә. Ҡалай яман ҡыуа атын.

Бөтәһе лә ҡарайҙар. Шәүкәтов иғтибар итмәй.

Шаһи. Эйәрҙә ултырыуына ҡарағанда, Арсланов булырға тейеш. Әллә «Түңәрәк»тең кире уйлауын әйтергә киләме икән?

Шәүкәтов. Ҡото осмаһын, көсләп тағылырға тормайбыҙ.

Зөләйхә. Яман хәбәр алып килә торған кеше булһа, шул тиклем ашыҡмаҫ ине.

Арсланов инә. Ғәзәттәгесә, ҡулында ҡамсыһы.

Тимербулат. Иҫәнлекме, күршеләр! *(Күрешә.)*

Шәүкәтов. Үҙең күрәһеңдер инде, иҫәнлек бар, именлек юҡ!

Тимербулат. Эйе, ҙур ҡазалы булып кителде. Иларҙай булып, ҡарап торҙоҡ. «Партизан»дың да бер утыҙлап гектарын әләктергән.

Шәүкәтов. «Партизан»ға нимә уға? Ҡанаттан төшкән бер ҡауырһын, ә беҙҙең төбө-тамыры менән ҡанат йолҡоноп сыҡты.

Тимербулат. Дөрөҫ түгел, тамыры йолҡонған ҡанат үҫмәй ул.

Шәүкәтов. Уратма, Арсланов, былай ҙа баш әйләнеп бөткән. Тураһын әйт. Кире уйлауығыҙҙы хәбәр итергә килдеңме?

Тимербулат. Юҡ, кире уйламайбыҙ, күрше, ыңғай уйлайбыҙ. «Яңғыҙ ҡайын» риза булһа, берҙәм тормошто бәлә-ҡаза уртаҡлашыуҙан башлайыҡ. Халыҡ бына шуны әйтергә ебәрҙе мине.

Шәүкәтов. Ә? *(Аптырап ҡала.)*

Зөләйхә *(Арслановҡа)*. Рәхмәт һеҙгә, тап ошо минутта килеүегеҙ өсөн рәхмәт.

Шәүкәтов. Төшөнөп етмәйем, Арсланов, һин теүәл аҡыл менән һөйләйһеңме?

Тимербулат. Мин үҙебеҙҙең халыҡтың теләген әйттем. Һин дә уратма, иптәш Шәүкәтов. Ризамы? Риза булһаң, давай.

Ҡулын һуҙа. Шәүкәтов ситкә ҡарай, ҡулды күрмәй.

Гөлбәдуан. «Яңғыҙ ҡайын» риза. *(Тимербулаттың һуҙған ҡулын ҡыҫа.)*

Гәрәй. Беҙҙең халыҡ риза. *(Тимербулаттың ҡулын килеп ҡыҫа.)*

Шаһи, Фәйрүзә. Беҙ бөтәбеҙ ҙә риза.

Шәүкәтов *(аптырап)*. Төшөнөп етмәйем. Йөҙәрләгән мең һумлыҡ зыянды уртаҡлашырға килгән был кеше! Ишетәһегеҙме?

Тимербулат. Кил әле бынау ҡыуаҡлыҡҡа, күрше.

Шәүкәтов. Бойҙай ерен бынан да күрәм. *(Килә.)*

Т и м е р б у л а т. Һин былай борол. Ҡыйҙаш буйынан өҫкә ҡара, өҫкәрәк, юғарыраҡ ҡара: ана тегендәге бойҙай баҫыуы ла беҙҙеке, шунан һулдараҡ һоло баҫыуы ла, анау арыштар ҙа беҙҙеке — бөтәһе лә беҙҙеке. Арыраҡ «Партизан» ерҙәре, улар ҙа беҙгә ят түгел.

Ш ә у к ә т о в *(йылмая)*. Ошо ерҙән нисәмә тапҡыр үтеп киткәнем булды, ә күтәрелеп тирә-яҡҡа ҡарау уйға ла килмәгән. Ниндәй алыҫ ерҙәр күренә икән дәбаһа бынан. Ҡалай киң икән дәбаһа беҙҙең Ҡыйҙаш буйҙары! *(Сәстәрен һыйпай.)* Һеҙ ҙә шуларҙы тәүтапҡыр күрәһегеҙме, туғандар?

Ш а һ и. Беҙ элегерәк күргәйнек уларҙы, Мырҙахан ағай.

Ш ә у к ә т о в. Йәш саҡта күҙ үткерерәк була шул.

Ш а р ш а у

Алтынсы картина

Бишенсе картиналағы урын. Артта ҙур яңы күпер күренә. Яңғыҙ ҡайындың эргәһендә яңы телефон бағанаһы. Күпер башында Ш а һ и баҫып тора, бөйөрөнә таянып, Ш ә ү ә л и түбәндәге йыр көйөнә һелкенгеләп тора, ҡулында сәскәләр бәйләме. Түбәндә гармун һәм йыр тауышы ишетелә.

Ҡыйҙаш икән һыуҙары,
Таллы икән буйҙары,
Талдар менән ярышып үҫә
Беҙҙең Ҡыйҙаш ҡыҙҙары.
Их, Ҡыйҙаш, Ҡыйҙаш, Ҡыйҙаш,
Беҙҙең Ҡыйҙаш ҡыҙҙарының
Буйы зифа, ҡаш ҡыйғас...

Ш ә ү ә л и. Беҙ йәш саҡта ла, ҡыҙҙар ҡыйғас ҡашлы була торғайны.

Ш а һ и. Шулай ҙа беҙҙең ҡыҙҙарға етмәҫ инде, Шәүәли ағай.

Ш ә ү ә л и. Бәхәсләшмәйем, хәҙер донъя иркен бит. Иллә-мәгәр мин үҙем илдә бер тигән ҡыҙҙар менән йөрөгән кешемен.

Ш а һ и. Һинең кеүек егеттәр ҙә һирәк булғандыр, Шәүәли ағай.

Ш ә ү ә л и. Барын бар ине, иллә-мәгәр күп түгел ине...

Ш а һ и. Шәүәли ағай, шәп бит, ә?

Ш ә ү ә л и. Шәп-шәп.

Ш а һ и. Шәп тиһең, ә үҙең нимә икәнен беләһеңме-һуң?

Ш ә ү ә л и. Үҙең беләһеңдер әле.

Ш а һ и. Берләшеүҙе әйтәм, Шәүәли ағай.

Ш ә ү ә л и. Тик был эш Мырҙахан ҡорҙаштың күңеленә ятып етмәгәндәй бит әле.

Ш а һ и. Ә үҙеңдең күңеләңә һуң?

Ш ә ү ә л и. Миңә ни? Мин ни ғаләм күргәнде күрермен инде. Шаһи ҡустым, әйт әле. Ул берләшкән колхозда минең пост һаҡланырмы икән?

Ш а һ и. Һинең посмы?

Ш ә ү ә л и. Эйе, унда йомош-юлға йөрөү булырмы икән?

Ш а һ и. Һин обязательно сокращениегә эләгәсәкһең.

Ш ә ү ә л и. Сокращениегә мин бер эләккәйнем инде.

Ш а һ и. Ҡасан?

Ш ә ү ә л и. Элек бит мин Аллабирҙин Мөхәмәтшәүәли йөрөй инем. Анау алла менән Мөхәммәт моданан сыҡҡан йылдарҙа Бирҙин Шәүәлигә тороп ҡалдым. Сельсовет секретаре Мөри ҡыҫҡартты.

Ш а һ и *(көлә)*. Мин исемеңде әйтмәйем. Һинең должность ҡыҫҡарасаҡ, Шәүәли ағай.

Ш ә ү ә л и. Ҡалай итеп ҡапыл ғына ундай хәл булыр икән? Әле, һинән йәшереп тороп булмай инде, эшем дә ауыр түгел ине, өй-ҡураға ла ҡулым тейеп тора ине.

Ш а һ и. Хәҙер һинең батшалыҡ бөттө.

Ш ә ү ә л и. Унда йомош-юл шулай бер ҙә булмаҫмы ни?

Ш а һ и. Һинең урынға бөтә ерҙә бына нимәләр. *(Телефон бағаналарын күрһәтә.)* Телефон, радио эшләйәсәк.

Ш ә ү ә л и. Улай икән.

Ш а һ и. Шулай, Шәүәли ағай.

Ш ә ү ә л и *(йәнләнеп)*. Һин, Шаһидулла ҡустым, бына былай тиген, берләшкән ҙур колхоз, тиген, үҙеңә, тиген, бына тигән мотоциклет алып бирер, тиген... Ул ваҡытта инде фермаһына ла, бригадаһына ла, кәрәк була икән, и даже районына ла выжлатып ҡына

барып ҡайтыр ине ағаҡайығыҙ. Тик, ҡустым, тегене йөрөтөргә башта өйрәтеп биреҺең инде.

Ш а һ и. Була ул. Эшләйбеҙ уны, Шәүәли ағай.

Ш ә ү ә л и. Бына рәхмәт, ҡустым.

Ш а һ и. Һаҡалың елберҙәп кенә бара инде мотоциклда, ә?

Ш ә ү ә л и. Ҡулың һөнәр белгәс, рәхәт шул. Бына бит һине, оҫта шофер булғас, машинаға тағы ла ҡуйҙылар.

Ш а һ и. «Домашный аресең бөттө!» — тине кисә Мырҙахан ағай. Машина менән Яҡупов «Түңәрәк»кә киткәйне. Тегенең янына йәйәү тороп саптым, әй.

Ш ә ү ә л и. Тик ниңәлер бөгөн бик яй алып килдең әле. Машинаңда бара-бара эсем бошоп бөттө.

Ш а һ и. Бер ауыҙың бешкәс, өрөбөрәк ҡабаһың шул.

Ш ә ү ә л и *(ҡулындағы сәскәне еҫкәп, кет-кет көлә).* Знамы, бер ауыҙың бешкәс ни...

Ш а һ и. Ана йәштәр һыу төшөп тә сыҡты.

Ш ә ү ә л и. Улайһа, халыҡ йыйылғансы, мин дә битте, ҡулды сайҡаштырып киләйем әле. *(Китә.)*

Ш а һ и *(түбәндәге йәштәргә ҡысҡыра).* Бында килегеҙ, егеттәр, ҡайын күләгәһенә.

С о л т а н, Ф ә й р ү з ә, «Түңәрәк»тең бишенсе картинала күренгән ҡ ы ҙ ҙ а р ы менән е г е т т ә р е инә. «Түңәрәк» егете аҡрын ғына гармун уйнай, ҡыҙҙарҙың ҡулдарында сәскәләр.

Й ы р л а й ҙ а р:

Ҡыйҙаш буйы тал-тирәк,
Тирәккә ҡунмай өйрәк,
Ошо айҙарҙа бигерәк
Ашҡынып тора йөрәк.

С о л т а н. Гармун, тороп тор саҡ ҡына! Ошо сәғәттә, иптәш комсомолдар, бөтәгеҙ ҙә ишетәһегеҙме? Һин гармунды ҡуйып тор, Баязит! Ошо сәғәттә беҙ, берләшкән колхозға исем табып, вообщем, йыйылышҡа тәҡдим итергә тейешбеҙ.

1-с е ҡ ы ҙ. Эй уратып әйтте.

Б а я з и т. Бына бурыс... Беҙҙең күрше Саттарҙар бәләкәс кенә, туҡмаҡ саҡлы ғына балаларына бер аҙна исем эҙләнеләр.

1-се ҡыҙ. Һин әкиәт һөйләмә, Баязит, йәме.

Солтан. Ниндәй тәҡдимдәр булыр?

Фәйрүзә. Ниңә, «Яңғыҙ ҡайын» ярамағанмы ни?

Шаһи. Булмай. Кеше шул яңғыҙлыҡтан ҡасып бара түгелме?

2-се ҡыҙ. Ә «Түңәрәк»?

Шаһи. Булмай. Түңәрәк нәмә бәләкәй була ул. Вообще, түңәрәк нәмәне яратмайым. Собраниелә Мөхәтдин ҡарт һүҙен түңәрәкләһә генә, рәхәт булып китә.

Солтан. Тағы ниндәй тәҡдимдәр булыр, иптәштәр?

Бөтәһе лә маңлайҙарын ыуа-ыуа уйлайҙар.

Баязит. Таптым. «Оркестр» йә «Марш». *(Гармунын баҫып ала.)*

Солтан. Юҡ, артыҡ моңло булыр.

1-се ҡыҙ. Ә минеңсә, йә «Йондоҙ», йә «Таң» — ошонан да матуры юҡ.

Шаһи. Матурын матур ҙа, бигерәк шым исем. Минеңсә, яңы колхоздың исеме үк гөрләп торорға тейеш. Мин тәҡдим итәм: «Мотор тауышы» и точка.

Солтан. Юҡ, иптәштәр, тауыш ҡына етмәй, хәрәкәт кәрәк, алға барғаныбыҙҙы күрһәтеп торһон.

Шаһи. Мотор тиккә генә геүләп ултырамы ни ул?

Фәйрүзә. Шаһи әйткән «Мотор тауышы» миңә оҡшай.

2-се ҡыҙ. Шиғри түгел. Унан һуң, моторҙың туҡтап ҡуйған сағы ла була.

Баязит. Әйттем бит, исем табыу уйын эш түгел ул.

Шаһи. Хәрәкәт тиһең дә, ҡайҙа табан хәрәкәт итеү бит.

Солтан. Алға тинем бит.

Фәйрүзә. «Алға» тип ҡушайыҡ, улайһа.

1-се ҡыҙ. «Алға» ғына бигерәк ҡоро шул.

Солтан. Әһә, таптым иптәштәр! Алда беҙҙең маҡсатыбыҙ нимә? Коммунизм. «Алға, коммунизмға», тип ҡушайыҡ, булдымы?

Гөлбәдуан инеп тыңлап тора.

2-се ҡыҙ. Ике һүҙҙән булмаһын ине шул.

Фәйрүзә. Улайһа, «Алға»һын төшөрөп ҡалдырайыҡ.

Ш а һ и. Дөрөç. «Коммунизмгә». Сөнки коммунизм тигән һүҙ үҙе үк моторҙар геүләүен аңлатып тора.

Б а я з и т. Коммунизмгә барып еткәс, «гә»һен тағы алып ташларбыҙмы? Әйҙәгеҙ булмаһа хәҙер үк эшен бөтөрөп ҡуябыҙ. «Коммунизм» и все, «Коммунизм» колхозы. Шәп яңғырай бит, ә?

С о л т а н. Хәл иттекме иптәштәр, ризамы?

Б ө т ә һ е л ә. Иттек, иттек, риза!

Г ө л б ә д у а н. Әммә, балалар, шуны нығ иçтә тотоғоҙ. «Коммунизм» булғас, колхозыбыҙ гел алда ғына барырға тейеш. Исеме бер тигән.

С о л т а н. Колхозы ла бер тигән буласаҡ.

Ш а һ и. Һеҙгә шуны белдерәм, иптәштәр: «Түңәрәк» халҡының төп массаһы, мин алданыраҡ килгән иптәштәрҙе әйтмәйем, ике минуттан йыйылыш урынына килеп етәсәк. Ана ҡалҡыулыҡҡа килеп сыҡтылар. Байраҡ тотоп, иң алдан Сулпан килә. Байрағы ҡалайыраҡ елберҙәй. Юҡҡа исемде «Коммунизм байрағы» тип ҡушманыҡ.

1-с е ҡ ы ҙ. «Коммунизм» исеме ҡыçҡа һәм матур.

С о л т а н. Әйҙәгеҙ, иптәштәр, беҙ ҙә йыйылыш урынына барайыҡ. *(Сығалар.)*

Ш а һ и. Фәйрүзә, тороп тор әле саҡ ҡына...

Ф ә й р ү з ә. Ҡуйсы, әйҙә бергә барайыҡ...

Ш а һ и. Исмаһам, үҙем өсөн генә берәй һүҙ әйт.

Ф ә й р ү з ә. Үҙең өсөн генәме? Һин машина йөрөтә башлағас, тағы ла матурланыбыраҡ киттең әле.

Ш а һ и *(оялып)*. Минең дә һиңә генә әйтә торған һүҙҙәрем бар ҙа бит. Бында. *(Йөрәген күрһәтә.)*

Ф ә й р ү з ә. Башҡа ваҡытта әйтерһең, йәме. Югерҙек! *(Етәкләшеп югерәләр.)*

Ш ә ү к ә т о в, Г ә р ә й, Х ә й ҙ ә р, К ө н б и к ә инәләр.

Ш ә ү к ә т о в. Барығыҙ, балалар, халыҡ янында булығыҙ.

Китәләр. Шәүкәтов менән Гәрәй ҡала.

Ш ә ү к ә т о в. Замандар үҙгәрҙе, Гәрәй ҡустым, бынан егерме йыл элек, ошо уҡ ҡайын төбөндә ултырып, ун ете кеше колхоз булырға кәңәшләшкәйнек. Бәләкәс колхоздың исемен дә алыçтан эҙләп торманыҡ: ҡаршылағы ҡайындан алдыҡ та ҡуштыҡ. Ул саҡ Ҡыйҙашта күпер заты ла, был йәш урмандар ҙа

юк ине... Эйе, унда мин үҙем юл башлап йөрөгәйнем. Ә хәҙер үҙемде етәкләп килтерҙеләр.

Г ә р ә й. Тарткылашмай ғына килһәң, тағы ла бер хәл ине, Мырҙахан ағай.

Ш ә ү к ә т о в. Ярай, ярай, һуңғы судҡа килдем бит инде.

Г ә р ә й. Бөгөн суд түгел. Бөгөн байрам. Бындай көндө хатта гонаһтарҙы ла кисерәләр.

Ш ә ү к ә т о в. Нимә әйтһәң дә, һинеке дөрөҫ. Зөләйхә ҡайҙа икән?

Г ә р ә й. Ул халыҡ менән түтә юлдан киткәйне.

Һәр саҡтағыса ҡабаланып, А р с л а н о в инә.

Т и м е р б у л а т. Кәңәштәр берекһен! Икегеҙҙе лә бөгөнгө көн менән ҡотлайым, һине лә, иптәш Гәрәй, һине лә элекке күрше. *(Күрешә.)*

Ш ә ү к ә т о в. Туҡта әле, кем, Тимербулат, ни өсөн «элекке»? Әллә бөтөнләй күршелектән дә сығарып ташларға итәһеңме?

Т и м е р б у л а т. Хәҙер ни бер өй кешеләре булабыҙ тип торабыҙ ҙа, Шәүкәтов иптәш. Ниңә бойоҡ күренәһең?

Ш ә ү к ә т о в. Шатлығым күп саҡта мин шулай бойоҡ булам.

Т и м е р б у л а т. Үҙеңә башҡа бер кешеһең һин, Шәүкәтов иптәш.

Ш ә ү к ә т о в. Төрлө кеше була шул донъяла. Апаҡ атта ла бер ҡара тап була.

Т и м е р б у л а т. Иптәштәр, эш башында уҡ яйланып тора. Бөгөн МТС-ҡа барып килдем. Беҙгә бер юлы өс комбайн бирергә вәғәҙә иттеләр. Кәрәк булһа, дүртенсеһен дә ебәрерҙәр.

Ш ә ү к ә т о в. Шәпле председатель булырһың, ахыры, Тимербулат: атмаған ҡуянға, аҫмаған ҡаҙанға ҡашыҡ тотоп йөрөйһөң.

Т и м е р б у л а т. Мин һеҙҙең өсөн, ҡалаһы кешеләр өсөн, тырышып йөрөйөм, ә һин, Шәүкәтов, күңелгә ауыр һүҙ әйтәһең.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡайҙа, әллә Өфөгә министр булып китәһеңме?

Т и м е р б у л а т. Оҙон һүҙҙең ҡыҫҡаһы, уҡырға китәм. Тотош ике йылға. *(Түш кеҫәһенән яҙыу сығарып күрһәтә.)* Йыйылыш ҡаршы килмәҫ, тип уйлайым.

Г ə р ə й. Ниңə улай бик ҡапыл, иптəш Арсланов?

Т и м е р б у л а т. Ҡапыл түгел, туған. Борон-борон заманда алынған алты класлыҡ белем менəн һəрмəнеп йəшəү ҡыйын хəҙер.

Ш ə ү к ə т о в *(оҙаҡ уйлағандан һуң).* Китəһең? Аңлап еткермəйем.

Т и м е р б у л а т. Нимəне, Шəүкəтов иптəш?

Ш ə ү к ə т о в. Һине. Ни шайтаныма, тиреңдəн сығырҙай булып, бынау мəшəҡəт менəн йөрөүеңде аңламайым, улай китер ниəтең булғас...

Т и м е р б у л а т. Үҙ тиреңə генə һыйып йəшəй торған заманмы ни, иптəш Шəүкəтов? Бына бит һин дə бара торғас үҙ ҡабығыңды ярып сығып килəһең. Хəҙер мин ышанам, мин ҡайтҡансы һеҙ бик күп эштəр башҡарасаҡһығыҙ.

Ш ə ү к ə т о в. Бына ниндəй бəндə булып сыҡтың һин! Ə мин уйлағайным... Яман уйҙар уйлағайным һинең турала.

Т и м е р б у л а т. Ахыры хəйерле булыу яҡшы, күрше! *(Күккə ҡарай.)* Ниндəй һəйбəт иртə! *(Һулыш ала.)* Ə икмəк еҫе ҡалайыраҡ аңҡый.

Алыҫта көлөү тауыштары, шау-шыу ишетелə. Ш ə ү ə л и инə.

Ш ə ү ə л и. Председателдəр, иптəштəр, халыҡ йыйылып бөттө.

Г ə р ə й. Əйҙəгеҙ, председателдəр.

Т и м е р б у л а т. Əйҙə, һин олораҡ кеше, алдан бар, күрше.

Ш ə ү к ə т о в. Əйҙə, Гəрəй, минең ҡара иҫəбемсə, хəҙер һин алдан барырға тейешһеңдер.

Ш ə ү ə л и. Председателдəр, иптəштəр, халыҡ көтə.

Китəлəр. Шəүəли ҡала.

Берлəшкəн колхозда үҙемдең бурысты үтəй башлауым ошо булһа ярар ине. Туҡта əле. Был икəүҙең ҡайһыһы председатель булыр икəн? *(Тамашасыға борола.)* Күрəҙəлек ҡылыу үҙ ҡулыбыҙҙа лабаһа. Хəҙер белəбеҙ уны. *(Күҙҙəрен йомоп, бармаҡҡа бармаҡты тура килтерергə маташа.)* Иң элек Тимербулатты һынап ҡарайыҡ... Юҡ, тура килмəне... Хəҙер Мырҙахан ҡорҙашты. Ни ғəжəп, был да тура килмəне. Давай, улайһа, яңынан ҡарап ҡарайыҡ... Тимербулат... Тимербулат... Тимербулат... Юҡ булманы. Инде, Мырҙахан ҡорҙаш,

һинең бәхетте тағы һынайыҡ... Мырҙахан, Мырҙахан, Мырҙахан. *(Аҡрын ғына килтерә, бер күҙен аса.)* Барып сыҡты — Мырҙахан ҡорҙаш!.. Былай булғас, эш көйлө... Саҡ ҡына хәйләләнең буғай ҙа хәйләләүең, Шәүәли... Хәйләһеҙ донъя файҙаһыҙ. *(Башын сайҡап тора. Ҡапыл һикергеләп бейей-бейей әйләнгеләй.)* Айҙар ғынайым, вайҙар ғынайым, председатель булыр әле Мырҙахан ҡорҙашҡынайым...

Ш а һ и менән Ф ә й р ү з ә инә.

Ш а һ и. Иң ҡыҙығынан тороп ҡалдың бит, Шәүәли ағай. Колхоздар берләште. Председатель итеп беләһеңме кемде һайланылар?

Ш ә ү ә л и. Минең Мырҙахан ҡорҙаштымы?

Ш а һ и. Председатель итеп...

Ш ә ү ә л и. Шәүкәтов иптәштеме?

Ш а һ и. Председатель итеп халыҡ бер тауыштан агроном Зөләйхә апайҙы һайланы.

Ш ә ү ә л и. Əһе?! Бына доньялар ҡайһылай булып китте бит. Бында йөрөү ярамаҫ, яңы председателдең күҙ унындараҡ торорға кәрәк. *(Сыға.)*

Ш а һ и. Фәйрүзә! Гөлфәйрүзә!

Ф ә й р ү з ә. Собраниенән кешене шулай тартҡылап алып сыҡмайҙар инде.

Ш а һ и. Ошондай саҡта түҙеп тороп буламы һуң? Сәғәте, минуты ҡәҙерле. Ваҡыт көтөп тормай бит ул.

Ф ә й р ү з ә. Нимә булған ваҡытҡа?

Ш а һ и. Үтә, үтә лә китә.

Ф ә й р ү з ә. Ни эшләтәйек һуң ул ваҡытты?

Ш а һ и. Ваҡыт ни үтһен ул. Эш ваҡытта түгел, Фәйрүзә, эш беҙҙә. Бөтә колхоз, бөтә кешеләр әле тарихи сәғәт кисерә, эйе, тиген. Ошо тарихи сәғәтте мин тағы ла бер нәмә менән биҙәр инем.

Ф ә й р ү з ә. Биҙәп ебәр, булмаһа. *(Көлә.)*

Ш а һ и. Көлмә. Фәйрүзә, көлмә, унын ни көлкөһө бар. Ошо сәғәттә ике колхоз берләште, эйе тиген. Беҙ ҙә һинең менән яҙмышыбыҙҙы берләштерергә ошо сәғәттә вәғәҙә ҡуйышһаҡ, ҡалай күркәм буласаҡ... Бынан күп йылдар үткәс, колхоздарҙың ҡасан берләшкәнен хәтерләгәндә, ҡарттар былай тиерҙәр: «Ҡасан берләшкәйне һуң әле беҙҙең колхоз? Ə-ә, Шаһи менән Фәйрүзә вәғәҙә ҡуйышҡан саҡта», — тиерҙәр. Бына ниндәй тарихи дата буласаҡ.

Ф ә й р ү з ә. Улай ҡапыл ғына вәғәҙә биреүе ҡыйын бит әле. Ә минең үҙемдең уйым бар ине.

Ш а һ и. Әйт уйыңды, Фәйрүзә, әйт.

Ф ә й р ү з ә. Бынау йәмле йәй айҙары үтеп, көҙ килер, тигәйнем. Һинең машинаға мин үҫтергән кәбеҫтәләрҙе тауҙай итеп тейәрбеҙ, тигәйнем, шул саҡта, тигәйнем...

Ш а һ и. Һуң, Фәйрүзә, ул саҡтың килеүенә мин бынау яңғыҙ ҡайындың барлығына... әй юҡлығына... ышанған кеүек ышанам. Тик һинең генә ышаныуың кәрәк.

Ф ә й р ү з ә. Мин дә һиңә ышанам, Шаһи.

Ш а һ и. Фәйрүзә, Фәйрүзәкәй... Ниңә донъялағы бөтә нәмәләрҙең дә исемдәре Фәйрүзә түгел икән? Көнөнә мең тапҡыр әйтер инем мин һинең исемеңде!

Ш а һ и менән Ф ә й р ү з ә сығып китә. Аҡрын ғына Ш ә ү к ә т о в килеп инә, күпер өҫтөндә туҡтай.

Ш ә ү к ә т о в. Бер минут эсендә председатель Шәүкәтовтан ҡоро Шәүкәтовҡа тороп ҡалдым. Үҙ еремдең, хосуси еремдең, ыҙанынан алыҫ киткәс, «Яңғыҙ ҡайын» ыҙанында килеп абындым. Ахмаҡ, ҡарт ахмаҡ. Кешеләр мине етәкләп бейеккәрәк алып менергә, «Яңғыҙ ҡайын» еренән арыны күрмәй торған күҙҙәремде асырға теләнеләр. Ә мин тартҡылаштым. Мин, мин, тинем. Нимә ул мин ошо кешеләр ҡаршыһында? Улар мине шулай уҡ бөтөнләйгә ташларҙармы икән ни? *(Ҡапыл онотолоп.)* Шәүәли, тим, атты! Юҡ, хәҙер Шәүәли миңә ат килтермәҫ инде.

З ө л ә й х ә инә.

З ө л ә й х ә *(һаҡ ҡына)*. Мырҙахан.

Ш ә ү к ә т о в *(аҡрын ғына күтәрелеп ҡарай)*. Шулай, Зөләйхә. Беҙ ғүмеребеҙҙә икенсе ҡат ыҙанда айырылыштыҡ. Һәр икеһендә лә һин артабан киттең, ә мин тороп ҡалдым. Һине ҡасан да булһа табырмын тип өмөт иткәйнем, бара торғас, үҙемде лә юғалттым, ахыры.

З ө л ә й х ә. Был юлы мин һине ташлап китергә түгел, үҙем менән алып барырға теләр инем... Ун туғыҙ йәштә лә мин шулай уйлағайным. Ләкин ул ваҡытта асыҡ итеп әйтә алманым. Ә хәҙер миңә илле йәш, Мырҙахан.

Ш ә ү к ә т о в. Ҡайҙандыр, бик алыҫтан иҫкән йылы ел килеп бәрелгәндәй итте, Зөләйхә. Онотолған йылылыҡ.

З ө л ә й х ә. Донъяла бөтә нәмә лә онотолоп бөтмәй, Мырҙахан.

Күперҙең теге яғында йәштәр йыр башлайҙар. Йыр көсәйә бара.

Й ы р. Алтын икән ҡырҙары,
Ҡыйҙаш икән һыуҙары,
Бөтә илгә дандар сәсһен
Беҙҙең Ҡыйҙаш буйҙары.
Их, Ҡыйҙаш, Ҡыйҙаш, Ҡыйҙаш,
Ҡыйҙаш буйҡайҙары йәмле,
Ҡыйҙаш өҫтөндә ҡояш!

Зөләйхә һаҡ ҡына Шәүкәтовтың ҡулын тота һәм, уны етәкләп, күперҙең өҫтөнә, юғарыға күтәрелә. Теге яҡтан х а л ы ҡ йыр менән күтәрелә.

Ш ә ү к ә т о в. Бына ошолай ҡулға ҡул тотоношоп икәү бергә бик оҙон юл үтәһе ине. Осо ла, ҡырыйы ла булмаһын ине ул юлдың.

З ө л ә й х ә. Һәм ул, аҙ ғына булһа ла, шулай һаман юғарыға, бейеккә күтәрелһә ине...

Ш а р ш а у

1950

Қыз урлау

Өс шаршаулы комедия

Ҡатнашалар:

Йәмилә
Мөхәмм әтша
Баян
Маһибәҙәр
Ҡотләхмәт
Шөкөр
Йәмлегөл
Ильяс
Мөнирә
Әжмәғол — Йәмиләнең атаһы, 65 йәштә.
Уңғанбикә — уның бисәһе, 58 йәштә.
Иштимер — уларҙың ейәне.
Дәүләтбай — тол ир.
Туҡтабикә — тол ҡатын.
Кәмилә — Ҡотләхмәттең апаһы, 55 йәштә.
Гөлсирә — күрше килене, 25 йәштә.
Сабира — 70 йәштә.
Иркәбикә — 80 йәштә.
Шәмсулла — хисапсы, 50 йәштә.
Ирдәүләт — маляр, 60 йәштә.
Шәрәй — юҡағас мулла, 65 йәштә.

Һабантуйға килгән егеттәр, ҡыҙҙар.

БЕРЕНСЕ ШАРШАУ

Пожар каланчаһы янындағы майҙан. Июнь баштары. Яҡтырып килә. Ҡайҙалыр һуңлаған әтәс ҡысҡыра. Һул яҡта пожар аласығының ишеге генә күренә. Бер ситтә арбаға ҡуйылған пожар мискәһе, ишек эргәһендәге сөйҙәрҙә биҙрәләр һәм башҡа пожар һүндереү ҡоралдары эленгән. Баян каланча башында. Мөхәммәтша аласыҡта. Ҡолға күтәреп, Әжмәғол инә. Ҡолға башына биҙәкле таҫтамалдар, ҡулъяулыҡтар, тәмәке янсыҡтары, һырлап бәйләнгән бирсәткәләр тағылған. Әжмәғол ҡыҙмаса. Каланчалағы Баянға төртөп күрһәтә лә йырлай.

Әрәмәлә ҡоштар һайрай,
Әллә таң ата инде,
Уҡлау менән беште ҡарсыҡ,
Әллә ярата инде.

Әбей ҡарсыҡтан була,
Көршәк балсыҡтан була.
Бәреп ваттым көршәкте,
Тешләп булмай терһәкте.

Эсеп йөрөнөм ҡасып һуң,
Күңелен киттем ҡарсыҡтың,
Эштәр түгел бик шәптән —
Ҡыуҙы йылы түшәктән.

Әбей, әбей, әбһәнә,
Ишегеңде асһана,
Тәҙрәңде, тим, япһана,
Бер ҡосаҡлап ятһана.

Баян *(өҫтән)*. Иртә һайрай башлағанһың, Әжмәғол ағай.

Ә ж м ә ғ о л. Ҡоштоң дәртлеһе таң менән һайрар. Күңелеңә һалып ҡуй шуны, ҡустым.

Б а я н. Улайһа, иң дәртлеһе әтәс булып сыға инде.

Әтәс ҡысҡыра.

Ә ж м ә ғ о л. Дөрөҫ, ҡустым. Әтәс дәрте һиндә булһа, йәй буйы каланчала ел йотоп ултырмаҫ инең.

Аласыҡтан М ө х ә м м ә т ш а сыға.

М ө х ә м м ә т ш а. Имен йөрөүме, Әжмәғол ағай?

Ә ж м ә ғ о л. Бик арыу әле... Кем тип әйтәйем? Хәҙергә Мөхәммәтша тип кенә әйтәйем. Йәштәрҙе белеп бөтмәҫһең.

М ө х ә м м ә т ш а. Йәмилә менән беҙҙең вәғәҙәләр ныҡ та ул.

Ә ж м ә ғ о л. Әй, һин, елйотор! Төш әле. *(Мөхәммәтшаға.)* Вәғәҙәләр ныҡ тиһең икән. Үҙеңә хоҙай ярҙам бирһен. Инәһенә оҡшаһа, ут булыр...

М ө х ә м м ә т ш а. Унынһан ҡурҡҡан юҡ та ул, мин үҙем сабыр әҙәм.

Ә ж м ә ғ о л. Ошо көндө, хоҙайҙың помощниге үҙе кешеләрҙе бер-береһенә тура килтереп, пар-пар итеп бүлеп ултыра, ти, бит: «Бер матурға бер йәмһеҙ, бер аҡыллыға бер ахмаҡ, бер сабырға бер дыуамал... Бер юнлегә бер юнһеҙ, бер уңғанға бер ялҡау...» *(«Ахмаҡ», «дыуамал», «юнһеҙ» тигәндә Мөхәммәтшаға күрһәтә, «матур», «юнле», «уңған» тигәндә үҙенә күрһәтә.)*

Б а я н *(төшә).* Һабантуй ҡотло булһын, Әжмәғол ағай.

Ә ж м ә ғ о л. Мин ҡотланым инде. Һеҙгә лә шатлыҡ менән үткәрергә яҙһын.

Баян, Мөхәммәтша бер-береһенә ҡарашалар.

Б а я н. Беҙгә ни?

М ө х ә м м ә т ш а. Ә, шулай булһын...

Ә ж м ә ғ о л *(нимәлер хәтерләп, уйланып тора).* Әй, егеттәр, әйтегеҙ әле, төн уртаһында, әҙәм бимазалап, ниңә саң ҡаҡтығыҙ? Уйын эшме ни ул?

Б а я н. Хаталыҡ булды, ағай.

Ә ж м ә ғ о л. Минең ревкомиссия председателе икәнлегемде беләһеңдер бит? Яуап бир, ниндәй хата?

М ө х ә м м ә т ш а. Әйтеүе лә оят.

Ә ж м ә ғ о л. Пожар саңы ҡағып, ҡыҙҙар саҡырҙығыҙмы, мошенниктәр?

Б а я н . Юҡ, ағай.

М ө х ә м м ә т ш а. Баян менән икәү уяу ғына ҡарап тора инек... Бер заман сусҡа фермаһының түбәһенән гөлт итеп ялҡын күтәрелде. Ҡоттар осто. Баян саң ҡағырға тотондо, мин һикереп төшөп аттарҙы егергә керештем. Инде сығып саптыҡ тигәндә, ферма яғына тағы бер ҡараһам, ана ул нәмә булып сыҡты. *(Айға күрһәтә.)*

Б а я н. Ай шунан килеп ҡалҡыр тип кем уйлаған.

Ә ж м ә ғ о л. Ха-ха-ха, ҡамыр батырҙар! Зирәк кеше буласаҡ минең кейәү!

Б а я н. Иртәгә һабантуй тигәндә генә, хур булдыҡ шул, Әжмәғол ағай. Төндә үк беҙҙең мажара ярты ауылға таралды... Хәҙер төртмә йырҙы көт тә тор...

Ә ж м ә ғ о л. Айҙы һүндермәй шулай ҙа яҡшы иткәнһегеҙ, егеттәр, ана ниндәй матур булып күкте биҙәп тора...

Б а я н. Күкте биҙәй ҙә ул...

Ә ж м ә ғ о л *(ҡолғаһын ергә ҡаҙай).* Элек еңеүселәргә бүләкте өйҙән-өйгә йөрөп йыя инек. Хәҙер халыҡ сознательный, теләгән кеше үҙе килтереп элер әле. Күҙ-ҡолаҡ булығыҙ. Ҡарағыҙ уны, анау ҡыҙыл таҫтамалды «һүндерә» күрмәгеҙ.

Б а я н. Башланды күңелле тормош...

Ә ж м ә ғ о л *(китә башлай).* Ә? Үҙемде ҡайҙа китте, тиһегеҙме? Туҡтабикә килендең балы әсеп, мискәһенән ташып бара, ти, саҡ ҡына һемереп киләйем тим шуны... *(Йырлай. Китә.)*

Араҡы асы, бал сөсө,
Ҡарсығым буйға кесе,
Даром что буйға кесе,
Ҡуйыны ожмах эсе.

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡарт рәхәткә сыҡҡан.

Б а я н. Ожмах ҡапҡаһына етеп бара.

М ө х ә м м ә т ш а *(тәмәке төрә).* Кемдәргә ожмах, кемдәргә тамуҡ бөгөн. Сыҡмаған пожарҙы көтөп ултыр инде.

Б а я н. Ниңә, Мөхәммәтша, көндөҙ беребеҙ торһа — еткән.

М ө х ә м м ә т ш а *(ҡапыл төшөнөп)*. Конечно, ҡараңғы төшөүгә, мин ҡайтып етермен.

Б а я н. Юҡ. Мин ҡайтып етермен.

М ө х ә м м ә т ш а. Тыңла инде, Баян. Өс хеҙмәт көнө бирәм.

Б а я н. Күҙ ҙә йоммай дүртте бирәм.

М ө х ә м м ә т ш а. Ал биште!

Б а я н. Алмайым.

М ө х ә м м ә т ш а. Тыңла инде. Минең Йәмилә бар бит.

Б а я н. Минең Маһибәҙәр бар.

М ө х ә м м ә т ш а. Һинең ышаныслы, исмаһам. Анау Аҡтаныҡ ауылының Ҡара Ҡотләхмәт кисә үк килеп еткәйне. Икенсе йыл инде Йәмилә тирәһендә урала ул.

Б а я н. Һинеңсә, минең Маһибәҙәргә кеше күҙе төшөрлөк түгел инде, ә?

М ө х ә м м ә т ш а. Төшөрлөк тә...

Б а я н. Шулай булғас...

М ө х ә м м ә т ш а. Мәңге онотмам яҡшылығыңды, Баян...

Б а я н. Һабантуй йылына бер генә була...

М ө х ә м м ә т ш а. Ну, тиҫкәре әҙәмһең, әй.

Б а я н. Үҙең һуң?

М ө х ә м м ә т ш а. Юҡ, һин!

Б а я н. Һин!

М ө х ә м м ә т ш а. Минең Йәмилә бар тип торам бит.

Б а я н. Минең Маһибәҙәр.

М ө х ә м м ә т ш а. Һинең Маһибәҙәреңә кем тейһен...

Б а я н. Һинең Йәмиләң...

М ө х ә м м ә т ш а. Ауыҙыңды самалап ас, малай.

Б а я н *(каланчаға табан бара)*. Улайһа, икебеҙ ҙә ҡалайыҡ.

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡалмайыҡ.

Б а я н. Әйҙә ғәҙел генә ризалашайыҡ.

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡайһылай?

Б а я н. Аҡса сөйөп. *(Кеҫәһенән биш тин аҡса сығара.)* Бына сөйәм. Орел яғы өҫкә төшһә, һин китәһең,

мин ҡалам. Решка төшһә, мин китәм, һин ҡалаһың. Ризамы?

М ө х ә м м ә т ш а. Риза, сөй давай!

Б а я н *(сөйә)*. Решка!

М ө х ә м м ә т ш а. Тимәк, мин китәм!

Б а я н. Юҡ, мин.

М ө х ә м м ә т ш а. Бутаның. Сөй яңынан.

Б а я н *(сөйә)*. Решка!

М ө х ә м м ә т ш а. Тимәк, һин ҡалаһың.

Б а я н. Юҡ инде, туған, башты бутама.

М ө х ә м м ә т ш а. Аҡса менән белеп булмай ул. Әйҙә шыбаға тотабыҙ.

Б а я н. Ярай, һинеңсә булһын. *(Теҙген килтерә.)* Кем китә?

М ө х ә м м ә т ш а. Өҫкә сыҡҡан.

Б а я н. Аҫҡа ҡалған бында ҡала.

М ө х ә м м ә т ш а. Башла.

Б а я н. Үҙең башла.

М ө х ә м м ә т ш а. Олораҡ чинле кеше әйтә икән, башла!

Б а я н. Әйҙә! *(Шыбаға тоталар.)*

М ө х ә м м ә т ш а. Буш тотаһың.

Б а я н. Ә һин бармаҡтарыңды тырпайтма! *(Баян өҫкә сыға.)* Бына күрҙеңме? Ғәзеллек һәр ваҡыт өҫтөн сыға ул.

М ө х ә м м ә т ш а. Значит, һинең шыбағанан бәхет бар. Елгә осто өмөттәр. Йәмиләгә күҙ-колаҡ була күр инде, Баян. Юғиһә анау Аҡтаныҡтың Ҡара Ҡотләхмәте бик сос малай.

Б а я н. Борсолма. Был маңлайҙа ике күҙ, ике күҙгә ике ҡыҙ. Береһе ҡояш, береһе ай, ике ҡыҙға — бер малай. *(Каланчаға үрмәләй.)*

Балсыҡ өйрәк ҡысҡыртып, И ш т и м е р инә.

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡайҙа киттең, Иштимер?

И ш т и м е р. Олатайымды эҙләйем. Ҡәртнәйем әйтте, олатайың хәҙер үк ҡайтһын, тине. *(Таҫтамалдар эленгән ҡолғаны күреп.)* Оһо! *(Һыҙғырта.)* Күпме сепрәк! Бер бәке юҡ.

Б а я н. Ниндәй бәке?

И ш т и м е р. Ҡылыс юна торған.

Б а я н. Ана, Мөхәммәтша, еҙнәң булғас, бәке бирер әле.

И ш т и м е р. Кәрәге бер тин.

М ө х ә м м ә т ш а. Ниңә, Иштимер, һиңә ике йәпле бәке оҡшамаймы ни?

И ш т и м е р. Оҡшаһа ни, Йәмилә апайымды ике йәпле түгел, биш йәпле, хатта мең йәпле бәкегә лә алмаштырасағым юҡ.

М ө х ә м м ә т ш а. Ниңә?

И ш т и м е р. Тик.

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡыҙҙар тауына сыҡҡас, теге Ҡотләхмәт апайың тирәһендә урала башлар әле бына.

И ш т и м е р. Уралып ҡына ҡараһын. Таш менән бәреп, ботон һындырырмын ул ҡара тауыҡтың.

Б а я н. Тағы ике күҙ булды...

И ш т и м е р *(аңламай)*. Һин үҙең ике күҙ! Мин олатайымды эҙләйем.

М ө х ә м м ә т ш а. Туп-тура Туҡтабикәләргә бар. Олатайың шунда.

И ш т и м е р *(һыҙғыртып китә, сығыр алдынан ҡалыл ҡысҡырып)*. Апайымдар әле генә һеҙгә йыр сығарҙы! *(Йырлай.)*

Мин юғары, ай түбән,
Каланчала төш күрәм.
Каланчала төштәр күрәм:
Имеш, айҙы һүндерәм.

(Телен сығарып күрһәтә лә югерә.)

Б а я н. Бына һиңә һабантуй...

Иштимер әле генә әйткән йырҙы йырлап, Й ә м и л ә, М а һ и б ә ҙ ә р, Й ә м л е г ө л, М ө н и р ә һәм б а ш ҡ а л а р инә. Ҡайһыһы ҡайыған таҫтамал, ҡайһыһы ҡулъяулыҡ, шарф, янсыҡ тотҡан.

М а һ и б ә ҙ ә р. Ярай әле аулаҡ саҡҡа тура килдек, ҡыҙҙар... Юғиһә мин оялам.

Й ә м и л ә. Беҙҙең йоҡо батырҙары шундай хәтәр эштәрҙән һуң тиҙ генә уянмаҫтар әле.

Й ә м л е г ө л. Айҙы һүндереп ҡуйһалар, ирмәк булыр инеме икән, ҡыҙҙар?

М ө н и р ә *(көрһөнөп)*. Ай әллә ҡасан һүнгән инде ул.

Й ә м и л ә *(ҡолға төбөнә килә).* Күпме бүләк йыйылған! Арғы урам ҡыҙҙары тырышҡандарҙыр инде... Улар ҡул эшенә оҫталар шул...

М ө н и р ә. Уның урынына комсомолкаларына хәтле ҡылансыҡтар.

М а һ и б ә ҙ ә р *(бүләген килтереп бәйләй).* Көрәштә еңеүсе егеткә әләкһен ине минең бүләгем.

Й ә м л е г ө л. Мин иң шәп югереккә юрайым. Йә бағана башына менгән кешегә... Һин, Мөнирә?

М ө н и р ә. Мин береһенә лә юрамайым. Барыбер миңә күҙ һалыусы юҡ.

Й ә м и л ә. Күр ҙә тор, үҙеңә бына тигән егет ғашиҡ булыр әле.

М ө н и р ә. Ун етем тулғансы булмағас, булмаҫ инде. *(Көрһөнә.)*

Й ә м л е г ө л. Кисә уйында Аҡтаныҡтың йырсы Ильясы үҙеңде йоторҙай булып ҡараны инде, Мөнирә.

М ө н и р ә. Бер ҡарау менән.

Ҡ ы ҙ ҙ а р. Йәмилә, ә һин кемгә юрайһың бүләгеңде?

Й ә м и л ә. Минме? *(Көлә.)* Күҙ бәйләп көршәк ватыусыға...

Ҡыҙҙар шарҡылдап көләләр.

Й ә м л е г ө л. Теше төшөп бөткән берәй ҡартҡа әләкһә, ирмәк тә була инде. *(Көлөшәләр.)*

Й ә м и л ә *(көйләп ала).*

Ҡыптыр-ҡыптыр туныңды,
Ҡыптырҙатып кейерһең,
Бәхетеңә тура килһә,
Ҡарт булһа ла күнерһең...

Ә быныһы йоҡола еңеп сыҡҡан Мөхәммәтша батырға.

М а һ и б ә ҙ ә р. Быныһы Баян баһадиргә.

Йәмилә менән Маһибәҙәр мөйөшөнә еп тағылған кескәй генә мендәрҙәрҙе каланчаның ике бағанаһына бәйләп ҡуялар.

Й ә м л е г ө л. Әйҙәгеҙ, ҡыҙҙар, сәңгелдәк йырлайбыҙ.

Й ә м и л ә. Башла, Йәмлегөл!

Й ә м л е г ө л. Маһибәҙәр башлаһын.

М а һ и б ә ҙ ә р. Һә-һә, һә-һә, һә-һә.

Й ә м л е г ө л. Ә-ә, ә-ә, ә-ә-ә.

Й ә м и л ә. Бәлли-бәлли, бәү, бәү, бәү.
М ө н и р ә. Бәү, бәү, бәү, бәү, бәү, бәү, бәү.
Б е р г ә. Таш яуһа ла йоҡларҙар.

Төш ауһа ла йоҡларҙар.
Йоҡонан һарай һалырҙар,
Төштә кәләш алырҙар.
Кәләштәр дан, имештер,
Бөтә яҡтан килештер,
Буй-һындары һөлөктәй,
Ирендәре електәй,
Йөҙҙәре нур сәсәлер,
Телдәре ут сәсәлер,
Бәү-бәү- бәү-бәү...
Бәү-бәү- бәү-бәү...

Б а я н *(юғарыла саң ҡаға).* Пожар!

Ҡыҙҙар ситкә һибелә.

М а һ и б ә ҙ ә р. Ҡайҙа пожар?
Б а я н *(төшә).* Мөнирә йөрәгендә...
М ө н и р ә *(хурланып).* Абау!
М ө х ә м м ә т ш а *(сыға).* Ҡыҙҙарға минән сәләм!
Й ә м и л ә. Йоҡо туйҙымы?
М ө х ә м м ә т ш а. Бынау көндә йоҡо ҡайғыһымы? Йөрәк күкрәктән: «Бына сығам, бына сығам!» — тип тора.
Й ә м и л ә. Ҡапыл уянһаң, шулай була шул.
Ҡ ы ҙ ҙ а р *(тағы бергә йырлайҙар).*

Каланчанан төшмәһәгеҙ,
Беҙҙән ҡолаҡ ҡағырһығыҙ,
Йоҡоғоҙҙо асмаһағыҙ,
Мәңге буйҙаҡ ҡалырһығыҙ.

Алыҫта ҡыңғыраулы гармун, йыр тауышы ишетелә.

М ө х ә м м ә т ш а. Аҡтаныҡтар фарсит иткән була.
Й ә м и л ә. Ҡулдарынан килгәс, итерҙәр шул.
М ө н и р ә. Аҡтаныҡтар дәртле улар. Каланчала ла ҡарттар ғына тора унда.
Б а я н. Шуға күрә былтыр тимерсе аласыҡтары янып китте лә...
М а һ и б ә ҙ ә р. Харап икән. Тимерсе аласығы янған, имеш! Бында йөрәк дөрләп янғанын һиҙеүсе юҡ.

Ҡ ы ҙ ҙ а р. Кистән дә яна йөрәк,
Иртән дә яна йөрәк,
Яна йөрәк, яна йөрәк,
Яна, пожарник кәрәк!

Йыр яҡыная. Бер аҙҙан Ҡ о т л ә х м ә т, Ш ө к ө р, И л ь я с, йәнә и к е-ө с е г е т и н ә. Шөкөр гармун уйнай. Беренсе йыр алыҫта ишетелә, икенсеһенең яртыһын сәхнәлә йырлап бөтөрәләр. Йыр «Аҡтаныҡ» көйөнә йырлана.

Беҙ үҙебеҙ Дәү Аҡтаныҡ,
Көн итмәйбеҙ маҡтанып,
Беҙ урамдан үткән саҡта,
Ҡыҙҙар ҡала уфтанып.

Их, илдәре лә илдәре,
Илдәрендә күлдәре,
Был илдәрҙә ҡыҙҙар йырлай,
Һандуғастай телдәре.

Аҡтаныҡтар ингәндә, ҡыҙҙар ҡолға тирәһендә бүләктәр ҡараған булалар. Баян баҫҡыста ултыра. Мөхәммәтша мискәгә һөйәлгән. Гармун саҡ ҡына тынып тора ла, Ильяс ҡул һелтәй. Шөкөр сыңлатып «Аҡтаныҡ» көйөн уйнап ебәрә.

Е г е т т ә р. Урам аша сыҡҡан саҡта,
Әллә абындығыҙмы?
Һарыға һабышҡанһығыҙ,
Әллә һағындығыҙмы?
Ҡ ы ҙ ҙ а р. Килеп китер юлығыҙға
Әллә ауҙымы ҡайын?
Һеҙҙе уйлап йәш түгәбеҙ
Һуған тураған һайын.

Ҡ о т л ә х м ә т *(ҡул һелтәп гармунды туҡтата. Ҡулындағы пакеттән алып кәнфит һибә).* Кәрешкә ауылының һылыу ҡыҙҙарына, беренсе сиратта сибәрҙәрҙең сибәре Йәмиләгә сәләм! *(Кепкаһын һалып, башын эйә.)*

И л ь я с. Йәмиләгә, Мөнирәгә, Йәмлегөлгә, Маһибәҙәргә сәләм. *(Кәнфит ырғыта.)*

Б а ш ҡ а л а р. Сәләм! *(Баш эйәләр.)*

Й ә м и л ә. Сәләмегеҙҙе алдыҡ, кәнфитле һүҙҙәрегеҙҙе кире ҡайтарып бирҙек. *(Кәнфиттәрҙе кире ырғыта.)*

Ш ө к ө р. Бер биргәнде беҙ кире ҡайтарып алмайбыҙ, Йәмилә. Күктә йондоҙ күп, ә ай бер генә.

И л ь я с. Йәмилә ай булһа, һеҙ, ҡыҙҙар, ай тирәһендәге йондоҙҙар.

Ш ө к ө р. Ҡайһығыҙ Сулпан, ҡайһығыҙ Зөһрә, ҡайһығыҙ иләк йондоҙ, ҡайһығыҙ силәк йондоҙ тигәндәй... Тик бөгөн айҙы һүндерә яҙғандар, ти, бит әле.

Бөтәһе лә Баян менән Мөхәммәтшаға борола.

Ҡ о т л ә х м ә т. Шулаймы ни? Хәйерлегә булһын! Һаумыһығыҙ, егеттәр.

Б а я н. Арыубыҙ әле.

Мөхәммәтша баш ҡына ҡаға.

Ш ө к ө р. Ҡунаҡтарҙы бик һүрән ҡаршылайһығыҙ, хужалар!

Ҡ о т л ә х м ә т. Әллә йоҡо туймаһымы?

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡунаҡ булһаң, Ҡотләхмәт, тыйнаҡ бул. Кеше баҡсаһына ингән кәзә кеүек, һөмһөҙ ҡыланма, йәме. Юғиһә...

Ҡ о т л ә х м ә т. Юғиһә нимә?

М ө х ә м м ә т ш а. Юғиһә быҙа! Эйеме? *(Йоҙроҡ күрһәтә.)*

Ҡ о т л ә х м ә т. Үткән һабантуйҙа Ҡотләхмәттең, елкәһенә ҡырҡмыш тай һалып, майҙанды ике тапҡыр әйләнгәнен оноттоңмо ни?

Б а я н. Беҙ ҙә ҡамырҙан яһалмаған...

Шул арала ҡыҙҙар быш-быш һөйләшәләр. Ильяс Мөниргә текләп ҡарап тора.

Й ә м и л ә. Сәсән бәхәстә, батыр майҙанда һыналыр. Бөгөн көн һеҙҙеке. Алдан маҡтанмағыҙ!

Ҡ о т л ә х м ә т. Ҡуй, Мөхәммәтша, бир ҡулыңды. Майҙанда осрашырбыҙ.

М ө х ә м м ә т ш а. Яҙған булһа...

Ш ө к ө р. Быҙа шулай. *(Уйнап ебәрә лә туҡтай.)*

И л ь я с *(Мөниргә)*. Мин һиңә һүҙ ҡушырға самалайым, Мөнирә.

М ө н и р ә. Ҡыҙҙар тауында, Ильяс! *(Ситкә йүгереп китә.)*

Ш ө к ө р *(каланча бағанаһына аҫылған мендәрҙәрҙе күреп ҡала)*. Егеттәр!.. Быларҙы һөйәлеп йоҡларға йылағанһығыҙҙыр инде! Тыныс йоҡо! *(Гармун тарта.)*

Ҡ ы ҙ ҙ а р һәм е г е т т ә р «Аҡтаныҡ»ты йырлап сығалар.

М ө х ә м м ә т ш а *(асыуланып мендәрҙәрҙе йолҡоп ала ла ҡарап тора).* Йоҡондо асырҙар былар! Һинән дә уңманым, Баян, уяу түгелһең. Ошо мендәрҙәрҙе лә күрмәгәс инде!

Б а я н. Мин һинән уңманым. Һүлпәнһең һин!

М ө х ә м м ә т ш а. Тәнҡитте туҡтат ошонда.

Б а я н. Бөттө!

М ө х ә м м ә т ш а. Ун хеҙмәт көнө бирәм, тыңла инде, Баян!

Б а я н. Булмай.

М ө х ә м м ә т ш а. Ун иште бирәм.

Б а я н. Булмай. Анау Шөкөрҙөң күҙҙәре уйнап тора. Маһибәҙәргә өс тапҡыр ҡараны.

М ө х ә м м ә т ш а. Их, егет кеше эшеме ни пожар һаҡлау? Йәмилә менән һөйләшеп тә булманы, исмаһам.

Б а я н. Улар бында ҡырҡ тапҡыр һуғылыр әле. Ярай, мин дә ҡайтып өҫтө-башты алмаштырайым.

М ө х ә м м ә т ш а. Наказды онотма! Бер күҙең уңда, бер күҙең һулда булһын.

Б а я н. Тырыштырырмын! *(Китә.)*

М ө х ә м м ә т ш а. Ярай, бер көнгә еште ҡыҫып булһа ла түҙербеҙ. Ҡайһылайыраҡ ҡылана Ҡотләхмәт. Йәнәһе, Йәмилә алдында шәпле булып күренергә тырыша... Шулай ҙа Әптерәйҙең биноклен һоратып торорға тура килер. Ул саҡ Ҡыҙҙар тауы беҙҙең ҡулда буласаҡ. *(Каланчаға менә.)*

Бер нисә ҡыҙ-ҡырҡын, бала-саға ҡолғаға тағы бүләктәр элеп китә... Ә ж м ә ғ о л менән Д ә ү л ә т б а й инә. И ш т и м е р эйәргән. Әжмәғол ныгыраҡ ҡыҙмаса.

Ә ж м ә ғ о л. Туҡтабикә киленгә күҙем төштө, тиһең икән.

Д ә ү л ә т б а й. Төштө шул.

Ә ж м ә ғ о л. Бисәлеккә димлә, тиһең икән.

Д ә ү л ә т б а й. Димләй күр инде, Әжмәғол ағай.

Ә ж м ә ғ о л. Ә һин беләһеңме Туҡтабикә килендең кемлеген?

Д ә ү л ә т б а й. Беләм.

Ә ж м ә ғ о л. Белмәйһең һин. Туҡтабикә килен алтын ул. Районда, Башҡортостанда, СССР-ҙа, хатта бөтә донъяла унан уңған доярка юҡ. Первый сорт!

Д ә ү л ә т б а й. Беләм.

Ә ж м ә ғ о л. Белһәң, тик тор! Ҡана саҡ ҡына ултырып алайым әле, ә һин баҫып торһаң да ярай, Дәүләтбай ҡусты.

И ш т и м е р. Ҡәртнәйем әйтте, олатайыңды тиҙ үк алып ҡайт, тине.

Ә ж м ә ғ о л. Ҡайтып килә ятабыҙ ҙа. Бар ана, каланчаға менеп, йыһанды ҡарап төш.

И ш т и м е р. Әрләмәҫтәрме?

Ә ж м ә ғ о л. Олатайым үҙе ҡушты тиген.

И ш т и м е р менеп китә.

Д ә ү л ә т б а й. Ике йыл тол йөрөйөм. Бисәһеҙ ҡыйын. Күңелгә оҡшағаны ошо Туҡтабикә инде.

Ә ж м ә ғ о л. Тороп тор. Һорауға ғына яуап бир. Ҡайһы ауылдыҡы, кем булып эшләйһең?

Д ә ү л ә т б а й. Әжмәғол ағай! Бына тора торғас, һин мине бит бынау саҡтан беләһең.

Ә ж м ә ғ о л. Мин, «Етегән йондоҙ» колхозының ревкомиссия председателе булараҡ, һиңә рәсми һорау бирәм. Туҡтабикәне кемгә ҡоҙалағанымды мин тағы бер тапҡыр тикшереп сығырға тейешмен. Тәүге һорауға яуап бир, Дәүләтбай!

Д ә ү л ә т б а й. «Комбайн» колхозында һыйыр фермаһы мөдире булып эшләйем. Ферма быйыл һәр һыйырҙан...

Ә ж м ә ғ о л. Уныһы кәрәкмәй. Нисә йәштә?

Д ә ү л ә т б а й. Ҡырҡ өстә.

Ә ж м ә ғ о л. Тәүге бисәңдән нисә балаң ҡалды?

Д ә ү л ә т б а й. Бер ир бала, бер ҡыҙ бала. Икеһе лә мәктәпкә йөрөй.

Ә ж м ә ғ о л. Пленда булманыңмы?

Д ә ү л ә т б а й. Окружениелә булдым. Йырып сыҡтыҡ.

Ә ж м ә ғ о л. Молодец! Шулай йырып сығырға кәрәк. Эсеп йөрөй торған ғәҙәтең юҡмы?

Д ә ү л ә т б а й. Юҡ.

Ә ж м ә ғ о л. Унда, фермала, бисә-сәсә тирәһендә яланып йөрөмәйһеңме?

Д ә ү л ә т б а й. Исеме сыҡҡан кеше түгелмен.

Ә ж м ә ғ о л . Шулай ҙа булғыланымы ни?

Д ә ү л ә т б а й. Йәшереп булмай, берәү менән аҙ ғына сыуалдым. Хәҙер юҡ.

Ә ж м ә ғ о л. Бераү генә булғас, ничево...

Д ә ү л ә т б а й. Ул да аҙғынлыҡтан түгел...

Ә ж м ә ғ о л. Аҡланыу кәрәкмәй. Эшең буйынса выговор юҡмы?

Д ә ү л ә т б а й. Шелтә бар. Бер һыйыр силос ямына төшкәйне.

Ә ж м ә ғ о л. Ә? Халатность? Быныһы насар, ҡустым.

Д ә ү л ә т б а й. Уныһы ла былтырғы хәл бит.

Ә ж м ә ғ о л. Ярай, был гонаһыңды ла списать итәм — йәғни ярлыҡайым... Шулай. Һинән арыу кейәү сығыр һымаҡ. Мин башҡоҙа булырға ризамын. Тик бер шартым бар.

Былар һөйләшкәндә, И ш т и м е р каланчанан төшөп югерә. Ул бәке менән ағас юна. Тимәк, Мөхәммәтша менән килештеләр.

Д ә ү л ә т б а й. Шартыңды әйт, ағай.

Ә ж м ә ғ о л. Беҙҙең колхозда 60 мең һумлыҡ газогенераторный бер двигатель бар. Үҙебеҙ ходҡа ебәрмәҫкә булдыҡ. Ә 60 мең һауала аҫылынып тора. Күндер председателеңде. Һатып алығыҙ шуны.

Д ә ү л ә т б а й. Беҙҙә электричество бар бит, ағай.

Ә ж м ә ғ о л. Ҙур колхозда урын табылыр.

Д ә ү л ә т б а й. Белмәйем шул!

Ә ж м ә ғ о л. Улайһа, мин дә белмәйем. *(Китә башлай.)*

Д ә ү л ә т б а й. Улай тотҡан ерҙән һындырма әле, ағай, уйлашайыҡ.

Ә ж м ә ғ о л. Хаҡын саҡ ҡына кәметергә лә була, 40-ҡа төшөрөргә мөмкин.

Д ә ү л ә т б а й. Өгөтләрмен.

Ә ж м ә ғ о л. Бына, исмаһам, ир һүҙе! Ул саҡта Туҡтабикә һинеке.

Д ә ү л ә т б а й. Ә Туҡтабикә риза булмаһа?

Ә ж м ә ғ о л. Уныһы минең эш. Бер ҙә ййға килмәһә, урлап ҡасырбыҙ.

Д ә ү л ә т б а й. Ҡуй, ағай, тере кешене нисек урламаҡ кәрәк?

Ә ж м ә ғ о л. Их һеҙ — шыйыҡ быуындар! Урлап алған бисә ҡәҙерле була ул. Уңғанбикә еңгәңде урлап ҡасыуым тураһында әллә нисә йыл тотош һөйләнеләр. Хәтәр егет инем мин заманында!

Бая киткән е г е т т ә р йырлап килеп туҡтайҙар.

Ете ҡат йөҙөп ураным
Күлдәрҙең түңәрәген,
Ошо илдә йәшәй минең
Мөхәббәт күбәләгем.

Егеттәр. Әжмәғол ағайҙың үҙенә сәләм!

Әжмәғол. Алдыҡ. *(Дәүләтбайға.)* Әлбиттә, ул быларҙың ҡулынан килә торған эш түгел.

Ҡотләхмәт. Нимә, ағай?

Әжмәғол. Ҡуй, һорашма ла...

Шөкөр. Бәлки, ҡулдан да килер.

Әжмәғол. Булмаҫ. Ҡыҙ урлай торған егеттең ҡиәфәте башҡа була уның. Уларға ҡара ла миңә ҡара...

Ильяс. Һин дә шыттыраһың, ахыры...

Әжмәғол *(ҡыҙып китә).* Һеҙ Әжмәғол бәһлеүәндең кемлеген белмәйһегеҙме ни әле? Молокососстар! Минең ҡыҙ урлап ҡасыуымды күргән кешеләр әле лә шаҡ ҡаталар.

Йәштәр аҡрынлап ҡарт тирәһенә йыйыла.

Көпә-көндөҙ әллә нисә мең кешенең күҙ алдында урлап ҡастым мин Уңғанбикәне.

Шөкөр. Ул тиклем үк булмаҫ та.

Әжмәғол. Телеңде тый, егет! Юғиһә баштан-аяҡ һөйләнем ташланым булыр...

Егеттәр. Һөйлә, ағай, һөйлә әле!

Мөхәммәтша ла каланча баҫҡысына төшөп ултыра.

Әжмәғол. Тссс! Тауыш сығараһы булмағыҙ... Тссс!

Иштимер бинокль алып, Мөхәммәтша эргәһенә эре генә бара, биноклдең әле бер яғынан, әле икенсе яғынан ҡарай. Баҫҡысҡа менеп китә.

Ҡотләхмәт. Шауламағыҙ, егеттәр! Әжмәғол ағай үҙе һөйләп бирә.

Мөхәммәтша *(ситкә).* Ҡайһылайыраҡ ялағайлана!

Әжмәғол *(мыйыҡтарын һыйпаштырып).* Беҙҙән туҡһан саҡрымдар самаһы ерҙә Ҡолош тигән ауыл бар.

Шөкөр. Спидометр буйынса Ҡолош 37 километр.

Ә ж м ә ғ о л. Төкөрҙөм мин һинең спидометрыңа ласт иттереп. *(Төкөрә.)*

Е г е т т ә р. Бүлдермә әле! Ҡыҫылма!

Ә ж м ә ғ о л. Туҡһан тигәс, туҡһан! Ана шул Ҡолошта Ҡырыҫбай исемле эштән ашҡан тиҫкәре бер ҡарт бар ине. Әлеге Уңғанбикәнең атаһы шундай әҙәм ине, мәрхүмең, ауыр тупрағы еңел булһын... Һи-и, ул саҡтарҙа Ҡолош һабантуйҙары! Дан була торғайны. Бер һабантуйҙа Уңғанбикәгә күҙ төштө бит. Ул да миңә керпектәрен һирпеп ҡарап ҡуйҙы... Мин ҡайт та ҡалым йыйырға тотон. Тау өйөп ташланым. Бөтәһе лә затлы нәмә. Шунан баяғы Ҡырыҫбайға яусы ебәрәм. Башта: «Ҡыҙым йәш», — тип киреләнде. Ҡыҙы, ысынлап та, йәш ине. Унан: «Бик сая халыҡ», — тип, затымды яратмай маташты. Бара торғас, йылдар ауырға һылтай башланы. Теге ярман һуғышы заманы ине.

И л ь я с. Вәт ниндәй ҡарттар булған, әй!

Ә ж м ә ғ о л *(тамаҡ ҡырып).* Йылға яҡын ваҡыт үтеп китте шулай. Тағы һабантуйҙары килеп етте. Һи... Ул ваҡыт һабантуйҙары! Ҡыҙ урлап ҡасыу тиһеңме, әҙәм туҡмау тиһеңме — мәрәкә өҫтөнә мәрәкә була торғайны. Һәр һабантуйҙан, кәм тигәндә, ике-өс кеше туп-тура баструкка олаҡтырыла ине...

Ш ө к ө р. Ҡолош һабантуйы, тинеңме?..

Ә ж м ә ғ о л. Эйе. Бөгөнгөләй хәтеремдә. Июндең беренсе йомаһында булды ул оказия. Өҫкә ап-аҡ елән, башҡа ап-аҡ эшләпә, аяҡҡа ҡап-ҡара итек кейеп, билбауға револьвертте ҡыҫтырып, сөм-ҡара айғырҙы еҙ эйәр менән эйәрләп атландым да киттем Ҡолошҡа. Ала бейәһенә атландырып, Танау Сәхипте лә эйәртеп алдым. Хәҙер мәрхүм инде. Тере саҡта ғәйрәтле ир ине. Һабантуй ҡыҙыуға ғына барып еттек. Майҙан гөж килә. Аттан төшмәй генә, бер яҡ ситтән ҡарап торабыҙ. Бөтә ғаләм шатлана, ә минең эсем тулы ут. Бер мәл күрәм, бейеү түңәрәге уртаһына Уңғанбикә сыҡты. Орсоҡ кеүек, ойотоп бейергә кереште. Һай, бейей ҙә һуң! Хоҙай ҡанат ҡына бирмәгән! Шул ваҡыт эсемдәге йөрәк-бауырым леп итеп өҙөлөп төштө. «Түҙемем бөттө, Әжмәғол!» — тинем үҙ-үҙемә. Ғүмеремдә тәүтапҡыр ҡара айғырға ҡамсы һуҡтым. Арғымаҡ урынынан уҡ осоп китте. Майҙанды икегә ярып, түңәрәк эсенә килеп тә туҡтаным. Халыҡ төркөмө, уртаға киҫелгән икмәк кеүек, икегә айырылды ла ҡуйҙы. Кеше-

ләр асыҡ ауыҙҙарын ябырға ла өлгөрмәнеләр, эйәрҙә көйө генә Уңғанбикәне һул ҡул менән эләктереп тә алдым. Атым үрә ырғыны. Килгәс, бөтә формаһы килһен тип, ә ҡайһы берәүҙәр кемдең кем икәнлеген белһен тип, револьвертте сығарып, өс тапҡыр гөп, гөп, гөп һауаға аттым. Арғымағым йәйәнән ысҡынған уҡ кеүек атылды.

Ҡотлахмәт. Бына кем егет, исмаһам!

Ильяс. Була бит ҡуш йөрәкле әҙәмдәр!

Әжмәғол, маһайып, мыйығын һыйпай.

Шөкөр. Ә аръяғы, ағай?

Әжмәғол. Уңғанбикәне ҡосаҡлап алдым да, илле саҡрымды артҡа әйләнеп тә ҡарамай, саптым, аҡбуҙ атым ҡара тиргә батты...

Шөкөр. Ҡара айғырҙа һыбай инең бит, Әжмәғол ағай!

Әжмәғол. Ниндәй ҡара айғыр? *(Хәтерләп.)* Ундай саҡта күҙгә аҡ-ҡара күренәме ни, юнһеҙ? Ахмаҡ телең менән аҡыллы һүҙҙе бүлдерҙең...

Егеттәр. Телеңде тешләп ултыр әле, Шөкөр! *(Үҙҙәре пырх-пырх көләләр.)*

Әжмәғол. Бына һеҙгә бер история, еүеш танауҙар!

Ильяс. Ала бейәле дуҫың тороп ҡалдымы?

Әжмәғол. Ала бейә? Ә... Ҡайтты. Тик өс ҡабырғаһын һындырып ҡайтарҙылар. Тиҙ төҙәлде улай...

Шөкөр. Унан ары нимә булды?

Әжмәғол. Ана шул булды.

Уңғанбикә *(алыҫтан ҡысҡырып килә).* Әжмәғол! Әжмәғол, тим... *(Инә.)* Һабантуй ҡотло булһын, тай-тулаҡ.

Егеттәр аяғүрә баҫа.

Шөкөр. Һеҙ ҙә, Уңғанбикә еңгә, уйын-көлкө, һыйхөрмәт эсендә үткәрегеҙ.

Уңғанбикә *(картына яһалма йылмайып).* Мин уны, майҙа ғына йөҙҙөрөп, ҡоймаҡтар бешереп көтәм... Мунсам да өлгөрҙө... Ҡыҙыу саҡта сабынып сығырһың тигәйнем...

Әжмәғол *(каушай, ләкин иҫереклеген еңә алмай).* Төшөнәм, төшөнәм, ҡарсыҡ... Һай, үҙемдең ҡар-

сыкты әйтәм, ун һигеҙ йәшлек ҡыҙға биргеһеҙ. Бөгөн үк урла ла ҡас үҙен!

Уңғанбикә. Әтеү...

Әжмәғол. Әллә юҡҡа тиһеңме, аҡбуҙ атты көмөш эйәр менән эйәрләп, револьвертте һул яҡҡа, авторитет сумкаһын уң яҡҡа аҫып...

Уңғанбикә *(картын семтеп ала).* Әйҙә инде, ҡарт, төшөңдә өйҙә һөйләп бөтөрөрһөң.

Иштимер ултырған баҫҡыс эргәһенә килә, шул саҡ Мөхәммәтша өҫкә менеп китә. Уңғанбикә Иштимерҙе бороп семтеп ала.

Йомошто шулай йомошлайҙармы ни?

Иштимер. Ҡайтып килә ятабыҙ ҙа... *(Танауын тарта.)*

Уңғанбикә. Әйҙә, олатайың менән икәүләп мунса керерһегеҙ...

Әжмәғол *(Дәүләтбайҙы ымлап саҡыра).* Әйҙә, Дәүләтбай ҡустым, әйҙә беҙгә, бергәләп сәй эсербеҙ...

Уңғанбикә. Әйҙәгеҙ, әйҙә, әйҙә...

Әжмәғол, Дәүләтбай, Уңғанбикә, Иштимер сығалар.

(Ситтән ишетелә.) Мин мунса кертермен әле һеҙҙе, тамуҡ кисәүҙәре, зобаниҙәр...

Шөкөр. Заманында ҡыҙҙың хәтәрен урлаған икән был Әжмәғол ҡарт.

Ильяс. Шулай ҙа әҙәм урлау эш түгел инде, егеттәр.

Ҡотләхмәт. Егеттәр! Башҡа бер фекер килеп төштө.

Шөкөр. Һирәк була торған хәл.

Ҡотләхмәт. Ташла шул ут төкөрөүеңде!.. Килегеҙ әле...

Егеттәр Ҡотләхмәтте уратып алалар.

(Ҡарана. Мөхәммәтшаның юҡлығын белә. Бышылдап һөйләй.) Дәүләтбай ағайҙың «Москвич»е хутлы. Эш ҙурға китһә, Әжмәғол ҡарт үҙе ҡотортто, тиербеҙ.

Беренсе егет. Баш китерлек эш был. Кеше бит — бесәй балаһы түгел...

Шөкөр. Ҡурҡаҡтар һеҙ, дуҫтар, имеш... *(«Аҡтаныҡ» көйөнә гармунын тартып ебәрә, үҙе йырлай.)*

Аҡтаныҡ һыуҙары тәрән,
Иңләнем, буйламаным,
Ғишыҡтан моңайырмын, тип
Һис кенә уйламаным.
Аҡтаныҡ туғайҙарында
Ҡарағат менән муйыл,
Ғүмергә буйҙаҡ ҡалырмын,
Һин ҡарамаһаң быйыл.

Егеттәр йырлап сығып китәләр. Бинокль тотоп, Мөхәммәтша төшә. Биноклдән ҡарай.

Мөхәммәтша. Ҡыҙҙар тауын минең кеҫәлә тип иҫәпләргә мөмкин хәҙер. Йәғни бына ул ҡайҙа Ҡыҙҙар тауы. *(Усын йомарлай.)* Ну, Ҡотләхмәт, бер килеп эләгерһең эләгеүен, көнө бөгөн түгел. Шулай ҙа каланча һаҡларға бирәйһен күндерәһе ине.

Полевой сумка аҫҡан Шәмсулла һәм биҙрә, бумала күтәргән Ирдәүләт ҡарт инә. Мөхәммәтша башта уларҙы күрмәй.

Шәмсулла. Быныһын дөрөҫ эшләгәнһең, туған, янғынға ҡаршы көрәштә бөтә техника файҙаланылырға тейеш. Шул иҫәптән бинокль дә. *(Счет төймәһе тартыу хәрәкәте яһап ҡуя.)*

Мөхәммәтша. Авторитет сумкалары аҫып, иртә таңдан ҡайҙа киттең былай, Шәмсулла ағай?

Шәмсулла. Эш муйындан, туған. Һабантуй майҙаны өсөн иң яуаплы кеше мин. Пока! *(Фуражкаһын һала.)*

Ирдәүләт. Пока! Пока! *(Йәмшәйеп бөткән эшләпәһен һала.)*

Шәмсулла *(кире килә, уның артынан Ирдәүләт тә борола. Мөхәммәтшаға).* Бөгөн, туған, үҙең беләһең, ауыл өсөн иң яуаплы кеше һин. Пока! *(Фуражкаһын һала. Китергә бара.)*

Ирдәүләт. Пока! Пока! *(Эшләпәһен һала.)*

Мөхәммәтша. Ирдәүләт ҡоҙа, тороп торсо саҡ ҡына.

Ирдәүләт. Хәбәреңде тиҙ һөйлә.

Мөхәммәтша. Ҡайҙа былай ашығаһың?

Ирдәүләт. Һин һорашма, мин әйтмәйем.

Мөхәммәтша. Ирдәүләт ҡоҙа, һиңә бик ҙур үтенес бар ине.

Ирдәүләт. Әйт үтенесеңде.

Мөхәммәтша. Көтөү ҡайтҡансы, минең өсөн бында тороп тормаҫһыңмы икән, тигәйнем.

Ирдәүләт. Эш муйындан.

Мөхәммәтша. Биш хеҙмәт көнө бирәм.

Ирдәүләт. Алмайым.

Мөхәммәтша. Унды...

Ирдәүләт. Кәрәкмәй.

Мөхәммәтша. Ун биш көн, бер аҡ баш, бер киҫәк таҡта сәй.

Ирдәүләт. Булмай. Сәй менән араҡыға алдана торған ваҡыттар үтте инде, ҡоҙа. Вәссәләм!

Шәмсулла *(ҡысҡырып кире инә).* Ирдәүләт күрше, әңгәмә һөйләр саҡмы ни? Әңгәмә бөгөн — саботаж менән бәрәбәр! *(Мөхәммәтшаға.)* Пока!

Ирдәүләт. Пока! Пока! *(Китәләр.)*

Мөхәммәтша *(арбалағы мискәгә барып ҡаплана).* Былай булғас, уф тиһәң дә ярай.

Йәмилә менән Йәмлегөл үтеп барған була. Мөхәммәтшаны күреп, шарҡылдап көләләр. Мөхәммәтша башын күтәрә.

Йәмилә. Әллә мискәгә сумырға самалай инеңме, Мөхәммәтша?

Мөхәммәтша. Мискәгә түгел, диңгеҙгә сумһаң да, баҫылырлыҡ түгел минең күкрәгемдәге хәсрәттәр, Йәмилә.

Йәмлегөл. Бахырҡай...

Йәмилә. Ул тиклем йәлләмә, йә илатырһың.

Йәмлегөл. Илаһа, йәшен һөртөр кеше бар ҙабаһа.

Йәмилә. Ҡайыған ҡулъяулыҡ менән һөртөргәме, әллә простойы ла ярармы?.. Әйҙә, Йәмлегөл, унда беҙҙе көтәләрҙер.

Мөхәммәтша. Ниңә, Йәмлегөл бара торһон, ә һиңә, Йәмилә, бер ауыҙ ғына һүҙем бар ине.

Йәмлегөл. Серҙәр берекһен. *(Китә. Оҙаҡ пауза.)*

Йәмилә. Әү, тим бит.

Мөхәммәтша. Күрмәгән һабантуй түгел инде, Йәмилә. Барма һин унда.

Йәмилә. Күрмәгән шул.

Мөхәммәтша. Бынау көндә яңғыҙымды ташлап китмә һин, Йәмилә, йөрәгең таш булмаһа...

Йәмилә. Һин пожар һаҡларһың, мин һине һаҡлармынмы?

М ө х ә м м ә т ш а. Икегеҙҙе лә мин һаҡлармын, Йәмилә.

Й ә м и л ә. Миңә тиҙ генә ут тоҡанмай ул.

М ө х ә м м ә т ш а. Ут тоҡанмаһа, күҙ тейеүе бар.

Й ә м и л ә. Тейҙермәһәң, теймәй ул.

М ө х ә м м ә т ш а. Барма, зинһар.

Й ә м и л ә. Бынау йөрәк, һандуғас булып, талпынып торғанда, ни йәнем менән өйҙә ултырайым, ти?

М ө х ә м м ә т ш а. Мин һине ебәрмәйем.

Й ә м и л ә. Бойораһыңмы?

М ө х ә м м ә т ш а. Ныҕытып бойорам.

Й ә м и л ә. Һауала осҡан ҡошҡа бойороп булмай ул, Мөхәммәтша. Бына тыңла:

Мин азат ҡош. Ағасты
Үҙем һайлап ҡунамын,
Мин күктәге йондоҙмон,
Теләгәндә янамын.

Мин иртәнге шаян ел,
Исәм тиһәм, иҫәмен.
Мин ҡырҙағы сәскәмен,
Үҙ иркемдә үҫәмен.

Мин тулҡынмын, бер саҡта
Һыйынырмын ярыма —
Ғүмерлеккә килермен
Һөйгән кешем янына.

М ө х ә м м ә т ш а *(йырҙы, мискәне ҡосаҡлап, тыңлай)*. Уф! Барыбер китмә, ҡош булһаң да, ел булһаң да, сәскә булһаң да, йондоҙ булһаң да китмә, Йәмилә.

Й ә м л е г ө л *(тыштан)*. Йәмилә! Әллә Мөхәммәтшаның ауыҙы бик ҙур булып сыҡты инде. Бер ауыҙ һүҙе һаман да бөтмәй.

Й ә м и л ә. Елде еңер, ҡошто эйәләштерер, күктәге йондоҙҙо үрелеп алыр егеттәр бар донъяла, Мөхәммәтша.

М ө х ә м м ә т ш а. Ихтимал, мин дә шундайҙыр.

Й ә м и л ә. Ихтимал! Хуш хәҙергә... Ихтимал! *(Югереп китә.)*

М ө х ә м м ә т ш а *(тағы мискәне ҡосаҡлай)*. Былай булғас, өс тапҡыр уф, уф, уф тиһәң дә, уфтанып

бөтөп булмаҫ инде. Тағы бер уф! *(Каланча баҫҡысына баҫып һөйләй.)*

Уф! Ни хәл генә итәйем,
Ялҡын алған донъяһын.
Ут ялманы мискәләрен,
Насосын, каланчаһын.
Теге пожар пожармы ни?
Бына был пожар — пожар.
(Йөрәген күрһәтә.)

Хәсрәт пожары тоҡанды,
Яңғыҙым уфтанамын,
Ҡарап ятҡа, һалдың утҡа,
Һалам төҫлө янамын.
Теге пожар пожармы ни?
Бына был пожар — пожар!!!
(Йөрәгенә һуға...)

Ш а р ш а у

ИКЕНСЕ ШАРШАУ

Ҡыҙҙар тауы. Тирә-яҡта ҡайын, имән, юкә ағастары, ҡыуаҡтар. Уртала ҙур ғына майҙан. Бер ағастан икенсе ағасҡа плакат һуҙылған. «Рәхим итегеҙ барсағыҙ ҙа!» И р д ә ү л ә т имән, юкә ағастарын аҡҡа буяп йөрөй. Ш ә м с у л л а төп башында бәләкәс кенә счеттың төймәһен тартып ултыра.

Ш ә м с у л л а. Был егерме өсөнсө имәнме әле?

И р д ә ү л ә т. Егерме өсөнсө.

Ш ә м с у л л а *(счет тарта)*. Ун һигеҙ юкә, егерме өс имән, йәмғеһе — ҡырҡ бер төп ағас.

И р д ә ү л ә т. Ҡырҡ бер төп.

Ш ә м с у л л а. Һабантуй башланыуға, тимәк, ҡара ҡабыҡлы бер генә ағас та ҡалмай.

И р д ә ү л ә т. Ҡалмай.

Ш ә м с у л л а. Бынау байрам көндө ап-аҡ ҡайындар араһында ҡап-ҡара имәндәр менән ҡап-ҡара юкәләр ҡарайып, йәм боҙоп торһалар, килешер инеме? Килешмәҫ ине.

И р д ә ү л ә т. Килешмәҫ ине.

Ш ә м с у л л а. Уларҙы ошолай ап-аҡҡа буятырға счетовод Шәмсулланан башҡа кемдең башы етер ине?

И р д ә ү л ә т. Етмәç ине. Ярай әле имәне менән юкәһе һирәк.

Ш ә м с у л л а. Ҡуйы булһа ла ҡаушап ҡалмаç инем. Яҡшы идея өсөн ҡорбан биреүҙән ҡурҡырға ярамай ул, ҡарт.

И р д ә ү л ә т. Ярамай, ярамай...

Ш ә м с у л л а. Ҡарт булһаң да, яңылыҡты тояһың һин. Шуның өсөн уважать итәм мин һине.

И р д ә ү л ә т. Итәһең, итәһең. *(Һуңғы ағасын буяп бөтөрә.)*

Ш ә м с у л л а. Был буяу расходын сусҡа фермаһын ағартыу иçәбенә кертәбеҙ ҙә ҡуябыҙ уны.

И р д ә ү л ә т. Һин ситауат — хөкөмөң үҙ ҡулыңда.

И р д ә ү л ә т. Дөрөç. Үҙ ҡулымда. Кил, эргәмә генә ултыр әле. *(Сумкаһынан яртыны сығара, бер сынаяҡ өçтө ала.)*

И р д ә ү л ә т. Бәрәкәте менән бирһен. *(Ултыра.)*

Ш ә м с у л л а. Саҡ ҡына өçтәп ебәрәйек.

И р д ә ү л ә т. Ебәрәйек. *(Шәмсулла үҙе эсә. Унан ҡартҡа бирә. Эскәс, икеһе лә баш кейемдәрен һалып еçкәйҙәр.)*

Ш ә м с у л л а. Ҡара әле, бөтә Ҡыҙҙар тауы ялт итеп тора бит.

И р д ә ү л ә т. Ялт итеп тора.

Ш ә м с у л л а *(шешәне күтәреп, самалап, оҙаҡ ҡарап тора).* Әллә етмәйерәк ҡалды инде, ҡарт?

И р д ә ү л ә т *(тегенең ҡулындағы араҡыға күрһәтә).* Хөкөмөң үҙ ҡулыңда.

Ш ә м с у л л а. Дөрөç. Үҙ ҡулымда. *(Үҙе эсә лә Ирдәүләткә бирә.)*

И р д ә ү л ә т. Араҡыға алдана торған замандар үтте инде.

Ш ә м с у л л а *(иçерә төшә).* Үтте, ағай, үтте. Ә урман күҙ яуын алып тора. *(Башына төртә.)* Әҙәмдә фекер булырға тейеш.

И р д ә ү л ә т. Бик тейеш.

Ш ә м с у л л а. Аҡ буяу түгел, кеше фекере яҡтырта был ағастарҙы.

И р д ә ү л ә т *(нык иçерә, урынынан тора).* Теләйем икән, мин бөтә Уралдағы, хатта Рәсәйҙәге имән-

дәрҙе ағартам да сығам. Беҙгә нипочем ул! *(Биҙрәһе менән бумалаһын барып ала.)*

Ш ә м с у л л а. Ирдәүләт ағай, һин майҙанға тағы бер күҙ һалып сыҡ әле. Һыйыр тиҙәге-фәлән ҡала күрмәһен.

И р д ә ү л ә т. Ҡалмаҫ, ҡалһа, аҡҡа буяйбыҙ уны. Беҙгә бөгөн барыһы ла нипочем... Вот! *(Сыға.)*

Ш ә м с у л л а. Тел тейҙерер әҙәм түгел. Тырыш ҡарт.

Алыҫта шау-шыу, гармун, ҡыңғырау тауыштары ишетелә.

Халыҡ ҡуҙғалды... Рәхим итһендәр барсаһы ла. Их, рәхәтлеккә сыҙап булмай. Бер йырлап ебәрһәң инде! *(Шешәнең бөкөһөн тығып, сумкаһына һала.)*

Йырлар инем дә, һүҙем юҡ,
Йырламайса, түҙем юҡ,
Моңаяһыңдыр, сибәрем,
Яндарыңда үҙем юҡ.

Аҡ беләгеңдән тотайым,
Ай битеңде үбәйем.
Үпмәҫ инем ай битеңде,
Үпмәй нисек түҙәйем?

Их, донъяның рәхәтлектәре! Мин бит үҙем счетовод булһам да, хис кешеһе, илһам кешеһемен! Счет төймәһенең һәр теҙмәһе шиғыр юлы кеүек күренә миңә. *(Счет ала, тарта.)* Ектереп пар ат, Ҡазанға туп-тура киттем ҡарап... *(Сығып китә.)*

Һабантуйға килеүселәрҙең йыры, шау-шыуы бөтөнләй яҡыная. Ә ж м ә ғ о л, Д ә ү л ә т б а й, И ш т и м е р инә. Әжмәғол бүләктәр эленгән ҡолғаны күтәргән, Дәүләтбай сирек менән бал тотҡан, Иштимер балсыҡ өйрәкте һыҙғырта.

Ә ж м ә ғ о л. Бисә шулай срочный кәрәк булғас, председателең менән телефон аша һөйләш. Туҡтабикә двигатель хаҡы ғына тормаймы ни?

Д ә ү л ә т б а й. Туҡтабикәгә баһа юҡ уға, Әжмәғол ағай.

Ә ж м ә ғ о л. Һуң?

Д ә ү л ә т б а й. Телефон аша һөйләштем. Риза түгел.

Ә ж м ә ғ о л. Улайһа, аллаһы әкбәр... *(Ҡарана.)* Имәнгә быйыл да ҡорт төштөмө икән ни? Дарыу һөрткәндәр. Майҙанды арыраҡ яһарға кәрәк...

И ш т и м е р. Олатай, ҡәртнәйем әйтте, олатайыңа күҙ-ҡолаҡ бул, тине. Мөхәммәтша ағай әйтте, Йәмилә апайыңа күҙ-ҡолаҡ бул, тине. Мин нимә эшләйем инде?

Ә ж м ә ғ о л. Бар, үҙ тиҫтерҙәрең менән уйнап йөрө.

И ш т и м е р. Ярай, олатай. *(Китә.)*

Ә ж м ә ғ о л *(ҙур кеҫә сәғәтен сығара, Дәүләтбайға).* Председатель ағайыңдың аяғына йығыл: «Кәләш кәрәк», — тиген. Яуапты ун икеләрҙә бирерһең. Әле унынсы ете минут.

Д ә ү л ә т б а й. Биреп булһа, бирермен дә... *(Үтәләр.)*

Ирҙәр уҙғас, У ң ғ а н б и к ә менән Т у ҡ т а б и к ә үтә. Улар икеһе бер төрлө күлдәк кейгәндәр. Буйға ла бер самалар. Ҡулдарында төйөнсөктәр. Ашамлыҡтар булырға тейеш.

У ң ғ а н б и к ә. Анау Дәүләтбайҙы әйтәм, имәндәй ир көйөнә, әрәм булып йөрөй.

Т у ҡ т а б и к ә. Әрәм булып йөрөгәндәр был донъяла бер ул ғына түгел инде, еңгә.

У ң ғ а н б и к ә. Иншалла, фәрештәнең «амин» тигән сағына тура килеп, бәндәнең күңел күҙе асылып ҡуйыуы ла бар.

Т у ҡ т а б и к ә. Ғүмер буйы шулай ситләтеп һөйләнең, еңгә.

У ң ғ а н б и к ә. Мин ситләтһәм, һин тура аңла. *(Әйләнеп Туҡтабикәне баштан-аяҡ ҡарап сыға.)* Үҙеңә ҡарайым да уйлап ҡуям: Туҡтабикә, һин барҙа ни етте ҡыҙҙарың бер ситтә торһон — юнь белгән ир өсөн. Матурлығың да, уңғанлығың да, буй-һының да — күрер күҙгә бәрәкәт! Валлаһи, бәрәкәт, киленкәйем!

Шарҡылдашып көлөшәләр. Арттан Әжмәғол ҡысҡыра.

Ә ж м ә ғ о л. Ҡарсыҡ...

У ң ғ а н б и к ә. Хәҙер! Ғүмер буйы көйһөҙ бала кеүек булды ошо Әжмәғол! *(Сығалар.)*

Ҡ ы ҙ ҙ а р й ы р ы:

Һыуҙар алдым шишмәләрҙән,
Таң атҡан саҡта,

Ағын һыуҙай, тынмай күңел,
Яратҡан саҡта.
Ел менән сәләм ебәрәм,
Таң атҡан саҡта.
Һандуғастар өҙҙөрәләр
Мөхәббәт йырын,
Сәскә һайын һипкән был яҙ
Мөхәббәт нурын.
Бер һиңә генә йырлайым
Мөхәббәт йырын.

М а һ и б ә ҙ ә р. Йәмилә ҡайҙа ҡалды, ҡыҙҙар?

М ө н и р ә. Күбәләкте әйтәм, әрекмән ауына әләгеп ҡуймаһа ярар ине.

Б е р ҡ ы ҙ. Эләктерә торғаны Ҡотләхмәт түгел.

Й ә м л е г ө л. Ниңә, Ҡотләхмәт әллә ҡыҙ ҡарамаҫлыҡ егетме? Йәмилә артынан юҡҡа ғына йөрөй ул — ботинка туҙҙырып, ваҡыт уҙҙырып.

М а һ и б ә ҙ ә р. Маҡтансыҡ ул Ҡотләхмәт.

Й ә м л е г ө л. Күрәһең, маҡтаныр урыны барҙыр.

М ө н и р ә. Әллә күҙең төштөмө?

Й ә м л е г ө л. Төшһә лә, ғәжәп түгел.

М ө н и р ә. Уңыш теләйем.

Й ә м л е г ө л. Һиңә лә.

Шул арала ҡыҙҙар сәскә өҙә-өҙә сыға башлайҙар.

М а һ и б ә ҙ ә р. Башым әйләнеп йығылғансы бейейем әле бөгөн... Йығылһам, Баян мине күтәреп алыр инеме икән?

М ө н и р ә. Һин тәүҙә йығылып ҡара.

М а һ и б ә ҙ ә р. Биллаһи, йығылам...

Ҡ ы ҙ ҙ а р юҡ булалар. Бер ҡайынға һөйәлгән Мөнирә генә ҡала. Ш ө к ө р менән И л ь я с инә. Шөкөр «Аҡтаныҡ» көйөн уйнай Ильяс йырлап ебәрә.

И л ь я с. Ектем шул аттың ерәнен,
Ялы ергә тейгәнен,
Һөйҙөм шул йәрҙең сибәрен,
Илдәрҙә бер тигәнен.

Аҡтаныҡ буйҙары ҡамыш,
Ҡамышы ҡатыш екән.
Эскәйҙәрем тулы һағыш,
Тик ул һағышлы микән?

М ө н и р ә *(үҙе лә һиҙмәстән бышылдай).* Һағышлы... Бик һағышлы...

И л ь я с *(Мөнирәне күреп ҡала).* Мөнирә!.. Һин нимә тинең?

М ө н и р ә. Әйтмәнемсе. Һинең йырыңды ғына тыңланым.

Ш ө к ө р. Һин ҡайһы арала шулай үҫеп, һылыуланып киттең әле, Мөнирә?

М ө н и р ә *(оялыбыраҡ).* Быйыл яҙ. Май ямғырынан һуң.

Ш ө к ө р. Күҙ теймәһен!

М ө н и р ә. Ә һеҙ ул тиклем ҡарамағыҙ.

И л ь я с. Бына ниндәй һәйбәт булып сыҡты! *(Шөкөргә китергә ымлай.)*

Ш ө к ө р. Күреп, төшөнөп торам һәм... китәм. *(Гармунын уйнап, бейей-бейей сығып китә.)*

М ө н и р ә *(ҡайын артына йәшеренә).* Йә, әйт, Ильяс.

И л ь я с. Анау саҡта ҡыш көнө алдынғылар кәңәшмәһендә һине күрҙем дә... Шунан бирле ҡайҙа ғына барһам да, нимә генә эшләһәм дә, һин гел эргәмдә кеүекһең. Мин уның һайын һәйбәтерәк булырға тырышам. Әсәйем әйтә, тамаҡҡа нескәреп киттең, ти... Ун һигеҙгә етеп, бер шулай булғаным юҡ ине. Ә һин ниңә өндәшмәйһең?

М ө н и р ә. Тыңла әле, Ильяс. Анау ҡоштар нимә тип һайрай икән?

И л ь я с. Улармы? Улар аҙашмаҫ өсөн һайрашалар, Мөнирә.

М ө н и р ә. Тағы?

И л ь я с. Тағымы? Бер-береһен һағынған өсөн һайрашалар.

М ө н и р ә. Тағы?

И л ь я с. Шул инде.

М ө н и р ә. Минеңсә, улар иң тәүҙә һайрашып табышалар, табышҡас, һайрашып танышалар.

И л ь я с. Уларҙың эш еңел. Бер урманда йәшәйҙәр. Ә беҙ икебеҙ ике ауылда.

М ө н и р ә. Хатта ул яҡшы ла. Бер һағыныу үҙе ни тора!

И л ь я с. Ярай ҙа икебеҙ ҙә һағынһаҡ...

М ө н и р ә. Мин һағынырмын...

И л ь я с. Ысынмы, Мөнирә? *(Мөнирәгә яҡын килә, беләгенән тоторға итә.)*

М ө н и р ә *(ситкә тайпыла).* Һаҡ бул, Ильяс, анау сәскәгә ҡунған күбәләкте ҡурҡытырһың.

Ауыҙ эсенән мығырҙап, Ш ә м с у л л а сыға. Уның тауышын ишеткәс, М ө н и р ә менән И л ь я с урман эсенә йүгереп инеп китәләр.

Ш ә м с у л л а. Аҡ беләгеңдән тотайым,
Ай битеңде үбәйем.
Эй, ағай-эне, йәш-елкенсәк! Майҙан башлана, һәммәгеҙ ҙә рәхим итегеҙ!
Үпмәҫ инем ай битеңде,
Үпмәй нисек түҙәйем?
Майҙанға, майҙанға! *(Үтеп китә.)*

Т у ҡ т а б и к ә, уның артынан Д ә ү л ә т б а й инә.

Д ә ү л ә т б а й. Туҡтабикә, туҡта әле.

Т у ҡ т а б и к ә. Туҡтаным.

Д ә ү л ә т б а й. Әйтер һүҙем бар ине.

Т у ҡ т а б и к ә. Булғас, әйт.

Д ә ү л ә т б а й. Һүҙ тип ни, һүҙ генә түгел шул.

Т у ҡ т а б и к ә. Йырың булһа, йырлап бир, Дәүләтбай ағай.

Д ә ү л ә т б а й. Һин миңә «ағай» тимә әле. Ике йыл инде бисәһеҙ ҡаңғырып йөрөйөм.

Т у ҡ т а б и к ә. Мин ун ике йыл ирһеҙ ҙә, башты ташҡа һуғып булмай.

Д ә ү л ә т б а й. Ниңә башты ташҡа һуғырға, Туҡтабикә. Үлгән артынан үлеп булмай бит инде.

Т у ҡ т а б и к ә. Уратма, Дәүләтбай ағай.

Д ә ү л ә т б а й. Һин миңә «ағай» тимәй тор әле. Етем күңелем һиңә килеп һуғылды, Туҡтабикә. Ғүмер буйы һин мине беләһең, мин һине беләм тигәндәй. Өҙөп кенә әйт тә ҡуй.

Т у ҡ т а б и к ә. Ир уртаһы кешегә улай уҡ ҡауҙыр булыу килешмәй. Дәүләтбай аг... Уйлашайыҡ, кәңәшләшәйек.

Д ә ү л ә т б а й. Уйланаһы уйланған инде.

Т у ҡ т а б и к ә. Яусы-фәлән ебәреү ҙә илдә юҡ эш түгел, әҙәм алдында йөҙ яҡты булыр ине.

Д ә ү л ә т б а й. Әжмәғол ҡартҡа әйтеп ҡараным, риза ул. Тик һиңә өҫтәп анау тутығып ятҡан двига-

телегеҙҙе һатмаҡсы була беҙҙең колхозға. Беҙҙекеләр риза түгел.

Т у ҡ т а б и к ә *(тоҡанып китә).* Әлеге двигатель! Шул двигатель арҡаһында еләк кеүек бер бисә ирһеҙ ҡалған аҙмы икән ни әле ул ҡарт төлкөгә? Былтыр бит Шәмсинур әхирәтемде Аҡманайҙың Хисмәтенә димләп бөтөргәс, Әжмәғол шул двигателен килтереп ҡыҫтырҙы. Инде минең алдыма килгән ашҡа тараҡан булып төшөргә йөрөймө? Мин тиҙ баҫырмын ул төлкөнөң ҡойроғона! Туҡтабикә ярты юлда туҡтап ҡала торған бисә түгел! Алаптай ауыҙын асып, тапҡан әйтер нәмә! Майлы күҙ!

Д ә ү л ә т б а й. Һин контрактовать ителгән мал түгел дәбаһа.

Т у ҡ т а б и к ә. Әйтмә лә. *(Пауза.)* Артымдан илап ҡалыр балам юҡ, Дәүләтбай. Һинең балаларыңа әсә булырмын, Дәүләтбай. Мин тәүәккәлләнем, Дәүләтбай... Теләһәң, бөгөн үк, хәҙер үк ал да кит! Мин һинеке, Дәүләтбай!

Д ә ү л ә т б а й *(шатлығынан ни эшләргә белмәй).* Туҡтабикә! Йырлар инем, моңом юҡ, илар инем, килешмәҫ. Дәүләтбайҙың ҡорғаҡһыған күңеленә лә эркелеп шатлыҡ тулыр көн бар икән. Ҡана үҙеңде бер ҡосаҡлайым, Туҡтабикә!

Т у ҡ т а б и к ә. Ҡуй, улай сабырһыҙ булма. Ҡауышыу сәғәтенең хазинаһына ҡул һонмай торайыҡ, Дәүләтбай.

Д ә ү л ә т б а й *(ике ҡулы менән башындағы кәпәсен йәмшәйтеп һуға).* Мин көтөргә риза! Үҙеңде бөгөн үк алып китәм! Хатта хикмәт сығарып алып китәм...

Т у ҡ т а б и к ә. Хикмәтһеҙ генә ярамаҫмы һуң?

Д ә ү л ә т б а й. Егеттәрҙе һемәйтәйек әле! Йыуаш Дәүләтбайҙан да бер мәрәкә сыҡһын әйҙә!

Т у ҡ т а б и к ә *(аптырап).* Минең арттан йөрөгән егет юҡ та.

Д ә ү л ә т б а й. Эш былай, Туҡтабикә. Бөгөн беҙҙең ауылдың Ҡотләхмәте минең «Москвич»тә Йәмиләне урлап ҡасмаҡсы булып йөрөй.

Т у ҡ т а б и к ә. Бына тағы яңы ауыҙҙан иҫке һүҙ!

Д ә ү л ә т б а й. Әжмәғол ҡарт үҙе әңгәмә һөйләп ҡотортто малайҙарҙы.

Т у ҡ т а б и к ә. Ҡуй, булмаҫ эште һөйләмә. Теләһә кемгә эйәреп китергә Йәмилә етем быҙау түгел дә.

Д ә ү л ә т б а й. Шуға күрә теге ҡуҡырайған егетте һемәйтергә кәрәк тә. Мин тегеләргә Йәмиләне урлашҡан булып йөрөйөм дә, ығы-зығыла «Москвич»кә ултыртып, Йәмилә урынына үҙеңде алам да китәм. Бер аҙҙан һин бына ошо төп башына килеп ултыр. Ҡалғанын үҙем ҡарармын.

Т у ҡ т а б и к ә. Әйҙә, һинеңсә булһын, Дәүләтбай. Тамашаға тамаша өҫтәлһен! *(Пауза.)* Береһе тутыҡҡан двигателгә ҡушып кәләш яусыларға йөрөй, икенсеһе көпә-көндөҙ бынау заманда ҡыҙ урларға маташа. Һаташҡандар! Айнытыр әле һеҙҙе Дәүләтбай менән Туҡтабикә. *(Ҡапыл рухланып таҡмаҡ әйтә, тыпылдатып бейей башлай.)*

Туҡта, туҡта, Туҡтабикә!
Туҡтабикә, тол бикә.
Тупылдатып бейеп килә —
Кем йәре икән был бикә?

Д ә ү л ә т б а й *(сәбәкәй итә)*. Дәүләтбайҙыҡы!
Т у ҡ т а б и к ә. Туҡта, туҡта, Туҡтабикә,
Туҡтаһаң да, әйләнер,
Был бикәнең, һай, кем менән
Сәсе сәскә бәйләнер?

Д ә ү л ә т б а й. Дәүләтбай менән!
Т у ҡ т а б и к ә. Туҡта, туҡта, Туҡтабикә,
Туҡтабикә ни әйтер?
Дәүләтбайы ниҙәр әйтһә,
Туҡтабикә шуны әйтер.
Мин-минлектән миңрәүҙәрҙе
Ошо икәү һемәйтер.

Д ә ү л ә т б а й *(ҡул саба)*. Бына әйттең, исмаһам...

Т у ҡ т а б и к ә бейей-бейей сығып китә. Д ә ү л ә т б а й уға эйәрә. Йәмилә, уның артынан Ҡ о т л ә х м ә т, һуңыраҡ И ш т и м е р боҫа-боҫа сыға.

Ҡ о т л ә х м ә т. Бер генә минутҡа туҡта әле, Йәмилә.

Й ә м и л ә. Мин ашығам.

Ҡ о т л ә х м ә т. Ярты ғына минутҡа.

Й ә м и л ә. Йә, туҡтаным.

Ҡ о т л ә х м ә т *(өҙөлөп)*. Ҡояш артынан йөрөгән ай кеүек, икенсе йыл йөрөйөм бит инде, Йәмилә. Ни нәмәм оҡшамай һуң һиңә? Төндәр буйы уйлап ятам — ҡыҙ яратмаҫ бер генә ҡылығымды ла таба алмайым.

Й ә м и л ә. Бәлки, ысынлап ундай ҡылығың юҡтыр. *(Көлә.)*

Ҡ о т л ә х м ә т. Юҡ шул, Йәмилә. Бына һанап сығам: Ҡотләхмәт бына тигән тракторист — бер булдымы? Аҡсаны, икмәкте күрәп алам — ике булдымы? Комсомолда бер шелтә алғаным юҡ — өс булдымы? Былтыр ғына үҙемә яңы өй һалып ебәрҙем, мотоцикл менән патефон алдым, йыл башынан «Совет Башҡортостаны» газетаһына яҙылдым — былар бөтәһе бергә дүрт булдымы? Саманан ашыу эсмәйем, тәмәкене ауыҙға алғаным юҡ, ғәрип-ғөрәбә түгелмен, нәҫелырыуым бына тигән.

Й ә м и л ә. Ҡара әле, Ҡотләхмәт, һин бик шәп кешеһең дәбаһа.

Ҡ о т л ә х м ә т. Бик шәп шул. Үҙеңде өф итеп кенә торормон, ауыр эш эшләтмәм, утынын-һыуын үҙем кертермен. Теләгәнең кейерһең... Главный — мин һине яратам.

Й ә м и л ә. Ана шул главныйында бөтә хикмәт, Ҡотләхмәт.

Ҡ о т л ә х м ә т. Һин бына тигән алдынғы тауыҡ фермаһының мөдире. Йөрәк менән уйлама, аҡыл менән уйлап ҡара — минең кеүек егетте сәсеп үҫтереп кенә булмай ул. Сознательныйыраҡ уйлап ҡара тағы бер тапҡыр.

И ш т и м е р *(ағас ышығынан)*. Хороша, хороша, замечательная. Сознательный булыу кәрәк обязательная.

Ҡ о т л ә х м ә т. Иштимер, анау ҡыуаҡ артында минең мотоцикл тора, бар шуға ултырып уйна. Бар, Иштимер, бар...

И ш т и м е р. Мотоциклға ултыртып, ултыртыуҙан булмаһын түлке.

Ҡ о т л ә х м ә т. Юҡ.

И ш т и м е р. Ярай улайһа. *(Китә.)*

Ҡ о т л ә х м ә т. Әйт һин, Йәмилә, килмәгән ерем булһа, тураһын әйт, мин төҙәтергә тырышырмын. Ҡояш тирәһендә йөрөгән ай кеүек...

Й ә м и л ә. Минең өсөн ана шул ай кеүекһең һин, Ҡотләхмәт. Шәүләң бар. Йылың юҡ...

Ҡ о т л ә х м ә т. Бәлки, һин генә һиҙмәйһеңдер, эсем тулы ялҡын.

Й ә м и л ә. Ҡауышһаҡ та, беҙ һинең менән — ҡояш менән ай ҡауышҡан көндә генә ҡауышырбыҙ. Ғәйепләштән булмаһын! *(Көлә. Югереп сыға.)*

Ҡ о т л ә х м ә т. Ниндәй тәкәббер! Әжмәғол ҡыҙы! Ярай, ҡыҙыҡай! Һин барыбер минеке буласаҡһың. Әгәр һүҙемдән кире ҡайтһам, башым кәпәс күрмәһен! *(Кепкаһын ергә һуға. Папирос тоҡандыра.)*

Ашығып, Б а я н инә.

Б а я н. Ҡыҙҙар ҡайҙа?

Ҡ о т л ә х м ә т. Мин һиңә ҡыҙҙар бригадире түгел бында.

Б а я н *(кепкаһын күреп)*. Кәпәс һуҡтыңмы? Кәпәс һуғып ҡына әтәс булып булмай, туған.

Ҡ о т л ә х м ә т. Күп телеңә һалынма, юғиһә аҫыл ҡошоңдоң Шөкөр уҙаман ауына килеп эләгеүе бар.

Б а я н. Эләкмәйерәк торһон әле. Ә һин кәпәс орғансы, башыңды анау имәнгә һуғып ҡара, бәлки, тинтәклегең сәсрәп сығыр, кейәү аламаһы. *(Китә.)*

Ҡ о т л ә х м ә т. Пожарник! *(Бармаҡтарын ауыҙына тығып әсе һыҙғыра.)*

Ш ө к ө р, Д ә ү л ә т б а й инә.

Ш ө к ө р. Бойор, ханым-солтаным!

Ҡ о т л ә х м ә т. Йырма әле шул ауыҙыңды! Эш ризалыҡ менән барып сыҡманы, егеттәр. Тимәк, урлап ҡасабыҙ.

Ш ө к ө р. Урларға булғас, урларға! Ә ҡалайтып урлайбыҙ? Әжмәғолдоң аҡбуҙ аты юҡ бит беҙҙә!

Д ә ү л ә т б а й. Әгәр кәрәк саҡта минең дә йомошто тыңлар булһағыҙ, барын да үҙем рәтләйем.

Ҡ о т л ә х м ә т. Ҡолоң булырға риза, Дәүләтбай ағай!

Ш ө к ө р. Ә ҡалайтып урлайбыҙ?

Д ә ү л ә т б а й. Мә, Ҡотләхмәт, һиңә «Москвич»-тең асҡысын. Һин бер аҙҙан машинаны ходҡа ебәреп, кабинала көтөп ултыр. Мин: «Һүҙем бар», — тип Йәмиләне майҙандан саҡырып сығарырмын. Ул мине

яҡын ағаһы күрә, шикләнмәҫ. Ҡыҙ торорға шаршау бармы?

Ш ө к ө р. Күл дәүмәллеге.

Д ә ү л ә т б а й. Булды. Уны машинаға килтереп ҡуйығыҙ. Төшөндөгөҙмө?

Ҡ о т л ә х м ә т. Төшөндөк.

Д ә ү л ә т б а й. Мин ҡыҙҙы алып килгәс тә, һин сразу газ биреһең дә туп-тура Аҡтаныҡҡа һыҙҙырырһың. Аңлашылдымы? Өс минуттан өйҙә булырбыҙ!

Ҡ о т л ә х м ә т. Аңлашылды.

Ш ө к ө р. Ә мин?

Ҡ о т л ә х м ә т. Һин күҙәтеп тороpһоң. Ул-был булһа, әҙер тор!

Д ә ү л ә т б а й. Уны ул-был сыҡмаҫлыҡ эшләрбеҙ инде.

Ҡ о т л ә х м ә т. Вәғәҙә! Эй, Шөкөр, әллә һин минең мотоцикл менән алдан елдерәһеңме? Апайыма хәбәр итергә кәрәк. Әҙерләнеберәк торһон. Кәләш алып ҡайтыу бәрәс алып ҡайтыу түгел бит.

Д ә ү л ә т б а й. Был да мең аҡыл.

Ҡ о т л ә х м ә т. Ысҡын, Шөкөр!

Ш ө к ө р. Була ул! *(Китә башлай.)*

Ҡ о т л ә х м ә т. Араҡың мул булһын.

Ш ө к ө р. Магазин үҙ ҡулыбыҙҙа! *(Китә.)*

Д ә ү л ә т б а й. Билдә бирмәй генә башта майҙанға барайыҡ. Ҡотләхмәт, һин, шик-фәлән тыумаһын өсөн, бер бейеп алһаң да ярар.

Ҡ о т л ә х м ә т. Бейейбеҙ уны, дошмандарҙың йөрәген яндырырлыҡ итеп бейейбеҙ, Дәүләтбай ағай! Ух!

Артта шау-шыу, гармун, бейеү ишетелә.

Донъялары тигеҙ кешеләр күңел асалар. Беҙ ҙә тигеҙләрбеҙ әле ул донъяны! *(Урман эсенә инеп китәләр.)*

И ш т и м е р югереп инә, балсыҡ өйрәген һыҙғырта.

И ш т и м е р. Мотоцикл осто! Фиу. Тәки ултыртты теге ҡара тауыҡ. Апайыма күҙ-ҡолаҡ булайым әле. *(Үтә.)*

Ш ә м с у л л а инә. Ул айнымаган.

Ш ә м с у л л а. Эй, ағай-эне, йәш-елкенсәк, ҡартҡоро! Майҙанда көрәш башлана! Барсағыҙ ҙа йәүитсә

булығыҙ! Дейеү менән Алпамыша көрәшә! Мәхрүм булып ҡалмағыҙ! Пока! *(Үтә. Уның артынан бер нисә йәш-елкенсәк майҙанға югереп уҙа.)*

Әжмәғол картты Уңғанбикә майҙандан ситкәрәк алып китә.

Уңғанбикә. Ҡаптыңмы, ҡарт бесәй?

Әжмәғол. Ни ғәйебем бар, ҡарсыҡ?

Уңғанбикә. Белмәмешкә һалыша бит әле, суйын бит!

Әжмәғол. Әйтеп һөйлә, ҡарсыҡҡай.

Уңғанбикә. Юхаланма, балланма! Эсең тулы этлек уй. Кешегә әҙәп кермәгәс, кермәй икән, биллаһи!

Әжмәғол. Әҙәпһеҙләнеп нимә эшләнем һуң әле, Уңғанбикәкәй?

Уңғанбикә. Уңғанбикә, Уңғанбикә! Алма кеүек ҡарсығың бар ваҡытта, ҡаршы төшөп бейергә ниңә Туҡтабикә киленде саҡыраһың һин? Бейергә аяғым, шартлатырға бармағым юҡмы ни минең?

Әжмәғол. Хаталыҡ булды, ҡарсыҡ. Икегеҙ йәнәшә инегеҙ. Буй-һынығыҙ ҙа, күлдәктәрегеҙ ҙә бер иштән.

Уңғанбикә. Булһа һуң?

Әжмәғол. Бейей-бейей ҡыҙып кителгән дә, һиңә килеп баҫам тип, уға килеп баҫҡанмын, күрәһең, ҡәһәрең.

Уңғанбикә. Яйлама ла, майлама ла, күҙҙәреңдән күреп торам... Әйттем мин ул Туҡтабикәгә, бер остан алма күлдәклек тип, тыңламаны. Уның бер хәйләһе булғандыр әле, моғайын.

Әжмәғол. Булмаҫ, ҡарсыҡ. Киленгә һүҙ тейҙермә!

Уңғанбикә. Һин яҡлама уны! Тай ҡойроғона йәбешкән дегәнәк кеүек, йәш-елкенсәккә эйәреп йөрөр сағыңмы? Эсеп ултыр ана тал төбөндә балыңды. Һинең майҙанда бейер сағың әллә ҡасан үткән инде.

Әжмәғол. Үтмәгән! Әле етеп кенә килә. Типһәм — тимер өҙөрлөк, һуҡһам — айыу йығырлыҡ ир әле мин!

Уңғанбикә. Хәсрәт тиһәм, аҙ булыр, ахмаҡ тиһәм, күп булыр. Исмаһам, бер һынабыраҡ ҡара үҙеңә.

Әжмәғол. Ҡараһаң да, ҡарамаһаң да, торғаны менән бәһлеүән.

У ң ғ а н б и к ә. Бәһлеүән! Харап икән, биллаһи! *(Таҡмаҡлап бейей, һуңыраҡ Әжмәғол да һелкенә башлай.)*

Ат аҙғыны ҡартайһа,
Ағас күрһә ышыныр.
Ир аҙғыны ҡартайһа,
Бисә күрһә ымһыныр.

Ҡабыҡ кеүек ҡаҡ арҡаң
Ҡамыт төҫлө ҡалтайған.
Билгә еткән һаҡалың
Ҡылған төҫлө һарғайған.

Муртлап бөткән һөйәгең
Шалтыр-шолтор шалтырай.
Шырт-шырт иткән быуының
Баҫҡан һайын ҡалтырай.

Шул көйөнсә оялмай,
Ҡолаҡтарын ҡарпайтып,
Ҡулбаштарын уйнатып,
Ҡашын-күҙен аҡшайтып,

Бер эйелә, бер сүгә,
Төшкән була бейергә,
Майландырып күҙҙәрен
Туҡтабикә киленгә!..

Хурлыҡ, биллаһи!

Ә ж м ә ғ о л. Ҡыҙҙар тауын һелкетә,
(Ергә тибеп ҡуя.)
Әжмәғол ҡарт баҫҡанда.
Йөрәктәрҙе елкетә,
Әжмәғол ҡарт баҡҡанда.

Теле менән таш ярыу —
Әжмәғолдоң ғәҙәте.
Мыйығында — хикмәте,
Һаҡалында — ҡөҙрәте.

У ң ғ а н б и к ә. Мин тотонһам утарға,
Эйәгеңдә йөн ҡалмаҫ.
Телен тыймаҫ ауыҙыңда
Икмәк ашар юнь ҡалмаҫ...

Бейей-бейей арып, икеһе ике төп башына барып ултыра, саҡ тын алалар, уф та уф киләләр.

Уңғанбикә. Рәтең киткән инде, өтөк! Минең менән ярышҡан була тағы!

Әжмәғол. Постой, бисә! Мин өтөкмө! *(Һикереп тормаҡсы була, бил ебәрмәй.)*

Уңғанбикә. Һин шул!

Әжмәғол. Минме?

Уңғанбикә. Һин, һин!

Әжмәғол. Намыҫҡа теймә, ҡарсыҡ. *(Һикереп тора.)* Намыҫҡа бик тейһәң... Беләһеңме?

Уңғанбикә. Артың менән кәртә емерәһеңме? *(Баҫа.)*

Әжмәғол. Мин дулаһам, кәртә емереп кенә ҡалмам. Мине ҡыҙҙырма! Мине ҡыҙҙырһаң, Туҡтабикәне урланым ҡастым киттем булыр!

Уңғанбикә *(тыныс)*. Алыҫҡамы инде?

Әжмәғол. Целинаға! Хатта аръяғына ла мөмкин... Әллә мин ҡыҙ урламаған ирме?

Уңғанбикә. Ниндәй хан ҡыҙҙарын урланы икән был?

Әжмәғол. Ә үҙеңде кем урланы? Мин түгелме ни?

Уңғанбикә. Әстәғфирулла, тиһәм, аҙ булыр. Ниңә һин күҙгә терәп алдашаһың, ир аҡтығы? Иманың ҡайҙа һинең?

Әжмәғол. Имандың ҡыҫылышы юҡ бында. Минең һине урлап ҡайтҡанымды бөтә ил белә.

Уңғанбикә. Урланың ауыҙыңа өҙөлөп төшкән алманы!

Әжмәғол. Урланым тигәс, урланым!

Уңғанбикә. Өтөк! Бисара! Йолҡош! Ҡалым түләргә бер ҡорсаңғы тайың да булмағас, атайың килеп минең атайымдың аяғына йығылды бит. Боронғо һалдат дуҫлығы хөрмәтенә ҡарттар үҙ-ара килештеләр ҙә... Шунан һуң һин, хурлыҡтан ҡасып, төндә арыҡ ат менән килеп мине алып киттең. Етмәһә, ярты юлда арыны ул атың. Маҡтансыҡ!

Әжмәғол. Уныһы пустяк! «Әжмәғол кәләш урлап ҡайтҡан!» — тигән хәбәр шунда уҡ тирә-яҡҡа таралып киттеме? Китте! Бөтә ғаләм һимеҙ ҡалъя бешкән ҡаҙан урынына ҡайнанымы? Ҡайнаны.

У ң ғ а н б и к ә. Үҙең бутағас, ҡайнай иҫде ул. Асыуымды бик ҡабартһаң, бел уны, ҡартлас, ил алдында фашлап хур итәм үҙеңде, рисуай ҡылам! Ҡыҙ урланым тип ҡырҡ йыл маҡтанған ауыҙың тиҙ ябылыр. Атайың мәрхүм йөҙ һыуы түгеп килмәһә, әлегә саҡлы буйҙаҡ йөрөр бер мәжнүн инең бит һин, алла ҡоло! Шәпкә сыҡҡан! Бар кит! Күҙ алдымда һерәйеп торма! Түшәгем харам булғыры!

Ә ж м ә ғ о л. Ҡуй, ҡарсыҡ, үткән эштән төш яҡшы.

У ң ғ а н б и к ә. Ана бара юлың, тим бит!

Ә ж м ә ғ о л. Ҡайҙа китәйем?

У ң ғ а н б и к ә. Дүрт яғың ҡибла.

Ә ж м ә ғ о л. Төшөндөм, ҡарсыҡ. *(Уйын, йыр ишетелгән яҡҡа китә башлай.)*

У ң ғ а н б и к ә. Унда түгел!

Ә ж м ә ғ о л *(кире яҡҡа борола.)* Ярай, ҡарсыҡ.

У ң ғ а н б и к ә. Унда ла түгел!

Ә ж м ә ғ о л *(ауыл яғына борола).* Ауылғамы?

У ң ғ а н б и к ә. Ауылға. Бар, ҡайтып картуф әрсей тор!

Ә ж м ә ғ о л. Ҡушҡас ни... *(Китә.)*

Уңғанбикә бая Дәүләтбай Туҡтабикәгә әйткән төп башына ултырып ҡала. Бер аҙҙан Т у ҡ т а б и к ә инә. Уңғанбикәне күреп, кире урман эсенә инеп китә.

У ң ғ а н б и к ә. Үтте ошоноң менән ғүмеркәйҙәрем заяға! *(Ҡарты артынан йоҙроҡ күрһәтеп ҡала. Бер аҙ уйлана, нимәләр хәтерләй, йылмая.)* Уңғанбикәне урларға йөрөгән егет булманы түгел, булды. Тик ул һин түгел, Сәйфелмөлөк ине. Сәрби еңгә артынан хәбәр ҙә иттергәйне. Бөгөн төндә икенсе этәс ҡысҡырғас та, өй артындағы ҡайын эргәһенә сыҡһын, тип әйттергәйне, пар атым урамда торор, үҙем кәртә аша ғына һикереп төшөрмөн дә үҙен ебәк шаршауға төрөп кенә алып сығырмын, тип әйттергәйне. Әйткән һүҙе ниндәй бит: ебәк шаршауға төрөп кенә...

Уңғанбикә мауығып һөйләнгәндә, Д ә ү л ә т б а й ҡыуаҡ артынан сыға; уның һүҙен ишетмәй, ишара яһап, машина заводить итергә ҡуша. Унан ҙур шаршауҙы Уңғанбикә башына килтереп ҡаплай һәм шунда уҡ баштан-аяҡ төрөп ала.

У ң ғ а н б и к ә. Ярабби!

Д ә ү л ә т б а й *(күтәреп ала)*. Бына, бикәсем, һин минең ҡуйынымдаһың. Бикәм, бикәм, бикәсем, матурым, һин көләсем! *(Уны күтәреп бер әйләнә.)* Тик һин үҙем һүҙ ҡушмай, өндәшмә лә, йөҙөңдө лә асма, йәме, бикәсем! Мәрәкә итәйек әле үҙҙәрен. *(Уңғанбикәне күтәреп ҡыуаҡ эсенә инеп китә.)*

Сәхнә буш тора. Ш ә м с у л л а югереп инә.

Ш ә м с у л л а. Себер китерлек эш, йәмәғәт! Әле генә ошо ерҙән әҙәм урлап киттеләр! Әй, әй, тим! Барсағыҙ ҙа бында йәүитсә булығыҙ!

Б а я н менән М а һ и б ә ҙ ә р югереп инә.

Б а я н . Кемде урлағандар? Кем урлаған?

Ш ә м с у л л а. Машина эсендәге Ҡотләхмәттең ҡылыс танауын ғына күреп ҡалдым.

Б а я н *(Маһибәҙәргә)*. Ҡайҙа Йәмилә?

М а һ и б ә ҙ ә р. Улар шишмәгә һыу эсергә төштөләр.

Б а я н. Былай булғас, төштө инде. Ҡотләхмәттең һыуһыны ҡана икән. Китте Йәмиләбеҙ...

И ш т и м е р югереп инә.

И ш т и м е р. Шаршауға төрөлгән әллә кемдә «Москвич»кә ултыртып алып киттеләр. *(Көлә.)*

Б а я н. Кемде булһын, апайыңды! Ниңә ҡысҡырманың?

И ш т и м е р. Ҡысҡырҙым да, тауыш сыҡманы.

Б а я н. Асыҡ ауыҙ! Бына ҡолаҡ ҡаҡтың хәҙер апайыңдан.

И ш т и м е р. Ап-ап-айым! *(Илап ебәрә.)*

Б а я н. Ебеп торма. Бар, ауылға югер. Ҡыуа сығырға Мөхәммәтша аттарҙы егә торһон.

И ш т и м е р. Апаҡайым! Апаҡайым! *(Тыпырсынып илай.)*

Б а я н. Ысҡын хәҙер үк, югерә-югерә иларһың.

И ш т и м е р югерә.

Ш ә м с у л л а. Асыҡ ауыҙҙар! Егет аҡтыҡтары! Бына тигән ҡыҙҙы урлаттығыҙ. *(Ары-бире йөрөп ҡысҡыра.)* Барсағыҙ ҙа бында йәүитсә булығыҙ, әй, әй, тим!

Б а я н. Был малайға ышаныс юҡ. Ауылға үҙем югерәйем. *(Мәһибәҙәргә.)* Һаҡ бул, һине лә сәлдермәһендәр! *(Китә.)*

И л ь я с менән М ө н и р ә, ҡыҙҙар, егеттәр инә.

М ө н и р ә. Нимә булған? Ниңә уйын таралды?
М а һ и б ә ҙ ә р. Йәмиләне урлап киткәндәр.
Ҡ ы ҙ ҙ а р. Йәмиләне?
Й ә м л е г ө л. Булмаҫ та. Ысынлапмы?
Ш ә м с у л л а. Ысын шул. Үҙем күреп ҡалдым.
И л ь я с. Йыйын алйот, тапҡандар һөнәр!

Халыҡ гөж килә: «Ниткән эш был?», «Ҡыуа сығырға кәрәк», «Тотоп туҡмау аҙ быларҙы», «Мошенниктәр!» — тигән һүҙҙәр ишетелә. Шул саҡ Й ә м и л ә килеп инә.

М ө н и р ә. Йәмилә бында бит!
М а һ и б ә ҙ ә р. Эй әхирәткәйем, нисек ҡасып ҡотолдоң?
Й ә м и л ә. Кемдән ҡасайым мин?
Й ә м л е г ө л. Һине урлап киткәйнеләр бит!
Й ә м и л ә *(көлә)*. Көпә-көндөҙ һаташма, Йәмлегөл!
Ш ә м с у л л а. Былай булғас, ҡыҙҙарҙы барлап сығам. *(Счетын һала башлай.)* Йәмилә бында. Йәмлегөл бындамы?
Х а л ы ҡ. Бында, бында!
Ш ә м с у л л а. Мәһибәҙәр бындамы? Мөнирә бындамы? Рәшиҙә бындамы? Ҡәмәрбаныу бындамы? Ғабдрахман ҡыҙҙары бындамы? Алмагөл бындамы? Нурия бындамы? Хисмәт Хәҙисәһе бындамы?
Х а л ы ҡ. Бында, бында!
М ө н и р ә. Ә Туҡтабикә апай ҡайҙа?
Ш ә м с у л л а *(ҡысҡыра)*. Туҡтабикә, Туҡтабикә! *(Бөтәһе лә ҡысҡырып эҙләй башлайҙар. Шәмсулла урап килә.)* Дәүләтбай иртәнән бирле урала ине уның тирәһендә. Иң яҡшы доярканан ҡолаҡ ҡаҡтыҡ былай булғас! Председателгә ни тип яуап бирермен? Йыйын асыҡ ауыҙ! Туҡтабикә! Туҡтабикә! Юҡ Туҡтабикә.

Халыҡ тағы гөжләшә башлай. Т у ҡ т а б и к ә югереп инә.

Т у ҡ т а б и к ә. Ниңә һөрән һалаһығыҙ? Нимә бар?
Х а л ы ҡ *(иркен һулап ҡуя)*. Туҡтабикә үҙе...
Т у ҡ т а б и к ә. Туҡтабикә, Туҡтабикә инде. Нindәй һуған баҙары был?

М а һ и б ә ҙ ә р. Әллә кемде урлап ҡасҡандар.

Т у ҡ т а б и к ә. Кем урлаған? Ауыҙығыҙға һыу уртланығыҙмы әллә, ниңә өндәшмәйһегеҙ? Кем урлаған?

Ш ә м с у л л а. Үҙем дә точно ғына белмәйем шул. Ҡыҙҙы күтәреп машинаға ултыртҡанын Дәүләтбайға оҡшаттым.

Т у ҡ т а б и к ә. Дәүләтбай? Булмаҫ, булмаҫ! Минән башҡа тейер кешеһе юҡ уның.

Ш ә м с у л л а. Хоҙай һаҡлағас, һиңә теймәгән шул.

Т у ҡ т а б и к ә. Бына нindәй булып сыҡты ул, таҫма тел! Йыуаш булып ҡылана, эсендә юха йылан ята икән. Йөҙөнә әйләнеп ҡарар булһам, исемем Туҡтабикә булмаһын!

И л ь я с. Бына һиңә йыуаш Дәүләтбай.

Й ә м л е г ө л. Аҫтыртындыр ул.

Т у ҡ т а б и к ә. Һеҙ тел тейҙермәгеҙ уға, үҙем әрләгән дә еткән. *(Бая Уңғанбикә ултырған төпкә килеп ултыра.)*

М а һ и б ә ҙ ә р. Былай булғас, кемде урлағандар һуң?

М ө н и р ә. Бөтәһе лә буш хәбәр. Әйҙәгеҙ уйынға китәйек.

Ш ә м с у л л а. Күрәһең, сит ауыл ҡыҙы булғандыр! Тише! Һәммәгеҙ ҙә майҙанға йәүитсә булығыҙ. Уйын дауам итә!

Халыҡ таралыша башлай. Хәле бөткән Ә ж м ә ғ о л килеп инә.

Ә ж м ә ғ о л. Ҡыҙымды кем урлаған?

Ш ә м с у л л а. Ҡыҙың бында, борсолма!

Ә ж м ә ғ о л. Ә ҡарсығым ҡайҙа? Минең ҡарсыҡ ҡайҙа? *(Туҡтабикәне күреп ҡала, арҡаһынан килеп һыйпай.)* Ә... Ҡарсығым бында икән. Ҡотто алдың бит, бисәкәй. *(Туҡтабикә әйләнеп ҡарай.)* Постой! Ҡайҙа минең ҡарсыҡ? Табып бирегеҙ хәҙер үк ҡарсығымды! *(Халыҡ араһынан эҙләй.)*

Ш ә м с у л л а. Ҡарсығыңдың күлдәге ни төҫлө ине?

Ә ж м ә ғ о л. Алһыу ал, буй-буй шаҡмаҡлы ине!

Ш ә м с у л л а. Дәүләтбай машинаға күтәреп ултыртҡанда, алһыу күлдәк итәге күренеп ҡалды шул.

Әжмәғол. Алһыу күлдәкле булһа, минең ҡарсыҡ ул. Шайтан балалары, берҙән-бер бисәмде урлағандар!

Туҡтабикә *(шарҡылдап көлә).* Былай булғас, теге тутыҡҡан двигателеңде ҡарсығыңа ҡушып бир инде. Бирнәһе шул булыр. Бына ниндәй ҙур мәшәҡәттең осона сыҡтың бит, Әжмәғол яусы!

Бөтәһе лә көлә башлай.

Әжмәғол. Ниңә ауыҙ күтәреп кешнәйһегеҙ һеҙ? Ниндәй ирмәк таптығыҙ? *(Ары-бире югерә.)* Көлөргә түгел, иларға кәрәк! Кәләш урлай торған заманамы ни хәҙер? Ҡайҙа закон? Ҡайҙа начальство? Ни ҡарайҙар улар бынау салт аяҙ көндө? Әҙәм ҡараҡтарын хәҙер үк тотоп аҫырға, киҫергә, атырға кәрәк! Бирегеҙ миңә хәнйәр, бирегеҙ ҡылыс! Револьверт бирегеҙ миңә! *(Аяҡ тибә, китә башлай.)*

Халыҡ шарҡылдап көлә.

Шаршау

ӨСӨНСӨ ШАРШАУ

Ҡотләхмәт йортоноң ишек алды. Йорт ҡойма менән уратылған. Алыҫ түгел аласыҡ. Өй ҡаршыһында яңы келәт. Ишек алдында сыуал. Кәмилә һыуҙан ҡайта. Һыуҙың бер күнәген ҡаҙанға һала, икенсеһен болдорға ултырта.

Кәмилә. Уф! Күпме әйтәм ошо Ҡотләхмәткә — йә кәлеш ал, тим, йә өйгә вадаправуд индер, тим. Әллә ниндәй моңһоҙ бер бәндә булып сыҡты. *(Һыуҙы өйгә индереп һала ла күнәктәрен йәпле бағана башына илтеп элә.)* Вадаправуд керетһә, һыйыр һауа торған иликтр алһа, кер йыуа торған машина килтерһә, миңә килен дә кәрәкмәй. Ул саҡта мин үҙем килен. *(Нимәләр күрә.)* Көш-көш! Бынау Иркәбикә ҡарсыҡтың сыбар тауығы ҡуйманы бит шул ҡыяр түтәлен! Көөш! Үләт йыҡҡыры! *(Көйәнтә һелтәй.)* Ҡунаҡ та килмәй бит үҙҙәренә, исмаһам, тотоп һуйырҙар ине шул мәлғүнде! *(Болдорға килеп ултыра.)* Мин яратҡаны килмәй, килгәнен мин яратмайым, тип йөрөһәң, ғүмергә буйҙаҡ ҡалырһың. Күҙеңде йом да ал да кил. Килгәс,

килен була ул. Ул саҡта әсәйең урынына ҡалған апайың, ҡәйнә булып, түр башына менер ине. Менер ине лә, моңайып йырлап, тик ултырыр ине. Бына шулай итеп:

Дарьяларға ҡарап, ярһыҙ, тимә,
Дарьяһына күрә яры бар.
Бәндәләргә ҡарап, зарһыҙ, тимә,
Бәндәһенә күрә зары бар.

Илле яратам да ошондай үтә моңло йырҙы! Йөрәгемдән ебәк еп үтеп киткәндәй була.

Һарғайып та таңдар атҡан бер мәл,
Таштар тәсбих әйтер мәл икән,
Михнәт эстәрендә үтмәһә лә,
Үтеп киткән ғүмер йәл икән.

Илаһаң да, йырлаһаң да, үтәһе ғүмер үтә инде. Күкрәп ултырған сәскә лә ҡойола. *(Үҙ хисенә үҙе бирелеп ултыра.)*

Урамда мотоцикл тауышы. Ҡапҡа төбөндә туҡтай.

Кәмилә *(һиҫкәнеп китә)*. Ниткән эш был? Бынау ваҡытта таралған һабан туйы буламы?

Шөкөр, гармунын ҡултығына ҡыҫтырып, ҡапҡанан атылып килеп инә. Уның бите туҙанлы.

Шөкөр. Ҡоҙағый, һөйөнсө! Килен төшә!
Кәмилә. Ҡайҙан төшә?
Шөкөр. Әлбиттә, күктән түгел.
Кәмилә. Ҡайҙа төшә, ниңә төшә?
Шөкөр. Ошонда. *(Күрһәтә.)* Ә ниңә төшкәнен мин үҙем дә белеп еткермәйем әле.
Кәмилә. Арыу ерҙәнме? Заты кем?
Шөкөр. Исемен-атын, ырыуын-затын һорап та торма. Килмәгән ере юҡ. Үҙен бер ҡашыҡ һыуға һал да йот. Во! *(Үҙе ҡаҙандан сүмес менән һыу алып эсә.)*
Кәмилә. Бирнәлеме икән?
Шөкөр. Бирнә генә түгел, ҡоҙағый, хазина! Алтын тауы!
Кәмилә. Һин, Шөкөр, ашыҡмай ғына, нимәләре бар, нимәләре юҡ — бөтәһен дә бәйнә-бәйнә һөйләп бир.

Ш ө к ө р. Һөйләп торорға ваҡыт юҡ. Килен бына хәҙер төшә.

К ә м и л ә. Нисек хәҙер?

Ш ө к ө р. Шулай. Тик, ҡоҙағый, һин аптырап ҡалма. Кәләште саҡ ҡына йәшереп алып киләләр, шулай тура килде.

К ә м и л ә *(төшөнөп)*. Унығы була торған хәл. *(Ҡапыл иҫенә төшә.)* Килен төшә тип торабыҙ, ҡырҡ эш ҡырылып ята! Ҡаҙан аҫырға кәрәк, ҡамыр баҫырға кәрәк, иҙән йыуырға кәрәк, өйҙө йыйырға кәрәк. Ун икенең береһе юҡ. *(Ары һуғыла, бире һуғыла.)* Гөлнисаһы ҡунаҡта, Миңнисаһы йыраҡта, Миңнәхмәте ҡалаға китеп олаҡҡан. Инде нимә ҡылырға? *(Уң яҡтағы күршеләренә барып ҡысҡыра.)* Гөлсирә, Гөлсирә, ин әле тиҙ генә. *(Һул күршегә ҡысҡыра.)* Иркәбикә инәй, Иркәбикә инәй! Намаҙыңды ташлап булһа ла ин әле! *(Ҡоймаға менеп, урам аша ҡысҡыра.)* Сабира апай, Сабира апай, ти-м! Ҡомғаныңды ҡуй ҙа беҙгә кил, тиҙ үк! *(Папирос сығарып тоҡандырған Шөкөргә.)* Һин нимә, яуҙа еңгән батыр кеүек, түш киреп баҫып тораһың?

Ш ө к ө р. Минең үҙемдең эшем бар. *(Боғаҙына сиртеп.)* Был яҡты ҡарарға кәрәк.

К ә м и л ә. Унығы магазиндән сығып ҡасмаҫ. Мин ни ҡушһам, шуны тыңла. Бар, мөгәрәпкә төшөп, май килтер, арҡы келәттән бал килтер, тауҙай итеп утын киҫ, малай югерт көтөүгә, бер тәкә ҡыуып ҡайтарһын, йорт алдын һепереп ҡуй. Эшең бөткәс, миңә әйт! Табырмын! *(Үҙе нимәгә тотонорға ла белмәй.)*

Ш ө к ө р. Була ул, ҡоҙағый. Беҙ, беҙ, беҙ инек, беҙ ун ике ҡыҙ инек. Келәткә керҙек, бал ашаныҡ, баҙға төштөк, май ашаныҡ! *(Гармунын йәпле бағанаға элеп ҡуя ла китә.)*

К ә м и л ә. Яланып йөрөмә һин унда, ишетһен ҡолағың!

Иркәбикә, уның артынан уҡ Сабира инә

И р к ә б и к ә. Намаҙымды бүлдерҙең, изге эшкә булһын, Кәмилә килен.

К ә м и л ә. Изгенең дә изгеһе — йортҡа килен көтәбеҙ.

С а б и р а. Бәрәкәте менән килһен. Әйҙәгеҙ, ултырып доға ҡылайыҡ. *(Доға ҡылалар.)*

И р к ә б и к ә. Бер ҙә генә һөйләнмәй инегеҙ, әллә ҡапылыраҡ булдымы?

К ә м и л ә. Ҡапыл шул. Ана Шәкәр артынан хәбәр иттергән; хәҙер килен алып ҡайтам, тигән.

С а б и р а. Был саҡтағылар шундайыраҡ шул. Анау Хисмәт ҡарттың уртансы улының теге шуфир малайы...

К ә м и л ә. Мин ни килен төшөрөп өйрәнмәгәс, рәтен-сиратын белмәйем. Кәңәш бирегеҙ, инәйҙәр.

И р к ә б и к ә. Ниндәй ерҙән, киленде әйтәм?

К ә м и л ә. Ошо ерҙән инде. *(Ҡарап.)* Ҡайҙа батты анау Гөлсирә? *(Кәртәгә барып ҡысҡыра.)* Имеҙмәгән балаңмы инде, килен! Илаһа, шартламаç әле! Бөтәбеҙ ҙә илап үçкән. *(Ҡарсыҡтар эргәһенә килә.)*

С а б и р а. Заты-ырыуы арыу кешеләрме?

К ә м и л ә. Арыу, бик арыу.

И р к ә б и к ә. Оло ерҙән тип әйтеп тора бит һиңә, йә брсиҙәтель, йә ситауат ҡыҙылыр инде.

К ә м и л ә. Оло ерҙән түгел, ошо ерҙән, тим.

И р к ә б и к ә. Ошо ерҙән булһа ла, Ҡотләхмәт ни етте кеше менән аралашмаç.

К ә м и л ә *(өйгә инеп, шырпы, сыралар алып сыға)*. Эште ут менән һыуҙан башлайыҡ әле. *(Ҡаҙан аçтына ут яға, өф-өф! Өрә.)*

Ш ә к ә р *(бер ҡултығына силәк, бер ҡултығына көршәк ҡыçтырған)*. Бер ҡулымда бал ғына, бер ҡулымда май ғына, килә ятам яй ғына. *(Юрамал абынған була.)* Ой!

К ә м и л ә. Фу, ҡотомдо алды! Һин айыуға дуға бөгөргә ҡушһаң да шул.

Ш ә к ә р. Ҡайҙа ҡуйырға? *(Ҡарсыҡтар ауыҙҙарын сапылдатып алалар.)*

К ә м и л ә. Кесе яҡҡа.

Ш ә к ә р сыға.

С а б и р а. Ошо Кәмилә килен бал-майҙан һис өҙөлмәç.

К ә м и л ә *(усаҡҡа өрә)*. Ниндәй тоҡанмаç усаҡ булды был? Хәйерлегә юрағыҙ, инәйҙәр.

И р к ә б и к ә. Иншалла, уңы менән килер.

С а б и р а. Юрайбыҙ, юрайбыҙ. *(Өсәүләп усаҡ өрөргә тотоналар. Усаҡ тоҡана.)*

Кәмилә *(ялана-ялана сығып килгән Шәкөргә).* Тиҙ үк утын килтереп өҫтә.

Шәкөр баш сайҡап китә. Гөлсирә инә.

Гөлсирә. Ниңә саҡырҙың, дәү еңгә?

Кәмилә. Килен көтәбеҙ, Гөлсирә, бына-бына киләрҙәр. Һин саҡ ҡына ҡул арама керер инең. Юғиһә бер үҙем бишкә ярылырҙай булып йөрөйөм.

Гөлсирә. Нимәләр эшләйем, әйт, дәү еңгә.

Кәмилә. Бер-ике көйәнтә һыу килтер, аҡ келәтте йыуып сығар, йәштәрҙе шунда ҡушырбыҙ, ике самауырҙы ла ҡуй, быҙау ҙурлығы итеп ҡамыр баҫ, тәкә ҡайтҡансы, өс тауыҡ тотоп һуйҙыр, аласыҡта йолҡоп та ҡуй, кейеҙҙәрҙе, балаҫтарҙы сығарып ҡаҡ. Ҡалғанын үҙем ҡарармын. *(Гөлсирә китә башлай.)* Туҡта әле. *(Йркәбикәгә.)* Инәй, анау сыбар тауығың йомортҡа һалмай, ахырыһы. Шуны тотһаҡ, ярамаҫмы, урынына оҡшатҡаныңды һайлап алырһың.

Иркәбикә. Былай мәшәҡәт сыҡҡас, үҙебеҙ ҙә берәй нәмә уйлашырбыҙ, иншалла.

Кәмилә. Ярар, барыбер. Бөтөрөлөп йөрө, Гөлсирә, табаныңдан ут сыҡһын. Үҙем ниҙән башлайым икән?

Гөлсирә. Тырышырмын, дәү еңгә. *(Көйәнтә, күнәк алып һыуға китә.)*

Шәкөр утын килтереп усаҡҡа һала ла китә.

Иркәбикә. Һин эшеңде саҡ ҡына ҡуйып тор. Кәмилә килен, кәңәшләшәйек, кәңәш иткән кәм булмаҫ, тигәндәр.

Сабира. Һүҙҙе никахтан башларға кәрәк. Теге радио Ниғмәтулла ла вафат булып китте. Ауылда никах уҡыр кеше лә ҡалманы.

Иркәбикә. Кафыр Шәрәй аҙ-маҙ һупалай, тиҙәр ҙә.

Кәмилә. Бер ҙә белмәйем шул.

Иркәбикә. Белгәндәре лә онотоп бөттө. Ана минең бабайым элек шыңғырҙатып уҡып ебәрә торғайны, хәҙер оноттом, ти.

Сабира. Кәрешкәлә элекке Мөтәүәлли бар ҙа, бик эсә, тиҙәр үҙен. Уҡығаны ла ҡабул булмаҫ.

Кәмилә. Ҡотлөхмәт риза булмаҫ, шәриғәт менән татыулығы юғыраҡ шул уның.

Иркәбикә. Ярай улайһа, никах-миках менән баш ватмайыҡ.

Сабира. Ниңә ватмаҫҡа, ти? Никах уҡытыу, хәйер-саҙаҡа биреү — шәриғәт ҡушҡан эш. Ана, тимерсе Әхмәдулланың улы комсомол булһа ла, ата-әсә хәтерен һаҡлағас...

Иркәбикә. Ҡуй, Сабира. Ул да никах уҡытмаған. Әсәһе буш хәбәр һөйләп йөрөнө шунда.

Сабира. Шәриғәт буйынса булмаһа, йола буйынса ҡабул ит киленде, сеңләүеңде әйт, тупһаңа мамыҡ мендәреңде һал. Ҡыҙҙар үҙенә һыу юлы күрһәтерҙәр...

Кәмилә *(хәтерләп)*. Күнәктәрем дә иҫкергән, кәйәнтәм дә алама. Килен иңенә нисек шуны һалайым? Шөкөр, Шөкөр, тим!

Шөкөр *(балта тотоп сыға)*. Бойор, ханым-солтаным.

Кәмилә. Ете ҡат ер аҫтына төш, ете ҡат күккә мен, ете өйгә кер, вә әммә өр-яңы сәскәле күнәктәр менән өр-яңы сәскәле көйәнтә табып килтер.

Шөкөр. Була ул, ҡоҙағый. *(Ҡойма аша һикерә.)*

Кәмилә. Мин эшемде ҡарайым, һеҙ ҙә өйгә инегеҙ. *(Инеп китә.)*

Иркәбикә. Хәҙер инербеҙ.

Сабира *(Иркәбикәгә)*. Тороп торсо саҡ ҡына. Никахһыҙ туйҙы шәриғәт ҡабул итмәй, тиҙәр бит, Иркәбикә апай.

Иркәбикә. Селпәрәмә килгән шәриғәтеңде ҡамыр менән йәбештереп кенә төҙәтеп булмаҫ инде.

Сабира. Тәүбә, тиген.

Иркәбикә. Тәүбә, тәүбә. *(Торалар.)*

Тамаҡ ҡыра-ҡыра, Шәрәй инә. Ул өтөк кенә, йолҡош ҡына бер кеше.

Шәрәй. Аманлыҡмы, ил инәләре.

Иркәбикә. Шөкөр.

Шәрәй. Шулай булһын. Әйҙә бер доға ҡылып алайыҡ. *(Ултырышып бит һыйпайҙар.)* Әле Гөлсирә балдыҙ хәбәр итә һалды. Килен көтәһегеҙ икән.

Сабира. Көтәбеҙ, бойорған булһа.

Шәрәй. Никахын ни үҙем уҡып бирәмдер инде, иншалла.

Иркәбикә. Никах-фәлән менән мәшәҡәтләнмәҫкә булдыҡ инде, Шәрәфетдин.

С а б и р а. Улай өҙөп үк әйтмә әле. Бәлки, уйлашырҙар. Бер ҙә булмаһа, Шәрәфетдин запаста торор, запас ашарға һорамай ҙа.

Ш ә р ә й. Һорамай тип ни инде, еңгә, запас та ас тора алмай бит.

К ә м и л ә *(өйҙән)*. Иркәбикә инәй! Инегеҙ әле.

С а б и р а. Әйҙә, Шәрәфетдин, һин дә ин. Ҡала торған эшең юҡтыр.

Ш ә р ә й. Был арала ҡарт-ҡоро араһында үлеметем һирәгәйҙе шул.

И р к ә б и к ә. Ауыҙыңдан ел алһын.

С а б и р а. Тәүбә, тиген.

Ш ә р ә й. Тәүбә, тәүбә. *(Өйгә инеп китәләр.)*

Бер көйәнтә һыу күтәреп, Г ө л с и р ә ҡапҡанан инә. Асыҡ тәҙрәнән Шәрәйҙе күрә.

Г ө л с и р ә. Бынау Кафыр Шәрәй ҡартҡа әллә юҡҡа әйттем инде. Еҫкәнеп килеп тә еткән. *(Өйгә инә.)*

Ш ә р ә й *(өйҙән тауышы ишетелә)*. Әллә, изге сәғәткә тура килтереп, бер ҡөрьән уҡып ебәрәйемме?

Г ө л с и р ә тағы һыуға китә. Ш ө к ө р инә.

Ш ө к ө р. Сәлдерҙем Хөбби ҡарсыҡтың көйәнтәһе менән күнәктәрен. Ҡарты уҙған аҙнала ғына ҡаланан алып ҡайтҡайны. Кем көйәнтәләре кемдең йылы иңдәренә килеп һалынасаҡ бит, ә? Биллаһи, был күнәктәр, был көйәнтә менән үҙем һыу юлы башлар инем. *(Йәпле бағанаға илтеп элә.)* Хәҙер давай, Шөкөр, ҡулыңа һепертке ал да был яҡты донъяны туҙан болото менән ҡапла. *(Келәт алдынан һепертке барып ала.)*

Өйҙә был арала Кәмилә ары-бире һуғыла, уның тауышы йыш ҡына ишетелә.

Башланыҡ! *(Бер ҙә һелтәй алмай.)*

Өйҙән Кәмилә ҡысҡыра.

К ә м и л ә. Шөкөр, Шөкөрйән! Килсе, бынау караватты аҡ келәткә илтәйек.

Ш ө к ө р. Була ул, ҡоҙағый.

Өйгә атылып инә. Шунда уҡ Кәмилә менән икәү күпертеп түшәк, яҫтыҡ һалынған никелле карауат күтәреп сығалар.

К ә м и л ә. Ипләп, Шөкәр. Ишек яңағына бәрәһең бит.

Ш ө к ө р. Була ул, ҡоҙағый.

К ә м и л ә. Әйҙә, атла.

Болдорҙан төшәләр.

Ш ө к ө р. Аҫта мамыҡ түшәк, өҫтә ебәк юрған, ҡуйында йәш кәләш. Шуларҙың бөтәһе лә бер кешегә бит, ә? Рәхәттең сиге ошолор инде.

К ә м и л ә. Атла.

Китәләр.

Ш ә р ә й *(өйҙән)*. Ошондай ут кеүек көндө Мөхәммәт пәйғәмбәр ҡом сүлендә дәһриҙәр менән һуғышып йөрөгән...

И р к ә б и к ә. Уныһын үҙебеҙ ҙә беләбеҙ.

К ә м и л ә менән Ш ө к ө р урап килә.

К ә м и л ә. Хәҙер һеперткеңә тотонһаң да ярай.

Ш ө к ө р *(һепертке ала)*. Эшең шул булғас ни. Ихма! *(Һелтәй-һелтәй йырлап бейей.)*

Беҙ улай ҙа итәбеҙ,
Беҙ былай ҙа итәбеҙ,
Һоратҡанда килмәгәнде
Урлайбыҙ ҙа китәбеҙ.

Улай ҙа алдырырбыҙ,
Былай ҙа алдырырбыҙ,
Кәрешкәнең егеттәрен
Кәләшһеҙ ҡалдырырбыҙ.

Улай итһәк тә ярай,
Былай итһәк тә ярай,
Сығарып алһаҡ та ярай,
Урлап китһәк тә ярай.

Вот килеп эләктем, исмаһам, туйҙың ҡыҙыуына. Ҡотләхмәт уҙаман сибәр кәләш алып ҡыуана, Шөкөрйән диуана туҙан туҙҙырып йыуана. *(Һеперткеһен ҡосаҡлап тора.)*

Г ө л с и р ә һыуҙан ҡайта.

Г ө л с и р ә. Ҡауыштығыҙмы ни?

Ш ө к ө р. Ҡауыштыҡ.

Гөлсирә өй алдына үтә.

Ҡарап торам да атлауҙарыңды, Гөлсирә, атлауға түгел, ҡауырһын ҡәләм менән мөхәббәт хаты яҙыуға оҡшатамын.

Гөлсирә. Ул хат эйәһенә барып юлыҡҡан инде. *(Болдорға менә.)*

Шөкөр. Гөлсирә, бер ҙур ғына ашъяулыҡ сығар әле.

Гөлсирә. Ярай. *(Өйгә инә.)*

Шөкөр. Бөтә хаттар ҙа эйәләренә юлығып бөтөп бара. Миңә тигәне генә әллә ҡайҙа аҙашып йөрөй. «Ҡай болонда оса икән мөхәббәт күбәләгем...»

Гөлсирә *(өйҙән сығып)*. Мә. Кейәү менән кәләшкә әллә сатыр ҡораһыңмы?

Шөкөр. Юҡ, Гөлсирә — йөрөгән юлға гөл һибә, хәҙер һыйыр батҡан быуаға барам да эреле-ваҡлы шайтан балаларын тейәп ҡайтам.

Гөлсирә. Шайтан тотоп йөрөгәнсе, әйҙә миңә тауыҡ тотош.

Шөкөр. Ҡурҡам шул.

Гөлсирә. Әтәстәнме?

Шөкөр. Һинең уҫал иреңдән. У-ух, ул!

Гөлсирә. Ҡурҡһаң, бар, юлыңда бул.

Шөкөр *(ашъяулығын төрөп тота ла эсендә шешәләр бар тип хис итә)*. Береһе бәләкәй, береһе ҙур, береһе ҡыҙыл, береһе аҡ. Ҡыҙылын эсһәң, ҡыҙҙырыр, ағын эсһәң, аҡыртыр, аҡыртһа ла, эсәбеҙ, эскән һайын үҫәбеҙ... *(Таҡмаҡлап, бейегән кеүегерәк ҡыйыш-мыйыш баҫып, сығып китә.)*

Гөлсирә *(аҙбар яғына уҙа)*. Себей-себей, сип-сип, себей-себей, сип-сип.

Шәрәй *(тауышы өйҙән ишетелә)*. Әллә, аллаға тапшырып, ҡөрьән уҡып ебәрәйемме?

Иркәбикә *(өйҙән)*. Уҡыһаң да, күҙеңде йоммай уҡы...

Шәрәй. Әғүҙе биллаһи минашай... раззим.

Гөлсирә *(тауышы аҙбарҙан ишетелә)*. Себей-себей, сип-сип, себей-себей, сип-сип.

Тауыҡ сырылдағаны ишетелә.
Урамға «Москвич» килеп туҡтай. Өс тапҡыр тантаналы сигнал бирә. Өйҙә шау-шыу күтәрелә. Ешта Кәмилә атылып килеп сыға.

К ә м и л ә. Ҡайтып та төштөләр! Ун икенең береһе юҡ! *(Барып ҡапҡа асырға итә, кире борола.)* Гөлсирә, Шөкөрйән!

Шәрәй, ҡарсыҡтар сыға.

Ш ә р ә й *(тамаҡ ҡыра. Ҡулдарын ыуа).* Эһем, эһем, бойорған булһа...

С а б и р а. Я хоҙай, йәштәрҙең күңеленә иман керт!..

К ә м и л ә. Ҡапҡаһы ла асыҡ түгел, исмаһам. Ни ҡараған шул Шөкөр? *(Барып ҡапҡаны аса башлай.)*

Ул арала бәләкәй ҡапҡанан киленде күтәреп, Ҡотләхмәт, уның артынан ауыҙы ҡолаҡ артына еткән Дәүләтбай инә.

Ҡ о т л ә х м ә т. Бына, апайым, үҙеңә килен алып ҡайттым.

К ә м и л ә *(төрөлгән киленде күреп башта аптырап ҡала).* Собханалла, машалла! Был ни эш? Сабыр итсе саҡ ҡына, киленде ҡаҡ ергә баҫтырма. *(Өйгә югерә, мендәр алып сыға.)*

Ҡарсыҡтар һәм Шәрәй ни әйтергә лә белмәй тора.

И р к ә б и к ә. Я хоҙай!

С а б и р а. Бәлә-ҡазанпритан һаҡла!

Ш ә р ә й. Эһем... эһем...

Д ә ү л ә т б а й. Шаҡ ҡатмағыҙ, инәйҙәр, киленегеҙ бик оялсан, йөҙөн шуға ҡапланы.

К ә м и л ә *(тупһаға сәскәле мендәр ташлай).* Баҫтыр шунда киленде.

С а б и р а *(Иркәбикәгә).* Хәйерлегә булһын, һул аяғы менән баҫты.

К ә м и л ә. Бына, килен, үҙең донъя көтәсәк йортоңдоң тупһаһына аяҡ баҫтың.

И р к ә б и к ә. Йортҡа бәрәкәт алып килеүең ошо булһын, балам.

Ш ә р ә й. Йома көн өйлә ваҡытында төшкән килендең баш өҫтөндә фәрештә һәр ваҡыт ҡанат йәйеп торор, ти китап.

К ә м и л ә *(Гөлсирәне күреп).* Барсы, килен, тиҙ генә аҡ келәтте йыуып сыҡ. Ә унан һуң киленгә һыу юлы күрһәтерһегеҙ.

Гөлсирә китә.

С а б и р а. Инсафлы балалыр, күрәһең, улай оялсан булғас...

Ҡ о т л ә х м ә т. Йә, апай, киленде йонсотмайыҡ, өйгә алып инәйек.

Д ә ү л ә т б а й. Беҙ киленде тупһала тотор өсөн килтермәнек.

К ә м и л ә. Әсәйең урынына ҡалған апайыңмын. Килен өйгә кергәнсе, теләгемде теләйем, фатихамды бирәйем.

И р к ә б и к ә. Борондан килгән шундай йола бар, уландар.

С а б и р а. Фатиха алмай инеү ярамаҫ.

Ҡ о т л ә х м ә т. Әйтһәң, фатихаңды әйт тә, апай, кәмит ҡороп тормайыҡ.

С а б и р а. Йола кәмит була тиме икән?

Ул арала ҡойма башында бала-саға, ҡойма өҫтөндә ололарҙың баштары күренә башлай.

Д ә ү л ә т б а й *(ситкә).* Йонсоталар бикәмде...

К ә м и л ә. Әйтер һүҙем шул минең:

Ҡотоң менән кил, килен.
Еңел булһын аяғың,
Ел урынына ел, килен!
Мөлкәт килһен көрәлеп
Уңыңдан да һулыңдан,
Алтын-көмөш шылтырап,
Тамып торһон ҡулыңдан.
Күҙең яман булмаһын,
Яман күҙ ер көйҙөрә,
Һүҙең яман булмаһын,
Яман һүҙ йән биҙҙерә.
Хәләлеңә ғәҙел бул,
Ни әйтһә лә, әҙер бул,
Кеселәргә оло бул,
Ололарҙың ҡоло бул.

Ҡ о т л ә х м ә т. Етте, аңлашылды инде, апай!

К ә м и л ә. Хәҙер әйтеп бөтөрәм.

Ҡ о т л ә х м ә т. Тиҙ бул!

С а б и р а. Ашыҡма, Ҡотләхмәт, килгән килен кире китмәҫ.

К ә м и л ә. Күрше хаҡы — гүр хаҡы,

Унһыҙ усаҡ үрләтмә,
Ҡәйнә — килен тупрағы,
Тупрағыңды хөрмәтлә.
Әйтер һүҙем шул минең —
Ҡотоң менән кил, килен...

Ҡ о т л ә х м ә т. Бөттөмө?

К ә м и л ә. Бөттө. Фатихамды бирҙем, килен.

Ҡарттар тағы доға ҡыла.

Ш ә р ә й. Хәҙер килендең ай йөҙөн күрәйек, эһем, эһем...

И р к ә б и к ә. Һин, Шәрәфетдин, күҙеңде бик тызрайтып тормаһаң да ярар.

Ҡ о т л ә х м ә т. Бына хәҙер, Йәмилә, үҙең ғүмер итәсәк ҡурсаҡ өйө кеүек йортоңдо күрәсәкһең. *(Шаршауҙы аҡрын ғына күтәрә башлай.)*

Д ә ү л ә т б а й. Эргәңдә генә мәңгелек тормош юлдашың баҫып тора.

Ҡ о т л ә х м ә т. Ул һине ҡаҡмаҫ, һуҡмаҫ.

Д ә ү л ә т б а й. Һинең таянысың һәм ярҙамсың булыр.

Ҡ о т л ә х м ә т. Һинең һылыу йөҙөңдән башҡа берәүгә лә күҙ һалмаҫ.

Д ә ү л ә т б а й. Күтәрелеп тә ҡарамаҫ...

Ҡ о т л ә х м ә т. Бына һин барыбер минеке булдың, Йәмилә... *(Сисеп бөтөрә.)* Йәм... Йә... Ә???

Бөтәһе лә аптырап ҡалалар.

И р к ә б и к ә. Я хоҙайым, бәлә-ҡазаларыңдан һаҡла бәндәләреңде.

С а б и р а *(яҡ-яғына төкөрә).* Тфү, тфү, өнөммө был, төшөммө?

Ш ә р ә й. Уҡының никахты...

К ә м и л ә. Һин миңә килен түгел, ҡәйнә алып ҡайтҡанһың бит, туғанҡайым! Ниңә шулай ил алдында мәсхәрә итәһең ологайып бөткән апайыңды?

Ҡойма башындағы малайҙар көлә башлайҙар. Ҡотләхмәт менән Дәүләтбай һаман һуштарына килә алмайҙар.

У ң ғ а н б и к ә *(сөскөрөп ебәрә).* Фу, оңҡоттар, тонсоҡторop үлтерә яҙҙылар! Кәләш кәрәк булған икән быларға! Бына килдем. Ниңә аҡ келәткә алып кермәйһегеҙ, тинтәктәр? *(Болдорға килеп ултыра.)* Башыма

сепрәк килтереп япҡас та, һиҙҙем мин быларҙың этләгеп. Әйҙә, барыбер Рәсәйҙән ситкә алып китмәҫтәр әле, тим. Шымдым. Луфкауайҙа йөрөү бик рәхәт икән дәбаһа, һөйәктәрем ireп киткәндәй итте. Тик юлы ҡыҫҡа булды. Өс саҡрым ара ни, күпмегә етһен... Эҙләһен әле мине теге ҡарт алйот. Аҡылға ултыртырмын әле мин уны! *(Яулығы менән тирен һөртә.)*

Сабира *(Иркәбикәгә).* Әллә, апай, хәйерле саҡта ҡуҙғалайыҡмы?

Шәрәй. Эһем... эһем... Көтәйек әле.

Ҡотләхмәт. Баштан көлөүең шулмы, Дәүләтбай ағай? Ни үсең бар ине миндә?

Дәүләтбай *(башын сайҡап тора).* Башым әйләнеп китте әле, туған.

Ҡотләхмәт. Ҡыҙып китһәм, ул миңрәү башыңды кире яҡҡа ла бороп ҡуйырмын мин, быҙау! Һине Быҙау Дәүләтбай тип юҡҡа ғына йөрөтмәйҙәр икән...

Дәүләтбай. Юҡҡа түгел икән шул, туған. Их Туҡтабикә, Туҡтабикә, әйләндерҙең бит баштарымды! *(Башын тотоп ултыра.)*

Уңғанбикә. Йәш саҡта урлана яҙып, урлана яҙып ҡалғайным, яҙмыштан уҙмыш юҡ икән, тәки урландым... Дәүләтбай кеүек ирҙең бер күтәреп йөрөтөүе үҙе бер ғүмер бит юнь белгән кешегә. *(Көлә.)*

Төйөнсөк тотоп, Шөкөр ҡайтып килә. Ул бик шат, саҡ ҡына ҡыҙмаса.

Шөкөр. Донъя рәхәте минең ҡулда, бөтәһе лә ошонда! Ҡоҙа өсөн асы бар, ҡоҙағыйға татлы бар. Ҡыҙ-ҡыҫҡынға шәрбәтле... Киәмәте, йәннәте — барыһы ла ошо ҡулымда... Их-ма! Бәй, ҡоҙағый ҙа килеп еткән икән. Һаумы, ҡоҙағый? *(Уңғанбикәгә ҡул бирә.)* Вот, маладис, ҡоҙағый, шулай сознательный булырға кәрәк. Фатиха килтерҙеңме?

Уңғанбикә. Күмәртәһе менән.

Шөкөр. Шулай йомарт булыу яҡшы. Килен ҡайҙа?

Кәмилә. Килен ни, ошонда инде.

Шөкөр. Йәмилә ҡайҙа? *(Ҡараштырып ала.)* Ә һеҙ ниңә шатланмайһығыҙ? Ничего! Шатланыр көнөгөҙ алда әле. *(Төйөнсөгөн күрһәтә.)*

Ҡотләхмәт. Ахмаҡ һин! Саҡ ҡына ла башың эшләмәйме ни?

Д э ү л э т б а й. Кәләш тип, ана, Уңғанбикә еңгәне хаталыҡ менән алып ҡайтҡанбыҙ.

Ш ө к ө р *(лып итеп ергә ултыра).* Былай булғас, кем ахмаҡ икәнен тикшереберәк ҡарарға кәрәк булыр... Ә мин тырышҡан булам, ҡара тирҙәргә баттым. Ана, киленгә һыу юлы башларға яңы күнәктәргә тиклем килтерҙем. Бар, улай булғас, үҙең һыу юлы башла... Тфү, тырышыуҙарым елгә осто!

К ә м и л ә. Күпме торһаҡ та, хәҙергә икенсе килен килмәҫ... Әйҙә, Уңғанбикә ҡорҙаш, өйгә инеп сәй эсәйек. Бер түгел, ике самауырым ҡайнап ултыра. Әйҙәгеҙ, әбейҙәр. Шәрәфетдин, һин дә ин. *(Инә башлай.)*

С а б и р а. Мәрәкә сыҡты тип кенә аштан оло булып булмаҫ... *(Инә башлай.)*

Ш ә р ә й. Бәндәне ризыҡ йөрөтөр, ти торғайны Ишмырҙа хәҙрәт.

У ң ғ а н б и к ә. Йыяһы ризыҡ теш һындырып керә икән шул. Ололап саҡырыуыңа рәхмәт, Кәмилә. *(Егеттәргә әйләнеп ҡарай.)* Ошо йортҡа килен булып төшөрмөн тип ғүмер уйлағаным юҡ ине.

Ҡартгар инеп китәләр.

Ш ө к ө р *(ултырған көйө).* Ха-ха-ха.

Урамдағы халыҡ та ҡушылып көлә.

Ҡ о т л ә х м ә т *(ҡойма башындағыларға).* Ҡасығыҙ! Айыу бейетәләрме әллә бында!

Ш ө к ө р. Ха-ха-ха. Былай булғас, һеҙҙең дан таралды инде бөтә Россияға! Бара торғас, һеҙҙең хаҡта театр китабы ла яҙырҙар әле. Кәмитселәр, ха-ха-ха.

Ҡ о т л ә х м ә т. Йырма шул ауыҙыңды, юғиһә икмәк шүрлегенә менеп төшөүем бар.

Ш ө к ө р. Төшмәйерәк тор инде. Мин ҡатнашмаған эштә юнь буламы ни ул! Их һеҙ!

Алыҫта ҡыңғырау тауышы, ат сабып килеүе ишетелә.

Д э ү л э т б а й. Киләләр! *(Тыңлайҙар.)*

Ҡ о т л ә х м ә т. Килһендәр.

Ш ө к ө р. Бына улар икмәк шүрлегенә менеп төшөргә может.

Д э ү л э т б а й. Был Мөхәммәтшаның пожар арбаһына оҡшай...

Ш ө к ө р. Ҡасырға кәрәк, егеттәр.

Ҡ о т л ә х м ә т. Мин үҙ өйөмдә үҙем хужа.

Д ә ү л ә т б а й. Ә улар кем хужа икәнен һорап тормаһалар?

Ш ө к ө р. Ҡастыҡ, егеттәр.

Д ә ү л ә т б а й. Ҡайҙа ҡасабыҙ һуң?

Ҡ о т л ә х м ә т. Әйҙәгеҙ мөгәрәпкә.

Ш ө к ө р. Унда һыуыҡ.

Ҡ о т л ә х м ә т. Улай булғас, келәткә.

Ш ө к ө р *(ҡул һелтәй)*. Һыҙҙыҡ! Бына һиңә кәрәк булһа. *(Һуҙып.)* «Келәткә керҙек, бал ашаныҡ, баҙға төштөк, май ашаныҡ. *(Ҡапыл.)* Таң атҡансы юҡ булдыҡ...»

Ҡыңғырау тауышы килеп үк етә. Арттарына ҡарай-ҡарай югерәләр. Бер аҙҙан келәт яғынан ҡулына мунсала тотҡан Г ө л с и р ә килә. Ул ҡура уртаһында аптырап баҫып тора.

Г ө л с и р ә. Ниндәй хикмәтле туй булды был?

Эстән өй тәҙрәләрен ябалар. Шунда уҡ йортто ике яҡтан уратып, ҡулдарына брандспойттар тотҡан М ө х ә м м ә т ш а менән Б а я н килеп сыға. Мөхәммәтша пожарник кейемендә. Улар артынан шлангылар һуҙылған.

Беҙ янмайбыҙ бит, ағайҙар.

М ө х ә м м ә т ш а. Һеҙ янмаһағыҙ, беҙ янабыҙ! Ҡайҙа ҡасырҙығыҙ Йәмиләне?

Г ө л с и р ә. Мин күрмәнем.

Б а я н. Ҡараҡтар ҡайҙа? Ух, ҡул ҡысый!

М ө х ә м м ә т ш а. Бөтә донъяғыҙҙы ватам, емерәм, яндырам, һүндерәм...

Өйҙән К ә м и л ә сыға.

К ә м и л ә. Тағы ниҙәр күрәһем бар икән? Абау! Үҙең һаҡла, хоҙайым! *(Сырылдап кире өйгә югерә.)*

Гөлсирә ҡасырға уйлай.

Б а я н. Урыныңдан ҡуҙғалаһы булма. Һин беҙҙең әсир! Пленный!

М ө х ә м м ә т ш а *(тәҙрәгә бара)*. Өй эсендә ниндәй йән эйәһе бар, бөтәһе лә сыҡһын!

Б а я н. Сыҡмаһағыҙ, һыуға батырып, тонсоҡтороп үлтерәбеҙ.

М ө х ә м м ә т ш а. Өскә тиклем һанайым: бер... ике... өс... *(Урамға ҡысҡыра.)* Качай насосты, Әптерәй!

Сыр-сыу килеп, Уңғанбикәнән башҡа, ҡ а р с ы ҡ т а р һәм Ш ә р ә й килеп сыға.

Б а я н. Ҡулдарығыҙҙы күтәрегеҙ!

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡайҙа ҡуйҙығыҙ ҡыҙҙы? Энә күҙенә йәшерһәгеҙ ҙә, табырмын!

И р к ә б и к ә. Бер үҙең һаҡла, илаһым!

С а б и р а. Ахыры замандыр был!

Ш ә р ә й. Бән-бән-бәндә күрәсәген күрмәй... *(Тотлоға.)*

М ө х ә м м ә т ш а. Әйтегеҙ. яҡшылыҡ менән, юғиһә йортоғоҙҙоң аҫтын-өҫкә килтерәбеҙ.

К ә м и л ә. Бөртөкләп йыйған йортомдо тарата күрмәгеҙ, зинһар! Бер ниндәй ҡыҙ ҙа юҡ.

Б а я н. Ҡараҡ үҙе ҡайҙа? Ҡайҙа Ҡотләхмәт? Дәүләтбай, Шөкөр ҡайҙа? Ҡасҡандар, ҡуян йөрәктәр!

М ө х ә м м ә т ш а. Яуыздарҙың ҡасҡан ерен күрһәтегеҙ!

Б а я н. Имениегеҙҙең көлөн күккә осорам!

Г ө л с и р ә. Ҡотләхмәт ни, ул анау аҡ келәттә.

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡыҙ ҡуйынындамы? Баш китһә китер, әйҙә, Баян!

Келәткә йүгереп киләләр.

С а б и р а. Үлеш кенә булмаһа ярар ине!..

К ә м и л ә. Йорттоң бәрәкәте китте, былай булғас...

Ш ә р ә й. Ябраил фәрештә үҙенең ҡанаты аҫтына алһа...

Бөтәһе лә өйгә инеп китә.

М ө х ә м м ә т ш а. Ас!

Б а я н. Ас!

М ө х ә м м ә т ш а. Асығыҙ! Әҫкерттәге сысҡан балаһы урынына яндырам икегеҙҙе лә! Батырам! Тонсоҡторам!

Б а я н *(урамға ҡысҡыра)*. Качай насосты, Әптерәй!

М ө х ә м м ә т ш а. У-у-у! *(Үкереп килеп ишеккә тибә, ишек асылып китә.)*

Ҡ о т л ә х м ә т, Д ә ү л ә т б а й, Ш ө к ө р килеп сыға.

Б а я н. Ҡулдарығыҙҙы күтәрегеҙ! Марш алға!

М ө х ә м м ә т ш а *(Ҡотләхмәтте төртөп ебәреп, келәт эсенә инеп сыға)*. Ҡайҙа илттегеҙ Йәмиләне?

Ҡ о т л ә х м ә т. Ҡыҙҙар тауында ҡалды ул.

М ө х ә м м ә т ш а. Ҡурҡаҡ ҡына түгел, ялғансы ла икән әле һин, әшәке нәмә! Кеше бәхетенә ҡул һуҙған өсөн мин һинең ҡулдарыңды йолҡоп алырмын.

Б а я н. Атлағыҙ! *(Брандспойтты тоҫҡап, быларҙы болдор эргәһенә алып киләләр, биргеләп алалар.)*

Д ә ү л ә т б а й. Бында хаталыҡ сыҡты, егеттәр.

Б а я н. Судта яуап бирерһең. Аҫтыртын!

М ө х ә м м ә т ш а. Йәмилә? Йәмилә ҡайҙа, әҙәм ҡараҡтары?!

Ш ө к ө р. Бында аңлашылмау бар.

Б а я н *(берҙе эләктереп ала).* Аңлашылмаһа, аңлатырмын мин һиңә, кәзә тәкәһе!

Артабан Ҡотләхмәт менән Шөкөр, ҡулға алынған кеше кеүек, ҡулдарын артҡа ҡуйып, баш эйеп, баҫып торалар.

М ө х ә м м ә т ш а. Йәмиләне табып бирегеҙ! Килтерегеҙ ҡыҙҙы!

Урамға ниндәйҙер машина килеп туҡтай. Шунда уҡ Й ә м и л ә, И л ь я с, М ө н и р ә, М а һ и б ә ҙ ә р югереп инәләр. Бәләкәй ҡапҡа асыҡ ҡала.

Й ә м и л ә. Туйҙар ҡотло булһын!

И л ь я с. Туйҙың иң ҡыҙыу ваҡытына тап булдыҡ, ахырыһы.

М ө х ә м м ә т ш а *(аптырап ҡала. Брандспойты ҡулынан төшөп китә).* Йә... Йә... Йәмилә? Көндөҙ йондоҙ күрәмме мин?

Й ә м и л ә *(Мөхәммәтша эргәһенә бара).* Һаташҡанһың һин, Мөхәммәтша.

М ө х ә м м ә т ш а. Һин һаташтырҙың мине, Йәмилә!

Б а я н. Әптерәй, отбо-о-й!

Й ә м и л ә *(Ҡотләхмәткә).* Әсәйҙе ҡайҙа иттең, дәртле егет?

Уңғанбикә тәҙрәне асып ебәрә, бер ҡулында сынаяҡ аҫты, өрә-өрә сәй эсә.

У ң ғ а н б и к ә. Мин бында, ҡыҙым!

Й ә м и л ә. Әсәй! *(Өйгә югерә.)*

М ө х ә м м ә т ш а. Их һин, бешмәгән кейәү!

Т у ҡ т а б и к ә яның-бешеп килеп инә. Туп-тура Дәүләтбайҙың күкрәгенә башын килтереп һала.

Т у ҡ т а б и к ә. Мине янған уттарға һалыуың шулмы ни, Дәүләтбай? Биргән вәғәҙәләреңде, әйткән татлы һүҙҙәреңде аяҡ аҫтына һалып тапайһыңмы ни? Ни йөҙҙәрем менән кешеләргә күренәйем мин хәҙер?

Д ә ү л ә т б а й. Мин ғәйепле бында, Туҡтабикә, тукта әле саҡ ҡына.

Т у ҡ т а б и к ә. Туҡтабикә ярты юлда туҡталмаҫ. Бына үҙем артыңдан килдем. Балаларың-иең менән тейәп хәҙер үк Кәрешкәгә алам да китәм. Шулай ышаныслыраҡ булыр.

Д ә ү л ә т б а й. Тимәк, һин мине ғәфү итәһең, Туҡтабикә?

Т у ҡ т а б и к ә. Уныһын күҙ күрер! Әйҙә, әйҙә, йыйын ҡырҡмыш тай артынан эйәреп йөрөгән ат аламаһы! Киттек! *(Шөкөр менән Ҡотләхмәткә бармаҡ янап.)* Әҙәм ҡотортоп йөрөйһөгөҙ, өтөктәр! *(Еңенән тотоп алып сыға башлай.)*

Асыҡ ҡапҡанан велосипедҡа ултырған Ә ж м ә ғ о л килеп инә. Велосипеден килгән уңайға йығып ҡына атлап китә.

Ә ж м ә ғ о л *(Дәүләтбайға осоноп килә).* Төрмәлә серетәм мин һинең башыңды! Ҡара йылан!

Т у ҡ т а б и к ә *(арага инә).* Ҡағылаһы булма, һинең үҙ гонаһың үҙеңә еткән!

Ә ж м ә ғ о л *(Ҡотләхмәт менән Шөкөргә).* Мошенниктәр, күҙгә әтәстәр! Ҡайҙа ҡуйҙығыҙ минең ҡарсыҡты? Бөтәгеҙҙе лә Себер ебәртәм! Ҡайҙа закон? Начальство ҡайҙа? Мөгәрәпкә ябып һыуытырға кәрәк был шайтан балаларын! Ил өҫтөнә тап төшөрөп, законға хилаф эш эшләгәндәре өсөн, илдән ҡыуырға кәрәк быларҙы! Уңғанбикә, тауыш бир, исмаһам!

Ш ө к ө р. Һин ҡоторттоң беҙҙе! Ҡотҡо һалған өсөн һинең үҙеңде яуапҡа тарттырырға кәрәк, һөрһөп бөткән капитализм ҡалдығы!

Ҡ о т л ә х м ә т. Һин һөйләмәһәң, ҡыҙ урлау башҡа ла кергән нәмә түгел ине бит, Әжмәғол ағай.

Ә ж м ә ғ о л. Һеҙ йәш башығыҙ менән бер ҡарт ахмаҡтың һүҙен тыңламаҫ инегеҙ! Һеҙҙе нимәгә өйрәттеләр? Капитализм ҡалдығына ҡаршы көрәшергә өйрәтмәнеләрме ни һеҙҙе, таш баштар? Хәтерһеҙҙәр! Ультимат шул: ҡарсыҡты табып бирмәһәгеҙ, хәҙер үк бола күтәрәм, валлаһи, күтәрәм! Табығыҙ! Уңғанбикә, тауыш бир!

Уңғанбикә акрын ғына ишектән сыға. Бер аҙҙан Йәмилә лә күренә.

Уңғанбикә. Әү.

Әжмәғол. Һине эҙләп ҡаңғырып бөттөм бит, ҡарсыҡ! *(Болдорға менмәксе була.)*

Уңғанбикә. Тороп тор! Беҙгә Ҡотләхмәт менән алдым-бирҙем булды инде.

Әжмәғол. Бирермен мин уға алдым-бирҙемде!.. *(Әтәсләнеп егеткә ташлана.)* Һөйәгеҙ онтайым хәҙер! Мошенник!

Уңғанбикә. Ҡарағыҙ әле бынау әҙәмгә! Ҡыҙ урланым тип, ҡырҡ йыл ҡороға маҡтанып йөрөнө. Үҙе бер ҡарсығын да һаҡлай алманы. Ир тиергәме әллә сир тиергәме быны?

Әжмәғол. Әйҙә, ҡарсыҡ, нимә әйтһәң дә әйт, тик үткәнде хәтерләмә. Әйҙә яйлап ҡына ҡайтып китәйек. *(Егеттәргә.)* Мин һеҙҙең арт һабағығыҙҙы уҡытырмын әле! Әйҙә, ҡарсыҡ.

Уңғанбикә. Юҡ инде, луфкауайҙарға ултырып килеп, йәйәү ҡайтыр хәлем юҡ. Луфкауай килтер.

Әжмәғол. Ҡайҙан алайым мин уны?

Уңғанбикә. Кәрәккәс, кеше таба бит, һин дә тап.

Әжмәғол *(ары-бире ҡарана, Дәүләтбай эргәһенә килә).* Дәүләтбай туған, оло башымды кесе итеп һорайым, һүҙемде йыға күрмә.

Дәүләтбай *(Туҡтабикәгә ҡарай).* Туҡтабикә ни әйтер?

Туҡтабикә. Ниңә газогенераторный двигателеңде алып килмәнең? Шуға ултырып ҡайтыр инең.

Әжмәғол. Улай итмә инде, килен.

Туҡтабикә. Ярар, еңгә үҙебеҙҙең янға һыйыр әле. Әйҙә, Уңғанбикә еңгә...

Ҡуҙғала башлайҙар. Мөхәммәтша Йәмилә эргәһенә болдорға менеп баҫа.

Уңғанбикә. Тороп тороғоҙ саҡ ҡына. Үҙ туйымдың никахын үҙем уҡытып китәйем әле, булмаһа... Башлағыҙ, йәштәр!..

Ильяс *(гармунды Шөкөргә алып бирә).* Йә, Шөкөр, «Аҡтаныҡ»ты тарт.

Шөкөр. Их-ма! *(Уйнай.)*

Ильяс йыр башлай, бөтәһе лә күтәреп ала.

Б ө т ә һ е л ә. Аҡтаныҡ буйы әрәмә —
Тал ғына, муйыл ғына,
Аҡтаныҡ егеттәренә
Ҡыҙ урлау уйын ғына.
Уйын ғына, көлкө генә,
Йырла ла бейе генә,
Тик ниңәлер китеп барҙы
Кейәүҙең көйө генә.

Ҡ о т л ә х м ә т *(ҡушыла).*
Ҡыҙҙы урлап булманы ла,
Әбей урлап уңманым.

Б ө т ә һ е л ә. Шулай илгә дан тарата
Егеттәрҙең уңғаны.
Аҡтаныҡ буйҙары туғай,
Туғайында күл генә,
Оятыңа сыҙамаһаң,
Аяғүрә үл генә.

Ҡ о т л ә х м ә т. Их-ма! *(Баҫҡан еренән ҡапыл бөгөлөп төшә.)*

Ш а р ш а у

1958

Йырланмаған йыр

Өс шаршаулы драма

Ҡатнашалар:

Дүсмәт Ярлыҡапов — ҡала комитетенең икенсе секретаре.
Мәстүрә — уның бисәһе.
Япар Юлдашев — газета редакторы.
Дилбәр — Дүсмәттең ағаһының ҡыҙы. Институтта уҡыта.
Вәзир — газета эшсеһе. Дилбәрҙең ире.
Низам — художник.
Рәхимә — техникум студенткаһы. Ярлыҡаповтарҙа тора.
Арыҡбаев — предприятие директоры.
Гөлбикә — тегенсе ҡыҙ.
Ҡарт — уҙғынсы.
Зәйтүнә — Ярлыҡаповтың секретаре.
Исмәғил — Рәхимәнең ауылдашы.

Ваҡиға 1954—1955 йылдарҙа бара.

БЕРЕНСЕ ШАРШАУ

Ярлыҡаповтар дачаһы. Зал. Бер яҡ стенаға һунар мылтығы, патрондар эленгән. Өҫтәлдәге вазаға шыңә төшкән сәскәләр һәм ҡыҙара башлаған саған япраҡтары ҡуйылған. Залға бер яҡтан ике ишек сыға. Тәҙрәләр асыҡ. Саҡ ҡына һарғая башлаған ҡыуаҡтар күренә. Аяҙ көн кискә ауышып бара. Август аҙаҡтары. М ә с т ү р ә яңғыҙ. Ул ҡырҡты уҙған, ләкин әле шиңеп бөтмәгән матур, һылыу бисә. Мәстүрә эске бүлмәнән киҫелмәгән сәскәле ситса алып сыға. Уны иңенә ҡуйып, көҙгө эргәһенә килә.

М ә с т ү р ә. Ни эшләп оҙаҡланы был Гөлбикә? Ошо арала тектереп киймәгәс, ул күлдәктең ни ҡыҙығы ҡала? *(Ситсаны әйләндергеләп ҡарай.)* Биҙәктәреләә көҙгө япраҡтар төҫлө, моңһоуҙар. Был күлдәкте кейгәс, үҙем дә бик яманһыу күренермен, ахыры. Хәйер, барыбер түгелме ни?.. Элегерәк яңы кейем бөтөрөп кейеү үҙе бер шатлыҡ була торғайны. Ә хәҙер кейем бөтөрөүҙең дә ҡыҙығы ҡалманы. Көҙгө сәскә кеүек йәшәлә инде шунда — төҫө бар, хуш еҫе юҡ. *(Ситсаһын шул алдында тотҡан көйө тәҙрә эргәһенә бара, алыҫҡа ҡарай.)* Ҡайһылай һиҙҙермәй генә боҫоп килә көҙ. Әле йәй бөтмәгән, ә көҙ башланды ла инде.

Я п а р ҡапыл тәҙрә ҡаршыһына килеп баҫа. Ул аҡ сәсле, уртаса буйлы, ҡаҡса кеше. Илле тирәһендә. Өҫтөндә таушала төшкән костюм. Аяғында ҡара ботинка. Һөйләгәндә баҫым менән һөйләй.

Я п а р. Эйе, көҙ етә, дачниктәр! Һаумы, Мәстүрә.

М ә с т ү р ә *(һиҫкәнеп китә).* Ә?.. Яп-пар ағай?..

Я п а р. Эйе, мин. Ниңә шаҡ ҡаттың? Йә, күрешәйек.

Мәстүрә ситсаһын күкрәгенә ҡуя, унан атып бәрә. Тәҙрә аша күрешәләр.

М ә с т ү р ә. Тәҙрә аша күрештек, хәйерлегә булһын.

Я п а р *(шаярып)*. Амин, шулай булһын.

М ә с т ү р ә. Япар ағай, өйгә рәхим ит...

Я п а р. Килгәс, инмәй китмәм. *(Ишеккә үтә.)*

М ә с т ү р ә. Ошо Япар ағай кәүҙәгә лә ҙур түгел, ә ул килеп инһә, өй тула ла китә торғайны. Бына әле лә...

Я п а р *(инә)*. Ел-ямғыр ситләтеп үткән, ахыры, үҙеңде, Мәстүрә, бер ҙә үҙгәрмәгәнһең.

М ә с т ү р ә. Әллә инде...

Я п а р. Ә Дүсмәт нисек?

М ә с т ү р ә. Әүәлгесә көн-төн башы эштән сыҡмай.

Я п а р. Эйе, горкомда икенсе секретарь булыу еңел эш түгел. Күпме кешенең хәстәрен хәстәрләргә кәрәк бит уға.

М ә с т ү р ә. Һеҙ һуң, Япар ағай, ҡайҙа шулай ғәйеп булдығыҙ? Әллә биш-алты йыл үтеп китте инде.

Я п а р. Һигеҙ йыл. Бәләбәй яғында нефть сиҙәме күтәрәбеҙ, Мәстүрә, ғәжәп тәмле эш. Әле бында кәңәшмәлә йөрөнөм.

М ә с т ү р ә. Һигеҙ йыл... Шул тиклем ғүмер үтеп тә киттеме ни әле!

Я п а р. Ғүмер үтә, Мәстүрә. Ул үткән һайын, йәшлек дуҫтары яҡыная бара. Хатта һағындыра. Бына һеҙгә лә атлай-югерә тигәндәй килдем.

М ә с т ү р ә. Бик рәхмәт. Дүсмәт тә шатланып бөтә алмаҫ инде!

Я п а р *(ҡараштырып)*. Дачағыҙ һәйбәт икән. Йыл да сығаһығыҙмы?

М ә с т ү р ә. Йыл һайын. Ҡояш саҡ ҡына йылыта башлағас та, күсенеп киләбеҙ. Ә быйыл ҡышҡа ла ҡалабыҙ. Ҡалалағы өйөбөҙҙө һиплəйҙәр.

Я п а р. Беҙ бәләкәй саҡта, өйҙә тараҡан һәләк күп була торғайны. Өй саҡ ҡына йылынһа, улар ярыҡтарҙан сығып, бөтә ергә тарала, ә өй һыуына башлаһа, яңынан тишек-тошоҡҡа йәшеренеп бөтә ине.

М ә с т ү р ә *(аңламай)*. Шөкөр, беҙҙә тараҡан юҡ. Нимә эшләп һеҙ ҡапыл ул хаҡта хәтерләнегеҙ әле?

Я п а р *(көлөп)*. Мин дачниктәрҙе шул эреле-ваҡлы ҡара, ҡыҙыл, ала тараҡандарға оҡшатам.

М ә с т ү р ә. Һеҙ һаман да әсе теллеһегеҙ икән әле, Япар ағай.

Я п а р. Хәҙер тағы ла әсерәк. Арыш сүпрәһе торған һайын нығыраҡ әсей төшә бит.

М ә с т ү р ә. Улай булғас, һеҙ, ҡарт сүпрә, әсей ултырығыҙ, мин тиҙ генә сәй әҙерләйем. *(Сыҡмаҡсы була.)*

Я п а р. Кәрәкмәй. Ҡабыр ерем дә юҡ. Мин Дүсмәтте көтәм. Һин һөйләй ултыр.

М ә с т ү р ә. Нимә һөйләйем?

Я п а р. Балалар, Дилбәр хаҡында.

М ә с т ү р ә. Балалар икеһе лә Свердловскиҙә уҡый. Ошо көндәрҙә генә оҙаттыҡ. Дилбәр хәҙер үҙе ҙур кеше. Институтта уҡыта. Кейәүгә сыҡты. Бөтәбеҙ ҙә бергә торабыҙ.

Я п а р. Бына ғүмер. Кейәүе кем?

М ә с т ү р ә. Газетала эшләй. Вәзир Ҡәнзәфәров тигән егет. Кемлеген белеп бөтөрә алғаным юҡ әле. Дүсмәт үҙен бик ярата мәгәр. Хатта *(көлөп)* үҙе башҡоҙа булды.

Я п а р. Вәзир Ҡәнзәфәров... Яҙыуына ҡарағанда, сос егеткә оҡшай.

М ә с т ү р ә. Сосораҡ шул.

Я п а р *(стеналағы һунар ҡоралдарын ҡарап йөрөй)*. Дүсмәт ныҡлап алып айыу-бүре ауларға тотонған, ахыры.

М ә с т ү р ә. Юҡ. Кейәү артынан килгән малдар улар.

Я п а р. Кейәү шулай хәтәр һунарсымы ни?

М ә с т ү р ә. Әлләсе, бишенсе ай эленеп тора. Ҡул тейҙергән кеше юҡ. Ҡыҫыр мылтыҡ ул.

Я п а р. Мылтыҡтың да ҡыҫыры буламы икән ни? *(Көлә.)*

М ә с т ү р ә. Атмағас ни, аптырап әйтәм инде.

Я п а р *(үҙалдына)*. Ҡыҫыр мылтыҡ тиген, ә? Үҙе мылтыҡ, ҡот осҡос нәмә, үҙе — ҡыҫыр!

Тыштан уҡ һөйләнеп, Г ө л б и к ә инә. Ул ҡаҡса ғына, буйға бәләкәс кенә 20—22 йәшлек ҡыҙ. Башҡа тегенселәр кеүек алдашмай. Ләкин күргән-белгәнде түкмәй-сәсмәй һөйләргә ярата. Кеше шатлығы менән шатлана белә.

Г ө л б и к ә. Көнө лә көнө! Бөтә донъя, ысын гәрәбә төҫлө, үтәнән-үтә күренеп тора. *(Япарҙы күрмәй.)* Көтә-көтә арып бөткәнһегеҙҙер, Мәстүрә апай, асыуланмағыҙ инде. Башта Тәслимә апайҙарҙа, унан ми-

нистр Ҡорҙашовтарҙа... *(Япарҙы күреп ҡатып ҡала.)* Ҡунаҡ бар икән дәбаһа! *(Ҡул һуҙып, Япарға бара.)* Һаумыһығыҙ — Гөлбикә.

Я п а р. Арыубыҙ әле, Гөлбикә туташ.

Г ө л б и к ә. Туташ булырға мин боронғо ҡыҙ түгел дә, ағай...

М ә с т ү р ә. Ваҡытһыҙыраҡ саҡ бит әле, Гөлбикә. *(Япарға.)* Бик оҫта тегенсе ул беҙҙең Гөлбикә.

Г ө л б и к ә. Улайһа, мин икенсе ваҡытта килермен, йәме, Мәстүрә апай. *(Сыға башлай.)*

Я п а р *(Мәстүрә ырғытҡан ситсаны дивандан барып ала. Гөлбикәгә һуҙа).* Мәгеҙ, үлсәгеҙ, киҫегеҙ. Мин һеҙгә ҡамасауламайым.

М ә с т ү р ә. Һуңынан, Япар ағай, һуңынан...

Я п а р. Һуңынан түгел, хәҙер. Эш кешеһе үҙ эшендә булырға тейеш. Дүсмәттең бүлмәһе ҡайҙа? Мин шунда ултырып торормон.

М ә с т ү р ә. Улайһа, Япар ағай, һеҙ журнал ҡараштырып ултырығыҙ. Беҙ хәҙер бөтөрөрбөҙ. *(Япарға ишек асып күрһәтә. Гөлбикә ситсаны алып ҡарай.)*

Г ө л б и к ә. О, хәҙер был иң модный тауар. Һары сәскәле ситса өсөн Мәскәүҙә үлеш, ти, бит. *(Үлсәүен ала.)*

М ә с т ү р ә. Мин һине төшкә саҡлы уҡ көткәйнем.

Г ө л б и к ә. Эй, Мәстүрә апаҡайым, башта Тәслимә апайҙарҙа булдым. Йөн күлдәк тектерә. Беләһең бит инде, Тәслимә апайҙың иңен-буйын үлсәп сығырға ғына бер сәғәт ваҡыт кәрәк. Етмәһә, үҙе холоҡһоҙ.

М ә с т ү р ә. Холоҡһоҙ булып, нимә эшләй һуң ул?

Г ө л б и к ә. Имеш, күлдәктәренең биле нескә, иңбаштары ҡыйғас булһын, осалары һыланып торһон. Ә һин бына һылап ҡара Тәслимә апайға. *(Мәстүрәнең үлсәүен ала башлай.)*

М ә с т ү р ә. Йөрәге ауырыу бит уның.

Г ө л б и к ә. Йөрәге ауырыу булғас, шул тиклем ашамаһын... Нәфсеһен тыйһын. Ярамһаҡланып әйтмәйем, Мәстүрә апай, һеҙгә кейем тегеү үҙе бер рәхәт. Килмәгән ерегеҙ юҡ. Муйындарығыҙ шалҡан төҫлө апаҡ, билегеҙ һығылмалы, осаларығыҙ тап үҙ урынында, күкрәктәрегеҙ, ҡыҙҙар күкрәге кеүек, ултырып тора. Торғаны менән кейем ҡалыбы инде. *(Мәстүрәне әйләнеп йөрөй.)*

М ә с т ү р ә. Һин, Гөлбикә, бөтөнләй ат маҡтаған кеүек, маҡтап ташланың мине...

Г ө л б и к ә. Эй, Мәстүрә апай, шундай һылыу аттар була, үҙҙәренә иң һуңғы фасон буйынса ебәк күлдәк тегеп кейҙерге килә. Ә һеҙ был күлдәк өсөн ниндәй фасон һайлар инегеҙ?

М ә с т ү р ә. Быгамы? Балерина Иҙелбаеваның Парижда тектереп ҡайтҡан сыбар күлдәге бар бит.

Г ө л б и к ә. Теге шыршы урманы төшкәнме?

М ә с т ү р ә. Юҡ, шыйыҡ һарыға йәшел сиңерткә һүрәте төшкән.

Г ө л б и к ә. Ә-ә-ә. Иҫемә төштө. Асыҡ яғалы, бик килешер ул һеҙгә. Улар менән һеҙ табындарҙа осрашмайһығыҙ. Шулай булғас, күсерәбеҙ ҙә ҡуябыҙ.

М ә с т ү р ә. Тик яғаһын ул тиклем үк асыҡ яһама, мин артистка түгел бит. Йәш яғы ла бар...

Г ө л б и к ә *(эйелә)*. Оҙонлоғон күпмерәк итәбеҙ? Шулай ярармы? *(Сирағына төртөп күрһәтә.)*

М ә с т ү р ә. Таман булыр.

Г ө л б и к ә *(ситсаны ала)*. Бик матур күлдәк буласаҡ. Шатлыҡ менән кейергә генә яҙһын...

М ә с т ү р ә. Ни эшләп һин, Гөлбикә, моңһоу ғына итеп ҡапыл ундай теләк теләп ҡуйҙың әле?

Г ө л б и к ә. Былай ғына. Ҙур кешеләрҙә әллә нисек хәсрәт күберәк була шул.

М ә с т ү р ә. Ҡайғы-хәсрәт ни ул ҙурын-бәләкәйен ҡарап йөрөмәйҙер ҙә.

Г ө л б и к ә. Йөрөй шул. Ҙур кешеләр өйөндә аш уңмаһа — хәсрәт, мәктәп балаһы икеле алып ҡайтһа — хәсрәт, бәләкәй малай өҫтөн сылатып керһә — хәсрәт, тектерелгән кейемдең килешмәгән ере килеп сыҡһа — хәсрәт, хатта кинола насар урын эләкһә лә — хәсрәт. Ә бала-саға институтҡа инә алмай ҡалһа — өйҙә ярты йыллыҡ траур. Ә беҙҙең кеүек простой кешеләр ундай нәмәләрҙе иҫәпкә лә алмай.

М ә с т ү р ә. Кешеһенә ҡараптыр инде.

Г ө л б и к ә. Әллә тағы. Күргәнемде әйтәм. Ана, министр Ҡорҙашовтың уртансы малайы институтҡа эләкмәй ҡалған. Бер аҙна инде бөтә өй эсе ҡанлы йәш түгеп ултыра.

М ә с т ү р ә. Һәйбәт уҡый ине бит ул бала.

Г ө л б и к ә. Күрәһең, унан да һәйбәтерәктәр күп булғандыр. Ҡорҙашовтың бисәһе иренә әйтә: «Бар,

институт директоры менән һөйләш», — ти. Тегеһе ҡарыша: «Үҙем дә бармайым, һиңә лә рөхсәт итмәйем, ундай замандар үтте инде, — ти. — Ана заводҡа эшкә керһен, арыш икмәгенең тәмен белер. Беҙ ҙә эшләп уҡыныҡ», — ти. Ә ағай-энеләре теге малайҙың күҙен дә астырмайҙар, өтөп бараларҙар: «Семьяға хурлыҡ килтерҙең!» — тиҙәр. Теге бахыр бала, аптырағас, толчоктан тире тун, олтан һалған быйма, ҡолаҡсын бүрек алып ҡайтҡан. «Северный полюс-четырегә китәм», — ти.

Мәстүрә. Бахыр бала...

Гөлбикә. Китһен, әйҙә, атаһы әйтмешләй, икмәктең тәмен белер.

Теге яҡта Япар барын оноталар.

Мәстүрә. Арыш икмәге тигәс, әйтәйем әле, беҙ ҙә Дүсмәт менән арыш икмәген бик яратып ашайбыҙ. Эшсе-крәҫтиән тамағы бит, ни тиһәң дә... Күлдәкте лә, күрәһең, ситсанан тектерәбеҙ. Дүсмәт әйтмешләй, ябай кешеләрҙән айырылмаҫҡа кәрәк.

Гөлбикә. Бына үлсәп тә бөтөрҙөм. Ярай. Иртәгә тағы килеп сығырмын әле, көндәр йылы саҡта, рәхәтләнеп кейеп ҡалырһығыҙ. *(Йыйына.)* Эй, яратам да һуң ошо йәй айҙарын...

Мәстүрә. Йәйҙе кем яратмай, Гөлбикә!.. Ә һеҙ йәштәр өсөн уның сәскәләре, баҡсалары, тансалары, тағы мең төрлө шатлыҡтары бар.

Гөлбикә. Йәйҙең тағы бер яғы бар, Мәстүрә апай. Йылы саҡта ҡатын-ҡыҙҙар мин теккән күлдәктәрҙе кейеп йөрөй. Эшемдә кеше күрә. Кейеме килешеп торған ҡатын артынан мин һиҙҙермәй генә икешәр-өсәр квартал эйәреп барам. Минең ҡулдарым кешене нисек матурлай, тип ҡыуанам. Шатлығым эсемә һыймай. Мин теккән кейемдә ҡәҙерһеҙ кейгәнде күрһәм, эсем әрней. Ҡулдарым эшкә бармаҫ була. *(Пауза.)* Көҙлө-ҡышлы хет тек, хет текмә, барыбер берәү ҙә күрмәй. Театрға ғына бармаһалар...

Мәстүрә *(ғәжәпләнеп тора)*. Ысынлап та, үҙ эшеңде ситтән күреү ҡыҙыҡтыр, ә?

Гөлбикә. Күңелле, бик күңелле, Мәстүрә апай. Ярай, мин китәйем. *(Нәмәләрен сумкаһына һала.)* Иртәгә килермен.

М ә с т ү р ә *(ишеккә тиклем оҙата. Ҡарап ҡала)*. Бәләкәсем, шатлана белеү ниндәй ҙур бәхет!

Я п а р *(сыға, сәғәтенә ҡарап)*. Һин кисер мине, Мәстүрә, йомошланмаған бик ҡыҫтау бер йомошом иҫемә килеп төштө. Миңә китергә кәрәк.

М ә с т ү р ә. Исмаһам, Дүсмәт ҡайтҡанды көтөгөҙ.

Я п а р. Беләһең бит мине: ҡалған эшкә ҡар яуғанды яратмайым.

М ә с т ү р ә. Беләм дә...

Я п а р. Күңелеңә ауыр алһаң да, әйтәйем әле, Мәстүрә.

М ә с т ү р ә. Ә, нимә? Әйтегеҙ, Япар ағай.

Я п а р. Ишек асыҡ ҡалғайны, һеҙ үтә ҡысҡырып һөйләштегеҙ. Ирекһеҙҙән тыңларға тура килде.

М ә с т ү р ә. Хоҙайым! Япар ағай! Йыйын юҡ-барҙы һөйләп эсегеҙҙе бошороп бөтөргәнбеҙҙер инде.

Я п а р *(тыныс)*. Юҡ, эсем бошманы, йәнем әсенеп китте. Ҡыҙғанып ҡуйҙым үҙеңде. Был һинме, Мәстүрә?

М ә с т ү р ә. Һеҙ мине бөтөнләй аптыраттығыҙ, Япар ағай.

Я п а р. Сәйер, сәйер.

М ә с т ү р ә. Нимәһе сәйер?

Я п а р. Дүсмәт менән татыу тораһығыҙмы?

М ә с т ү р ә. Сәйер һорау.Ниңә, былай татыу торабыҙ.

Я п а р. Ярай, юл төшһә, тағы һуғылырмын әле. Йә, хуш!

М ә с т ү р ә. Мин ни тип әйтергә лә белмәйем инде, Япар ағай.

Я п а р *(Мәстүрәнең арҡаһынан ҡаға)*. Һин наборщик Йәғәфәр ҡыҙы Мәстүрә инең бит. Ә хәҙер ситса күлдәк кейеү йәки арыш икмәге ашау менән генә ябай халыҡтан айырылмаусы Мәстүрәгә әйләндеңме ни шулай? Быны мин ни тип әйтергә лә белмәйем. Йә, хуш. *(Ҡапыл боролоп сығып китә)*.

М ә с т ү р ә. «Сәйер, сәйер...» — ти ул. Нимәһе сәйер һуң әле? *(Пауза. Башын сайҡай.)* Күрәһең, сәйерҙер. *(Диванға килеп ултыра.)*

Н и з а м инә. Ул ҡултыҡ аҫтына ҡағыҙ менән ҡапланған ҙур ғына картина ҡыҫтырған. 24—25 йәштәрҙәге егет. Урта буйлы, күҙҙәре бик моңһоу. Мәстүрә уның ингәнен ишетмәй.

Н и з а м. Һаумыһығыҙ, Мәстүрә апай?

М ә с т ү р ә *(һиҫкәнеп китә).* Ә... Низам? Һаумы?

Н и з а м. Әллә борсоном инде? *(Тапанып тора.)*

М ә с т ү р ә. Уҙ тип әйтер инем, Дилбәр өйҙә юҡ.

Н и з а м. Улай икән. Мин уйлағайным... Һеҙҙе борсоном, ахыры!

М ә с т ү р ә. Юҡ, Низам, ниндәй борсоу булһын, ти. *(Низамды баштан-аяҡ ҡарап сыға.)* Һаман да шул һүрәт төшөрөү эшендәме, Низам?

Н и з а м. Эйе.

М ә с т ү р ә. Өҫ-башыңды ла бөтәйтеп алғанһың икән. Шулай һәйбәт кенә эшләйһеңме ни?

Н и з а м. Эйе, һәйбәт кенә. Минең әҫәрҙәремде күргәҙмәгә ҡуйҙылар.

М ә с т ү р ә. Уҙ тип әйтер инем...

Н и з а м. Ярай, улайһа мин Дилбәр ҡайтҡанын тышта көтөрмөн. *(Сыға башлай.)*

М ә с т ү р ә. Күңелеңә ауыр алма, Низам, әйтмәй тура килмәй.

Н и з а м. Нимәне, Мәстүрә апай?

М ә с т ү р ә. Дилбәр — хәҙер ир ҡатыны. Һинең килеп йөрөүең Вәзиргә оҡшамаҫ. Һыуынырға тырыш.

Н и з а м. Биш ай инде мин һеҙҙең тупһағыҙға аяҡ баҫҡаным юҡ. Мин Дилбәрҙе, кейәүгә сыҡҡас, күргәнем дә юҡ.

М ә с т ү р ә, Шул тиклем ғүмер үтте ләме ни әле?

Н и з а м. Эйе, унан һуң биш ай түгел, минең өсөн биш йөҙ, биш мең йыл үтте... Биш мең йыллыҡ айырылышыу, аңлайһығыҙмы?

М ә с т ү р ә. Барыбер, Низам, күнегергә тура килер.

Н и з а м. Юҡ, күнекмәйем, Мәстүрә апай, үлгәнсе лә, үлгәс тә, күнекмәм. Ә һеҙ ҡурҡмағыҙ, мин һеҙгә һуңғы тапҡыр килдем.

М ә с т ү р ә. Беҙ ни эшләп ҡурҡайыҡ, ти, һин юлбаҫар түгел дә, мин тик Дилбәрҙең тормошо өсөн генә борсолам. Уҙып ултырыр инең, бәлки.

Н и з а м. Юҡ, мин урманда йөрөп торормон. Дилбәрҙе күрмәй, барыбер китә алмам. *(Картинаһын күтәреп, сығып китә.)*

М ә с т ү р ә. Быныһы ла бер мәжнүн. Типһә тимер өҙөрлөк егет, бер ҡыҙҙың йөрәген яулап ала алманы. Кит инде, биллаһи! Дүсмәте лә иртәле-кисле шул Вәзирҙе теленән төшөрмәне. Бер баланың башын бутарға күп кәрәкме ни? Күл уртаһында ултырған аҡ том-

бойоҡ кеүек кенә ҡыҙ ине Дилбәребеҙ... *(Эске бүлмәгә инеп китә. Сәхнә буш тора.)*

Дилбәр менән Рәхимә инә. Рәхимә таҡта сумаҙан, төйөнсөк тотҡан.

Дилбәр. Был беҙҙең өй, Рәхимә. Беҙҙеке тип, атайым менән бер туған ағайымдың өйө, мин 14 йәштән уларҙа үҫтем.

Рәхимә. Бик матур өй, кинолағы кеүек! *(Уҙмай тора.)*

Дилбәр. Уҙ, Рәхимә, уҙ, тартынма. Апай! Һин өйҙәме?

Мәстүрә *(инә)*. Өйҙә. Ҡайттыңмы? Ҡунаҡ алып килгәнһең икән дә. Һаумы, ҡыҙым.

Рәхимә. Иҫән генә тораһығыҙмы, Мәстүрә апай. Мин Рәхимә исемле.

Дилбәр. Рәхимәне мин үҙебеҙгә торорға алып килдем.

Мәстүрә. Беҙгә хәҙер хеҙмәтсе кәрәкмәй бит.

Дилбәр. Ул нефть техникумында уҡыясаҡ, уның торор ере юҡ.

Рәхимә. Әсәйем ауырыны ла, иртәрәк килә алманым. Ятаҡта урын бөткән. Нисек ауылға ҡайтайым инде, тип ишек төбөндә илап тора инем, Дилбәр апай үтеп барышлай алды ла китте. *(Саҡ-саҡ иламай.)*

Дилбәр. Апай, үтенеп һорайым, ҡалһын беҙҙә Рәхимә. *(Мәстүрәгә һыйына.)*

Рәхимә. Мин үҙем шундай бәләкәс булһам да, һәләк эш рәте беләм. Ҡул эше лә тотҡаным бар. Дәрестән буш саҡта ҡул арағыҙға керермен. Ҡалдырығыҙ мине, Мәстүрә апай.

Мәстүрә *(Дилбәргә)*. Ағайың ни әйтер бит?

Дилбәр. Һинең һүҙеңдән сыҡмаҫ ул. Үҙегеҙҙең балаларығыҙ ҙа ситтә.

Мәстүрә. Ярай, мин риза.

Дилбәр *(килеп ҡосаҡлап)*. Бына рәхмәт, апай. Мин тап шулай булыр, тип уйлағайным да.

Рәхимә *(Мәстүрәнең муйынына аҫылына)*. Рәхмәт, Мәстүрә апай! Был яҡшылығығыҙҙы ғүмергә лә, ғүмергә лә онотмам.

Мәстүрә. Рәхимә залда йоҡлар. Нәмәләреңде ана кухняға сығар, Рәхимә.

Рәхимә сыға.

Д и л б ә р. Эй апайым минең. *(Килеп һыйына.)* Был бала юл буйынса Туҡай шиғырҙарын һөйләп килде. Иҫ киткес матур һөйләй:

Ғалибанә яҡтырып, аҡрын ғына
Ал таң ата,
Моңланып, хәсрәтләнеп, ялҡау ғына
Аҡ ай бата.

Шиғыр яратҡан кеше насар күңелле булмай ул.

М ә с т ү р ә. Һинең өсөн бөтә кеше лә яҡшы күңелле инде.

Д и л б ә р. Юҡ, бөтәһе лә түгел. Мин ямандарҙы ла беләм. Ләкин барыбер донъя ла, кешеләр ҙә һәйбәт, апай! Мин урамға сыҡһам, табандарым ергә теймәй. Осорҙай булып барам. Ҡояш, ер, кешеләр — бөтәһе лә минең туғандарым төҫлө. Ә һауа... *(Тәҙрәгә килә.)* Зәп-зәңгәр һауа — үҙе генә лә бит ғүмерлеккә бирелгән бер матурлыҡ.

Р ә х и м ә *(кухнянән сыға, гөл төптәрен ҡарай).* Гөл төптәре кипкән. Һыу һибәйемме, Мәстүрә апай?

М ә с т ү р ә. Һип. Халыҡ йыйыла башланы. Мин дә аш-һыуҙы ҡарайым. *(Кухня ишегенә бара. Рәхимә гөлдәргә һыу һибеп йөрөй.)* Онотҡанмын да, Низам бында ине.

Д и л б ә р *(ҡаушап).* Низам? Ҡайҙа ул? Ниңә килгән?

М ә с т ү р ә. Һине көтә. «Урманда йөрөй торам», — тине.

Д и л б ә р *(тәҙрәгә килеп ҡысҡыра).* Низам! Низам! *(Сығып йүгерә. Тауышы ситтә ишетелә: «Низам!»)*

Р ә х и м ә *(һыу алып сыға. Кескәй гөл менән һөйләшә).* Һыуһаныңмы, бәләкәс? Мә эс, бәләкәй саҡта яңғыҙ йәшәү ҡыйын була шул. *(Ҙур гөлгә.)* Һин ҙурһың, сабыр ит. Һиңә лә сығарырмын. *(Тағы һыу алып сыға. Ҡарана.)* Бында бөтә бүлмәләр ҙә ҡунаҡ өйө кеүек икән, хатта унан да матурыраҡ! *(Нәмәләрҙе тотоп ҡарай, диванға ултырып ала. Үҙе бер аҙ шикләнә лә. Мәстүрәнең көҙгөлө туалет өҫтәле ҡаршыһына килеп ултыра. Көҙгөгә ҡарана. Башын борғолай.)* Мин дәрестәремдә ошонда әҙерләрменме икән? Ярар, ҡайҙа ҡушһалар, шунда әҙерләрмен.

Д и л б ә р Н и з а м д ы һөйрәп керткәндәй етәкләп кертә.

Д и л б ә р. Ғүмер буйы ҡырыҫ булдың, Низам.

Н и з а м. Ә һин мине ғүмер буйына малай урынына күрҙең.

Д и л б ә р. Малай булғас.

Р ә х и м ә *(аптырап ҡарап тора).* Ирегеҙ, иптәшегеҙ ошомо ни, Дилбәр апай? *(Килеп күрешә.)* Һаумыһығыҙ!

Н и з а м *(Рәхимәне, һүрәткә төшөргәндәге кеүек, ҡарап ала).* Ә һин кем?

Р ә х и м ә. Мин — Рәхимә. Исемемдән башҡа хәҙергә бер нәмәм дә юҡ әле минең.

Д и л б ә р. Рәхимә, бар һин баҡсаға сығып, һуған йолҡоп кер. Ана беҙҙең түтәлдәр! Күп йолҡ, йәме.

Р ә х и м ә. Ярай, апай. *(Шым ғына сығып китә.)*

Д и л б ә р. Һине етәкләп ултыртмаһаң, ултыра ла белмәҫһең... *(Белә генән тотоп килә.)*

Н и з а м. Мин хушлашырға килдем.

Д и л б ә р. Китәһеңме ни?

Н и з а м. Юҡ, китмәйем. Мин өмөтөм менән хушлашырға килдем, Дилбәр.

Д и л б ә р. Хәҙер бер нәмә лә үҙгәртеп булмай бит, Низам.

Н и з а м. Ул башта уҡ шулай ине, һин мине ғүмер буйы иптәш күрҙең, ләкин ярата алманың. Йыуашлығым өсөн ҡыҙғандың ғына. Ә Вәзир йылғыр ул, осҡон кеүек. Мин һине ғәйепләмәйем.

Д и л б ә р. Вәзиргә ҡағылмайыҡ.

Н и з а м. Ҡағылмайыҡ. *(Картинаны аса.)* Хәтерең дәлер, дүрт йыл элек ана тегендә, Ҡариҙел ярында, һинең рәсемеңде яһай башлағайным... Этюд эшләгәйнем...

Д и л б ә р. Беҙ икебеҙ ҙә егермелә инек ул ваҡытта.

Н и з а м. Дүрт йылымды мин ошо портретка арнаным. *(Аса.)* Оҡшағанмы?

Д и л б ә р. Оҡшаған да, ләкин мин был тиклем матур түгел бит.

Н и з а м. Бында һинең матурлығыңдың йөҙҙән бер өлөшө лә юҡ, Дилбәр, ләкин кисер, ҡулдарымдың һәләтлелеге шунан артығына етмәне.

Д и л б ә р *(хайран ҡалып ҡарап тора. Башын сайҡай).* Был мин түгел, һинең хыялың был, Низам.

Н и з а м. Нимә генә булмаһын, дүрт йыл ғүмерем был. Ә ул ғүмер һинеке, һәр бер секунды һиңә арналды ул ғүмерҙең. Мин уны һиңә килтерҙем, мә ал, Дилбәр! Зинһар, ал!

Д и л б ә р. Үҙеңдә ҡалһын, мин был тиклем ҙур иҫтәлеккә хаҡлы түгелмен бит.

Н и з а м. Ҡотҡар мине! *(Пауза.)* Уны күргәҙмәгә ҡуйғым килмәй. Һатырға намыҫым, яндырырға кәсөм етмәй. Йәшерен гонаһ йәки йәшерен алла кеүек ул миңә. Һис нәмә эшләтә алмайым. Бүлмәмдә эленеп тора. Төндәрен йоҡлар-йоҡламаҫ мин уға ҡарап ятам. Ул — һинең рәсемең түгел, ә үҙемдең йөрәгем шулай эленеп тора, имеш. Үҙенән тып-тып-тып ҡан тама. Һушыма киләм. Ҡаршы стеналағы сәғәт теле тыҡ-тыҡ-тыҡ ваҡыт һанай. Аҡылдан яҙырға мөмкин.

Д и л б ә р *(Низамдың маңлайына ҡулын ҡуя).* Етер, Низам, етер, һөйләмә...

Н и з а м *(үҙен ҡулға ала).* Артына бер йыр ҙа күсереп йәбештерҙем. Ул йырҙы һин яҡшы беләһең. *(Ҡысҡырып уҡый.)*

Һыуҙарға һыуһап йөрөнөм,
Үҙем — һыу буйҙарында.
Ғүмеремдең буйҙарына
Булырһың уйҙарымда.

Мин дә бала саҡтан уҡ ғүмер буйы һинең менән гел бергә булдым. Ләкин ғүмер буйы...

Д и л б ә р. Ә ниңә беҙгә яҡын дуҫтар булып ҡалмаҫҡа?

Н и з а м. Башҡа йыуаныс ҡалмағас, шулай: «Дуҫ булайыҡ», — тиҙәр инде. Уҙған йыл мин ауылда һабантуйҙа булдым. Көрәшселәрҙе ҡараным. Икеһе бигерәк сая көрәште. Һуңынан еңгәненә һарыҡ бирҙеләр, ә еңелгәненә кәзә бәрәсе килтереп тотторҙолар. Бәрәс менән йыуатма һин мине, Дилбәр. Мин еңелдем, ләкин ғорурмын.

Д и л б ә р. Бәлки, һин хаҡлылыр. Беҙгә, бәлки, бөтөнләйгә күрешмәҫкә кәрәктер.

Н и з а м. Бәлки... Мә, рәсемде ал, элергә теләмәһәң, берәй ергә йыйып ҡуй. Ул бит ғүмерҙең ҡартаймай торған бер киҫәге. Шәфҡәтле бул һин уға.

Дилбәр рәсемде ала, диванға һөйәй.

Бына хәҙер китһәм дә ярай.

Д и л б ә р. Мин һине ҡал тип ҡыҫтай алмайым.

Н и з а м. Аңлайым. *(Ишеккә бара.)* Бир ҡулдарың-

ды. *(Дилбәр ике ҡулын да һуҙа. Низам оҙаҡ ҡыҫып тора.)* Йә, хуш! *(Китмәксе була.)*

Дилбәр. Низам! *(Уның муйынынан ҡосаҡлай, үпмәй, башын Низамдың ҡулбашына һала, тағы ҡыҫып ҡосаҡлай. Дилбәр ҡосаҡлағанда, Мәстүрә сығырға итә, күреп, кире борола.)* Хәҙер бар, кит инде, бала сағым, йәшлегем минең! Хуш!

Низам. Тик бер генә нәмәне үтенәм һинән — ҡыҙғанма мине. *(Ҡапыл боролоп сығып китә.)*

Дилбәр *(башта ҡуҙғалмай, унан ҡапыл ишеккә ташлана).* Әйләнеп ҡарармы икән?

Бер ус йәшел һуған тотоп, Рәхимә инә. Ул болдорҙа Дилбәрҙе күргән, ғәжәпләнгән.

Рәхимә. Былай булғас, теге ағай Дилбәр апайымдың ире булып сыҡманы. Ниңә ире түгел икән? Бик һөйкөмлө кеше бит. Дилбәр апай үҙе ағасҡа һөйәлгән, үҙенең күҙҙәренән мөлдөрәп йәш аға. Ниңә илай икән? Шундай ҙур кеше, институтта уҡыта торған апай, ерле юҡҡа ғына иламай торғандыр. *(Үҙенең күҙенән йәш аға.)* Иламай түҙеү мөмкин түгелдер, күрәһең. *(Илай.)*

Мәстүрә *(сыға).* Дилбәр ҡайҙа, Рәхимә?

Рәхимә. Өй алдында тора.

Мәстүрә. Ә һин ниңә илайһың?

Рәхимә. Мин ашҡа һуған өҙҙөм, бына, мә, апай...

Дилбәр инә.

Мәстүрә. Дилбәр! Бына тағы, етмәһә...

Дилбәр. Борсолма, апай, ул бөтөнләйгә китте. Тик ниммәмделер үҙе менән алып китте. Шуға ғына яманһыу.

Рәхимә *(ситкә әйтә.)* Моғайын, мәктәптә бергә уҡыған иптәшелер әле, минең менән Исмәғил кеүек...

Мәстүрә *(рәсем эргәһенә килә. Әйләндереп ҡарай).* Абау, тап фәрештәһең бит, туғанҡайым.

Дилбәр. Ҡанатһыҙ фәрештә.

Рәхимә. Эй, оҡшаған...

Мәстүрә. Хәҙергә йыйыбыраҡ ҡуй. Вәзир алдында уңайһыҙ. Әллә ни уйлауы бар.

Дилбәр. Уйлаһасы.

Мәстүрә. Улай тимә. Бына ошолай төр ҙә шкаф артына ҡуй. *(Портретте төрөп бирә.)*

Д и л б ə р. Ярай, һинеңсə булһын. *(Үҙ бүлмəһенə инеп китə.)*

Дүсмəт инə. Ул урта буйлы, тулы ғына кəүҙəле кеше, ыҡсым ғына кейенгəн. Фуражкаһын һала, Мəстүрəне һүҙһеҙ генə маңлайынан үбə, Рəхимəгə ҡарап ала, өндəшмəй. Ул, папкаһын тотоп, тура үҙ бүлмəһенə уҙа. Папкаһын ҡуйып сыға. Ике ҡулы менəн сəсен һыйпай. Ул тештəрен күрһəтмəй генə бик йыш йылмая. Лəкин йылмайыуы ни аңлатҡанын белеп булмай — шатлыҡмы, хəйлəме, мысҡыллаумы?

Д ү с м ə т *(еҫкəнеп йылмая).* Ашҡа һуғанды күберəк һалғанһығыҙ, ахыры. *(Рəхимə һиҫкəнеп китə.)*

М ə с т ү р ə. Көндəгесə инде.

Д ү с м ə т *(йомшаҡ ҡына).* Ҡайҙа беҙҙең эшем эйəлəре?

М ə с т ү р ə. Дилбəр өйҙə, Вəзир ҡайтмаған əле.

Д ү с м ə т. Дилбəр!

Д и л б ə р. Нимə, ағай?

Д ү с м ə т. Ултырышығыҙ. *(Рəхимəнəн башҡалар ултыра.)* Бынан егерме биш йыл элек һинең атайың, Дилбəр, йəғни минең бер туған ағайым Ишкилде Ярлыҡапов, колхоз төҙөшөп йөрөгəндə, дошман ҡулынан һəлəк булғайны.

Д и л б ə р. Ниңə хəтерлəтəһең инде уны?

Д ү с м ə т. Сабыр ит. Ул саҡ үҙем дə — Мəстүрə белə — ғаризалар яҙып бөткəс, китə алмай ҡалдым.

М ə с т ү р ə. Ниңə, Ватан һуғышы башланғас та, китергə беренсе телəк белдереүсе һин булдың инде, тик ебəрмəнелəр генə.

Д ү с м ə т. Һүҙ ул хаҡта бармай. *(Урынынан тора. Мəстүрə менəн Дилбəр ҙə тора.)* Мин һеҙгə белдерəм: мин, партия саҡырыуына яуап итеп, ауылға эшкə ебəреүҙе һорап ғариза бирҙем. Горком секретаре, тимəк, мин үҙем был эштə юл күрһəтəм.

Башҡалар аптырабыраҡ ҡалалар. Лəкин Дүсмəт көткəнсе үк эффект тыумай.

М ə с т ү р ə. Үҙең төптəн уйлағанһыңдыр инде.

Д ү с м ə т. Бик төптəн. *(Дилбəргə.)* Һинең атайыңдың эшен ҡулдан килгəнсə дауам иттерергə китəм. Заман шуны талап итə. Заман!

Д и л б ə р. Рəхмəт, ағайым! Юғиһə ҡайһы берəүҙəр һөйлəгəндə күкрəк һуғалар, эшкə күскəндə, ышыҡҡа ҡасалар.

Д ү с м ә т *(йылмая).* Беҙ энтузиастар тоҡомо... *(Мәстүрәгә.)* Ә һин нисек уйлайһың?

М ә с т ү р ә. Мин һинең бисәң, командир бисәһе.

Д ү с м ә т. Тимәк, ҡаршылыҡ юҡ?

М ә с т ү р ә *(баш ҡаға).* Юҡ.

Д ү с м ә т *(Рәхимәгә, шаярып).* Ә һин?

Р ә х и м ә. Минме?

Д ү с м ә т. Ауылға китәһеңме?

Р ә х и м ә. Мин әле кисә генә ауылдан килдем. Юлдар ифрат бысраҡ. Килә-килә ыҙаланып бөттөк. Һеҙ юл төшкәсерәк ҡуҙғалығыҙ инде, ағай.

Д ү с м ә т *(ҡарап тора).* Ә һин кем булаһың һуң әле?

Д и л б ә р. Мин уны үҙебеҙҙә торорға алып килдем. Ул студентка.

Д ү с м ә т *(Мәстүрәгә, Дилбәргә ҡарап тора).* Торорға? Ныҡлап уйлаштығыҙмы һуң?

М ә с т ү р ә. Уйлаштыҡ, бик уйлаштыҡ.

Д ү с м ә т *(йылмая).* Юғиһә ҡатын-ҡыҙ күп ерҙә тауыш ҡуйы була...

Р ә х и м ә. Үҙем шундай ғына булһам да, минең холҡом һәләк һәйбәт, ағай.

Д и л б ә р. Рәхимәнең беҙгә килеүе бик йәтеш тә булып сыҡты. Үҙегеҙ китеп барһағыҙ, бынау тиклем өйҙә Вәзир менән икәүебеҙ генә аҙашып бөтәрбеҙ юғиһә.

Д ү с м ә т. Аҙашһағыҙ, табышырһығыҙ әле. *(Рәхимәне бармағы менән ымлап саҡыра. Теге килә. Һалҡын ғына арҡаһынан ҡаға.)* Улай холҡоң да һәйбәт булғас, ҡалырһың. Ҡара һин уны, һабағыңды яҡшы уҡы.

Р ә х и м ә. Тешем-тырнағым менән тырышырмын.

Д ү с м ә т. Бына шулай. Ҡарт көндә бер һелкенеп алырға булдыҡ... *(Тора, йөрөнә.)* Үҙемә мылтыҡ һатып алырға кәрәк булыр... *(Өҫтәлдәге газеталарҙы ҡарай.)*

Тышта мотоцикл тауышы ишетелә. Тына. Рәхимә тәҙрәгә бара.

М ә с т ү р ә. Бөтә ҡашыҡтарҙың да хужалары йыйылып бөттө. Аш ултыртырға кәрәк. Әйҙә, Рәхимә. *(Сығалар.)*

В ә з и р инә. Кескәй буйлы. Ҡаҡса. Күҙлекле. Кейеме модно, һауалы кеше. 32—33-тәрҙә. Танауын йыйырып, йыш ҡына еҫкәнә. Дүсмәт Мәстүрәне үпкән шикелле, Дилбәрҙе тойғоһоҙ үбә. Дилбәр уңайһыҙланғандай итә.

В ә з и р. Донъяның иң тыныс мөйөшөнә сәләм.

Д ү с м ә т. Ә-ә, матбуғат арыҫланы. Сәләм, сәләм!

В ә з и р. Әлегә арыҫлан уҡ түгел.

Д и л б ә р *(шаярып)*. Айыумы?

В ә з и р. Дөрөҫөн генә әйткәндә, бурҙай. Көн буйы сабырға тура килә. *(Кухня ишеген асып саҡыра.)* Эй, Мәстүрә Хисамовна, онотмаҫ борон әйтәйем әле, дүртенсе базаға һеҙ һораған нәмә килгән.

Д и л б ә р. Вәзир, аҡыллым, ташла һин шул база тирәһендә еҫкәнеп йөрөүеңде. Килешмәй.

В ә з и р *(йомшаҡ ҡына, бәләкәй балаға аңлатҡан кеүек)*. Мин унда башҡа эш менән барҙым. Мин, әйттергең килһә, грандиоз статья өсөн ҡараҡтар шайкаһын күҙәтәм. Мин — югереп тамаҡ туйҙыра торған хәбәрсе. Еҫкәнеп йөрөү — минең эшем, минең икмәгем.

Д ү с м әт *(йомшаҡ ҡына итеп өҫтәлгә өс тапҡыр һуға)*. Туғандар! Бөгөн беҙҙең өйҙә бәхәс көнө түгел. Бөгөн!.. *(Бармағын күтәрә. Йылмая.)*

В ә з и р *(ҡапыл хәтерләп, югереп барып, плащ кеҫәһенән газета полосаһы ала)*. Һ-и-и, онотоп торам, Дүсмәт Ҡорбанович! Һеҙҙең исемде иртәгә бөтә республика телдән төшөрмәйәсәк.

Д ү с м ә т. Ниндәй гонаһтарым өсөн? *(Йылмая.)*

В ә з и р. Мәстүрә Хисамовна, сығығыҙ әле!

М ә с т ү р ә *(сыға)*. Ни бар?

В ә з и р. Иртәгә газетала кешеләр ошо мәҡәләне уҡыясаҡтар. Һеҙ бөгөн донъяны бер төнгә уҙып киттегеҙ. Тыңлағыҙ! «Патриоттар ауылға китәләр». Бисмиллаһын уҡып тормайым... «Ошо патриотик ғаризалар ташҡынының башында ҡала партия комитетенең икенсе секретаре Дүсмәт Ҡорбанович Ярлыҡаповтың ғаризаһы тора. Үҙенең йөрәгенән сыҡҡан был документендә яҙған ул: «Мин ошо ғаризамды биреүем менән шатмын», — тигән. Ағымдағы көн ахырына ҡәҙәр ундай ғаризалар һаны бер нисә йөҙгә етте». *(Пауза.)*

Д и л б ә р. Кем был тиклем емерҙе беҙҙең туған телде?

В ә з и р. Факттар ғына минеке. Яҙыуын Суҡмаров яҙҙы. Әлбиттә, бындай фактты юғарыраҡ шиғриәт менән һуғарырға кәрәк ине. Йөрәк һалҡын ул Суҡмаровта!

Д ү с м ә т *(байтаҡ ҡына өндәшмәй тора. Ризаһыҙ)*.. Ә кем ҡушты һеҙгә ул хәбәрҙе яҙырға?

В ә з и р. Ҡушҡанды ғына көтөп торһаң, газета сығармаҫҡа кәрәк.

Д ү с м ә т. Ниңә, ут сыҡҡан кеүек, шул тиклем?.. *(Үҙен тотоп ҡала.)* Кәңәшләшергә кәрәк ине. Газета баҫылмағанмы әле?

В ә з и р *(аңламай)*. Баҫылып ята. Ниңә, Дүсмәт Ҡорбанович, дөрөҫ түгелме ни?

Д ү с м ә т. Мин былай шапырыныуҙы, шау-шыуҙы яратмайым. Партия работниге скромный булырға тейеш.

В ә з и р. Ниңә, Дүсмәт Ҡорбанович, яҡшы хәбәрҙе бөтәһе лә ишетһен. Был һеҙҙең дан өсөн кәрәкмәй, һеҙҙең дан былай ҙа етерлек. Ә, үҙегеҙ әйткәнсә, кешеләргә ваҡытында өлгө күрһәтә белергә кәрәк.

Д ү с м ә т *(урынынан тора. Ул риза түгел, йылмая)*. Етер. Аңлашылды.

М ә с т ү р ә. Верандала аш һыуына торғандыр. Ултырыша башлайыҡ.

Д ү с м ә т. Бара торогоҙ. Мин хәҙер. *(Йәштәр сығалар. Мәстүрә китмәйерәк тора.)*

М ә с т ү р ә. Бөгөн Япар ағай килгәйне.

Д ү с м ә т. Ҡайһы Япар? Ә, теге Япармы?

М ә с т ү р ә. Эйе.

Д ү с м ә т. Ниңә көтмәне?

М ә с т ү р ә. Башта көтәм тип ултырҙы ла ҡапыл, ашығыс эшем бар, тип сыҡты ла китте.

Д ү с м ә т. Һаман шул элекке орҙо-бәрҙе Япар икән. Бер нәмә лә әйтмәнеме?

М ә с т ү р ә. Ваҡ-төйәк шунда. Ә-ә: «Дүсмәт менән килешеп тораһығыҙмы?» — тип һораны. Тағы нимә? Дачниктәр ҡандалағамы, сиңерткәгәме оҡшаған, тине...

Д ү с м ә т. Шуны әйтер өсөн генә килгәнме икән ни?

М ә с т ү р ә. Әлләсе.

Д ү с м ә т. Сәйер.

М ә с т ү р ә. Ярай, Дүсмәт, китергә тәүәккәлләп, һәйбәт иткәнһең. *(Эргәһенә килә. Һыйына.)* Миңә лә үҙемә күрә берәй эш табылыр. Әйтәйек, элекке эшем — балалар баҡсаһында.

Д ү с м ә т. Эш ни табылыр ул. Тик, Мәстүрә, ғариза бирһәм дә, обкомдың ебәреүенә ышанып етә алмайым. «Ярлыҡапов кеүек партийный работниктәр бында ла артып бармай, улар, телеграм сыбығында теҙелешеп ултырған ҡарлуғастар кеүек, теҙелешеп тормайҙар...» — тип әйтеүҙәренән ҡурҡам... Ебәреүҙәре бик икеле, Мәстүрә. Бик шикле.

М ә с т ү р ә. Ундай шигең булғас, башта юғарынан ризалыҡ алыу кәрәк ине.

Д ү с м ә т. Их һин, командир бисәһе... Беләһең бит, ауылда, таң атҡанды белдереп, иң элек бер әтәс ҡысҡыра. Шунан уға ҡалған әтәстәр ҡушыла. Бындай ваҡытта тәүбашлап ҡысҡырыу мөһим. *(Баш бармағын күтәрә. Йылмая.)*

Ш а р ш а у

ИКЕНСЕ ШАРШАУ

Беренсе картина

Дүсмәт Ярлыҡаповтың кабинете. Ҙур бүлмә. Яҙыу өҫтәле һәм стена буйында кәңәшмәләр уҙғара торған «Т» формаһындағы өҫтәлдәр, ҡаланың планы, республика картаһы. Д ү с м ә т өҫтәл артында бөршәйеп кенә ултырған. Ниндәйҙер документтәр уҡый. Ишекте аҙ ғына шаҡып, секретарь З ә й т ү н ә инә. Кире сығырға уйлай. Дүсмәт башын күтәрә.

Д ү с м ә т. Ни бар, Зәйтүнә?

З ә й т ү н ә. Һеҙҙе оло ғына бер апай күрергә теләй.

Д ү с м ә т. Ниндәй йомош менән?

З ә й т ү н ә. Ингәс, әйтермен, ти.

Д ү с м ә т. Иплəп кенә аңлат: иртәгә килһен. Бөгөн көн бик тығыҙ. Туҡта әле! Кисә мин һиңә ремзавод директоры Арыҡбаев менән газета работниге Ҡәнзәфәровты саҡырырға ҡушҡайным. Саҡырҙыңмы?

З ә й т ү н ә. Саҡырҙым, Дүсмәт Ҡорбанович. *(Сыға.)*

Д ү с м ә т *(документтәрҙе өҫтәл тартмаһына һала)*. Барлыҡ мәшәҡәттәреңде, борсолоуҙарыңды шулай тартмаға бикләп булһа икән. Шартлатып асҡысты борҙоңмо... *(Асҡысты бора.)* Эше лә бөттө...

З ә й т ү н ә *(югереп инә)*. Обкомдан һорайҙар.

Д ү с м ә т. Кем?

З ә й т ү н ә *(бер бармағын күрһәтә).* Беренсе!

Д ү с м ә т. Беренсе булғас, беренсе секретарғә тоташтыр.

З ә й т ү н ә. Ул һеҙҙе һорай. *(Сыға.)*

Д ү с м ә т *(смирно баҫа, әллә йөрәген, әллә партбилетен ҡапшап ҡарай).* Тыңлайым, тыңлайым һеҙҙе! Һәйбәт кенә, рәхмәт, рәхмәт! Эйе, эйе, биргәйнем. Газеталамы? Булды. Бер өс аҙна элекме икән? Уныһын, әлбиттә, юҡҡа шауланылар. Кәрәкмәҫ ине. «Ниңә тауыш-тын сығармайһың», — тиһегеҙме? Мин ни һеҙҙең фатихағыҙҙы һәм артабан бойороғоғоҙҙо көтәм. «Обком ҡаршы килмәй», — тиһегеҙме? *(Лып итеп ултыра. Йөрәгенме, партбилетенме ҡапшай. Үҙен ҡулға ала, һикереп тора.)* Мин һалдат! Бөгөн үк әҙер! Тик, тик бер ҙур эш башлап тора инек... Сиҙәм ерҙәрҙә йәшәүселәрҙе... ғөмүмән, ауыл халҡын кәрәк-яраҡ менән тәьмин итеү буйынса урындағы промышленность предприятиеләренең ярышын ойоштороп йөрөйбөҙ... Күп нәмәне үҙгәртеп ҡорорға кәрәк. Әгәр һеҙ рөхсәт итһәгеҙ, шул эште юлға һалып бөтөрөргә ине. Күпме тип ни... Ике-өс аҙна етер, тим. Рәхмәт, рәхмәт... Мин һалдат, иптәш... Эйе, эйе, иҫәпләгеҙ мине, бөгөндән китергә әҙер, тип иҫәпләгеҙ. Рәхмәт, ышанысығыҙ өсөн рәхмәт. Хушығыҙ. *(Трубканы ҡуя. Аптырап тора.)* Ошо газетаға яҙып, эште ҙурға ебәрҙеләр... Ахмаҡтар! Бына хәҙер йыя башла, командир бисәһе, мөлкәтеңде. Төйнә төйөнсөктәреңде!.. Юҡ, ашыҡмай тор әле. Хәҙер ваҡыт өсөн көрәш башланасаҡ. Аҙна, ун көн, ай өсөн. Тегеһенән дә көслөрәк шау-шыу күтәрергә! *(Йылмая.)* Шулай ҙа был юлы уйланмайыраҡ ҡыҫҡырылды... Ә ваҡытһыҙ һөрән һалған әтәстең муйынын бороп, ҡаҙанға ырғытырға ла күп һорамайҙар. *(Әсенеберәк.)* Миңә эйәреп ғариза яҙған йөҙәрләгән кеше ауылға китте. Шул етмәйме икән ни? Минең урыным бында икәнен ни эшләп аңламайҙар улар? *(Пауза.)* Эшкә! Предприятиеләрҙе ярышҡа күтәрергә! Бөтәһе лә сиҙәм ер өсөн! Бөтәһе лә ауыл өсөн! *(Пауза.)* Ә мин ебәрмәҫтәренә шул тиклем нык ышанғайным. *(Лып итеп ултыра.)*

Ишек төбөндә ниндәйҙер тартыш бара. Зәйтүнә тауышы ишетелә. «Ул бөгөн бер кемде лә ҡабул итмәй...» Япар тауышы: «Минең йомошом юҡ...» Я п а р килеп инә.

Я п а р. Ниндәй ғәҙәт был? Ни йомош менән килеүеңде ишек төбөндә үк энәһенән ебенә тиклем төпсөнөргә тотоналар! Эс бошорғостар! Һаумы, Дүсмәт дуҫ!

Д ү с м ә т *(урынынан тороп, ҡосаҡ йәйеп ҡаршы килә).* Нисәмә ҡыш, нисәмә йәй тигәндәй!.. Һаумы, Япар ҡорҙаш, һаумы? *(Ҡосаҡлай.)* Һин һис тә үҙгәрмәгәнһең икән, әүәлгесә үк, йөрөгән ереңдә күсәр башың эләгергә генә тора.

Я п а р. Юлың тулы түмәр-томар булғас, эләгер ҙә шул. *(Көлә.)* Уяу һаҡлайҙар икән үҙеңде, һай-һай! Унда һине ике балалы бер ҡатын көтөп ултыра. Дүртенсе көн йөрөйөм, ти. Үҙ балаларың тураһында йышыраҡ уйлайһыңдыр әле, моғайын.

Д ү с м ә т. Килгән кешене тура индер, тип күпме әйттем мин уға... Йә, әйҙә, хуш килдең, ултыр, бына түрҙән уҙып ултыр.

Я п а р *(кабинетте, унан Дүсмәтте баштан-аяҡ ҡарап сыға).* Кабинетең оҡшамай миңә, артыҡ ҙур, шыҡһыҙ икән. *(Ултыра.)*

Д ү с м ә т. Кабинет тороп торһон. Йә, һөйлә, үҙең ниҙәр ҡыйратып йәшәйһең?

Я п а р. Ҡыйралғаны әллә ни түгел, бына төҙөлгәне байтаҡ.

Д ү с м ә т. Ишетеп торабыҙ, ишетеп торабыҙ. Элекке газета редакторынан шундай шәп промысла директоры сығыр, тип һис уйламағайным. Тырышҡан ташҡа ҡаҙау ҡаҡҡан шул булалыр, күрәһең.

Я п а р. Тапшырылған эште башҡарырға тура килә, Дүсмәт дуҫ. Ул ваҡытта, күрәһең, унда кәрәгерәк булғанмындыр.

Д ү с м ә т. Ә хәҙер һуң?

Я п а р. Әле мин ҡаланан Ҡалтайға китер ваҡытта Ҡалтайҙан ҡалаға килеп сыҡтым. Саҡыртып алдылар.

Д ү с м ә т. Уныһы инде партия ихтыярында.

Я п а р. Ә һин ауылға китергә ниәтләп шәп иткәнһең. Хуплайым, дуҫ. Хуплайым һәм ҡотлайым. Партия работнигенең юғары үрнәге был.

Д ү с м ә т. Дөрөҫөн генә әйткәндә, мин ундай юғары үрнәктәр тураһында уйлап торманым. Партия саҡырҙы, намыҫ талап итте.

Я п а р. Бына мине, колхозға китергә йыйынып бөткәс, тотоп ҡалдылар. Сәбәпсеһе һин йәки газета

редакторы Шәрипов икәнен бында килгәс кенә аңланым.

Д ү с м ә т *(аптырап)*. Бында ниндәйҙер аңлашылмау бар, Япар! Һинең турала бер ерҙә бер ҡасан да ауыҙ асып өндәшкәнем булманы. Бәлки, Шәрипов?..

Я п а р. Ул да өндәшмәгән.

Д ү с м ә т. Тимәк?

Я п а р. Тимәкме? Шәрипов ауылға киткән. Һин дә китәһең. Ә мин бөкөнө ике буш урындың береһенә килтереп тығырға уйлайҙар. Обкомда иң тәүҙә миңә һинең эште тәкдим иттеләр. Һайлаһалар, әлбиттә...

Д ү с м ә т. Тимәк?.. Сәйер... Өйҙән мәйет сыҡмаç борон уҡ, туй башлауға оҡшамаймы һуң был? *(Йөрәгенме, партбилетенме тотоп ҡарай. Япар уны күрмәй.)*

Я п а р. Ул тиклемен әйтә алмайым. Әммә мин әлегә ризалыҡ бирмәнем... Кәңәш ит миңә...

Д ү с м ә т *(яһалма дәрт менән)*. Урынымда һинең кеүек сыныҡҡан тоғро кешенең ҡалыуына мин бары шатланырға ғына тейешмен. Мин шатланам да быға!.. Быны мин һиңә горком секретаре булараҡ әйтәм. Ә дуç булараҡ...

Я п а р. Һин икеһен дә бергә әйт.

Д ү с м ә т. Икеһен дә бергәме? Улайһа, тыңла. Эшкә тигәндә, икенсе секретарь йөк аты. Күпме һалһаң да, тартырға тейеш. Ашҡа тигәндә, йыш ҡына ымһынып та ҡала ул.

Я п а р. Ашҡа мин ҡомһоҙ түгелмен. Уныһы мине өркөтмәй.

Д ү с м ә т. Ни тиһәң дә, беҙ ни бары кешеләр генә бит, Япар. Бәндәгә хас нәфсе беҙҙә лә бар.

Я п а р. Үҙ нәфсемә мин үҙем баш һәм уны күптән еңгәнмен дә инде. Мин һинән бүтән нәмә һорамайым. Һин тураһын әйт: минең ҡулымдан килерме?

Д ү с м ә т. Уныһын, эшләп ҡарамай, әйтеүе ҡыйын. Әммә беренсе менән килешеү еңел булмаясаҡ. Икегеҙ ҙә саҡматаш кеүек кешеләрһегеҙ, бәрелешкән һайын, осҡон осоп торасаҡ.

Я п а р. Ә мин ундай кешеләрҙе яратам. Ундайҙар менән бер әрләшеп алһаң да, рәхәт булып ҡала.

Д ү с м ә т. Үҙең минән кәңәш һорайһың, үҙең һәр һүҙемде юҡҡа сығарып тораһың, Япар.

Я п а р. Һин өҙөп әйт.

Д ү с м ә т. Өҙөпмө? Өҙөп әйтәм: газетала ике ҡулыңа бер эш. Ә бында... Унан һуң, минең кәм тигәндә бер айлыҡ мәшәҡәтем ҡалды әле. Обкомдың биргән заданиеһе бар. Беренсе үҙе яңы ғына шылтыратып әйтте.

Я п а р. Мин, бер ҡатлы, һинән кәңәш һораған булам тағы. Ә һин, шамбы кеүек, ҡойроғоңдан да, башыңдан да тоттормайһың, шыуып тик тораһың.

Д ү с м ә т *(йылмайып)*. Һин дә, Япар дуҫ, ҡойроҡҡа үрелеүселәрҙән түгел бит... Боғаҙға ынтылырға яратаһың. Кәңәш һорарға түгел, ә мине ашыҡтырырға килмәнеңме икән һин? Әммә мин партия дисциплинаһын боҙа алмайым. Команда булғас, рәхим ит!

Я п а р. Көрәк һораганда, һәнәк бирә торған ғәҙәтең элек тә бар ине, һаман ташламағанһың икән шул ғәҙәтеңде.

Д ү с м ә т. Һин дә тотҡан ерҙән шартлатып һындыра торған рабфак студентенең ҡылыҡтарын ташламағанһың, дуҫ.

Я п а р. Ташламаным, бынан һуң да ташлата алмаҫтар. Бөгөлөп-һығылып йәшәй алмайым, быуындарым ҡатҡан, ебәрмәй! Үҙең әйтмешләй, әммә шуны онотма: эйәр ҡашағаһына үтә йәбешеп ятҡан һыбайлы ат өҫтөнән тиҙерәк ҡолап төшөүсән була. Ә миңә ҡалһа, борсолма, мин һинең урынға эшкә килмәҫкә ҡарар иттем. *(Сыға.)*

Д ү с м ә т. Горком секретаре булырға йөрөйһөңмө? Тороп тор әле саҡ ҡына. Урын буш түгел.

Креслоға ултырып ала. Звонокка баҫа. З ә й т ү н ә инә.

(Йомшап.) Саҡырған кешеләр килдеме, Зәйтүнә?

З ә й т ү н ә. Килде.

Д ү с м ә т. Инһендәр.

С е к р е т а р ь сыға. Арыҡбаев менән В ә з и р инә. Арыҡбаев ҙур таҡыр башлы йыуан кеше. Йөҙөнә ҡарағанда яҡшы күңелле булырға тейеш. Ләкин бик йыуаш һәм ҡурҡаҡ.

А р ы ҡ б а е в. Эштәр ырамлы булһын, Дүсмәт Ҡорбанович.

Дүсмәт бүлмә уртаһына сығып, Арыҡбаевты ҡаршылай. Вәзиргә баш ҡағып «Т» төҫлө өҫтәл эргәһенән урын күрһәтә. Ул ултырып, низер яҙа башлай.

Д ү с м ә т. Һаумы, Арыҡбаев... Эштәр ырар ине лә, бына һинең кеүектәр аяҡ салғылап ҡуя.

А р ы ҡ б а е в. Ауыҙығыҙҙан ел алһын, Дүсмәт Ҡорбанович, битебеҙ менән ер һеперәбеҙ.

Д ү с м ә т. Ултыр әле. *(Йылмая.)* Һин битең менән ер һепермә, танауыңды емерерһең. Ә бына урындағы промышленность предприятиеләре араһында ярышты һиңә асырға, заманға яраҡлы яңы йөкләмәләрҙе башлап һиңә алырға тура килер.

А р ы ҡ б а е в. Кисә һеҙҙең инструкторығыҙ беҙҙең хәлде үҙе күреп китте. Эштәр мөшкөл беҙҙең. Алған йөкләмәләрҙе лә үтәп бөтөрөп булмай.

Д ү с м ә т. Теге йөкләмәләрҙең быға ҡатнашы юҡ.

А р ы ҡ б а е в. Һуң, иптәш Ярлыҡапов, беҙҙән көслөрәктәр бар бит.

Д ү с м ә т. Алыш башларға көс кәрәкмәй, дәрт кәрәк. Дәрт! Һабантуйҙа көрәште кем башлай? Бот буйы малайҙар башлай. Аръяғы үҙенән-үҙе китә уның.

А р ы ҡ б а е в. Барыбер күрәләтә шапырына алмайым мин, иптәш Ярлыҡапов.

Д ү с м ә т. Һине маҡталыу бер ҙә ҡыҙыҡһындырмаймы ни шулай? Бурһыҡ! Һинең исемең берәй ваҡыт ташҡа баҫылып сыҡҡаны бармы?

А р ы ҡ б а е в. Бар. *(Көлөп.)* Башҡа кеше тураһындағы фельетонда: «Хуш күңелле, йомшаҡ баш Арыҡбаев...» — тип бер телгә алғайнылар.

Д ү с м ә т. Ул ғына аҙ. Йәғни ул икенсе нәмә. Әгәр ярышты башлап ебәрһәң, һинең фамилияң газета биттәренән төшмәйәсәк. «Арыҡбаев етәкселек иткән завод... Арыҡбаев заводының инициативаһы...» Балаларыңдың балалары ғорурланырлыҡ нәмә бит. Ниндәй дан! *(Йылмая.)*

А р ы ҡ б а е в. Шулайҙыр ҙа... Беҙҙең кеүек ваҡ халыҡҡа дандың кәрәге бик самалы уның...

Д ү с м ә т. Улай булһа, бына нәмә. Мин һинең менән һатыулашырға уйламайым. Хәҙер үк берәй буш бүлмәгә инеп ултыр ҙа ярыш асыуҙың идеяһы хаҡында уйла. Сиҙәм ерҙәрҙең перспективаһы менән бәйлә. Бер сәғәттән местпром предприятиеләре директорҙарының кәңәшмәһе йыйыла. Шунда башлап сығыш яһарһың.

А р ы ҡ б а е в. Һеҙ минең бөтөнләй һушымды алдығыҙ, Дүсмәт Ҡорбанович, ни тип тә әйтә алмайым.

Дүсмәт. Бар, һушыңды ла, аҡылыңды ла шунда бергә йыйырһың. Быны һиңә горком ҡуша. Аңлашыламы?

Арыҡбаев. Аңлашыла ла...

Дүсмәт. Һуң?

Арыҡбаев. Бер ҙә генә тәнем тартмай.

Дүсмәт. Миңә һинең тәнең кәрәкмәй, йәнең, халыҡ эше өсөн янып торған йәнең кәрәк. Идея кәрәк миңә!.. Илдә ниндәй бөйөк эштәр башҡарылғанды аңламайһыңмы ни һин?

Арыҡбаев. Аңлайым, Дүсмәт Ҡорбанович.

Дүсмәт. Аңлаһаң, алғы сафта булырға, башҡаларға үрнәк күрһәтергә ынтыл.

Арыҡбаев. Бик ынтылыр инек тә...

Дүсмәт. Юҡ, Арыҡбаев, һин ауылға яҡты йөҙ күрһәтергә теләмәйһең. Мин һине башҡаса төшөнә алмайым. *(Пауза. Йомшаҡ ҡына өндәшә, ауыр ҡараш ташлай.)* Йә, нисек?

Арыҡбаев. Ҡурғаш һипкән төҫлө шул тиклем ауыр ҡарамағыҙ миңә, Дүсмәт Ҡорбанович. Мин уйлармын.

Дүсмәт. Әллә ҡасан шулай кәрәк ине.

Арыҡбаев сыға.

Вәзир *(урынынан тора).* Консерватор! Шулар менән коммунизм төҙө инде...

Дүсмәт. Аңлашылдымы?

Вәзир. Беҙ грандиоз хәрәкәт башланыу алдында торабыҙ! Һеҙ зирәк аҡыллы кеше, Дүсмәт Ҡорбанович, ысын патриот! Үҙегеҙ ауылға эшкә киткәнсе үк, ауыл тураһында ҡайғыртып китәһегеҙ.

Дүсмәт. Башҡаса мөмкин түгел, матбуғат арыҫланы. *(Вәзирҙең иңбашына ҡулын һала.)*

Вәзир. Мәҡәләнең исемен «Сиҙәм ергә йөҙ менән» тип ҡуйһаҡ, килешерме?

Дүсмәт. Килешер. Әммә аҡыллы яҙ. Инициативаның түбәндән килеп сыҡҡанлығы ярылып ятһын. Беҙ ул инициативаны бары күтәреп алыусылар ғына. Миңә даны кәрәкмәй. Эш кәрәк миңә! Эш!

Вәзир. Һиҙеп торам, Дүсмәт Ҡорбанович.

Дүсмәт. Тағы бына нәмә: минең фамилияны бик алдан атама. Беренсе урында Арыҡбаев торорға тейеш. Бер сәғәттән кәңәшмәгә рәхим ит. Аңланыңмы?

Вэзир. Аңлашылды, Дүсмэт Ҡорбанович... *(Танауын тартып еҫкэнэ. Сыға.)*

Дүсмэт *(кнопкаға баҫа. Зэйтүнэ инэ. Дүсмэт бүлмэ уртаһына сығып баҫа. Сэғэтенэ ҡарай).* Хэҙер 9 сэғэт 17 минут, 10 сэғэт 17 минутта кисэ биргэн исемлектэге барлыҡ директорҙар ошонда булһын. *(«Т» өҫтэлде күрһэтэ. Өҫтэлдэге телефондарға ишара яһай.)* Бөтэ телефондар һеҙҙең ҡарамаҡта. Аңлашылдымы?

Зэйтүнэ баш ҡаға. Дүсмэт икенсе ишектэн сыға башлай. Ут һүнэ.

Шаршау

Икенсе картина

Ҡариҙелдең текэ яры. Ҙур ҡая эргэһенэн һуҡмаҡ үтэ. Бер мөйөштэ Ярлыҡаповтар дачаһының ҡыйығы күренэ. Көҙ. Кискэ табан. Ҡояш нуры, һары япраҡтарға, һары үлэндэргэ төшөп, донъяны алтынға манған төҫлө. Аяҙ. Йылы. Ағас төбөнэ ышыҡланып, Ярлыҡаповтар дачаһынан күҙен ала алмай Исмэғил баҫып тора. Ул бил ҡайышына китаптар ҡыҫтырған.

Исмэғил. Ишектэре асыла ла ябыла, асыла ла ябыла, э кем сыҡҡанын күреп булмай. Эллэ бер һыҙғырып ҡарарға инде? Рэхимэ шунда уҡ танып алыр ине. Таныһа ла, иҫе китмэҫ шул йыуаш Исмэғилгэ. Килгэс-килгэс, күрмэй китеп булмай инде. Бынау ағас башына менэм дэ ҡарайым да ултырам. Бер сыҡмаһа, бер сығыр. Йөҙө күренмэһэ, күлдэген булһа ла күреп ҡалырмын, ул да ярап торор. Тфү. *(Ҡулдарына төкөрөп ала ла ағас башына үрмэлэй.)*

Мольберт күтэреп, Низам инэ.

Низам *(ағастарға, таштарға).* Һаумыһығыҙ, иҫке дуҫтар! *(Ҡуш ҡайынға.)* Һеҙ эүэлгесэ үк татыу йэшэйһегеҙ икэн. Тик бына бер аҙ һарғая төшкэнһегеҙ. Зарар юҡ, яҙ килгэс, уянып, тағы йэшэрерһегеҙ. Мөхэббэт тураһында бер-берегеҙгэ матур төштэр һөйлэрһегеҙ. Хэтерегеҙҙэме, бынан дүрт йыл элек бер йэш ҡыҙ күп тапҡырҙар һеҙгэ һөйэлеп торғайны. *(Ҡайындарҙы килеп һыйпай.)* Уның иңбаштары һеҙҙең аҡ тэнегеҙгэ тейгэйне. Бына бөгөн ул тағы эргэгеҙгэ килде. Дилбэр, һөйэл һин иҫке дуҫтарыңа. Бөтэһе лэ яңынан башлана. *(Мольбертен алып, эшкэ тотона.)* Башыңды саҡ ҡына

ҡояшҡа бор. Битеңә яҡты төшһөн. Ул саҡта сәстәреңде ел тарата ине. Бөгөн тыныс шул. Ниңә ҡапыл турһайҙың? Юҡ, битеңә япраҡ күләгәһе төшкән икән... Башланыҡ! Изге сәғәттә! *(Мауығып һыҙғыларға тотона.)*

Шул ваҡыт нәҡ Дилбәр һөйәлергә тейеш ергә таяҡ таянған бер бабай килеп һөйәлә.

Н и з а м *(башын күтәрә, аптырап ҡала, күҙҙәрен ыуа).* Ә?

Ҡ а р т. Ниңә ауыҙыңды астың?

Н и з а м. Ҡайҙан килеп төштөгөҙ һуң әле һеҙ? *(Күккә күрһәтә.)*

Ҡ а р т. Ғәжәпләнмә, мин хыҙыр-ильяс түгел. Таяҡты толпар итеп *(таяғын күрһәтә),* былтыр һайраған һандуғастың тауышын быйыл эҙләп йөрөүсе бер ҡартмын мин.

Н и з а м. Ғәжәп. Әле генә бында бер кем дә юҡ ине.

Ҡ а р т. Тар булһа ла, һуҡмаҡ бар. Юл булған ерҙә кеше өҙөлмәй ул. Ағас һүрәте төшөрәһеңме?

Н и з а м. Юҡ, бик матур, бик һәйбәт ҡыҙҙың һүрәтен яһай инем.

Ҡ а р т *(янына килә).* Ә ҡыҙың ҡайҙа һуң?

Н и з а м *(башта ҡарт таянған ағасты, унан йөрәген, маңлайын күрһәтә).* Ана шунда... Юҡ, бына бында, бында. Күңелдән төшөрәм.

Ҡ а р т. Ә-ә? Үҙе «хуш!»мы ни? *(Ҡул болғап күрһәтә.)*

Н и з а м *(башын ҡаға).* «Хуш» шул! Юҡ, ошо ҡалала йәшәй, ләкин барыбер... Эйе, «хуш». *(Ҡул һелтәй.)*

Ҡ а р т. Әйҙә, эшлә, мин ҡамасауламайым.

Н и з а м. Әҙәпһеҙлек булһа ла, һорайым әле?

Ҡ а р т. Бынау тау-таш араһында нимә эшләп йөрөй был хыяли ҡарт, тиһеңме?

Н и з а м. Хыяли үк тимәйем дә.

Ҡ а р т. Хыяли. Һинең кеүегерәк.

Н и з а м *(күкрәгенә төртә).* Тимәк, мин хыяли?

Ҡ а р т *(ҡарап).* Әлегә бөтөнләй үк түгел.

Н и з а м. Ғәжәп!

Ҡ а р т. Нимә эҙләй был ҡарт, тиһеңме?

Н и з а м. Эйе.

Ҡ а р т. Һыуынған көлдән ут эҙләйем.

Н и з а м. Мәрәкә. *(Көлә.)*

Ҡ а р т. Мәрәкә түгел, аяныс.

Н и з а м. Валлаһи, тип әйтәм, һис нәмә төшөнмәйем...

Ҡ а р т. Минең йәшкә еткәнсерәк ошо ҡаяла ултырһаң, төшөнөрһөң әле.

Н и з а м. Шомло һүҙәр һөйләйһең, бабай.

Ҡ а р т. Шомло шул. Был ҡая минең өсөн хәтирәле урын. Күп йылдар элек, һинең кеүек йәш саҡта, берәү менән ошо ярға килеп йөрөгәнебеҙ бар ине. Һүрәт төшөрөргә түгел, былай ғына.

Н и з а м. Шунан?

Ҡ а р т. Шунан уны бүтән берәү менән тартып алды. Заманы шундай ине. Кеше әйбер менән бәрәбәр ине ул саҡта.

Н и з а м. Эйе, заман башҡа, ә мөхәббәт һаман аяныслы.

Ҡ а р т. Юҡ, улай түгел. Ана, таштарҙағы тамғаларға ҡара. Күпме бәхетле исемдәр уйылған унда. Күпме йөрәктәр серләшә.

Н и з а м. Мин ул яҙыуҙарҙың бөтәһен дә яттан беләм. Быныһын хатта күсереп тә алдым. *(Уҡый.)*

Һыуҙарға һыуһап йөрөнөм...

Ҡ а р т. Эйе, мөхәббәт ебегәндәр өлөшө түгел, ул — көслөләр өлөшө. Уны көтөп тормайҙар, яулап алалар...

Н и з а м. Ә ул кире ҡайтмаҫҡа киткән булһа?

Ҡ а р т. Ул саҡта ла көслө бул! Онот. Онота алыу — үҙе бер батырлыҡ ул. Минең шикелле япа-яңғыҙ, әллә ҡасан һүнгән усаҡтың көлөн бутап, осҡон эҙләп йөрөмә. Ағас ҡурпыламаһа, урман ҡорой, кеше ҡурпыламаһа, тоҡом ҡорой... Ярай, мин китәйем инде. Ҡояш байығансы, өйгә ҡайтып етергә кәрәк.

Н и з а м. Хуш бул, сәйер бабай!

Ҡ а р т. Хуш! *(Китә.)*

Н и з а м *(ултыра. Ағасҡа әйләнеп ҡарай).* Ҡайҙа булдың һин, Дилбәр? Һин бит башҡаса ғүмергә лә был ҡуш ҡайын төбөнә килеп баҫмаҫһың. Һин йондоҙ кеүек алыҫһың, яҡтыһың. Ләкин яҡтың миңә төшмәй, үҙеңде генә яҡтырта. Ә мин һине һаман да саҡырам: Дилбәр, Дилбәр, Дилбәр! Ха-ха-ха... Төштө өн итергә маташаммы? Һыуынған көлдән ут эҙләйемме мин? Онторға, онторға, онторға! *(Нәмәләрен тиҙ-тиҙ генә*

йыйып, ҡултығына ҡыҫтыра. Ҡулына яңынан кисточка ала. Ҡая эргәһенә килә, яҙа.) «Һыуынған көлдән ахмаҡ ҡына ут эҙләр...» Бәлки, берәүгә һабаҡ булыр. *(Нәмәләрен алып, ҡаяға күтәрелә башлай. Исмәғил ултырған ағас башынан китап килеп төшә. Низам аптырап китә.)*

Н и з а м. Ниндәй шайтан шаяра минең менән? *(Китапты ала. Уҡый.)* «География дәреслеге». Эй, кем унда донъяға шулай ғилем таратып ултыра?

И с м ә ғ и л *(өҫтән).* Мин, ағай. *(Һикереп төшә.)*

Н и з а м. Һин кем?

И с м ә ғ и л. Исмәғил. Техникум студенте.

Н и з а м. Таныш булайыҡ. Низам.

И с м ә ғ и л. Мин һеҙҙе беләм. Һеҙ — художник.

Н и з а м. Бына мин һине белмәйем. Салбар туҙҙырып, ниңә ағас башына үрмәләүеңде лә белмәйем.

И с м ә ғ и л. Ағас башында ултырып һабаҡ уҡырға һәләк яратам мин, ағай. Бигерәк тә география дәресен. Үҙең һабаҡ уҡыйһың, үҙең әллә ҡайҙағы тауҙарҙы, күлдәрҙе, урмандарҙы күреп тораһың.

Н и з а м. Тағы нимәләр күренә?

И с м ә ғ и л. Башҡа әллә нәмә юҡ. Завод торбаһы күренә...

Н и з а м *(көлә).* Дәрес башҡа кәрәме һуң?

И с м ә ғ и л. Яратҡан дәресең булғас, кәрә инде.

Н и з а м. Ә үҙегеҙҙең техникум тирәһендә ағас юҡмы ни?

И с м ә ғ и л. Бар ҙа. Бындай уҡ һәйбәт түгел...

Н и з а м. Ҡара әле, Исмәғил, әллә һин бындағы дачниктәрҙең берәй нәмәһен сәлдерергә самалап йөрөйһөңмө? Һин яман затҡа оҡшайһың.

И с м ә ғ и л. Ҡуй, ағай...

Н и з а м. Мин һинән шикләнәм.

И с м ә ғ и л. Дөрөҫөн генә әйткәндә, ағай, бынау йортта *(дачаны күрһәтә)* минең ауылдаш ҡыҙ тора. Рәхимә исемле. Шуны күреп булмаҫмы тип килгәйнем.

Н и з а м. Һуң?

И с м ә ғ и л. Баянан бирле ултырам, бер сығып әйләнмәне. Башта бәләкәс кенә бер ағай өйгә инде, унан Ярлыҡапов ағай сығып китте. Шунан, пар-пар булып, матур кейенгән бер нисә кеше килде. Һуңынан, нимәләрҙер күтәреп, Дилбәр апай ҡайтты.

Н и з а м *(Дилбәр исемен ишеткәс, һиҫкәнеп китә).* Ә һин Дилбәр апайыңды ҡайҙан беләһең?

И с м ә ғ и л. Бер саҡ ауылдан ебәргән күстәнәсте Рәхимәгә килтергәйнем. Шунда күреп ҡалдым мин уны. Бик һәйбәт апай, ти, ул. Әллә һеҙ ҙә беләһегеҙме?

Н и з а м. Мин дә күреп кенә ҡалғайным уны.

И с м ә ғ и л. Ә Рәхимә юҡ та юҡ.

Н и з а м. Һин дөбөрҙәтеп барып ин дә: «Һаумы, Рәхимә», — тиген.

И с м ә ғ и л. Ҡуй, ағай, оялдырта.

Н и з а м. Улайһа, һин Рәхимәне яратмайһың.

И с м ә ғ и л. Минме, минме яратмайым? Һеҙ минең эсемә инеп ҡарамағанһығыҙ бит. Әгәр яратмаһам, бер күрәйем тип, шул ғүмер ағас башында ултырыр инемме ни? Их һин, ағай!

Н и з а м. Шулай булғас, саҡырып сығар ҙа әйт: «Яратам һине, Рәхимә!» — тиген.

И с м ә ғ и л. Уның уҡ булдырып булмаç. Бына бер һыҙғырып ебәрһәм, ул, бәлки, сығыр ине. Минең һыҙғырыуҙы таный ул.

Н и з а м. Һуң, шулай булғас, һыҙғырып ебәр. Егет кешегә бер һыҙғырыу ни тора?

И с м ә ғ и л. Бөгөн йә өйҙә юҡтыр әле ул.

Н и з а м. Ҡурҡаҡ һин, Исмәғил. Ебегән!

И с м ә ғ и л. Мин ҡурҡаҡмы? Минме? Иртәгә киләм дә бына ошолай итеп һыҙғырам да ебәрәм. *(Әсе итеп һыҙғыра ла, китабын онотоп, ҡала яғына югерә.)*

Н и з а м *(башын сайҡап тора).* Беҙгә лә алмаш үҫә... Минең йырым шулай уҡ йырланып бөттөмө икән ни? Бәлки, ул бөтөнләй башланмағандыр ҙа... *(Дача яғына ҡарап тора.)*

Р ә х и м ә югереп килеп сыға.

Р ә х и м ә *(Низамды күреп, аптырай).* Бында һеҙ?.. Һаумыһығыҙ, ағай!

Н и з а м. Һаумы, Рәхимә!

Р ә х и м ә. Һауын һау ҙа... Бес, бес, бес... *(Тирә-яҡтан эҙләнгән була.)* Әле генә бесәйебеҙ сығып югерҙе. Бына шундай ғына, йөнтәҫ кенә ала бесәй. Күрмәнегеҙме, ағай? Бер ҡолағы аҡ, бер ҡолағы ҡара... Ҡойроҡ осо ла ҡара... Ә һеҙ ни эшләп тораһығыҙ бында?

Н и з а м. Минең дә бесәйем юғалды.

Р ә х и м ә. Ни төҫлө ине?

Н и з а м. Ап-аҡ ине. Тик бик ныҡ юғалды шул ул. Һинеке табылыр. Бына, мә. *(Исмәғилдең китабын бирә.)*

Р ә х и м ә *(китапты ала, китаптың ҡабырғаһына ҡарай, унда Исмәғилдең исеме яҙылған).* Аҡъегетов Исмәғил. Исмәғил... Исмәғил!

Низам ҡулы менән Исмәғил киткән яҡҡа күрһәтә.

Исмәғил!.. *(Исмәғил киткән яҡҡа йүгерә.)*

Н и з а м *(алыҫтарға ҡарап уйланып тора).* Юҡ! Аҡҡанға күрә, йылғаның һыуы кәмемәй, янғанға күрә, йөрәктең уты һүрелмәй. Онота алыу түгел, бәлки, онота алмау батырлыҡтыр, шул тиклем һөйөүҙе күтәреп йөрөтөү, бәлки, үҙе егетлектер. Ул башҡа берәүҙеке лә булһын, ти, ләкин мин бит барыбер онотмамын. Кисә лә, бөгөн дә, иртәгә лә онотмамын. Иртәгә лә... Ниндәй көн һуң әле иртәгә? Иртәгә йома көн. 20 сентябрь. Бөгөн ун туғыҙы. Ни эшләп бик таныш әле был көн? Туҡта! Бөгөн уның тыуған көнө бит. Уға егерме дүрт йәш тулды. *(Ҡайындарға.)* Ҡайындар, ҡайҙа ул? Ниңә шунда икегеҙҙең арағыҙҙа тотоп ҡалманығыҙ уны?.. Әлегә тиклем мин уның үҙен ярааттым, ә бынан һуң уның шатлыҡтарын, бәхетен, хатта ҡайғыларын да яратасаҡмын. Юҡ, йондоҙ кеүек алыҫ түгелһең һин, Дилбәр. Һинең яҡтың, һинең йылың һәр ваҡыт миңә төшәсәк, мине йылытасаҡ. Һин шат булһаң, минең ижадым һәр ваҡыт ҡанатлы буласаҡ. Был ерҙә һин бәхетле булһаң, мин үҙемде һис ҡасан да бәхетһеҙ һанамаясаҡмын. Минең өсөн һин шатлыҡтың, матурлыҡтың, сафлыҡтың тере һыны булып ҡаласаҡһың, ғүмерлек дуҫым, юлдашым, илһамым минең! Күңелемдә һинең яңы һының тыуа, Дилбәр. Ул һын инде ҡуш ҡайын араһында баҫып тормай, ә ҡояшлы, сәскәле ялан аша миңә табан килә... Ҡояшлы ялан аша... Күҙҙәреңдә, йөҙҙәреңдә күпме нур балҡый, бәхет нурҙары... «Ҡояшлы ялан аша...» «Ҡояшлы ялан аша!..» Был һүрәтеңдә һинең бейек ҡаяға баҫып ҡына ижад итә аласаҡмын. Киңлек кәрәк миңә! Иркенлек! Һаумы, яңы ғазаптар! Яңы шатлыҡтар, һаумы! *(Ҡаяға күтәрелә.)*

Э х о. Һау!

Сәхнә бер аҙ буш тора. Алыҫтан Д и л б ә р тауышы ишетелә: «Йә тиҙерәк бул инде, Вәзир!» Бер аҙҙан үҙе йүгереп килеп сыға. Ул аҡ күлдәк кейгән.

Д и л б ә р. О, ерҙең изге мөйөшө! Бына мин һиңә тағы ла килдем. Был юлы яңы таныш алып килдем. Яҡшы ҡабул ит һин уны. Вәзир ул.

В ә з и р *(инә).* Ҡунаҡтарҙы былай ташлап китеү килешмәҫ, Дилбәр.

Д и л б ә р. Бер генә минутҡа бит. Минең һиңә бәләкәс кенә серем бар.

В ә з и р. Тыңлайым, ниндәй сере бар икән минең аҡ күгәрсенемдең?

Д и л б ә р. Һуңғы бер нисә йылда минең тыуған көнөмдә беҙ дуҫтарым менән йыйылышып ошонда килә торғайныҡ. Беҙ уны ҡала ситендәге һарайыбыҙ тип атаныҡ.

В ә з и р *(шаярып, күккә ҡарай).* Тик түшәме бейегерәк икән.

Д и л б ә р. Һин шаярма әле, Вәзир. Ә миңә егерме йәш тулған көндө дуҫтарым был һарайҙы миңә бүләк иттеләр. «Дилбәр һарайы» тип атанылар. Хәҙер ул беҙҙең икебеҙҙеке булыр. Тик икебеҙҙеке генә, Вәзир!

В ә з и р. Рәхмәт, Дилбәр. *(Маңлайынан үбә.)* Мин һинең күңел нескәлегеңде баһалайым.

Д и л б ә р. Һин баһалап торма... Һин ҡыуан, Вәзир. Һин күҙ алдыңа килтер. Ошо турала ғына *(күккә күрһәтә)* төндәрен күпме яҡты йондоҙ яна. Беҙҙең йондоҙҙар!

В ә з и р. Мин шатмын, Дилбәр. Ә хәҙер һарайҙың йыһаздарын ҡарарға мөмкинме?

Д и л б ә р. Рәхим ит. Һин — хужа.

В ә з и р *(ташҡа яһалған йөрәк һүрәттәрен, яҙылған яҙыуҙарҙы ҡарап йөрөй).* Беҙҙең һарай ғишыҡ тотоп селпәрәмә килгән йөрәктәрҙең валсыҡтары менән тулған икән. *(Уҡый.)* «Онотма...». «Ташлама...». «Һөйәм һине». «Һағынам һине...». Күпме инәлеү, ялбарыу, һағыш...

Д и л б ә р. Бәлки, бында имгәнгән йөрәктәр түгел, ә ҡауышҡан йөрәктәр серләшәләр?· Бәлки, кешеләр, мәңгелеккә әйтелгән өсөн, ул һүҙҙәрҙе ташҡа яҙғандарҙыр? Бәлки...

В ә з и р. Юҡ. Ҡауышҡандар бында килеп, таш соҡоп йөрөмәй ул. Улар һөйөшәләр һәм шуға күрә уларҙың башҡа ваҡ-төйәккә ваҡыттары ҡалмай. Бына беҙ һинең менән таш соҡоп йөрөмәнек бит...

Д и л б ә р. Әгәр таш соҡорлоҡ мөхәббәтең булһа, ниңә соҡомасҡа?

В ә з и р. Һин улай тимә. Мин бит һине былай ҙа яратам.

Д и л б ә р. Ә мин ир булһам, яҙыр инем...

В ә з и р *(ары китә, уҡый).*

Һыуҙарға һыуһап йөрөнөм,
Үҙем һыу буйҙарында.
Ғүмеремдең буйҙарына
Булырһың уйҙарымда.

Ә быныһына нимә тиерһең?

Д и л б ә р. Ҙур йөрәкле кеше яҙған.

В ә з и р. Минеңсә, бер эшлекһеҙ бушҡа ғүмер үткәргән. Шул тиклем таш соҡоған көстө файҙалы эшкә түкһә, бер ғәмәлгә ярар ине.

Д и л б ә р. Бында бит кеше үҙенең яҙмышын яҙған, Вәзир.

В ә з и р. Булдыҡһыҙ бер ебегәндең яҙмышы. Имеш, һыу буйында һыуһап йөрөгән, бахыр. Кешеләр, тау ярып, һыу тапҡандар, таш сүкеп, ут алғандар. Һәм мөхәббәттә лә шулай... Билдән ҡар ярып, юл һалған шикелле ынтылырға тейеш кеше үҙенең мөхәббәтенә, үҙенең һөйөү бәхетенә.

Д и л б ә р. Бәлки, һин хаҡлылыр. Ләкин ҡар ярып барған һәр берәү хазина күтәреп килмәҫкә мөмкин бит әле. Хазинаһы ауыр кешегә, бәлки, ҡар ярып килеү ҡыйыныраҡтыр, бәлки, ул оҙағыраҡ киләлер.

В ә з и р. Беҙ фәлсәфәгә инеп киттек, ахыры, Дилбәр. Бөгөн тик шатлыҡ көнө генә. Һинең көнөң бөгөн!

Д и л б ә р. Һинеңсә булһын. *(Ирониялы шаярып.)* Йә, кенәз, был моңһоу һарайҙы ҡабул итеп алдығыҙмы?

В ә з и р *(баш эйеп).* Ҡабул иттем. Рәхмәт, княгиня. Рәхим итегеҙ, ҡунаҡтар көтәләр. *(Китә башлайҙар, яҫы ташта яҙыу күрә.)* Туҡта әле. *(Уҡый.)* «Һыуынған көлдән ахмаҡ ҡына ут эҙләр».

Д и л б ә р *(Низам почерегән танып, ҡаушап ҡала).* Әйҙә, киттек инде.

В ә з и р. Быныһын яңы ғына аҡылға ултырған ахмаҡ яҙған булырға тейеш. Буяуы ла кибеп етмәгән.

Ҡаянан Низам һикереп төшә. Дилбәр менән Вәзир аптырап ҡалалар.

Низам. Ғәфү итегеҙ! Мин ҡая башында этюд яҙып ултыра инем. Ирекһеҙҙән бүленеп ҡалдым. Был яҙыуҙы мин яҙғайным. Ләкин иртәрәк яҙғанмын. Мин уны кире юям. *(Кисточка менән буяп ташлай.)* Һәм үҙемде, әле аҡылға ултырмаған, тип иҫәпләйем!.. *(Оҙаҡ пауза).* Тыуған көнөң менән ҡотлайым, Дилбәр. *(Баш эйә.)*

Дилбәр. Рәхмәт...

Вәзир. Мин һине ҡалдырып торор инем дә, Дилбәр, өйҙә ҡунаҡтар көтә.

Низам. Ҡалдырып торорға ул һиңә әйбер түгел! Хушығыҙ. *(Сығып китә.)*

Шаршау

ӨСӨНСӨ ШАРШАУ

Ярлыҡаповтар дачаһы. Шул уҡ обстановка. Бер мылтыҡ эленгән стенала хәҙер — икәү. Мәстүрә нәмәләр төйнәй. Китергә йыйыналар. Дилбәр өҫтәл эргәһендә лекцияға әҙерләнә. Рәхимә диванға менеп ултырған да китап уҡый. Ҡыш. Тышта ҡар яуа.

Мәстүрә. Күпме нәмә йыйылған. Мүк баҫҡан таш кеүекһең, йырынып сығып булмай. Күбеһенең хәҙер кәрәге лә ҡалмаған. Ә заманында шуларҙың һәр береһен табыу, алыу өсөн күпме хәстәрлек күрелгән. Ошоларға ҡарап, Мәстүрәнең биографияһын да яҙып булыр ине. *(Көлә.)* Ояһына байтаҡ йөн йыйған был сәпсек.

Дилбәр. Ҡасаныраҡ ҡуҙғалырға булдығыҙ?

Мәстүрә. Белмәйем. Ағайың, йыйынып тор, тине.

Дилбәр. Ни эшләптер яманһыу күренәһең һин, апай.

Мәстүрә. Юлға йыйыныу күңелһеҙ эш икән. Бына балаларҙың бәләкәс кейемдәре килеп сыҡты. Дүсмәттең күн фуражкаһы. Үҙемдең әллә ҡасан модадан сыҡҡан оҙон ҡуңыслы ботинкаларым... Һәр береһе тик үткәнде генә хәтерләтә. Киләсәк тураһында һөйләүсе бер нәмә осрамай.

Р ә х и м ә. Дилбәр апай, ниңә бынау ерҙә идеал тигән исемде бәләкәй хәрефтән яҙғандар? Тыңла әле: «Һин минең яҡты уйҙарым, һин минең идеалым».

Д и л б ә р. Шулай тейеш.

Р ә х и м ә. Тейеш түгел. Кеше исеме ҙур хәрефтән яҙыла.

Д и л б ә р. Был кеше исеме түгел.

Р ә х и м ә. Кеше исеме шул.

Д и л б ә р. Ундай исем булмай.

Р ә х и м ә. Була, апай, була. Беҙҙең класта Идеал исемле үтә шуҡ бер малай бар ине.

Д и л б ә р. Рәхимә аҡыллым, барыбер дөрөҫ исем ҡушмағандар ул малайға.

Р ә х и м ә. Улай булғас, нимә һуң ул идеал?

Д и л б ә р. Идеалмы? Идеал ул... *(Уйлана.)*

М ә с т ү р ә. Беҙ ҙә йәш саҡта: «Алға, алға, изге идеалға», — тип йырлай инек.

Р ә х и м ә. «Алға, алға, изге идеалға». Ә дауамы нисек?

М ә с т ү р ә. Онотолған инде.

Р ә х и м ә. Алдағы идеал үҙе нимә һуң?

Д и л б ә р. Идеал ул, Рәхимә, иң ҙур, иң яҡшы, иң бөйөк маҡсат. Кешеләр шуға ынтылалар, шуға ирешер өсөн көрәшәләр, хатта ҡорбан булалар.

Р ә х и м ә. Был шиғыр ҙа бит мөхәббәт тураһында яҙылған.

Д и л б ә р. Тимәк, бында егет *(китапты ала)* үҙенең һөйгән ҡыҙын, идеалым, йәғни донъяла иң һәйбәт кешем, тип атай.

Р ә х и м ә. Ундай ҡыҙ бармы икән ни?

Д и л б ә р. Яратҡан кеше өсөн, күрәһең, барҙыр.

Р ә х и м ә *(ситкә китә. Көрһөнә).* Ә Дилбәр апай был шиғырҙа әйтелгән идеалына ирештеме икән? Әллә юҡмы икән?

Д и л б ә р. Нимә һин унда үҙалдыңа бышылдайһың?

Р ә х и м ә. Минеңсә, апай, идеал һүҙен барыбер ҙур хәрефтән яҙырға кәрәк. Асығыраҡ күренеп торһон.

В ә з и р бүлмәһенән сыға. Галстуктан. Пижам кейгән.

В ә з и р. Рәхимә аҡыллым.

Р ә х и м ә. Әү.

В ә з и р. Барсы, йүгереп кенә папирос алып ҡайт.

Р ә х и м ә. Йомош ҡушыр булһа, ошо Вәзир ағай гел, Рәхимә аҡыллым, тиер.

В ә з и р *(аҡсаның эреһен дә, вағын да тинләп һанап бирә).* Аҡыллы булғас. Ике ҡап «Казбек», Мәскәүҙекен ал. Ике ҡап шырпы.

Р ә х и м ә *(кейенә).* Ә ундай булмаһа?

В ә з и р. Табырға тырыш, һин бит уңған ҡыҙ.

Р ә х и м ә. Мин хәҙер югереп ҡайтырмын. *(Китә.)*

Д и л б ә р. Исмаһам, ял көндө аҙыраҡ тартыр инең, Вәзир. Тышта ниндәй матур ҡар яуа, әйҙә сығып йөрөйөк.

В ә з и р. Ваҡыт юҡ, Дилбәркәй, иртәгә грандиоз ваҡиға. Өлкә комитетендә Дүсмәт Ҡорбанович башлаған теге ярыштың йомғаҡтарын тикшерәләр. Миңә лә ҡайһы бер һорауҙарға яуап бирергә тура килер. Шуға әҙерләнәм.

М ә с т ү р ә. Бер дәрт иткәс, әллә ҡасан китеп кенә бармай. «Юл кешеһенең юлда булғаны яҡшы», — тип боронғолар юҡҡа ғына әйтмәгәндәр. Һаман шул, эш күрһәтәм, тип йөрөүе булды.

В ә з и р. Беҙ, Мәстүрә Хисамовна, йыш ҡына эш күрһәткән булып, үҙебеҙҙе күрһәтергә тырышабыҙ ҙа ул. Яңы итеген күрһәтер өсөн бейегән бейеүсе кеүек...

Д и л б ә р. Һин ысынлап һөйләйһеңме был һүҙеңде?

В ә з и р *(йылмая, танауын йыйырып еҫкәнә).* Әлбиттә, шаярып. Былай ғына. Унан беҙ тигән һүҙ *(өй эсен күрһәтә)* беҙ түгел бит әле ул.

Д и л б ә р. Ә кем?

В ә з и р. Бар шундай кешеләр. Арыҡбаев, мәҫәлән.

Д и л б ә р. Шулай ҙа ғәжәп.

В ә з и р. Донъяла ғәжәптәр күп ул, Дилбәркәй. Һин Мәстүрә Хисамовнаға йыйынырға булышыр инең. Ултырған тауыҡ кеүек, бөтөнләй өйҙән сыҡмаҫ булды.

М ә с т ү р ә. Шөкөр, бөттө инде. Бынау тоҡтарҙы ғына теккеләйһе ҡалды. Бөгөн үк күтәрен дә сыҡ та кит...

Д и л б ә р. Ғүмер буйына йәшәгән ерҙән китеү тураһында шундай еңел һөйләйһең, апай.

М ә с т ү р ә. Хатта ашҡынып торам бер төрлө. Китһәк, яҡшыраҡ булыр һымаҡ. Торорға бәләкәс кенә бер йортҡа инербеҙ. Мәшәҡәт тә әҙ булыр. Мин, бәлки,

әүәлге эшемә, балалар баҡсаһына, урынлаша алырмын.

Вәзир. Ул да бер маҡсат. Шағирҙәр әйтмешләй, идеал!

Дилбәр. Нимә эшләп, Вәзир, һин бөгөн тиҫкәре тун шикелле тырпайып тораһың? Нимә булды һиңә?

Вәзир. Башҡа еҫ тейҙе. *(Йылмая.)* Әле һорарға тип сыҡҡайным, анау Хәбир күстәнәс итеп килтергән ҡытай тәмәкеһен эҙләй-эҙләй, күҙем тоноп бөттө. Күргән кеше юҡмы шуны?

Дилбәр. Шкаф башында ине бит.

Вәзир. Унан да ҡараным. Юҡ.

Дилбәр. Йә артҡа төшкәндер. Юнләберәк эҙлә.

Мәстүрә. Был эш тә тамам булды. *(Төйөнсөктәрҙе Дүсмәт бүлмәһе ишеге янына өйөбөрәк ҡуя.)*

Вәзир. Шайтан алғыры, өйҙә бер тартырлыҡ тәмәке ҡалмаған!.. *(Гөл төптәрен ҡарай, төпсөк таба, тоҡандыра.)*

Дүсмәт *(сыға. Телефонға бара. Төйөнгә абынып саҡ йығылмай)*. Аҙым һайын абындырырға ғына торалар. Һиңә генә етмәгән тағы, Мәстүрә.

Мәстүрә *(төйөнсөктәрҙе ала)*. Әле генә ҡуйғайным да.

Дүсмәт. Әле генә, әле генә. Ваҡыты еткәс, өлгөрмәҫ инең шул.

Мәстүрә. Төйнәштереп торорға үҙең ҡуштың бит.

Дүсмәт *(йомшаҡ)*. Мин бит һиңә сепрәк тауы өйөргә ҡушманым, бисәкәй. Ниңә һуң һин, исмаһам, саҡ ҡына ла ҡаршы әйтмәйһең?

Мәстүрә. Шулай өйрәтелгәнмен.

Дүсмәт *(йомшаҡ булырға тырышып)*. Ял көнөмө әле бөгөн? Беҙҙе ни нәмә менән һыйларға әҙерләнәһегеҙ?

Мәстүрә. Хәҙер Дилбәр менән билмән яһарға ултырмаҡсы инек.

Дүсмәт. Улайһа, хәҙер үк тотонһағыҙ ҙа ярай.

Дилбәр. Ниңә инде, ағай, уны уратып тораһың? «Бар сығығыҙ», — тиген дә ҡуй. *(Тора.)*

Дүсмәт. Ҡайһылай аңлаһағыҙ ҙа ярай.

Бисәләр сыға. Дүсмәт телефон эргәһенә килеп ултыра.

В ә з и р *(диванға ҡырын ята)*. Һеҙҙең мылтыҡ шәберәк, ахырыһы, Дүсмәт Ҡорбанович. Ике көбәкле.

Д ү с м ә т. Атып ҡараған юҡ. Белмәйем. Мылтыҡ ҡайғыһы китеберәк тора әле.

В ә з и р. Беләм.

Д ү с м ә т. Нимәне беләһең?

В ә з и р. Өлкә комитетендә иртәгә буласаҡ кәңәшмәне. Һеҙҙең менән беҙ сәскәнде урып ҡараясаҡтар. Ураҡҡа әләкһә.

Д ү с м ә т. Ташла әле шул төртмә теллелегеңде!

В ә з и р. Һеҙ үтә борсоу күренәһегеҙ, Дүсмәт Ҡорбанович, әллә йоҡо ла самалы булдымы?

Д ү с м ә т. Күңелең булһын, эйе, самалы. Һине лә саҡырҙылармы ни?

В ә з и р. Саҡырҙылар, Дүсмәт Ҡорбанович. Белмәйем, минең ни кәрәгем барҙыр. «Горком секретаре ҡушты, мин яҙҙым. Төшөнөп еткермәгәнмен, язаһын бирегеҙ!» — тиермен.

Д ү с м ә т. Мин һине аңламайым, Вәзир. Бөтөнләй икенсе кеше һин.

В ә з и р. Түгел. Шул уҡ кеше.

Д ү с м ә т. Юҡ, мин һинән быны көтмәгәйнем. Һин йығылғанды түбәләргә әҙер тораһың. Бөтә яҡшылыҡты бер юлы оноторға ярамай ул.

В ә з и р. Ләкин мин һеҙ уйлағанса уҡ насар түгел. Өйрәтегеҙ: нимә эшләргә тейешмен мин?

Д ү с м ә т. Һин яҙған статьяға минең ҡатнашым юҡ. Шул ғына.

В ә з и р. Тимәк, газетчик булараҡ, мин горкомда ҡыҙыҡлы кәңәшмә барлығын һиҙеп ҡалдым да *(еҫкәнә)* югереп барҙым. Арыҡбаев речь һөйләп ята ине. Арыҡбаев бөтә предприятиеләрҙе ярышҡа саҡырҙы, Арыҡбаев күкрәк һуҡты, Арыҡбаев, Арыҡбаев, Арыҡбаев...

Д ү с м ә т *(тора, йылмая)*. Дөрөҫ, дөп-дөрөҫ...

В ә з и р *(дауам итә)*. Иптәш Ярлыҡаповтың урындағы инициативаны күтәреп алмай ни сараһы бар? Уның бурысы шул. Ә бына Арыҡбаев күҙ буяусы бер эшлекһеҙ бәндә булып сыҡты. Башҡалар ҙа шундай уҡ.

Д ү с м ә т. Арыҡбаевты артыҡ бөтөрөп ташларға ла ярамай. Ул насар кеше түгел.

Вәзир. Ә «Ярыш иптәш Ярлыҡаповтың инициативаһы менән йәйелдереп ебәрелде һәм артабан дауам итәсәк» тигән ташҡа баҫылған һүҙҙәрҙе хәҙер ҡайҙа итәбеҙ?

Дүсмәт. Мин бит һиңә улай яҙырға ҡушманым. Быныһы һинең баш-баштаҡлыҡ.

Вәзир. Уны хәҙер нисек иҫбат итәһең?

Дүсмәт. Иблес һин, Вәзир, бәләкәс кенә иблес.

Вәзир. Ашыҡмағыҙ. Бөтәһе хаҡына, бигерәк тә Дилбәр хаҡына, уныһын да үҙ өҫтөмә алам. «Бутағанмын, ашыҡҡанмын. Арыҡбаев фамилияһы урынына хаталыҡ менән Ярлыҡапов фамилияһы киткән. Икеһе лә боронғо фамилиялар, оҡшаштар ҙа. Хаталыҡ миндә. Язаһын бирегеҙ!» Шуға ризамы?

Дүсмәт. Бына быныһы, исмаһам, ир һүҙе. Матбуғатта таянысым, уң ҡулым булырһың тип, мин һинең менән юҡҡа ғына туғанлашманым бит, Вәзир... Быны бер ваҡытта ла онотторға ярамай.

Вәзир. Ләкин алдан әйтәм: эш үтә ҙурға китһә, белеп тә булмай.

Дүсмәт. Китмәҫ. Ныҡ бул. *(Белагенән тотоп.)* Мин ышанам һиңә.

Вәзир. Арыҡбаев менән үҙегеҙ килешегеҙ инде. *(Эҙләнә.)* Өйҙә бер һурырлыҡ тәмәке юҡ. *(Эҙләнә. Диван аҫтынан төпсөк табып тоҡандыра.)* Тфү, тфү. *(Үҙенә инеп китә.)*

Дүсмәт *(артынан ҡарап ҡала)*. Ҡайһылайыраҡ һөйләшә, кесерткән турғайы. *(Телефон ала.)* Бына донъялар. Арыҡбаев квартираһына шылтыратырға тура килер, тип кем уйлаған? Уның номерен дә белмәйем бит әле. *(Йыя.)* Справочный? Миңә Фәсхетдин Арыҡбаевтың квартираһы кәрәк. Ярыҡбаев түгел, Арыҡбаев, Арыҡ... Эй, туҡта, туҡта, ҡәләм алайым. *(Ҡәләм алып килә.)* Трубканы ҡуйған. Элемтә начальниген саҡырып, иртәгә үк шелтәләргә кәрәк булыр. Был справочный бюрола бюрократтар ултыра икән. *(Тағы йыя.)* Арыҡбаев квартираһы кәрәк. Ниңә шул тиклем ашығаһығыҙ? Мин хисап машинаһы түгел бит. Ҡабатлағыҙ. *(Яҙа.)* Ниндәй тупаҫтар! *(Тағы йыя.)* Арыҡбаев квартираһымы? Сәскә магазине? Кәрәкмәй. Был ни эш? Телефон номере йыйыу ҙа онотолоп бара, ахыры. *(Яңынан йыя.)* Арыҡбаев квартираһымы? Кем? Атайыңды саҡырып килтер әле, егет кеше. Саҡыр. Һуңы-

нан ҡырынып бөтөр. *(Көтә.)* Һаумы, Арыҡбаев? Иртәгә хисап көнө икәнен беләһеңдер бит. Һин бер нисә минутҡа ғына миңә инеп сығыр инең. Цифрҙар кәрәкмәй. Үҙең кәрәк. Юҡ, горкомда түгел, өйҙә... Әйе. Мин быйыл дачала ҡышлайым. Шулай ит әле. Кәңәшеп алырға кәрәк. Ҡурҡма. Эшләмәгән кеше генә хаталанмай. Ә беҙ һинең менән эш кешеләре. Ярай, килгәс һөйләшербеҙ. *(Трубканы ҡуя.)* Әүәлерәк йылдарҙа күпме оран һала торғайным, берәү ҙә аҙағын тикшереп маташмай ине. Иң мөһиме — һыуға беренсе башлап һикереү. Был — минең вазифам. Аръяҡҡа мин йөҙөп сыҡмаһам, башҡалар йөҙөп сығыр. Был бәләкәй эшме ни? Хәҙер әйтәләр: «Һикергәнһең икән, йөҙөп сыҡ!» — тиҙәр. Ә мин бөтөнләй йөҙә лә белмәһәм? Белмәһәң, бат, тонсоҡ! Йәки ҡамышҡа тотоноп, кире ярға үрмәлә. *(Көрһөнә.)* Үрмәләп ятабыҙ түгелме һуң инде беҙ һинең менән, Дүсмәт Ярлыҡапов. *(Үрмәләгән шикелле, аҡрын ғына бүлмәһенә инеп китә.)*

Низам килтергән портретте күтәреп, В ә з и р сыға.

В ә з и р *(ирония менән).* Сәнғәт хазинаһын, харам нәмә шикелле, йәшереп ҡуйғандар. Тимәк, бында йәшерен сер, хатта... хыянат булыуы мөмкин. Ә Дилбәр ниндәй матур, суҡынған бисә. *(Һоҡланып ҡарап тора.)* Әллә үҙенән дә матурыраҡ инде? Был рәсемде кем, ҡайҙа, ҡасан, ниңә яһаған? Миңә бына шуны асыҡларға кәрәк. Кем яһауын төшөнөү ҡыйын түгел. Главное — ҡасан һәм ниңә? Маҡсат? Маҡсат? *(Әйләндереп, уҙалдына уҡый.)* Таныш йыр! Тимәк, маҡсат асыҡ. Бәлки, ул маҡсат инде күптән артта ҡалғандыр. Бәлки, уның һыуһыны әллә ҡасан ҡанғандыр. «Һыуҙарға һыуһап йөрөнөм...» Бахыр! Ә кем бахыр? Бәлки, мин үҙем бер бахырмындыр? Кем бахыр икәнен хәҙер асыҡлайбыҙ. Дилбәр, Дилбәр! Сыҡ әле бында.

Д и л б ә р *(сыға. Алъяпҡыс бәйләгән, ҡулдары онло).* Нимә бар, Вәзир?

В ә з и р. Бына, тәмәке эҙләй торғас, шкаф артынан ниндәй гүзәл нәмә таптым. Күргәс, хатта тартҡы килеү баҫылды.

Д и л б ә р. Нимәһе гүзәл булһын инде, Вәзир?

В ә з и р. Гүзәл. Кемдең ҡулы барып, шунда, туҙан эсенә ташлаған?

Д и л б ә р. Ташланған, күрәһең.

Вәзир *(киҫкен).* Миңә точно белергә кәрәк. Ҡасан, ҡайҙа һәм ниңә яһаны уны?

Дилбәр. Бына, тора торғас, бер допрос.

Вәзир. Мин яуап көтәм, Дилбәр. Ҡасан?

Дилбәр. Ҡуй, Вәзир, тилермә, һинән барыбер Отелло сыҡмаҫ. Ул ҡом ғәрәбе булған һәм, өҫтәүенә, Дездемонаны аҡылынан шашып яратҡан. *(Көлә.)*

Вәзир. Мин тилерергә уйлағаным да юҡ. Мин белергә теләйем. Был рәсем уның хыялы аша ҡасан уҙған?

Дилбәр *(тыныс).* Бик белгең килһә, әйтәйем... Көҙ көнө Низам килтергәйне. Йәшлек, балалыҡ иҫтәлеге итеп...

Вәзир. Аяҡ аҫтында уралды бит шул мәжнүн!

Дилбәр. Аяҡ аҫтында уралһа, мәжнүн дә булмаҫ ине. Аяҡ аҫтында уралыусылар маҡсаттарына тиҙерәк ирешәләр улар. Һин уны яҡшы беләһең.

Вәзир. Артыңдан бер тотам ҡалмай янып йөрөүемде һин аяҡ аҫтында уралыу тип аңлағанһың икән. Быныһын да белдек.

Дилбәр. Белһәң, белерһең инде. Ә Низам хаҡында мәсхәрәләп һөйләмә. Һин яҡшы беләһең, ул минең балалыҡ дуҫым. Ғүмер буйы миңә йәнен ярып бирергә әҙер булды ул. *(Көрһөнә.)* Әле лә иҫемдә, һуғыш осоро ине. Сатлама һыуыҡ көндө өйҙә яңғыҙ ултырам. Түбәһе күккә тейерҙәй булып шатланып, Низам килеп керҙе. Үҙе дер-дер ҡалтырай. Күстәнәс килтергән. Шкаф тартмаһын аҡтарғанда, ҡасандыр кәнфит һалынған ҡағыҙ ҡап тапҡан. Ялап ҡараһа, кәнфит тәме килә икән. Табышын тотҡан да беҙгә йүгергән. Ҡаптың яртыһынан ҙурырағын миңә йыртып бирҙе. Икәүләшеп ялаНыҡ. Бына кем ул Низам!

Вәзир *(портреттең артын әйләндерә).* Бына кем ул Низам. Уҡы!

Дилбәр *(тулҡынланып, рәхәтләнеп уҡый).*

> Һыуҙарға һыуһап йөрөнөм,
> Үҙем һыу буйҙарында.
> Ғүмеремдең буйҙарына
> Булырһың уйҙарымда.

Юҡ, Вәзир, Низам аяҡ аҫтында уралмай. Ошо арала ғына уның картиналары ҡуйылған күргәҙмәлә бул-

дым. Иҗады менән ниндәй юғары ул. Мин, муйынымды һуҙып, уның картиналарын ҡарап йөрөнөм. Ҡанатлы сәнғәт! Шулай булғас, кемдең кем аяғы аҫтында уралыуын әйтеүе ҡыйын.

В ә з и р. Нимәгәлер бик *(пауза)* үкенәһең, ахыры, Дилбәр.

Д и л б ә р. Үкенергә мәжбүр итмәҫкә тырыш, Вәзир... Зинһар! Бөтәһе лә һинең иркеңдә бит.

В ә з и р. Улай үкенер булғас, элегерәк уйларға кәрәк ине. Мәҫәлән, бынан ете ай элек.

Д и л б ә р. Һин ул саҡта уйларға түгел, тын алырға ла ирек бирмәнең. Низам 23 йәшкә тиклем өндәшмәне. Һин бер ай эсендә башымды әйләндерҙең. Һин Гейне, Есенин шиғырҙарын уҡының, Бетховен, Мусоргский, Репин, Пикассоларға ғашиҡ булыуыңды һөйләнең. Ә Низам 23 йәшкә тиклем өндәшмәне. Һин мәңгелеккә миңә ғашиҡ булғаныңды, бөтә донъяла тик мине генә күреүеңде, ай яҡтыһында ла, таң нурында ла, ямғыр тамсыһында ла минең йәнемдең өлөшөн һиҙеүеңде һөйләнең. Ниндәй матур һөйләй инең һин ул көндәрҙә. Ә Низам 23 йәшкә тиклем өндәшмәне. Мин, мөхәббәт шундай матур телле булыр, тип уйланым. Һәм әле лә уйлайым. Мөхәббәттең теле матур, татлы, ялғанһыҙ булырға тейеш. Йырланмаған йыр — йыр түгел, әйтелмәгән мөхәббәт — мөхәббәт түгел. Бына шуға ла мин һине осратҡанға тиклем Низамды яратып өлгөрә алманым.

В ә з и р. Шулай булғас, миңә ни үпкәң бар? Мин һине йәберләмәйем, хыянат итмәйем.

Д и л б ә р. Мөхәббәт тоғролоҡло булырға тейеш. Ләкин, Вәзир, мөхәббәткә тоғролоҡ ҡына етмәй. Бигерәк тиҙ күнектең һин миңә. Хатта яңы кейемгә лә оҙағыраҡ күнегәләр. Шуға күрә һинең көнләшкән булып ҡыланыуың көлкө генә.

В ә з и р. Кемгә көлкө, кемгә әрнеү.

Д и л б ә р. Миңә — көлкө.

В ә з и р. Миңә — әрнеү. *(Ҡоро.)* Барыбер мин белергә тейешмен. Был рәсем ҡасан, ҡайҙа, ниндәй ағас янында яһалған? Миңә тынысланырға кәрәк.

Д и л б ә р. Тыныслан. Бынан дүрт йыл элек яр буйындағы «һарай»ҙа яһай башлағайны. Ҡалғанын яттан эшләп бөтөргән, күрәһең.

В ә з и р. Ялған. Ышанмайым. Яттан был тиклем яҡшы эшләргә ул гений түгел дә.

Д и л б ә р. Бәлки, генийҙер.

В ә з и р. Ышанмайым! Бына еҫкәп ҡара, хатта буяу еҫе сығып тора. *(Танауын тартып еҫкәнә.)* Дүрт йылдан һуң шундай еҫ сыҡмай ул.

Д и л б ә р. Үҙең генә еҫкә инде.

В ә з и р. Ҡайҙа, ҡасан осраштығыҙ?

Д и л б ә р. Туҡта мине мәсхәрәләүҙән, Вәзир. Етер! *(Китә башлай.)*

В ә з и р. Сабыр ит! Мин бөтәһен дә белергә тейешмен.

Д и л б ә р. Өйләнешкәндән һуң, Низамды бер тапҡыр ғына, ошо портретте килтергән сағында ғына, күрҙем.

В ә з и р. Ышанмайым!

Д и л б ә р. Ышанмағас, һорашма.

В ә з и р. Ә һин ышандырырлыҡ һөйлә.

Д и л б ә р. Рәсемгә яҡшылабыраҡ ҡара. Минең студентка икәнлегемде кейгән күлдәгемә тиклем әйтеп тора бит. Ул күлдәк әллә ҡасан туҙҙы инде.

В ә з и р. Эйе, күлдәгең хәҙерге түгел. Ләкин мин дә бер ҡатлы түгел. Күҙ буяр өсөн, ул һүрәтсе теләһә ниндәй күлдәк кейҙерә, теләһә ниндәй яулыҡ бәйләтә алмаймы ни?

Д и л б ә р. Алмай.

В ә з и р. Бына алған бит. Ул мәжнүн һиңә был күлдәкте кейҙергәнгә тиклем уйы менән, хыялы менән һине аҡрын ғына, ашыҡмай ғына сисендергәндер, унан танһығы ҡанғансы ҡарап торғандыр, шунан һуң ғына был сепрәкте буяп ҡуйғандыр. Ниндәй хәйләкәр, тәмле тамаҡ!

Д и л б ә р. Вәзир, Вәзир! Тыйыл! Һин шул тиклем үк оятһыҙ кешеме ни, күңелең шул тиклем үк боҙоҡмо ни һинең, Вәзир! Ниндәй оят! Ниндәй хурлыҡ! *(Ҡысҡырып илап ебәрә.)*

В ә з и р. Ила, ила. Ә мин һинең күҙ йәштәреңә ышанмайым. Бер нәмәгә лә ышанмайым мин. Хатта үҙемә лә ышанмайым. *(Портретте күтәреп, диван башына һуғып йыртмаҡсы итә, унан йоҙроғо менән төртөп тишә.)* Мә һиңә, бөйөк сәнғәттең гүзәл хазинаһы!

Ишектән Р ә х и м ә килеп инә. Ҡатып ҡала. Вәзирҙең портретте тишеүен күреп, ҡысҡырып ебәрә.

Р ә х и м ә. Ай! Ҡулығыҙ ҡороһон һеҙҙең, Вәзир ағай! *(Башын сайҡап тора.)* Бына һиңә идеа-ал!

В ә з и р үҙ бүлмәһенә инеп китә. Ишек яртылаш асыҡ ҡала, Рәхимә аптырап тора ла ҡулындағы ике пачка «Казбек»те берәм-берәм Вәзир бүлмәһенә ырғыта.

Мә, мә! Сдачаһы юҡ! *(Югереп барып, Дилбәрҙе ҡосаҡлай.)*

Тауышҡа Д ү с м ә т сығып, үҙ ишеге төбөнә баҫа. М ә с т ү р ә кухня ишеге төбөндә туҡтай. Дилбәр үкһеп илай. Бик шат ҡиәфәт менән Г ө л б и к ә инә.

Г ө л б и к ә. Тышта әйләнеп-әйләнеп шундай матур күбәләк ҡар яуа. Ә һеҙ бөтәгеҙ ҙә өйҙә. *(Өйҙәге хәлде күреп, ҡапыл күңелһеҙләнә.)* Һаумыһығыҙ!

М ә с т ү р ә. Һаумы, Гөлбикә.

Д ү с м ә т баш ҡаға ла өндәшмәй үҙ бүлмәһенә инеп китә.

Г ө л б и к ә. Үҙҙәре юлға йыйыналар. Үҙҙәре, мәйет сыҡҡан өйҙәге шикелле, күңелһеҙҙәр. Дилбәркәй, ни булды һиңә?

Д и л б ә р. Һорашма, Гөлбикә. *(Кухняға сыға.)*

Г ө л б и к ә. Бына теге кофтаны төҙәтеп килтергәйнем. Гел ваҡытһыҙ саҡҡа тура киләм, Мәстүрә апай.

М ә с т ү р ә. Артыҡ нәмә юҡ, Гөлбикә, былай ғына. Донъя бит.

Г ө л б и к ә. Донъя күңелле булырға тейеш ул.

М ә с т ү р ә. Тейеш тә бит.

Г ө л б и к ә *(әйберҙәргә ҡарап)*. Әллә ике айлап йыйынаһығыҙ инде?

М ә с т ү р ә. Булһа ла булыр. Ағайыңды һаман ебәрмәй торалар. Ялҡытты инде. Юлға бер йыйынғас, күтәрелеп сыҡ та кит икән ул.

Г ө л б и к ә. Эйе шул. Ҡорҙашовтарҙың институтҡа эләкмәгән теге малайы Северный полюс-четырегәме әллә Себергәме — икеһенең береһенә инде — тәки сығып киткән бит. Инәһе зар илап ултыра.

М ә с т ү р ә. Бала бит...

Г ө л б и к ә. Ярай, Мәстүрә апай, улайһа, мин ҡуҙғалайым. Кейем үлсәргә башҡаса килеп йөрөргә тура килмәҫ инде.

М ә с т ү р ә. Бүтән ергә күсәһеңме ни?

Г ө л б и к ә. Юҡ та.

Мәстүрә. Хәйер, беҙ үҙебеҙ китәбеҙ шул.

Гөлбикә. Ғәйепләп ҡалмағыҙ инде. Хуш, апай, тышта Тимерғазы көтөп тора.

Мәстүрә. Алып инеү кәрәк ине.

Гөлбикә. Һалҡында аҙыраҡ бейеһен әле. Ҡәҙеремде белә төшөр... Ул бахыр ни төн буйы көтөргә лә риза инде. Ярай, яңы ерҙә яңы шатлыҡтар менән йәшәгеҙ. *(Ҡул биреп күрешә. Сыға.)*

Мәстүрә. Ҡыҙыҡайҙың бәхете эсенә һыймай. Йәшлек, мөхәббәт, өмөт, ышаныс — бөтәһе лә бер күкрәккә йыйылған шул.

Ишектә звонок. Рәхимә йүгереп сығып аса. Арыҡбаев инә. Ул аяғына бурки, өҫтөнә айыу доха кейгән. Башында осло ҡаракүл бүрек.

Арыҡбаев. Иптәш Ярлыҡапов фатире ошомо?

Рәхимә *(ғәжәпләнеп, арты менән сигенә)*. Эйе, ошо.

Арыҡбаев. Ниңә күҙең тоҙҙай булды, ҡыҙым?

Рәхимә. Һеҙ ниндәй йыуанһығыҙ, ағай, оho! Һеҙ, моғайын, көрәшсеһегеҙҙер әле.

Арыҡбаев. Хәтәр көрәшсе... Атайың өйҙәме?

Рәхимә. Атайым түгел, Дүсмәт ағай ул. *(Дүсмәттәр ишеген ҡаға.)* Ағай, көрәшсе килде, һеҙҙе һорай. *(Арыҡбаевҡа.)* Сисенә тороғоҙ.

Дүсмәт сыға. Ул яҡшы костюмдән. Галстук бәйләгән.

Дүсмәт. Рәхим ит, Арыҡбаев. Оҙаҡ эҙләргә тура килмәнеме? Һаумы? *(Күрешә.)*

Арыҡбаев. Таксигә ултырҙым да туп-тура килдем. Был тирәлә һеҙҙең мөрйәнән генә төтөн сыға. *(Сисенеп, кейемен элә.)*

Дүсмәт. Әйҙә, бына дивbooked...

Д ү с м ә т. Хәл-әхүәлдәр нисегерәк? *(Йылмая.)*

А р ы ҡ б а е в. Дөрөҫөн генә әйткәндә, төн йоҡолары ҡасты, иптәш Ярлыҡапов. Ошо йәшкә етеп, күрәләтә был тиклем уңайһыҙ хәлдә ҡалғаным юҡ ине әле.

Р ә х и м ә сәй сығара. Дүсмәткә лимонлы, Арыҡбаевҡа һөтлө.

Д ү с м ә т. Сәйенән етеш.

А р ы ҡ б а е в. Сәй күп эселә был арала, Дүсмәт Ҡорбанович. *(Көрһөнөп ҡуя.)*

Д ү с м ә т. Әйе, ышанысты аҡлай алманығыҙ. Ярышты өҙҙөгөҙ генә тиһәң, аҙ булыр. Бысаҡһыҙ һуйҙығыҙ һеҙ мине.

А р ы ҡ б а е в. Ул эш башланғансы уҡ өҙөлгәйне инде, Дүсмәт Ҡорбанович. Үҙ йөктәрен бер көй тартып барған аттарға һеҙ тағы ни саҡлы йөк өҫтәнегеҙ. Бер көй үтәлә килгән планды пыран-заран килтереп ташланығыҙ. Бара торғас, бына шул күтәртеү хәленә килеп еттек инде.

Д ү с м ә т *(йылмая)*. Мин бит уҫал ниәт менән эшләмәнем.

А р ы ҡ б а е в. Ниәт һәйбәт булғандыр ҙа бит, нәтижә яманыраҡ килеп сыҡты. Байтаҡ предприятиеләр был кварталда дәүләт планын тултыра алманылар.

Д ү с м ә т. Сәбәпсе — хәҙер бер мин, тимәксеһегеҙме?

А р ы ҡ б а е в. Улай тиергә мин дә бит малай түгел. Директор. Бына ниндәй ҙур башым да бар. *(Йылмая.)* Һеҙ тик ана шул башты бутабыраҡ ебәрҙегеҙ.

Д ү с м ә т. Хәтерендәме, Арыҡбаев, кәңәшмәлә ниндәйерәк телмәр һөйләп ебәргәйнең. Буталған баш улай оҫта һөйләй алмай ул. Оноткан булһаң, протоколын күрһәтергә мөмкин.

А р ы ҡ б а е в. Ғүмерҙә һөйләй белмәгән кешегә ҡайҙан һүҙе табылған? Ғәжәп илһам килеп киткәйне шул саҡта. Хәҙер үкенеп бөтә алмайым. Кешенән оят. Харап иттегеҙ һеҙ мине, Дүсмәт Ҡорбанович.

Д ү с м ә т. Бәлки, балауыҙ һығып алырһығыҙ?

А р ы ҡ б а е в. Һығырһың да шул.

Кейенеп-яһанып В ә з и р сыға. Пальтоһын кейергә бара. Арыҡбаев менән баш ҡағып ҡына иҫәнләшә.

Д ү с м ә т. Вәзир, тороп тор әле. Бына ҡунаҡ та бар.

Вәзир. Мин барыбер араҡы эсмәйем бит.

Дүсмәт. Ахмаҡтарса шаярыуыңды ҡуй, Вәзир.

Вәзир. Минең ваҡытым юҡ, Дүсмәт Ҡорбанович. Иптәш Арыҡбаев мине кисерер, тип ышанам.

Дүсмәт. Һатыулашма. *(Йылмая.)*

Вәзир. Башым ауырта, кәйефем юҡ.

Дүсмәт *(ҡырҡа)*. Миңә һинең кәйефең кәрәкмәй, үҙең кәрәк. Ултыр.

Вәзир *(диванға барып ултыра)*. Ултырҙым. *(Тәмәке тоҡандыра.)*

Дүсмәт. Бына Арыҡбаев кәңәшләшергә килгән.

Арыҡбаев. Саҡырып килтергәс ни, Дүсмәт Ҡорбан...

Дүсмәт. Эш унда түгел. Килгәс, кәңәшләшергә кәрәк. Рәхимә! Сәйеңде яңырт.

Рәхимә инеп сыға. Ул Вәзиргә ҡарамай ҙа.

Йә, иртәгә беренсе яуапты һинән, башлап майҙан асҡан кешенән, һорарҙар. Әҙерләндеңме?

Арыҡбаев. Нимәһен әҙерләнеп тораһың инде. План өҙөлгән. Ярыш — буш ҡыуыҡ. «Ғәйеплемен. Язаһын бирегеҙ», — тиермен. Эш нисек булғанын баштан-аяҡ һөйләп бирермен. Обком үҙебеҙҙеке, тотоп ашамаҫтар әле.

Дүсмәт. Нимәһен баштан-аяҡ һөйләп бирергә уйлайһың?

Арыҡбаев. Һеҙҙең иң башта инструктор ебәреүегеҙ хаҡында.

Дүсмәт. Минең бер ниндәй ҙә инструктор ебәргәнем юҡ.

Арыҡбаев. Әллә тағы, ебәргән кешегеҙ үҙе шулай тигәйне... Унан үҙегеҙ мине саҡыртып килтерҙегеҙ. Мин, предприятиенең хәлен белгәнлектән, башта ҡарыштым, һуңынан күҙҙе йомдом да, һеҙ ҡушты тип, саң ҡағырға тотондом. Бына шул. Шулай ҙа, Дүсмәт Ҡорбанович, мин һеҙҙең маҡсатығыҙҙы аңлап еткермәнем.

Дүсмәт. Нимәһен аңламаның? Сиҙәм ерҙәрҙе, үҙем киткәнсе, тауар менән күмеп ташлау ине. *(Йыйылған нәмәләргә күрһәтә.)* Барып сыҡманы. Ҡанатты ҡайырҙығыҙ.

Вәзир. Иртәгә «яҡшы маҡсат», «объектив сәбәп», «тырыштыҡ инде» тигән төбө тишек һүҙҙәр иғтибарға

алынмаясаҡ, түрә иптәштәр. *(Һикереп тора.)* Һеҙ унда, Арыҡбаев иптәш, ауыҙығыҙҙа бутҡа бешермәгеҙ. Был шау-шыуҙың бөтә яуаплылығын өҫтөгөҙгә алығыҙ ҙа ҡуйығыҙ. Башҡаларҙы бутап маташмағыҙ.

А р ы ҡ б а е в *(ғәжәпләнеп, һикереп тора).* Күҙгә терәп алдашырғамы? Юҡ, мин уныһын булдыра алмайым.

Д ү с м ә т. Һин кешене улай ҡапыл өркөтөп ташлама әле, Вәзир. Уйлашайыҡ. Ҡайһылай яҡшыраҡ булыр?

А р ы ҡ б а е в. Дөрөҫлөк яҡшы булыр.

В ә з и р. Бәләнән нисек итеп еңелерәк ҡотола алаһың, шул дөрөҫ тә, яҡшы ла булыр.

Д ү с м ә т. Ултырышығыҙ. Уйлашайыҡ. Әйтәйек, Арыҡбаев, һинеңсә, башлап мин хаталандым, ти, ә һеҙ күмәкләп минең хатама эйәрҙегеҙ, ти. Быға кем ышаныр тиһең? Берәү ҙә ышанмаҫ. Әгәр һеҙ түбәндән уйлап еткермәй шау-шыу күтәреп, мин шуға эйәргән булһам, уныһы икенсе мәсьәлә. Быға ышанырға мөмкин. Тимәк, мин положениене тәрән тикшереп ҡарамағанмын.

А р ы ҡ б а е в. Уныһы дөрөҫ. Һеҙ тикшереп торманығыҙ.

Д ү с м ә т *(йылмая).* Йәнә уйлап ҡара, Арыҡбаев. Башлап хаталаныу кемгә нығыраҡ килешә: миңәме әллә һиңәме?

А р ы ҡ б а е в. Беребеҙгә лә килешмәй, Дүсмәт Ҡорбанович.

Д ү с м ә т. Дөрөҫ. Ләкин хаталыҡ эшләнгән бит инде. Шулай ҙа миңә, етәксе кешегә, нығыраҡ уңайһыҙ. Ә һин — хозяйственник, бәләкәй кеше. Бер хатаң артыҡ ни, бер хатаң кәм ни — ни айырмаһы бар?

А р ы ҡ б а е в. Бәләкәй булһаҡ та, беҙҙең эстә лә йән бар бит, Дүсмәт Ҡорбанович.

В ә з и р. Һеҙҙән йән һораған кеше юҡ. Ҡурҡмағыҙ, йәнегеҙ эсегеҙҙә ҡалыр.

Д ү с м ә т. Иртәгәге кәңәшмәнән һуң донъя бөтһә, бәлки, бөгөн һөйләшеп тороуҙың кәрәге лә булмаҫ ине. Саҡ ҡына алға ла күҙ ташларға кәрәк. Әгәр кәңәштән сыҡмаһаң, ҙур уҡ булмаһаң да, хур уҡ та булмаҫһың.

А р ы ҡ б а е в. Шулай ҙа ҡатлы-ҡатлы кеше икәнһегеҙ, иптәш Ярлыҡапов, һеҙгә тарыма, тарыһаң, арыма...

Д ү с м ә т. Халыҡ алдында мин дә аҙыраҡ тәнҡитләрмен һине. Унһыҙ ярамай. Ләкин ысынға алма. Аңланыңмы?

А р ы ҡ б а е в. Эйе, байтаҡ нәмә аңланым. Йәнегеҙ шул тиклем үк ғәзиз булғас, ярай! Бөтә гонаһ, бөтә ғәйеп минеке! *(Һикереп тора.)* Мин бәләкәй кеше, түҙермен, барыһын да күтәрермен. Тыныс йоҡлағыҙ! Ҙур кешегә борсолорға ярамай. Ә мин тағы, артабанғы эште юлға һалыу тураһында фекерләшәбеҙ икән, тип килгән булдым. Иртәгә бит һорарҙар: «Йә, артабан ҡайһылайыраҡ итергә уйлайһығыҙ?» — тиерҙәр. Беҙ нимә тип яуап бирербеҙ шуға?

Д ү с м ә т. Уйлашайыҡ бына.

А р ы ҡ б а е в. Көйөнмәгеҙ, Дүсмәт Ҡорбанович, һеҙҙә ден ҡайғыһы түгел, көн ҡайғыһы. Тыныс йоҡлағыҙ! *(Кейенә.)*

Д ү с м ә т. Ҡалай ҡапыл ҡыҙып киттең, Арыҡбаев. Ултыр, хәҙер аш өлгөрә. Мәстүрә, ашығыҙ әҙерме?

М ә с т ү р ә *(кухнянән)*. Саҡ ҡына көтөгөҙ!

А р ы ҡ б а е в. Рәхмәт. Был юлы аштан оло булырға тура килә. Көтә алмайым. Ҡабатлайым, тыныс йоҡлағыҙ. Арыҡбаев әйткәндән ҡайтмаҫ! *(Китә.)*

Д ү с м ә т. Ҡайһылай ҡапыл кәперәйеп китте. Әйтерһең, ҡорал күтәреп, иртәгә яу ҡырына китә. Быҙау!

В ә з и р. Яу ҡырына китмәһә лә, торғаны менән наемщик инде! Элекке заманда бит бай малайҙары үҙҙәре өсөн һалдатҡа кеше яллап ебәргәндәр. Наемщик итеп. Наемщиктәр хәтәр һөйләшкәндер улар.

Д ү с м ә т. Урынлы-урынһыҙ һаман шаяраһың һин, Вәзир.

В ә з и р. Был юлы шаярмайым, Дүсмәт Ҡорбанович. Һеҙҙең бер үҙегеҙгә ике наемщик булды — мин һәм Арыҡбаев! Шәп бит, ә?

Д ү с м ә т. Иҫерекһең, тиһәм, эсмәй торған кешеһең. Нимә булды һиңә?

В ә з и р. Япар ҡарт редактор булғандан бирле, эсем тышҡа әйләнде. Пәрей алмаштырҙы мине. *(Кейенә.)* Мин атайымдарға киттем. Улар бөгөн ат һуялар. Теләһәгеҙ, әйҙәгеҙ майлы ҡарта һоғонорға! *(Китә.)*

Д ү с м ә т *(ҡарап ҡала)*. Оятһыҙ! Кемдәр һинең менән арҡа терәп һөйләшәләр, ә? Быныһы бер хәл әле. Япары нисек теш ҡайрай икән? Газета полосаһына һа-

лып, бөтә ил алдында ҡалай рәхәтләнеп сыбыҡлаясаҡ ул мине!.. Сыбыҡлаһын. Сыҙарбыҙ. *(Бүлмәһенә бара. Төйөнсөккә абына.)* Әлеге төйөнсөктәр! Шул ғаризаны яҙмаған булһам, аҡ һаҡаллы ҡарт булам икән. Йәнәһе, кешеләргә дәрт бирәм, ә үҙемә политический капитал туплайым. Тупланың төбәңә туҡмаҡты! *(Түбәһен һыйпап, үҙ бүлмәһенә инеп китә.)*

Рәхимә сыға. Сынаяҡтар йыя.

Рәхимә. Сәйҙе ҡабып та ҡарамағандар. Ниңә шулай форма өсөн генә кеше мәшәҡәтләйҙәр икән? Анау дәү ағайҙың күҙҙәре, беҙҙең күбенеп үлгән ҡола һыйыр күҙҙәре төҫлө, моңһоу ҡарайҙар. Күрәһең, ҡайғы-хәсрәте барҙыр. *(Кухняға сыға.)*

Дилбәр, уның артынан Мәстүрә, һуңыраҡ Рәхимә сыға.

Дилбәр. Биш минут эсендә тапап, иҙеп, бысраҡҡа бутап ташланы.

Мәстүрә. Тыныслан, Дилбәр, үтер әле. Аҡрынлап күнегергә, түҙергә өйрәнергә кәрәк.

Дилбәр. Нимәгә күнегергә? *(Ҡабатлап.)* Нимәгә күнегергә?

Мәстүрә. Тормоштоң әсеһенә лә, сөсөһөнә лә...

Дилбәр. Уныһына күнегергә мин риза. Ә бына һин мөхәббәт юҡлығын йәки уның ялған икәнлеген һиҙеп ҡалһаң, нимә эшләр инең?

Мәстүрә. Сабыр булырға тырыш.

Дилбәр. Тәүбә, тиген, апай. Һин нимә һөйләйһең?

Мәстүрә. Үҙ тормошомдо.

Дилбәр. Мин бөтәһенә лә күнәм. Әрләнеүгә, йәберләнеүгә, түбәнлек булһа ла, хатта туҡмалыуға ла түҙермен. Аслыҡҡа, яланғаслыҡҡа, һыуыҡҡа сыҙармын. Көнләшеүҙе, ғәйбәтте кисерергә көсөм етер. Ләкин мөхәббәт хаҡына. Ә инде мөхәббәт юҡлыҡҡа күнегә алмам. Сөнки шунан да ҙур фәҡирлек, меҫкенлек булыуы мөмкин түгел.

Мәстүрә. Ул тиклем өҙгөләнмә, Дилбәр. Бәлки, ысынлап та, яраталыр, бәлки, был көнләшеү ғәләмәте генәлер.

Дилбәр. Башта мин дә шулай уйларға тырыштым. Ләкин уның һуңғы һүҙҙәре, апай, бигерәк ҡот осҡос ине шул. Мин һинең күҙ йәштәреңә ышанма-

йым, бер нәмәгә лә, бер кемгә лә ышанмайым, тине. Әйт, зинһар, апай, ышаныуһыҙ мөхәббәт булыу мөмкинме?

М ә с т ү р ә. Юҡ, мөмкин түгел.

Д и л б ә р. Ниңә һуң һин үҙең мине түҙергә, сыҙарға, күнегергә, көтөргә өгөтләйһең? Тағы бер ғүмерҙең заяға үтеүенән кемгә файҙа?

М ә с т ү р ә. Аптырап әйтәм. Шулай уйларға күнеккән өсөн генә әйтәм.

Д и л б ә р. Кәрәкмәй, әйтмә, апай. Мөхәббәтһеҙ йәшәргә мин барыбер күнегә алмам. Улай йәшәү ҡоллоҡтан да яманыраҡ буласаҡ! Ете генә айҙы, ете генә айҙы кире ҡайтарып булһа икән; мин бына, ап-аҡ ҡар өҫтөнән ялан-аяҡ йүгереп, Ҡариҙел ярына барыр инем, апаҡайым! Әсәкәйем! *(Стена янында аунап ятҡан теге йыртыҡ рәсемде алып.)* «Мин килдем!» — тиер инем. *(Йөҙөн ҡаплап, диванға ауа. Тын ғына илай.)*

Р ә х и м ә *(китабын тотоп килә)*. Илама, апай. Һин шундай матурһың, һәйбәтһең. Һинең кеүек кешеләр иламаҫҡа тейеш. Һин байрам көн кеүекһең, ә байрам көнгә болотло булыу килешмәй. Илама, апай, илама. *(Үҙенең күҙҙәренән йәш тәгәрәй. Китабын күкрәгенә ҡыҫып.)* Идеал һүҙен барыбер ҙур хәрефтән яҙырға кәрәк. Уның идеал икәне әллә ҡайҙан күренеп торорға тейеш!

Ш а р ш а у

ДҮРТЕНСЕ ШАРШАУ

Ярлыкаповтар дачаһы. Бөтә обстановка өсөнсө шаршауҙағыса. Ҡараңғы төшөп килә. Бүлмәлә бер кем дә юҡ. Мәстүрә кухнялә. Дилбәр үҙ бүлмәһендә. Р ә х и м ә йүгереп инә. Ул бик шат. Пальтоһын сисеп элә. Көҙгө янына килеп борғолана.

Р ә х и м ә. Был йорт, ысынлап та, сәйер булып сыҡты, хәс тә ҡунаҡ өйө. Берәү ҙә бында ғүмер буйы йәшәргә уйламай, бөгөн-иртәгә ҡайтып китергә йыйына төҫлө. Мин дә ултырма ҡыҙы ғына булдым. Тәү күргәндә, ошо көҙгөләр, өҫтәлдәр, дивандар нур сәсеп тора кеүек ине. Хәҙер әллә ниндәй бойоҡтар. Баштараҡ, ҡаты баҫып йөрөһәм, анау мылтыҡтар атылып китер, тип ҡурҡа торғайным, атылмағанын белгәс,

хәҙер уларға ла күнегелде. Бында килеп инеүе лә күңелле булғайны, сығып китеүе лә күңелле. Нәмәләрҙе тиҙ генә йыйыштырырға ла, әйҙә! *(Кухняға инеп китә. Бер аҙҙан һуң таҡта сумаҙанын күтәреп сыға.)*

Уның артынан уҡ Мәстүрә сыға.

М ә с т ү р ә. Ниңә ул тиклем ҡапыл ҡуҙғалырға булдың, Рәхимә? Бына инде, әллә берәй нәмәгә хәтерең ҡалдымы?

Р ә х и м ә. Юҡ, апаҡайым, мин яҡшылыҡтан башҡа һис нәмә күрмәнем һеҙҙә.

М ә с т ү р ә. Һуң, шулай булғас?

Р ә х и м ә. Дөйөм ятаҡтан бөгөн генә бер урын бушаны. Мөслимә исемле ҡыҙ, һабағын төшөнә алмағас, ауылға ҡайтып китте. Тылҡыныҡ-тылҡыныҡ, файҙаһы булманы. Уның башы эшләмәй, апай.

М ә с т ү р ә. Китһә ни? Һин беҙҙә ҡал. *(Ҡаушап уҡ төшә.)* Үҙеңә эйәләшеп бөткәс кенә, улай итмә инде.

Р ә х и м ә *(нәмәләрен йыйыштыра)*. Бөтәһе өсөн дә рәхмәт, Мәстүрә апай, яҡшылығығыҙҙы үҫкәс тә онотмам. Минең үҙ тиңдәштәрем араһында булғым килә. Ебәрегеҙ мине!

М ә с т ү р ә. Мин һине тотмайым, ҡыҙым. Дилбәр, Дилбәр! Рәхимә китә бит!

Д и л б ә р *(сыға)*. Ҡайҙа китәһең, Рәхимә?

Р ә х и м ә. Ятаҡта урын бушаны, апай.

М ә с т ү р ә. Бер ҙә булмаһа, иртәгә китер инең.

Р ә х и м ә. Йә тағы башҡа кешене кертеп ҡуйырҙар, анау саҡтағы кеүек...

Д и л б ә р. Беҙҙә еләтте ләме ни шулай?

Р ә х и м ә. Әллә инде, Дилбәр апай. Һеҙҙең өйҙә ҡаты баҫып йөрөп булмай. Нимәлер бына-бына емерелергә, ҡолап төшөргә торған шикелле. Ә тегендә бөтәһе лә үҙем кеүектәр.

Д и л б ә р *(башынан һыйпап)*. Аҡыллым минең.

Р ә х и м ә. Мин һеҙгә аҙна һайын килеп йөрөрмөн, һағынып китһәм, аҙнаһына ике тапҡыр ҙа килермен, йәме, апай?

М ә с т ү р ә. Сабыр ит әле саҡ ҡына. *(Үҙҙәренең бүлмәһенә инә.)*

Д и л б ә р. Һағынһаң да, кил, асығып китһәң дә, кил!

Р ә х и м ә. Мин бында иркәгә өйрәнеп бөттөм. Асығыу тигән нәмәне бөтөнләй онотоп барам. Хәйер, иҫкә тиҙ төшөр ҙә ул. Һеҙҙе мин мәңге лә, мәңге лә онотасаҡ түгелмен.

М ә с т ү р ә *(бер косынка алып сыға).* Бынау косынка, Рәхимә, моғайын, килешер һиңә. Әллә ҡасан үҙеңә бүләк итәйем тигәйнем. Йәй көнө яндырып бәйләп йөрөрһөң.

Д и л б ә р үҙ бүлмәһенә инеп китә.

Р ә х и м ә. Ҡуй, кәрәкмәй.

М ә с т ү р ә. Минең төҫөм итеп тоторһоң. Бүләкте улай кире ҡағырға ярамай. Юҡһа мин үпкәләрмен.

Р ә х и м ә *(шатланып).* Рәхмәт, Мәстүрә апай! *(Башына бөркәнеп, көҙгө эргәһенә бара.)* Ҡайһылай килешеп тора.

Д и л б ә р *(бер ебәк кофта алып сыға).* Ә быныһы минең төҫөм булыр.

Р ә х и м ә. Был тиклем бүләкте алырға минең ҡулым бармай, Дилбәр апай. Һеҙгә минең ни яҡшылығым тейгәне бар һуң?

Д и л б ә р. Кешеләргә һинең яҡшылығың тейер көнөң алда әле. Яҡшылығың бик күп тейәсәк һинең.

Р ә х и м ә. Ул саҡта, бәлки, уңайһыҙ ҙа булмаҫ ине.

Д и л б ә р. Рәхимә! Апайыңдың хәтерен ҡалдырырға уйлайһыңмы ни шулай?

Р ә х и м ә *(кофтаны алып, алдына ҡуя).* Ни тип әйтергә лә белмәйем инде.

Д и л б ә р. Әйтмә лә.

Мәстүрә, Дилбәр йыйынырға булышалар. Сумаҙан һәм бер төйөнсөк йыйыла.

Бына ниндәй бай кәләш булдың. Ике күтәрәм әйберең йыйылды.

Р ә х и м ә. Улай тимә, Дилбәр апай, оялдырта.

Д и л б ә р. Ҡунаҡҡа килгәндә, иптәштәреңде лә алып кил. *(Йомшарып.)* Әллә китмәйһеңме, Рәхимә? Беҙ бит был өйҙә Вәзир ағайың менән икәүҙән-икәү генә тороп ҡаласаҡбыҙ.

Р ә х и м ә. Китергә булғас, китәм инде, апай. Тик бына ҡапыл ғына ҡыйын булып китте. Илағы ла килә. *(Сумаҙанына лып итеп ултырып, илап ебәрә.)*

Д и л б ә р. Киткәндә, улай илап китмә инде.

Р ә х и м ә. Бер ҙә иламаҫ инем, һеҙҙең икегеҙҙе ҡыҙғанам. Минән башҡа интегеп бөтмәһәгеҙ ярай ҙа...

М ә с т ү р ә. Һинһеҙ бик күңелһеҙ булыр беҙгә, балаҡай. Һин бит һайрап торған ҡош инең. Ярай инде, әйҙә, иркеңдә, үҙең теләгән ерҙә һайра!

Р ә х и м ә *(үҙенә.)* Унда мине көтөп тора...

Д и л б ә р. Ҡайҙа?

Р ә х и м ә. Ҡойо тирәләп бейеп йөрөй.

М ә с т ү р ә. Кем һуң ул? Ниңә саҡырмайһың?

Р ә х и м ә. Беҙҙең ауылдыҡы. Исмәғил исемле. Әлек бергә уҡығайныҡ, әле икебеҙ ике техникумда. Йыуаш ул. Сумаҙан күтәрешергә килде.

М ә с т ү р ә. Ни тигән ғәҙәт был? Бөтәһе лә егеттәрен, мосафир таяғы шикелле, ишек артында ҡалдырып керәләр.

Д и л б ә р *(көрһөнөп).* Ысын мөхәббәт, бәлки, шундай оялсан булалыр, ә, апай?

М ә с т ү р ә. Онотолған инде.

Д и л б ә р. Хәҙер үк саҡыр үҙен, Рәхимә.

Р ә х и м ә. Саҡырһаң да, инмәҫ. Ояла ул.

Ишекте киң асып, И с м ә ғ и л килеп инә.

И с м ә ғ и л *(уҡыусы малайҙарса бүркен һалып).* Һаумыһығыҙ!

Р ә х и м ә. Исмәғил!

Д и л б ә р. Һаумы, Исмәғил! Әйҙә, уҙ!

И с м ә ғ и л. Уҙып тормайым инде. Юғиһә ҡараңғы төшә. Әйҙә, Рәхимә! *(Бер урында тапана. Беренсе шаршауҙағы Низамға оҡшабыраҡ тора.)*

Р ә х и м ә *(кейенә).* Инде ғәйепләп ҡалмағыҙ!

Д и л б ә р. Телгә бөткән! Йә, хуш, бәхетле бул, туғанҡайым.

М ә с т ү р ә *(косаҡлай).* Иҫеңә төшкән һайын югер ҙә кил!

Р ә х и м ә *(илауҙан саҡ тыйылып).* Ярай, апай, иҫән-һау булығыҙ. Исмәғил! Сумаҙанды уң ҡулыңа, төйөнсөктө һул ҡулыңа тот. *(Үҙе китаптарын ала.)*

И с м ә ғ и л *(нәмәләрҙе күтәрә).* Хушығыҙ. Иҫән булып торoғоҙ.

М ә с т ү р ә. Һау булығыҙ.

Д и л б ә р. Икәүләп килегеҙ.

Исмәғил. Беҙ хәҙер берәм-һәрәм йөрөмәбеҙҙер инде.

Рәхимә. Әйҙә, Исмәғил. *(Китәләр.)*

Оҙаҡ пауза.

Дилбәр *(тәҙрәгә ҡарап тора)*. Күреп кенә ҡалдыҡ күбәләкте — бер тәҙрәнән осоп керҙе лә икенсе тәҙрәнән осоп та сыҡты. Бәхетле булырмы-юҡмы был бала, белмәйем, ләкин аңлаған кеше өсөн ул үҙе бөтмәҫ-төкәнмәҫ бәхет буласаҡ.

Мәстүрә *(ултыра)*. Ниндәй яман тынлыҡ.

Дилбәр. Башын түбән эйеп, ағайым ҡайтып килә. Саҡ-саҡ атлай. Әллә ауырынымы икән?

Мәстүрә *(тәҙрәгә килә)*. Күрәһең, бер-бер хәл булғандыр.

Дүсмәт инә.

Дүсмәт. Рәхимә киттеме ни?

Мәстүрә. Ятаҡҡа күсте.

Дүсмәт. Ул китте, ә беҙ килеп еттек. Хәҙер атты туғарырға, йөктө бушатырға мөмкин. *(Әсе йылмая.)*

Мәстүрә. Һиңә ни булды, Дүсмәт, әллә ауырыйһыңмы?

Дүсмәт *(сисенә)*. Ауырымайым.

Мәстүрә. Ниндәйҙер ат, ниндәйҙер йөк хаҡында һөйләйһең?

Дүсмәт. Дүсмәт Ярлыҡаповты һөйрәп йөрөткән атты әйтәм: тамам аҡһаны, аяҡтан яҙҙы.

Дилбәр *(аптырап)*. Йомаҡ тиһәң, йомаҡ түгел, әкиәт тиһәң, әкиәт түгел. Нимә һөйләйһегеҙ һеҙ? Ни булды һиңә, ағай?

Дүсмәт. Артыҡ бер нәмә лә юҡ, Дилбәр. Ана, почта йәшнигендә газеталар күренә.

Дилбәр. Ярар, ағай. *(Шәл бөркәнеп сыға башлай.)*

Мәстүрә. Дүсмәт, Дилбәр бала түгел. Унан йәшереүҙән генә яман нәмә яҡшыға әйләнмәҫ. Тураһын әйт, ни булды?

Дүсмәт. Бөтәһе лә емерелде, пыран-заран килде.

Мәстүрә. Башта уҡ күңелемә ниндәйҙер шом кергәйне. Юҡҡа ғына булмаған икән. Барыр булғас, башҡалар кеүек, тауыш-тынһыҙ кит тә бар ине. Ә һин, һөрән һалып, бүтәндәргә юл күрһәтәһең, имеш. Күр-

һәтелгән юлдан күндәм генә атлаһаҡ, беҙгә шул еткән ине.

Дүсмәт *(асыуланып)*. Мине алдашыуҙа фаш иттеләр инде. Һиңә эш ҡалманы. Был нәмәләреңде кире һүт! *(Төйөнсөктәргә тибә.)* Кире тарат! Күҙ көйөгө булып ятмаһындар.

Мәстүрә. Кире уйланыңмы ни?

Дүсмәт. Кире уйланылар. Ғаризамды кире ҡайтарҙылар. Бөтәһе лә кире, кире, кире...

Дилбәр. Һин ни һөйләйһең, ағай?..

Мәстүрә. Хаҡ һүҙ һөйләй ул... Үҙеңде, беҙҙе, кешеләрҙе алдау ниңә кәрәк булды һиңә, Дүсмәт?

Дүсмәт. Минең маҡсатымдың ҙурлығын, минең миссиямдың мәғәнәһен аңламанылар, шуға күрә мин алдашырға мәжбүр булдым.

Мәстүрә *(төйөнсөктәргә, мылтыҡҡа иларҙай булып күрһәтә)*. Ә былар ниңә кәрәк ине һуң? Былар?

Дүсмәт. Ебәреп ҡуйыуҙары ла ихтимал ине...

Дилбәр. Һис нәмә аңламайым. Бәлки, был өн түгел, төштөр! Бәлки, яман һаташыуҙыр был? Уянығыҙ, тиҙерәк уянығыҙ!

Ишек шаҡыйҙар. Тағы шаҡыйҙар. Япар инә.

Япар. Әллә бөтәгеҙ ҙә мәрткә киттеме?

Дүсмәт. Бәлки, өйгә ингәс, сәләм бирерһең.

Япар. Һаумы? Һаумы, Мәстүрә? Һаумы, Дилбәр ҡыҙым? *(Өсөһө менән дә күрешә.)*

Дүсмәт. Яуап алырға килдеңме? Ләкин шундай ҡағиҙә бар: ауырыу булһа, хатта енәйәтсенән дә яуап алмайҙар.

Япар. Семтешмә. Барыбер миңә еткерә алмаҫһың.

Дүсмәт. Ултыр.

Япар. Ултырайыҡ. Югереп ҡуян ҡыуғандар, ултырып аҡыл йыйғандар боронғолар.

Шул арала Дилбәр кухняға бара.

Дилбәр, беҙҙең йәшерен серҙәребеҙ юҡ.

Дилбәр. Бөгөн көн буйы башым сатнай, Япар ағай. *(Китә.)*

Мәстүрә. Мин сәй ҡарайым.

Япар. Һин ҡал әле, Мәстүрә. Тыңлап булһа ла ултыр.

Дүсмәт. Хуш. Нимәлер һуҙаһың.

Я п а р. Һин тырпайырға торма әле, Дүсмәт. Мин һинең менән кәңәшләшергә, күҙгә күҙ ҡарап һөйләшергә килдем.

Д ү с м ә т. Рәхмәт. Нисек итеп кәңәшмәлә өндәшмәй түҙеп ҡала алдың? Шуға аптырайым.

Я п а р. Асыуымды әйтеп бирерлек һүҙ таба алманым. Шуға өндәшмәнем.

Д ү с м ә т. Уның ҡарауы, һинең сотрудниген фашлау телмәрен оҫта һөйләне.

Я п а р. Вәзир Ҡәнзәфәров бөгөндән башлап беҙҙә эшләмәйәсәк...

Д ү с м ә т. Шуның менән һин мине йыуатмаҡсы булаһыңмы?

Я п а р. Ҡара әле, Дүсмәт, беҙ бит һинең менән берберебеҙҙе утыҙ йылға яҡын беләбеҙ. Күҙ бәйләш уйнап тормайыҡ.

Д ү с м ә т. Һин үҙең бит нимәлер уратып маташаһың.

Я п а р. Бөгөнгө кәңәшмә һинең ауылға китмәҫ өсөн төрлө экәмәттәр ҡороуыңды йәки ялған авторитет артынан ҡыуыуыңды ғына түгел, иң насары — һинең ошондай түбәнлеккә һәләтле булыуыңды күрһәтте. Иҫкә төшһә, ҡоҫҡо килә. Тфү!

Д ү с м ә т. Күҙгә күҙ ҡарап һөйләшергә түгел, йөҙгә төкөрөргә килгәнһең икән һин, элекке дуҫ Япар! Бынығына ла сыҙарбыҙ.

Я п а р. Мин татлы һөйләй белмәйем. Ғәфү ит. Һин бөгөн миңә помой ямына төшкән бесәй балаһы кеүек күренәһең. Ләкин бит иртәгә лә көн бөтмәй. Һиңә кипшенергә, таҙарынырға кәрәк.

Д ү с м ә т *(йылмайырға тырышып)*. Һинең рәхимең менән...

Я п а р. Бүлдермә! Юғиһә мин дулай башлармын. *(Тороп, пальто кеҫәһенән газета полосаһы ала.)* Бына иртәгәге газетала әлеге кәңәшмә һәм һинең мажараларың тураһында ҙур информация бирелгән. Газета әле баҫылмай. Ҡапыл уйланым да һиңә килдем. Һинең фекереңде белгем килде.

Д ү с м ә т. Минең фекеремдең кемгә кәрәге бар?

Я п а р. Миңә кәрәк. Мә, ашыҡмай ғына уҡып сыҡ.

Дүсмәт полосаны ала, ҡаушауы күренеп тора. Унан уҡып сыға. Япар уны күҙәтә.

М ә с т ү р ә. Анау саҡта, Япар ағай, мин бөтөнләй аптырап ҡалғайным.

Я п а р. Ҡуй, Мәстүрә, үткән эштән төш яҡшы, тиҙәр.

М ә с т ү р ә. Үткән эш кенә булһа ине... Һеҙ киткәс, мин байтаҡ нәмә тураһында уйланым.

Д ү с м ә т *(тыныс).* Яла. Клевета.

Я п а р *(ҡапыл аптырап).* Ялғанмы?

Д ү с м ә т. Ялған түгел, яла, клевета.

Я п а р. Кемгә?

Д ү с м ә т. Әлбиттә, минең шәхесемә түгел.

Я п а р. Кемгә?

Д ү с м ә т *(тыныс, бер аҙ тантаналы).* Партия работнигенә, тимәк, партияға, тимәк, Совет власенә.

Я п а р *(тағы ла ғәжәпләнеберәк).* Ә? *(Газетаны алып, теклән ҡарай.)*

Д ү с м ә т. Был русса подкоп тип атала.

Я п а р. Мә, Мәстүрә, һин дә уҡы! *(Газетаны бирә. Мәстүрә уҡый башлай. Дүсмәткә.)* Ә башҡортса ҡайһылай?

Д ү с м ә т. Подкоп, — йәғни партияның тамырына балта сабырға маташыу.

Я п а р. Тағы нимә?

Д ү с м ә т. Мин бары шуны ғына аңланым.

Я п а р *(асыуланып һикереп тора).* Тимәк, һин, Ҡорбан улы Дүсмәт Ярлыҡапов, үҙеңде партияға, Совет власенә һәм беҙҙең стройға тиңләйһең. Тимәк, Дүсмәткә тел тейҙереү — партияға тел тейҙереү менән бер булып сыға. Ауыҙың ни һөйләгәнде ҡолағың аҙ ғына ишетәме һуң һинең?

Д ү с м ә т. Мин бөтәһенән элек Дүсмәт Ярлыҡапов тигән шәхес түгел, ә партия ҡала комитетенең икенсе секретаре. Рәхим итеп, һүҙҙе шунан башлайыҡ.

Я п а р. Һин бейек артлы ултырғыстың артына боҫмаҡсы булаһыңмы, Дүсмәт дуҫ? Яңы хәйлә түгел.

Д ү с м ә т. Мин дә алйот түгел, ҡайһы бер нәмәләрҙе аңлайым. Һин Дүсмәт Ярлыҡапов яманатын түгел, горком яманатын һатырға теләйһең. Үҙең секретаре булырға йөрөп тә, секретаре була алмаған горкомдың яманатын, Япар Юлдашев!

Я п а р. Былай булғас, аңлаштыҡ, буғай. Хәҙер китергә лә мөмкин. *(Китә башлай.)*

Мәстүрә. Туктағыҙ, Япар ағай! Бер нәмә лә аңлашманыҡ әле.

Дүсмәт *(ҡырҡа)*. Миңә адвокат кәрәкмәй, Мәстүрә.

Мәстүрә. Һиңә кәрәкмәһә, миңә кәрәк. Ултырығыҙ әле, Япар ағай!

Дүсмәт. Һинең ҡайғың түгел.

Мәстүрә. Һинең ҡайғың — минең ҡайғым! Минең бик күптән инде үҙемдең ҡайғым да, үҙемдең шатлығым да булғаны юҡ.

Дүсмәт. Туҡта, Мәстүрә!

Япар. Һөйләһен.

Мәстүрә. Бәлки, мин аңлап та еткермәйемдер, Дүсмәт. Ләкин һин нахаҡты һөйләйһең — бында бер төрлө лә яла яғыу юҡ. Һин тиҫкәреләнеп кенә шулай тиһең. Беҙ бит бергә үҫкән, тормош юлын бергә башлаған кешеләр! Тыныс ҡына аңлашайыҡ.

Дүсмәт. Һеҙ икәүләп минән нимә талап итәһегеҙ? Теҙләнергә, үкереп иларға, ер үбергә бойораһығыҙмы?

Япар. Артыңа әйләнеп ҡарап, аҙ ғына һабаҡ алһаң, шул еткән.

Дүсмәт. Һеҙҙеңсә, минең бөтә юлым енәйәт.

Япар. Енәйәт түгел. Һинең артыңда бушлыҡ. Ҡот осҡос бушлыҡ. Һин — партия работниге. Һин йәнең, тәнең, бөтә барлығың менән партияныҡы, тимәк, кешеләрҙеке булырға тейеш инең. Ә һин үҙеңдеке генә булғанһың икән, бары үҙеңдеке генә. Бына мин шуны аңланым. Ышаныс, тоғролоҡ, маҡсат, коммунистик әхлаҡ кеүек изге һүҙҙәрҙе ғүмереңдә нисәмә тапҡырҙар ҡабатланың икән һин? Шуларҙы әйткәндә, нисек телең көрмәлмәгән һинең?

Дүсмәт. Һин мине быҫраҡҡа һалып иҙәһең, Япар дуҫ! Әйҙә, рәхәтен күр.

Япар. Юҡ, миңә рәхәт түгел. Эсем тулы әрнеү... Аҙаҡ килеп, арыу ғына хужалыҡ работниге Арыҡбаевты ҡорбан итергә маташыуың аҡылыма һыймай. Иркә шәкертең Вәзир бит үҙеңде башың, тояғың менән һатты.

Дүсмәт. Ҡәнзәфәров менән Арыҡбаев өсөн мине хәҙер *(газетаны ала, төртөп күрһәтә)* бөтә ил алдына баҫтырып сыбыҡлайһығыҙмы? Һин крәҫтиән балаһы бит, белергә тейешһең: аяҡ аҫтында ем сүпләп йөрө-

гән тауыҡты яңылыш тапап имгәткән өсөн генә яҡшы хужа атын йығып һуймай. Ә ат аяғы аҫтында тауыҡ уралыусан була ул.

Я п а р. Тимәк, һин — ат, Арыҡбаев — тауыҡ?

Д ү с м ә т. Мин аңлатып әйттем шикелле.

Я п а р. Эйе, аңлашылды. Бөтәһенән дә тыш һин әҙәпһеҙ ҙә икәнһең.

Д ү с м ә т. Әҙәпһеҙ булһам да, һинең өйөңә барып, бисәң менән татыу тороуыңды, тормауыңды тикшереп йөрөгәнем юҡ әле.

М ә с т ү р ә. Дүсмәт! Иманың бармы һинең?

Я п а р *(көрһөнә)*. Фу... Ярай. Башҡаса һүҙем юҡ...

М ә с т ү р ә. Япар ағай, Дүсмәттең борсоулы сағы... Йығылғанды түбәләмәгеҙ. Баҫмағыҙ был мәҡәләне.

Я п а р. Килеүемдең бөтә маҡсаты ла шул ине, Мәстүрә. Кешенең күҙҙәренә ҡарап, выждан ғазабы күрһәм, үкенеү һүҙҙәре ишетһәм, был мәҡәләне алып ташларға, бәлки, көсөм етер, тигәйнем. Хатаһын танығанды ҡат-ҡат язаламайҙар. Кешегә иртәгә лә йәшәргә кәрәк бит. Иртәгә лә...

М ә с т ү р ә. Зинһар, шулай итегеҙ.

Я п а р. Юҡ, хәҙер улай итә алмайым. Мин уның күҙҙәрендә үкенеү ҙә, кисереш тә, өмөт тә күрмәнем. *(Дүсмәткә.)* Ике күҙең туп-тулы асыу һинең, Дүсмәт. Асыуҙан башҡа бер нәмә лә юҡ.

Д ү с м ә т. Һин минең күҙҙәремдә йәштәр күрә алмаҫһың, өмөт тә итмә.

Я п а р. Тимәк, насар коммунист һин. Бәлки, коммунист тә түгелһеңдер.

Д ү с м ә т. Уныһын билдәләү инде һинең эшең түгел. Ләкин бел: мин ярты ғүмерем буйы партияламын һәм унан башҡа йәшәй алмаясаҡмын.

Я п а р *(кейенеп, өҫтәлдәге газета полосаһын барып ала).* Үҙең бая телгә алған ат талпанһыҙ йәшәй алған шикелле, партия һинһеҙ йәшәй аласаҡ. Быныһына минең иманым камил. *(Китә.)*

Д ү с м ә т. Көсө еткәнгә көсәк тә өрә!..

М ә с т ү р ә. Ярһыма улай, Дүсмәт. Үҙеңде ҡулға алырға тырыш.

Д ү с м ә т. Бәй, һин аҡыл өйрәтергә оҫтара башлағанһың дабаһа.

М ә с т ү р ә. Ысынлабыраҡ илаһаң, һуҡыр күҙҙән дә йәш сыға, тиҙәр.

Д ү с м ә т. Ә мин иларға теләһәм дә, сәләмәт күҙ-ҙәремдән йәш сығасаҡ түгел. *(Өҫтәл өҫтөнә башын һала.)*

В ә з и р ҡайта.

В ә з и р *(ирония менән)*. Тышта буран ҡотора. Ә беҙҙең өй, әкиәттәге кеүек, йылы, тыныс... Борон-борон заманда йәшәгән, ти, бер әбей менән бабай. Әбей еп иләгән, ти, бабай тун теккән, ти... *(Өйҙәгеләр өндәшмәгәс, тынып тора ла дауам иттерә.)* Көңгөр-ҡаңғыр һөйләшеп, һүҙҙәре бөтмәҫ булған, ти...

М ә с т ү р ә. Мыҫҡыллауҙың да бер сиге булырға тейештер бит, Вәзир?

В ә з и р. Кисерегеҙ. *(Үҙ бүлмәһенә үтмәксе.)*

Д ү с м ә т. Тороп тор әле, егет кеше.

В ә з и р. Бойороғоҙ, Дүсмәт Ҡорбанович!

Д ү с м ә т. Мин һинән бер генә нәмәне үтенәм.

В ә з и р. Асыуланмағыҙ. Мин: «Эш ҙурға китмәһә», — тип алдан иҫкәрттем... Һеҙ ашын ашаған, йәшен йәшәгән инде, Дүсмәт Ҡорбанович. Ә минең әле, нимә тип әйтәйем, карьерам яңы ғына башлана. Үҙегеҙ уйлап ҡарағыҙ.

Д ү с м ә т. Мин һинән бары бер нәмәне генә үтенәм.

В ә з и р. Бойороғоҙ.

Д ү с м ә т. Минең һиңә асыуланырлыҡ та көсөм юҡ. Үтенәм: кит был өйҙән. Күҙемә күренмә.

В ә з и р *(танауын йыйырып еҫкәнә)*. Оҡшамайыммы ни?

Д ү с м ә т. Битһеҙ һин.

В ә з и р *(иҫ киткес тыныс)*. Был өй, йәғни дача, Дүсмәт Ҡорбанович, һеҙҙең хосуси милкегеҙ түгел. Хөкүмәттеке. Мин бында прописка менән торам. Ҡалалағы квартирала ла шулай уҡ... Әгәр мин оҡшамайым икән, мин һеҙҙе был өйҙә көсләп тотмайым! Эйе, мин, Вәзир Ҡәнзәфәров, шаярырға яратмайым, мине хайуан урынына ҡыуа башлаһалар, асыуым килә.

Д ү с м ә т *(тыныс, асыулы)*. Кит һин был өйҙән!

В ә з и р. Ашыҡтырмағыҙ! Улайһа, бер һүҙ сыҡҡас, бөтә иҫәп-хисаптарҙы бөтөрөп ҡуяйыҡ. *(Үҙ бүлмәһенә керә.)*

М ә с т ү р ә. Тағы нимәләр ҡуптарырға уйлай икән был?

Д ү с м ә т. Әйҙә, бар һөнәрен күрһәтеп бөтөрһөн инде.

В ә з и р *(бер бит ҡағыҙ тотоп сыға).* Хәҙер, ҡәрҙәшырыуҙар, һүҙ миңә бирелә...

Д и л б ә р сығып, ишек яңағына һөйәлә. Ҡатып тик тора. Вәзир уны күрмәй.

Күптәнге хәлдәрҙе хәтерләргә, иҫке ҡайғыларҙы яңыртырға тура килә. Кисерегеҙ! Мин Дилбәр менән танышҡас та, минең атайым, элекке районный нотариус Ғосманғәле Ҡәнзәфәров, әйтте.

Д ү с м ә т. Теге взятка алып, йорт һалған Ҡәнзәфәровмы?

В ә з и р. Эйе, шул Ғосманғәле Ҡәнзәфәров әйтте: «Йыһазлы кәләшкә күҙең төшкән, Вәзир», — тине. Аҙна ла үтмәне, бик әһәмиәтле документтең күсермәһен алып ҡайтып миңә бирҙе. Бына ул. *(Икеһенә лә күрһәтә.)* Танышмы? *(Өндәшмәйҙәр.)* Дилбәрҙең әсәһе үлгәс, һеҙ уның опекуны булып ҡалғанһығыҙ икән. Бик яҡшы эшләгәнһегеҙ. Изге күңелле кешеләр икәнһегеҙ. Документтә күренеүенсә, Дилбәр менән бергә түбәндәге нәмәләрҙе лә һаҡлау өсөн үҙ өйөгөҙгә алып ҡайтҡанһығыҙ. Быныһы ла яҡшы. Хәҙер ҡысҡырып барлап сығайыҡ.

1. Затлы шкаф — шулай, затлы тип яҙылған — 1200 һум.
2. Диван — йомшаҡ — 1100 һум.
3. Буфет — — 1275 һум.
4. Карауат — тимер, никелгә манылған, ике дана, 675×675 — барлығы — 1350 һум.
5. Толоп — тышлы — 890 һум.
6. Һауыт-һаба, йәмғеһе 86 әйбер — 1655 һум.

Бөтәһен дә уҡып тормайым. Йыйыныһы 47 пункт, нәмәләрҙең дөйөм суммаһы 16 635 һум. Әйтергә кәрәк, ошо әйберҙәрҙең 11 320 һумлығы күҙгә салына. Үҙем барлап ҡараным. Ә 5315 һумлыҡ йыһаз күренмәй. Уларын аҡсалата ҡайтарырға тура килер.

Бөтәһе лә, приговор тыңлаған шикелле, Вәзир һүҙен баҫып тыңлайҙар.

Д и л б ә р *(уянып киткәндәй).* Туҡта! Кемде хөкөм итәһең һин?

В ә з и р *(Дилбәрҙе яңы күрә).* Ул тиклем нескә той-ғоло булырға ярамай, Дилбәр; беҙ һинең менән әле аҡса һанаулы заманда йәшәйбеҙ.

Д и л б ә р. Юҡ! Мин һинең менән йәшәмәнем, йә-шәмәйем, йәшәмәйәсәкмен! Һин минең замандашым түгел! Һин үлгәнһең! Һин әллә ҡасан үлгәнһең, был һинең өрәгең генә!

В ә з и р. Самалап, Дилбәр! Һин минең бисәм икән-легеңде онотоп ебәрмә, мине түбәнһетеп, һин үҙеңде лә түбәнһетәһең.

Д и л б ә р *(үҙен ҡулға ала).* Ошо минуттан башлап минең өсөн борсолмаҫҡа мөмкин. Беҙ хәҙер бер-бере-беҙгә сит кешеләр. Кит һин беҙҙең өйҙән. Исмаһам, шул яҡшылыҡты эшлә. Минең сыҙамлығым бөттө. Һинең менән бер өйҙә артыҡ бер генә минут та йәшәй алмайым. Кит, Вәзир! Кит!

В ә з и р. Мин ағайыңа әйттем инде: оҡшамаһам, мин һеҙҙең берегеҙҙе лә көсләп тотмайым, ҡәрҙәш-ырыуҙар! *(Үҙ бүлмәһенә инергә итә лә туҡтай.)*

Д и л б ә р. Кисер, апай! Мин был йортта башҡаса ҡала алмайым. Алдандым, йәберләндем мин был өй-ҙә! Ағайым, атайым урынына ҡалған ҡәҙерле ағайым, һин алданың мине. *(Вәзиргә.)* Йөрәгемде талап алып, һин алданың, Вәзир. Өй түгел, ҡырағай урман был. Мин ҡалаға, кешеләр араһына, китәм.

М ә с т ү р ә. Мин һине тотмайым, Дилбәр, бар...

Д и л б ә р *(Мәстүрәне ҡосаҡлап).* Һин сыҙамһың, апай. Һин ниндәй сыҙамһың! Минең сыҙам булғым килмәй! *(Кейенә, сығырға йыйына.)*

Ҡапыл киң итеп ишек асыла. Өйөрөлөп ел керә, Н и з а м инә. Уның кейемен ҡар һырып алған. Ул ҡуйынына төрөлгән картина ҡыҫтырған.

Н и з а м. Һаумыһығыҙ.

Өндәшмәйҙәр. Аптырап ҡалалар.

Һаумыһығыҙ!.. Мин бер генә минутҡа.

М ә с т ү р ә. Һаумы, Низам!

Н и з а м. Теге рәсемде ҡайтарып бир, Дилбәр. Унда һин моңһоуыраҡһың. Мин бүтәнде, бына әле ге-нә яҙып бөткәнен, килтерҙем... «Ҡояшлы ялан аша» тип атала. Һин унда нурҙар эсендә йөҙәһең. Ал, Дил-бәр.

Д и л б ә р *(оҙаҡ өндәшмәй тора).* Миңә рәсем кә-

рәкмәй, Низам. Миңә кеше кәрәк. Йән эйәһе кәрәк миңә! *(Атылып сығып китә.)*

Уның артынан Н и з а м югерә. Тышта «Дилбәр» тигән тауыш ишетелә.

В ә з и р. Хәҙер тынысланырға мөмкин. Был документтең көсө бөттө. Уны йыртырға ла ярай. *(Йыртырға итә, туҡтай.)* Ниңә ашығырға? Ашарға һорамай ҙа ул. *(Үҙ бүлмәһенә инеп китә.)*

Д ү с м ә т. Йә, Мәстүрә, ниңә һин дә дулап сығып китмәйһең?

М ә с т ү р ә. Бик китер инем. Китеп, ҡайҙа барайым?

Д ү с м ә т. Урмандан ҡалаға.

М ә с т ү р ә. Был йорттан башлап Рәхимә китте. Уның алдында киләсәге, тирә-яғында дуҫтары бар. Дилбәр китте — уның яратҡан эше, күҙҙәренә йотолоп ҡарап ултырған студенттәре бар. Тегенсе Гөлбикәнең үҙ шатлығы — уның теккән күлдәктәрен кейеп йөрөүсе кешеләр бар. Ә минең нимәм бар?

Д ү с м ә т. Йортоң бар.

М ә с т ү р ә. Йорт түгел, һин бар. Мин бөтә ғүмеремде һиңә арнаным, Дүсмәт. Һин ҙур эштәр башҡараһың, кешеләргә күп яҡшылыҡтар эшләйһең, кәрәк саҡта уларға таяныс булаһың, тип уйланым. Баҡһаң, һинең үҙеңә ҡырҡ яҡтан ҡырҡ терәү кәрәк икән. Бына минең ғүмерем кемгә исраф булған.

Д ү с м ә т *(әкрен)*. Етер! Исмаһам, һин дә ыҙалама. Китһәң, ташла ла кит!

М ә с т ү р ә. Барыр ерем юҡ минең. «Ауыр саҡта мин һиңә ярҙам иткәйнем, хәҙер миңә ауыр, ярҙам ит», — тип күҙ төбәп кемгә барайым мин? Беҙ һинең менән фәҡирҙәрбеҙ, Дүсмәт. Беҙ алырға ғына өйрәнгәнбеҙ, шуға күрә фәҡирҙәрбеҙ. *(Таралып төшкән Дүсмәттең биләгенән тота.)* Әйҙә, инеп ят. Нисек кенә булмаһын, ҡалған ғүмерҙе барыбер йәшәп бөтөрөргә тура киләсәк.

Д ү с м ә т *(баш ҡаға)*. Эйе, беҙҙең йыр йырланып бөттө, буғай. Ләкин йырлағаныбыҙ күңелле йыр булып сыҡманы. Уф. *(Эсен тота.)*

М ә с т ү р ә. Бар, инә тор!

Д ү с м ә т бүлмәһенә инеп китә.

Мин хәҙер ҡайнар грелка килтерәм. *(Кухняға инә.)*

Ш а р ш а у

1956—1963

Ай тотолған төндә

Өс шаршаулы трагедия

Аҡъегет — 17-лә.
Зөбәржәт — 17-лә.
Тәнкәбикә — 50—52-лә.
Шәфәҡ — 21-ҙә.
Диуана — 30-ҙа.
Дәрүиш — 55-тәрҙә.
Ырыҫҡол — 60-тарҙа.
Ишмырҙа — 11-ҙә.
Ялсығол — 30-ҙарҙа.
Беренсе аҡһаҡал.
Икенсе аҡһаҡал.
Өсөнсө аҡһаҡал.
Сапҡын — 25-тәрҙә.
Ирҙәр, ҡатындар.

БЕРЕНСЕ ШАРШАУ

Йәй башы. Дала. Тирмәләр теҙелеп киткән. Тәнкәбикәнең тирмә алды. Усаҡ. Бейек тағанға ҙур ҡаҙан аҫылған. Төрлө ергә балаҫтар, келәмдәр киптерергә эленгән. Күрәһең, был йәйләүгә яңы килгәндәрҙер. Шәфәҡ ҡаҙан тирәһендә урала. Тирмәнән Тәнкәбикә сыға. Ҡулында ҡамсы. Ул ҡайҙалыр китергә йыйынған.

Тәнкәбикә. Әле булһа ҡайтманымы шул Ялсығол?

Шәфәҡ. Күренмәне.

Тәнкәбикә. Ул йыбытҡының ауыҙынан һүҙе сыҡҡансы, ҡош бала сығарып өлгөрөр. Шуны ебәргән мин...

Шәфәҡ. Ашығып ҡайҙа барһын да атлығып ҡайҙа ҡайтһын. Мөңрәр малы, илар балаһы бармы уның? Алда рәхәтлек көткән кеше генә ашыға бит ул, ҡәйнәм.

Тәнкәбикә. Ярай. Ниткән эш ул — бөтәгеҙ ҙә шул Ялсығолдоң араһына керәһегеҙ.

Шәфәҡ. Ҡыҙғаныс бит. Бер башына ҡәҙер юҡ бахырҙың.

Тәнкәбикә. Бәндәләргә яҙмышты беҙ тәғәйенләмәгән, килен.

Ағас атҡа атланып, Ишмырҙа инә. Йырлай.

Ишмырҙа.

Атай миңә ат бирҙе:
— Эйәрлә лә сап, — тине, —
Сибәр кәләш алып бирәм,
Ҡосаҡла ла ят, — тине.
Тпру, ҡамыш сираҡ, уҡ ҡолаҡ!

Т ә н к ә б и к ә. Кит, телең ҡороғоро! Юнһеҙ йыр йырлап йөрөйһөң, алйот булдыңмы әллә? Бынау ҡамсы менән өҙә һыҙырырмын тегеләй.

И ш м ы р ҙ а. Был бит кейәү йыры, әсәй.

Т ә н к ә б и к ә. Бирермен һиңә кейәүҙе! Кит, бар бынан. *(Шәфәҡкә.)* Был арала, ниңәлер, эсем бошоп тора, килен. Яуҙағыларҙан да хәбәр юҡ. Сапҡын килгәнгә лә йыл тулып уҙҙы.

Ш ә ф ә ҡ. Юлмырҙамды һаҡлай күр, тип сәхәр ваҡыттарында, ҡанлы йәштәр ҡойоп, аҡ теләктәр теләйем дә бит...

Т ә н к ә б и к ә. Түккән йәштәр тупраҡҡа һеңһә лә, теләгән теләктәр ерҙә ятып ҡалмаҫ. Фәрештәләрҙең амин тигән саҡтарына тура килеп, ҡабул булыр әле, иншалла.

Ш ә ф ә ҡ. Шулай ғына була күрһен.

И ш м ы р ҙ а. Диуана әйтә, әсәй, күк тулы фәрештә күрҙем, ти, әсе ҡатыҡтағы ҡорт төҫлө, мыжғып торалар, ти, Диуана әйтә. Ниндәй була ул фәрештә?

Т ә н к ә б и к ә. Әле һаман бында уралаһыңмы ни? Бар, уйыныңда бул! *(Саҡ ҡына ҡамсы тейҙереп ала.)*

И ш м ы р ҙ а. Диуана белгәнде лә белмәйҙәр... *(Шыңшып китә.)*

Т ә н к ә б и к ә. Ишмырҙа! Бар, йылҡысы Күсәрбайға әйт — күк дүнәнде тотоп эйәрләһен.

И ш м ы р ҙ а *(алыҫтан).* Ярай!

Т ә н к ә б и к ә. Ҡуйсылар эргәһенә барып ҡайтайым тигәйнем. Күңелем бер ҙә генә урынында түгел.

Ш ә ф ә ҡ. Өс йыл буйы көтә-көтә, эс-бауырҙарым көйөп бөттө инде, ҡәйнәм. Ун туғыҙ йәшемдә генә тороп ҡалдым бит мин унан. Киске шәфәҡ төҫлө һүнә барам, һүнә барам...

Т ә н к ә б и к ә. Хоҙа ҡушмағас, буйыңа ла уҙмай ҡалдың шул. Бала үҫтереп торор инең, исмаһам. Бер йыуаныс булыр ине.

Ш ә ф ә ҡ. Насип булмағандыр, күрәһең.

Т ә н к ә б и к ә. Теләккәйҙәребеҙ ҡабул булып, аҡ батшаның изге фармандары сығып, яу баҫылһа, бына ҡайтып та етерҙәр. Дан менән ҡайтырҙар, бойорған булһа.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡасан ғына күрербеҙ ул көндәрҙе...

Т ә н к ә б и к ә. Ялсығол ҡалым менән эште яйлап ҡайтһа, ололар ҡоро уҙғарырбыҙ. Барсы, килен, ҡара

тирмәгә инеп сыҡ, ҡымыҙ бешә торһондар. Мал һуйырға үҙем ҡушырмын.

Ш ә ф ә ҡ. Ярар, ҡәйнәм. *(Китә башлай.)*

Т ә н к ә б и к ә. Аҡъегет ҡайҙа китеп олаҡты?

Ш ә ф ә ҡ. Бая ғына Зөбәржәт килгәйне. Тау яғына ҡарай икәүһе һыбай сапты.

Т ә н к ә б и к ә. Ун етеләре тулһа ла, һаман балалар шул.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡолонсаҡтар кеүек, һикереп уйнап ҡалһындар кейәү менән кәләш саҡтарында. Көткәндәре бары бәхет кенә. Зөбәржәте далала бер ҡыҙ. Аҡъегете торғаны менән Йософ пәйғәмбәрҙең игеҙ һыңары. Өҫтәүенә, үҙе сәсән.

Т ә н к ә б и к ә. Ҡуй, килен, әҙәм балаһын пәйғәмбәргә тиңләмә, яҙыҡ булыр.

Алыҫтан тауыш: «Байбисә!.. Күк дүнән далаға ҡасты!»

Гонаһ ҡына шомлоғо икән. *(Китә башлай.)*

Тәкмәс атып, Д и у а н а килеп инә.

Д и у а н а. Тәнкәбикә байбисә апай! Тәнкәбикә байбисә апай! Бер ирмәк һөйләйем әле. *(Шарҡылдап көлә.)*

Т ә н к ә б и к ә. Һөйлә, Диуана, һөйлә.

Д и у а н а *(һикереп аяғүрә баҫа)*. Анау Тәкүлгән ҡая бар бит әле. Шул ҡаяның башында бер инә бөркөт үҙенең дүрт балаһын талап үлтерҙе. Башта күҙҙәрен суҡыны ла шунан ҡанаттары менән тегеләрҙе ҡаянан бәреп төшөрҙө. Бына шулай тәкмәс-төкмәс, тәкмәс-төкмәс *(тәкмәсләп күрһәтә)* тәгәрәп төштөләр. Ирмәген күрмәй ҡалдың, байбисә апай. *(Шарҡылдап көлә. Ҡапыл тәрән һағыш менән.)* Ниңә шулай итте икән ул инә бөркөт?

Т ә н к ә б и к ә. Һин хата күргәнһеңдер, Диуана. Бөркөттөң балаһы берәү йә икәү генә була.

Д и у а н а. Бынығы дүртәү ине. Улайһа, ҡалғандары сит ояныҡы булғандыр.

Т ә н к ә б и к ә. Бар, килен, Диуананың тамағын туйҙырһындар. Асыҡҡандыр. Ас күҙгә берәү ҙә дүртәү булып күренә ул.

Ш ә ф ә ҡ. Әйҙә, Диуана.

Д и у а н а. Теге бөркөт ниңә шулай итте икән, байбисә апай? Ниңә һеҙ йәлләп иламайһығыҙ, таштан яралғандар! *(Илай.)*

Китәләр.

Т ә н к ә б и к ә *(яңғыҙ).* Булмаç, булмаç. Бәркәт ише ҡош батшаһы үҙ балаһын үҙе таламаç. Улай тиһәң, үҙ балаһын үҙе талап үлтергән батша бермә-бер. Дәрәжәһе ҙур булған һайын, бәндәләрҙең ҡаны ҡаты була. Ярай, был Диуананың һүҙҙәрен хәйерлегә юрайыҡ. Рәнйеткән кешеләрем булһа, хоҙа ярлыҡаһын мине... Билдәһеҙ хәүеф талай бауырымды. Күрәҙәгә күренмәй булмаç. Ҡуйсылары ҡасмаç, иртән барырмын. *(Тирмәгә инә.)*

Я л с ы ғ о л ҡайта. Ултыра.

Я л с ы ғ о л. Юлың уңып, эштең осона сығып ҡайтһаң, һиңә яңы көпө, тигәйне байбисә. Көпөһөн бирер, һүҙен елгә сәсә торғандарҙан түгел ул. Яңы көпө кейеп сығырға ни байрамым бар һуң минең? Шулай ҙа күңелем тынысланды. Бер тамырҙан ғына шытып сыҡҡан ике һабаҡ төçлө, Аҡъегет менән Зөбәржәт ғүмерлеккә бергә ҡушыла. Бына шуға күңелем үтә риза. Ун ете йыл буйы ҡарап үçтерҙем мин уны. Балам кеүек булып бөткән инде... *(Ҡысҡыра.)* Байбисә! Һин өйҙәме? Мин ҡайттым.

Т ә н к ә б и к ә сыға.

Т ә н к ә б и к ә. Бына бер иçәүән. Ҡайтҡан да йәйелеп ултырған. Йә, имен йөрөп ҡайттыңмы? Ҡасҡынҡараҡҡа тап булманығыҙмы? Киткән мал теүәл барып еттеме?

Я л с ы ғ о л. Имен, байбисә. Әммә Ырыçҡол бей башта әҙһенде. Тағы егерме биш баш йылҡы, илле баш ҡуй өçтәгеҙ, ти.

Т ә н к ә б и к ә. Шулай булыр уҡ тип шикләнгәйнем. Ул ҡомһоҙҙоң туйыр көнө булырмы? Илмырҙа бей үҙе иçән саҡта, Ырыçҡол менән бөтәһе тураһында ла һөйләшеп, килешеп ҡалғайны лабаһа. Аҡъегеттең ун етеһе тулғас, ҡалымдың ҡалғанын түләп бөтөрөрһөгөҙ, тип васыятын әйтеп үлде. Беҙ вәғәҙәбеҙҙә торҙоҡ.

Я л с ы ғ о л. Мин дә шуны әйттем. Ырыçҡол бей оторо ҡарыша. Вәғәҙә ҡуйышҡанда, Илмырҙа бей иçән ине, уның бейлек дәрәжәһен дә мин ҡалым иçәбенә индергәйнем, ти. Хәҙер бей үҙе лә, дәрәжәһе лә юҡ, ә тегендә бөтә бәндә тигеҙ, ти. Мин малдарҙы кире ҡыуырға ҡушҡас, шулай ҙа ризалашты.

Т ә н к ә б и к ә. Теле барып, шулай тинеме? Бындай мөртәтлеге өсөн Ырыҫҡол йәйләүенә бөгөн үк яу сабыр инем. Ярай, балалар хаҡына ҡалып торһон. Иллә Юлмырҙа яуҙан иҫән-һау ҡайтһа, ата намыҫын намыҫламаҫ ир түгел.

Я л с ы ғ о л. Шул дегәнәк төбөндә нисек үҫкән шундай аҫыл сәскә? Зөбәржәтте әйтәм. Мин мал ҡыуып барғанды күргәс тә: «Мин уныҡы!» — тип беҙҙең яҡҡа һыбай сапты.

Т ә н к ә б и к ә. Зөбәржәткә минең фатихамдан башҡа һүҙем юҡ. Ә Ырыҫҡол бей был һүҙҙәрҙе мал алыр өсөн түгел, беҙҙе кәмһетер өсөн әйткән булыр. Әйткәненә үкенмәгәйе әле. Донъяныҡы донъялыҡта ҡайтмағайы...

Я л с ы ғ о л. Ырыҫҡол бей йәнә шуны әйтте икән: Һаҡмар далаһынан Ҡарағужа бейҙән Зөбәржәтте һоратып яусылар килде, әммә мин кире ҡаҡтым, Илмырҙа бейгә биргән вәғәҙәмдә ҡалдым, ти. Байбисәгә быныһын айырата әйт, минең ихласлығымды белеп торһон, ти.

Т ә н к ә б и к ә. Йәнәһе, ул беҙгә рәхимлек күрһәтә. Хаттин ашты бит бының тәкәбберлеге! Етәр шунда, шул Ырыҫҡолға һүҙем әрәм. Һин, Ялсығол, йәһәт кенә ҡуйсыларға хәбәр иттер. Матур ғына бер-ике ҡуй тотоп һуйһындар. Ни тиһәң дә, йола бар. Өлкәндәрҙең күңелен күреү кәрәк.

Я л с ы ғ о л. Ярай, байбисә, башҡарырмын. *(Китә.)*

Т ә н к ә б и к ә *(ҡысҡырып ҡала)*. Эй, Ялсығол, яңы көпөң ҡотло булһын! Әйткәндән ҡайтыу юҡ.

Я л с ы ғ о л *(ситтән)*. Рәхмәт, байбисә!

Т ә н к ә б и к ә. Ырыҫҡолдо әйтәм, ҡалай шашына, ир арыҫландары яуҙа булғас та... *(Тирмәнең икенсе яғына үтә.)* Эй, кем бар унда? Гөлйемеш! Бынау балаҫтарҙы аҡ тирмәгә илтеп йәй. Ҡорҙо шунда уҙғарырбыҙ. *(Китә.)*

Бер аҙҙан һуң б е р ҡ а т ы н инеп, эленгән балаҫтарҙы алып сыға. Дала яғынан Д ә р ү и ш килә, тирмә артынан Д и у а н а сыға.

Д и у а н а *(ҙур һөйәк кимерә)*. Ниңә уның иң тәмлеһен эсенә һалалар икән? Алып булмай ҙа булмай. *(Салҡан ятып, електе ауыҙына төшөрөргә маташа.)* Юҡ, төшмәй, ныҡ йәбештергәндәр. Ҡуй, ашап туйма-

ғанды ялап туйырһыңмы? Һәлберғолаҡ кимереп бөтөрөр әле. Һәлберғолаҡ, маһ, маһ, маһ! *(Ҡарап тормай, һөйәкте ырғыта, ул килә ятҡан Дәрүишкә тейә.)*

Д ә р ү и ш. Ярабби! Мосафирҙе шулай таш атып ҡаршылайҙармы ни, игелекһеҙ?!

Д и у а н а. Таш түгел, һөйәк тә ул. Кимереп бөтөрөп булманы.

Д ә р ү и ш *(һөйәкте күреп, ирендәрен ялап ала).* Ризыҡты атыу гонаһ ул, ир-егет.

Д и у а н а. Мин ир-егет түгел, мин — Диуана! Һинең кәпәсең ҡалай мәрәкә! *(Дәрүиштең фәсен алып кейеп ҡарай.)* Тәт-тә-тә-тә. *(Һала, әйләндереп ҡарай.)* Суғы ла бар икән. Эт ҡойроғо төҫлө. Ҡойроғонан ғына тотоп кейәһеңме? *(Дәрүиште әйләнеп ҡарап сыға.)* Ябалаҡ төҫлө ҡалай йөнтәҫһең һин. Йә һинең үҙеңдең дә ҡойроғоң барҙыр әле. *(Шарҡылдап көлә.)* Ә һин нигә көлмәйһең?

Д ә р ү и ш. Мин алыҫ ерҙән киләм, алла бәндәһе, йонсоном. Кем йәйләүе була был?

Д и у а н а. Минеке лә, байбисәнеке лә.

Д ә р ү и ш. Далала йөрөгән малдар ҙа уныҡымы?

Д и у а н а. Уныҡы ла, минеке лә. Анау ҡаялар ҙа, болоттар ҙа минеке. Ултырҙым киттем булыр шул болоттарға... Байбисәне генә ҡыҙғанам шул.

Д ә р ү и ш. Байбисәнең кеме булаһың һуң һин?

Д и у а н а. Диуанаһы. Әүәл минең Әҙерғол тигән исемем дә булған. Хәҙер юҡ инде. Байбисә әйтә, Диуананы рәнйетмәгеҙ, яҙыҡ булыр, ти.

Д ә р ү и ш *(Диуанаға текләп ҡарап тора).* Маңлайында ҡара миңең дә бар икән...

Д и у а н а. Миң түгел ул, фәрештә мөһөрө.

Д ә р ү и ш. Нисә йәштәрҙә һин, алла ҡоло?

Д и у а н а. Алла ҡоло түгел, Диуана мин. Һин үҙең ҡол.

Д ә р ү и ш. Йәшеңде лә белмәйһеңдер шул, бисара.

Д и у а н а. Йәшем юҡ минең. Былай ғына, йәшһеҙ генә йәшәйем мин. Ә һин кем һуң? Көпө салғыйҙарыңды ла эт талап бөткән.

Д ә р ү и ш. Мин — Дәрүиш. Илдән-илгә йөрөп, иман таратам. Байбисәгә илтсе мине, Диуана, аяҡ балтырҙарым талды, хәлем бөттө. Өс көн инде тары бөртөгөләй ризыҡ йыйғаным юҡ.

Д и у а н а. Байбисәнең тирмәһе ошо инде. Байбисә апай! Байбисә апай! Дәрүиш килде, Дәрүиш килде! Ҡәпәсенең суғы ла бар.

Турһыҡ күтәреп, тирмә эргәһенә Ш ә ф ә ҡ килә. Дәрүиште күреп туҡтап ҡала.

Д ә р ү и ш *(үҙенә)*. Собханалла! Ниндәй һыу һылыуы килеп баҫты минең алдыма? *(Күкрәген тотоп, эйелеп, һүҙһеҙ сәләм бирә.)*

Д и у а н а. Аяҡ балтырҙары талған Дәрүиш был, Шәфәҡ.

Шәфәҡ тирмәгә инергә бара.

Д ә р ү и ш. Алйыған мосафиргә бер йотом һыу бирһәң, һылыу ҡыҙ, үҙеңә сауап булыр ине.

Д и у а н а. Ҡыҙ түгел ул, килен, Юлмырҙаның бисәһе. Юлмырҙа үҙе аҡ батшала яуҙа йөрөй. Төндә тояҡ тауыштары килә ине. Ҡайтырҙар шәт.

Д ә р ү и ш *(доға ҡыла)*. Шулай булһын.

Д и у а н а. Аллаһы әкбәр!

Ш ә ф ә ҡ тирмәгә инә. Дәрүиш аҫтыртын ғына ҡарап ҡала.

Д ә р ү и ш. Тәңренең ҡөҙрәте киң, аҫылын да, иҫәрен дә ярата. *(Ултыра.)*

Д и у а н а. Һин иҫәрме әллә аҫылмы?

Д ә р ү и ш. Аҫыл түгел.

Д и у а н а *(һикергеләп)*. Аҫыл, аҫыл! Көпө салғыйҙарың аҫылынып-аҫылынып тәшкән.

Ш ә ф ә ҡ ҙур туҫтаҡ менән ҡымыҙ сығара.

Ш ә ф ә ҡ. Мә, ҡымыҙ эс, бабай, йөрәгеңә ял булыр.

Д ә р ү и ш *(ҡымыҙҙы ала, нимәлер уҡына, йайлап ҡына эсә)*. Рәхмәт, һылыу, теләгән теләктәрең ҡабул булһын.

Ш ә ф ә ҡ. Шулай ғына булһын.

Б а й б и с ә күренә.

Д и у а н а. Байбисә! Дәрүиш, Дәрүиш килде!

Д ә р ү и ш *(урынынан тора)*. Йорт-ерең, мал-тыуарың именлектә, күңел-хәтерҙәрең бөтөнлөктә булһын, байбисә. Баш өҫтөңдән ырыҫ ҡошо китмәһен.

Т ә н к ә б и к ә. Рәхмәт, мосафир, амин, шулай булһын. Һинең дә күңелең таплы, күҙең яман булмаһын. Төклө аяғың менән рәхим ит әйҙә.

Д ә р ү и ш. Ултырышып доға ҡылайыҡ.

Доға ҡылалар.

Д и у а н а. Мин икенсе тапҡыр доға ҡылдым инде.

Д ә р ү и ш. Ҡылған һайын доға яңырыр, ти. *(Байбисәгә текләп ҡарай.)*

Т ә н к ә б и к ә. Алыҫтан юл тотаһыңмы, мосафир? Ниәттәрең яҡшылыр тип өмөт итәбеҙ.

Д ә р ү и ш. Мин пәйғәмбәр илсеһе, байбисә. Пәйғәмбәрҙең изге ҡәбер ташын үҙ ҡулдарым менән һыйпап, зәмзәм ҡоҙоғонан тамсы-тамсы һыу эсеп килгән әҙәммен мин. Был фани донъяла бәндәләргә иман таратыуҙан башҡа шөғөләм юҡ минең.

Т ә н к ә б и к ә. Юлың изге икән, мосафир.

Д ә р ү и ш. Изге.

Т ә н к ә б и к ә. Йөрөгән ерҙәреңдә именлекме?

Д ә р ү и ш. Именлек, байбисә. Һеҙгә лә яҡшы хәбәрҙәр килтерҙем. Аҡ батшаның ғәскәрҙәре еңеп, илегеҙгә тыныслыҡ ҡайтты. Кәткән кешеләрегеҙҙең юлы аҡ булыр. *(Шәфәҡҡә ҡарай.)* Оҙаҡламай ҡайтып етерҙәр.

Д и у а н а *(ергә ятып тыңлай).* Юҡ, бөгөн тояҡ тауыштары ишетелмәй.

Т ә н к ә б и к ә. Һин, Диуана, мосафирҙең һүҙен бүлдермә. *(Дәрүишкә.)* Яҡшы хәбәрең өсөн, изге кеше, саҙаҡа итеп, көтөүемдән үҙеңә оҡшаған йылҡыны һайлап ал.

Д ә р ү и ш. Юҡ, юҡ, байбисә. Мин көн кешеһе түгел, дин кешеһе. Туҡланырлыҡ ризыҡ, төн төнәрлек урын бирһәң, саҙаҡаң шул булыр. Донъя малы миңә кәрәкмәй.

Ш ә ф ә ҡ *(үҙ-үҙенә).* Ниндәй изге йәнле әҙәм...

Т ә н к ә б и к ә. Һинеңсә булһын, көсләмәйем. Килен, был тирмәгә генә тиҙ үк ҡор әҙерлә. Тамаҡ ялғап, мосафир ял итер.

Ш ә ф ә ҡ. Ярар, ҡәйнәм. *(Тирмәгә инә.)*

Т ә н к ә б и к ә. Яҡшы ҡунаҡ үҙ ризығы менән йөрөр, ти. Бик уңайлы мәлгә тап булдың. Уртансы улымдың кәләше өсөн бөгөн генә ҡалым түләп бөтөрҙөм. Аҡ

тирмәлә кисен мәжлес булыр. Түр башыма рәхим итерһең.

Д ә р ү и ш. Мин дәрүиште ололауың өсөн, хоҙа үҙенде ололаһын, гонаһтарыңды кисерһен. Бәндә гонаһһыҙ булмаҫ...

Д и у а н а. Мин дә гонаһлымы, Тәнкәбикә байбисә апай?

Т ә н к ә б и к ә. Һинең гонаһың юҡ, Диуана.

Д ә р ү и ш *(үҙ-үҙенә)*. Тәнкәбикә?..

Т ә н к ә б и к ә. Әйҙә, тирмәгә уҙ, мосафир.

Д ә р ү и ш. Тәнкәбикә тинеме исемеңде, байбисә?

Т ә н к ә б и к ә. Минең исемемде шул бер Диуананан башҡа кеше әйтмәй. Илмырҙа бей үлгәндән бирле байбисә тип кенә йөрөтәләр. Минең исемем, ахыры, һине шомландырҙы.

Д ә р ү и ш. Юҡ, байбисә, үтә матур исем. Тәүтапҡыр ишетәм. Шуға ғына бер аҙ сәйер тойолдо. Илмырҙа бей исеме миңә таныш. Үҙен белмәһәм дә, данын беләм. Мәрхүм икән, урыны ожмахта булһын.

Т ә н к ә б и к ә. Тирмәгә уҙ, Дәрүиш, тамаҡ ялға. *(Инәләр.)*

Д и у а н а. Был Дәрүиштең күҙҙәре тап ябалаҡ күҙе төҫлө. Бер урында тәгәрәшеп тик тора... Ҡая төбөндәге теге бөркөт балаларын күмеп ҡайтайым әле. Үлгәндәрҙе ергә күмәләрсе... *(Китә.)*

Икеһе тирмәнең ике яғынан йүгереп, З ө б ә р ж ә т менән А ҡ ъ е г е т сыға. Икеһе лә һыбай кейемендәләр. Зөбәржәт Аҡъегеттең ҡосағына атылып килеп инә.

З ө б ә р ж ә т. Ғүмерлеккә һинең ҡосағыңа инеүем ошо булһын ине, ҡыйғыр ҡошом!

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәтем! Хәҙер беҙҙе һис кем айыра алмаҫ.

З ө б ә р ж ә т. Хоҙа мәрхәмәтле, Аҡъегет, икебеҙҙе бер тупраҡта яратҡан. Беҙ тыуғас та, беҙҙе ҡауыштырған, шулай булғас, беҙҙе кем айырһын, ти.

А ҡ ъ е г е т.

Нурланып та балҡып ҡояш ҡалҡа, —
Ул уң битең һинең, Зөбәржәт,
Моңайып та бойоғоп аҡ ай бата, —
Ул һул битең һинең, Зөбәржәт.
Ай ҡалҡҡан саҡта, һул битеңдән
Үбеп йоҡлатырмын, Зөбәржәт.

Ҡояш сыҡҡан саҡта, уң битеңдән
Үбеп уятырмын, Зөбәржәт.
Көткән моратыма етермен,
Үбеп үлһәм, шаһит китермен.

З ө б ә р ж ә т. Һин үбеп үлһәң, мин һине үбеп тергеҙермен, мин үлһәм, һин үбеп тергеҙерһең, шулай булғас, беҙгә үлем юҡ, Аҡъегет! *(Тағы ҡосағына ташлана.)*

А ҡ ъ е г е т. Әгәр ҙә һин сит ерҙәрҙә тыуып-үҫһәң, ғүмергә һине күрә алмаған булһам, мин ни эшләр инем икән, Зөбәржәт? Ул саҡта ла һине эҙләп табыр инем, тауҙар ашыр, дарья кисер инем, әммә табыр инем.

З ө б ә р ж ә т. Тауышыңдан танып, үҙем эҙләп килер инем һине, Аҡъегет. Таянған таяҡтарым энә ҙурлығы, аяғымдағы итек табандарым япраҡ ҡалынлығы ҡалһа ла, һине эҙләп табыр инем. *(Шаярып, һуҙып һөйләй.)*

Мин Зөбәржәт атлы инем,
Аҡъегеттең йәре инем,
Шуны эҙләп бара инем, —

тиер инем. *(Көлә.)*

А ҡ ъ е г е т. Бер ҡасан да беҙ ундай көндәргә төшмәбеҙ.

З ө б ә р ж ә т. Уйнағандар — уйға килмәһендәр. Тәүбә, тәүбә!

А ҡ ъ е г е т. Хәҙер килмәҫтер инде.

Күкрәгемдә кәрем бар,
Яндарымда йәрем бар.
Береһе сыҡһа, береһе ҡалыр —
Эсемдә ике йәнем бар.
Кәр тигәнем — Зөбәржәт,
Йәр тигәнем — Зөбәржәт,
Эстәремде нурлап торған
Йән тигәнем — Зөбәржәт!

З ө б ә р ж ә т *(ҡапыл һағышлы).* Донъялар бит беҙ тигәнсә генә түгел, Аҡъегет, аҡ батша тағы, ағайың кеүек, һине лә яуға ебәрһә, мин ни эшләрмен?

А ҡ ъ е г е т. Шәфәҡ еңгәм һымаҡ, сабырлығың йыйып, көтөрһөң.

Зөбәржәт. Юҡ, Аҡъегет, улай көтөргә минең сабырлығым етмәç. Һинән башҡа бер көн торор хәлем юҡ. Ауға китһәң дә, яуға китһәң дә, һинән ҡаласаҡ түгелмен. Ниндәй егеттән кәм һыбай сабам да, ниндәй мәргәндән ҡайтыш уҡ атам?

Аҡъегет. Бисәм түгел, уң ҡанатым булырһың һин, Зөбәржәт. Уң ҡанатһыҙ ҡайҙа осһон шоңҡар? Һинһеҙ барған юлым абындырыр. Бер ҡасан да яңғыҙ юлға сыҡмам... Ысынлап та, һин бигерәк хәтәр һыбай сабаһың. Бая хатта мине уҙып киттең.

Зөбәржәт. Һин эргәмдә саҡта миңә һис ни ҡурҡыныс түгел, хатта, хатта...

Аҡъегет. Ҡуй, Зөбәржәт, әйтмә ундай һүҙҙе.

Зөбәржәт *(шатланып, иркәләнеп)*. Аҡъегет! Әгәр мине дейеү урлап китһә! Бына шулай ҡапыл юҡ булһам. *(Ҡысҡырып көлөп тирмә артына югерә.)*

Аҡъегет. Ә мин уны ҡыуып етермен дә һине шулай тартып алырмын. *(Икенсе яҡҡа тирмә артына югерә.)*

Бер аҙҙан баяғыса ҡара-ҡаршы югереп килеп, бер-береһенең ҡосағына ташланалар.

Зөбәржәт. Абау, ниндәй ҡурҡыныс икән был дейеү. Ҡосағына ҡыçып, йәнемде сығара яҙҙы. *(Аҡъегеттең күкрәгенә башын һала.)*

Аҡъегет. Ишетәһеңме, йөрәгем нисек талпына, ҡанатлы ҡошмо ни?

Зөбәржәт. Ул ҡошто мин алтын ситлектә генә тотормон. Берәүгә лә, берәүгә лә бирмәм.

Аҡъегет. Һыртына эйәр теймәгән байтал кеүек, ҡырыç инең быға тиклем һин, Зөбәржәт. Бөгөн бөтөнләй бутәнһең.

Зөбәржәт. Бөгөн мин ғүмерлеккә, мәңгелеккә һинеке булдым.

Аҡъегет. Әүәл төндә төшөмдә бер төйләгән күк күгәрсенде инде типте тигәндә генә уянып киттем. Уянғас та, һине уйланым.

Зөбәржәт. Анау Ҡарағужа тоҡомонан яусылар килеүгә булғандыр. Шулар килгәс, быуындарым талды.

Аҡъегет. Ярай әле атайың нык торған, ҡөҙрәтле Ҡарағужа тип ҡойолоп төшмәгән.

З ө б ә р ж ә т. «Минең ҡыҙым да, биргән вәғәҙәм дә бирәү генә, ҡат-ҡат бирә торған ҡыҙым да, ҡат-ҡат үҙгәртә торған вәғәҙәм дә юҡ», — тигән атайым. Асыуланып аттарына ҡамсы һуғып, атайыма ниҙер янап, тегеләр төн йөҙөндә кире сапты. Атайым шулай ҙа шомланып ҡалды.

А ҡ ъ е г е т. Ҡарағужа кеүек бейҙең ниәтен кире ҡағыу уйын түгел, Зөбәржәт. Шулай ҙа батыр кеше һинең атайың.

З ө б ә р ж ә т. Атайым миңә бары бәхет теләй. Минең бәхетем бары һин генә.

А ҡ ъ е г е т. Моғайын, бөгөн әсәйем ҡор уҙғарыр. Йәш-елкенсәк, күл буйына сығып, беҙҙең хаҡҡа уйын ҡорор. Күл уртаһындағы аҡ томбойоҡ төҫлө, уйын уртаһында һин булырһың, Зөбәржәт. Ә мин йөҙөп кенә барырмын да шул сәскәне өҙөп алырмын.

З ө б ә р ж ә т. Өҙ, Аҡъегет, өҙ! Ул һинеке!.. Ә беҙ шундай тыйнаҡһыҙ балаларбыҙ, әсәйең алдына теҙләнеп, рәхмәт әйтмәнек, фатиха алманыҡ.

А ҡ ъ е г е т *(Зөбәржәтте етәкләп тирмә ишегенә килә, икеһе лә теҙләнәләр.)*

Әсәкәйем, хәләл һөтөң биреп,
Һөйөп үҫтергәнһең улыңды,
Изге фатихаңды бирсе, әсәй,
Башыбыҙға һал шәфҡәт ҡулыңды.

Һин йорттамы, әсәй?

Тирмәнән һаҡалын һыйпап, башта Д ә р у и ш сыға. Йәштәр аптырап ҡала. Унан һуң Т ә н к ә б и к ә сыға.

Т ә н к ә б и к ә *(Дәрүишкә).* Улым Аҡъегет менән булыр киленем Зөбәржәт ошо инде. Фатихаңды бирсе, мосафир.

Д ә р ү и ш. Раббым! Аҡъегет илә Зөбәржәт атлы ҡолдарыңа ғүмерлек инсаф вә итәғәтлелек бир, татыулыҡ вә мөлкәт бир. Аллаһы әкбәр!

Т ә н к ә б и к ә. Был — пәйғәмбәр илсеһе, Дәрүиш — изге әҙәм, балалар. Бар шөғөлө — бәндәләргә иман таратыу.

Дәрүиш баш эйә. Йәштәр ҙә уға ихтирам менән баш эйә.

Аҡъегет. Беҙҙе ҡауыштырып, мәңгелек сауап алдың, әсәй, атайымдың васыятына тоғро булдың. Алдарыңа теҙләнеп, мең рәхмәттәр уҡыйбыҙ.

Тәнкәбикә. Васыят, йола, ҡанун — беҙҙең өсөн изге. Һеҙ ҙә уларға ҡарата хыянатта булмағыҙ. *(Башта Зөбәржәттең башына уң ҡулын һала.)* Күкрәк һөтөм биреп үҫтермәһәм дә һине, Зөбәржәт, күкрәгемә ҡыҫып, фатихамды бирәм. Минең ояма киләһең, балам булырһың. *(Аҡъегеттең башына ҡулын һала.)* Йәшермәйем, иң яратҡан улым һин, Аҡъегет, аҡ бәхеттәр генә юлдашың булһын. Амин.

Аҡъегет *(һикереп аяғүрә баҫа, Зөбәржәт тә тора).* Әсәкәйем, һин мине ошо яҡты донъяға килтереп бер бәхетле иттең, йәнә тағы донъя саҡлы бәхет бирҙең — Зөбәржәтем менән ҡауыштырҙың. Шунан башҡа бәхет тә, мөлкәт тә кәрәкмәй миңә, әсәкәйем.

Ҡояшым бар, айым бар,
Хозурланыр яйым бар,
Һин бирҙең бит шуларҙы, әсәкәй!
Аҡ бәхеткә юл булдым,
Мөхәббәткә ҡол булдым, —
Һин бирҙең бит шуларҙы, әсәкәй!

Тәнкәбикә. Әммә, балам, йөрәк ҡоло булмағыҙ, аҡыл ҡоло булығыҙ. Юғиһә күңел — дарья, ерле юҡҡа тулҡынланыусан була.

Аҡъегет. Кәңәш һүҙең өсөн рәхмәт, әсәй. Тик шулай ҙа изге ниәтле йөрәк кешене яманлыҡҡа өндәмәҫ инде.

Тәнкәбикә. Әле һин бала шул. Аҡыл менән йөрәк тартышы нимә икәнен белмәйһең. Әгәр шундай хәлгә дусар булһаң, аҡылыңды тыңла.

Аҡъегет. Әсә һүҙе — миңә яҙмыш һүҙе. Ә яҙмыштан уҙмыш юҡ, тиҙәр, яҡшы һүҙеңдән сыҡмабыҙ, әсәй.

Дәрүиш. Шулай... Шулай итәғәтле булығыҙ.

Дәрүиш бер ситкә китеп, башын эйеп ултыра.

Дәрүиш *(үҙалдына).* Алдарында башланмаған күпме наҙ, күпме рәхәтлек. Арттарында үкенерлек һис нәмә юҡ. Ах, ғүмер, ғүмер...

Тәнкәбикә. Бына ағайың яуҙан ҡайтҡас та, бөтә даланы шаулатып туй яһарбыҙ, бәйге асырбыҙ.

Илмырҙаның тоҡомо иҫән әле! Ә хәҙергә уйнап-көлөп ҡалығыҙ.

А ҡ ъ е г е т. Беҙ китәйекме инде, әсәй?

Т ә н к ә б и к ә. Сабыр итегеҙ. Килен! Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ тирмәнән сыға.

Ш ә ф ә ҡ. Мине саҡырҙыңмы, ҡәйнәм?

Т ә н к ә б и к ә. Эйе. Анау ике ҡытай сынаяғы барсы. Шуларға ҡойоп ҡымыҙ сығар.

Ш ә ф ә ҡ. Ярар, ҡәйнәм. *(Китә.)*

Т ә н к ә б и к ә. Һеҙ ул саҡта әле икегеҙ ҙә имсәк балаһы инегеҙ. Ошондай бик матур көндө атайың мәрхүм ҙур бәйге уҙғарҙы. Оло ҡорҙа ил уҙамандары шығырым тулы ине. Шул ҡорҙа Ырыҫҡол бей менән Илмырҙа бей, һеҙҙе йәрәштереп, туҫтаҡ эсте. Байрам йәнә өс көн барҙы. Аҡман сәсән, бисара, һеҙгә йыр ҙа сығарҙы.

А ҡ ъ е г е т.

Күккә баҡһам — ни күрәм —
Ике йондоҙ ҡуш икән.
Ергә баҡһам — ике сабый —
Ике йондоҙ ошо икән.

Ошо йырмы, әсәй?

Т ә н к ә б и к ә. Эйе.

Сынаяҡтар тотоп, Ш ә ф ә ҡ сыға.

Бына ошо сынаяҡтарҙан эстеләр улар. Ун ете йыл тулғас, хәҙер үҙ ырыҫығыҙ өсөн үҙегеҙ эсегеҙ. Ошо пар сынаяҡ төҫлө, бәхетегеҙ тулы булһын.

Шәфәҡ сынаяҡты башта Зөбәржәткә бирә, Зөбәржәт сынаяҡты ирененә килтерә лә туҡталып ҡала. Аҡъегеткә һуҙғанда, Шәфәҡтең ҡарашы Дәрүиш ҡарашына тап була. Шәфәҡ сынаяҡты төшөрөп ебәрә. Бөтәһе лә ҡаушап ҡала.

Т ә н к ә б и к ә. Ни булды һиңә, килен?

Ш ә ф ә ҡ. Белмәйем. Ҡапыл зиһенем таралып китте. Ҡулыма кемдер һуҡҡандай булды.

Т ә н к ә б и к ә. Яҡшы йороҡ түгел, хәйерлегә булһын.

А ҡ ъ е г е т. Хафаланма, әсәй, сынаяғы бөтөн ҡалды. Түгелгән һәр тамсы ҡымыҙҙы яманға юрамайыҡ.

Ш ә ф ә ҡ. Көйөнмәсе, ҡәйнәм. Бер мин генә ғәйепле.

А ҡ ъ е г е т. Күрәҙәгә, төрлө ырымға ғүмер буйы үтә ныҡ ышандың, әсәй. Ҡара, ана, бер ни үҙгәрмәне. Ҡояш баяғыса уҡ балҡый, үләндәр баяғыса уҡ йәшелдәр. Шомло уйҙарыңды ситкә ат, әсәй. Бөгөнгө ҡыуаныսҡа күләгә төшөрмәйек. Һин фатихаңды бирҙең. Бер түгел, биш туҫтаҡ түгелһә лә, хәҙер беҙгә һис ни булмаясаҡ.

Д ә р ү и ш. Тәҡдирҙәребеҙ маңлайҙарыбыҙға яҙылған. Уны һис ни юя алмай. Хәүефләнмә, байбисә, яҙғаны булыр.

А ҡ ъ е г е т. Әсәй! Икәүебеҙ бер туҫтаҡтан эсәйек тә ҡуяйыҡ. Был хатта яҡшыраҡ та. Шулай бит, әсәй?

Тәнкәбикә өндәшмәй.

З ө б ә р ж ә т. Ниңә өндәшмәйһең, байбисә? Туҫтағыбыҙ мөлдөрәмә тулы. Мә, Аҡъегет, һин башлап эс уны!

А ҡ ъ е г е т. Юҡ, Зөбәржәт. Үҙ өлөшөңдән тәүҙә һин ауыҙ ит.

Тәүҙә Зөбәржәт ауыҙ итә, унан Аҡъегет түңкәреп эсеп ҡуя.

Былдай тәмле ҡымыҙҙы ғүмерҙә лә эскәнем юҡ ине.

Т ә н к ә б и к ә. Яртышар ризыҡ йыйҙығыҙ, балалар, бәхетегеҙ ярты-йорто була күрмәһен.

А ҡ ъ е г е т. Икебеҙгә бер бөтөн булһа, беҙ шуға бик шөкөрбөҙ, әсәкәйем.

Д и у а н а югереп инә, уның артынан И ш м ы р ҙ а эйәргән.

Д и у а н а. Байбисә! Байбисә! Һөйөнсө!

И ш м ы р ҙ а *(һикергеләп)*. Һөйөнсө! Һөйөнсө! Һөйөнсөгә биш алтын, һөйөнгәнгә ун алтын!

Д и у а н а. Һөйөнсө! Һөйөнсө! Ниңә һеҙ һөйөнмәйһегеҙ?

Т ә н к ә б и к ә. Имен хәбәрең менән әле беҙҙе һөйөндөрмәнеңсе, Диуана.

Д и у а н а. Әле генә сапҡын сабып үтте. Яуҙағылар ҡайтып килә, ти. Ғәскәр инде Ҡаҡтүбәне артылды, ти.

И ш м ы р ҙ а. Теге сапҡындың аты ҡара тиргә батҡан. Үҙенең уҡ-йәйәһе көйәнтә саҡлы. Ағайымдың йәйәһен мин дә тартып ҡарармын әле.

Бөтәһе лә йәнләнеп китә.

Т ә н к ә б и к ә. Урының ожмахта булһын, Диуана. Һөйөнсөгә һиңә баштан-аяҡ яңы кейем, ә, Ишмырҙа, һиңә ебәк елән.

Д и у а н а. Һөйөнсөһөнә һин миңә кәләш алып бир, байбисә. Бөтәһенең дә кәләше бар, бер минеке генә юҡ. Ишмырҙаға ла кәләш бир.

Т ә н к ә б и к ә. Ни әйтәһең инде был иҫәргә. Бөтә кеше лә кәләшле булмай ул.

Ш ә ф ә ҡ *(баҫҡан ерендә сайҡалып китә).* Был шатлыҡтарҙы ла күрер көнөм бар икән! Йөрәгем, йөрәгем ойой, әсәкәйем. *(Тәнкәбикәгә килеп һыйына.)*

Т ә н к ә б и к ә. Ҡапыл шатлыҡ ҡайғынан да ауыр, ныҡ бул, балам.

Д и у а н а *(ятып тыңлай).* Тояҡ тауыштары ишетелә. Берәүһенең аты үтә ҡаты баҫа. Шул, моғайын, Юлмырҙалыр әле.

Т ә н к ә б и к ә. Бына йыйыр ризыҡ булғас, тартып ҡайтара.

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәт менән беҙ ағайыма ҡаршы сабайыҡмы, әсәй? Беҙҙең аттар эйәрләнгән көйө тора.

Т ә н к ә б и к ә. Яуға киткәнде оҙата бармайҙар, яуҙан ҡайтҡандың юлына югереп сыҡмайҙар, балам. Боронғолар сабыр булырға ҡушҡан.

Д ә р ү и ш. Бына, байбисә, минең хәбәрҙәрем хаҡ, һинең теләктәрең ҡабул булды.

Т ә н к ә б и к ә. Беҙҙе шатландырҙың, үҙеңде хоҙа ҡыуандырһын.

Ш ә ф ә ҡ. Сабырлығым бөттө, ҡәйнәм, донъя зыр әйләнә. Ебәрһәнә мине, ҡаршы югерәйем. Юлмырҙаны йөрөтөп ҡайтҡан аттың ялын һөйөп, ике ҡашын берсә үбәйем.

Т ә н к ә б и к ә. Сабырлығың юйма, килен, ярамай.

З ө б ә р ж ә т *(Шәфәҡ эргәһенә килә).* Шатлыҡ һине нескә талдай бөктө. Башың күтәр, булыр килендәшем. Бөтәбеҙ ҙә бергә хөр йәшәрбеҙ.

Ш ә ф ә ҡ. Йылдарын көтөү былай түгел ине, ошо күҙ күремен көтөү бигерәк ауыр.

Д и у а н а. Ана, һыртҡа һыбай килеп сыҡты. Тағы... тағы... ҡалай күптәр!

Бөтәһе лә шул яҡҡа ҡарай. Дәрүиш кенә ҡуҙғалмай.

И ш м ы р ҙ а. Алдан өсөнсөһө әллә ағайым инде.

Т ә н к ә б и к ә. Юҡ, ул түгел. Үҙ һөйәгемде үҙем таныр инем.

А ҡ ъ е г е т. Анау дүртенсеһе булһа булыр ағайым.

Т ә н к ә б и к ә *(Шәфәҡкә ҡарап ала).* Килен! Яуҙан ҡайтҡан ирҙе шулай ҡаршылайҙармы ни? Өҫ-башыңды ҡара, ирең ни уйлар?

Ш ә ф ә ҡ *(ҡапыл аңына килә).* Әсәкәйем! Ысынлап та! Бына бер иҫәүән. Ниндәй кейемемде кейәйем икән, ҡәйнәм?

Т ә н к ә б и к ә. Оҡшағаныңн үҙең һайлап кей.

Ш ә ф ә ҡ. Юлмырҙа менән ҡауышҡан көндө туйҙа кейгән кейемемде кейһәм, нисек булыр?

З ө б ә р ж ә т. Шуныһын кей, Шәфәҡ, шуныһын! Был ҡауышыу туйға бәрәбәр.

Ш ә ф ә ҡ тирмәгә йүгереп инә. Оҙаҡ пауза.

Т ә н к ә б и к ә. Теге сапҡын ни эшләп беҙгә ҡағылманы икән?

Д и у а н а. Кешеһеҙ бер ат етәктә аҡһап килә. Үҙе тартыла.

А ҡ ъ е г е т. Ни эшләп һуң мин һаман ағайымды таный алмайым? Һин танныйһыңмы, әсәй?

Т ә н к ә б и к ә. Күҙҙәрем томалана, һис ни күрмәйем.

А ҡ ъ е г е т. Алдағылар йәйләүгә лә етте. Ағайым, йөҙ башы кеше, алда булырға кәрәк ине.

Д и у а н а. Теге аҡһаҡ аттың юғәнен һалдырып, далаға ебәрҙеләр. Юҡ, китмәне, йәнә эйәрҙе...

Бөтәһе лә һүҙһеҙ ҡарап торалар. Кейенеп, Ш ә ф ә ҡ сыға.

Ш ә ф ә ҡ *(үҙалдына).* Бына, туй күлдәге кейеп, һинең менән ҡауышырға сыҡтым, Юлмырҙа. Ә һин атыңа ҡамсы һуғып, ниңә сабып ҡына ҡайтмайһың? Тәҡәттәрем, тәҡәттәрем ҡалманы бит инде. *(Аҡъегет менән Зөбәржәт араһына килеп баҫа.)* Күренәме инде? Ҡайһыһы Юлмырҙа? Юлмырҙа ҡайһыһы?

Өндәшмәйҙәр. Тирмә артынан ғәскәр үтә башлай.

Т ә н к ә б и к ә *(алдағы һыбайлыға өндәшә).* Байыш, был һин түгелме һуң? Ниңә эргәңдә Юлмырҙа

юҡ? *(Һыбайлы һүҙһеҙ уҙа.)* Ниңә өндәшмәйһең, Байыш?

А ҡ ъ е г е т. Башын ғына эйеп уҙҙы.

Т ә н к ә б и к ә. Эй, Барлыбай, Юлмырҙа ни эшләп артҡа ҡалды? *(Алға ынтыла.)*

А ҡ ъ е г е т. Быныһы ла башын эйеп үтте.

Т ә н к ә б и к ә. Һин яуап бир, исмаһам, Ҡолош, ниңә арағыҙҙа Юлмырҙа юҡ?

Д и у а н а. Бөтәһе лә үтеп бөттөләр.

Т ә н к ә б и к ә. Был ни тағы? Ниңә береһе лә яуап ҡайтарманы?

Яуҙан ҡайтыусыларҙың б е р е һ е инеп, байбисә алдына югән һәм кескәй төйөнсөк илтеп ҡуя. Диуана югереп югәнде барып ала, төйөнсөктө ҡапшай.

Д и у а н а. Бынау төйөнсөктә әллә алтын инде, байбисә?

Т ә н к ә б и к ә *(төйөнсөктө сисә).* Тупраҡ! Ҡара тупраҡ! Юлмырҙаның ҡәбер тупрағы! Ах балам, балам!

Ш ә ф ә ҡ. Юлмырҙа! Юлмырҙа! Яныңа ал, үҙ яндарыңа ал мине, Юлмырҙа! Ошо туй күлдәгем кәфенем булһын! *(Үкһеп Зөбәржәт менән Аҡъегет араһына ауа, тегеләр тайшанып китә, Шәфәҡте берәү ҙә тотмай.)*

Т ә н к ә б и к ә. Ғүмерем буйы ниңә язалайһың мине, тәңрем? Ниңә? Гонаһтарым шулай уҡ ғүмергә язаларлыҡмы икән ни? *(Ҡапыл тынып ҡала.)* Балам... балам... балам...

Диуана Шәфәҡ эргәһенә килеп сүгәләй. Башын һыйпай.

Д и у а н а. Илама, Шәфәҡ, һин минең кәләшем булырһың.

Ш а р ш а у

ИКЕНСЕ ШАРШАУ

Бер нисә көн үткән. Тәнкәбикәнең тирмә эсе. А ҡ һ а ҡ а л д а р килгән. Д ә р ү и ш тә бар. Әле генә ит ашап бөткәндәр. Ҡымыҙ эсергә керешергә торалар. Ш ә ф ә ҡ бер ситтә.

Т ә н к ә б и к ә. Аҡһаҡалдарҙың ҡулдарына һыу ҡой ҙа, килен, эшеңде ҡара.

Шәфәҡ, тас, ҡомған тотоп, ҡунаҡтарҙың ҡулдарын йыуҙыра.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Рәхмәт, байбисә, һыйың тәмле булды. Ризығыңды һәр саҡ шулай киң ҡылһын.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Илмырҙаның йомартлығы ҡороңдо ташлап китмәне, килен, бәрәкәт өҫтөнә бәрәкәт күр. Һин байбисә генә түгел — бейбисәһең.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Йомартлыҡтан мөлкәт кәмемәй ул. Көн-фәйәкүн. Донъя беҙҙән дә тороп ҡалыр. Ашап-эсеү, эһем, үҙе бер ғүмер ул. *(Шәфәҡ һыу ҡойғансы бармаҡтарын ялап ҡуя.)*

Т ә н к ә б и к ә. Инде ҡымыҙынан етешегеҙ.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Аштан оло булып булмаҫ, етешербеҙ. *(Ҡомһоҙланып ҡымыҙ эсә.)* Тамырҙарға таралып китте бөтөнләй.

Ш ә ф ә ҡ сыға.

Т ә н к ә б и к ә. Ырыҫҡол бейгә лә хәбәр иттергәйнем. Ниңәлер, килмәй ҡалды.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Ил башының илдә эше булғандыр.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Бей биләмдә йөрөмәҫ.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Килмәҫ бейҙе көтөп булмаҫ.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л *(ҡымыҙ эсә)*. Эйе ләбаһа.

Т ә н к ә б и к ә. Төндәр йоҡламайса уй уйланым. Бер төрлө лә осона сыға алманым. Һеҙҙән һорай торған оло кәңәшем бар. Ғәҙел хөкөмөгөҙҙө сығарығыҙ, аҡһаҡалдар.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Эйе, байбисә, донъяң кителеп ҡуйҙы. Әммә үлгән артынан үлеп булмай. Терелләр тере тормош менән көн күрә.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л *(ҡымыҙ эсә)*. Ашай-эсә, донъя көтә.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Үтә өҙгөләнмә, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә. Өҙгөләнеп хәҙер ни ҡылаһың? Донъяны бер яйға һалыу кәрәк.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Бына кәңәшәйек.

Т ә н к ә б и к ә. Шәфәҡ килен еләк кеүек көйө ирһеҙ ҡалды. Беләһегеҙ, уның өсөн көтөү-көтөү мал тү-

ләнем. Аҡъегетем өсөн дә Ырыҫҡолға ҡалым түләнеп бөттө. Инде ни ҡылайым, аҡыл бирегеҙ.

Икенсе аҡһаҡал. Олатайҙар беҙгә васыят әйтеп, аҡыл биреп, йола ҡалдырған. Шул йоланан уҙып булмаҫ, байбисә.

Өсөнсө аҡһаҡал. Кинйә улың тураһында ла онотмайыҡ әле, килен. Үҫеп, буйға етеп килә кинйәң. Нисә йәштә инде?

Тәнкәбикә. Бала ғына әле. Ун икеһе яңы тулып килә.

Өсөнсө аҡһаҡал. Мин туғыҙҙа еңгә бисә ҡуйынына индем.

Беренсе аҡһаҡал. Саҡырғас та, ниәтеңде белдем, байбисә. Бер һинеке генә түгел, бөтә ырыу хәстәре был. Уйлай килдем, уйлай ултырҙым. Бына, ҡорҙаш әйткәнсә, боронғолар кәңәшенә ҡолаҡ һалайыҡ.

Икенсе аҡһаҡал. Ишмырҙаны еңгә бисә ҡуйынына индереп булмай, уның тере ағаһы бар. Йоланы ҡабул итмәйәсәк, ҡарттар.

Беренсе аҡһаҡал. Уйлай килдем, уйлай ултырҙым. Бында бары бер генә сара ҡала, байбисә. Шәфәҡ килен Аҡъегеткә яҙған, күрәһең. Ә Ырыҫҡол алған ҡалымды ҡайтарһа, ҡыҙын, ана, Ҡарағужа тоҡомона бирер. Яусылары ла килеп йөрөнө.

Дәрүиш борсолоп китә.

Тәнкәбикә. Ҡалымы ҙур, ҡайтара алырмы икән? Бейҙең дә бит малы иҫәпле.

Өсөнсө аҡһаҡал. Ҡайтармаһа, Зөбәржәтте кинйәң Ишмырҙаға йәрәштереп, ике туйҙы бергә үткәрерһең. Ашап-эсеп, күңел асып ҡалыр ырыу. Илдә булмаған эш түгел дә.

Тәнкәбикә. Аҡъегет менән Зөбәржәт бер-береһен үлеп ярата. Ун ете йыл көткән өмөттәрен өҙөү ҡыйын бит әле.

Икенсе аҡһаҡал. Һөйөшөү ул — шайтан шауҡымы. Бәндәләрҙе аҙҙырып, харам эш эшләтеп, бәлә килтергән шул түгелме ни? Шул. Илдә быны ғибрәттәре бик күп.

Тәнкәбикә *(һиҫкәнеп китә)*. Эйе, уныһы шулай.

Беренсе аҡһаҡал. Беҙҙең ихтыярҙа түгел, килен, йола шулай ҡуша. Ырыҫҡолдан ҡалым кире ҡайтмаһа, ике улыңды берсә кәләшле итәһең. Әммә

Юлмырҙаның хәбәре килеүгә ҡырҡ көн тулғанды көтөү кәрәк.

Икенсе аҡһаҡал. Был кәңәште доға менән беркетәйек, ҡарттар.

Дәрүиш. Ил ағалары, саҡ ҡына сабыр итегеҙсе. Мосафирҙең дә бер кәлимә һүҙен тыңлағыҙ.

Өсөнсө аҡһаҡал. Йә, пәйғәмбәр илсеһе ни әйтер?

Дәрүиш. Уйлап эш итегеҙ, аҡһаҡалдар. Ун икеһе тулмаҫ үҫмер әле никах йәшенә инмәгән. Был — изге ҡанундарға һыя торған эш түгел. Уйлашығыҙ.

Өсөнсө аҡһаҡал. Даланың үҙ ҡануны, үҙ йолаһы бар, Дәрүиш, улар беҙҙең өсөн изгеләр.

Дәрүиш. Юҡ, юҡ, уҙамандар, һеҙ пәйғәмбәргә хилаф эш эшләйһегеҙ. Шәфәктең, тәңребеҙгә иман килтереп, гонаһһыҙ йән булып, тол йәшәүе ырыуығыҙға бәрәкәт кенә арттырыр, — уйлашығыҙ.

Ҡарттарҙа икеләнеү һиҙелә.

Тәнкәбикә. Дәрүиш, бәлки, хаҡ һөйләйҙер, аҡһаҡалдар. Хөкөм сығарырға ашыҡмағыҙ.

Икенсе аҡһаҡал. Юҡ, байбисә, барыбыҙҙан да оло йолабыҙ бар. Беҙ донъяла байтаҡ йәшәгән ҡарттарбыҙ — күпте күрҙек. Әммә йола боҙған әҙәмдәрҙең игелек күргәнен күргәнебеҙ юҡ әле.

Дәрүиш. Өҫтөгөҙгә олуғ гонаһ алаһығыҙ, ҡарттар.

Беренсе аҡһаҡал. Бына, кем әйткәнсә, беҙҙән оло ил йолаһы бар. Беҙ бары ул ҡушҡанды ғына башҡарабыҙ.

Дәрүиш. Пәйғәмбәр зыяратының изге ташы менән ант итеп әйтәм — хөкөмөгөҙ хата.

Өсөнсө аҡһаҡал. Пәйғәмбәрҙең зыяраты, Дәрүиш, беҙҙән алыҫ, тәүбә, тәүбә, беҙ хөр далала йәшәйбеҙ, уның үҙ хөкөмө бар. Иманыбыҙ һеҙҙеңсә булһа ла, инаныуыбыҙ үҙебеҙсә.

Дәрүиш. Әле булһа ҡырағайҙар һеҙ! Ҡанундарығыҙ ҙа ҡырағай. Һеҙгә иман һеңмәй.

Беренсе аҡһаҡал. Беҙҙе былай кәмһетергә бирәүгә лә юл ҡуймайбыҙ, Дәрүиш! Хатта һиңә лә...

Икенсе аҡһаҡал. Әйҙәгеҙ, ҡарттар, доға ҡылып, һүҙҙе теүәлләйек.

Дәрүиштән башҡалары доға ҡыла.

Беренсе аҡһаҡал. Ярай, килен, беҙ ҡуҙғалышайыҡ инде. Һый-хөрмәтең өсөн рәхмәт, дәүләттәрең артһын.

Тора башлайҙар.

Өсөнсө аҡһаҡал *(ҡымыҙ эсә)*. Беҙҙең ашығa торған заманыбыҙ уҙған да... Табын ташлап китеү килешерме?

Икенсе аҡһаҡал. Килешер! Әйҙә, әйҙә, ҡуҙғалайыҡ.

Тәнкәбикә. Оло башығыҙҙы кесе итеп килдегеҙ, олатайҙар. Сауабығыҙ артһын, аяҡ-ҡулдарығыҙ һыҙлауһыҙ булһын.

Китәләр. Тәнкәбикә оҙата сыға.

Дәрүиш. Ҡәһәр һуҡҡыры! Юҡ! Барыбер мин тигәнсә булыр. Тәнкәбикә минең ус төбөмдә. Теләһәм — асам, теләһәм — йомам. *(Усын бер асып, бер йома.)*

Тәнкәбикә урап инә.

Тәнкәбикә. Һүҙең йыҡҡан өсөн рәнйемә, Дәрүиш. Һин беҙҙең ғөрөф-ғәҙәттәрҙе белеп бөтөрмәйһең. Үҙемә лә, йөрәгемде һурып алған кеүек, ауыр был ҡарарға килеү. Нисә күҙҙән ҡанлы йәштәр ағасаҡ. Әммә йола беҙҙең өсөн барынан да өҫтөн. Һин белмәйһең шул...

Дәрүиш. Һеҙҙең ҡырағай йолаларығыҙҙы белмәйем, байбисә. Уныһы дөрөҫ. Әммә мин үҙемә нимә кәрәген беләм.

Тәнкәбикә. Теләгеңде әйт, мосафир, бары үтәлер.

Дәрүиш. Вәғәҙәңде улай еңел бирмә, байбисә. Ахыры ауырға тура килмәһен.

Тәнкәбикә. Ниндәйҙер шомло һүҙҙәр һөйләйһең, ҡунаҡ. Ҡылыҡтарың да үтә сәйер. Сит донъя кешеһе һин беҙгә.

Дәрүиш. Ҡырҡ йыл ошо юлда йөрөп йонсоном мин, байбисә. Был ҡулдарымдың мосафир таяғынан башҡа нәмә тотҡаны юҡ. Унда ла бит йылы ҡан йүгерә.

Тәнкәбикә. Торған һайын һүҙең сәйерерәк. Уны ниңә миңә һөйләйһең?

Д ә р ү и ш. Һөйләр кешем бер һин булған өсөн.

Т ә н к ә б и к ә. Бәндәләрҙе яҙмыш йөрөтә, Дәрүиш. Һине беҙгә ул килтерҙе, ул уҡ алып китер.

Д ә р ү и ш. Минең дә ашығыр заманым үтеп бара, байбисә...

Тышта тояҡ тауышы ишетелә. Кемдер аттан һикереп төшә.

Т ә н к ә б и к ә. Кемдер аттан һикереп төштө. Аты үтә ярһыған. Алыҫ юлдан сапҡан һыбай булыр.

Ы р ы ҫ ҡ о л инә. Байбисә ҡаршыға бер нисә аҙым атлай.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Йорт-ерең, мал-тыуарың имен булһын, байбисә. Әссәләмәғәләйкүм, Дәрүиш!

Д ә р ү и ш. Вәғәләйкүмәссәләм, бей!

Т ә н к ә б и к ә. Шулай булһын, Ырыҫҡол бей. Әйҙә, түремдән уҙ. Килмәүеңә аптырап, әллә үҙем барайыммы, тип тора инем әле.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Сапҡының килгәндә, һунарҙа инем. Хәбәр еткәс, кире боролоп ҡайттым. Аҡһаҡалдар таралышҡан икән.

Т ә н к ә б и к ә. Оҙаҡ көттөләр шул.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Йә, ултырып доға ҡылайыҡ.

Доға ҡылалар.

Т ә н к ә б и к ә. Һунар шәп булдымы, Ырыҫҡол бей?

Ы р ы ҫ ҡ о л. Юҡ, байбисә, кейек йонсоу быйыл. Ике һуйыр алдым ни бары. Йылдар ауыр килер, ахыры.

Т ә н к ә б и к ә. Хәйерлегә булһын.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Аҡһаҡалдар ни хөкөмгә килде, байбисә?

Т ә н к ә б и к ә. Шул, йоланан уҙып улар ни әйтһен. Аҡъегет өсөн йортта — төшкән килен бар. Алған ҡалымды теүәл ҡайтарһаң, Зөбәржәткә йәнә үҙең хужа. Ҡайтармаһаң, етеп килгән кинйә улым бар. *(Бей алдына ҡымыҙ ҡойоп ҡуя.)* Ҡымыҙынан рәхим ит, бей, итенә өлгөрә алмай ҡалдың.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Мин үҙем дә шуға ашығып килдем, байбисә. Зөбәржәткә яусы килгән ер ҙә бар. Ҡарағужа ҡуймаҫ, ныҡыш бәндә, тағы ебәрер. Туғанлашырға насип булмағандыр, күрәһең.

Д ә р ү и ш. Мал-мал тиһегеҙ ҙә балаларығыҙҙы онотаһығыҙ, Ырыҫҡол бей.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Унының, Дәрүиш, һинең ҡайғың түгел. Шулай, байбисә, бар малыңды кире ҡыуҙырырмын. Бары ла иҫәпле.

Т ә н к ә б и к ә. Әүәл йылдарҙа биргәндәрҙең үрсемен дә берәм-берәм һанап ҡайтарырһың.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Бына һөйләшәйек. Үрсемен күпме һорайһыңдыр?

Т ә н к ә б и к ә. Бүтән кеше булһа, берм̇ә-бер тип әйтер инем̄, һинең бейлек дәрәжәңде лә мал иҫәбенә индереп, ике башҡа бер баш булһа, күнермен. Бер аҡһаҡ бәрәс тулмаһа ла, риза түгелмен.

Ы р ы ҫ ҡ о л *(һикереп тора)*. Һин самалап һөйлә, байбисә! Бейлек дәрәжәмде мал иҫәбенә индереп, минең исемемде хурлайһың.

Т ә н к ә б и к ә. Ҡуй, ярһыма, Ырыҫҡол бей, үҙең дә иҫән, дәрәжәң дә иҫән, шуға күрә генә мал иҫәбенә индерәм.

Ы р ы ҫ ҡ о л *(ниҙер хәтерләп)*. Ярай, байбисә, бурысыңды ҡайтарҙың был йәһәттән. Минең шаян һүҙҙәремде ысынға алғанһың икән теге саҡта.

Т ә н к ә б и к ә. Шулай, Ырыҫҡол, бейлек ғүмерлек булһа ла, ғүмер мәңгелек түгел. Ә тегендә бөтә бәндә тигеҙ.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Ай-һай, кенәсел дә икәнһең.

Т ә н к ә б и к ә. Хөрмәтенә күрә доғаһы, бей.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Үрсем һорап, мине терелә талайһың бит, былай булғас.

Т ә н к ә б и к ә. Хәләл малымды һиңә харам итеп ҡалдыра алмайым.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Ул замандан бирле нисәмә йот үтте. Күпме мал ҡырылды. Шулай булғас, ниндәй үрсем торһон? Һин мине бөтөнләй хафаға һалдың.

Т ә н к ә б и к ә. Дөрөҫ, бей. Йоттар булды. Әммә үҙең яҡшы беләһең, ҡалым малына йот ҡағылмай, үҙ малыңды ғына ҡыра.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Ырыҫҡол бей тигән атым бар. Һүҙ әрәм итеп, ваҡлашып тормам. Тейерен генә һора.

Т ә н к ә б и к ә. Мин тейерен әйттем.

Д ә р ү и ш. Байбисәнең нәфсеһе былай ҙа ҙур түгел, бей. Артыҡ һораһа ла, форсаты бар.

Ырыҫҡол. Һин дин әһеле, Дәрүиш, — донъя мәшәҡәттәренән алыҫ кеше. Ҡыҫылмағанда ла зарар булмаҫ.

Дәрүиш. Ихтыярығыҙҙа, бей.

Тәнкәбикә. Ярай *(баҫым яһап)*, минең ихласлығымды бел, — бишкә берҙе өҫтәһәң, ҡабул итермен.

Ырыҫҡол. Унға берҙе ал да бәхилләшәйек.

Тәнкәбикә. Бей һүҙе түгел, бисә һүҙе был.

Ырыҫҡол. Ярай, еңдең мине, байбисә. Малым ҡиммәт түгел, ихтыярым ҡиммәт. Бишкә берҙе ҡушып, ҡыуып килтерерҙәр. Хуш, байбисә, тар һуҡмаҡта осрашырға насип булмаһын һинең менән. Ҡыҙым һинең ырыуыңдан кире ҡайтыуына үтә ризамын.

Ҡапыл боролоп китмәксе итә. Тышта йәнә ат килеп туҡтай. Бөйөрөн тотоп, Сапҡын килеп инә.

Сапҡын. Яман хәбәр, бейем, яман хәбәр! *(Ауыр тын ала.)* Бөйөрөмә уҡ тейҙе.

Ырыҫҡол. Бөйөрөңдө ҡуй, хәбәреңде һөйлә.

Сапҡын. Үткән төндә алыҫ көтөүҙәргә ҡара болот төҫлө яу ябырылды. Ҡарағужа кешеләре барымтаға килгән шулай. Бөтә малды ҡыуып алып киттеләр.

Ырыҫҡол *(сапҡынға ҡамсы менән һуға)*. Ә һеҙ нимә ҡарап торҙоғоҙ? Ҡурҡаҡтар! *(Тағы һуға.)*

Сапҡын *(бөгөлөп төшә)*. Беҙ төн буйы һуғышып ҡыуа барҙыҡ. Бөтә көтөүселәр үлеп ҡалды. Бер мин генә, ятып һушым йыйғас, йәйләүгә саптым. Эсемә ҡан һауҙы. Хәлем бөтә.

Ырыҫҡол. Ҡарағужа яман юлға баҫҡан. Барымтаға ҡаршы хәҙер ҡанлы үс — ҡарымта көтһөн — мин Ырыҫҡол беймен! *(Ҡамсы һелтәй.)*

Тәнкәбикә. Ҡарымтаһы әле ҡар яуғанда. Малһыҙ ҡалып бөлдөң түгелме, бей?

Ырыҫҡол. Бөлдөм, бөлдөм! Күңелең булһын, байбисә, ҡыуан!

Тәнкәбикә. Ни эшләп ҡыуанайым, ти; минең малым да бит шунда китте.

Ырыҫҡол. Малың китһә, һиңә килен ҡалды. Ә минең малым да, ҡыҙым да ҡалманы. Ах, аяуһыҙ мәртәт Ҡарағужа! Тамсы-тамсы ҡаныңды ҡоймаһам, Ырыҫҡол бей тигән атым ҡороһон, барса затым ҡороһон!

Т ә н к ә б и к ә. Былай булғас, Ырыҫҡол бей, туғанлашмай башҡа сарабыҙ юҡ.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Һин теләгәнсә булды барыһы ла. Тағы еңдең, байбисә.

Д ә р ү и ш *(үҙалдына).* Тимәк, әле уйын дауам итә.

Т ә н к ә б и к ә. Иманым камил, Зөбәржәтте үҙ ырыуымдан ебәргем килмәгәйне. Күңелем риза.

Ы р ы ҫ ҡ о л *(сапҡынға).* Тиҙерәк барып атыңа мен. Халыҡ йыйып, ҡыуа сығырбыҙ. Бәлки, баҫтырып та өлгөрөрбөҙ. Йәһәтерәк ҡуҙғал, тимен һиңә!

С а п ҡ ы н саҡ атлап сығып китә.

Т ә н к ә б и к ә. Аҡ юл теләп ҡалам.

Ы р ы ҫ ҡ о л. Амин! Хуш, байбисә. Фатиханды бирсе, Дәрүиш.

Д ә р ү и ш. Доға ҡылып, теләк теләрмен. *(Аҫтыртын йылмая.)*

Ы р ы ҫ ҡ о л китә.

Т ә н к ә б и к ә. Баҫтырырһың инде далалағы елде! Бәлә ағас башынан йөрөмәй, әҙәм башынан йөрөй, Ырыҫҡол бей.

Д ә р ү и ш. Бына тағы икәү генә тороп ҡалдыҡ, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә. Форсат булһа, яңғыҙ ҡалыр инем, Дәрүиш. Уйҙарымдың осона сыҡҡым килә.

Д ә р ү и ш. Мин ашыҡмайым, уйла. Әммә уйың төптө дөрөҫ түгел. Аҡъегет менән Зөбәржәтте айырып, ирең васыятына хыянат итәһең. *(Башын эйеп сығып китә.)*

Т ә н к ә б и к ә. Ни эшләп һуң был Дәрүиш гел бер яҡты ҡайыра? Беҙҙең мәшәҡәттә уның ни эше бар? Әллә ысынлап та Илмырҙаның васыятына хилафлыҡ эшләйбеҙме? Был бәләләр килерен ул белгәнме ни? Уртаға һуҡҡан йылан кеүек, өҙгөләнә йәнем... Ни ҡылайым?

Пауза. Д и у а н а югереп инә.

Д и у а н а. Байбисә апай, байбисә апай! Талҡыуаҡҡа еткәс тә, Ырыҫҡол бейҙең аты йығылып үлде. Бына шулай тәкмәс-тәкмәс, тәкмәс-тәкмәс ҡолап китте теге. *(Тәкмәсләп күрһәтә.)*

Т ә н к ә б и к ә. Бей иҫәнме?

Д и у а н а. Шунда уҡ һикереп торҙо. Ялсығол уға беҙҙең ҡола юртаҡты тотоп килтерҙе.

Т ә н к ә б и к ә. Улай имен ҡотолғас, ярай, бик һәйбәт.

Д и у а н а. Бейҙең кәпәсе әллә ҡайҙа тәгәрәп китте. Кәпәсһеҙ башында бынау саҡлы *(йоҙроғон күрһәтә)* ороһо бар.

Т ә н к ә б и к ә. Яныма килсе, Диуана.

Диуана Тәнкәбикә эргәһенә килә. Тәнкәбикә уның башынан һыйпай

Д и у а н а. Һин сәсемдән һөйһәң, шундай рәхәт була. *(Көлә.)* Гел шулай мине һөйөп кенә тор, йәме, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә. Гонаһһыҙ йән эйәһе бит һин, Диуана. Һиңә ҡағылһам, үҙемдең дә күңелем йомшарып китә.

Д и у а н а. Ә минең илағым килә лә ҡуя. Тик иламайым ғына. Мин илаһам, һиңә ҡыйын була.

Т ә н к ә б и к ә. Илама, Диуана. Миңә былай ҙа бик ҡыйын. *(Башынан һыйпай.)*

Д и у а н а *(һуҙып)*. Миңә рәхәт. Ишмырҙаны ла шулай ярат, йәме.

Т ә н к ә б и к ә. Донъяларыбыҙ сыуалды, Диуанам, бик сыуалды. Ниҙәр ҡылырға ла зиһенем етмәй.

Д и у а н а. Һинең менән икәү генә бүтән йәйләүгә күсәйек тә китәйек. Ишмырҙаны ла алайыҡ йәнә. Әйҙә, Шәфәҡ тә барһын. Аҡъегет менән Зөбәржәтте лә ҡалдырмайыҡ. Икеһенә генә уларҙың ҡыйын булыр юғиһә. Ялсығол да һәйбәт, уны ла алырбыҙ. Дәрүиш ана Ырысҡол йәйләүенә китһен.

Т ә н к ә б и к ә. Һин тигәнсә генә ҡотолоп булһа икән. Күрер ҡазаларыбыҙ бында тороп ҡалмаç шул. Улар ҙа эйәреп барыр.

Д и у а н а *(онотолоп)*. Йәнә Ялбырғолаҡты ла алайыҡ. Юғиһә ҡалған һөйәкте кем кимерер?..

Т ә н к ә б и к ә. Ярай. *(Яҡ-яғына ҡарана.)* Ана, ҡойоп ҡымыҙ эс.

Д и у а н а *(ҡымыҙ ҡоя)*. Аҡъегеттәр аҡ тирмә эргәһендә уйын ҡорған булған.

Т ә н к ә б и к ә. Көн шулай кисләнеме ни?

Д и у а н а. Ҡояш Тәкүлгән ҡаяға килеп төртөлдө. Әле ҡая башында эленеп тора.

Т ә н к ә б и к ә. Барсы, Аҡъегетте бында саҡырып килтер. Зөбәржәт тә әле китмәгәндер.

Д и у а н а. Шәфәҡ әйтте уга, бөгөн ҡайтмаҫһың, тине, минең ҡунағым булырһың, тине. Шәфәҡ әйтте.

Т ә н к ә б и к ә. Шәфәҡ менән Ишмырҙаны ла саҡыр.

Д и у а н а. Ырғып сабайыммы, юртып ҡына барайыммы, байбисә?

Т ә н к ә б и к ә. Юртып ҡына бар.

Д и у а н а. Ярай. *(Китә.)*

Т ә н к ә б и к ә. Рухыма ныҡлыҡ бир, хоҙайым, ихтыяр бир, күңелемдәге ҡаушау, икеләнеүҙәрҙе алып ташла. Хөкөм ҡаты, әммә уны мин түгел, яҙмыш үҙе алдан сығарған.

Д ә р ү и ш инә.

Д ә р ү и ш. Кисер мине, байбисә. Далаға сығып ғибәҙәт ҡылайым тигәйнем. Бәлки, һуңғы ғибәҙәтем булыр. Тиҫбем бында ҡалған. Шуны ғына алып китәйемсе.

Т ә н к ә б и к ә. Ал. Әле балаларҙы саҡырттым. Аулаҡ саҡта, аҡһаҡалдарҙың хөкөмөн еткерәйем тигәйнем.

Д ә р ү и ш. Төшөнәм, байбисә. Ҡамасауым теймәҫ. Әммә һуңыраҡ һиңә һуғылмайса тәҡәтем юҡ. Әйтер һүҙем йөрәгемде өйкәй, тынғы бирмәй.

Т ә н к ә б и к ә. Бәлки, иртән, хәйерлерәк мәлдә килерһең.

Д ә р ү и ш. Минең иртән түгел, кис һөйләшә торған һүҙем бар. *(Башын эйеп сыға.)*

Т ә н к ә б и к ә. Торған һайын шомландыра был Дәрүиш...

А ҡ ъ е г е т менән З ө б ә р ж ә т инә. Шаттар.

А ҡ ъ е г е т. Әсәй! Һин саҡырҙыңмы беҙҙе? Диуана килеп шулай һөрәнләне.

Т ә н к ә б и к ә. Эйе. Ағайыңдың үле хәбәре килеүенә ҡырҡ көн тулмаған. Нисек күңелегеҙ төшә шул уйынға?

А ҡ ъ е г е т. Беҙ бит былай ғына, әсәй, эс бошҡандан ғына.

З ө б ә р ж ә т. Ағаһына арнап, Аҡъегет бөгөн йыр сығарҙы. Күңеле бойоҡ уның. Был моңһоҙ икән тип уйлама, байбисә.

А ҡ ъ е г е т. Ағайым ҡайғыһы мине аяғымдан йыға, әсәй.

Шыбырҙап ҡына яуған ямғыр, тимә,
Күҙ йәштәрем ҡойола, ағайым,
Ямғыр һыуы йыуған ҡара ярҙай,
Йөрәккәйем уйыла, ағайым...

Т ә н к ә б и к ә. Етер, улым, бауырымды телгеләмә. Барыбыҙҙың да өмөт-шатлыҡтарыбыҙҙы үҙе менән ҡара гүргә алып китте Юлмырҙа. Эй Юлмырҙа, Юлмырҙа!

А ҡ ъ е г е т *(ҡаушап)*. Улай тимә, әсәй. Алда беҙҙең башланмаған ғүмеребеҙ бар. Ғүмер булғас, шатлығы ла булыр. Бөтөнләйгә өмөт өҙмәйек.

И ш м ы р ҙ а югереп инә.

И ш м ы р ҙ а. Әсәй, әсәй! Ҡуйсы Бәймәт минән һорай, кәләш алғас, уны ни эшләтәһең, ти? Минме, минме, — уны ҡамсы менән ярам, тинем. Дөрөҫ әйткәнменме, әсәй?

Т ә н к ә б и к ә. Дөрөҫ түгел! Иҫәр һүҙ һөйләйһең. Ҡамсы менән кәләш ярғанды ҡайҙа күргәнең бар?

И ш м ы р ҙ а. Анау ҡылый Йылҡыбай кәләшен көн дә яра.

Т ә н к ә б и к ә. Ҡанһыҙҙыр ул.

Ш ә ф ә ҡ, унын артынан Д и у а н а инә.

Ш ә ф ә ҡ. Саҡырыуың хата түгелдер, ҡәйнәм?

Т ә н к ә б и к ә. Түгел. Йәгеҙ, ултырышығыҙ. Һин, Диуана, тыңлап ҡына тор.

Д и у а н а. Ярар, байбисә.

А ҡ ъ е г е т. Кискә ҡаршы йыйҙың беҙҙе, әсәй, әйтер һүҙең яҡшы була күрһен.

Т ә н к ә б и к ә. Алдан әйтеп ҡуям — төнгә ҡаршы имен хәбәр көтмәгеҙ.

Бөтәһе лә борсола.

Ш ә ф ә ҡ *(үҙалдына)*. Уйлағандарым алдарыма ғына килмәһен...

Т ә н к ә б и к ә. Ни тип башларға ла аптырайым. Шулай. Бая аҡһаҡалдарҙы — ырыуыбыҙҙың күркен йыйып, кәңәш һораным. Ырыҫҡол бей ҙә бында булып китте. Донъябыҙҙың бер яйына сығыу кәрәк. Аҡһаҡалдар боронғолар васыятына тоғро хөкөм сығарҙы.

А ҡ ъ е г е т *(һикереп тора).* Ниндәй хөкөм ул, әсәй? Беҙҙең сығыр хөкөмөбөҙ сыҡҡан.

Т ә н к ә б и к ә. Беҙҙең хөкөмөбөҙ ҙә, хакимебеҙ ҙә быуындан-быуынға көсөп килгән йола, балам. Унан уҙып һис ни ҡыла алмайбыҙ.

А ҡ ъ е г е т. Нимә булды, әсәй? Йәнде ыҙалама, тиҙерәк әйт!

Т ә н к ә б и к ә. Ағайың Юлмырҙа үлеп ҡалғас, донъябыҙҙың асты өскә килде. Көткән өмөттәребеҙ өҙөлөп ҡалды. Аҡһаҡалдар, йолабыҙҙы раҫлап, шуны әйттеләр: Аҡъегет, һиңә Шәфәҡ яҙған икән, ә һиңә, Ишмырҙа, — Зөбәржәт. Ағайың хәбәренә ҡырҡ көн тулғас, туй яһарбыҙ.

Ҡаушап ҡалалар.

И ш м ы р ҙ а. Миңә кәләш кәрәкмәй, әсәй! Бая бит мин юрамал ғына әйттем. Диуанаға ана кәләш кәрәк. Миңә кәләш кәрәкмәй, кәрәкмәй, кәрәкмәй! *(Тирмәнән сығып югерә.)*

Д и у а н а. Ҡуй, ҡуй, байбисә, миңә кәләш кәрәкмәй! Кәләш алһам, миңә яҙыҡ була. Ҡуй, байбисә, ҡуй, ҡуй. Ана, икеһен дә Аҡъегеткә бир. *(Арты менән шыуып, тирмәнән сыға.)*

Зөбәржәт менән Аҡъегет һаман аңына килә алмай тора.

Ш ә ф ә ҡ. Теләһәң ас, теләһәң киҫ, ҡәйнәм, ғүмерлек был яфаларға һалма мине. Саҡ эленеп торған көҙгө япраҡ кеүек кенәмен. Теймә миңә, үҙем тиҙ үк өҙөлөп төшөрмөн. Тағы өс кешенең күҙ йәштәренә сәбәпсе итмә мине, әсәкәйем! *(Быуылып илай.)*

А ҡ ъ е г е т *(ҡысҡырып көлөп ебәрә).* Ҡаянан-ҡаяға һикереп йөрөгән ҡоралайға бойороҡ биреү менән бәрәбәр был, әсәй. *(Көлә.)* Бойороп түгел, уны атып ҡына алырға мөмкин. Беҙгә атырға һинең ҡулың бармаҫ. Йәндәребеҙ беҙҙең ҡушылып үҫкән. Һеҙ уларҙы үҙегеҙ ҡуштығыҙ. Ә, беләм, әсәй, һин был һүҙҙәрҙе беҙҙе һынар өсөн генә әйтәһең.

З ө б ә р ж ә т. Ғүмер буйы ҡолоң, олтороғың булырға әҙермен, байбисә, тик айырма мине Аҡъегеттән!

А ҡ ъ е г е т. Улай тимә, Зөбәржәт, беҙ ҡол булып түгел, хөр булып йәшәргә килгәнбеҙ. Атайым бит үҙе: «Хөрлөк — бәхет»,— ти торғайны. Ниңә өндәшмәйһең, әсәй? Әйт инде, әйт, һеҙҙе һынайым, тиң.

Т ә н к ә б и к ә. Һеҙ һыналған, һынап тораһы юҡ. Күктәгеләр ихтыярын алдан белмәйенсә, ашыҡҡанбыҙ икән, балалар. Тәҡдир беҙ тигәнсә түгел икән.

З ө б ә р ж ә т *(Тәнкәбикәнең аяғына йығыла).* Беҙҙең тәҡдиребеҙ — һин, байбисә. Ни ҡылһаң да, үҙ иркеңдә. Айырма беҙҙе! *(Илай.)*

А ҡ ъ е г е т *(Зөбәржәттең ҡулынан тота).* Теҙләнеп ялбарырға беҙҙең ни ғәйебебеҙ бар? Тор, Зөбәржәт! Беҙ тыуғас та ҡауышҡанбыҙ, айырһа ла, ҡара гүргенә айыра алыр беҙҙе.

Т ә н к ә б и к ә. Тәңренең ҡөҙрәте сикһеҙ икән.

З ө б ә р ж ә т. Улай булғас, ниңә яҡшылыҡҡа түгел, яманлыҡҡа ғына сикһеҙ ул?

Т ә н к ә б и к ә. Тәүбә, тәүбә, тиген. Яҙыҡ һүҙ һөйләйһең, Зөбәржәт!

З ө б ә р ж ә т. Ҡушылып ҡына үҫкән ике талды тамырынан ҡырҡып алыу яҙыҡ түгелме ни, байбисә? Беҙҙең күҙ йәштәребеҙ һинең бауырыңа ҡара ҡан булып һарылыр бит, байбисә.

А ҡ ъ е г е т. Әсәй! Әгәр беҙҙе был ҡайғыға һалыуың хаҡ булһа, хәләл һөткәйҙәрең харам булыр. Юҡ, юҡ, әсәй! Аяҡ-ҡулдарыбыҙға тимер бығауҙар һалығыҙ, тик күңелдәребеҙҙе азат ҡалдырығыҙ!

Т ә н к ә б и к ә. Тулҡын дулап ҡына ярҙан сыға алмай, улым. Ярға һуғылып, кире ҡайта. Яҙмыш йылғаһының ярҙары бейек, тешле. Уны әле һикереп сыҡҡан әҙәм юҡ.

А ҡ ъ е г е т. Ә бына беҙ һикереп сығасаҡбыҙ!

З ө б ә р ж ә т. Бөтәһе лә һинең иркеңдә, байбисә!

Т ә н к ә б и к ә. Мин тәңре ҡоло, йола ҡоло. Минең иркем юҡ.

А ҡ ъ е г е т. Ах, шул ҡоллоҡ! Бәндә — бәндә ҡоло, ҡанун ҡоло, йола ҡоло. Ҡол, ҡол, ҡол! Үҙҙәренә ҡанун яһайҙар ҙа, шул ҡанундың ҡоло булалар. Беҙ бит мәйет түгел, әсәй, тере кешеләр. Ниңә һәр бер тере йәнде ҡанун ҡәберенә тығырға! Беләм, йола ҡуша — Шәфәҡ менән миңә ҡауышырға. Ул да, мин дә быға риза түгел. Ут менән һыу нисек ҡауышһын?

Т ә н к ә б и к ә. Беҙҙең теләк түгел, күктәгенең ирке.

Ш ә ф ә ҡ. Зарҙарыбыҙ ниңә уға барып етмәй? Шундай алыҫмы икән ни? Барса ҡолон ниңә тиң күрмәй ул?

Аҡъегет. Алла ҡоло булыу, еңгәм, әле бер хәл. Үҙ-үҙебеҙгә әле беҙ ҡол булып йәшәйбеҙ. Мин табынған Аҡман сәсән әйткән:

Ҡолдар булыу яман түгел,
　　　　ҡоллоҡ яман.
Еребеҙҙә ҡолдар бөтөр
　　　　берәй заман.
Ҡолдар бөтөр. Рухыбыҙға
　　　　батша булып,
Йән түрендә тәхет табыр
　　　　ҡоллоҡ һаман.
Рухтарҙы шул бахыр иткән
　　　　ҡоллоҡ яман.

Тәнкәбикә. Аҡман сәсәнде илдән ҡыуҙылар, шуны ла онотма.

Аҡъегет. Уның йырын да, рухын да илдән ҡыуа алманылар барыбер.

Тәнкәбикә. Ырыу уға ләғнәт уҡыны.

Аҡъегет. Ул ырыуға үҙе ләғнәт уҡып китте.

Тәнкәбикә. Мин илле йыл йәшәп, күпте күрҙем. Йолаларҙы һанға һанамаған берәүҙең дә әле һәләкәттән ҡотолғаны юҡ. Эйе, быны мин бик яҡшы беләм. Бар теләгем — һеҙҙе шунан аралау.

Аҡъегет. Аралама, әсәй. Беҙҙе айырыу үҙе һәләкәт буласаҡ.

Шәфәҡ. Эсемдәге йәнем саҡ-саҡ бысҡып яна. Юлмырҙа хаҡына ҡалдыр мине, ҡәйнәм! Үҙем янып, үҙем генә һүнәйем. Ҡалдыр мине, ҡәйнәм!

Тәнкәбикә *(ҡаты)*. Һүҙең, килен, үтә күбәйҙе. Сығырыңдан сыҡма. Ырыу һине көтөү-көтөү мал биреп алды. Һиңә ырыу хужа. Юлмырҙа менән һөйөшөп ҡауыштығыҙ. Шуға күрә бәхетең булманы. Мөхәббәт ул кешеләрҙе шулай зарлы итә.

Шәфәҡ. Зарлы итһә лә, моңло итһә лә, барыбер татлы ул.

Тәнкәбикә. Етте! Хисап көнөндә һеҙҙең өсөн мин яуап бирәсәкмен. Күңелемдә икеле уй юҡ. Аҡһаҡалдар ҡалай әйткән, шулай булыр. Иләҫ күңел боларыр ҙа йәнә баҫылыр.

Зөбәржәт *(күтәрелеп Аҡъегеткә ҡарай)*. Йә хоҙайым, ни был, Аҡъегет? Ике сикә сәсең ағарған!

А ҡ ъ е г е т. Рәхмәт, әсәй, ошо мәлдә мине утыҙ йәшкә ологайттың. Йөрәгемә аҡыл индерҙең. Хәҙер инде егет булып түгел, ир уртаһы булып әйтәм: Зөбәржәтһеҙ бер көн йәшәй алмаясаҡмын. Йәнебеҙ ҙә, тәнебеҙ тә бергә буласаҡ. Ҡарғау түгел, бөтә ырыу аяғыбыҙға йығылып ялбарһа ла, әйткәнемдән ҡайтасағым юҡ, әсәй. Күңелем ҡатты. Бер ни ҡыла алмаçһың. Донъя ҡапыл ҡараңғыға батты. Бер ҡояшым — Зөбәржәтем генә ҡалды. *(Зөбәржәттең ҡулын тота.)* Биргән фатихаңды ҡабатла, әсәй!

З ө б ә р ж ә т. Был ҡарарың мине оторо ярһытты, байбисә. Тәнемдә бер тамсы ҡаным ҡалһа, ул Аҡъегеттеке булыр. Фатихаңды яңырт, булыр ҡәйнәм, булыр әсәйем!

Т ә н к ә б и к ә. Мин фатиха яңыртам тип түгел, уны кире алам тип һеҙҙе саҡырҙым. Алдығыҙҙа бына кире алам. Аҡһаҡалдар хөкөмө — хөкөм булыр. Бынан ары күрешеүегеҙгә ризалығым юҡ.

А ҡ ъ е г е т. Ҡояш яҡтыһынан мәхрүм итһәң, ай яҡтыһы беҙҙе ҡауыштырыр, әсәй!

А ҡ ъ е г е т менән З ө б ә р ж ә т китә.

Т ә н к ә б и к ә. Көндәр шомло, күрәсәктәр билдәһеҙ.

Ш ә ф ә ҡ *(сығырға бара)*. Ҡалай ҡуйы ҡара томан төшкән.

Т ә н к ә б и к ә. Тороп торсо, Шәфәҡ, саҡ ҡына.

Ш ә ф ә ҡ. Нимә, ҡәйнәм?

Т ә н к ә б и к ә. Ҡәйнә менән килен булып түгел, тиңдәш ике бисә булып һөйләшәйек әле.

Ш ә ф ә ҡ. Дәрәжәбеҙ тиң түгелсе барыбер.

Т ә н к ә б и к ә. Бисә — бисә инде. Дәрәжәһе уның үҙе менән. Минең дә йәш сағым бар ине.

Ш ә ф ә ҡ. Һин әле лә, ҡәйнәм, оло түгелһең.

Т ә н к ә б и к ә. Һин йәш, матурһың. Шул ғүмерҙе ниңә заяға үткәрергә? Өлөшөңә һөлөк кеүек егет яҙған. Миңә лә бик ауыр. Әммә, килен, һис бер нәмә беҙҙең ихтыярыбыҙҙа түгел.

Ш ә ф ә ҡ. Йәшләй ҡапыл ҡартлыҡ баçты мине.

Т ә н к ә б и к ә. Һинең йәштә мин дә, әжәл саҡырып, ғибәҙәттәр ҡылдым. Килмәне. Әҙәм бөтәһен дә үткәрә.

Ш ә ф ә ҡ. Мин үткәрә алмам.

Т ә н к ә б и к ә. Күңелеңде шуға күнектер. Аҡъегеткә ихласыңды бәйлә. Башҡа сарабыҙ юҡ.

Ш ә ф ә ҡ. Ыҙалама мине, ҡәйнәм. Кеше бәхетен урлап, рәхәт күрә алмам. Ундай бәхет миңә кәрәкмәй ҙә.

Т ә н к ә б и к ә. Алдағыһы, дөрөҫ, беҙгә ҡараңғы. Ә хәҙергә күнергә кәрәк.

Ш ә ф ә ҡ. Күнә алмам. Үҙ аяғым менән уның эргәһенә аҡ тирмәгә барыр хәлем юҡ. Яҙығынан ҡурҡам... Унан, ҡәйнәм, бынау Дәрүиш миңә әллә нисек яман итеп ҡарай. Ҡайҙа барһам, шунда тап була...

Д ә р ү и ш инә.

Д ә р ү и ш. Һуңғы ғибәҙәтемде ҡылып килдем, байбисә. Нимә эшләптер, ҡапыл-ғара томан төштө, хәйерлегә булһын.

Т ә н к ә б и к ә. Ҡара томан хәйерлегә булмаҫ.

Ш ә ф ә ҡ шым ғына сығып китә.

Д ә р ү и ш. Ерҙә боҙоҡлоҡ күп.

Т ә н к ә б и к ә. Ерҙә бәндәләр йәшәй. Бәндә булған ерҙә бары ла бар.

Д ә р ү и ш. Хуш, байбисә, йәштәрҙе күндерә алдыңмы?

Т ә н к ә б и к ә. Мин уларға ырыу ихтыярын әйттем. Күнеү-күнмәү улар иркендә түгел.

Д ә р ү и ш. Улай икән...

Т ә н к ә б и к ә. Күптән әйтәйем тип уйлап йөрөйөм, Дәрүиш. Һинең ҡылығың мине торған һайын борсой. Беҙҙең өсөн бөтөнләй ят кеше һин. Әллә, тимен...

Д ә р ү и ш. Нимә «әллә»?

Т ә н к ә б и к ә. Әллә, тимен, беҙҙән китәһеңме? Ни теләйһең, шуны ал да кит һин беҙҙән... Донъябыҙ ҙа тыныс түгел. Оҙата барырға кешеләр бирермен.

Д ә р ү и ш. Миңә мал кәрәкмәй, төйәк кәрәк. Йыһанды күп гиҙҙем. Тамам арыным.

Т ә н к ә б и к ә. Улай булғас, төйәгеңде эҙлә.

Д ә р ү и ш. Байтаҡ эҙләй торғас, килеп таптым уны. Ҡартайырға һиңә килдем, Тәнкәбикә.

Т ә н к ә б и к ә. Минең төйәгемдә йыйыр ризығың бөттө, Дәрүиш. Юлыңда бул.

Д ә р ү и ш. Мин хужаһыҙ эт түгел, байбисә. Алдатып, бер һөйәк ырғытып ҡына ҡыуып сығара алмаҫһың мине. Аңлайһыңмы?

Т ә н к ә б и к ә. Ниҙәр ишетәм мин? Бер ни аңламайым.

Д ә р ү и ш. Аңламаһаң, аңлатырмын.

Т ә н к ә б и к ә. Юҡ, аңлатма, кәрәкмәй, тик кит бынан! Нимә кәрәк, шуны ал да кит!

Д ә р ү и ш. Кәрәгемде, эйе, алырмын. Әммә китмәм. Китер өсөн килмәнем мин бында!

Т ә н к ә б и к ә. Юҡ, китерһең. Байбисәнең йөҙө яҡты ғына түгел, ҡулы ла ҡаты. Әйт, ни кәрәк? Бирергә ҡушырмын.

Д ә р ү и ш. Киленең Шәфәҡ кәрәк миңә, шуны бир. Ҡалған ғүмеремде ошонда ғүмерләйем. Ниңә шулай яман ҡарайһың? Миңә әле бары илле биш кенә.

Т ә н к ә б и к ә. Туҡта! Туҡта! Өнөммө был, яман һаташыуыммы? Һин баяғы изге кеше түгелме һуң? *(Ситкә тайшана.)*

Д ә р ү и ш. Байтаҡтан бирле изге түгелмен инде мин. Йөрөй торғас, хоҙай хәҡиҡәтенең бушлығын, ялғанлығын аңланым. Көтөү-көтөү бисә тотҡан, алтын һарайҙарҙа көн-төн кәйеф асҡан хакимдәрҙең именлеген яҡлап ҡырҡ йыл буйы доға ҡылдым, ҡырҡ йыл буйы үҙемдең хәйерсе яҙмышыма табындым. Алмашына нимә алдым һуң?

Т ә н к ә б и к ә. Донъялыҡта булмаһа, әхирәттә күрерһең.

Д ә р ү и ш. Әхирәт ул бында, ер өҫтөндә. Шәфәҡте тәү күргәс, мин тертләп киттем. Емешһеҙ ағас, балаһыҙ ҡош кеүек ғүмеремдең үтеп барғанын ҡапыл хәтеремә төшөрҙө ул. Күктән ергә һөрҙө ул мине. Баҡһаң, ерҙең күпме ниғмәттәренән, ләззәттәренән мәхрүм булғанмын мин. Ҡыҫыр үткән ғүмерем өсөн үкенәм мин. Ләкин йәйге ҡояш байығанда ла янып байый. Эсемдә томаланып ҡалған ғәйрәтем, ҡанмаған танһыҡтарым тынғы бирмәй миңә. Ҡаным дау күтәрә. Мин күмелгән янар тау кеүекмен. Шәфәҡте бир миңә. Бөгөн үк бир.

Т ә н к ә б и к ә. Һин аҡылдан яҙғанһың, Дәрүиш. Аңыңа кил.

Д ә р ү и ш. Аңыма килгәнгә күрә лә кәрәгемде даулайым мин, байбисә!

Т ә н к ә б и к ә. Кит хәҙер үк бынан! Ҡарыша ҡалһаң, кешеләр саҡырып, ҡамсы һуҡтырырмын!

Д ә р ү и ш. Донъя миңә байтаҡ ҡамсы һуҡты. Ҡамсы менән мине өркөтмә. Кешеләргә иман таратып, үҙем хәҙер мин иманһыҙ ҡалдым! Иманһыҙҙар ҡурҡаҡ булмайҙар ул.

Т ә н к ә б и к ә. Әгәр тағы бер һүҙ әйтер булһаң, аяҡ-ҡулың бәйләтеп, далаға ас бүреләргә сығарып ташлатырмын.

Д ә р ү и ш. Ташлатырһың. Әүәл бер әңгәмә тыңла — күптән үткән хәлдәр тураһында...

Т ә н к ә б и к ә. Ҡуй, һөйләмә.

Д ә р ү и ш. Бер мәрәкә генә ул. Бәлки, күңелең күтәрелеп китер.

Т ә н к ә б и к ә *(шикләнеп)*. Юҡ, юҡ! Мәрәкәләр тыңлар заман түгел.

Д ә р ү и ш. Тыңлаһаң да, тыңламаһаң да, һөйләйем. Бынан утыҙ йылдар самаһы әүәл... Шулай, утыҙ йылдар булырға тейеш.

Т ә н к ә б и к ә *(үҙалдына)*. Утыҙ йылдар?!

Д ә р ү и ш. Эйе, утыҙ йылдар әүәл... Бынан алыҫ ерҙәрҙә йәйләүҙәрҙең береһендә йәшәгән матур йәш бер килендең ире яуға киткән. Бик һағынған, бик интеккән был башта. Әммә бәреп сыҡҡан шишмә ағыр юлын таба. Юлын тапҡас, юлдашын да таба. Әлеге килен дә күрше йәйләүҙән килеп йөрөгән бер егеткә ғашиҡ була. Көндөҙ ирен уйлай, ә төндәрен егет ҡосағына инә. Йыл да үтмәй, донъяға бер ир бала килә. Был турала кендек әбейенән башҡа бер кем бер ни белмәй. Тик баланы ҡайҙа итергә әмәл тапмай яфа сигә былар. Ләкин хоҙайҙың мәрхәмәте киң. Бирәһе килгән ҡолона сығарып ҡуйыр, ти, юлына. Әлеге бала тыуған көндө йәйләү аша бер йәш дәрүиш уҙа. Яҙмыш ҡушҡанмылыр, ул тап әлеге тирмәгә һуғыла. Уға ҡаршы баяғы ҡарсыҡ югереп сыға. Шундай, шундай хәл, ти, күпме алтын кәрәк, шуны һора, ти, тик беҙҙе бәләнән ҡотҡара күр, ти. Баланы алып далаға сыҡ та иртән йәйләүгә әйләнеп кил. Килгәнеңде халыҡ күреп торһон, ти. Халыҡҡа әйт, сит йәйләү яғында бала табып алдым, шуны ни эшләтәйем икән, тиң. Һиңә әйтерҙәр, ҙур тирмәгә илт, унда бей ҡатыны йәшәй, ни эшләтергә үҙе бе-

лер, тиерҙәр. Дәрүиш бөтәһен дә теге ҡарсыҡ әйткәнсә эшләй. Баланы алып ҡалалар ҙа ҡуйсы ҡатынына имеҙеп үҫтерергә бирәләр. Дәрүиш шул көндө үк китеп бара. Бына әңгәмә ошо ине, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә *(нык борсолоп)*. Донъя гиҙгән кешелә әңгәмә күп булыр.

Д ә р ү и ш. Тағы шуны әйтәйем: Тәнкәбикә тигән исем әле булһа Дәрүиш ҡолағында сыңлап тора, ти.

Т ә н к ә б и к ә. Ундай исем далала күп осрай.

Д ә р ү и ш. Йәнә тағы шул ғиләһен онота яҙғанмын. Баланың маңлайында ҙур ҡара миңе булған. Бына һинең Диуананың миңе төҫлө. Мин күргәс тә уны төҫмөрләнем... Ул яҡтарҙан һин күптән күсеп киткәнһең икән, әммә үткәндәр беҙгә барыбер эйәреп йөрөй. Бына мин дә, кәрәк булғас, һине эҙләп таптым.

Т ә н к ә б и к ә. Ҡәһәр генә һуҡһын һине, Дәрүиш! Ул саҡ хызыр-ильяс тигәнем иблес булған икән. Хәҙер килеп түләү талап итә. Утыҙ йыл ғазапланған ғазаптарым аҙ булдымы икән ни? Бер гонаһҡа күпме яза алдым. Буйымда саҡта төндәр буйы һыҡтап, аҡылымдан сыға яҙҙым, шуға күрә илай белмәҫ иҫәр бала таптым. Уға ҡарап, утыҙ йыл әрненем. Йәшерен гонаһ емеше үтә әсе булды.

Д ә р ү и ш. Үкен, байбисә, үкен.

Т ә н к ә б и к ә. Үкенәм. Бер гонаһым өсөн хоҙай ҡырҡ йәшем тулмаҫ ирһеҙ ҡалдырҙы. Улымды тартып алды. Сама ҡайҙа һуң? Ғәҙеллек ҡайҙа?

Д ә р ү и ш. Үкен, байбисә, үкен! Гонаһтарың өсөн үкен. Ә мин шул утыҙ йыл буйы гонаһ эшләмәүем өсөн үкенәм хәҙер. Егерме биш йыл әүәл Бағдадта бер бай сауҙагәр ҡыҙына кейәү итергә теләне мине. Ә мин дин юлын көн юлына алмаштырманым. Хәҙер шуға үкенәм. Әле ун йыл ғына элек Истамбулда бер тол дәһри ҡатын ҡосағына саҡырҙы — барманым. Шуға үкенәм. Йәнә Бохарала, Һарайлыла... Үкенәм, үкенәм!

Т ә н к ә б и к ә. Әҙәм түгел, иблес, дейеүһең һин.

Д ә р ү и ш. Иблес булһам, көслө булыр инем. Ни бары бер бахыр дәрүиш инем. Бына хәҙер миндә утыҙ йыл йоҡлаған иблес уянды. Исраф ителмәгән көсөм таша. Ҡанмаған һыуһыным яндыра мине.

Т ә н к ә б и к ә. Һуң, һуң инде, Дәрүиш!

Д ә р ү и ш. Дөрөҫ, тормош ағасында миңә тигән емеш һирәгәйгән. Шулай ҙа мин бөтөнләй өлөшһөҙ ҡа-

лырға теләмәйем. Иң һуңғы, иң ахырғы емештәрен булһа ла өҙөп аласаҡмын, буйым етмәһә, ағасын һындырып аласаҡмын!

Т ә н к ә б и к ә. Ҡот осҡос йән эйәһе һин, Дәрүиш.

Д ә р ү и ш. Һинең яҙмыш, Тәнкәбикә, минең ҡулда. Бөтә серҙең баһаһы — бер Шәфәҡ. Шәфәҡте бир миңә!

Т ә н к ә б и к ә. Юҡ, ант итеп әйтәм, юҡ! Бар ырыуҙы һәләк итәсәкһең. Бер хоҙам, ярҙамыңды бирсе!

Д ә р ү и ш. Ул ишетмәй — быны яҡшы беләм мин. Бәрәүҙе лә язаламай ҙа, ярлыҡамай ҙа ул. Бер-береһен кешеләр үҙҙәре язалай. Һинең язаң — бына мин. Теге саҡ алтыныңды алмағайным. Бурысыңды түлә!

Т ә н к ә б и к ә. Юҡ! Бер ғәйебемде ҡаплар өсөн өҫтөмә йәнә мең ғәйеп аласаҡ түгелмен. Кит! Кит бынан, Дәрүиш!

Д ә р ү и ш. Мин китмәйем. Әгәр күп ныҡышһаң, ил алдында фашлап, хур итермен. Дәлилем минең — ана Диуанаң!

Т ә н к ә б и к ә. Күпме генә яуыз булһаң да, ундай уҡ яуызлыҡты эшләмәҫһең. Һин ир бит әле, улай тигәс тә.

Д ә р ү и ш. Был көйө мин бер кем дә түгел. Фәрештә лә, иблес тә түгел. Минең өсөн изге һис нәмә юҡ. Шәфәҡте бир. Юғиһә хур булырһың. Иҫке үкенестәреңә яңыһы өҫтәлер.

Т ә н к ә б и к ә. Ҡуй, өркөтмә, Дәрүиш. Минең дә ҡурҡыуҙарым ҡурҡылып бөткән. Үҙем өсөн түгел, балаларым өсөн борсолам. Йола аша атлаһалар, уларға ла шундай яза килер. Иҫән булһам, аша атлатмам. Бар, илгә фаш ит мине! Әммә һаҡ бул! Минең ҡулым ҡаты, бауырымда таш!

Д ә р ү и ш. Шулай ҙа һин ҡурҡаһың, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә. Һинән хәҙер тамсы ҡурҡмайым. Тиреһен һалған бүре ҡурҡыныс түгел!

Д ә р ү и ш. Күпте көттөм, аҙына түҙермен. Тик онотма шуны, байбисә — минең шәүләмһең һин. Мин ни теләһәм, шуны эшләрһең. Һинең йәнең дә, тәнең дә юҡ. Мин сығам хәҙергә. Әммә тынысланма. Шәфәҡте алмай ҡуймаясаҡмын. *(Сыға.)*

Т ә н к ә б и к ә. Ҡот осорғос ниндәй яман өн был?! Бөтә нәмә өҫтөмә ишелеп килә. *(Эленгән уҡ-һаҙаҡты*

күрә.) Бынау уҡтар миңә төбәлгәндәр. Ана-ана, йәйә тартыла! *(Артҡа сигә.)* Тартыл! Тартыл! Йөрәгемә тоҫҡап ат, исмаһам. Ат! Ауыр миңә! Ауыр, ҡурҡыныс! Нисек әле мине ер күтәрә?! Әй, кешеләр! *(Ҡысҡыра ла ауыҙын ҡаплай, урындыҡҡа ауа.)*

Шаршау

ӨСӨНСӨ ШАРШАУ

Шәфәҡ менән Аҡъегет тирмәһе. Эңер төшә. Алыҫта һыҡтау һымаҡ моң ишетелә, «Зөлхизә» көйөп дә хәтерләтә. Аҡъегет, Шәфәҡ.

Шәфәҡ. Үҙәк өҙгөс әллә ниндәй моң яңғырай.

Аҡъегет. Беҙҙең йәндәребеҙ илай. Аҙаштырҙылар беҙҙең йәндәребеҙҙе.

Шәфәҡ. Маңлайҙарыбыҙға яҙылған шул, күрәһең.

Аҡъегет. Юҡ, Шәфәҡ. Яҙмыш яҙғанды юйып, кешеләр үҙҙәре теләгәнде яҙҙылар.

Шәфәҡ. Үҙ-үҙемә ҡул һалып өлгөргән булһам, бындай ғазаптарҙы һеҙ күрмәҫ инегеҙ. Бөтәһенә бары мин ғәйепле. Анау Ялсыгол бит, инде баттым тигәндә, ҡулгә сумып мине алып сыҡты.

Аҡъегет. Үҙеңә-үҙең ҡул һалып, беҙҙе барыбер бәхетле итә алмаҫ инең, гүр һалҡыныың беҙҙе өшөтөр ине.

Шәфәҡ. Һеҙҙең яфаланыуҙарҙы күҙем күрмәҫ, һыҡтауҙарығыҙҙы ҡолағым ишетмәҫ ине. Ҡоро шәүләгә тороп ҡалдың бөтөнләй.

Аҡъегет.

Һөйгәнемде алдылар,
Йәнемә быңау һалдылар.
Эсем тулы ут ине,
Уты һүнде, көл ҡалды.
Күҙҙәремдә көн ине,
Көнө һүнде, төн ҡалды,
Йәп быгауын алығыҙ,
Ҡулдарыма һалығыҙ.
Ике ҡулым ҡол булһын,
Бер күңелем хөр булһын.

Ш ә ф ә ҡ. Йән әрнеткес моң яңғырай һаман.

А ҡ ъ е г е т *(тыңлай)*. Зөбәржәткә ҡушылып дала илай булыр.

Тыңлайҙар. Пауза.

Ш ә ф ә ҡ. Өсөнсө ай инде, ир менән ҡатын булып, бер тирмәлә торабыҙ, Аҡъегет. Миңә күтәрелеп тә ҡарағаның юҡ.

А ҡ ъ е г е т. Ни эшләйем һуң?

Ш ә ф ә ҡ. Бынан һуң да шулай булырмы икән?

А ҡ ъ е г е т. Ғүмер буйы. Әммә ғүмеребеҙ оҙон булмаç.

Ш ә ф ә ҡ. Минең дә эсемдә йәнем бар. Өсөнсө ай... яçтығыма баш та һалманың.

А ҡ ъ е г е т *(Шәфәҡ эргәһенә килә, башын һыйпай)*. Минең иркемдәме ни, Шәфәҡ? Беләһең дә, күңелем бында түгел.

Ш ә ф ә ҡ. Бәхет күрер булһам, исемемде Шәфәҡ ҡушмаçтар ине. Бер балҡый ҙа һүнә.

А ҡ ъ е г е т. Ни тип кенә йыуатайым һине, бисәм. Үҙемдең дә ике күҙем тулы ҡанлы йәш.

Ш ә ф ә ҡ. Бәлки, яҙмышыбыҙға буйһонорға кәрәктер. Беҙҙән генә ҡалған донъя түгел.

А ҡ ъ е г е т. Буйһоноп та ҡараныҡ бит, еңгәм. Икебеҙҙе ике бәрәс урынына бер тирмәгә килтереп яптылар. Әллә күнегерменме тип уйлағайным мин дә. Юҡ, булманы. Мөхәббәтем минән көслөрәк. Мин — уныҡы, бер уныҡы ғына.

Ш ә ф ә ҡ. Бер тамсы ла өлөшөм юҡмы икән ни шулай?

А ҡ ъ е г е т. Бер йәнемде өлөштәргә бүлгеләй алмайым шул, — шәфҡәтһеҙлек булһа ла, дөрөçөн әйтәм.

Ш ә ф ә ҡ. Әйтмәһәң дә беләм.

А ҡ ъ е г е т. Нимәне беләһең?

Ш ә ф ә ҡ. Һәр таңғаса һин Зөбәржәт эргәһендә булаһың.

А ҡ ъ е г е т. Минең арттан күҙәтәһеңме ни?

Ш ә ф ә ҡ. Күҙәтмәйем, Аҡъегет. Күңелем һиҙә. Мин бит һинең бисәң. Төндәр буйы күҙ ҙә йоммай сығам. Битәрләй тип уйлай күрмә тағы. Һуңғы мәлдә ырыу халҡы һеҙҙе бик ғәйепләп һөйләй. Һағыраҡ бул.

А ҡ ъ е г е т. Әгәр Зөбәржәтем булмаһа, һиңә генә

тоғро ир булыр инем, Шәфәҡ. Эсең тулы хазина һинең. Ни ҡылаһың? Мин — һинеке түгел.

Ш ә ф ә ҡ. Һин — минеке түгел. Шуға күрә көнләшергә лә хаҡым юҡ минең, ир бисәһе булып...

А ҡ ъ е г е т. Беҙгә рәнйемә һин, Шәфәҡ.

Ш ә ф ә ҡ *(көрһөнөп)*. Рәнйергә хаҡым булһа икән?.. Һис нәмәгә, һис нәмәгә хаҡым юҡ минең... *(Илай.)*

А ҡ ъ е г е т. Илама, Шәфәҡ. Беҙҙең һыҡтауҙы күктәгеләр барыбер ишетмәй... Исмаһам, яу сығып, яуға китһәм, бөтәбеҙ ҙә был ғазаптарҙан ҡотолор инек.

Ш ә ф ә ҡ. Юҡ, юҡ, яу сыҡмаһын. Китмә! Һин кәрәкһең беҙгә. Аҡъегеткәй, ҡара бәхетем минең. *(Аҡъегеттең күкрәгенә башын һала.)*

А ҡ ъ е г е т. Ике ут араһында йәшәүҙәре әжәлдән дә ауыр. Һине йыуатырлыҡ һүҙҙәр телемә килмәй. Ундай һүҙҙәр юҡтыр, күрәһең...

Я л с ы ғ о л инә, Аҡъегет менән Шәфәҡте был хәлдә күреп, аптырап китә.

Я л с ы ғ о л. Тирмәгеҙгә татыулыҡ ингәнен күрәм, ҡотло булһын.

А ҡ ъ е г е т. Ә, Ялсығол ағай! Әйҙә, уҙып ултыр. Шәфәҡ, ҡымыҙ килтер ҡунаҡҡа.

Ш ә ф ә ҡ. Хәҙер. *(Ялсығол ултырасаҡ урынға һырма һала.)* Ултыр, Ялсығол ағай.

Я л с ы ғ о л. Мин ҡолоғоҙҙо бары бер тирмәлә, ҡунаҡ күреп, ололап ҡаршы алалар, рәхмәттәр яуһын.

А ҡ ъ е г е т. Һин түгел, ул бына беҙ ҡолдар.

Я л с ы ғ о л. Бөтәбеҙ ҙә ҡолдар. Ҡоллоҡ бына бында ултыра. *(Күкрәген күрһәтә.)*

Шәфәҡ ҡымыҙ килтерә.

Я л с ы г о л *(ҡымыҙ эсә)*. Рәхмәт, Шәфәҡ. Бөгөн йөҙөңә нур ингән. Ҡороғоҙға шулай именлек килһен.

Ш ә ф ә ҡ. Беҙгә тигән именлек Ҡаф тауы артында, Ялсығол ағай.

Я л с ы ғ о л. Яйлап килер. Һеҙҙе әле былай татыу күргәс, тынысланып ҡалдым.

Ш ә ф ә ҡ. Бер-беребеҙгә шатлыҡ булып түгел, ҡайғы булып һарылғанбыҙ шул. Уртаҡ хәсрәт кенә беҙҙе тиң итә.

А ҡ ъ е г е т. Зарланып зар бөтмәҫ, Шәфәҡ.

Я л с ы ғ о л. Әле бер әңгәмә һөйләйем тип килгәйнем дә, донъяғыҙға былай ҡот ингәс, һөйләмәйем инде.

А ҡ ъ е г е т. Беҙҙең донъя һаман шул көйө — ҡото ла юҡ, уты ла юҡ.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡотаймаҫ та инде.

Я л с ы ғ о л. Күңелле хәбәр түгел. Шәфәҡ, бәлки, беҙҙе ҡуйып торор.

А ҡ ъ е г е т. Шәфәҡ менән арабыҙҙа сер юҡ, һөйлә.

Ш ә ф ә ҡ. Мин ҡара тирмәгә сығайым, улай булғас.

А ҡ ъ е г е т. Китмә, Шәфәҡ. Күргәндәрҙән дә яманырағы булмаҫ.

Я л с ы ғ о л. Өсөнсө ай инде әсәйең тирмәнән сыҡмай.

А ҡ ъ е г е т. Хәле нисек уның?

Я л с ы ғ о л. Ауырыу ҙа түгел, иҫән дә түгел. Янына инеп сығыр инең.

А ҡ ъ е г е т. Үҙе саҡырғанды көтөп торам.

Я л с ы ғ о л. Саҡырмаһа ла, бар, ул әсә бит.

А ҡ ъ е г е т. Бөтәбеҙҙе берсә иҙеп ташланы шул... Һүҙ йомғағыңды һаман һүтмәй тораһың, Ялсығол ағай.

Я л с ы ғ о л *(Шәфәҡкә ҡарап ала).* Әңгәмә шул, Аҡъегет. Шомло һүҙҙәр йөрөй һеҙҙең хаҡта. Аҡһаҡалдар бик ныҡ асыулана. Никах боҙоп, башҡа менән күңелен аҙҙыра, тип һиңә ләғнәт уҡыйҙар.

А ҡ ъ е г е т. Ләғнәт уҡыйым тиһә, бер Шәфәҡтең генә хаҡы бар. Башҡа ләғнәт миңә ләғнәт түгел.

Я л с ы ғ о л. Улар ил аталары, Аҡъегет. Һүҙҙәренә ҡолаҡ һалмай ярамай.

А ҡ ъ е г е т. Беҙҙең кемгә зыяныбыҙ тейә?

Я л с ы ғ о л. Йылдар ҡытлыҡ килә. Моғайын, йот булыр. Аҡһаҡалдар шуны һеҙҙән күрә. Бар бәләне һеҙгә юрайҙар.

Ш ә ф ә ҡ. Нахаҡ, нахаҡ! Аҡъегеттең күңеле саф уның. Илгә ни эшләп бәлә килтерһен ул?

Я л с ы ғ о л. Йәнә анау Дәрүиш бөтә ырыуҙы бутап йөрөй. Һинең арттан һәр саҡ күҙәтә. Бар күргәнен әсәйеңә, аҡһаҡалдарға еткереп тора. Аҡъегет менән Зөбәржәт ырыуҙа ҡалһа, ырыуығыҙ ҡороясаҡ, тип ҡотҡо тарата.

Акъегет. Әсәйем шуны ниңә һаман ҡыуып ебәрмәй икән?

Ялсығол. Быға бөтә халыҡ ғәжәпләнә. Илде дер һелкетеп тотҡан байбисәнең шуға көсө етмәй.

Акъегет. Әсәйемдең сәйер яҡтары бар шул...

Ялсығол. Йә, Акъегет, миңә асыуланма. Имен хәбәр менән килә алманым.

Шәфәҡ. Яҡшы хәбәр көтөргә лә баҙнат итмәйбеҙ инде, Ялсығол ағай.

Ялсығол. Йәнә шуны әйтәйем тигәйнем, Акъегет. Башыңа бер-бер уй килеп, был йәйләүҙе ташлап китер булһағыҙ, эйәрләнгән ике атым һәр саҡ әҙер торор.

Акъегет. Юҡ, Ялсығол ағай, ҡасып ҡотола торған бәлә түгел был.

Ялсығол. Донъя хәлен белеп булмай, туғаным.

Акъегет *(ҡапыл)*. Мин әсәйем эргәһенә барам! Аҡһаҡалдарҙы йыйып аңлатһын. Быҙың бер-бер сиге, сиге булырға тейеш! Төшөнөрҙәр, бәлки. Улар ҙа бит әҙәм затынан! *(Сығып югерә.)*

Тынлыҡ. Баяғы моң ишетелә.

Шәфәҡ. Анау саҡта ниңә генә мине ҡулдән тартып алдың, Ялсығол ағай? Ҡара гүрҙә тыныс йоҡлар инем был көндәрҙә.

Ялсығол. Болот аҫтындағы ҡояш та яҡтылыҡ бирә, Шәфәҡ, бөтөнләй һүнгән ише түгел.

Шәфәҡ. Һүҙҙәреңде аңлап еткермәйем.

Ялсығол. Был донъяла япа-яңғыҙмын мин. Акъегет бар күңелемдә арбаған, һин бар... Икегеҙ ҙә ана шул болот артындағы ҡояш кеүекһегеҙ миңә.

Шәфәҡ. Ҡара болот артында...

Ялсығол. Һеңлем кеүек күрәм һине. Әммә хәлдәреңде еңеләйтерлек ҡөҙрәтем юҡ. Ғазаптарың бауырымды талай, ҡәрендәшем. Һинең өсөн түгел, үҙем өсөн ҡотҡарҙым мин һине. Бәхетһеҙ булһаң да, бер йыуанысым һин.

Шәфәҡ. Әйтерһең дә, кешеләр бер-береһенә хәсрәт өсөн генә яратылғандар. Әгәр иректәрендә булһа, күпме шатлыҡ килтерерҙәр ине улар бер-береһенә!

Ялсығол. Ғәйепкә алма был һүҙҙәрҙе, Шәфәҡ. Һинең өсөн йәнен ярып бирер әҙәм барлығын белһен тип кенә әйттем.

Ш ә ф ә ҡ. Яҡшы зат һин, рәхмәт, Ялсығол ағай.

Я л с ы ғ о л. Ярай, мин китәйем. Сабыр бул. *(Китә.)*

Ш ә ф ә ҡ. Донъя ниңә шулай икән? Бахыр Ялсығолдо әйтәм. Далалағы яңғыҙ ағас төҫлө, ботағында ҡош ояһы ла, тамырында ҡурпыһы ла юҡ. Япа-яңғыҙ!.. Ә минең нимәм бар? Бер ирем бар, ул да бүтәндеке. Ирһеҙ ҙә тол иҥем, ирле лә тол. Өсөнсө ай көтәм, яҫтығыма баш та һалғаны юҡ. Яҙыҡмы ни был эш? Ул бит минең ирем! Йософ пәйғәмбәрҙең иште һымаҡ ирем — миңә яҙмаған!

Д ә р ү и ш инә.

Д ә р ү и ш. Әссәләмәғәләйкүм! Хужа өйҙәме?

Ш ә ф ә ҡ *(ситкә ташлана)*. Юҡ ул. Юҡ, юҡ! Юлыңда бул, Дәрүиш, ары йөрө.

Д ә р ү и ш. Минең йомошом унда түгел, һиндә.

Ш ә ф ә ҡ. Булмаҫ, булмаҫ. Йорттоң хужаһы бар. Хужа ҡайтҡас килерһең.

Д ә р ү и ш. Был ырыуҙа хужа юҡ.

Ш ә ф ә ҡ. Ниҥә булмаһын, ти, ҡәйнәм барсы.

Д ә р ү и ш. Ҡәйнәң, ҡәйнәң... Уны ҡуйып торайыҡ. Мин һиҥә бер яҡшы ниәт менән килдем.

Ш ә ф ә ҡ. Миңә һис ни кәрәк түгел, донъям бөтөн. Бар, сыҡ бынан, Дәрүиш...

Д ә р ү и ш. Донъяң бөтөн, имеш. Өҫтөгөҙгә һәләкәт тәгәрәп килә. Ырыуығыҙ бөтә.

Ш ә ф ә ҡ. Тоҡтомалға ырыу бәтмәҫ, бушты һөйләмә.

Д ә р ү и ш. Һинең ирең йола, никах боҙоп, яман юлға баҫты, һин унан баш тартырға тейеш, ил алдына сығып әйт — хыянатсының гонаһтарын өҫтөмә ала алмайым, унан баш тартам, тиң.

Ш ә ф ә ҡ. Аҡъегеттең миңә хыянаты юҡ.

Д ә р ү и ш. Һәр төн һайын, Ишмырҙа йоҡлағас, Зөбәржәт тирмәһенә кем йөрөй һуң? Бәлки, миндер, бәлки, Диуаналыр?.. *(Көлә.)*

Ш ә ф ә ҡ. Мин шымсы түгелмен, белмәйем. Минең ирем — минең түшәгемдә, унығына шөкөр.

Д ә р ү и ш. Бисә йәне юҡтыр һиндә! Ил белгәнде бер һин белмәйһең.

Ш ә ф ә ҡ. Илдә минең ҡатнашым юҡ. Йәннәтем дә, тамуғым да — ошо тирмә. Бында йөрөмә, Дәрүиш!

Д ә р ү и ш *(үҙалдына).* Әҙәм һөйәктәренән юлыма күпер һалырмын, шулай ҙа моратыма ирешермен. *(Шәфәҡкә.)* Мин тәңребеҙҙең ихтыярын әйттем: Аҡъегеттән баш тарт, гонаһтарыңдан ҡотол! Кеше ғәйебен ҡаплау оло гонаһ ул. Бына әле ирең ҡайҙа тиһең?

Ш ә ф ә ҡ. Күңеле ҡайҙа тартһа, аяғы шунда булыр. Һинән һорап тормаҫ. Бар, кит бынан. Юҡһа, һөрән һалып, кешеләр саҡырырмын.

Д ә р ү и ш. Ә мин кешеләрҙән ҡурҡмайым, һис нәмәнән ҡурҡмайым. Мин — изге. Үлем дә юҡ миңә, яза ла юҡ. Ни ҡылһам да, ихтыярым сикһеҙ. Теләйем икән, айҙы һүндерәм дә ергә дөм ҡараңғы төн килтерәм. *(Ҡуйынынан китап сығарып ҡарай. Оҙаҡ уйланып тора. Үҙалдына.)* Эйе, бөгөн... бөгөн ай тотолорға тейеш. Ашығырға кәрәк!

Ш ә ф ә ҡ. Ашыҡ, ашыҡ, Дәрүиш! Кит тиҙерәк!

Д ә р ү и ш. Мин бары бер һиңә генә ашығам! Һиңә генә, Шәфәҡ! *(Шәфәҡкә ынтылмаҡсы итә.)*

Ш ә ф ә ҡ. А-а-а!

Д и у а н а атылып инә.

Д и у а н а. Шәфәҡ, Шәфәҡ! Тирмә тирәһендә әле генә бер ҡара йылан ажғырып йөрөй ине. Бында килеп инмәһен тағы, абай бул! *(Дәрүиште күрә.)* Әллә йылан Дәрүиш һынына керҙе инде?

Д ә р ү и ш. Буштың лығырҙама, маңлайыңа шайтан мөһөр баҫҡан нәмә! Бынау таяҡ менән орормон.

Д и у а н а. Миңә һуғырға ярамай. Ә ниңә һин, төнгә сыҡһаң, ике тирмә араһында уралаһың! Фәрештәләр миңә әйтте инде — һин яман зат!

Д ә р ү и ш. Ләғнәт уҡып, ташҡа әйләндерһәм, әсәйеңдең ҡәбер ташына ҡуйырҙар ине. Исмаһам, бер ғәмәлгә ярар инең.

Д и у а н а. Минең әсәйем юҡ. Таш булһам, мин һине баҫып үлтерер инем. Һин бит кеше түгел, йылан. Ана ҡойроғоң да бар. Тә-тә-тә, нисек борғоланып тора ҡойроғоң. Кәпәсең дә йылан кәпәсе.

Д ә р ү и ш. Ләғнәт һуҡҡан нәмә! Әле мин һине эткә әйләндереп, табанымды ялатырмын.

Д и у а н а. Ә мин табаныңды яламам, үҙеңде сәйнәрмен. Бына шулай, бына шулай! А-ау-ау! *(Эт булып өрөп, Дәрүиште ҡыуып сығара.)*

Ш ә ф ә ҡ. Уф! Ҡоттарым ҡалманы.

Д и у а н а. Ҡурҡма, Шәфәҡ. Мин эт түгел. Былай ирмәк итеп кенә өрҙөм мин.

Ш ә ф ә ҡ. Эт түгел, кеше һин, Диуана.

Д и у а н а. Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ. Нимә, Диуана?

Д и у а н а. Мин кәләш алмайым.

Ш ә ф ә ҡ. Ниңә?

Д и у а н а. Аҡъегет менән Ишмырҙа кәләш алмаҫ борон ниндәй һәйбәт ине. Берәү ҙә иламай ине. Хәҙер насар. Теге тирмәлә Зөбәржәт илай, был тирмәлә һин илайһың. Ишмырҙа ғына иламай. Байбисә лә минең башымдан һөйөп иланы. Бөтәһе лә илай. Иламағыҙ, иламағыҙ! *(Үҙе үкереп илап ебәрә.)*

Ш ә ф ә ҡ *(үҙалдына)*. Диуананың күңеле ниҙер һиҙә булыр.

Д и у а н а. Хәҙер күктә фәрештәләр ҙә күренмәй. Күк йөҙө ҡап-ҡара.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡуй, Диуана, күк асылыр әле.

Д и у а н а. Асылмай ул. Фәрештәләр алыҫ осоп китте.

Ш ә ф ә ҡ. Бар, урыныңа барып йоҡла инде. Тышта эңер төштө.

Д и у а н а. Яҙға саҡлы йоҡлап булһа икән ул... Юғиһә ҡыш өшөтә.

З ө б ә р ж ә т инә. Шәфәҡ аптырап ҡала. Оҙаҡ тынлыҡ.

З ө б ә р ж ә т. Миңә асыуланма, Шәфәҡ. Яңғыҙым бик ҡурҡам. Көн буйы уйнап арыған ирем иҙерәп йоҡлап китте.

Ш ә ф ә ҡ. Әйҙә, түремдән уҙ, килендәш.

Д и у а н а. Ике килен-килендәш, береһе ялҡау, береһе йәш, ике килен-килендәш...

З ө б ә р ж ә т. Бар, Диуана, Ишмырҙа эргәһенә инеп йоҡла. Уянып китһә, бер үҙе ҡурҡыр.

Д и у а н а. Ике килен-килендәш, килендәштәре — көндәш. *(Китә.)*

З ө б ә р ж ә т. Аяғыңа йығылырға килдем, Шәфәҡ. Һиңә күренергә айҙар буйы оялып йөрөнөм. Инде теләһәң ни эшләт мине, башҡа сыҙар хәлем ҡалманы...

Ш ә ф ә ҡ. Һиңә минең хөкөмөм юҡ, Зөбәржәт.

З ө б ә р ж ә т. Хөкөмөң бар. Аҡъегеттең хәләл ҡатыны һин.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡуй, ҡағылма бауыр яраһына.

З ө б ә р ж ә т. Ҡағылмайса сарам юҡ. Күкрәгемә ҡара ҡандар һауҙы. Үҙем менән һис ни ҡыла алмайым. Аҡъегетте бер кис күрмәһәм дә, аҡылымдан шашам. Өсөнсө төн инде килгәне юҡ.

Ш ә ф ә ҡ. Мине өсөнсө ай күргәне юҡ. Күҙе күрһә, күңеле шәйләмәй. Минең хәлем — тере мәйет хәле. Кеше түгел, бер өрәкмен хәҙер.

З ө б ә р ж ә т. Бөтәбеҙ ҙә өрәктәрбеҙ. Йәндәребеҙҙе һурып алдылар. Йәшәмәйбеҙ, бары ҡыймылдайбыҙ ғына.

Ш ә ф ә ҡ. Ҡыймылдарлыҡ хәл дә бөтөп бара.

З ө б ә р ж ә т *(ҡапыл Шәфәҡ алдына теҙләнә).* Табаныңды үбеп ялбарамын, Шәфәҡ, Аҡъегетемде миңә кире ҡайтар. Унан башҡа бер көн йәшәр хәлем юҡ. Минең өсөн икенең береһе — йәки үлем, йәки ул. Юҡ, юҡ, минең үлгем килмәй... Аҡъегетемде миңә ҡайтар, Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ. Тор, Зөбәржәт, улай түбәнһенмә. Әгәр һинең ише мин һөйөлһәм, түбәм һәр саҡ күктә булыр ине. Һис нәмәгә иҫем китмәҫ ине. Бер һөйөлөү үҙе бер ғүмер.

З ө б ә р ж ә т *(тормай).* Һин рәнйемәһәң, башҡа һис ни беҙҙе ҡурҡытмай. Ризалыҡ бир, Шәфәҡ, Аҡъегет менән беҙ йәнә ҡушылайыҡ. Ризалыҡ бир, Шәфәҡ! Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ *(Зөбәржәттең ҡулынан тотоп баҫтыра).* Айырғанда һеҙҙән ризалыҡ һораманылар. Ҡауышыр булғас, ниңә һорайһығыҙ уны? Өлөшөмә теймәгәнгә мин хужа түгел, Зөбәржәт.

З ө б ә р ж ә т. Ах, һин ниндәй яҡшы күңеллеһең! *(Шәфәҡкә һарылмаҡсы итә.)*

Ш ә ф ә ҡ. Ҡағылма миңә. Миңә бер саҡ үлем ҡағылды. Һин йәшәргә тейеш.

З ө б ә р ж ә т. Изгелегең өсөн рәхмәт, Шәфәҡ!

Ш ә ф ә ҡ. Изге булмай минең сарам бармы? Мин дә үҙ иремде үҙ ҡулдарым менән бүтәнгә бирмәҫ инем. Теш-тырнағым менән йәбешеп ятыр инем. Ирем юҡ минең! Ирем юҡ... Бары һине ирһеҙ ҡалдырҙым, шуға өҙгөләнәм.

А ҡ ъ е г е т инә. Зөбәржәт менән бер-береһенә ынтылалар. Шәфәҡ барлығын һиҙеп, туҡталып ҡалалар. Ш ә ф ә ҡ шым ғына сыға.

З ө б ә р ж ә т. Аҡъегет!

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәт?

З ө б ә р ж ә т. Өс көн өс йыл саҡлы оҙон булды. Түҙә алманым, килдем.

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәткәй, ситлектәге ҡошом!

З ө б ә р ж ә т. Ә мин һине шундай һағындым, Аҡъегет.

А ҡ ъ е г е т. Бөтмәҫ ҡайғым, бөтмәҫ шатлыҡтарым минең — Зөбәржәтем!

З ө б ә р ж ә т. Һин эргәмдә саҡта төнөм дә көн. Хатта дейеүҙән дә ҡурҡмайым. Һинән башҡа тотош һағыштамын.

А ҡ ъ е г е т. Дейеү тигәс, әле иҫемә төштө. Теге саҡта һин шаярып минән ҡасҡан инең.

З ө б ә р ж ә т. Абау-абау, ниндәй ҡурҡыныс. *(Артҡа сигенә.)*

А ҡ ъ е г е т *(атлығып килеп ҡосаҡлай)*. Ә мин, шулай ҡыуып етеп, ҡосағыма алғайным.

З ө б ә р ж ә т. Уйнап-көлгән саҡтар һағынып һөйләргә генә ҡалды.

А ҡ ъ е г е т. Беҙҙе барыбер айыра алмаясаҡтар.

З ө б ә р ж ә т. Айырҙылар бит инде.

А ҡ ъ е г е т. Бынан ары беҙ гел бергә буласаҡбыҙ. Әсәйемә әйттем, башҡа былай йәшәр хәл ҡалманы, беҙ икебеҙ бер тирмәгә күсәбеҙ, тинем.

З ө б ә р ж ә т. Ысынлапмы, Аҡъегет? Ул һуң нимә тине?

А ҡ ъ е г е т. Өндәшмәне.

З ө б ә р ж ә т. Тотайыҡ та икәү алыҫ, алыҫ ергә күсәйек.

А ҡ ъ е г е т. Беҙҙе бәхетле итер башҡа ер юҡ, Зөбәржәт. Ас бүреләр олоп торған буш далала беҙ ни эшләрбеҙ?

З ө б ә р ж ә т. Икәү булғас, ризыҡ табылыр әле. Атайымды анау барымтасы Ҡарағужа кешеләре үлтермәгән булһа, атайым беҙҙе был көндәргә төшөрмәҫ ине.

А ҡ ъ е г е т. Әйтеүе ҡыйын.

З ө б ә р ж ә т. Ҡасайыҡ бынан.

А ҡ ъ е г е т. Ҡасырға, беҙ ғәйеп эшләмәнек. Ошонда, бер ырыуҙың күҙ алдында, беҙ бергә йәшәйәсәкбеҙ. Әсәйемә шуны әйтеп сыҡтым.

З ө б ә р ж ә т. Ҡәйнәм нимә тине?

А ҡ ъ е г е т. Өндәшмәне. Уның эргәһенә аҡһаҡалдар йыйылып ҡалды.

З ө б ә р ж ә т. Аҡһаҡалдар, бәлки, ғәҙел хөкөм сығарып, беҙҙе йәнә ҡушыр булырҙар?

А ҡ ъ е г е т. Белмәйем.

З ө б ә р ж ә т. Улар ҙа бит ҡасандыр йәш булған.

А ҡ ъ е г е т. Йәшлектәрен улар онотҡандар инде. Имен хөкөм көтөү ҡыйын. Үҙебеҙгә беҙ үҙебеҙ хөкөмсөләр хәҙер.

Тышта шау-шыу ишетелә.

З ө б ә р ж ә т. Был ваҡытта ниндәй шау-шыу тағы?

А ҡ ъ е г е т. Көтөүселәр, ахыры, мал ҡыуалыр.

Шау-шыу яҡыная.

З ө б ә р ж ә т. Мал ҡыуыуға бер ҙә оҡшамай был. Бола ҡупҡан төҫлө йәмһеҙ тауыш. Мин шикләнәм. *(Аҡъегеткә һыйына.)*

А ҡ ъ е г е т. Мин эргәңдә, йәнем, хафаланма.

Тирмәгә, шаулап, Д ә р ү и ш, ө с а ҡ һ а ҡ а л, Т ә н к ә б и к ә, йәнә и к е-ө с к е ш е килеп инә.

Д ә р ү и ш. Ил намыҫы булған аҡһаҡалдар, үҙегеҙ күрәһегеҙ, улар һаман бергә. Боҙоҡлоҡтоң сиге шул түгелме?

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Хурлыҡ! Хурлыҡ! Бөтә ырыуыбыҙ өҫтөнә хурлыҡ төштө. Бәләләрҙән, хоҙай, үҙең һаҡла!

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Ил күрмәгән, ата-баба ишетмәгән хәл был!

Б е р ә ү. Харап булдыҡ, илдән бәрәкәт китте.

Д ә р ү и ш. Ырыу тамыры ҡороу намәхрәм эштән башланыр, ти. Нисәмә ай инде күҙ алдыбыҙҙа хилаф эштәр эшләнә. Бар яҙаһы ил өҫтөнә төшә.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Йәй башынан илгә ҡытлыҡ килде.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Йылғаларҙа һыуҙар кипте, бейәләрҙең елене ҡороно.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Йәй буйына тамсы ямғыр яуманы, дала ҡара көйҙө, ағастарҙа япраҡ һарғайҙы.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Өҫтөбөҙгә ажғырып афәт килә!

Б е р ә ү. Бәндәләрҙе үләт сире ҡыра, ырыу бөтә.

Д ә р ү и ш. Был ғынамы әле! Ырыуығыҙҙа бындай кешеләр барҙа ҡояш һүреләсәк, ай һүнәсәк!

А ҡ ъ е г е т. Ил аталары! Тәҡдиребеҙ һеҙҙең ҡулда. Әммә шуны күңелегеҙгә һалып ҡуйығыҙ. Ул далаларҙы беҙҙең күҙ йәштәребеҙ һарғайтты, ул япраҡтарҙы беҙҙең хәсрәтле һулыштарыбыҙ киптерҙе. Кем төшөрҙө беҙҙе ошо көнгә? Һеҙ түгелме? Беҙҙе рәнйеткәнгә яза итеп, ошо афәттәрҙе һеҙгә тәңре килтерҙе. Аҡылығыҙға килегеҙ, аҡһаҡалдар!

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Тәүбәңде әйт, Аҡъегет. Бар йоланы тапап, был көнгә төшөргә һине иблес ҡотортҡандыр. Тәүбәңде әйт!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Тәүбәңде әйт!

А ҡ ъ е г е т. Үҙегеҙ тәүбәгә килегеҙ, олатайҙар! Хата хөкөмөгөҙҙән ваз кисеп, ғәҙел бер хөкөмгә килегеҙ. Атайым васыятын иҫкә алып, беҙҙе яңынан ҡауыштырығыҙ.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Бындай әңгәмәне тыңлап тороу үҙе гонаһ, ҡарттар!

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Ниңә өндәшмәйһең, байбисә? Бойороғоңдо әйт!

Тәнкәбикә өндәшмәй.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Яуап ҡайтар, байбисә, һинең балаң да ул.

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Ырыҫҡол бей үлеп ҡотолмаһа, үҙ яуабын ул да бирер ине. *(Зөбәржәткә.)* Яҡшынан яман тыуған!

А ҡ ъ е г е т. Зөбәржәткә ҡағылма, олатай! Уның иманы саф.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Иманы юҡ уның. Икегеҙ ҙә — иманһыҙҙар!

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Хөкөмөңдө әйт, Тәнкәбикә килен. Юғиһә язаһы һиңә лә бәрәбәр төшәсәк.

Т ә н к ә б и к ә. Балам инде минең ҡулымдан киткән, ил ҡулына күскән. Ни ҡылһа ла — ил иркендә. Башҡаса әйтер һүҙем юҡ.

Д ә р ү и ш. Илгә ышыҡланма, байбисә. Балаларың өсөн яуап бир. Өсөһөнә өс яуабың әҙер булһын!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Өсәү?

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Өсәү?

Д ә р ү и ш. Эйе, өсәү.

Беренсе аҡһаҡал. Яуҙа үлгән Юлмырҙа шаһит китте. Уның өсөн байбисәгә сауап ҡына.

Дәрүиш *(уйынан кире ҡайта).* Уныһы шулай, ҡарттар, яуҙа үлгән — шаһит!

Икенсе аҡһаҡал. Ни эшләп торабыҙ һуң? Тәүбә иттерәйек. Ил өҫтөнә ҡара ҡарғыш төшөрҙөләр. Тәнкәбикә, ҡарттар һинең һүҙҙе көтә.

Беренсе аҡһаҡал. Хөкөмөңдө сығар, байбисә!

Тәнкәбикә *(өҙгөләнеп).* Балам! Йолабыҙға ҡаршы ҙур енәйәт эшләнең, тәңребеҙҙең язаһы ҡаты, ғүмер буйы терелəй тамуҡта яндырыр. Бер боҙоҡлоҡ эшләп, мең яза алғандар ғына быны яҡшы белә. Күңел иләҫлеге өсөн аҡыл ғүмер буйы яфа сигә. Аҡылығыҙҙы йыйып, аҡһаҡалдар алдында тәүбә итегеҙ! Тәүбә итегеҙ!

Аҡъегет. Нимә тип, нимә тип тәүбә итергә һуң?

Тәнкәбикә. Бер-берегеҙҙән ваз кисегеҙ! Унан Зөбәржәт менән Ишмырҙаны алыҫ йәйләүгә күсерермен. Мал бирермен, кешеләр ебәрермен.

Аҡъегет. Тәндәребеҙҙе айырып, әсәй, бер ни ҡыла алмаҫһығыҙ. Тәүбә итеүҙән хәҙер эш уҙған!

Зөбәржәт. Олатайҙар! Ер аяғы ергә ҡыуһағыҙ ҙа, мин имгәкләп-имгәкләп булһа ла ҡайтырмын. Тупраҡ ҡауыштырҙы беҙҙе, тупраҡ ҡына айырыр.

Икенсе аҡһаҡал. Ҡара, ҡара! Бисә башы менән һүҙ һөйләгән була.

Өсөнсө аҡһаҡал. Һинең өсөн мал түләнгән. Ырыу малы менән бер иш һин!

Зөбәржәт. Улай малға тиң һанағас, ыҙаламай ғына йығып һуйығыҙ.

Берәү. Һуйыу түгел, тотоп аҫыу кәрәк!

Аҡъегет. Аҫһағыҙ ҙа, киҫһәгеҙ ҙә, хөкөм һеҙҙең ҡулда. Тәндәребеҙ — һеҙҙеке, ә рухтарыбыҙ? Рухтарыбыҙ, йола ситлектәрен емереп, осоп сыҡты. Улар юғарыла, күктә, һеҙҙән алыҫ! Күпме атһағыҙ ҙа, һеҙҙең уҡтар унда етә алмаҫ!

Икенсе аҡһаҡал. Ни эшләтәбеҙ, уҙамандар? Бындай һүҙҙәр өсөн борон заман оятһыҙҙарҙың телдәрен ҡырҡҡандар. Беҙҙән ҡурҡмаһаң, тәңренән ҡурҡ!

Аҡъегет. Минең тәңрем икәү түгел, берәү. Беҙҙе ҡауыштырған хоҙайым бар, башҡа хоҙайҙы мин белмәйем... Ә иманым — бына мөхәббәтем.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Әй, бәндәләр! Ишетәһегеҙме? Әҙәм түгел, иблес затылыр был. Быңдай һүҙҙе әҙәм һөйләр булмаҫ. Тоҡомобоҙҙо ҡорота, һәләк итә!

Т ә н к ә б и к ә. Аяғыңа йығылып инәләм, Аҡъегет. Ололар һүҙен тыңла, тәүбәңде ит. Ҡан ҡәрҙәштәреңде һәләкәттән ҡотҡар!

А ҡ ъ е г е т. Тәүбә итер ғәйебем юҡ минең, әсәй. Ҡан ҡәрҙәштәрҙе беҙ түгел, һеҙ үҙегеҙ, бер-берегеҙҙе талап, һәләк итәһегеҙ. Йола, ҡанун тигән үлек йәндәр тереләрҙе талай.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Башҡа сарабыҙ юҡ, аҡһаҡалдар, был икәүҙе ырыуҙан ҡыуыу кәрәк.

Т а у ы ш т а р. Ҡыуыу кәрәк! Ҡыуыу кәрәк!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Икеһенең ҡулын бергә шаҡарып бәйләп, далаға ҡыуырға кәрәк.

Т а у ы ш т а р. Ҡыуырға кәрәк!

Д ә р ү и ш. Дүрт яҡҡа ла сапҡын саптырығыҙ. Осраған бер кеше урап үтһен. Ҡайһы ырыуға һуғылһалар, шунда һәләкәт килер.

Т а у ы ш т а р. Һәләкәт килер!

Д и у а н а югереп инә.

Д и у а н а. Байбисә! Байбисә! Ирмәк булды! Ирмәк булды! Күктә айҙың сите кителеп төштө.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Ҡуй, Диуана, бушты һөйләп йөрөмә.

Д и у а н а *(ишеккә югереп бара).* Ана, ана, үҙең сығып ҡара! Айҙың сите китек!

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л *(ишеккә бара).* Көткәнебеҙ килде. Донъя бөтә, йәьжүж-мәьжүж айҙы кимерә.

Д ә р ү и ш. Айһыҙ ҡалаһығыҙ, тип әйттем бит мин.

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Ай һүнә!

Далала мал тауышы. Эт өрә. Тирмәлә ығы-зығы.

Т а у ы ш т а р. Ай һүнә! Ай һүнә!

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Боҙоҡлоҡ күп ерҙә, боҙоҡлоҡ күп!

Т а у ы ш т а р. Боҙоҡлоҡ күп! Харап булабыҙ. Бары ла ошолар арҡаһында килгән ҡәһәр!

Д ә р ү и ш. Аҡһаҡалдар, тәкбир әйтегеҙ.

Халыҡ тәкбир әйтеп сыға.

Аллаһы әкбәр, аллаһы әкбәр,
Лә илаһы иллалла, аллаһы әкбәр,
Аллаһы әкбәр...

Дәрүиш менән Тәнкәбикә арттараҡ ҡала. Аҡъегет менән Зөбәржәт икеһе ике ситтә.

Дәрүиш. Һуңғы язаң килде, байбисә. Әйт, Шәфәҡҡә күҙ-ҡолаҡ булһындар. Һинең менән беҙҙең иҫәп-хисап бөтмәгән әле. Күрәһеңдер, донъя мин тигәнсә бара. Шәфәҡ миңә ҡала.

Тәнкәбикә. Аждаһа һин, мең йыл һаҙҙа ятҡан юха йылан һин!

Дәрүиш. Беҙгә битәрләшер урын юҡ.

Тәнкәбикә. Йә хоҙам! Бер йәнемде алсы! *(Ауатүнә сыға.)*

Дәрүиш *(көлә)*. Бара торғас, шуға инандым мин — был йыһанда иблестән дә ҡеүәтлерәк зат юҡ! *(Көлә. Сыға.)*

Ут һүнә.

Аҡъегет. Бына айыбыҙ ҙа һүнде.

Зөбәржәт. Күҙҙәребеҙ күрмәһә, тауыштарыбыҙҙан танып табышырбыҙ, Аҡъегет!

Аҡъегет. Зөбәржәт!

Зөбәржәт. Дөм ҡараңғы, ә мин ҡурҡмайым. Һинең һулышыңды тоям, Аҡъегет!

Аҡъегет. Хәҙер инде бар ҡурҡыныстар ҙа артта ҡалды.

Зөбәржәт. Алда нимә?

Аҡъегет. Алда бушлыҡ.

Бер-береһенә яҡыная баралар.

Зөбәржәт *(хәтерләп.)* Мин Зөбәржәт атлы инем, Аҡъегеттең йәре инем. Шуны эҙләп бара инем... бара инем. *(Быуылып илай.)*

Аҡъегет. Зөбәржәтем! Аҫыл ташым минең. Барыбер һине ҡара ташҡа әйләндерә алманылар. Шуның өсөн яҙмышыма рәхмәт уҡыйым.

Зөбәржәт *(илау ҡатыш)*. Мин һаман да өмөт өҙә алмайым, Аҡъегет! Әжәл беҙҙе ситләтеп үтер һымаҡ. Ҡыҙғаныр ул беҙҙе, ҡыҙғаныр ул! Кешеләр кеүек, мәрхәмәтһеҙ булмаҫ. *(Аҡъегеткә һарыла.)*

Дәрүиш Шәфәкте тирмә эсенә этеп ебәрә. Шәфәк тирмә уртаһына килеп ауа.

Зөбәржәт. Кем был?
Шәфәк. Мин.
Зөбәржәт. Шәфәк? *(Шәфәккә ташлана.)*
Шәфәк. Эйе, мин. Мин һаман да тере әле.

Шаршау

ЭПИЛОГ

Ай тотолоп бөткән төн. Тирмә алды. Ҡулдарына туҙ яндырып тотҡан кешеләр ҡайҙалыр шаулаша. Тирмә алдында факел тотҡан Ялсығол тора. Уны һаҡҡа ҡуйғандар.

Ялсығол. Ҡәбер ҡарауылларға ҡушып китте мине Дәрүиш. Әйтерһең дә, кешеләр унан ҡаса ала. Әй Аҡъегет, Аҡъегет! Ҡолон кеүек кенә уйнап үҫкән балалар ошо көнгә төшөр, тип кем уйлаған. Аттар әҙерләп ҡуйҙым, ҡасығыҙ, тинем, ҡасманы. Әй кешеләр, кешеләр. Бер-береһен тереләй ҡәбергә күмәләр. Йәнәһе, былар *(тирмәгә күрһәтә)* яҙмышҡа буйһонорға теләмәйҙәр. Теләмәһәләр, үҙҙәренсә ғүмер итһендәр... Әҙәмдәрҙең күңелдәре ҡатты...

Диуана инә.

Диуана. Ялсығол! Ә, Ялсығол! Аттарҙы тотторҙоң да китеп олаҡтың. Мин уларҙы, югәндәрен һалдырып, далаға ебәрҙем инде. Кәрәк булһа, тағы тоторһоң әле.

Ялсығол. Шаулама, Диуана. Аттар кәрәкмәҫ инде.

Диуана. Нимә булыр икән, Ялсығол?

Ялсығол. Яман эштәр булыр.

Диуана. Ямандың да яманымы?

Ялсығол. Үтә яманы.

Диуана. Үтә яман булғас, нимә була?

Ялсығол. Аҡъегет менән Зөбәржәтте далаға ҡыуалар, Диуана. Уларҙы ас бүреләр сәйнәйәсәк.

Диуана. Ниңә ул бүреләр бер-береһен генә сәйнәмәйҙәр һуң?

Ялсығол. Йыртҡыс үҙ тоҡомон ҡыҙғана ул. Кешеләр генә бер-береһен ашай.

Д и у а н а. Мине лә ашарҙармы?

Я л с ы ғ о л. Һине әллә ҡасан ашағандар инде, һинең хатта исемең дә юҡ.

Д и у а н а. Мине кем ашаған?

Я л с ы ғ о л. Уныһы миңә ҡараңғы. Әммә ашағандар.

Д и у а н а. Бушты һөйлә тағы. Бына аяҡтарым, ҡулдарым, башым бар, башымда кәпәсем бар...

Я л с ы ғ о л. Һинең менән минең бәхетте ашағандар.

Д и у а н а *(баш ҡаға)*. Ә-ә-ә...

Я л с ы ғ о л *(тыңлай)*. Тирмәләгеләр шымып ҡалды. Шәфәҡ кенә үкһеп ҡуя.

Д и у а н а. Иртән ҡояш сыҡмаһа, ҡалай итеп йоҡонан уянырбыҙ, Ялсығол?

Я л с ы ғ о л. Ҡояш сығыр, әммә ҡара ҡояш сығыр.

Д и у а н а. Бүтән ҡояшмы ни?

Я л с ы ғ о л. Шул уҡ ҡояш. Тик хәсрәттән ҡара көйөп сығыр.

Д и у а н а. Ай-һай, яман булыр.

Факел тотҡан кешеләр яҡынлаша.

Я л с ы ғ о л. Бында киләләр.

Д и у а н а. Мин уларҙан ҡурҡам, йә тағы ла тотоп ашарҙар. *(Тирмәгә инә.)*

Я л с ы ғ о л. Мал ҡыумаҫтай төндә әҙәм ҡыуырға йөрөйҙәр.

Баяғы к е ш е л ә р әйләнеп килә. Бер нисә ҡ а т ы н - ҡ ы ҙ ҙа бар.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Улар ырыу тупрағында саҡта, илдән афәт китмәҫ. *(Уның ҡулында оҙон еп.)*

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Ҡыуырға кәрәк! Ҡыуырға!

Т а у ы ш т а р. Ҡыуырға! Ҡыуырға!

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Бар, кем, бында сығарығыҙ үҙҙәрен.

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Йөҙҙәренә ҡарап, ғаләм ғибрәт алһын!

Т а у ы ш т а р. Ғибрәт! Ғибрәт!

Б е р ә ү. Ырыуыбыҙ хурлыҡ кисерә!

Ө с ө н с ө а ҡ һ а ҡ а л. Әй, бәндәләр! Ғибрәт алығыҙ.

Бер нисә к е ш е А ҡ ъ е г е т менән З ө б ә р ж ә т т е алып сыға.

Беренсе аҡһаҡал. Һеҙ ырыуҙың йөҙөнә төкөрҙөгөҙ. Ырыу һеҙҙән хәҙер баш тарта.

Икенсе аҡһаҡал. Иблес ҡоло булыу бәндәләрҙе бына нисек юлдан яҙҙыра.

Дәрүиш. Гонаһына күрә язаһы.

Икенсе аҡһаҡал *(Ялсығолға еп һуҙа).* Мә, Ялсығол, ошо арҡан менән икеһенең дә ҡулын шаҡарып бәйлә. Ҡауышабыҙ, тинеләр, ҡауышһындар!

Ялсығол. Ҡуй, аҡһаҡал, минең ҡулым бармай.

Икенсе аҡһаҡал. Был мөртәте тағы ҡайҙан килгән? *(Бер кешегә.)* Күсәрбай, мә, йәһәт кенә булаш.

Күсәрбай. Ат тышаулағаным бар, әммә әҙәм тышаулағаным юҡ, аҡһаҡал, ҡулым белмәй. Үҙең бәйлә.

Икенсе аҡһаҡал. Ниндәй эш был? Бөтәһе лә ҡарыша.

Беренсе аҡһаҡал. Үҙең башлағанды үҙең башҡар, ҡорҙаш!

Икенсе аҡһаҡал. Тоҡом именлеге өсөн йәнем фиҙа. *(Аҡъегет менән Зөбәржәттең ҡулдарын бәйләй.)* Бына шулай. Ындай боҙоҡлоҡтар өсөн үҙ балам булһа ла аямаç инем.

Бер ҡатын. Был тиклем үк яфалағансы, шунда ғына йәндәрен алығыҙ, исмаһам.

Тауыштар. Ебәрегеҙ уларҙы!

Икенсе аҡһаҡал. Шауламағыҙ! Ниндәй бола тағы?

Хәле бөтөп, Тәнкәбикә инә.

Тәнкәбикә. Аҡһаҡалдар! Сабыр итегеҙсе! Һүҙҙәремә ҡолаҡ һалығыҙ!

Бер ҡатын. Әсәгә юл бирегеҙ!

Халыҡ айырылып юл бирә.

Тәнкәбикә. Мин — әсә! Ике донъяла ла улар өсөн мин яуаплы. Сабыйҙарҙы ҡуйығыҙ, аҡһаҡалдар, мине хөкөм итегеҙ. Мин гонаһлы, мин бик ҙур гонаһлы, ҡарғышығыҙ минең башыма яуһын. Сабыйҙарҙы ҡуйығыҙ, аҡһаҡалдар!

Дәрүиш. Юҡ, байбисә, улар һинең ҡулдан китте. Һин ашыҡма, гонаһтарың өсөн хөкөм һиңә лә етер.

Тәнкәбикә. Тыңламағыҙ уны! Бер шул ғына бөтә донъябыҙҙы бутаны.

Д ә р ү и ш. Самалап һөйлә, байбисә!

Т ә н к ә б и к ә. Хәҙер инде һинән ҡурҡмайым. Ырыуҙаштар! Был, был бик яман зат!

Д ә р ү и ш. Был байбисә, ахыры, аҡылынан яҙа!

Т ә н к ә б и к ә. Яҙырһың да! *(Аҡъегеткә.)* Балам, кисер мине. Тәүбәңде әйт, буйһон! *(Аҡъегет өндәшмәй.)* Бәгерең таш түгел ине бит, балам.

Я л с ы ғ о л. Үҙең уны ташҡа әйләндерҙең, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә. Һин, исмаһам, иман килтер, Зөбәржәт. Һин бисә бит, улай ҡаты булма. *(Зөбәржәт өндәшмәй.)*

Б е р е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Хәҙер һуң инде, байбисә. Хөкөмөбөҙҙө тәңре ҡабул итте. Үҙгәртерлек ҡөҙрәт беҙҙә түгел.

Беренсе шаршауҙа кейеп сыҡҡан туй кейемендә Ш ә ф ә ҡ сыға. Бер ситтә ғорур баҫып тора. Кешеләр уға ғәжәпләнеп ҡарай.

Б е р ҡ а т ы н. Әстәғфирулла!

Т ә н к ә б и к ә. Бөгөн туй күлдәге кейер көнмө, Шәфәҡ? Әллә бер-бер шауҡым ҡағылдымы? Ireң әжәлен эҙләп китә, ә һин? *(Шәфәҡ өндәшмәй.)*

И к е н с е а ҡ һ а ҡ а л. Йә, ҡан ҡәрҙәштәр, хоҙайға тапшырайыҡ. Балаң менән бәхилләш, байбисә.

Т ә н к ә б и к ә. Бәхил бул, Аҡъегет. Аҡ исемеңә шулай ҡара яғылырға насип булған, күрәһең. Бәхил бул! Һуңғы тапҡыр тауышыңды ишетеп ҡалайым. Әсәйеңә берәй һүҙ әйт, балам!

А ҡ ъ е г е т. Ишетелер ғәйеп ишетелеп, әйтелер һүҙ әйтелеп бөттө, әсәй. Һиңә түгел, тыуып-үҫкән төйәгемә генә һүҙем бар. Тупрағым, һыуҙарым, тауҙарым — төйәгем! Бәхил булығыҙ. Һеҙҙә ун ете йыл хөр йәшәп, сәңгелдәктәгеләй рәхәт күрҙем. Ошо хөрлөк өсөн үкенесһеҙ әжәлемә ҡаршы барам. Хуш, төйәгем!

Күңел ярам ауыр минең, һыҙланамын,
Барыр юлым дөм ҡараңғы, һыҙланамын.
Һыҙланһам да, юҡ, үҙемде ҡыҙғанмайым,
Ҡан ҡәрҙәштәр, бары һеҙҙе ҡыҙғанамын.

Ялсығол ағай, Диуана, Шәфәҡ, бәхил булығыҙ. *(Шәфәҡкә борола.)* Ғәйебем булһа, бары һинең алда, ҡәһәрләмә мине, Шәфәҡ!

Шәфәҡ баш эйә. З ө б ә р ж ә т менән и к е һ е, ҡапыл боролоп, ҡараңғыға атлайҙар. Тәнкәбикә ҡатып ҡала.

Икенсе аҡһаҡал. Йә хоҙайым, был гонаһтарҙан да беҙҙе айырҙың.

Өсөнсө аҡһаҡал (*ҡулын һелтәй*). Бар ҡарғыштар, бар бәләләр шулар менән китһен.

Тауыштар. Ләғнәт! Ләғнәт! Ләғнәт!

Бераү. Ризыҡ һиҙеп, ас бүреләр олой!

Бер ҡатын. И илаһым! Бигерәк ҡаты яза!

Ҡапыл боролоп, икенсе яҡҡа Шәфәҡ китә. Уның юлын Дәрүиш бүлмәксе итә, Дәрүиште Ялсығол ситкә этәрә лә Шәфәҡ артынан атлай.

Икенсе аҡһаҡал. Бөтәһе лә иблес ҡолдары, боҙоҡлоҡ ҡолдары. Китһендәр әйҙә, китһендәр. Төйәгебеҙгә именлек килер.

Тауыштар. Именлек килер!

Өсөнсө аҡһаҡал. Боҙоҡлоҡ ҡолдарына үлем!

Тауыштар. Ҡолдарға үлем!

Диуана (*ҡапыл уртаға сыға*). Ҡолдар ҡайҙа? Ҡайҙа ҡолдар?

Бераү (*китеүселәр яғына төртөп күрһәтә*). Ана ҡолдар!

Диуана (*шарҡылдап көлә*). Ҡолдар! Ҡолдар! (*Китеүселәр яғына ҡарай.*) Унда ҡолдар юҡ! Унда бары дүрт батша ғына күренә. Дүртеһенең башында дүрт алтын таж ялтырай. Ҡолдар ҡайҙа? (*Ҡысҡырып көлә.*) Ҡолдар бында! Бында ҡолдар! (*Беренсе аҡһаҡалға.*) Маңлайыңда, ана, ҡоллоҡ мөһөрө ҡара янып тора, ҡара янып тора! (*Икенсе аҡһаҡалға.*) Эсеңдә, ана, бөкөрәйеп, ғәрип ҡол ултыра. (*Дәрүишкә.*) Һинең эсеңдә ҡол юҡ, бөгәрләнеп, бөгәрләнеп, бөгәрләнеп ҡара йылан ята... (*Ҡарттар ситкә ташлана.*) Ә... Тәнкәбикә, байбисә? Муйыныңда һинең көмөш муйынса түгел, көмөш тоҙаҡ — ҡоллоҡ тоҙағы. Үҙ тоҙағың ана үҙеңде быуа, быуа, быуа! (*Көлә.*) Балаларыңды упҡынға аттың инде, байбисә, хәҙер үҙең ташлан! Ана, ана, ана, упҡын төбөндә балаларыңдың һөйәктәре ағарып ята! Ағарып ята! Мин уларҙы барып күмәйем. Үлгәндәрҙе ергә күмәләрсе, үлгәндәрҙе ергә күмәләрсе, үлгәндәрҙе ергә күмәләрсе... (*Китә.*)

Тәнкәбикә аҡрын ғына сүгеп төшә. Алыҫҡа китеүселәр барған ерҙә яҡтылыҡ полосаһы күренә, китеүселәр шунда килеп сығалар.

Шаршау

1963

Айгөл иле

Алты картиналы романтик драма

Ҡатнашалар:

Сит кеше — йәше юҡ.
Айгөл — прологта 16 йәштәр, унан 17 йәштә.
Йәғәфәр Моратшин — 55 йәштә.
Зөлхәбирә Идрисова — ул уҡ синьора Пиккио — 35 йәштә.
Синьор Карло Пиккио — 50 йәштә.
Ричард Галин — Айгөлдөң йәштәше, буйға ҙур түгел.
Илдар Ғаянов — геолог, 25 йәштә.
Миләүшә — уның йәрәшкән кәләше, 27 йәштә.
Йөҙөм — Миләүшәнең әсәһе.
Ҡәҙерйән Ябағаев — берәҙәк, 60 йәштә.

Зәлифә
Гөлсирә
Банат
Миңлекәй } буржуй күрергә килгән ҡатындар.

1955—1956 йылдар.

ПРОЛОГ

1955 йыл

Сит кеше сәхнә алдына сыға. Артта ҡаялар.

Сит кеше. Мин — сит кеше. Автор миңә хатта исем дә биреп тормаған. «Сит кеше» тигән дә киткән. Әҙәмдәр бер-береһен эҙләп тапҡансы сит булалар йәки табышҡас ситкә әйләнәләр. Һәр хәлдә мин сит кеше. Уйынға ҡатнашмайым. Бүтәндәргә ҡарата мин шулай ҙа изге теләктәмен: юлдағыларға юл булһын, аҙашҡандар ҡауышһындар, эҙләгәндәр табышһындар. Ә кешеләр гел юлда, гел эҙләйҙәр. Бәхеттәрен, мөхәббәттәрен, хәсрәттәрен, хатта әжәлдәрен эҙләйҙәр. Барыһынан да былай үҙҙәрен эҙләйҙәр. Йә табалар, йә таба алмайҙар, йә табып юғалталар... Аңлайым, ҡыҙғанам, хатта һыҙланам, әммә ярҙам итә алмайым. Мин сит кеше.

Ҡапыл сутылдатып ҡош һайрарға тотона, Сит кеше йотолоп тыңлай. Дауам итә.

Кешеләр генә түгел, ҡоштар ҙа бер-береһен эҙләй, саҡыра... Ҡайһылай өҙгөләнә, бисара... Аңлайым, ҡыҙғанам, һыҙланам... Әммә... *(Ҡулдарын йәйә.)*

Алыҫта, тау башында, Айгөл тауышы яңғырай. Ул үҙе күренмәй.

Айгөл тауышы. Кем һин??? Мин — Айгөл. Айгөл! Айгөл! Тауҙар, урмандар, ишетәһегеҙме: мин Айгөл! *(Урман яуап ҡайтара: «Айгөл! Айгөл! Айгөл!!»)*

Сит кеше. Ана, ишетәһегеҙме, ҡыҙ бала үҙен-үҙе эҙләй. Ул тиктәҫкә генә былай өҙгөләнмәй. Уның са-

быйлыҡтан сығып барған йөрәге юлға йыйына... Аҡылы оҙата барһа ярар ине...

А й г ө л т а у ы ш ы. Мәңге торор таш ҡаялар! Уҙып ҡына барыусы мамыҡ болоттар! Ишетәһегеҙме — мин яратам!

С и т к е ш е. Кемде? Кемде ярата-һың?

А й г ө л т а у ы ш ы. Белмәйем. Ә, беләм. Ерҙе, күкте, ҡояшты, һыуҙы... Йәнә... Кешене! Егет кешене!!

С и т к е ш е. Кем ул? Ул кем?

А й г ө л. Белмәйем. Мин уны бер тапҡыр ҙа күргәнем юҡ әле. Ләкин ул бында — минең күкрәгемдә...

С и т к е ш е *(залға)*. Кешенең мөхәббәткә бөрөләнгән кескәй йөрәге ана нисек талпына. Уның әле мөхәббәтте һауаларҙан, хыял ғына осоп етерлек бейеклектәрҙән эҙләр сағы. И әҙәм балаһының көндөҙ йондоҙ күрә торған дөм һуҡыр замааны!..

А й г ө л. Оялмайынса нимә һөйләйем мин тағы? Әсәйем тыңлап торһа, ни әйтер ине? Был ҡыҙ әллә аҡылдан яҙғанмы, тип аптырар ине. Әсәй, әсәйем! Әсәкәйем! Ун өс йыл саҡырам бит инде мин һине, ниңә яуап ҡайтармайһың? Ниңә? Һин миңә бик кәрәкһең, хәҙер бигерәк тә кәрәкһең, әсәкәйем! Миңә бит ун алты йәш! Ун алты! Оһо-һо!!

С и т к е ш е. Айгөлдөң әсәһе юҡ. Бәлки, барҙыр ҙа... Өҙөп кенә әйтә алмайым. Ул хәбәрһеҙ ғәйеп булды. Исеме Зөлхәбирә ине уның. Бына шул Зөлхәбирә 1943 йылда фронтҡа яҡын бер госпиталдә үлем хәлендә ятҡан ирен күрергә тип китте лә юҡ булды. Зөлхәбирә, бәлки, иҫәндер ҙә... Илдә бер сибәр ине. Ҡатынҡыҙҙы сибәрлек һаҡлаусан була... Кешеләр тураһында бына ни саҡлы нәмәләр беләм мин. Шуға күрә лә аңлайым, ҡыҙғанам, һыҙланам, әммә ярҙам итә алмайым. Сөнки мин сит кеше.

Алыҫта, тау башында, А й г ө л т а у ы ш ы. С и т к е ш е юҡ була. Яҡтылыҡ Айгөл баҫып торған бейеклеккә күсә. Йәй урталары. Ҡояшлы көн. Ул баяғыса уҡ өҙгөләнә.

А й г ө л. Ниңә яуап ҡайтармайһың, әсәкәйем! Мин һине эҙләп табырға, нисек кенә булһа ла табырға тейешмен... *(Оҙаҡ ҡына түбәнгә ҡарап тора. Кемгәлер ҡул болғай.)* Әй! Арыҫлан йөрәкле Ричард! Ричард Галин!! Мин бында!

Ричард Галин инә. Ул, ғәҙәтенсә, полевой сумка аҫып алған.

Ричард. Һин миңә «арыҫлан йөрәк» тимә. Кеше арыҫландан да көслөрәк, хатта батырыраҡ ул.

Айгөл. Оho! Һин дәме?

Ричард. Кәрәк икән — мин дә.

Айгөл. Һин йыуаш шул, Ричард Галин.

Ричард. Мин йыуаш түгел, мин сабырмын, сыҙамлымын...

Айгөл. Уф! Минең сабырлығым бөттө!

Ричард. Нимә булды һиңә?

Айгөл. Әсәйемде табырға кәрәк. *(Боғаҙын күрһәтә.)* Бына шулай...

Ричард. Һуң эҙләйек.

Айгөл. Йәғәфәр бабайым ҡайҙарға ғына яҙып бөтөрмәне инде.

Ричард. Ул бит үҙебеҙҙең илдән генә эҙләне. Ә беҙ бөтә донъянан эҙләйек.

Айгөл. Ә нисек?

Ричард. Тотайыҡ та икебеҙ донъяның ике башынан эҙләп китәйек. Әҙәм бит ул, табылыр әле.

Айгөл. Донъяның башы, аҙағы булһа икән...

Ричард. Әйҙә, улайһа, Берләшкән Милләттәр Ойошмаһына яҙайыҡ. Беҙгә фәлән кешене табып бирегеҙ — зинһар өсөн, үтенеп һорайбыҙ, тиәйек.

Айгөл. Ҡайғыһы бар, ти, уның кешелә... Кеше уның өсөн сүп кенә...

Ричард. Эйе шул... Минеңсә, нык ҡына уйлашҡанда...

Айгөл *(ҡапыл)*. Туҡта, туҡта... Ҡағыҙ-ҡәләмең бармы?

Ричард *(сумкаһын аҡтара)*. Бар.

Айгөл. Минеңсә, туранан-тура кешелек донъяһының үҙенә мөрәжәғәт итергә кәрәк.

Ричард. Ә ҡалай?

Айгөл. Бына шулай: мин әйтеп торам, һин яҙ! «Ер йөҙөндә йәшәүсе бөтә кешеләргә мөрәжәғәт». «Мөрәжәғәт» тигәненең аҫтына ике тапҡыр һыҙ.

Ричард. Һыҙҙым.

Айгөл. Шуның аҫтына уртаға былай тип яҙ: «1955 йыл, июлдең туғыҙы, «Ватан» колхозының умарталығы». Быныһының аҫтына бер генә һыҙ.

Ричард. Һыҙҙым.

А й г ө л. «Бөтә ер йөҙөндә көн күреп ятыусы кешеләр! Мин Айгөл Идрисова булам, 1943 йылда минең әсәйем хәбәрһеҙ ғәйеп булды. Зөлхәбирә Идрисова. Тирә-яҡта бер матур ине, тиҙәр...»

Р и ч а р д. Юҡ, быныһы кәрәкмәҫ, йөҙ матурлығы менән маҡтаныу килешмәй ул.

А й г ө л. Оҡшамағас, һыҙ, улайһа. Әммә бынан һуң бүлдермә. Ары яҙ: «Хәҙер ул утыҙ биш йәштә. Сөнки мине тапҡанда ни бары ун туғыҙҙа ғына булған. Кешеләр! Һеҙ күршеләрегеҙҙе, күршеләрегеҙ үҙ күршеләрен, ул күршеләр йәнә ары күршеләрен белә. Шуға күрәлер бит инде яҡшы-яман күп хәбәрҙәр телдән-телгә күсеп, ә тигәнсе бөтә ер шарын урап сыға. Минең үтенесем — яҡшы хәбәр. Уны өйҙән-өйгә, ауылдан-ауылға, илдән-илгә таратығыҙ! «Айгөл әсәһен эҙләй!» — тип оран һалығыҙ. Төнгә ҡаршы берәй бала урманға инеп аҙашһа, беҙҙең барлыҡ ауыл халҡы күтәрелә лә, ҡулға ҡул тотоноп, бөтә урманды арҡырыға-буйға аралап сыға. Нығытып эҙләгәс, табыла теге бала. Был донъя — төнгө ҡара урман, әсәйем аҙашҡан кескәй бала булһа ла, уны табырға мөмкин. Мөмкин! Кешеләр! Һеҙ уны ҡулға ҡул тотоношоп эҙләгеҙ. Һеҙҙә бит биш миллиард ҡул бар. Биш миллиард!» О-һо-һо! *(Ричардҡа.)* Яҙып өлгөрәһеңме?

Р и ч а р д. Өлгөрәм, хатта һине уҙып китәм.

А й г ө л. Уҙмай ғына яҙ. *(Дауам итә.)* «Бөтә илдәрҙең радиолары һәм газеталары! Телдәрегеҙ, диндәрегеҙ, төҫтәрегеҙ, политик ҡараштарығыҙ ниндәй булыуға ҡарамаҫтан, һеҙгә мөрәжәғәт итәм. Һеҙҙә лә бит көлә, илай, ҡайғыра белә торған кешеләр эшләйҙәр. Кешеләр кешеләрҙе аңларға тейеш. Аңлағыҙ минең ҡайғымды! Кешелек донъяһына йүнәлтелгән минең ошо хатымды, газеталар, бер-берегеҙҙән күсереп баҫығыҙ, радиолар, бөтә биш материктең дә эфиренә таратығыҙ! Мине бәхетле итеүгә йүнәлтелгән был ҙур изге эшегеҙҙә һеҙгә уңыш теләйем».

Р и ч а р д. Был мөрәжәғәт буржуйҙарға ла йүнәлтеләме инде?

А й г ө л. Йүнәлтелә.

Р и ч а р д. Ә бүтәнсәрәк итеп... уларҙан башҡа ғына нитеп... булмаймы?

А й г ө л. Булмай шул. Бер ер шарында йәшәгәс, улар менән дә иҫәпләшергә тура килә.

Р и ч а р д. Уныһы шулайын шулай ҙа... Бөттөмө инде?

А й г ө л. Юҡ әле. Барыһын да алдан күрергә, алдан хәстәрләргә кәрәк. *(Дауам итә.)* «Бөтә донъяның тимер юл, һыу юлы, һауа юлы кампаниялары! Әгәр әсәйемдең ҡайтыр юлға аҡсаһы булмаһа, уны бушлай ултыртығыҙ. Бөтә расходын һуңынан үҙем түләрмен. Быға тулы гарантия бирәм!» *(Ричардҡа.)* Гарантия биреүен бирәм дә, әгәр көс етмәçлек ҡыйбатҡа төшһә...

Р и ч а р д. Төшә бирһен... Мин балыҡсылар бригаҙаһында эшләйем, һин — умарталыҡта. Тапҡан-табылған уртаҡ ҡаҙанға йыйылыр. Тырышыбыраҡ эшләһәк, беҙ һинең менән самолет һатып алырлыҡ аҡса йыя алырбыҙ.

А й г ө л. «Тулы гарантия бирәм» тигәндең аçтына үс тапҡыр һыҙып ҡуй.

Р и ч а р д. Һыҙҙым. Ә быны хәҙер ни эшләтәбеҙ?

А й г ө л. Нимәне?

Р и ч а р д. Кешелек донъяһына яҙған мөрәжәғәтте.

А й г ө л. Өйгә ҡайт та, ҡара менән яҙып, дүрт күсермә эшлә. Өсөһөн Өфөгә өс газетаға, береһен радиоға ебәрербеҙ. Тырышып яҙ, ҡара тамыҙма. Имзаһын үҙ ҡулым менән ҡуйырмын. Бар, һин төшә башла. Мин саҡ ҡына кешелек донъяһына ҡарап торайым.

Ричард ҡуҙғалып та өлгөрә алмай, ут һүнә. Пролог бөттө.

Беренсе картина

Бер йыл ваҡыт үткән. Шул уҡ тау башы. Көн кискәрәк ауышҡан. А й г ө л менән Р и ч а р д шул уҡ позала.

Р и ч а р д *(бик етди, тыныс).* Икенсе донъя һуғышы тамамланыуға ун бер йыл тулып уҙҙы, ә ер йөҙөндә һаман дә тәртип урынлашҡаны юҡ.

А й г ө л. Тағы бер йыл үтеп китте. Һинең менән беҙ әле булһа шул ҡая башында ултырабыҙ.

Р и ч а р д. Ултырабыҙ шул. Ә беҙгә осорға кәрәк.

А й г ө л. Осорға? Ҡайҙа осорға?

Р и ч а р д. Ҡайҙа булһа ла, хыт айға...

А й г ө л. Осоп китһәк, химиянан көҙгө һынауҙы һинең өсөн кем бирер?

Р и ч а р д. Яҙғы һынау, көҙгө һынау, ҡышҡы һынау... Һынау, һынау, һынау кешегә! Тәртип юҡ был ер йөҙөндә, һынау ғына бар. Ана, кешелек донъяһы ла оҙон бер йыл буйы беҙҙең сыҙамлыҡты һынай. Шул тәртипме?

А й г ө л. Оҙон бер йыл уҙып китте. Эҙләгән әсәйем дә табылманы, көткән мөхәббәт тә килмәне... *(Ричардҡа оҡшатып.)* Тәртип юҡ был ер йөҙөндә...

Р и ч а р д. Айгөл! Айгөл, тим... Миңә ҡара әле. *(Ричардтың күҙҙәрендә шундай һағыш.)* Туп-тура ҡара, йәме.

А й г ө л. Йә, ҡараным.

Р и ч а р д. Беләһеңме нимә, Айгөл... Бәлки, теге һин әйткән нәмә... Шул мөхәббәт тип әйткәнең, бәлки, ул эргәңдәлер, бәлки, ул миндер, Айгөл. Ихтимал, миндер...

А й г ө л *(Ричардтың алдына килеп теҙләнә, уның сәстәрен һыйпай).* Их, һин, Ричард Галин... Ричард Галин!.. Мөхәббәт бит ул иҫ киткес бейеклектәрҙе артылып, уйҙар ғына осоп иңләр алыҫ араларҙы аша үтеп, күҙ яуын алырлыҡ нурҙар сәсеп, ҡояш кеүек балҡып килергә тейеш... Был ғына ла түгел, Ричард Галин, мөхәббәт ул үҙенең ғазаптарына, әрнеүҙәренә йыуаныс, йөрәк яраларына дауа эҙләп килергә тейеш. Килергә лә: «Һиңә ғашиҡ булғандан бирле йөрәгем әрней. Ҡотҡар мине был күңел ғазаптарынан!» — тип минең алдыма теҙләнергә тейеш.

Р и ч а р д *(ҡапыл Айгөл алдына теҙләнә).* Ҡотҡар мине был күңел ғазаптарынан, ҡотҡар мине!

А й г ө л. Юҡ. Мөхәббәт былай булмай. Иң тәүҙә уның һыны төшкә керергә тейеш. Мин уны бер тапҡыр төшөмдә күрҙем дә инде. Ул әлегә тиклем мин күргән кешеләрҙең береһенә лә оҡшамаған. Үтә матур ҙа түгел, әммә шундай ғәйрәтле, һоҡланып туя алмаҫлыҡ мөләйем. *(Ричардҡа.)* Һин дә мөләйем, Ричард Галин, тик һин барыбер мөхәббәт түгел. Туғыҙ йыл бер партала ултырып, бергә һабаҡ уҡыған кеше мөхәббәт була алмай ул. Һин бит гел эргәмдәһең, ерҙә, түбәндәһең, минән тотам да ҡалмай эйәреп йөрөйһөң. Бейеклектәр, аралар, ғазаптар, яралар ҡайҙа? Береһе лә юҡ бит.

Р и ч а р д. Мин ғазапланам, Айгөл. Кәрәк икән, әгәр теләйһең икән, тағы ла нығыраҡ, тырышыбыраҡ ғазапланырмын.

А й г ө л. Һин тырышырһың да ул. Ә теге килер ҙә бер ҡарауҙа йәнемде ҡол итер. Йөрәгем, атылған ҡош төҫлө, ҡанаттарын йыйып, уның алдына килеп төшөр.

Ҡайҙалыр мылтыҡ атыла. Шул саҡ урман һуҡмағынан Ҡ ә ҙ е р-й ә н Я б а ғ а е в килеп сыға. Ул, атыу тауышынан тертләп, ситкә ташлана.

Я б а ғ а е в. Шул мылтыҡ атыуҙан ҡасан туҡтарҙар?

Ҡарттың ҡапыл килеп сығыуы, мылтыҡ атыу йәштәрҙе шулай уҡ шомландыра.

Р и ч а р д. Кем атты?

Я б а ғ а е в. Мин атманым. Мин үҙ ғүмеремдә мылтыҡ тотҡаным юҡ... Һаумыһығыҙ!

Р и ч а р д. Һуғышта ла мылтыҡһыҙ ғына һуғыштығыҙмы?

Я б а ғ а е в. Мин һуғышманым. Һаумыһығыҙ? Мин Ябағаев, Ҡәҙерйән Ябағаев.

Р и ч а р д. Мин — Ричард Галин. Ул Айгөл Идрисова.

Я б а ғ а е в. Әйе, бик һәйбәт. Әйттем буғай инде: мин Ябағаев.

Р и ч а р д. Әйттегеҙ.

А й г ө л *(үҙалдына)*. Һәр кешенең үҙенә хас исеме була. Әйтерһең дә, кеше исемде тапмай, исем үҙе кешене таба. Был бабайҙың исеме бүтән булыу мөмкин дә түгел: Ҡәҙерйән Я-ба-ғаев.

Я б а ғ а е в. Миңә өндәштегеҙме? Ғәфү итегеҙ, минең һеҙгә зыяным теймәҫ, минең бер кемгә лә зыяным теймәҫ. Мин бында аҙашып килеп сыҡтым, ахыры...

А й г ө л. Ҡайҙа бараһығыҙ һуң һеҙ, бабай?

Я б а ғ а е в. Мин эҙләйем. Инде күп йылдар эҙләйем.

А й г ө л *(ҡыҙғанып)*. Кемегеҙ юғалды? Кемде эҙләйһегеҙ? Һеҙ ҙә минең кеүек...

Я б а ғ а е в. Нимә эҙләй инем һуң әле мин? Ә... Хаталарыма ғәфү, йәнемә тынyслыҡ эҙләйем. Әжәлем тап булһа, уға ла ҡаршылығым юҡ...

А й г ө л. Әйе, бабай... *(Көрһөнөп.)* Һәр кем үҙенә кәрәкте эҙләй...

Р и ч а р д. Һуң, һеҙ эҙләгән нәмә — ғәфү менән тыныслыҡ ошо урмандамы ни? Әжәл тигәнең бында юҡ — уныһын яҡшы беләм.

Я б а ғ а е в. Ҡайһыһы табылһа ла — ярай. Ошонда тигәйнеләр... Был тирәлә Йәғәфәр Моратшин атлы умартасы булырға тейеш. Һеҙ миңә шул тарафҡа юл күрһәтә алмаҫһығыҙмы?

А й г ө л. Моратшин Йәғәфәрме? Ул бит минең әсәйем менән бер туған бабайым. Һеҙ уның кеме, йәшлек дуҫымы? Һалдатта бергә булдығыҙмы?

Я б а ғ а е в. Мин һалдатҡа алынманым, ҡаралдым, әммә алынманым, хеҙмәткә яраҡлы тапманылар... Был һуғышҡа барырға йәшем үткәйне... Йәғәфәр Моратшин менән мин бүтәнсә таныш. Башҡаса таныш...

А й г ө л *(ҡысҡыра)*. Бабайым! О-һо-һо!! Һин ҡайҙа?

Я б а ғ а е в. Һин ул тиклем үк һөрән һалма әле, ҡыҙым. Мин уның үтә зарығып көткән ҡунаҡтарынан түгелмен. Юлын өйрәт, үҙем яйлап барып табырмын.

А й г ө л. Бына ошо һуҡмаҡ менән туп-тура түбән төшәһең дә китәһең. Унда урман аҡланында бер йорт тора. Бабайым йә умарталыҡта, йә аҫта, һыу буйында, булыр.

Р и ч а р д. Әгәр йорт тирәһендә ике балалы айыу күрһәгеҙ, ҡурҡмағыҙ, ул беҙҙең Тыйнаҡ. Бәләкәстән ошонда үҫте. Үсекләмәгән кешегә теймәй.

Я б а ғ а е в. Хәҙер инде мин айыу үсекләр йәштән үткәнмен. Ғөмүмән, айыуҙы үсекләмәү хәйерле. Ярай, мин китәйем. *(Китә башлай.)*

Артта айыу үкергән тауыш ишетелә. Тағы ҡабатлана.

А й г ө л. Был Тыйнаҡ тауышы бит! Нимә булды икән?

Р и ч а р д. Геологтар килгән, тигәйнеләр, йә шулар ҡурҡытҡандыр.

А й г ө л. Айыу өркөтөп йөрөмәһәләр... Бар, Ричард Галин, әйт шуларға: үсекләмәһендәр Тыйнаҡты.

Р и ч а р д. Мин хәҙер...

Урман араһынан өҫтө-башы тетелеп бөткән, башы-күҙе ҡанға батҡан И л д а р Ғ а я н о в саҡ-саҡ атлап килеп сыға. Бөтәһе лә ғәжәпкә ҡала.

А й г ө л. Һеҙ ҡанға батып бөткәнһегеҙ... Һеҙ яралы... Һеҙгә ҡыйынмы?

Илдар өндәшмәй.

Һеҙҙе... Һеҙҙе... кем шулай ҡанға батырҙы?

Илдар. Айыу. Инә айыу...

Айгөл. Айыу?

Ричард. Айыу?

Саҡ-саҡ атлап урман ситенә Тыйнаҡ сыға.

Айгөл. Ошо айыумы?

Илдар. Шул.

Айгөл *(килеп, Тыйнаҡты ике ҡуллап дөмбәҫләй).* Ни эшләп шулай кешегә тейергә баҙнат иттең һин, Тыйнаҡ? Уның һиңә ни зыяны тейҙе? Ни зыяны? Йыртҡыс һин, Тыйнаҡ, йыртҡыс! Бына һиңә, бына һиңә! Бынан ары беҙҙең өй тирәһендә эҙең булмаһын. Мин һине йорттан ҡыуам, был урмандан, был тауҙан ҡыуам, ишетәһеңме, Тыйнаҡ?! *(Айыуҙы йоҙроҡлағанда, ҡулы ҡанға буяла).* Ҡан? Кем ҡаны был?

Илдар. Йыртҡысты хөкөм итмә, һылыуым... Тәүбашлап мин уға үҙем һөжүм иттем. Ике балаһы менән гәмһеҙ уйнап ултырған сағында артынан килеп аттым мин уға. Үлтерә алманым...

Айыу гөрһөлдәп ергә ауа.

Ричард. Һин үлтерҙең инде уны. Сөнки һин мылтыҡлы. Һин боҫоп ата беләһең.

Айгөл. Тыйнаҡ, Тыйнаҡ! *(Уның алдына теҙләнә.)* Тыйнаҡ, тим, йән киҫәккәйем, бөтә көсөңдө йыйып тырыш, үлмәҫкә тырыш. Һинең матур, йоп-йомшаҡ ике балаң бар. Үлмәҫкә тырыш, Тыйнаҡ! Үлмә, Тыйнаҡ! Үлде...

Ричард. Ҡайһы бер кешеләрҙән аҡыллыраҡ һәм мәрхәмәтлерәк ине был айыу. Мәрхәмәтлеләр гәмһеҙҙә, ышаныусан да булалар шул. Уларға тоҫҡап атыу еңелерәк. Гәмһеҙлегең, ышаныусанлығың харап итте һине, Тыйнаҡ.

Айгөл *(Илдар ҡаршыһына килә).* Ниңә аттың, ниңә үлтерҙең һин уны, егет? Былай булғас, кем һуң йыртҡыс? Ниңә үлтерҙең? Ни өсөн? Үлтерер өсөн генәме? Их, кеше...

Илдар *(сайҡала, ауа башлай).* Үлеп барам, үлеп барам... Ҡотҡар мине, һылыу, ҡотҡар! *(Айгөл алдына теҙләнә. Айгөл уны тотоп ҡала.)*

А й г ө л *(йөрәк ярғыс тауыш менән ҡысҡыра).* А-а! «Ҡотҡар!» — тип аяғыма йығылдың. Һинме икән ни был? Бабайым! Бабайым!! Бар, Ричард Галин, бабайымды табып кил.

Г а л и н китә. Айгөл Илдарҙың битен һөртә.

Мин бит һине был рәүештә килерһең тип көтмәгәйнем. Һин тырыш, һин һушыңды йыйырға тырыш. Һин кеше бит. Күҙҙәреңде ас, ас инде күҙҙәреңде!

И л д а р *(һаташа).* Был шишмәнең һыуын кем эсеп бөтөрҙө, ниңә уның һыуы юҡ?..

А й г ө л. Сыҙа, саҡ ҡына сыҙа.

И л д а р. Һыу... Кем ҡоротто был шишмәне?

Я б а ғ а е в. Бөтәһен дә үҙебеҙ ҡоротабыҙ. Ҡош-ҡорт күрһәк, атабыҙ, ағас күрһәк, ҡырҡабыҙ, сәскә күрһәк, өҙәбеҙ. Кәрәкме, кәрәкмәйме — атабыҙ, ҡырҡабыҙ, өҙәбеҙ. Тауҙар кейекһеҙ, йылғалар балыҡһыҙ, урмандар һайрар ҡошһоҙ ҡалыр, тип бошонмайбыҙ. Ҡорота бирәбеҙ. Сөнки беҙ, йәнәһе, тәбиғәттән мәрхәмәт көтмәйбеҙ, ә уның менән көрәшәбеҙ. Талайбыҙ уны. Ә үҙебеҙ ерҙе, етмәһә, әсәйебеҙ тигән булабыҙ. Әсәне шулай аяуһыҙ йәберләргә яраймы ни?

А й г ө л *(Илдарға ентекләп ҡарай).* Ә мин һине төшөмдә күрҙем. Тик һин төшөмдә нисектер икенсерәк, мөһабәтерәк инең. Төштә бөтә нәмәләр ҙә саманан ашыуыраҡ була шул. Кем һин? Кем булһаң да — барыбер түгелме ни? Иң мөһиме шул — һин мине үҙең эҙләп килгәнһең. Мин һинең яраларыңды бәйләрмен, дауалармын. Үҙем генә дауалармын... Һин хатта ыңғырашмайһың да, тимәк, һин батырһың, көслөһөң...

Я б а ғ а е в. Ерәүҙәргә енәйәт өсөн яза шунда уҡ килә. *(Илдарға күрһәтә.)* Ундайҙарға еңел, исмаһам.

А й г ө л. Бына күҙҙәреңде лә астың. Күҙҙәреңде тултырып-тултырып ҡара: быныһы беҙҙең күк, ә быныһы — мин, Айгөл. Һин мине күрәһеңме? Минең тауышымды ишетәһеңме һин?

И л д а р. Һыуы булмағас, ни эшләп сылтырай ул шишмә?

Я б а ғ а е в. Һаташа... Уға хәҙер һыу бирерҙәр, һыуһыны ҡаныр. Бер аҙҙан яралары ла уңалыр — ямауы өҫтөндә. Унан һуң яралар ҙа, айыу ҙа онотолор. Сөнки айыу балалары бер ергә лә барып башырмаясаҡтар...

Йәгәфәр менән Ричард инә. Йәгәфәр ингәс, Ябағаев ҡапыл аяғүрә баҫа, уға табан ынтыла ла туҡтап ҡала. Йәгәфәр уға текләп бер ҡарап ала ла башҡаса иғтибар итмәй.

Йәгәфәр. Ҡунаҡ йортҡа мылтыҡ атып түгел, сәләм биреп инһә, хәйерлерәк булыр ине лә бит.

Айгөл. Уның хәле бик ауыр, бабайым.

Йәгәфәр. Күрәм. Айыу бәхәсте ярты юлда туҡтатырға яратмай ул. Әйҙәгеҙ, өйгә күсерәйек. Булыш, Галин.

Илдарҙы Йәгәфәр алып килгән балаҫҡа һалалар.

Айгөл. Һаҡ тотоноғоҙ. Һаҡ тотон, бабайым! Ричард Галин! Һиңә әйтәм дә!

Йәгәфәр. Һуғышта мин бик күптәрҙе шулай, плащ-палаткаға һалып, теге донъянан был донъяға һөйрәп алып ҡайттым. Минең ҡулым еңел, ҡыҙым.

Айгөл *(айыу яғына әйләнеп)*. Аҡылһыҙ әҙәм балаһын кисер, мәрхүм Тыйнаҡ. Бәхил бул, ҡәҙерлем! Миндә хәҙер кеше ҡайғыһы. *(Китәләр.)*

Ябағаев. Шулай ул донъя. Тегеһен дауаларға алып киттеләр, быныһының *(айыуға ымлап)* һуңыраҡ тиреһен һыҙырып алып китерҙәр — һәр кемдең үҙ тәҡдире. Ә мине Йәгәфәр шәйләмәне лә. Әллә шәйләп тә күрмәмешкә һалыштымы? Үҙе бирешмәгән әле, бирешмәгән. Ағас аяғына ла ныҡ баҫып йөрөй. Яҡшы аттың тире сыҡҡанда, өтөк аттың йәне сығыр, ти, шул — үҙемде әйтәм... Үле айыу менән хушлаштылар, ә тере кешене иҫәпкә лә алманылар. Шулай тейештер, күрәһең... Минең ишеләр туйҙа ғына түгел, йыназала ла артыҡ булалар шул... Ярай, бер килеп тапҡас, кире китмәм инде — яйын көтөрмөн.

Китә. Ут һүнә.

Икенсе картина

Урман аҡланындағы өй алды. Был Йәгәфәрҙәр өйө. Ҙур имән төбөндә Илдарҙың түшәге. Илдар бейек итеп һалынған мендәргә һөйәлгән. Ул кескәй генә көҙгөгә ҡарай. Айгөл уның эргәһендә ергә теҙләнгән.

Илдар. Яралар уңала, ә йөйҙәр ҡала. *(Битен һыйпай)*. Йәмһеҙ, шөкәтһеҙ йөйҙәр барыбер ҡала...

Айгөл. Улай тимә, Илдар, улай тимә... Был йөйҙәрҙән дә матурыраҡ нәмә юҡ! Улар миңә шул тиклем, шул тиклем ҡәҙерлеләр! Улар урынындағы яраларҙы мин күҙ нурҙарым менән йыуҙым, тыным менән өрөп әрнеүҙәрен баҫтым. Яралары минеке ине, тимәк, йөйҙәре лә минеке. Бөтәһе лә, бөтәһе лә минеке — ғазаптарың да, шатлыҡтарың да — бөтәһе лә...

Илдар. Сылтыр-сылтыр-сылтыр... «Ҡайҙа, ҡасан шулай шишмә сылтырауын ишеттем һуң әле мин?» — тип анау көндәрҙә күпме баш ваттым. Бына нәмә икән ул: сылтыр... сылтыр... сылтыр... Һин һөйлә, ә мин күҙҙәремде йомоп тыңлап ятайым был илаһи моңдо.

Айгөл. Харап илаһиҙер инде. Бер туҡтауһыҙ лығырҙайым да лығырҙайым... Сөнки мин бәхетле. Ғүмеремдә лә... ғүмеремдә лә был тиклем бәхетле булғаным юҡ ине әле. Минең бабайым әйтә: «Бәхет күп һүҙле, ҡайғы аҙ һүҙле була», — ти. Мин бәхетле. Шуға күрә күп һөйләйем.

Илдар. Бәхет! Ундай ҙур һүҙҙе былай уҡ еңел әйтергә ярамай, Айгөл.

Айгөл. Мин үҙем дә ҙур, һүҙем дә ҙур! *(Һикереп тора.)* Сөнки мин я-ра-там!

Илдар. Кемде?

Айгөл. Ерҙе, һыуҙарҙы, ҡояшты, елде... Йәнә кешене... Егет кешене *(бышылдап)* яра-а-там... *(Үҙе күҙҙәрен сытырҙатып йома, иңбаштарын йыйырып, бәпбәләкәс кенә булып ҡала.)*

Илдар. Таңда тыуған аҡ күбәләк кеүек кенәһең бит әле һин, Айгөл. Нурҙан яратылған ҡанаттарың үтә күренеп тора. Көтөлмәгән һалҡынға йә ялҡынға тап булһаң, ни эшләрһең?

Айгөл. Ә һин шундай һалҡын, шикле һүҙҙәр һөйләмә, ялҡынлы һүҙҙәр һөйлә. Осҡондары осоп торған һүҙҙәр һөйлә һин!

Илдар. Мин һинең өсөн борсолам, Айгөл.

Айгөл. Минең өсөн борсолма. Миңә хәҙер ун ете йәш! Ишетәһеңме — ун ете! Зоянан ни бары бер йәшкә кесемен. Джульеттанан ике *(бармағын күрһәтә)* йәшкә оломон. Уларҙың береһе иле өсөн, икенсеһе мөхәббәте өсөн һәләкәткә барған. Мин дә шулар затынан, шулар енесенәнмен. Һин борсолма!.. Бынан алыҫ түгел Гөлзада ҡаяһы бар. Борон заманда Гөлзада исемле

ҡыҙҙы һөйгәненән айырырға теләгәндәр, ул айырылмаған, ана шул ҡаянан ташланған.

Илдар. Береһенән-береһе ҡурҡыныслыраҡ хәбәрҙәр һөйләп ташланың.

Айгөл. Ҡурҡыныс шул. Ә һин ҡурҡма. Айгөл тауы булһа булыр, Айгөл ҡаяһы бер ваҡытта ла булмаясаҡ. Сөнки һин бар. Ә мин һине яратам.

Шул саҡта ҡулына котелок тотоп, Ричард инә. Айгөлдөң һуңғы һүҙҙәрен ишеткәс, күҙҙәрен сытырҙатып йомоп сығып китә.

Илдар. Ни өсөн?

Айгөл *(көлә)*. Әллә! Ул турала уйлағаным юҡ. Башта, әле һин юҡ саҡта, һинең хаҡтағы өмөт-хыялдарымды яраттым. Унан әрнеүҙәреңде, яраларыңды, хәҙер үҙеңде, яралы батырым... Мин бит һине ун дүрт йәшемдән көтә башланым. Бына һин килдең... Үткән төндө һин йоҡлап киткәс, эргәңә теҙләнеп, оҙаҡ ҡарап торҙом. Аҡһыл йөҙөңә тоноҡ ай яҡтыһы төшкән. Был саҡ һин ер кешеһе түгел, ниндәйҙер күк батшаһының улы кеүек күрендең миңә. Бына йоҡоңдан уянырһың да кире үҙ батшалығыңа ҡайтып китерһең һымаҡ тойолдо. Йөрәгем жыу итеп китте. Әллә быларҙың бөтәһе лә — һин дә, кисәге ай ҙа, мин дә төш кенәме икән? Өнөндә кешегә был тиклем үк рәхәт булыу мөмкин түгел...

Илдар. Уян, Айгөл! Ҡыҙғанысҡа ҡаршы, мин — ер кешеһемен, етмәһә — тигеҙ ер кешеһемен. Ә һин — тау ҡыҙы, болоттар араһында үҫкән ҡыҙ. Түбәнгә төш!

Айгөл. Төшмәйем! Мин үҙем һине йондоҙҙар араһына алып осасаҡмын!

Илдар. Әгәр һин был тиклем үк матур, был тиклем үк йәш булмаһаң *(ҡапыл һикереп тора)*, әгәр мин был тиклем үк айыҡ булмаһам, әйтер инем: «Тауҙарҙа алтын эҙләнем, таба алманым, йонсоном. Әжәлдең ҡараңғы упҡынына ҡолап төштөм тигәндә, ҡояш ҡыҙының яҡты иленә килеп сыҡтым. Ҡояш ҡыҙы! Бөгөндән алып мин һинең ҡолоң, һинең хакимең!» — тиер инем.

Айгөл. Ҡабатла, ҡабатла шул һүҙҙәреңде! Һинең ҡолоң, һинең хакимең... Ҡабатла...

Илдар. Ҡабатлай алмайым.

Айгөл. Ни өсөн?

Илдар. Түбәндә, тигеҙ ерҙә, минең үҙ донъям бар.

А й г ө л. Булһа ни! Мин бит һинең донъяңа инмәйем. Һин минең донъяма килеп индең. Мин һине шатланып, ҡанатланып ҡабул иттем. Минең донъямда йылымы, яҡтымы һуң һиңә?

И л д а р. Эйе... Әммә минең хаҡым юҡ...

А й г ө л. Бар, хаҡың бар һинең. Мөхәббәттең хаҡы ҙур, хоҡуғы сикләнмәгән уның.

И л д а р. Мин һиңә әйтергә тейешмен, мин күптән әйтергә тейеш инем... Тегендә, түбәндә, бынан алыҫта, ҡалала... Мин яңғыҙ түгелмен, Айгөл.

А й г ө л. Мин беләм. Һинең йәрәшкән кәләшең бар унда. Бәлки, ҡатыныңдыр ҙа...

И л д а р. Ҡайҙан беләһең?

А й г ө л. Һин һауыға башлағас, мин күл буйындағы һеҙҙең лагерегеҙгә барҙым. Шунда иптәштәреңдән адрес алып, мин уға һинең турала хат яҙҙым. Исеме уның Миләүшә!

И л д а р *(борсолоп)*. Эйе, Миләүшә. Миләүшә! Нисек инде ул? Ни өсөн яҙҙың?

А й г ө л. Һинең өсөн, һиңә яҡшы булһын өсөн! Үҙем өсөн... Уның өсөн...

И л д а р. Ә ул килһә?

А й г ө л. Килһен! Мин уға килергә ҡуштым.

И л д а р. Ә һин һуң?..

А й г ө л. Минме? Мин һине яратам! Башҡаларҙа эшем юҡ минең. Тағы бер көнмө, бер аҙнамы, бер йылмы, йә булмаһа, бөтөн бер ғүмерме — уныһы барыбер. Күпме ярата алһам, шул саҡлы яратасаҡмын. Ғүмер баҡый ҡол булғансы, бер көн батша булыу үҙе ни тора!

И л д а р. Ә мин?

А й г ө л. Һинме? Нимә һин?

И л д а р *(һүҙҙе икенсегә бора)*. Мин китеп барһам...

А й г ө л. Мин уныһын да беләм. Беҙ айырылышасаҡбыҙ. Бәлки, мәңгегә айырылышырбыҙ. Уныһы мине ҡурҡытмай. Кешеләрҙе үлем дә айыра...

И л д а р. Ә нимә ҡурҡыта?

А й г ө л. Һис нәмә ҡурҡытмай, һис нәмә! Һине күреү бәхетен юғалтһам, һине уйлау, һине һағыныу бәхетен табырмын. Ана ҡояш нindәй алыҫ, ләкин ул минеке! Анау тау түбәләренә үрелеп кенә буй етерлек түгел, ләкин улар барыбер минеке! Һин дә шулай минеке буласаҡһың.

Илдар Айгөлгә һоҡланып, ғәжәпләнеп, онотолоп ҡарап тора. Ричард инеп, имән артына боҫа.

Илдар. Болоттарға баҫып һөйләйһең һин был һүҙҙәреңде, иҫ киткес гүзәл, иҫ киткес саф Айгөл! Төш бында. Ерҙәге мөхәббәт ундай булмай.

Айгөл. Ҡайһылай була ул?

Илдар *(умырзая сәскәһенә үрелгән һымаҡ, Айгөлгә һаҡ ҡына ҡулдарын һуҙа).* Кил бында, Айгөл.

Айгөл *(яҡыная, үҙе ҡалтырана).* Киләм.

Илдар. Йом күҙҙәреңде.

Айгөл. Йомам.

Илдар Айгөлдө һаҡ ҡына ҡосаҡлап үбә.

Илдар. Ас күҙҙәреңде.

Айгөл. Асам.

Илдар тағы, тағы үбә. Ричард күҙҙәрен йомоп ситкә борола.

Айгөл. Ой! Һин мине үптең! Ике тапҡыр, хатта өс тапҡыр үптең!.. Тимәк, һин дә... Һин дә мине яратаһың! Тимәк, был тағы ла яҡшыраҡ. *(Илдар хайран ҡалып, һоҡланып ҡарап тора.)* Хатта, хатта илағым килә. Тик иламайым ғына. Һуңынан бөтәһе, бөтәһе өсөн дә бер юлы илармын әле.

Имән артынан Ричард котелогын һуҙа.

Ричард. Мә, килтерҙем.

Айгөл *(һиҫкәнеп).* Нимә килтерҙең? Ниңә килтерҙең?

Ричард. Яралыңа балыҡ һорағайның да...

Айгөл. Эйе, эйе. Рәхмәт, Ричард Галин. Һин ысын дуҫ. *(Котелокты Илдарға илтә.)* Ҡара әле, Илдар, балыҡтары нисек бәргеләнә.

Ричард. Яралың өсөн түгел, һинең өсөн килтерҙем мин уларҙы. Уныһын айырып әйтәм.

Илдар. Минең исемем бар, Ричард Галин.

Ричард. Исемеңде бик әйткем килеп тормай әле. Миңә лә исемем менән өндәшмә: йә «йомошсо», йә «балыҡсы» тиң. Шунан квит булырбыҙ.

Айгөл. Улай уҫал ҡыланыу килешмәй һиңә, Ричард Галин. Һин бит хужа кеше.

Ричард. Хужа, хужа... Кемдең хужа икәнен беләбеҙ: «ас күҙеңде», «йом күҙеңде»...

Айгөл. Ричард Галин! Оят түгелме һиңә?

Р и ч а р д. Оят. Ярай. Ваше приказание выполнено! *(Честь бирә, китә башлай.)*

А й г ө л. Ә еләк?

Р и ч а р д. Йыйманым. Билем ҡатты, эйелеп булмай.

А й г ө л. Һин тырышып ҡара.

Р и ч а р д. Бәлки, бүтән берәй эш, эрерәк эш — ирҙәр эше ҡушырһың...

А й г ө л. Ваҡлашаһың, Ричард Галин! Етмәһә, үҙең королдәр исемен йөрөтәһең.

Р и ч а р д. Король исеме йөрөткән әҙәмгә ҡыуаҡ араһында имгәкләп еләк сүпләп йөрөү килешәме һуң? Килешмәй. Һис кенә лә килешмәй! Шул яралар, яралар, яралар тип, минең бөтә ғорурлығымды, тауыҡ йөнөн йолҡҡан кеүек, семтеп йолҡоп бөтөрҙөң инде. Әйтерһең дә, яраһыҙ кеше — кеше түгел.

А й г ө л. Ярай улайһа, шулай ғорур көйө ҡал.

Р и ч а р д. Ҡалып булһа икән дә ул... Булмай шул. *(Китә.)*

И л д а р. Егет көнләшә. Уның кеүек саҡта мин күрше ҡатынын иренән көнләп йөрөнөм. Нисәлә ул?

А й г ө л. Минең йәштәшем ул.

И л д а р. О-һо. Тимәк, танауына еҫ керә башлаған.

А й г ө л *(тертләп китә)*. Минең дуҫым хаҡында ундай мыҫҡыллау һүҙҙәре әйтмә, Илдар. Йәме. Башҡа бер ваҡытта ла...

И л д а р *(баш ҡаға)*. Ярар.

Й ә ғ ә ф ә р инә. Ул бер ҡулына сыбыртҡы, икенсеһенә мылтыҡ тотҡан.

А й г ө л. Әллә бабайым ауға йыйына инде?

Й ә ғ ә ф ә р. Югереп ҡуян ҡыуырға самалайым... Ҡыҙым, былай гел эргәһенән китмәй, ауырыуҙың мәҙәһын алмайһыңмы һин?

А й г ө л. Әллә инде.

И л д а р. Мин һауығам бит инде, Йәғәфәр ағай.

Й ә ғ ә ф ә р. Ярай, ғүмерең бөтмәгән икән, егет. Йәҙрәң айыуҙың бауырына теймәгән булһа, был саҡта бүтән түшәктә ятыр инең.

А й г ө л. Ниндәй түшәктә, бабайым?

Й ә ғ ә ф ә р. Мәңге йоҡлата торғанында. Тыйнаҡ эргәһендә.

А й г ө л. Абау! *(Бабаһына һыйына.)* Ниндәй аяныс булыр ине...

И л д а р. Бөтәһе лә уҙҙы инде, Йәғәфәр ағай. Йөҙөгөҙ асыҡ, ҡулығыҙ еңел булды. Рәхмәт!

Й ә ғ ә ф ә р. Йөҙҙөң ни уның төрлө сағы булғандыр, ана, хатта ҡояш та болот артында тороп ҡала.

И л д а р. Был өйҙә, был төбәктә мин болот күрмәнем.

Й ә ғ ә ф ә р. Яҡшылыҡтың ҡәҙерен белеүең өсөн рәхмәт, ҡустым. Ҡабул итер булһаң, бер кәңәшем бар.

И л д а р. Рәхмәттәр уҡып ҡабул итәсәкмен.

Й ә ғ ә ф ә р. Бынан ары ҡара урманға ингәндә лә, мылтыҡ шартлатып инмә, сәләм биреп ин. Сәләмеңде урман алмай торһа, ҡабатла...

И л д а р. Был һабаҡтар, Йәғәфәр ағай, ғүмергә етерлек булды инде.

Й ә ғ ә ф ә р. Мә, был һинең мылтыҡтыр. Айыу менән алышҡан ерендә ята ине.

И л д а р *(ала)*. Минеке. Рәхмәт.

Й ә ғ ә ф ә р. Йәнә, егет, шуны әйтер инем: осраған бер кейеккә *(һиҙелер-һиҙелмәҫ кенә Айгөл яғына ишара яһай)* мылтыҡ тоҫҡама.

И л д а р. Эйе, эйе, аңлайым...

Й ә ғ ә ф ә р. Мин бер-ике көнгә китәм, ҡыҙым. Өйҙә уҙғынсы барлығын онотма. Йылы һүҙең булмаһа ла, йылы ашың алдында торһон.

А й г ө л. Ун көн беҙҙә йәшәй, кем икәнен һаман белгән юҡ. Кем һуң ул, бабайым?

Й ә ғ ә ф ә р. Хәҙер кемдер, белмәйем.

А й г ө л. Ә элек кем ине?

Й ә ғ ә ф ә р. Элекме? Иң элекме?

А й г ө л. Иң элек?

Й ә ғ ә ф ә р. Иң элек хатта дуҫтар инек.

А й г ө л. Унан һуң?

Й ә ғ ә ф ә р. Унан һуң бик күп нәмәләр булды!.. Ярай, ҡыҙым, былар хаҡында аҙаҡтан, башҡа ваҡытта. *(Атына.)* Тпру! Күгәүен сыҙатмай атты. *(Китә башлай.)*

Югерә-атлай Ҡ ә ҙ е р й ә н инә.

Я б а ғ а е в. Ғәфү итегеҙ мине, кисерегеҙ, әңгәмәгеҙҙе бүлдерҙем буғай. Мин үҙем өсөн түгел, ана, Ричард өсөн... Мин Ҡара ҡая аҫтында еләк тиреп йөрөй

инем. Бына ошо елэкте. *(Туçтағын өçтәлгә ҡуя.)* Ричард ҡая башында баçып тора ине. Башында тип, иң башында ла түгел. Урта бер ерендә. Баҡһам, теге: «Һаумыһығыҙ, буласаҡ яраларым!» — тине лә үҙенүҙе ырғытты. Ни ғәжәп был — һуңғы ваҡытта егетелән быяла урынына ҡыйрала башланы.

Бөтәһе лә шаҡ ҡатып тора.

Айгөл. Ричард Галин! Ни эшләнең һин, иçәр егет? *(Сығып югерә.)* Ричард Галин!

Йәғәфәр. Тереме һуң?

Ябағаев. Ғәфү итегеҙ, мин эргәһенә барманым.

Йәғәфәр. Яуаплылыҡтан ҡурҡтыңмы?

Ябағаев. Әллә инде. Бәлки, шулайҙыр ҙа...

Китәләр.

Илдар. Бына бер ахмаҡ малай! Ха-ха-ха. Туҡта! Ни эшләп ахмаҡ булһын, ти, әле ул? Бәлки, ул, ысынлап та, арыçлан йөрәкле батыр егеттер. Ә мин уны кәмһетеп көлгән булам... Минең бит ҡыҙҙар өсөн, мөхәббәт өсөн ҡаянан ташланыу түгел, хатта кәртә аша ла һикереп сыҡҡаным булманы. Етмәһә, унан көлмәксе итәм... Был бөтөнләй башҡа донъя. Ваҡ ығы-зығыларҙан, шик-шомдарҙан азат, иркен, саф донъя. Айгөл иле. Айгөл донъяһы был. Мин ят, мин сит кеше был илдә. Бәлә-ҡаза килтермәй генә китеп барырға ине. Мин бер ҡасан да бөтөнләй онотолоп хискә бирелә алмай инем. Ә бая онотолдом. Бер минутмы, биш минутмы — белмәйем, күпмегәлер онотолоп торҙом. Тимәк, миңә бынан китергә ваҡыт.

Ричардты ҡултыҡлап алып инәләр. Ул имгәнгән, яраланған.

Йәғәфәр. Сыбыҡлап туймаçлыҡ юләр малай. Был умарталыҡта һинән башҡа аҡһаҡ-туҡһаҡ, ғәрипғөрәбә бөткәйне, ти, ана.

Айгөл. Әрләмә уны, бабайым. Уға бит былай ҙа ауыр, былай ҙа бик ауыр. Ҡайһы ерең ауырта, Ричард? Тиле йөрәкле Ричард Галин!

Ричард. Ҡулым, һул ҡулым! Йәнә бынау аяғым!

Йәғәфәр. Доктор аяғыңды ҡырҡып ташлаһа, бик һикергеләй алмаçһың әле. Бына минең эше...

Ричард. Мин докторға бармайым!

Ябағаев. Ғәфү итегеҙ, докторға бармай ярамаҫ. Яраларығыҙ ҡаты һеҙҙең.

Ричард. Мин докторға бармайым. Айгөл дауалаһын мине!

Айгөл. Нимә эшләтәбеҙ, бабайым?

Йәғәфәр. Уның ҡулы һынған. Хәҙер үк больницаға алып китергә кәрәк. Хәҙер үк!

Ричард. Мин больницаға бармайым! Ниңә ул берәүҙәргә больницаға бармай ҙа ярай, икенселәргә ярамай? Ниңә ярамай икенселәргә?

Айгөл *(алдына теҙләнеп).* Ҡәҙерлем минең Ричард Галин! Күрәһең, шулай кәрәктер, шулай кәрәктер, күрәһең...

Илдар *(Ричард ҡаршыһына килә).* Бая һин сығып киткәндә, мыҫҡыллап, артыңдан көлөп ҡалғайным. Кисер мине, Ричард Галин! Һин тәүәккәл егет, ысын егет! Ғәфү ит.

Ричард *(уҫал).* Һеҙҙең затлы кешеләргә генә хасҡылығығыҙ мине хайран ҡалдыра. Мин баш эйәм. Барығыҙ, мамыҡ түшәгегеҙгә ятығыҙ. Өҙләгәп китерһегеҙ юғиһә.

Айгөл. Улай ярһыма, ярһымаҫҡа тырыш, Ричард Галин! Уның бер ғәйебе лә юҡ бит.

Ричард. Ярһып ни файҙа? Һалдыр сумканы.

Айгөл. Һалдырҙым.

Ричард. Мин ҡайтҡансы йыйып ҡуй. Унда минең яралы йөрәгем һалынған. Ситтәр ҡағылмаһын! *(Илдарға ымлай.)*

Йәғәфәр. Бар, Айгөл, атты ҡапҡа төбөнә килтер.

Айгөл. Хәҙер! *(Сығып йүгерә.)*

Йәғәфәр менән Ҡәҙерйән Ричардты ике яҡтан ҡултыҡлап ала.

Йәғәфәр. Әйҙә, һалдатҡа барғансы төҙәлер әле.

Ябағаев. Ғәфү итегеҙ, туйға саҡлы, тиҙәр түгелме һуң?

Йәғәфәр. Туй тағы бындай алабарманға... Төҙәлеп кенә ҡайт әле, мин һине аҡылға ултыртырмын!.. *(Китәләр.)*

Илдар мылтығын алып, әйләндергеләп ҡарап тора. Аласыҡ бағанаһындағы ҡаҙауға элеп ҡуя. Имәнгә һөйәлеп, уйға ҡала. Айгөл инә. Барған көйө сумканы аса, ҙур дәфтәр сығара. Илдарға иғтибар бирмәй.

А й г ө л *(уҡый).* «Айгөл дәфтәре. Шиғырҙар. Бөтәһе лә Айгөлгә арнала». *(Тағы аҡтара.)* «Айгөлдө төшөмдә күрҙем», «Айгөлдөң йылмайыуы», «Айгөлдөң тауышы», «Айгөл бойоҡҡанда». *(Аҡтара.)* «Айгөл... Айгөл... Айгөл...» «Айгөлдө һағынғанда», «Айгөлдө көнләшкәндә». Көнләшкәндә... Көнләшкәндә... Көнләшкәндә...

Тотош ҡара болот япты
　　ай-көнөмдө —
Ете яттар сихырланы
　　Айгөлөмдө.
Шунан бирле юғалттым мин
　　йәшәү йәмен,
Көн-төн әрней эсемдәге
　　бахыр йәнем.
Бер ҡараңғы шәүлә булып
　　ҡалыр тәнем.
Айгөл! Һинһеҙ һүнер инде
　　бахыр йәнем.

Бахыр йәнем... бахыр йәнем... *(Көлә башлай ҙа ҡапыл туҡтай.)* Ниңә көләм әле мин? Уның ни көлкөһө бар? Бәлки, иларға кәрәктер... Йәлләп иларға. Юҡ, һоҡланып иларға... Уның сыҙамлылығына, тоғролоғона һоҡланып... *(Дәфтәрҙе кире сумкаға һала, сумканы башта һөйөп-һыйпап ҡуя ла унан күкрәгенә ҡыҫа.)* Бойоҡ һынлы рыцарь Ричард Галин — алабарман Дон-Кихот, мөләйем, һөйкөмлө, сәйер Хужа Насретдин... *(Ҡапыл Илдарҙы саҡырып ҡысҡыра.)* Һөйөклөм! *(Яуап юҡ.)*

Ут һүнә.

Өсөнсө картина

Аҙнаға яҡын ваҡыт үткән. Шул уҡ имән төбөндәге ҡалҡыулыҡта А й г ө л менән И л д а р ултыра. Айгөл Илдарға берәмләп еләк ашата.

А й г ө л. Ауыҙыңды ас, күҙеңде йом.

И л д а р. Астым, йомдом. *(Айгөл еләк ырғыта, Илдар, эткә оҡшатып, уны эләктереп ала.)*

Айгөл. Хәҙер инде күҙеңде йом, ауыҙыңды ас.

Илдар. Йомдом, астым. *(Айгөл еләк ырғыта.)*

Айгөл. Ҡалай ирмәк... *(Көлә.)* Ас күҙеңде, йом күҙеңде — хас та ҡурсаҡ уйыны... *(Еләк ырғыта.)* Туҡта, туҡта! Ниңә харамлашаһың? Күҙеңде йомманың даһа!

Илдар. Ауыҙым күрмәй бит.

Айгөл. Күрә, күрә! Һуҡыр Фәррәх әйткән: «Күҙ күрмәһә лә, ауыҙ күрә...» — тигән. Ул белеп әйткән инде.

Был күренештең аҙағында Ябағаев Йөҙөм менән Миләүшәне алып инә. Йөҙөмдөң ҡулында сумаҙан, Миләүшәнең беләгендә плащ.

Ябағаев. Рәхим итегеҙ, тиер инем, хужа түгелмен, ғәфү итегеҙ, тиер инем, килешмәҫ. Әйҙәгеҙ уҙығыҙ. *(Йөҙөмгә.)*

Йөҙөм. Кем хужа бында?

Ябағаев. Мин түгел. Мин хатта ҡунаҡ та түгел. Мин уҙғынсы ғына.

Йөҙөм. Беҙ бөтәбеҙ ҙә уҙғынсылар. Ҡулыбыҙҙан сумаҙан төшмәй. *(Сумаҙанды Ябағаевҡа бирә, теге сумаҙанды алғас, сөйләгәп китә.)*

Ябағаев. Ғәфү итегеҙ. Башта мин үҙемде танытырға тейешмен. Мин Ябағаев, Ҡәҙерйән Ябағаев.

Йөҙөм. Ни эшләптер, һеҙҙең турала бығаса ишетергә тура килмәне. Мин Йөҙөм, Гөлйөҙөм Хатмурзина. Был минең ҡыҙым Миләүшә.

Ябағаев. Ҡыҙғанысҡа ҡаршы, мин дә һеҙҙең турала тәүбашлап ишетәм. Бынан ары таныш булырбыҙ.

Миләүшә *(тирә-яҡҡа, өҫкә — тауҙарға һоҡланып ҡарап тора)*. Ниндәй гүзәл урын! Тауҙар күктәргә тоташҡан! Әллә ожмахтың бер мөйөшө ошомо икән, әсәй? Бында бик бәхетле кешеләр йәшәйҙер инде.

Ябағаев. Дөрөҫ, ҡыҙым. Бында бәхетле кешеләр йәшәй. Ана улар! *(Илдар менән Айгөлгә күрһәтә.)*

Тегеләр һаман үҙ уйындары менән мауыҡҡандар. Миләүшә, Йөҙөм, Ҡәҙерйән уларға ҡарап тора. Миләүшәнең беләгендәге плащы шыуып төшә.

Айгөл. Ас ауыҙыңды.

Илдар. Астым. *(Айгөл еләк ырғытҡас, еләкте эләктереп ала.)* Йом күҙеңде.

Айгөл. Йомдом.

Илдар Айгөлдө үбергә үрелгәндә генә ҡапҡа төбөндәгеләрҙе күреп ҡала ла ауыҙын асҡан көйө, ике ҡулы менән ергә таянып, ҡатып ҡала.

(Күҙен аса.) Беҙҙең мәрхүм Аҡтырнаҡ һымаҡ һағайҙың. Хатта ҡолаҡтарың да тырпайып китте... *(Көлә, ҡапыл артына әйләнә. Һикереп тороп, килеүселәргә ҡаршы барырға итә, туҡтап ҡала.)*

Илдар. Миләүшә? Йөҙөм ханым?

Миләүшә. Көтмәгәйнеңме? Ваҡытһыҙыраҡ йөрөйбөҙмө? Идиллияғыҙҙы боҙһаҡ, ғәфү итегеҙ... Зинһар өсөн...

Илдар. Эйе, көттөк... Көттөк... Бик ваҡытлы...

Миләүшә. Кем саҡырып хат яҙҙы миңә? *(Айгөлгә.)* Һинме?

Айгөл. Эйе, мин. Рәхим итегеҙ.

Миләүшә. Ғишыҡ уйынығыҙҙы күрһәтергә саҡырҙыңмы? Килеп, күреп китһен, тинеңме? Бына килдем. Йә, ни әйтерһең?

Айгөл. Бер ни ҙә әйтмәйем. Хуш килдегеҙ. Өйгә уҙығыҙ. Хәҙер бабайым ҡайтыр.

Йөҙөм. Ҡара әле, ҡара. Теле ниндәйерәк татлы. Оялыу түгел, уңайһыҙлана ла белмәй. Аб-ба!

Ябағаев. Ярай, мин китәйем, булмаһа...

Йөҙөм. Китмә-ә-ә! Шаһит булырһың...

Ябағаев. Мин шаһитлеккә ярамайым. Минең прискам юҡ. *(Сумаҙанды дөп иттереп ергә ҡуя ла баҫҡан ерендә ҡала.)*

Миләүшә *(Айгөлгә)*. Ниңә саҡырҙың? Бына мин егетеңдең — буласаҡ кейәүеңдең башын әйләндерҙем, тип әйтергә саҡырҙыңмы?

Айгөл. «Ғишыҡ уйыны», «баш әйләндереү» — нимә һөйләйһегеҙ һеҙ? Нимә һөйләй ул, Илдар? *(Илдарға шундай өмөт менән ҡарай, Илдар вайымһыҙ.)*

Миләүшә. Башыңды этлеккә һалма. Хәйләгә бик йәшләй өйрәнгәнһең икән. Ай-һай, күҙҙәре — фәрештә күҙҙәре, ҡылығы — иблес ҡылығы. Юҡ, башымдан көлөргә мин берәүгә лә рөхсәт итмәм — фәрештәгә лә, иблескә лә!

Я б а ғ а е в *(киҫкен).* Ханым, тиәйемме, туташ, тиәйемме...

М и л ә ү ш ә. Тимә! Миңә адвокат кәрәкмәй. Мин үҙем атаҡлы адвокат Хатмурзиндең берҙән-бер ҡыҙымын!

Я б а ғ а е в. Улай икән.

Й ө ҙ ө м. Шулай шул. Танышмы инде хәҙер? *(Лып итеп сумаҙанға ултыра.)*

Я б а ғ а е в. Юҡ, таныш түгел.

М и л ә ү ш ә *(Айгөлгә).* Ниңә мине саҡырҙың? Кейәүеңде тартып алдым, тип әйтергә саҡырҙыңмы? Кейәү кәрәк булдымы? *(Айгөлгә табан атлай, Айгөл сигенә.)* Башта ҡоторған айыуыңдан талаттың да һуңынан ҡулға төшөрҙөңмө? Бахыр! Бисара! Бында ни, айыуҙар араһында, ир табыуы ҡыйындыр шул!..

А й г ө л. Илдар! Ниңә яҡламайһың мине? Яҡлап ниңә бер һүҙ ҙә әйтмәйһең? *(Илдар өндәшмәй.)* Ниңә өндәшмәйһең, Илдар?

Й ө ҙ ө м *(Миләүшәгә).* Әҙәм балаһына саманан тыш ҡаты әйтергә тырышма, ҡыҙым.

М и л ә ү ш ә. Әсәй! Һин ҡыҫылма. Бәләкәй саҡта хатта ҡурсағымды уйнап торорға кешегә бирҙермәй инең бит. Ә хәҙер була яҙырға торған кейәүемде үҙ ҡулым менән тотоп бүтәнгә бирәйемме? Юҡ инде. Пардон!

А й г ө л. Миләүшә апай! Миңә кейәү кәрәкмәй. Минең әле ун етем дә тулмаған. Һеҙ хаталанаһығыҙ. Һеҙ бөтөнләй, бөтөнләй хаталанаһығыҙ!

М и л ә ү ш ә. Бик беләбеҙ — «ас күҙеңде», «йом күҙеңде». *(Ситкә.)* Шул күҙ йома-йома 27-гә еттем дә инде. *(Айгөлгә.)* Мин хаталаныр йәштән үткәнмен. Бына һин ул, исмаһам, хаталанаһың, ҡыҙыҡай!

А й г ө л. Бәлки, хаталанамдыр. Минең йөрәгем, минең хыялдарым хаталаналыр. Ниңә уның өсөн шул тиклем йәберләйһегеҙ мине?.. Йөрәгем өҙөлөп төшөп селпәрәмә килә бит инде!.. Ниңә араламайһың? Ниңә өндәшмәйһең, Илдар?

М и л ә ү ш ә *(Илдарға килә).* Ниңә өндәшмәйһең? Ниңә яҡламайһың? Яҡла! Аҡла! Ә үҙең нимә тип аҡланырһың икән, ике кәләш кейәүе?

И л д а р. Мин бит былай ғына, уйнап ҡына, эс бошҡандан ғына...

А й г ө л *(үрһәләнеп).* Уйнап ҡына? Эс бошҡандан ғына? Нимә уйнап ҡына? Нимә?

Й ө ҙ ө м *(Миләүшәгә).* Йә, ҡуй, ҡыҙым, нервыларыңды боҙма. Үпкән-ҡосҡан елгә осҡан, ти... Бәлки, үпмәгәндер ҙә әле...

А й г ө л. Аһ, һеҙ, инәле-ҡыҙлы икегеҙ ҙә ниндәй әҙәпһеҙһегеҙ! Ниндәй яман, ҡаты бәғерлеһегеҙ!

М и л ә ү ш ә. Бына әҙәпкә һинән өйрәнергә килдек тә инде...

А й г ө л. Етер! Туҡтағыҙ. Зинһар, туҡтағыҙ! Һеҙ өсәү. *(Илдарға ҡараш ташлап ала.)* Мин бер үҙем. Ҡалдырығыҙ мине, зинһар өсөн!

Я б а ғ а е в *(ҡапыл йәштәрсә еңел алға ынтылып, аласыҡҡа һөйәлгән таяҡты ала).* Ханымдар! Ханымдар!! Һеҙ был өйгә бысраҡ аяҡтарығыҙ менән килеп индегеҙ. Һеҙ бында, аяҡтарығыҙҙы йыуып, ялан тәпәй керергә тейеш инегеҙ. Һалығыҙ ҡаталарығыҙҙы! Ҡаталарығыҙҙы һалығыҙ!

Й ө ҙ ө м. Бына тағы бер псих!

Я б а ғ а е в *(һелтәнеп).* Псих шул! Псих! Псих! Кемгә әйтәм? Сисегеҙ ҡаталарығыҙҙы!

М и л ә ү ш ә. Ниндәй шайтан ояһы был? Киҙәнмә минә, ташла таяғыңды, ҡарт үләт!

Й ө ҙ ө м. Ни хаҡың бар беҙгә күҫәк күтәрергә? Уҙғынсы, прискаһыҙ берәҙәк, зимагор! Мин һинең башыңды төрмәлә серетермен, һөргөнгә һөрҙөрөрмөн!

Я б а ғ а е в *(таяғын йәнә һелтәй).* Һөрҙөрөрһөң! Ә хәҙергә хөкөм минең ҡулда. Нимә әйттем мин һеҙгә? Әйткәнде эшләгеҙ. *(Тегеләрҙе бер мөйөшкә ҡыҫырыҡлай.)*

Й ө ҙ ө м. Ташла таяғыңды, ҡоторған! Эй, кем бар унда? Үлтерәләр, талайҙар! Разбуй! Илдар! Нимә тораташ кеүек ҡаттың?

Я б а ғ а е в. Иманығыҙҙы уҡытмаҫ борон, һалығыҙ ҡаталарығыҙҙы! Һалығыҙ! *(Тегеләр туфлиҙәрен һала.)* Бына шулай. Хәҙер ҡаталарығыҙҙы ҡулдарығыҙға тотоп, аяҡ остарығыҙға ғына баҫып, шылығыҙ бынан. Нимә ойоноғоҙ? Шылығыҙ, тим бит! Ҡаты баҫмағыҙ. Ана шулай... *(Илдарға.)* Ә һин?

И л д а р. Нимә мин?

Я б а ғ а е в. Марш бынан! Марш, тим бит! Һатлыҡ йән! Мөртәт. Предатель. Өндәшмәй генә әҙәм һатыусы! Әҙең булмаһын! *(Киҙәнә. Илдар, тайшанып, аҡһай-*

туҡһай ҡапҡаға бара. Ҡәҙерйән тегегә таяҡ тоттора.) Мә, таян! Тиҙерәк күҙемдән юғалырһың. Әй-әй! Бына мөлкәттәрегеҙ тороп ҡалған! Әй! Әй! *(Сумаҙанды еңел генә күтәреп ала, ерҙәге плащты эләктереп югереп сыға.)*

Оҙаҡ пауза.

Айгөл. Был тәҫлә айырылышырбыҙ тип һис кенәлә уйламағайным. Ул, ана, тегендәге бейек тауҙарға менеп китер, мин бында ҡул болғап ҡалыр кеүек инем, ә ул соҡорға төшөп китте. Нимә булып алды һуң әле? Ниңә, ни өсөн мине шулай тапап, иҙеп киттеләр? Ни өсөн? *(Ике ҡулын алға һуҙып, имәнгә, өҫтәлгә, бағанаға мөрәжәғәт итә.)* Әйтерһең, битемә услап-услап бысраҡ бәреп китте... *(Битен һыйпай.)* Әрнеү ҙә, яра ла ҡалдырманы, ҡара тап ҡына ҡалдырҙы бына бында. *(Күкрәген күрһәтә.)* Ниңә былай булып сыҡты икән? Берәй ваҡыт, бәлки, бөтәһен дә, бөтәһен дә аңлармын әле...

Ябағаев инә.

Ябағаев. Һуңғы егерме йылда әҙәм рәтле бер эш эшләнем. Еренә еткереп эшләнем... *(Ҡулдарын һелтәп.)* Кө-ө-өш! Анау төйләгән уралды бит бынау тирәлә. Көш, кө-ө-ш! *(Китә.)*

Айгөл. Ҡалай тып-тыныс, буп-буш булып ҡалды. Мөхәббәттең килеп китеүе шул булды, күрәһең инде. *(Аҡрын ғына сыға.)*

Сит кеше инә.

Сит кеше. И сабыйым! Хаталанаһың, ләкин хаталарың да изге һинең. Мөхәббәт китмәне. Ул ҡаныңда, йәнеңдә ҡалды, үҙенең ысын хужаһын көтә. Ә теге, килеп киткән әҙәм, мөхәббәтең түгел ине. Һин бары ирҙәр вайымһыҙлығы, ирҙәр ҡурҡаҡлығы менән генә осраштың. Һабаҡ булһын. Уларҙың күбеһе мөхәббәт ағасын ҡарарға, үҫтерергә, һаҡларға атлығып бармай, бары емешен генә өҙөргә ярата. Мөхәббәттең яуаплылығынан, хатта мәшәҡәтенән ҡурҡалар улар. Был тәңгәлдә ҡатын-ҡыҙҙарҙың өстән икеһе тәүәккәл булһа, ирҙәрҙең шул саҡлыһы уҡ — ҡурҡаҡ. Быны мин — ирҙәр сифатындағы сит кеше әйтәм. Белеп әйтәм. Ана, баяғы яралы ҡурҡаҡ та беҙҙең тоҡомдан — йәш бул-

һа ла... Эс бошҡандан мылтыҡ шартлата. Беҙ күмәкбеҙ, туҡтауһыҙ үрсеп торабыҙ. Беҙ синыфтарҙан өҫтөн социаль көскә эйәбеҙ. Яҡшылыҡты хуплайбыҙ, яманлыҡты ғәйепкә алабыҙ. Беҙ бөтә донъяла был ҡатмарлы тормоштоң барлыҡ баҫҡыстарында баҫып торабыҙ. Хатта Генеральный Ассамблея залында ла теләгәнсә ултыра алабыҙ: йә хуплап ҡул сабабыҙ, йә боларып аяҡ тыпырҙатабыҙ. Әммә донъя ағышына тығылмайбыҙ, ул үҙенең хәсрәттәрен, борсоуҙарын, ҡурҡыныстарын, мәшәҡәттәрен, өмөттәрен йөкмәп аға бирә... Күберәк һөйләп ташланым шикелле. Эйе, беҙ һөйләргә яратабыҙ шул. Айгөл менән булған бәләкәс кенә күңелһеҙлек айҡанлы был тиклем үк асылыу, бәлки, кәрәкмәгәндер ҙә. Хәйер, башҡа нимә эшләй алам һуң мин — сит кеше?.. *(Китә.)*

Югереп килгән еренән кәртә аша ғына һикереп, Ричард Галин инә. Ул гипстағы һул ҡулын аҫып алған.

Ричард. Айгөл! Йәғәфәр ағай! Айгөл!

Тауышҡа Ябағаев инә.

Ябағаев. Нимә булды?

Ричард. Юҡ, һеҙ түгел, ағай. Айгөл! Айгөл кәрәк!

Айгөл югереп инә.

Айгөл. Ричард Галин?! Ип-иҫән! *(Күңелһеҙ йылмая.)* Иҫәрлегең бөттөмө инде?

Ричард. Бөтмәне.

Айгөл. Ә минең бөттө. Бөттө шикелле...

Ричард. Бөгөн иртән больницанан һыҙҙым, эйе, тиң.

Айгөл. Эйе.

Ричард. Анау Туҡран юлына сыҡҡас та бер машина ҡыуып етте, эйе, тиң.

Айгөл. Эйе, эйе...

Ричард. Рәхим итегеҙ, тип мине ултыртып алдылар. Юл һораштылар. Ташморонға килеп еткәс, ике ҡатын осраны. Бынау ҡоп-ҡоро көндө туфлиҙәрен һалып, ҡулдарына тотҡандар. Ирмәкме? Бер аҙ үткәс, таяҡ таянған йәнә бер әҙәм осраны. Унығын таныным. Ниңә һуң мин быларҙы һиңә һөйләйем әле?

Айгөл. Һөйләгең килгәнгәлер.

Р и ч а р д. Юҡ, уның өсөн түгел. Мин ваҡытты һуҙҙым. Мин бит һине әҙерләп торорға алдан югерҙем... Юғиһә йөрәгең ярылыуы ихтимал.

А й г ө л *(ҡапыл һиҙенеп)*. Әсәйем ҡайттымы? Әсәйемме?

Р и ч а р д *(иңбаштарын йыйыра)*. Әйтмәҫ борон нисек беләһең уны?

А й г ө л. Күңелем һиҙә ине. Әсәйем! Ҡайҙа ул минең әсәйем?

Р и ч а р д. Ана тегендә. *(Тегеләргә ҡул болғап һыҙғыра.)* Әй-һәй. Бөтәһе лә — во!

А й г ө л. Быныһы ла йәнә төш кенәме? Хыял ғынамы?

Р и ч а р д. Өн! Өндөң дә өнө!

А й г ө л. Әсәкәйем, ҡәҙерлем! Йөрәгем сыға бит инде! *(Башта ҡапҡа яғына югерә, шунан кире югереп, имән артына ҡаса.)* Әсәкәйем! Һин ниндәйһең икән? Нисек ҡаршыңа барып баҫайым? Ниңә был тиклем ҡалтыранам мин? Ул бит үҙ әсәйем, үҙемдең әсәйем. *(Тағы ҡапҡа яғына югерә, кире сигенеп, имән артына йәшеренә.)* Юҡ, көсөм етмәй. Ҡурҡам. Ҡурҡам!

Ябағаев менән Ричард З ө л х ә б и р ә менән П и к к и о н ы ҡаршылайҙар. Пиккио ҙур-ҙур сумаҙандар тотҡан. Ҡапҡанан ингәс, Зөлхәбирә баҫа ла ҡатып ҡала.

Я б а ғ а е в. Рәхим итегеҙ, ханым! *(Пиккиоға.)* Рәхим итегеҙ, иптәш...

П и к к и о. Яҡшы, яҡшы, иптәш Пиккио, Карло Пиккио. Итальяно, Милано. Һеҙ синьор Йәғәфәр Моратшин?

Я б а ғ а е в. Юҡ, түгел. Киреһенсә, Ҡәҙерйән Ябағаев.

З ө л х ә б и р ә. Минең ҡыҙым ҡайҙа? Айгөләм ҡайҙа?

А й г ө л *(имән артынан)*. Мин бында! Бында мин! Имән артында. *(Атылып килеп, әсәһенең ҡосағына ташланды(м) тигәндә, туҡтап ҡала. Күрешергә ҡулдарын һуҙа.)* Иҫәнме?

З ө л х ә б и р ә. Ҡыҙым, балам, бәләкәсем... Был һинме? Һин! Һин! *(Ике ҡулын алға һуҙа.)* Үҙ һөйәгем, үҙ ҡаным, үҙ йәнем! *(Ҡосаҡланым тигәндә, сайҡалып китә. Пиккио тотоп ҡала. Һушын йыя.)* Был көндәрҙе

күрергә лә насип булған икән! Балам — бауыр ярам! *(Үкереп илап ебәрә, ҡосаҡлашалар.)*

Айгөл *(әсәһенең башын, яулыҡтарын һыйпай.)* Һин хас та карточкаңдағы кеүекһең...

Зөлхәбирә. Балам, күҙ нурым... Ниңә миңә әсәйем тип өндәшмәйһең?

Айгөл. Өндәшермен, көнөнә мең тапҡыр өндәшермен. Әлегә, нисектер, әйтеп булмай. Һин юҡ саҡта мин гел генә: «Әсәйем әле ни эшләй икән?» — тип уйлай торғайным. Әсәйем! Әсәкәйем! Һин табылдың! Табылдың! Әйттем бит, донъя ҡара урман түгел, тип... Әйттем бит! Ричард Галин! Кил, минең әсәйем менән күреш!

Ричард. Беҙ күрештек инде.

Айгөл. Тағы күреш. Ул минең дуҫым, әсәй. Теге хатты беҙ уның менән икәү яҙғайныҡ. Йыл тулғанда, хәбәр тәки барып еткән икән. Ҡалай оҙаҡ барған!

Зөлхәбирә. Хат, тиһеңме?

Айгөл. Һиңә атап яҙылмағайны ул. Кешелек донъяһына атап яҙылғайны.

Зөлхәбирә *(аңлап ала).* Эйе, ҡыҙым, хаттар оҙаҡ йөрөй шул, хаттар бик оҙаҡ йөрөй. Йыш ҡына бөтөнләй барып етмәй... Бәләкәсем! Мин киткәндә, кескәй бармаҡтарыңды тырпайтып, тәҙрә аша мине саҡырып ҡалғайның. *(Ҡыҙының ҡулын усына ала.)* Ошо бармаҡтарыңды тырпайтып... Ун өс йыл буйы шул бармаҡтар мине саҡырып торҙо. Нисек аҡылдан яҙманым икән мин?

Пиккио. Синьора Зөлхәбирә, тынысланырға тырыш.

Зөлхәбирә. Эйе, эйе. Миңә тынысланырға кәрәк. Мин тынысланам... *(Күҙҙәрен һөртә.)* Юғиһә баламдың йөҙөн күрә алмайым, күҙҙәремде йәштәр ҡаплай.

Айгөл *(ҡапыл һиҫкәнеп).* Бабайым! Бабаҡайым! *(Артҡа югерә.)* Һин ҡайҙа? Әсәйем ҡайтты! Урман! Тауҙар! Ишетәһегеҙме — әсәйем ҡайтты-ы! *(Кире югереп килә. Ричардҡа.)* Мөрәжәғәтте һин яҙғайның, ҡулың еңел булды. Рәхмәт һиңә, Ричард Галин! *(Ябагаевҡа.)* Һеҙгә лә рәхмәт! *(Пиккиоға килә.)* Һеҙгә лә... *(Әйтеп бөтөрмәй кире китә. Кәртәгә эленгән айыу тиреһен күрә.)*

Артта, тау яғында, Й ә ғ ә ф ә р ҙ е ң т а у ы ш ы ишетелә: «Оһо-һо! Мин киләм!» Бер аҙҙан югерә-һикерә үҙе лә килеп сыға.

Й ә ғ ә ф ә р. Зөлхәбирә! Бәләкәсебеҙ! Оя төбө! Иҫән! Бөтөнләй иҫән! Сәп-сәләмәт, бөп-бөтән! *(Зөлхәбирә эргәһенә етәрәк абынып йығыла.)* Ну, ошо ағасты! Имгәк! *(Ағас аяғын ергә бәрә. Ҡәҙерйән менән Пиккио уға торорға булыша.)*

З ө л х ә б и р ә. Ағайым! Ҡәҙерлем! Берҙән-берем! Бына һине лә күрҙем. *(Яңағын Йәғәфәрҙең яңағына ҡуя.)* Һин һаман да шундай уҡ сәнскелеһең, үҙең йомшаҡһың, йылыһың, шул уҡ ағайымһың.

Й ә ғ ә ф ә р. Үҙем шул. *(Көлә.)* Бына аяҡ ҡына яңы.

З ө л х ә б и р ә. Аяғың да шул.

Й ә ғ ә ф ә р. Хәйер, мин уны фронттан һин киткәнсе үк алып ҡайтҡайным шул. Туҙмай улай... Өҙөлөп ҡалған аяғымды әллә ниҙә бер иҫкә төшөрһәм, һине уйламай ҡалған көнөм, сәғәтем булманы — ун өс йыл буйы... Күңелебеҙҙә һине юғалтманыҡ та, үлтермәнек тә. *(Һеңлеһен һөйә. Тауышы ҡалтырай. Йәш быуа.)* Беҙ өмөт өҙмәнек, көттөк, өмөтөбөҙ еңде. Һин юғалмаҫҡа тейеш инең. Юғалманың. Юғалып табылдың...

П и к к и о. Берәү юғалды, икәү табылды. *(Үҙенә күрһәтә.)* Мин самалайым, һеҙ синьор Йәғәфәр Моратшиндер, тип самалайым.

Й ә ғ ә ф ә р *(көлөп)*. Синьор түгелен түгел дә, эйе, Йәғәфәр Моратшин.

П и к к и о. Мин Пиккио. Иптәш-товарищ Карло Пиккио, Итальяно, Милано, коммерсант. Рәхим итегеҙ — визитная карточкам...

З ө л х ә б и р ә. Карточкаңды ҡуйып тор, Карло. Ағайым! Ҡыҙым! Был — Карло Пиккио, минең ирем. Яҡшы кеше. Беҙҙе нисек ҡабул итеү һеҙҙең ихтыярығыҙҙа. Беҙ Италиянан, Миландан, килдек. Күпкә түгел, бик аҙға ғына килдек...

А й г ө л. Нисек инде ул аҙға ғына? Нисек инде ул күпкә түгел? Әсәйем! Нисек инде?

З ө л х ә б и р ә. Быныһы яҙмыш, ҡыҙым, уны үҙгәртеү беҙҙең көстән килмәй.

Й ә ғ ә ф ә р. Ҡуйып тороғоҙ. Бөгөнгә күрешеү шатлығына ҡара шәүлә төшөрмәйек. Йәшәп күрәйек. Хәсрәттең әсе туҫтағынан эсергә ваҡыты еткәс тә өлгө-

рөрбөҙ. Уныһы ҡасмаç, ашыҡмайыҡ. Әйҙәгеҙ, өйгә рәхим итегеҙ. Айгөл, ас ишекте ҡунаҡтарға.

Айгөл югереп барып ишек аса. Инәләр. Ябағаев башҡа яҡҡа китә. Ричард яңғыҙ ҡала.

Р и ч а р д. Эштәр шулайыраҡ икән. *(Алмаш-тилмәш сумаҙандарға төртөп күрһәтә, әрнеүле тауыш менән ҡабатлай.)* Итальяно, Милано, коммерсант... Милано, Итальяно... Коммерсант...

Ут һүнә.

Дүртенсе картина

Элекке картиналағы урын. Аяҙ, матур иртә. Ағастар араһынан әле аҡһыл шыйыҡ томан да китеп бөтмәгән, томан аша үтеп, ҡояш нурҙары япраҡ араһында уйнай. Өй болдоронда К а р л о П и к к и о, ситтәрәк түмәр өҫтөндә Й ә ғ ә ф ә р ултыра. Пикклоның ҡулында боронғо уҡ-йәйә, тоçҡап маташа. Йәғәфәр еп ишә.

П и к к и о. Беҙҙең Альпта ла тауҙар араһында йәйге иртәләр тап шундай була. Томан, ҡояш... Һуғыш осоронда мин унда тирмән тоттом, Миланоға күсеп килгәнсе.

Й ә ғ ә ф ә р. Кисә әле, партизан булдым, фашистәргә ҡаршы һуғыштым, тигәйнегеҙ, бөгөн тирмәнсе булып сыҡтығыҙ.

П и к к и о. Кисә ни ҡыҙмаса баштан, бәлки, шаштырыбыраҡ ебәргәнмендер. Әммә мин дошманға ҡаршы көрәштем. Ҡорал тотоп түгел, ана шул тирмәнем менән көрәштем. Партизандарға он, икмәк, ярма ташыным мин. Бик арзан хаҡҡа... бөтөнләй бушлай тиерлек. Интендант мин! Шулай тип атанылар ҙа мине: Карло Пиккио — интендант. *(Ултырған еренән ҡалҡынып ҡуя.)*

Й ә ғ ә ф ә р. Һуғышта интендант та кәрәк.

П и к к и о. О синьор! Алғы сафтағыларҙың ике ҡулына бер ҡорал. *(Уғын тоçҡай.)* Тотто атты, китте барҙы.

Й ә ғ ә ф ә р. Ҡайҙа китте? Теге донъяғамы?

П и к к и о. Ниңә теге донъяға булһын, алға. Ә һин тоҡтарыңды тейәп өлгөр улар артынан.

Й ә ғ ә ф ә р *(ирония менән).* Ҡыйын инде, синьор, ҡыйын...

П и к к и о. Ҡыйын булды, синьор, әммә беҙ һуҡранманыҡ, бирешмәнек *(тағы ҡалҡынып ҡуя).* Сыҙам булдыҡ. *(Ҡапыл кәртәгә эленгән айыу тиреһен күреп ҡала.)* Айыу тиреһе?! Ҡалай ҙур! Нихаҡ тора ул?

Й ә ғ ә ф ә р. Оҡшаймы әллә?

П и к к и о. О синьор, бик оҡшай. Айыу тиреһен мин үлеп яратам.

Й ә ғ ә ф ә р. Оҡшаһа, алығыҙ.

П и к к и о. Былай ғына, бушлай ғынамы?

Й ә ғ ә ф ә р. Мин һеҙгә бүләк итәм уны.

П и к к и о. Һеҙ бына быны ла *(уҡ-йәйәһен күрһәтә)* бүләк иттегеҙ. Миңә оҡшаған өсөн Айгөл үҙе ҡайыған һөлгөнө бүләк итте... Уңайһыҙыраҡ та...

Й ә ғ ә ф ә р. Кире уйламаҫ борон алып ҡалығыҙ, оҡшай, тинегеҙ бит.

П и к к и о. Юҡ, юҡ, кире уйламағыҙ! Әйткән һүҙ — атҡан уҡ. *(Бушлай ғына йәйәһен тарта.)* Алам. Рәхмәт һеҙгә. Тирене минеке тип иҫәпләнек.

Й ә ғ ә ф ә р. Мин атты барып тышаулап ҡайтайым. Себенләп, алыҫ китеүе бар.

П и к к и о. Минең ярҙам кәрәкмәйме? Кәрәкһә, мин шатланып...

Й ә ғ ә ф ә р. Кәрәкмәй, рәхмәт. *(Китә.)*

Пиккио айыу тиреһен алып, ябынып ҡарай. Бөтөнләй күмелеп ҡала.

П и к к и о. Юҡ, килештереп булмаҫ, буйым бәләкәй. Минән айыу сыҡмаясаҡ, бәләкәсерәк бүре сыҡһа сығыр. Мин был тирене иҙәнгә йәйеп, өҫтөнә баҫып йөрөйәсәкмен. Айыу тиреһенә баҫып йөрөү өсөн үҙеңә айыу үлтереү шарт түгел бит әле... Бында бер ҡатлы, яҡшы күңелле, йомарт кешеләр йәшәй. Миңә мөмкин хәтле нәфсемде тыйырға тырышырға кәрәк. Юҡһа оҡшаған нәмә күп булыр Карло Пиккиоға. *(Тирене кире элеп ҡуя.)*

Р и ч а р д инә. Ҡулында ҙур ғына биҙрә.

П и к к и о. О йәш синьор! Кисәге юлдаш. Сәләм, сәләм!

Р и ч а р д. Үҙегеҙгә лә, синьор әфәнде.

П и к к и о. Әфәнде түгел, иптәш синьор. Әйҙә, һеҙҙең менән яҡыныраҡ танышып алайыҡ.

Р и ч а р д. Мин һеҙҙе беләм: Итальяно, Милано, коммерсант синьор Карло Пиккио.

П и к к и о. Дөрөҫ. Дөп-дөрөҫ. Бына һеҙгә визитная карточкам. Миланоға килһәгеҙ *(бирә),* рәхим итегеҙ — туп-тура үҙемә. Ә һеҙ?

Р и ч а р д. Мин Ричард Галин.

П и к к и о. Ричард? Тимәк, һеҙ инглиз — Шотландия, Ирландия, Лондон? Ричард король: беренсе, икенсе, өсөнсө...

Р и ч а р д. Башҡортостанский, Уральский, Күсәрбайский. Король түгел, балыҡсы.

П и к к и о. Балыҡсы? Был да бик яҡшы. Бөтә Ричардтар ҙа король булырға тимәгән.

Р и ч а р д. Синьор әфәнде.

П и к к и о *(төҙәтә).* Синьор иптәш.

Р и ч а р д. Синьор иптәш, һеҙ миңә визитная карточкағыҙҙы бирҙегеҙ. Ә минең үҙ янымда ундай карточкам юҡ, әгәр бындай фотокарточкамды ғына бирһәм, ғәйеп итмәҫһегеҙме?

П и к к и о. О синьор! Рәхим итеп бирһәгеҙ, рәхмәт әйтеп ҡабул итермен. Сувенир, иҫтәлек! Башҡортостанский, Күсәрбайский!

Р и ч а р д *(үҙалдына).* Беҙ кемдән кәм ул саҡлы... Бер генә минут сабыр итегеҙ. *(Түш кеҫәһенән ҡәләм алып яҙа.)* Бына адресемде лә яҙҙым.

П и к к и о. Һеҙҙең менән шулай яҡын танышыуыма шатмын, синьор, дуҫтар булырбыҙ. *(Ричардтың ҡулындағы балыҡты күреп ҡала.)* Тере балыҡ! Исеме нисек?

Р и ч ә р д. Табан.

П и к к и о. Табан? Кем табаны? Нимә табаны?

Р и ч з р д. Күл табаны. Мүклекүлдеке.

П и к к и о. Нихаҡ тора?

Р и ч а р д. Нимә нихаҡ?

П и к к и о. Ошо балыҡ. Ошо беҙҙәләге балыҡ.

Р и ч а р д. Һеҙгә оҡшаймы әллә?

П и к к и о. Оҡшай... Юҡ, оҡшамай, оҡшамай... оҡшауын оҡшай ҙа. Нихаҡ?

Р и ч а р д. Оҡшаһа, алығыҙ, мин һеҙҙе һыйлайым.

П и к к и о. Юҡ. юҡ, һыйламағыҙ! Мин үҙ нәфсемә баш була алам. Миңә оҡшаған нәмә күп булыр, улай нәфсеңә сик ҡуймаһаң.

Р и ч а р д. Мин һеҙҙе яҡын танышыу хөрмәтенә һыйларға теләйем.

П и к к и о. Яҡын танышыу шәрәфенә генә тимәһәм шул... Тик быныһы һуңғыһы булыр. Бүләк, күстәнәс алыуҙан ары яғына нәфсемде тыясаҡмын. Быныһы өсөн рәхмәт, синьор Ричард Гал... Галин! Синьора Зөлхәбирә! Синьора, бына алтын балыҡ тоттом! *(Бер ҡулына биҙрә, икенсеһенә йәйәһен тотоп, һикергеләп, өйгә инеп китә.)*

Р и ч а р д. Һынар өсөн генә әйткәйнем, тап өҫтөнә баҫтым. *(Гипстағы ҡулын ҡосаҡлап, түмәргә барып ултыра, уйға бата.)* Яҡын дуҫ булырбыҙ, тиме... Ҡаршыһына баҫып, тиң итеп һөйләшеп, әллә был буржуй алдында ваҡланыбыраҡ ташланылды инде? Самаһыҙ сиселеп тә киттем буғай. Өҫтәүенә, артына адрестәр яҙып, фотокарточка бирҙем. Уяулыҡ, уяулыҡ ҡайҙа булды? Итальяно, Милано тигәс тә, иҫ китте... Яйын табып, карточканы кире алырға кәрәк. Уның эсендә нимә барын ҡайҙан беләһең? Ҡайтыр ҙа үҙенең Миланоһына, Советкә ҡаршы яла яғып, газетала мәҡәлә сығарыр. Етмәһә, аҫтына сабаталай итеп минең һүрәтте баҫтырып ҡуйыр. Йәнә: «Газетала яҙылғандарҙың бөтәһе лә ошо кеше ауыҙынан сыҡҡан һүҙ», — тип өҫтәп тә ҡуйһа?.. Их һин, Башҡортостанский, Уральский, Күсәрбайский Ричард Галин — асыҡ ауыҙ, йомоҡ күҙ! Бөгөн үк, хәҙер үк карточканы кире алырға кәрәк. Карточкаһыҙ ул бер нәмә лә эшләй алмай, ҡулынан килмәй уның... *(Өйгә инеп китә.)*

З ә л и ф ә, Б а н а т, Г ө л с и р ә, М и ң л е к ә й инә. Байрамса милли кейемдәләр. Быны улар алдан кәңәшләшеп шулай эшләгән булырға тейеш.

З ә л и ф ә. Буржуй күрәбеҙ тип, әллә түбәнһенәбеҙ инде, әхирәттәр.

М и ң л е к ә й. Ғүмергә күрмәгән буржуй бынауында эргәңә килеп сыҡһын да, шуға ҡарап та ҡалма, имеш. Уның ни ғәйебе бар?

Б а н а т. Күрәйек әле, беҙҙең ирҙәребеҙ кемгә ҡаршы һуғышып ғәзиз баштарын һалды икән.

Г ө л с и р ә *(илай яҙып)*. Иҫкә төшөрмә инде, Банат...

З ә л и ф ә. Ярай. Ултырышайыҡ, килгәс, күрмәй китмәбеҙ. *(Ултырышалар, байтаҡ һүҙһеҙ торалар.)*

М и ң л е к ә й. Буржуйҙар бисәләренә «йәнем-бәгерем» тип әйтәме икән?

Г ө л с и р ә. Уйлар уй, һөйләр һүҙ тапты тағы бынау Миңлекәй.

М и ң л е к ә й. Фазылйән мине ана анау Ҡара ҡая аҫтында «йәнем-бәғерем» тип ҡосаҡлап үпкәйне. Иҫкә генә төшһә лә, рәхәт булып китә. Уйламайым тиһәң дә, уйларһың шул...

З ә л и ф ә (*ҡарана*). Тыңлап тормаһындар тағы. Оят, биллаһи!

М и ң л е к ә й. Уның ни ояты бар? Мин уйлағанымды ҡысҡырып һөйләйем, һеҙ шым ғына, йәшереп кенә уйлайһығыҙ. Айырма бары шунда ғына.

Б а н а т. Ни етте һөйләшергә урыны был түгел.

М и ң л е к ә й. Уныһы дөрөҫ... Һуғыш сығыр йылды Ҡәҙерғол туғайында бесән йыйғанда, Фазылйән менән ҡунып ҡалдыҡ. Төн буйы ямғыр яуҙы...

З ә л и ф ә. Быныһын ҡайтыр юлда һөйләрһең, Миңлекәй.

М и ң л е к ә й (*шарҡылдап көлә*). Оялмай тағы... Үлтерһәгеҙ ҙә, һөйләмәйәсәкмен.

Б а н а т. Был господаларҙың сыҡҡанын шулай көтөп ултырырбыҙмы һаман?

М и ң л е к ә й. Әйҙәгеҙ, шарҡылдап көләбеҙ. Ишетерҙәр ҙә сығырҙар.

Г ө л с и р ә. Кисә Хәлимә ҡарсыҡ машинала уҙып барғандарын күреп ҡалған. Буржуйының мыйығы сысҡан ҡойроғо кеүек неп-нескә генә, ти.

М и ң л е к ә й. Бынау Гөлсирә үҙе гонаһһыҙ йән булып ҡылана, үҙе туп-тура мыйыҡҡа барып йәбеште.

Б а н а т. Миңлекәй, тим, етер һиңә!

М и ң л е к ә й. Бөттө, бөттө, Банатҡайым.

З ә л и ф ә. Үҙем ултырам, үҙемдең йөрәгем леп-леп тибә. Зөлхәбирә тураһында уйлайым.

Г ө л с и р ә. Мин дә...

Б а н а т. Сер бирмәҫкә! Һүҙ бер булһын!

П и к к и о менән Р и ч а р д өйҙән сыға, Ричард үҙ фотоһын кире түш кеҫәһенә һала.

П и к к и о. Тимәк, джентльмен һүҙе — һин миңә бүтән карточкаңды бирәһең...

Р и ч а р д (*ситкә, һуҙып*). Ҡарт инәңә сәләм әйт!

П и к к и о *(ҡатындарҙы күреп ала)*. О синьоралар! *(Ҡарап тора.)* Ниндәй ҡупшы кейемдәр! Ниндәй биҙәктәр! Һаумыһығыҙ?

Р и ч а р д. Улар синьоралар түгел, беҙҙең ауыл ҡатындары...

П и к к и о. Таныш булайыҡ — Карло Пиккио. Бына рәхим итегеҙ — визитная карточкам. Быныһы һеҙгә, быныһы һеҙгә, быныһы һеҙгә, быныһы һеҙгә. Италияға — Миланоға килһәгеҙ, туп-тура үҙебеҙгә рәхим итегеҙ. Хуш килдегеҙ!

Ҡатындар, аптырашып, бер-береһенә ҡараша.

М и ң л е к ә й. Карточка, ти, һүрәте алдында ла, артында ла юҡ. Бына бер мәрәкә.

Г ө л с и р ә. Яҙыуы латинсә инде әллә?

П и к к и о. Латино, эйе, латино.

Б а н а т *(күңеле ҡайтып)*. Фу! Ошо ла булдымы буржуй. Сиңерткә шикелле һикергеләп тора. Ваҡыт уҙҙырып, итек туҙҙырып килеп йөрөүебеҙ.

Р и ч а р д. Шул үҙе инде.

М и ң л е к ә й. Булмаҫ, газетала сыҡҡан һүрәттәргә яҡын да килмәгән.

З ә л и ф ә. Һуғыштан һуң, бәлки, улар ҙа шулай арыҡланып ҡалғандарҙыр.

Р и ч а р д. Буржуйҙың төрлөһө була... Ҡарама үҙенә, ҡара күҙенә.

Г ө л с и р ә. Бынау яҙыуҙы нимә эшләтергә икән?

Р и ч а р д. Был уның адресе. Италияға барһағыҙ, эҙләп табырға... Хат яҙырға ла була...

М и ң л е к ә й. Ысынлап та, барып сыҡһаң, күҙе шар булыр ине, әйкәйем.

Б а н а т *(Пиккио эргәһенә килә)*. Мин тиҙ арала ғына Италияға бармаҫҡа булдым. Мәгеҙ адресегеҙҙе. *(Бирә.)*

З ә л и ф ә. Мин дә... *(Бирә.)*

Г ө л с и р ә. Мин дә... *(Бирә.)*

М и ң л е к ә й. Барһам, яҙыуһыҙ ҙа эҙләп табырмын. Телгә харап үткермен мин. *(Бирә.)*

П и к к и о. Нимәлер аңлашылманы, ахыры, синьоралар. Ғәфү итегеҙ. Мин ихлас күңелдән.

Б а н а т. Бөтәһе лә аңлашылып тора. Беҙ ҙә ихлас күңелдән.

Ричард һиҙҙермәй генә тау яғына китә, моғайын, ул Зөлхәбирә артынан баралыр.

Миңлекәй. Өҙөп кенә әйтегеҙ әле: һеҙ, ысынлап та, буржуймы?

Пиккио. Ҡайһылайыраҡ итеп әйтергә һуң? Нисегерәк әйтһәм дөрөҫ булыр икән?

Банат. Туп-тура итеп.

Пиккио. Бер яҡтан ҡарағанда, буржуй, бәләкәс буржуй, господин буржуй түгел, иптәш-товарищ буржуй, икенсе яҡтан — партизан...

Банат. Иптәш-тауариш бүре тәүҙә кемде ашарға икәнде үҙе белер әле, тип әйтте ти...

Пиккио. Нимә ти ул?

Зәлифә. Бүре тураһында әкиәт һөйләй ул.

Пиккио. Эйе, эйе, мин дә беләм ул әкиәтте. Ҡыҙыл башлыҡлы ҡыҙҙы бүре ашаған...

Гөлсирә. Күп ашаны, ай, күп ашаны. Балаларҙы ла, ололарҙы ла...

Пиккио. Әкиәт ары, мин бире, ти, синьоралар. Моғайын, һеҙ синьора Зөлхәбирә килмәгәнгә асыуланғанһығыҙҙыр. Улар Айгөл менән тауға киткәндәр икән, хәҙер килерҙәр. Әлегә мин ҡабул итәм һеҙҙе.

Банат. Бөтөнләй баш булып алған был.

Пиккио. Баш, баш... Мин һеҙҙең мәҡәлде беләм, ир — баш, ҡатын — муйын. *(Башын борғолай.)*

Банат. Ай-һай, йор.

Зәлифә. Йор булмаһа, бөгөнгө көндә ошонда йөрөп тә ятмаҫ ине.

Пиккио. Һеҙ бөтәгеҙ ҙә синьора Зөлхәбирәнең дуҫтарылыр, моғайын. Йөҙөгөҙҙө танымаһам да, исемдәрегеҙҙе беләм мин. Һанап сығайыммы?

Миңлекәй. Һанап ҡарағыҙ әле.

Пиккио. Иң яҡын дуҫы-әхәриәте — Зәлифә, Зәлифә — бер.

Зәлифә башын ситкә бора. Исемдәре сыҡҡас, башҡалар ҙа шулай итә.

Миңлекәй. Әхәриәт түгел, әхирәт.

Пиккио. Эйе... Әхирәт. Ары һанайым. Банат — ике. *(Бармағын бөкләй.)* Банат — әллә ниндәй ҡанат та тигәйне әле...

Миңлекәй. Талмаҫ ҡанат. Уңған ул, күп эшләй. *(Ҡулы менән эшләп күрһәтә.)*

П и к к и о. Ҡанат — ике, Сәлимә — өс, Фәниә — дүрт, Фәниә — дүрт...

М и ң л е к ә й. Миңлекәй...

П и к к и о. Миңлекәй — биш, Миңлекәй — биш... Гөлсирә — алты... Йыйыныһы һигеҙме, туғыҙмы инде.

М и ң л е к ә й. Ҡара әле, тәтәкәйем, харап бит был бәндә.

Б а н а т. Бисәһе һөйләгәндер.

З ә л и ф ә. Һөйләһә лә инде...

Г ө л с и р ә. Һағынып һөйләгәндер, күрәһең, бахыр. Әҙәм балаһы бит.

Б а н а т. Ебемәҫкә!

П и к к и о. Синьора Зөлхәбирә һеҙҙе шатландырасаҡ әле. Ул бөтәгеҙгә лә бүләктәр алып ҡайтты. Аҫыл, затлы бүләктәр... Матур кофталар, тек-тек баҫып йөрөй торған туфлиҙәр. О, тағы әллә нәмәләр!

Б а н а т. Бисәләр! Оҙаҡ ҡунаҡ булдыҡ, әҙәп белергә кәрәк.

З ә л и ф ә. Эйе, күрәһе әҙәмде күрҙек, ҡуҙғалайыҡ.

Бик ашыҡмай ғына ҡуҙғалышалар.

П и к к и о. Синьоралар! Саҡ ҡына көтөгөҙ, тағы саҡ ҡына...

М и ң л е к ә й. Көтә-көтә көтөк булдыҡ, унан өтөк булдыҡ.

П и к к и о. Тағы аҙ ғына өтөк булығыҙ. Бик аҙ ғына.

Г ө л с и р ә. Зөлхәбирә ҡайтып етә алманы, үкенер инде...

Б а н а т. Хушығыҙ, иптәш-тауариш!

П и к к и о. Һеҙ китһәгеҙ, синьора Зөлхәбирә миңә асыуланасаҡ, ой асыуланасаҡ. Пиккионың баш бөттө!

М и ң л е к ә й. Баш бөтһә, муйын ҡалыр...

Тау яғынан З ө л х ә б и р ә менән А й г ө л югереп килә. Пиккио уларҙы күреп ҡала.

П и к к и о. Муйын, муйын... *(Шатланып.)* Ана муйын ҡайтып килә. Ике муйын!

Ҡатындар боролоп ҡарайҙар. Ашыҡмай ғына кире урындарына ултыралар.

З ө л х ә б и р ә *(алыҫтан уҡ)*. Дуҫтарым, әхирәттәрем! Бына рәхмәт һеҙгә! Үҙем барайым, тип тора инем.

Уф! Һағындым! Бөтәгеҙҙе лә үлеп һағындым. *(Ҡосаҡ йәйеп килә.)* Ҡайһығыҙҙан башлайым икән? Зәлифәкәйем, әхирәткәйем, ҡайҙа, үҙеңдән башлайым. *(Зәлифәгә ынтыла. Зәлифә, башын эйеп, өнһеҙ ултыра.)* Нимә булды һиңә, Зәлифә? Ниңә башыңды күтәрмәйһең? Был мин бит — әхирәтең Зөлхәбирә.

З ә л и ф ә. Мин һине танымайым...

З ө л х ә б и р ә. Нисек инде ул танымайһың? Нисек инде? Оноттоңмо ни? Мин һеҙҙең берегеҙҙе лә онотманым.

З ә л и ф ә. Мин танымайым.

З ө л х ә б и р ә. Ә һин, Миңлекәй? Һин таныйһыңмы һуң?

М и ң л е к ә й. Мин Миңлекәйен Миңлекәй ҙә...

З ө л х ә б и р ә. Мин Зөлхәбирә.

М и ң л е к ә й. Таныш түгел.

З ө л х ә б и р ә. Гөлсирә, Гөлсирәкәй! Һин таны, исмаһам!

Г ө л с и р ә *(илап)*. Әллә инде... Таныйым да кеүек, танымайым да кеүек...

Б а н а т. Күп илауҙан уның күҙҙәре зәғифләнде. Кеше айырмай ул хәҙер.

З ө л х ә б и р ә. Банат! Арала иң уҫалыбыҙ Банат — һин һуң ни әйтерһең?

Б а н а т. Әйтмәм. Танымайым мин һине.

З ө л х ә б и р ә *(бөтөнләй ҡойолоп төшә)*. Һеҙ мине шаяртаһығыҙ, әлбиттә, шаяртаһығыҙ. Һаман да уйынсаҡ икәнһегеҙ әле, шайтан ҡыҙҙар! Йәгеҙ, етер, етер, әхирәткәйҙәрем. Түҙер хәлдәрем ҡалманы. Үҙегеҙҙең дә, минең дә сыҙамлыҡты башҡаса һынамағыҙ. Шартлап өҙөләүе бар.

Б а н а т. Беҙҙеке өҙөләүҙән үткән инде.

З ө л х ә б и р ә. Дуҫтарым, ҡәҙерлеләрем, нимә эшләүегеҙ был? Ниндәй фажиғә, ниндәй ҡот осҡос сихыр был?

Айгөл, йәшен һуҡҡан кеүек, шаҡ ҡатып тора.

П и к к и о. Синьоралар, әхирәттәр! Бөтә көсөгөҙҙө йыйып, иҫегеҙгә төшөрөргә тырышып ҡарағыҙ, синьоралар! Зинһар өсөн!

З ө л х ә б и р ә. Бар, Карло дуҫым, беҙҙе ҡалдырып тор. Үҙебеҙ генә, бәлки, тиҙерәк аңлашырбыҙ.

Пиккио. Ярай, ярай, мин китәм. *(Аяҡ осона баҫып сығып китә.)*

Зөлхәбирә. Зәлифә, Банат, Миңлекәй, Гөлсирә! Ни булды һеҙгә?

Миңлекәй. Беҙгә бер ни ҙә булманы.

Гөлсирә *(илап)*. Артыҡ бер ни ҙә...

Банат. Беҙҙең хәтеребеҙ юғалды. Дүртебеҙҙең дә бер юлы.

Зөлхәбирә. Улайһа, бөтәһен дә берәм-берәм хәтергә төшөрәйек. Зәлифә, беҙ бит һинең менән күрше өйҙәрҙә үҫтек. Иҫтәлеккә тәтәйҙәр бирешеп, һигеҙ йәштән әхирәт булыштыҡ. Мәңге ташлашмаҫҡа ант итеп, әпәкәй-ҡояш, тиештек... Һинең сәсең бөҙрә ине, тарай алмай интегеп бәтә торғайның... Хәтерләйһеңме инде?

Зәлифә. Юҡ, юҡ! *(Әрнеп.)* Хәтерләмәйем!

Зөлхәбирә. Иҫеңдәме, Банат. Һинең менән икәү Йәрмәй ауылына барғайныҡ. Ауыл осонда бер малай беҙҙе таяҡ менән ҡурҡытмаҡсы итте, һин уны ҡыуып тоттоң да аҡыртып туҡмап киттең. Яман көслө инең... Үҫеп еткәс, һин уның ҡатыны булдың.

Банат. Малай иҫемдә. *(Баш сайҡай.)* Һин — юҡ.

Зөлхәбирә. Миңлекәй, һин бик йәшләй үк егеттәрҙең баштарын әйләндерә торғайның. *(Көлә.)* Шулай бит, Миңлекәй! Һинең менән беҙ — ике ахмаҡ Фазыл-йән арҡаһында аҙна буйы спор булып йөрөнөк. Һин ерле юҡҡа көнләштең дә киттең... Аҙаҡтан рәхәтләнеп бер көлдөк, исмаһам. Эйе бит, Миңлекәй? Һеҙҙең баҡсала, ҡарама төбөндә. Ул ҡарама әле лә иҫәндер, моғайын...

Миңлекәй. Үткән ҡыш утынға киҫеп яҡтым. Торған көйө ҡороно.

Зөлхәбирә. Хәтерләнеңме инде?

Миңлекәй. Юҡ.

Зөлхәбирә. Мүклекүлдә томбойоҡ өҙөп йөрөгәндә, кем кәмәнән йығылып төшкәйне? Һин түгелме, Гөлсирә?

Гөлсирә. Мин.

Зөлхәбирә. Баттың тигәндә, кем тартып сығарҙы һине? Хәтерләйһеңме шуны?

Банат *(һикереп тора)*. Етер! Һин дә туҡта! Беҙҙең сыҙамлыҡты һынама, уның да сиге бар. Беҙ ҙә таштан яралмаған! Беҙҙә лә йөрәк, беҙҙә лә йән бар!

Зөлхәбирә. Тимәк, таныйһығыҙ?

Б а н а т. Юҡ, барыбер таный алмайбыҙ һине.

А й г ө л *(уртаға атылып сыға).* Банат апай! Был минең әсәйем бит! Һин таныйһың бит уны, таныйһың! Үҙең бит осраған һайын, мине туҡтатып: «Бигерәк әсәһенә оҡшаған, бигерәк сибәр», — тип арҡамдан һөйә инең. Мин әсәйемә оҡшағас, нисек уны танымаҫҡа мөмкин? Мөмкин түгел! Ниңә бушты һөйләйһең, Банат апай? Миңлекәй апай, Зәлифә әхирәт апай, Гөлсирә апай! Миңә һеҙ бөтәгеҙ ҙә бәләкәс сағымдан уҡ: «Әсәйең илдә бер ҡыҙ ине, әсәйең кеүек аҡыллы бул, әсәйең кеүек игелекле бул!» — тип тылҡынығыҙ. Эйе, гел шулай тинегеҙ. Зәлифә апай! Әсәйең кеүек күрәм, тип анау көндө кем мине ҡосаҡлап иланы. Һин иланың бит, Зәлифә апай! Элек әйткән һүҙегеҙҙе хәҙер танаһығыҙмы ни? Әйтегеҙ, танабыҙ, тиегеҙ, тиегеҙ. Әйтегеҙ!

Ҡатындар, ҡаушап-аптырап, һүҙһеҙ ҡалалар. Оҙаҡ пауза.

З ә л и ф ә *(аҡрын ғына Зөлхәбирә ҡаршыһына килеп баҫа).* Теге Зөлхәбирәнең мин әхирәтемен. Шуның өсөн иң тура һүҙҙе мин әйтергә тейешмен.

З ө л х ә б и р ә. Мин шул уҡ Зөлхәбирә. Шул уҡ! Тик ғазаптарым ғына күберәк.

З ә л и ф ә. Теге Зөлхәбирә үҙебеҙҙеке ине. Ә былыһын күҙебеҙ таный, күңелебеҙ танымай. Беҙ донъя күргән халыҡ түгел, ябай халыҡ. Донъяны беҙ ҡап уртаға: аҡҡа — ҡараға, дуҫҡа — дошманға, яҡшыға — яманға, йәшәүгә — үлемгә бүләбеҙ. Беҙ дүртебеҙ ҙә етем, тол бисә. Ирҙәребеҙ, дошманға ҡаршы һуғышып, тупраҡҡа һеңделәр, һинең беренсе ирең, үҙ ирең кеүек үк... Дошман кем ине һуң? Ул синфи дошман ине, Зөлхәбирә. Беҙҙеңсә, ябай ғына әйткәндә, буржуйҙар, капиталистәр ине. Һин шуларҙың береһенә кейәүгә сыҡҡанһың. Уныһы, әлбиттә, һинең эш. Ә бына уны эйәртеп ҡайтыуың инде беҙгә лә ҡағыла. Намыҫыбыҙға тейә, бынан алыҫ яҡтарҙың тупрағында ятҡан мәрхүмдәрҙең иҫтәлеген мыҫҡыл итә. Һинең был ҡылығыңды йөрәк шулай ҡабул ҡылды. Беҙ, ябай, ауыл бисәләре, бәлки, бөтәһен дә аңлап еткермәйбеҙҙер. Донъяла беҙҙең өсөн дуҫ бар, дошман бар, Ватан бар, сит донъя бар, бөгөнгө көн бар, иҫтәлектәр бар. Уйлап ҡараһаң, ҡайһы бер йәһәттән беҙ ыҙандың төрлө яғында булып сығабыҙ. Уйлағанымды әйтәйем. «Ғәфү

ит!» — тиер инем, урынһыҙ булыр. Һин үҙең беҙҙән ғәфү үтенергә тейешһең, итә алһаҡ... Шулай, Зөлхәбирә, күҙебеҙ таныны, күңелебеҙ танымайы.

Б а н а т. Йәгеҙ, бисәләр, һүҙ быҙау имеҙә, ти... Беҙ бит донъя буйлап сәйәхәт сыҡҡан кешеләр түгел *(тора)*, — эш көтә.

М и ң л е к ә й. Беҙҙе хәҙер бары шул эш кенә көтә лә инде.

Бөтәһе лә ашыҡмай ғына урындарынан тора.

З ө л х ә б и р ә *(ярһып)*. Китмәгеҙ! Хөкөм һүҙегеҙҙе әйтеп бөтөрөгөҙ! Һеҙ мине күргән яфаларым, кисергән ғазаптарым, һулҡылдап әрнеп торған яраларым өсөн, аҙаҡ килеп, йөҙ үлемдән ҡотолоп иҫән ҡалғаным өсөн хөкөм итәһегеҙ бит! Аңлайһығыҙмы шуны? Бына быныһы *(күлдәк еңен өҙөп ырғыта)* фашистең беренсе мөһөрө. Утлы тимер менән баҫылған.

З ә л и ф ә *(әсе тауыш менән)*. А-бау!

Г ө л с и р ә *(илап)*. Илаһым!

З ө л х ә б и р ә. Ә уға тиклем, унан һуң булғандары! Теләһәгеҙ, теләмәһәгеҙ ҙә, тыңлаһағыҙ, тыңламаһағыҙ ҙа, һөйләйем. Хөкөм аҫтындағы кеше үҙенең һуңғы һүҙен әйтеп бөтөрөргә тейеш. Закон быны рөхсәт итә.

Г ө л с и р ә. Закон тип ни инде...

З ө л х ә б и р ә. Мин Сабирҙең бары ҡәбере менән генә осраштым. Төн буйы уның баш осонда ултырҙым. Төн буйы тирә-яғымда туптар шартланы, пуляләр һыҙғырҙы, танкылар үкерҙе. Ҡояш сығып килгәндә, берәү ҡаршыма баҫып, миңә автомат тоҫҡаны. Был фашист ине. Шунан алып ҡоллоҡ башланды. Мал ташый торған вагонға йөҙләгән ҡатынды тыңҡыслап тултырҙылар ҙа алып киттеләр. Эҫенән, аслыҡтан, һыуһауҙан яфаланып, бик оҙаҡ барҙыҡ. Сирлеләр баҫҡан көйө үлделәр, ятып үлерлек тә урын юҡ ине.

З ә л и ф ә. Бисаралар...

З ө л х ә б и р ә. Беҙҙе тау араһындағы бер заводҡа алып барып тыҡтылар. Тәүлегенә ун алты сәғәт эш. Һигеҙ сәғәт — илау-һыҡтау. Ҡайҙа икәнебеҙҙе беребеҙ ҙә белмәйбеҙ. Шулай ҙа мин бер көн, яйын табып, ҡастым. Тиҙ тоттолар. Ҡанға батырғансы туҡманылар, мөһөр баҫтылар. Өс айҙан һуң бер иптәшем менән йәнә ҡастыҡ. Ике көндән һуң эт менән эҙләп тоттолар, һуштан яҙҙырғансы туҡманылар. *(Күкрәген аса.)* Ҡыҙған

тимер менән сажлатып бынау икенсе мөһөрҙө һуҡтылар.

Гөлсирә. А-а! *(Ҡулы менән күҙен ҡаплай.)*

Банат. Йыртҡыстар!

Миңлекәй. Ҡан эскестәр!

Зәлифә. Ошондай фәрештә кеүек ҡатынға нисек ҡулдары күтәрелгән?

Гөлсирә. Дошман тигән бәндәләреңә күрһәтмәһен.

Зөлхәбирә. Йәй башы ине. Тағы ҡастыҡ. Өсәү инек. Артыбыҙҙан әллә ҡыуа сыҡманылар, әллә сығып та, эҙебеҙгә төшә алманылар. Был юлы беҙ үҙебеҙҙең ни тирәләрәк икәнебеҙҙе аҙыраҡ самалай инек. Ҡайҙалыр көньяҡта Италия булырға тейеш. Тау араларынан юлһыҙ-ниһеҙ егерме көн барҙыҡ. Йонсоп, ҡоро һөйәккә ҡалдыҡ. Тәүҙә Иванканы... ташҡын алып китте. Шунан Ростислава... Ул, яҙа баҫып, упҡынға осто.

Миңлекәй. Бисараҡайҙар...

Гөлсирә. Ниҙәр генә күрһәтмәне был һуғыш әҙәмдәргә...

Зөлхәбирә. Яңғыҙ ҡалғас, ашамай-эсмәй күпме йөрөгәнмендер, белмәйем. Бөтәһе лә һаташыу кеүек кенә булды. Тирмәнсе йортонда һушыма килдем. Тирмәнсе мине бер йылға ярында табып алып ҡайтҡан икән.

Миңлекәй. Ул да фашист булып сыҡтымы?

Зөлхәбирә. Юҡ, түгел. Һәйбәт кеше. Һеҙ уны күрҙегеҙ. Йылдар үткәс, ул ҡыҙым Зәлифә менән улым Джузеппенең атаһы булды. Минең тегендә тағы ике балам бар!

Көсөргәнеш кәмей. Байтаҡ һүҙһеҙ торалар.

Банат. Шулай икән...

Миңлекәй. Тимәк, теге әкиәттәге кеүегерәк булып сыҡты инде. Йомғағы артынан илап югергән үгәй ҡыҙ урап ҡайтҡанда, эт былай тип өрҙө, ти бит: «Үлергә киткән апайым байып ҡайтып килә-ләү!» Ҡыҙыл әрмис ҡатыны булып ҡына киткәйнең, буржуй ҡатыны булып ҡайтып төштөң...

Зөлхәбирә. Шулайыраҡ булды шул. Һуғыштан һуң Карло ҡапыл байып китте... Бына бөтәһен дә һөйләп бирҙем, хөкөмөгөҙҙө сығарып бөтөрөгөҙ.

З ә л и ф ә *(Зөлхәбирә алдына килә, уның асыҡ күкрәген яба).* Ғазаптарың, яфаларың, яраларың *(тауышы ҡалтырай)* ҡот осҡос, күргән, кисергән яҙмышың фажиғәле, Зөлхәбирә. Һин һөйләгәндә генә лә, тәндәр сымырҙап торҙо. Ләкин улар тыуған ерҙе сит ергә, үҙ кешеләреңде яттарға алмаштырырға хоҡуҡ бирәме икән? Быныһын мин белмәйем.

М и ң л е к ә й. Мин дә белмәйем.

Б а н а т. Эйе, беҙ белмәйбеҙ.

Г ө л с и р ә. Ә мин беләм: беҙ ҡаты бәғерле ҡатындарбыҙ, беҙ рәхимһеҙ ҡатындарбыҙ. *(Илай.)*

Б а н а т. Бәлки, шулайҙыр ҙа. Беҙ ҙә тыумыштан ундай түгел инек. Хәсрәт ҡатыш нәфрәт бауырҙарыбыҙҙа таш булып йомарланды. Дүртебеҙҙең дә ире, һалҡын тупраҡты ҡосаҡлап, ерҙең дүрт тарафында ята. Уларҙы көнбайыштан килгән заттар үлтерҙе. *(Йоҙроғон болғай.)* Көнбайыштан килгәндәр! Шул уҡ көнбайыштан ағайың ағас аяғын һөйрәп ҡайтты. Ә һин нисек ҡайттың? Ниңә ҡайттың һин?.. *(Үҙе саҡ иламай.)* Беҙгә лә ауыр, үҙеңә лә бик ауыр. Бер-беребеҙҙе барыбер йыуата алмайбыҙ. Тыныс ҡына хушлашайыҡ.

З ө л х ә б и р ә. Бына ошолаймы, бөтөнләйгә сит кешеләр булыпмы?

З ә л и ф ә. Башҡаса мөмкин түгел, күрәһең...

З ө л х ә б и р ә. Һеҙгә атап алып ҡайтҡан бүләктәрем бар ине. Булмаһа шуларҙы алыр инегеҙ. Мин хәҙер сығарам.

З ә л и ф ә. Бүләгеңде лә ҡабул итә алмайбыҙ. Быныһы өсөн ғәфү үтенәбеҙ... Әммә ҡабул итә алмайбыҙ. *(Илап ебәрмәҫ өсөн иренен ҡымтый.)*

Д ү р т е һ е лә баштарын эйеп сығып китә. Г ө л с и р ә өнһөҙ илай. З ә л и ф ә яулыҡ осо менән йөҙөн ҡаплай.

З ө л х ә б и р ә *(ҡарап ҡала).* Мәйет менән хушлашып киткән кеүек киттеләр...

А й г ө л. Улар бындай уҫал түгел ине, әсәйем. Улар бик һәйбәт инеләр.

З ө л х ә б и р ә *(имәнде ҡосаҡлай).* Тыуған тупрағым! Һиңә тағы ла әсе күҙ йәштәремде түгермен, тип уйлап ҡайтҡайныммы ни мин? Тыуған тупрағым! Минең зарымды ишетәһеңме һин? Аҙашып йөрөгән етем ҡошсоғоң үҙ ояһына ҡайтып ингәйне, ояластары уны

ҡабул итмәне, талап сығарҙы. Көткән ҡурҡыныстар ситләп үтте, уйламағандар алға килде. Тегенән мине совет законы, ГПУ, төрмә, лагерь менән ҡурҡытып ебәрҙеләр. Бында мине улар түгел, дуҫтарымдың нәфрәте көтөп торған икән. Нимә ҡылайым? Ҡайҙа барып һыйынайым? *(Быуылып илап ебәрә.)* Балам! Зинһар, һин ташлама мине! Үтенеп, ялынып, ялбарып һорайым, балам!

Айгөл *(әсәһе ҡаршыһына теҙләнә).* Илама, әсәйем, аҙаҡтан бөтәһе өсөн дә бер юлы ғына иларбыҙ. Бер юлы ғына...

Зөлхәбирә. Йәш саҡтағы кеүек иламай сыҙап булһа икән ул.

Айгөл *(әсәһенең сәстәрен һыйпай).* Һинең кеүек батыр кешегә күп илау килешмәй.

Зөлхәбирә. Тән яраларына түҙеп була, йән яралары быуынға төшә, балам.

Айгөл оҙаҡ итеп әсәһен һөйә. Күккә ҡарай.

Айгөл. Әсәй! Италияла күк ни төҫлө?

Зөлхәбирә. Бөтә ерҙә лә бер үк күк, бер үк ҡояш, ҡыҙым. Яҙмыштар ғына төрлө.

Айгөл. Күк хас та ошондай бейек, зәңгәрме?

Зөлхәбирә. Барғас күрерһең...

Айгөл. Италияны картала бейек үксәле итеккә оҡшатып төшөрәләр. Һеҙ ул итектең ҡайһы ерендә тораһығыҙ — йөҙлөгөндәме, ҡуңысындамы, үксәһендәме?

Зөлхәбирә. Ҡуңысының осонда ғына. Барғас, теләгән ереңә йөрөрһөң, теләгәнеңде күрерһең. Бик боронғо ил ул.

Айгөл. Уныһын ғына беләм дә... Әсәй, Италия фильмдәрендә кешеләр йә йырлайҙар, йә талашалар. Ысынлап та, улар шундаймы?

Зөлхәбирә. Шундай. Әммә аҙыраҡ йырлайҙар, күберәк талашалар. Башҡа ерҙәрҙәге кеүек үк.

Айгөл. Етер, Италияны һөйләмәйек инде... Атайымдың ҡәбере тураһында һөйлә. Ҡайҙа ул?

Зөлхәбирә. Украинала. Ҡола яланда тау битендә ине.

Айгөл. Пионерҙәр унда, моғайын, сәскәләр һалалыр әле... Ә беҙ оноттоҡ уны.

Зөлхәбирә. Кешеләр үлгәндәрҙе генә түгел, терeләрҙе лә оноталар.

А й г ө л. Ә беҙ онотмайыҡ. Синьор Пиккиоға минең бер һүҙем юҡ. Шулай ҙа атайымды, минең атайымды онотмайыҡ, йәме, әсәй.

З ө л х ә б и р ә. Бергә булғас, һин миңә гел уны хәтерләтеп тораҫаҡһың — тегендә, Италияла.

А й г ө л *(һикереп тора).* Атайымды онотмау өсөн Италияға барыу һис тә кәрәкмәй, әсәй!

З ө л х ә б и р ә. Ҡыҙым! Ун өс йыл көтөп, ҡырҡ кәртә үтеп ҡайттым. Мин бит һине алырға ҡайттым.

А й г ө л. Әгәр мин бармаһам...

З ө л х ә б и р ә. Был мөмкин түгел, ҡыҙым.

А й г ө л. Мин башта уҡ һиҙгәйнем, әсәй. Ләкин рәнйемә, ҡапыл ғына өҙөп әйтә алмайым. Етерлек аҡылым да, таянырлыҡ тәжрибәм дә юҡ. Иҫәр бер йөрәгем бар. Ә ул икеләнә, бик ныҡ икеләнә... Кемгә генә кәңәш итәйем.

З ө л х ә б и р ә. Намыҫыңа.

А й г ө л. Ул да икеләнә.

З ө л х ә б и р ә. Миңә кәңәш ит.

А й г ө л. Юҡ, әсәй, был йәһәттән һин кәңәшсе була алмайһың. Бабайым ни әйтер? Йәнә Ричард Галин... Бөтә ун ете йыл ғүмеремде мин улар менән бергә йәшәнем бит.

Тау яғынан Й ә ғ ә ф ә р менән Р и ч а р д килә. Йәғәфәр кескәй генә айыу балаһын ҡултығына ҡыҫтырып алған.

Ана, бабайым!

Й ә ғ ә ф ә р. Беҙ. *(Айыу балаһын күрһәтә.)* Бына беҙ йәнә өйгә ҡайттыҡ.

А й г ө л. Тыйнаҡтың бер балаһы түгелме һуң был?

Й ә ғ ә ф ә р. Шул, инәһен юғалтҡас, тыуған йортон эҙләп килгән, бахыр... Ярай, үҫерһең әле. Илдә һин түгел, ҡанаты һынған сәпсек балаһы ла үлмәй...

А й г ө л. Бабайым! Әсәйем мине алырға ҡайтҡан бит!

Й ә ғ ә ф ә р. Ҡалай алырға? Ҡайҙа алырға?

З ө л х ә б и р ә. Италияға. Үҙ яныма, теге балаларым янына.

Й ә ғ ә ф ә р. Нисек инде ул шулай, ҡапыл ғына? *(Ҡулдарын йәйә.)* Көтмәгәндә генә?

З ө л х ә б и р ә. Ун өс йыл көттөм, ун өс йыл ашҡындым. Аңла, ағайым! Мин бит әсә. Айгөл — минең тәүге балам, иң ныҡ яфаларға төшөргән иң ҡәҙерле

балам. Унан башҡа бүтәнсә йәшәй алмам. Әрнеүҙәрем елегемә төштө. Йәшәй алмам. Унһыҙ йәшәй алмам.

Й ә ғ ә ф ә р. Ә мин? Мин нисек йәшәрмен? Япаяңғыҙым, бер үҙем нисек йәшәрмен? Әлегә саҡлы мин ни өсөн йәшәнем? Кем өсөн йәшәнем?!

З ө л х ә б и р ә. Һөйөклө ағайым! Был бәхәс минең өсөн ни тиклем ауыр икәнен аңлаһаң ине. Аңлайһыңдыр, һин аҡыллы бит. Әммә мин әсә. Ҡанымдың әмере аҡылымдан көслөрәк. Минең яҡта әсәлек хаҡы.

Й ә ғ ә ф ә р *(тыныс)*. Беҙҙең яҡта ил хаҡы, ер-һыу хаҡы *(күккә күрһәтә)*, анау ҡояш хаҡы.

З ө л х ә б и р ә. Минең яҡта күкрәк һөтө хаҡы, күҙ йәштәрем хаҡы...

Й ә ғ ә ф ә р. Әгәр әсә менән Ватан бала өсөн судлашһа, ғәҙел суд кем яғында булыр ине?

З ө л х ә б и р ә. Әлбиттә, әсә яғында булыр ине.

Р и ч а р д. Бәлки, Ватан яғында...

Пауза.

Й ә ғ ә ф ә р. Бала үҙе хәл итһен.

А й г ө л. Эйе, мин хәл итермен. Бик-бик күп уйлағас, үҙем хәл итермен. Әлбиттә, хәл итермен. Моғайын, әсәйем, икенсе ҡат һинән айырыла алмам. Кисер, ҡәҙерле бабаҡайым! Әсәйемдән айырыла алмам. Мин... Мин... Аҙашҡан айыу балаһы мин...

Ут һүнә.

Бишенсе картина

Таң алды. Әле генә уянған ҡоштар һайрай. С и т к е ш е яҡтылыҡ түңәрәгендә. Өй тәҙрәһенән зәғиф кенә һарғылт ут төшә.

С и т к е ш е. Таң ата. Ҡоштар йоҡонан уяна. Тәүлектең иң саф сабый сағы. Был сәғәттә тик бәхет, шатлыҡ, мөхәббәт, тылсымлы киләсәк хаҡында ғына һөйләргә ине. Яңы көн тыуа. Был минуттарҙа, бер-береһенең иңбаштарына баштарын һалып, кемдәрҙер ҡайҙалыр ул турала һөйләшәләр, әлбиттә. Хыялдарында бер йылға, ун йылға, йөҙ йылға осоп үтәләрҙер. Ә мин ун туғыҙ йылға артҡа ташланам. Мин ул саҡта ла бар инем, бөтәһен дә күреп, ситтән генә күҙәтеп торҙом. Ошондай уҡ йәйге таң ине. Тәмәке төтөнө баҫҡан ҙур

шыҡһыҙ булмә. Йондоҙҙар йымылдауы, төнгө eләç ел, ҡоштар һайрауы эскә үтеп инмәһен өсөн, тәҙрәләргә ҡалын, ауыр пәрҙәләр ҡоролған. Сөнки тормош ауазы, донъя һулышы булмәгә бәреп инһә, ундағы кешеләрҙең күңелдәре йомшарыуы ихтимал. Күңел йомшаҡлығы ул заманда тыйыла ине. Елһенгән күҙле өс кеше һарғылт йөҙлө бер кешене хөкөм итте был иртәлә. Башта: «Ултырығыҙ, гражданин Моратшин», — тинеләр. Тыңламағас, тағы ҡабатланылар: «Ултырығыҙ, гражданин!..» Ултырҙы. Осәүҙең икеһе ялған ғәйепләү ҡағыҙҙарына — ялған шаһиттәрҙең ялаһына ихлас ышанып, шик-шөбһәһеҙ хөкөм сығарҙы. Улар үҙҙәренең бурыстарын шулай ғәҙел, теүәл башҡарыуҙарынан риза ине. Ә өсөнсөһө бөтә ҡағыҙҙарҙың ялған, ә ғәйепләнеүсенең ғәйепһеҙ икәнен белә ине. Сөнки улар дуҫтар ине. Өсәүҙең беренсеһе: «Ғәйепле!» — тине. «Ғәйепле!» — тип ҡабатланы икенсеһе. Өсөнсөһө өндәшмәне. Хатта баш та ҡаҡманы. Теге икәү уға иғтибар ҙа итмәне. «Алып китегеҙ!» — тине беренсеһе. Алып киттеләр. «Нәүбәттәген килтерегеҙ!» — тине икенсеһе. Килтерҙеләр. «Ултырығыҙ, гражданин...» — тинеләр. *(Сит кеше юҡ була.)*

Өй эсе. Тоноҡ ҡына ут яна. Йәғәфәр өҫтәл эргәһендә ултыра. Ҡәҙерйән ишек төбөндә баҫып тора. Айгөл, юрғанына төрөнөп, карауатында ултыра.

Йәғәфәр. Өсөнсө тапҡыр ҡабатлайым: ултырығыҙ, гражданин Ябағаев.

Ябағаев. Ултырһам да ярай, баҫып торһам да...

Йәғәфәр. Ярамай, ултырығыҙ.

Ябағаев. Ултырҙым. Был аяҡлы бәлә ҡайҙан килеп сыҡты, тиһеңдер, тиһегеҙҙер...

Йәғәфәр. Шулай тимен.

Айгөл. Бабайым! Ҡәҙерйән ағай тураһында бер һүҙ әйтәйемме?

Йәғәфәр. Хәҙергә әйтмәй тор. Һин уны «кем» тип һорағайның. Мин һине шуға уяттым. Тыңлап ҡына ултыр.

Ябағаев. Мин һеҙҙе бер меҢ туғыҙ йөҙ утыҙ туғыҙынсы йылдан бирле, һеҙ аҡланып сыҡҡандан бирле, эҙләйем. Күпме хаттар яҙҙым, кире ҡайтты.

Йәғәфәр. Хаттарың килде, алманым. Мин һине юҡ тип иҫәпләнем...

Я б а ғ а е в. Ҡыҙғаныҫҡа ҡаршы, хәҙергә бармын шул. Күпме тапҡырҙар үҙ-үҙемә ҡул һалырға ла йыйынып ҡараным. Һәр юлы кисектереп торҙом.

Й ә ғ ә ф ә р. Бушты һөйләйһең. Хайуандың мәхлүғе лә, йыртҡысы ла үҙ-үҙенә ҡул һалмай. Донъяла юҡ эш ул.

Я б а ғ а е в. Дөрөҫ. Шуға күрә лә ул эште мин кисектерә килдем.

Й ә ғ ә ф ә р. Нимә, һин минән йәлләтергә килдеңме? Зинһар, үҙ-үҙеңде харап итмә, тип инәлергә тейешме инде мин һиңә?

Я б а ғ а е в. Юҡ, Йәғәфәр, быныһы тик һүҙ уңайында ғына.

Й ә ғ ә ф ә р. Нимә кәрәк һуң һиңә?

Я б а ғ а е в. Һинең ғәфү итеүең кәрәк. Ун туғыҙ йыл үҙемә урын таба алмайым. Йәнем өҙгөләнә. Кешелек ҡиәфәтемде юғалттым. Кешелек сифаты, кешелек дәрәжәһе тураһында әйтеп тә тораһы юҡ. Уныһын үзең күрәһең...

Й ә ғ ә ф ә р. Ҡаршыға баҫып ҡына ғәфү һорарға һин шаярып китеп тәҙрә быялаһы ватҡан малай түгелһең бит.

Я б а ғ а е в. Беләм. Мин һинең тормошоңдо, яҙмышыңды емереүҙә ҡатнаштым, өндәшмәүем менән ҡатнаштым. Шуның арҡаһында һин ҡатыныңды, берҙәнбер балаңды юғалттың.

Й ә ғ ә ф ә р. Күрәм, һин аңлай башлағанһың икән...

Я б а ғ а е в. Мин күптән аңланым. Ун ете йыл, бөтә нәмәнән ваз кисеп, һине, һеҙҙе... эҙләйем.

Й ә ғ ә ф ә р. Мин кәрәкмәйем бит һиңә, йән тыныслығы кәрәк.

Я б а ғ а е в. Эйе, дөрөҫ.

Й ә ғ ә ф ә р. Һиңә выждан ғазабынан ҡотолорға кәрәк.

Я б а ғ а е в. Эйе. Миңә башҡа һис ни кәрәкмәй. Хатта бәхет тә *(меҫкен йылмая)*, бәхет тағы... Иман килтерергә кәрәк миңә!

Й ә ғ ә ф ә р. Килтер. Ана, Ҡара ҡая алдына баҫ та килтер.

Я б а ғ а е в. Ҡара ҡая түгел, һин генә ҡотҡара алаһың мине.

Й ә ғ ә ф ә р. Һин бит мине ҡотҡарманың, ҡотҡарырға тырышып та ҡараманың...

Я б а ғ а е в. Әгәр ул саҡ һине ҡотҡарған булһам, хәҙер бынау ҡиәфәттә алдыңа килеп баҫыр инемме ни?

Й ә ғ ә ф ә р. Дөрөҫөн әйткәндә, ул ваҡытта мин һине был тиклем үк ҡаты хөкөм итмәнем. «Бер ул ғынамы ни?» — тип уйланым. Бара-бара, уйлай-уйлай нәфрәтем ҡайнап сыҡты... Әгәр ул йылды һәр өсөнсө һинең кеүек булмаһа, теге икәү ҙә, бәлки, тиҙерәк аңына килер ине. Һүҙ әйтер саҡта ауыҙҙарына һыу уртлап ултырған өсөнсөләр, тура ҡарар урында күҙ керпектәрен түбән сәнскән өсөнсөләр, шул өсөнсөләр булмаһа... Һәр өсөнсөбеҙҙең эсендә шул өсөнсө кеше ултырмаһа... Заман сире, заман имгәктәре... «Эйе» менән «юҡ» араһындағы өсөнсөләр!

Я б а ғ а е в. Мәрхәмәтле бул, кисер мине!

Й ә ғ ә ф ә р. Әгәр был һинең шәхси ғәйебең генә булһа, бәлки, ярлыҡар ҙа инем.

Я б а ғ а е в. Заманда минең эшем юҡ. Үҙ заманымдан ваз кистем мин. Һин минең үҙ өҫтөмә төшкәнде генә ярлыҡа. Үҙемдекен генә! Әйҙә, башта минең ғәйебемдең күләмен, миҡдарын, ауырлығын билдәләйек. Бөтөнләй үк ғәфү итмәҫлек үк нәмә эшләнемме ни мин? Мин хатта «ғәйепле» тип тә әйтмәнем бит.

Й ә ғ ә ф ә р. Һин «ғәйепһеҙ» тип тә әйтмәнең.

Я б а ғ а е в. Әйтмәнем. Улай тиһәм, мин һинең яҡта булып сыға инем. Ҡатыным, балаларым хаҡына өндәшмәнем. Хәйер, улар һуңынан мине барыбер ҡыуып сығарҙы.

А й г ө л *(ырғып тора)*. Ғәйепһеҙҙе «ғәйепһеҙ» тип әйтмәнегеҙме? Өндәшмәнегеҙме? Яҡламанығыҙмы?

Я б а ғ а е в. Әйтмәнем, өндәшмәнем, яҡламаным.

А й г ө л. Их, һеҙ!

Й ә ғ ә ф ә р *(Айгөлгә, ҡырҡа)*. Хәҙер үк ояңа сум, айыу балаһы!

Я б а ғ а е в. Мин аңланым. Өндәшмәгәнем өсөн үҙемде-үҙем язаға тарттым, выждан ғазаптары кисерәм. Ә тегеләр? Тегеләр һуң?

Й ә ғ ә ф ә р. Кемдәр?

Я б а ғ а е в. Тегеләр!

Й ә ғ ә ф ә р. Кемдәр? Теге икәүме?

Я б а ғ а е в. Түгел. Иптәштәре, туғандары, хатта

аталары өҫтөнән донос яҙған әҙәмдәр, теләһә кемгә яла яҡҡан, теләһә күпме провокация эшләгән әҙәмдәр?

Й ә ғ ә ф ә р. Минән дә әшәкерәктәр бар, тимәксе булаһыңмы?

Я б а ғ а е в. Эш унда түгел. Улар, һис нәмә булмағандай, изгеләрҙән изге ҡыланып йәшәй бирәләр. Етмәһә, трибунаға баҫып, намыҫ, выждан, әхлаҡ тураһында нотоҡ, вәғәз һөйләйҙәр... Улар ҡаршыһында мин нимә? Күҙе асылмаған бесәй балаһы...

Й ә ғ ә ф ә р. Ундайҙар, арттан боҫоп килеп, арҡаға хәнйәр ҡаҙанылар. Ҡаҙанылар ҙа ҡастылар. Ә һинең кеүектәр — ғәҙел хөкөм, закон вәкилдәре ул хәнйәрҙе күрә тороп тартып алманы. Быны өсөн үтә ҙур батырлыҡ та кәрәкмәй ине.

Я б а ғ а е в. Батыр булһам, мин Ҡәҙерйән Ябағаев та булмаҫ инем. Ябағаев булмаһам, был тиклем ғазапланмаҫ та инем.

Й ә ғ ә ф ә р. Ә бүтәндәр?

Я б а ғ а е в. Бүтәндәрҙә минең эшем юҡ. Шунан һуң минең берәүгә лә зыяным теймәне.

Й ә ғ ә ф ә р. Ә файҙаң?

Я б а ғ а е в. Файҙам да теймәне. Үҙең... үҙегеҙ күреп тораһығыҙ, минән ниндәй файҙа сыҡһын? Мин — буш, буп-буш. Бына тирем, һөйәктәрем бар, ә эстә буш. Башым да буш. Берәй фекер килеп инһә, башым урман кеүек яңғырап китә. *(Күкрәген күрһәтә.)* Бөтәһе лә ҡара көйҙө бында.

Й ә ғ ә ф ә р *(башын эйә)*. Һинең тауышың да ҡайҙандыр шомло замандан килгән төҫлө.

Я б а ғ а е в. Ҡыҙған·мине, Йәғәфәр, зинһар, ҡыҙған! Кисер, ярлыҡа!

Й ә ғ ә ф ә р. Туҡта, саҡ ҡына уйларға бир.

Я б а ғ а е в. Уйлап торма. Аҡылың һалҡын һинең. Йөрәгеңдән һора, йөрәгеңдән! Ул мәрхәмәтле! Ғәфү ит мине, Йәғәфәр Моратшин! *(Теҙләнә.)* Рухыма азатлыҡ бир! Күмергә ҡалған йөрәгем төтәмәй генә янып бөтһөн! Миһырбанлы бул! Гонаһымдан ҡотҡар мине! Ваҡыты еткәс, тыныс ҡына донъя ҡуйырға рөхсәт ит миңә! Ап-аҡ һаҡалым буйлап аҡҡан күҙ йәштәрем менән инәлеп һорайым — кисер мине! *(Илай.)* Шул изгелекте эшләһәң, үҙеңә сауап булыр. Мин хәҙер гонаһҡа ла, сауапҡа ла ышанамын. Ярлыҡа гонаһымды. Йоло

мине. Йолоһаң, иртәгә үк китәм бынан. *(Башын күтәрә, таң яҡтыһы күрә.)* Йәғни бөгөн үк...

Й ә ғ ә ф ә р. Тор! Ҡарарға сирҡаныс.

Я б а ғ а е в *(үҙен ҡарап ала)*. Эйе, шулайҙыр шул. Шулайҙыр.

Й ә ғ ә ф ә р. Тор, тим бит.

Я б а ғ а е в. Торам, торам. Быуындар ебәрмәй. *(Ауырлыҡ менән тора.)*

Й ә ғ ә ф ә р. Бына нәмә, Ҡәҙерйән Ябағаев, һинең гонаһтарыңды ярлыҡарға мин һиңә рус побы түгел. Бар, хоҙайыңа тапшырып, кит үҙ юлыңа.

Я б а ғ а е в. Ошо көйөмө? Нисек килдем, шулаймы?

Й ә ғ ә ф ә р. Минең турала бүтәнсә уйлама.

Я б а ғ а е в. Нисек уйламайһың инде? Бер нәмә ләүҙгәрмәне ләбаһа.

Й ә ғ ә ф ә р. Үҙгәрҙе. Мин дә һинең хаҡта оноторға тырышырмын. Онотормон.

Я б а ғ а е в. Тимәк, ғәфү итәһең? Тимәк, йолойһоң?

Й ә ғ ә ф ә р. Үҙеңә нисек кәрәк, шулай аңла... *(Ҡул һелтәй.)*

Я б а ғ а е в *(ҡулдарын һуҙып ынтыла, туҡтай)*. Аңлайым, тап шулай аңлайым. Рәхмәт һиңә! Рәхмәттәр уҡыйым һиңә!

Й ә ғ ә ф ә р *(башын күтәрмәй генә)*. Хуш.

Я б а ғ а е в. Эйе, хуш, хуш. Хәҙер мин үҙемдең бисара ғүмеремә үҙем хужа. *(Арты менән ишеккә бара, туҡтай. Айгөлгә өндәшә.)* Бына донъя шулай ул, ҡыҙым...

А й г ө л. Бөтә донъямы? Бөтә, бөтә донъямы?

Й ә ғ ә ф ә р. Үҙебеҙ эшләгән этлектәрҙе шул донъяға япһарыуҙан ҡасан туҡтарбыҙ?

Ҡәҙерйән ишек төбөндә туҡтай. Тыш яҡтан асыҡ тәҙрәгә П и к к и о килеп башын тыға. Уны күрмәйҙәр.

Я б а ғ а е в. Беҙ башҡаса күрешмәбеҙ, Йәғәфәр. Мин һинең күҙеңә бүтәнсә салынмаҫҡа тырышырмын. Әгәр асыуланмаһаң, тағы бер нәмә һорар инем...

Й ә ғ ә ф ә р. Һора.

Я б а ғ а е в. Бер мең туғыҙ йөҙ утыҙ етенсе йылда һин, ауыл хужалығы белгесе булараҡ, юғары поста, яуаплы урында инең...

Й ә ғ ә ф ә р. Әйтәйек, шулай.

Я б а ғ а е в. Коммунист инең.

Й ә ғ ә ф ә р. Коммунист инем.

Я б а ғ а е в. Әгәр ундай эштә эшләмәһәң, әгәр коммунист булмаһаң, һиңә, бәлки, ел-ямғыр ҡағылмаҫ та ине.

Й ә ғ ә ф ә р. Бәлки, ҡағылмаҫ та ине. Шунан?

Я б а ғ а е в. Шунан, тип ни... Миңә мәғлүм булыуынса, аҡланып ҡайтҡас, һине кире элекке эшеңә саҡырғандар. Бармағанһың. Быныһын аңлауы ҡыйын да түгел.

Й ә ғ ә ф ә р. Барманым. Рәнйенем. Хәтерем ҡалды, шуға барманым. Ошонда умартасы булып килдем.

Я б а ғ а е в. Ә барлыҡ әрнеүҙәреңде, рәнйеүҙәреңде онотоп, партия сафына ҡайтҡанһың...

Й ә ғ ә ф ә р. Бутайһың, Ябағаев! *(Һикереп тора.)* Һин әйткән «юғары пост», «яуаплы урын» менән коммунист исемен бәрәбәр ҡуйырға ярамай. Ярамай! Минең аңлауымса, миңә ҡалһа, партия сафында булыу үҙе, ҡәҙерен белгән кеше өсөн, иң юғары пост! Ҡалғандары килә лә, китә лә... Был — бер. Икенсенән, әгәр шул заман партия сафынан минең кеүектәр китеп бөтһә, һинең кеүектәр, йәғни Ҡәҙерйәндәр, унда күпселеккә әйләнер ине. Үҙең уйлап ҡара, нимә булыр ине ул саҡта?

Я б а ғ а е в. Хәҙер мин фирҡәле түгелмен.

Й ә ғ ә ф ә р. Хәҙерге Ҡәҙерйән иҫәпкә инмәй. Мин тегеһен әйтәм... Аңлатып бирә алдыммы?

Я б а ғ а е в. Төшөндөм. Рәхмәт. Хушығыҙ. *(Китә.)*

А й г ө л *(үҙалдына)*. Нимәһелер әллә һәйбәт, әллә ҡыҙғаныс был бабайҙың.

П и к к и о *(тәҙрә аша)*. Кисерегеҙ, синьорҙар, ирекһеҙҙән һүҙегеҙҙең аҙағын ишетергә тура килде.

Й ә ғ ә ф ә р. Тыңлағас, ишетелер шул.

П и к к и о. Эйе, синьорҙар, һеҙ күңелһеҙ ваҡытты, яман йылды хәтерләнегеҙ. Шәхес... культ... репрессия, донос!

Й ә ғ ә ф ә р. Ә һеҙ уны ҡайҙан беләһегеҙ?

П и к к и о. Беләбеҙ, синьор Йәғәфәр, бер планетала йәшәйбеҙ бит.

Й ә ғ ә ф ә р. Белгәнегеҙҙе бында инеп һөйләгеҙ.

П и к к и о. Улай ҙа була. *(Ишектән урап инә.)* Ул йылда беҙҙең газеталар яҙғанды уҡыһағыҙ, радио һөйләгәнде тыңлаһағыҙ, түбә сәстәрегеҙ үрә торор ине. Беҙ ул хәбәрҙәрҙең яртыһына ғына ышандыҡ. Шулай ҙа, бахыр Россия тағы ла ҡанға батҡан икән, тип бик йәлләнек һеҙҙе. Шул утыҙ етенсе йылдағы хәлдәрҙе быйыл тағы ҡабат-ҡабат һөйләнеләр. Тағы йәлләнек.

Й ә ғ ә ф ә р. Ныҡ йәлләнегеҙме?

П и к к и о. Һәләк ныҡ. Кешеләр урамда бер-береһен йығып һуйһындар ҙа, нисек йәлләмәйһең шуларҙы? Һуйылғандарҙы, тим... Ярай әле һеҙ иҫән ҡалғанһығыҙ.

Й ә ғ ә ф ә р. Улай ныҡ йәлләгәс, ҡыйын булғандыр инде һеҙгә.

П и к к и о. Ҡыйын булды, бик ҡыйын булды. Үтә ҡыҙғандыҡ. Әле лә ҡыҙғанабыҙ. Беҙ, итальяндар, ифрат әҙәм йәнле халыҡ бит.

Й ә ғ ә ф ә р *(Пиккионың ҡаршыһына килә).* Бына нәмә, синьор Пиккио: һеҙ минең ҡунағым, етмәһә, кейәү тейешле кеше.

П и к к и о. Һеҙ миңә ҡайнаға.

Й ә ғ ә ф ә р. Эйе, мин ҡайнаға, һеҙ кейәү. Урынығыҙ түрҙә. Ҡәҙерегеҙҙе белеп кенә ултырығыҙ шунда.

П и к к и о. Рәхмәт. Рәхмәт, ҡайнаға.

Й ә ғ ә ф ә р. Әммә бынан һуң, синьор, яңылышып та, алдан уйлап та, йыуатырға теләп тә, илатырға теләп тә беҙҙең яраларға, яңы уңалып килгән иҫке яраларға ҡағылмағыҙ! Сөнки утыҙ етенсе йылы ла, шәхесе лә, синьор, культе лә үҙебеҙҙеке. Ғазаптары ла, ҡара ҡайғылары ла, ҡанлы йәштәре лә үҙебеҙҙеке!.. Һыҙлауҙары үҙебеҙҙеке булғас, тимәк, һыҡтауҙары ла үҙебеҙҙеке. Ҡағылмағыҙ беҙҙең иҫке яраларға! Ҡағылмағыҙ, синьор! Беҙҙе былтыр ҡыҫҡанға быйыл ҡыҫҡырмағыҙ. Беҙгә ҡушылып ялған һалҡын күҙ йәштәре менән иламағыҙ. Барығыҙ, ана, айыу тиреһенә төрөнөп йоҡлағыҙ. Иртә әле!

П и к к и о. Урынһыҙ ҡатнаштым. Кисерегеҙ, синьор. Мин былай һеҙҙең хәтерегеҙҙе ҡалдырырмын тимәгәйнем. Ғәфү, синьор.

Й ә ғ ә ф ә р. Бер юлға ғәфү итәм.

П и к к и о *(һүҙҙе икенсегә борорға теләп).* Әле айыу тигәс, иҫемә төштө. Кисә анау ояла кескәй генә айыу

балаһы бар ине. Шундай ирмәк. Йомғаҡ кеүек тәгәрәй. Ул ни...

Й ә ғ ә ф ә р. Уның хаҡы юҡ...

П и к к и о. Мин былай ғына әйтәм, хаҡын һорамай ғына...

Й ә ғ ә ф ә р. Бүләк тә ителмәй!

П и к к и о. Һеҙ мине аңламанығыҙ, синьор Йәғәфәр. Аңлата белмәнем...

Й ә ғ ә ф ә р. Аңланым. Ул айыу балаһы хәҙер беҙҙең ғаилә ағзаһы. Ғаилә ағзаларын беҙ һатмайбыҙ ҙа бүләк тә итмәйбеҙ.

Ут һүнә.

Алтынсы картина

Шул уҡ өй алды. Аласыҡ бағанаһында Илдарҙың мылтығы, патронташы эленеп тора. Көн үҙәге яҡынлашып килә. Я б а ғ а е в, Р и ч а р д.

Я б а ғ а е в. Ҡарт көнөмдә ни эшләптер мылтыҡ атырға өйрәнге килеп китте. Әллә, тим, үҙемдә һунарсы олатайҙарҙың ҡаны ҡуҙғалып тора инде.

Р и ч а р д. Оҙаҡламай өйрәк ата башлаясаҡбыҙ. Һунарсы ҡаны алдан һиҙә уны.

Я б а ғ а е в. Ахыры, шулайҙыр. Тик шул мылтығын ғына тотоп өйрәнелмәгән.

Р и ч а р д. Дәртең булғас, Ҡәҙерйән ағай, мин һине ә тигәнсе өйрәтәм. Ана, мылтыҡ та бар. *(Мылтыҡты, патрондарҙы ала.)* Бына быныһы ҡушкүбәкле мылтыҡ, быныһы патрондар...

Я б а ғ а е в *(мылтыҡты ала ла кире бирә)*. Тос ҡына икән.

Р и ч а р д. Мылтыҡтың ҡоролошон һөйләп торайыммы?

Я б а ғ а е в. Һөйләп торма, өйрәт кенә. Ҡорорға, тоҫҡарға, йәнә атырға өйрәт.

Р и ч а р д. Бына ошолай асып, бынау еренә патрон һалаһың. *(Аса.)* Бер патроны ла бар икән. Хәҙергә алып торайыҡ. Бынау ярыҡҡа анау мушка тигән бәләкәс кенә төймәне тура килтереп тоҫҡайһың. Шунан яй ғына бынау курок тигәнен тартаһың. Бына шулай. Төшөндөңмө?

Я б а ғ а е в. Атылып китһен өсөн, бынау нәмәһенә баҫырға кәрәкме?

Р и ч а р д. Эйе. Яйлап ҡына, ашыҡмай ғына... Әгәр алыҫҡа атырға кәрәк булһа...

Я б а ғ а е в. Әллә ни алыҫҡа ата алмам инде мин...

Р и ч а р д. Мин күрһәткәнде эшләп ҡара әле. Анау бағана ботағына эленгән көршәккә тоҫҡа.

Я б а ғ а е в. Анауғамы?

Р и ч а р д *(артынан килеп ҡарай)*. Аҫҡа тоҫҡайһың. Баяғы мушка тигәне көршәктең ҡап уртаһына тура килһен.

Я б а ғ а е в. Хәҙер ырғағына баҫайыммы?

Р и ч а р д. Баҫ.

Я б а ғ а е в. Ни эшләп шартламай ул?

Р и ч а р д. Ҡоролмаған, көпшәһендә патроны юҡ. Тағы бер ҡабатлайыҡ.

Я б а ғ а е в. Шулаймы?

Р и ч а р д. Ниңә ҡалтыранаһың? Һунарсының нервылары ныҡ булырға тейеш. Һин нервыларыңды сыныҡтыр.

Я б а ғ а е в. Әлбиттә, сыныҡтырырмын. Әлбиттә... *(Патронды ала.)* Ошоноң берәүһе үлтерәме?

Р и ч а р д. Был хатта бүрене, айыуҙы үлтерә.

Я б а ғ а е в. Мә, урынына һалып ҡуй.

Р и ч а р д. Мылтыҡты ҡороп ҡойоу ярауын ярамай ҙа... *(Ҡора.)* Эйҙә, элеккесә, үҙенекенсә ҡалһын. *(Мылтыҡты, патронташты урынына элә.)* Өйрәк осоро башланғас, мин һиңә әйтермен. Бергә йөрөрбөҙ.

Я б а ғ а е в. Ярай, ярай... Бик рәхмәт. *(Ричардтың арҡаһынан ҡаға.)* Һин яҡшы күңелле бала.

Р и ч а р д *(ситкә тайшана)*. Мин арҡанан һөйгәнде яратмайым, Ҡәҙерйән ағай... һынған ҡабырға ауырта.

Өйҙән А й г ө л сыға.

А й г ө л. Ричард Галин?! Өс көн буйы ҡайҙа китеп олаҡтың? Мин һине һағынып бөттөм.

Ричард ҡапыл Айгөл яғына ынтыла. Я б а ғ а е в, аҡрын ғына барып, мылтыҡты ала ла шым ғына сыға.

Р и ч а р д. Һағынмағанһыңдыр ҙа...

А й г ө л. Ысын! Ниңә килмәнең?

Р и ч а р д. Артымдан юллап килеп, больницаға илтеп яптылар. Бөгөн тағы ҡастым.

А й г ө л. Ә ҡасҡынды ни эшләтәләр, беләһеңме?

Р и ч а р д. Әйттеләр инде: тағы ҡасһаң, милиция менән алдырып, каталажкаға яптырабыҙ, тинеләр.

А й г ө л. Яралы булыу һиңә килешә, Ричард Галин! Үҙ яраларыңа торорлоҡ егет һин!

Р и ч а р д. Ә һин үҙеңдең ниндәй һәйбәт ҡыҙ икәнеңде белһәң, аҡылдан яҙыр инең.

А й г ө л *(шарҡылдап көлә).* Улай булғас, белмәй тороуым яҡшыраҡ.

Р и ч а р д *(гипстағы ҡулын ҡосаҡлап ултыра).* Больницала мин иланым. Яңғыҙлыҡтан... Йәнә алда торған яңғыҙлыҡты уйлап...

А й г ө л *(Ричард эргәһенә бүрәнәгә ултыра).* Мин «Айгөл дәфтәре»н уҡып сыҡтым. Баштан-аяҡ.

Р и ч а р д. Көлдөңмө?

А й г ө л. Башта көлөргә иткәйнем дә, ҡапыл күңелем тулып китте. Һуңынан, нисектер, яманһыу ҙа, бер аҙ ҡурҡыныс та булып ҡуйҙы.

Р и ч а р д. Ысынмы?

А й г ө л. Ысын булмай. *(Яттан уҡый.)*

Мин, ҡабаттан тыуыр булһам,
Шишмә булып тыуыр инем,
Сылтыр-сылтыр наҙлап ҡына
Аяғыңды йыуыр инем.
Йөҙҙәреңә генә түгел,
Эҙҙәреңә табынамын,
Көнгә ҡырҡ тапҡыр һүнеп,
Ҡырҡ тапҡыр ҡабынамын.
Ал мине, күк! Ай янында
Йондоҙ булып янайымсы.
Йә осҡанда, ҡапыл һүнеп,
Ап-аҡ көлгә ҡалайымсы.

Р и ч а р д. Һин хатта яттан беләһең?

А й г ө л. Эйе, Ричард Галин, мин һине яттан беләм. Ул дәфтәрҙе — «Айгөл дәфтәре»н ни эшләтәһең?

Р и ч а р д. Ҡул төҙәлгәс тә, сумкаға һалып йөрөтәм.

А й г ө л. Бир миңә уны, бүләк ит. Үҙем менән Италияға алып китәйем. Битен асҡан һайын, һине, бабайымды, ошо имәнде — бөтәһен дә, бәтәһен дә иҫкә төшөрөрмөн.

Р и ч а р д. Ҡасан китәһегеҙ?

Айгөл. Бөгөн көндөҙ үк китәбеҙ. Әсәйемдәр сумаҙандарын йыйып бөттө инде.

Ричард. Ә мин? Мин белмәй ҡалған булһам?

Айгөл. Мин үҙем һине эҙләп тапҡан булыр инем.

Ричард. Тимәк, «Айгөл дәфтәре»нең беренсе бүлеге ошонда бөттө. Ал һин уны. Ул һинеке, бөтөнләйгә һинеке. Тик шуны ғына үтенеп һорайым: беҙҙе онотҡас, утҡа яҡ һин уны. Күҙ көйөгө булып туҙанда аунап ятмаһын. Италия туҙанында аунап...

Айгөл. Үҙем туҙанда аунаһам да, уны аунатмам...

Ричард. Үҙең дә аунама, Айгөл...

Айгөл *(нәҡ тәүге картиналағыса, Ричардтың алдына теҙләнә).* Тәпәй баҫҡандан бирле, был ерҙә беҙ гел бергә йөрөнөк. Башта етәкләшеп йөрөнөк, һуңынан былай ғына. Ун ете йыл буйына һин мине хатта бер тапҡыр этәреп тә ебәрмәнең. Мин һине йәберләнем, күп йәберләнем. Шулар өсөн бөгөн кисер мине, Ричард... Ричард Галин... Айырылышыу алдынан һиңә әллә ниндәй һәйбәт, мәңге онотолмаҫлыҡ һүҙҙәр әйткем килә.

Ричард. Ундай һүҙ берәү генә инде. Әйт шуны...

Айгөл. Миңә ни тиклем, ни тиклем ауыр икәнен белһәң ине. Мин бер Айгөл түгел, ике Айгөл. Уң ҡулым төҙәткәнде һул ҡулым боҙа, уң күҙем һоҡланғанда һул күҙем нәфрәтләнә, уң ҡолағым йыр ишеткәндә, һул ҡолағым һыҡтау ишетә. Ҡыйын миңә...

Ричард. Китмә, Айгөл. Һиңә нимә ҡалған ул сит донъяла?

Айгөл. Унда минең әсәйем буласаҡ. Әсәй кеше үҙе бөтөн бер донъя ул.

Ричард. Бынау тауҙарҙан, урмандарҙан, һуҡмаҡтарҙан, күктәрҙән башҡа, беҙҙән башҡа ни эшләрһең һин унда?

Айгөл. Мин ул хаҡта уйламаҫҡа, бөтөнләй уйламаҫҡа тырышам. Мин бары әсәйемде уйлайым. Берберебеҙҙән башҡа йәшәү беҙгә мөмкин түгел.

Ричард. Быға са мөмкин ине бит.

Айгөл. Бынан ары мөмкин түгел.

Ричард. Ни өсөн шулай?

Айгөл. Белмәйем. Тик мөмкин түгел. Мин шулай хәл иттем.

Р и ч а р д. Мин һине бер тигәндә артыңдан юллап барып табасаҡмын барыбер.

А й г ө л. Ә хәҙергә хушлашырға тура килә, сыҙам, сабыр дуҫым минең... Йә күрешербеҙ, йә юҡ... Күрешербеҙме, юҡмы? Әйҙә таш менән юрайыҡ.

Р и ч а р д. Юҡ, юрамайыҡ! Юрауға, ырымға, сихырға ышанмайым мин! Ышанмайым мин! Бары үҙемә генә ышанам. Мин һине табасаҡмын. Башҡа планетаға китһәң дә, табасаҡмын! Адресең йөрәгемдә: Италияно, Милано... Милано, Италияно... *(Тау яғына сығып югерә.)*

З ә л и ф ә менән М и ң л е к ә й килә. Улар ябай, ләкин матур кейенгәндәр.

М и ң л е к ә й *(һөйләнеп килә).* Бынау Ҡара ҡаяға яҡынлаша башлаһам, йөрәгем леп-леп-леп тибергә тотона...

З ә л и ф ә. Бер һүҙҙе күп һөйләйһең, Миңлекәй.

М и ң л е к ә й. Һағынып һөйләргә генә ҡалғас...

Инәләр.

З ә л и ф ә. Һаумы, ҡыҙым. *(Теклән ҡарай.)* Ниңә былай төҫөң ҡасҡан, әллә ауырыйһыңмы?

А й г ө л. Ауырымайым. Беҙ бит китәбеҙ, Зәлифә әхирәт апай.

З ә л и ф ә. Ҡайҙа?

А й г ө л. Италияға. Бөтөнләйгә.

М и ң л е к ә й. Италияға? Бөтөнләйгә? Һиңә ни етмәгән унда йыйын буржуй араһында? Бына бер кәмит! Нимә ҡарай теге ағас аяҡ мәжнүн?

З ә л и ф ә. Беҙ бик сәпсәләнеп тә китмәйек әле, Миңлекәй. Илсенең суҡмары — сабырлыҡ, ти.

М и ң л е к ә й. Сабыр булабыҙ, тип, бынау бөтә тирә-яҡты йәмләп торған аҫыл бер затты ер аяғы ер башы ергә үҙ ҡулыбыҙ менән биреп ебәрәйекме ни инде?

А й г ө л. Мин бит әсәйем менән бергә буласаҡмын.

М и ң л е к ә й. Ғүмер буйы әсәйеңдең итәгенә тотоноп тора алмаҫһың. Ишегеңде асып, урамға сыҡҡас та, ҡайҙа барырһың, кемгә һүҙ ҡушырһың? Уйлағаның бармы шуны?

А й г ө л. Юҡ.

М и ң л е к ә й. Бар, уйлай йөрө. Әсәйеңә әйт, бында сыҡһын.

А й г ө л *(аптырап иңбаштарын йыйыра. Үҙалдына).* Ниңә шулай үсегәләр икән былар?..

А й г ө л өйгә инеп китә.

З ә л и ф ә. Һин үтә елкенеп китеп, эште боҙоп ҡуйма.

М и ң л е к ә й. Беләбеҙ. Тел үҙебеҙҙеке. Кәрәк саҡта ут сәсәбеҙ, кәрәк саҡта боҙ ялайбыҙ.

З ә л и ф ә. Тик ут менән боҙҙо бутап ҡуйма.

М и ң л е к ә й. Шулай ҙа һүҙҙе һин башла. Йә ҡапыл тоҡанып китермен.

З ө л х ә б и р ә өйҙән сыға.

З ө л х ә б и р ә *(ҡаушап).* Килеп ҡалай яҡшы иткәнһегеҙ. Һаумыһығыҙ?

Баш эйеп иҫәнләшәләр.

З ә л и ф ә. Һаумы, Зөлхәбирә?

М и ң л е к ә й. Иҫәнме?

З ә л и ф ә. Китергә йыйынаһығыҙ икән. Хәбәребеҙ һуңлағандыр инде, былай булғас.

З ө л х ә б и р ә. Бәлки, һуңламағандыр.

З ә л и ф ә. Әлекке ете дуҫың араһынан икебеҙ илсе булып килдек. Һине ғәфү итергә тип ебәрҙеләр беҙҙе.

З ө л х ә б и р ә. Рәхим итегеҙ! Моғайын, килерҙәр, тип көткәйнем. Бына рәхмәт һеҙгә! Күңелем тыныслап китәсәкмен.

М и ң л е к ә й. Рәхмәтеңде әйтергә ашыҡма әле, Зөлхәбирә. Һиңә бер шартыбыҙ бар.

З ө л х ә б и р ә. Һеҙ, әлбиттә, үтәй алмаҫлыҡ шарт ҡуймаҫһығыҙ. Үтәрлек шарт булыр. Әйтегеҙ...

З ә л и ф ә. Беҙ етәүләп шулай хәл иттек: әгәр һин бында ҡалһаң, һине ғәфү итәбеҙ. Ҡалыр ниәтең булһа, уңайһыҙланма, әйт. Ҡурҡма, һиңә бармаҡ та янатмабыҙ.

М и ң л е к ә й. Һис ваҡыт, һис кемдән битәр һүҙе ишетмәҫһең.

З ә л и ф ә. Ете дуҫың шул ҡарарға килде.

З ө л х ә б и р ә. Һеҙ бит яҡшы беләһегеҙ: ҡаяһынан ҡубып, түбәнгә әллә ҡайҙа тәгәрәгән ташмын мин. Ҡайтыр юлым юҡ минең.

М и ң л е к ә й. Ҡайтҡанһыңсы.

З ө л х ә б и р ә. Йәнемдең яртыһы тегендә. Унда ике балам, ирем, йорт-йыһазым, донъям бар. Унда үткән ун өс йыл ғүмерем бар, ә бында? Һеҙҙең нәфрәттән башҡа нимә күрҙем мин бында? Нимә күрҙем?..

М и ң л е к ә й. Бәй, балаларыңды, иреңде бында күсер. Бөтәбеҙгә лә урын етер. Нәфрәт тә бөтәр.

З ө л х ә б и р ә. Минең алға ундай шарт ҡуйыу — шәфҡәтһеҙлек! Шартығыҙға күнә алмайым. Ярлыҡамаһағыҙ, шул көйө, ләғнәтләнгән көйө, китермен. Ер менән күк араһында аҫылынып ҡала алмайым мин. Ел өргән яҡҡа күсеп йөрөргә мин болот түгел. Кеше мин! Үҙем теләгән яғыма барам.

З ә л и ф ә *(белмәмешкә һалышып)*. Ә Айгөлөң?

З ө л х ә б и р ә. Ҡыҙым минең менән китә. Алып китәм.

М и ң л е к ә й. Уныһын ҡарап ҡарарбыҙ әле.

З ө л х ә б и р ә. Бала минеке.

З ә л и ф ә. Етем өйрәк бәпкәһенә йомортҡа һалған өйрәк инә түгел, ултырып бала сығарған тауыҡ — инә. Айгөлгә Йәғәфәр хужа, беҙ хужа, бына бынау йорт хужа.

З ө л х ә б и р ә. Ә беҙҙе мәктәптә «кеше үҙенә-үҙе хужа» тип өйрәттеләр тағы.

З ә л и ф ә. Башҡа һабаҡтарҙы онотһаң да, быныһын онотмағанһың икән.

Арттараҡ Й ә ғ ә ф ә р уҙып бара.

М и ң л е к ә й. Йәғәфәр ағай!

Йәғәфәр яҡын килә.

Й ә ғ ә ф ә р. Һаумыһығыҙ, ҡарындаштар? Оҙатырға килдегеҙме? Бик һәйбәт иткәнһегеҙ.

М и ң л е к ә й. Оҙатырға ла, оҙатмаҫҡа ла.

Й ә ғ ә ф ә р. Үтә өҙөп, төшөндөрөп һөйләйһең, Миңлекәй.

М и ң л е к ә й. Ә һин, мыйыҡлы мәжнүн, аяғүрә төш күреп йөрөйһөң. Айгөлдө шулай ултыртып ебәрәбеҙме ни инде?

Й ә ғ ә ф ә р. Бала үҙе шулай хәл итте.

М и ң л е к ә й. Хәл итте, имеш, нимә хәл итһен ул? Баланың башында әле Ирәмәл түбәһендә уйнаған елдәр уйнап тора.

Айгөл сыға. Һуңғы һүҙҙәрҙе ишетә.

Зөлхәбирә. Әсәне баланан, баланы әсәнән айырырға берәүҙең дә хаҡы юҡ. Юҡ хаҡы! Күрһәтегеҙ миңә шундай закон!

Зәлифә (*күкрәгенә ҡулын ҡуя*). Беҙҙең закон бына бында.

Айгөл. Бәхәсләшмәгеҙ! Мин үҙем хәл итәм, әсәйемдән айырылмаҫҡа хәл итәм.

Зәлифә (*Айгөл эргәһенә килә*). Унда барғас, кем булырһың һуң һин, балам?

Айгөл. Айгөл булырмын.

Зәлифә. Айгөл булырһың. Әммә ниндәй Айгөл? Ул тормош кем итер һине — ҡолмо, ҡурсаҡмы? Ҡайһыһы итһә лә, аяныс. Бына шуны уйлап йән өҙгөләнә.

Айгөл. Мин һәйбәт булырмын, Зәлифә эхирәт апай. Ант итеп әйтәм — һәйбәт булырмын! Һеҙ ҙә асыуланмағыҙ. Татыу ғына айырылышайыҡ. Элеккесә...

Миңлекәй. Беҙ һине ебәрмәйбеҙ, Айгөл! Һин беҙҙеке. Етебеҙ ҙә юлығыҙға сығып, Зөлхәбирә, машинағыҙ алдына һуҙылып ятырбыҙ, әммә баланы бирмәбеҙ. Ер менән күк араһында берәү аҫылынып торғас та еткән. Үҙ хазинабыҙҙы һаҡлап ҡалырға беҙҙең көсөбөҙ етер! Киттек, Зәлифә!

Ҡапыл боролоп сығып китәләр.

Зөлхәбирә. Кеше эшенә, кеше тормошона шулай һөмһөҙ килеп тығылыу — ниндәй тупаҫлыҡ, наҙанлыҡ! Ниндәй кешелекһеҙ ҡырағай әхлаҡ, әрһеҙ ғәҙәт! Минең өсөн былар бөтөнләй ят хәҙер. Мин уларҙың тормошона, ирһеҙ тапҡан балаларына ҡатнашмайым бит.

Йәғәфәр. Зөлхәбирә һылыуым, үҙалдыңа теләһән ни уйла, әммә минең алда беҙҙең әхлаҡҡа тел теймәмә. Һиңә ярамай ул! (*Күҙен һөртә-һөртә боролоп китә, Айгөл уның беләгенә аҫылына.*)

Айгөл. Бабайым, ҡәҙерлем. Һин миңә асыуланма. Әсәйем миңә бик кәрәк бит!

Сығалар.

Зөлхәбирә (*оҙаҡ һүҙһеҙ тора*). Китергә, хәҙер үк китергә кәрәк. Һәр кем үҙенсә хаҡлы. Ә мине рән-

йетеп, йәберләп ебәрәбеҙ тип берәү ҙә уйламай. Хатта ағайым да... Күпме рәнйеп, йәберләнеп, яфаланып китәм бит мин тыуған еремдән.

Ике сумаҙан күтәреп, П и к к и о сыға.

П и к к и о. Тимәк, һау бул, Күсәрбай! Әссәләмәғәләйкүм, Милано! Синьор Йәғәфәр әйтте, оҙаҡламай машина киләсәк, тине. Нәмәләрҙе сығарып ҡуйыйыҡ.

З ө л х ә б и р ә. Эйе, китергә ваҡыт.

П и к к и о. Һин тағы борсолғанһың. Юлда мин һине Неаполь йырҙарын йырлап йыуатырмын, минең гүзәл синьорам!

З ө л х ә б и р ә. Урал илатҡан йәнде Неаполь йыры йыуата алмаç шул.

П и к к и о. Иң ҡара болот та бер килеп тарала, хазинам минең! Бер хазина урынына ике хазина алып ҡайтып бара Карло Пиккио. Ой, Пиккио — ир-егет!

А й г ө л үҙ төйөнсөгөн сумаҙандар эргәһенә сығарып ҡуя. Баçып ҡала.

З ө л х ә б и р ә. Шатлығыңды эсеңә һыйҙырыбыраҡ, иплерәк ҡыланырға тырыш, Карло. Күрәһең бит, бөтәбеҙ ҙә мәйет оҙатҡандағы кеүекбеҙ.

П и к к и о. Аңлайым: юлдашың һуҡыр булһа, күҙеңде ҡыç.

З ө л х ә б и р ә. Эйе.

П и к к и о. Ярай, ярай... Әммә Айгөл үҙенең сибәрлеге менән бөтә Миланоны хайран ҡалдырасаҡ. Баһалап бөтә алмаçлыҡ хазина ул. Уның хаҡы миллион, ун миллион, йөҙ миллион!

З ө л х ә б и р ә. Ниңә һин шулай, Карло, бөтә нәмәгә лә хаҡ ҡуяһың? Хатта кешегә, хатта сабый балаға?

П и к к и о. Беҙҙә генә түгел, бында, Советтә лә, иң ҡиммәтле капитал — кеше, тиҙәр ине бит. Шуға ғына әйтәм. Үҙең беләһең, итальяндар матурлыкты баһалай ала.

А й г ө л *(атылып алға сыға).* Нимә һеҙ, синьор Пиккио, мине Италияға илтеп һатырға уйлайһығыҙмы ни? Ни һөйләй ул, әсәйем? Ниңә шундай һүҙ әйтә ул?

Зөлхәбирә, Пиккио ҡапыл аптырап ҡалалар.

П и к к и о. Һатыу? Алла һаҡлаһын! Әҙәм һатырға, хоҙайға шөкөр, Италия ҡырағай ил түгел. Һин шундай матурһың, синьорина Айгөл, тимәк, айҙағы гөл — һинең ҡулыңды һорап, миллионер улдары алдыңа килеп баш эйәсәктәр. Ҡатын-ҡыҙ өсөн иң юғары чин — матурлыҡ. Беҙ, ирҙәр, уның ҡаршыһында ҡалтырана-ҡалтырана теҙ сүгәбеҙ. Һин ундан берҙе, йөҙҙән берҙе үҙең һайлап аласаҡһың...

З ө л х ә б и р ә *(тыныс)*. Етер. Карло, ошонда туҡта.

П и к к и о. Әйтеп кенә бөтөрәм дә... Шунан һин бөтә Миланоға, хатта бөтә Италияға мәшһүр миллионерша буласаҡһың. Бына ниндәй күркәм тормош көтә һине.

А й г ө л. Тимәк, йә ҡурсаҡ, йә ҡол? Йә ҡол, йә ҡурсаҡ?

З ө л х ә б и р ә. Тыңлама һин уны. Шул миллиондар менән һаташҡан ул.

А й г ө л. Юҡ, әсәйем, тыңламай булдыра алмайым. Зәлифә әхирәт апайым да шуны әйтте. Мин ҡурҡам! Ҡурҡам мин, әсәй!

П и к к и о. Ниндәй сәйер халыҡ был? Бүләк бирә, бүләк алмай, үҙе ярлы, үҙе миллиондан ҡурҡа.

З ө л х ә б и р ә. Карло!

А й г ө л. Ялған! Беҙ ярлы түгел! Бына минең генә ни саҡлы мөлкәтем бар! *(Төйөнсөгөн сумаҙандар янынан алып ситкә ырғыта.)*

З ө л х ә б и р ә. Ярһыма, ҡыҙма, уның һөйләгәне буш хыял. Ул шундайыраҡ кеше.

А й г ө л. Ул уйлағанын һөйләй, күрергә теләгәнен һөйләй... Синьор Пиккио бер ваҡытта ла алдашмай.

П и к к и о. Карло Пиккио алдашмай.

А й г ө л. Ә һин һуң, әсәй, нимә, ниндәй тормош вәғәҙә итәһең?

З ө л х ә б и р ә. Яҙғаны булыр.

Төрөлгән айыу тиреһе, уҡ-йәйә күтәреп, Й ә ғ ә ф ә р сыға.

А й г ө л. Юҡ, әсәй, тоҡҡа һалып ҡына алып китергә мин күҙе асылмаған айыу балаһы түгел! Күҙе асылған айыу балаһы мин! Синьор Пиккио асты минең күҙемде. Баһам түбәнерәк булһа ла, тамыр йәйгән еремдә ҡалам.

Имәнде килеп ҡосаҡлай.

З ө л х ә б и р ә. Ярабби! Тағы ни ишетәм мин? Бер һелтәүҙә бөтә өмөттәремде селпәрәмә килтерәһеңме ни инде, балам? Ҡыҙым! Тотош бер юлы!

А й г ө л. Кисер, әсәйем, үҙемде лә, һине лә алдаған булып сыҡтым. Кисер! Синьор Пиккио уйнап ҡына, шаярып ҡына һелтәгән таяҡ мине һушыма килтерҙе. Шиктәремде таратты. Рәхмәт уға!

З ө л х ә б и р ә. Күңелем һиҙенә ине, шик-шөбһәләрем йөрәгемде тырнай ине. *(Күкрәген ыуа.)* Бына бынауҙан бер минутҡа ла ҡанлы төйөр китмәне. Ахыры шул бер килеп быуыр инде. *(Тыныс ҡына.)* Башҡаса өгөтләргә хаҡым да, инәлергә көсөм дә юҡ. Күрәсәгем шулдыр. *(Сумаҙанға ултырып битен ҡаплай, иламай, Айгөл килеп уны иркәләй.)*

Ҡара ҡая яғында атыу шартлай. Бөтәһе лә тертләп китә.

Й ә ғ ә ф ә р. Кемдер йәнә мылтыҡ менән шаяра.

П и к к и о *(ирония менән)*. Тантаналы салют! Каруан юлға сыға!

Р и ч а р д *(алыҫтан ҡысҡырып килә)*. Бәлә! Бәлә!! *(Инә, ҡулында мылтыҡ.)* Ҡот осҡос бәлә! Бәлә! Ҡәҙерйән Ябағаев атылды. Ҡара ҡая башында үҙен-үҙе атты.

Й ә ғ ә ф ә р. Ниңә тыйманың? Ниңә мылтығын тартып алманың?

Р и ч а р д. Мин атыу тауышы ишетелгәс кенә күрҙем. Мин барып еткәндә, йән биргәйне.

А й г ө л. Бисара бабай... Бер яҡшы һүҙ ҙә әйтеп ҡала алманым.

Й ә ғ ә ф ә р. Кем мылтығы?

Р и ч а р д. Теге әҙәмдеке. Өс аҙна эсендә бынау ике көбәктән ике үлем сыҡты. Ләғнәт төшһөн мылтығына ла, хужаһына ла! *(Мылтыҡты атып бәрә.)*

З ө л х ә б и р ә *(ултырған еренән)*. Ҡарт үҙен борсоған һорауҙарға яуап тапҡан... Ниндәй мәхшәр был? Китергә, китергә... Яй ғына, шым ғына, йомғаҡ кеүек йомарланып ҡына китергә кәрәк... *(Ҡысҡырып.)* Йомғаҡ булһам да, осо барыбер бында ҡала! Ҡыҙым!.. *(Тора, тирә-яғына ҡарай.)* Башҡаса күрә алмаһам, бәхил булығыҙ. Ғәйепле булһам, мин генә түгел, һуғыш та ғәйепле. Бәхил булығыҙ!

Ирҙәр нәмәләрҙе күтәреп ала. Айгөл әсәһен ҡосаҡлай. Аҡрын ғына сығалар. С и т к е ш е инә.

С и т к е ш е. Мәйеттәр ашыҡмай. Ябағаев көтөп торор. Ә юлсыларҙың юлда булыуы яҡшы. Тереләр гел юлда. Гел эҙләйҙәр, табалар, юғалталар. Хатта тапҡанда ла юғалталар, юғалтҡанда ла табалар. Үҙҙәрен табалар... Ричард Галин әйтмешләй, Айгөл дәфтәренең беренсе өлөшө тамамланды. Алда ни булыр, уныһы билдәһеҙ. Ә хәҙергә Айгөлдөң нимә юғалтып, нимә тапҡанын үҙегеҙ күрҙегеҙ. Әйткәнемсә, мин уйынға ҡатнашманым. Берәүҙе лә илатманым да, йыуатманым да... Сөнки мин — сит кеше... Ниңә тағы килеп индем һуң әле мин бында? Ә... үҙемдең шул көйө иҫәнһау икәнемде күрһәтер өсөн инде. Хушығыҙ. Ары китәм. *(Юҡ була.)*

А й г ө л артына боролоп ҡарай-ҡарай югереп инә. Уға Р и ч а р д эйәргән.

А й г ө л *(артына әйләнеп).* Мин һине, әсәйем, тау башынан ҡарап ҡалам. Унан алыҫ күренә! Унан бик алыҫ күренә. Мин һине шунан ҡарап ҡалам.

Югереп үтәләр. Ут һүнә. Шунда уҡ тоҡана. Прологтағы тау башы. А й г ө л, Р и ч а р д.

А й г ө л. Хуш, әсәйем! Мәңгегә китер өсөн генә ҡайтҡанһың икән. Хуш! Эсемдә ҡойондар уйнап ҡалды, әммә йөрәгемә зиһен биреп киттең. Мин ҙур үҫтем хәҙер. Бик ҙур үҫтем! Үҙемде түгел, инде һине ҡыҙғанам. Нисек түҙерһең һин?

Р и ч а р д. Ташморонға еттеләр.

А й г ө л. Ташморондо үттеләр. Күҙҙән юғалдылар, күмелделәр. Хуш, әсәйем! Хуш! *(Илай.)*

Р и ч а р д. Һин илайһың?

А й г ө л. Илайым.

Р и ч а р д. Тәртип юҡ был ер йөҙөндә.

А й г ө л. Булырға тейеш. Булдырырға кәрәк уны!

Р и ч а р д. Ә һин илайһың.

А й г ө л. Илайым. Бөтәһе өсөн дә бер юлы илайым. Ләкин күҙ йәштәрем аша салауат күпере күрәм мин, офоҡтан-офоҡҡа һуҙылған алтын күпер күрәм. Һинең менән беҙ шул күперҙән үтеп бейеккә, юғарыға күтәрелербеҙ. Алыҫҡа, бик алыҫҡа китербеҙ. Тик үткәндәрҙән ғәфү һорар өсөн кире әйләнеп ҡайтмаһаҡ ине. Ҡайтмаһаҡ ине, Ричард Галин!

Ут һүнә.

Салаут

Трагедия

Өн аралаш ете төш

Ҡатнашалар:

Салауат
Гөлнәзирә
Ану
Пугачев
Екатерина II
Язалаусы
Ҡәнзәфәр Усаев
Юлай Аҙналин
Уҡап
Байназар
Илеш
Петр
Мария
Иван Федулов
Есаул
Казак
Иҫәүән казак
Беренсе һаҡсы
Икенсе һаҡсы
Матс
Баиш
Шағир

Атамандар, казактар, башҡорт яугирҙәре, ирҙәр, ҡатындар...

ПРОЛОГ

Сәхнә алдына шагир сыға. Ул йәш һәм ярһыу. Ут бары уға ғына төшә.

Шагир.

Мин шағир. Минең йөрәгем
Ҡайнап торған ҡаҙан.
Урғыла мең йыллыҡ өмөт
Һәм мең йыллыҡ аҙап.

Сәселә унан йыһанға
Шатлыҡ осҡондары,
Һәм ултырып ҡала төпкә
Ҡайғы юшҡындары.

Мин шағир. Ерем бар. Ерҙә —
Йөйҙәр, яралар...
Шул ерҙә дан усаҡтары
Дөрләп яналар.
Халҡым бар. Тарих ҡырынан
Үтмәҫ, ҡамғаҡ төҫлө.
Кескәй ул. Тик тығыҙ сырмалған
Ҡаты йомғаҡ төҫлө.
Мең йыл буйы үҙен-үҙе
Сырмаған шулай,
Һәм тиҙ генә һүтелергә
Самаһы юҡ, буғай...

...Был фажиғә ике йөҙ йыл осҡан
Уҡ хаҡында булыр,
Рухыбыҙҙа оҙаҡ-оҙаҡ яныр

Ут хаҡында булыр.

. . . .

Ике быуат монарҙары аша
Төш ҡатыш өн күрәм,
Хәтәр яуға өнөмдә мин керәм,
Толпарым, өркмә!..
Толпарым! Һине үтә хәүефле
Юлдан үткәрәмен.
Шул шөһрәт, шул язаларҙы
Сөнки
Мин дә күтәрәмен...
Өркмә, толпарым!
Өркмә!

Ш а ғ и р юғала. Ут тоҡана.

Өн

Асыҡ дала. Ҡалҡыулыҡ. Юл саты. Юл икегә айырылған ерҙә ҙур һоро таш ята. Таш өҫтөндә Я з а л а у с ы баҫып тора. Уның эргәһендә ерҙә Б а и ш т а р х а н.

Б а и ш. Таш өҫтөндә, ахыры, бөркөт табышын талағандыр. Баш һөйәге ҡалған кейектең. Мәрәкә. Ҡош та үҙ ҡорбанын бейек ерҙә тороп өҙгөләй.

Я з а л а у с ы *(кейектең баш һөйәген итек осо менән тибеп төшөрә)*. Ҡурҡа. Шуның өсөн ҡалҡыу урын һайлай. Аулаҡ ерҙә шомло, хәүефле. Мин — язалаусы — быны яҡшы беләм...

Б а и ш. Мәрәкә.

Я з а л а у с ы. Хөкөм-яза өсөн урын бейек кәрәк. Иисусты ла, тау башына мендереп, тәрегә киргәндәр... Батша тәхете ана ниндәй бейек. О хакимәм! *(Аяҡ осона күтәрелеп алыҫҡа ҡарай.)*

Б а и ш. Кемгә шулай өндәшәһең, хужам?

Я з а л а у с ы. Тупраҡ менән күкте тоташтырған затҡа. О хакимәм!

Б а и ш. О хакимәм!

Я з а л а у с ы. Әсәйебеҙ батша! Фетнә баҫтырылды. Хәҙер инде мин һинең әле бирергә өлгөрмәгән, әммә мотлаҡ биреләсәк әмереңде башҡарам. Фатихаңда бул!

Б а и ш. Фатихаңда бул!

Я з а л а у с ы. Фатихаңда бул. Башҡортто мәсхәрә итәм мин: уның тәкәбберлеген, уның сая рухын аяҡ

аҫтына һалып тапайым. Бына шулай, бына шулай! *(Тапана.)*

Б а и ш. Бына шулай... *(Тапана ла шып туҡтай.)*

Я з а л а у с ы *(алыҫҡа мөрәжәғәт итә).* Нисек тиһеңме? Мин башҡорттоң шағиренә, батырына, юлбашсыһына, көл-күмергә ҡалған ере буйлап ауылдан-ауылға, ырыуҙан-ырыуға, юлдан-юлға йөрөтөп, халыҡтың үҙ ҡулы менән ҡамсы һуҡтырам. Күп һуҡтырам. Туҡмалған шағир бер мәсхәрә кисерһә, уны үҙ ҡулы менән туҡмаған халыҡ мең мәсхәрә кисерәсәк. Мең мәсхәрә! *(Суҡ бармағын күккә сәнсеп.)*

Б а и ш. Салауаттың мин хас дошманы, хужам. Ике ырыу мәңге ҡан талаша. Өҫтәүенә, улым Илеште сихыры менән юлдан яҙҙырҙы ул Салауат. Ә шулай ҙа...

Я з а л а у с ы. «Шулай ҙа»ңды әйтеп бөтөр, тархан.

Б а и ш. Шулай ҙа батырына үҙе ҡамсы һуҡмаҫ халыҡ. Мин беләмен уны. Мин дә башҡорт...

Я з а л а у с ы. Башҡорт түгел, сыбыртҡы һин, ҡамсы... *(Баштан-аяҡ уның затлы кейемен ҡарап сыға.)* Көмөш биҙәк менән биҙәкләнгән матур һаплы ҡайыш сыбыртҡы һин. Минең сыбыртҡым.

Б а и ш *(бөршәйеп ҡала).* Үтә кәмһетәһең мине, хужам. Ни тиһәң дә, мин бит, ыһым, Баиш тархан.

Я з а л а у с ы. Ҡалай нескә күңеллеһең икән! Дөрөҫлөктән ниңә кәмһенергә? Уға ҡалһа — мин дә сыбыртҡы. Батша сыбыртҡыһы. Оҙон һаплы оҙон сыбыртҡы мин. Йөҙ саҡрымға, хатта мең саҡрымға барып етә осом.

Б а и ш. Мин дә сонтоҡ түгел. Башҡорт ере ҙур бит. Уны ҡороҡлау өсөн арҡан да оҙон кәрәк... Ҡороҡлармын, ыһым, яҙған булһа. Иншалла!

Оҙаҡ тынлыҡ.

Я з а л а у с ы. Ниндәй тынлыҡ. Илау-һыҡтау тауышы ишетелмәй ниңә? Ниңә ишетелмәй?

Б а и ш. Әлегә иламайҙар.

Я з а л а у с ы. Иларҙар. Нисегерәк иларҙар әле!

Б а и ш. Иларҙар.

Саҡ-саҡ ҡына ишетелгән күмәк аяҡ тауыштары, сыбыртҡы, ҡамсы, сыбыҡ шыйлауы яҡынлаша.

Я з а л а у с ы. Ана киләләр. Туҡмай-туҡмай киләләр. Бая әйткән тамашаны күрсе, о хакимәм! Һин бит күңелең менән донъя байҡайһың. *(Килеүселәргә.)* Ҡамсыларҙы киңерәк, киңерәк һелтәгеҙ! Ана шулай. Шулай! Шулай!! Ниндәй күндәм ҡолдар. Ошомо инде беҙҙе дер һелкеткән тоҡом?! Ошомо? Ҡарарға ерәнес...

Б а и ш. Ысынлап та, ниндәй мөғжизә был? Туҡмайҙар! Салауатты туҡмайҙар!! Тимәк, халыҡ инде арҡанланған. Арҡан осо хәҙер беҙҙең ҡулда. *(Ике ҡуллап арҡан тотҡандай итә.)* Минең ҡулға ҡапҡас, ысҡынмаҫ!!

Ике һалдат һағы аҫтында сәхнә уртаһына бер төркөм х а л ы ҡ яҡынлаша. Улар Салауатты уратып алғандар. Ул уртала килә. Һәр кем йән асыуы менән үҙенә йә ҡамсы, йә сыбыҡ һуға. Ҡайһы берәүҙәр бау, таяҡ һелтәй. Төркөм туҡтай, туҡмалыу дауам итә. Салауатҡа берәү ҙә ҡағылмай. Язалаусы шаҡ ҡата. Ул бер аҙҙан ғына телгә килә. Таштан һикереп төшә.

Я з а л а у с ы. Ҡырағайҙар! Был ни эш? Ниңә туҡмайһығыҙ үҙегеҙҙе? Ниңә туҡмайһығыҙ?!

Б е р е н с е к е ш е. Беҙгә шул таман! Шул таман беҙгә!! *(Әсенеп үҙенә һуға.)*

Я з а л а у с ы. Туҡма, туҡма...

И к е н с е к е ш е. Туҡмайбыҙ. Һеҙҙе ҡырып бөтөрә алмауыбыҙ хурлығынан туҡмайбыҙ! *(Үҙенә һуға.)*

Ө с ө н с ө к е ш е. Еңелеүебеҙ оятынан туҡмайбыҙ *(үҙенә һуға).*

Д ү р т е н с е к е ш е. Ҡуйыныбыҙҙа ҡара йыландар аҫырағанбыҙ, шул хурлыҡтан... Шул хурлыҡтан туҡмайбыҙ *(Баишкә һелтәй, әммә үҙенә һуға).*

И к е н с е к е ш е. Ҡанмаған үсебеҙ һыуынмаһын өсөн — туҡмайбыҙ! *(Үҙенә һуға.)*

Ө с ө н с ө к е ш е. Нәфрәтебеҙ һүнмәһен өсөн — туҡмайбыҙ...

Б е р е н с е к е ш е. Үҙебеҙҙе үҙебеҙ туҡмайбыҙ! *(Һуға.)*

Я з а л а у с ы *(һаҡсыға).* Ә һеҙ, күҙле бүкәндәр, нимә ҡарайһығыҙ?

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Ниңә... Ҡайһыһы туҡмалһала, барыбер түгелме ни?

И к е н с е һ а ҡ с ы. Беҙ түгел дә, улар туҡмала!

Я з а л а у с ы. Асылында дөрөҫ. Барыбер.

Халыҡты ҡулы менән икегә айырып, алға С а л а у а т сыға. Ул урта буйлы. Матур. Йонсоу һәм хәсрәт уның батыр йөҙөнә ниндәйҙер

илаһи бер төҫ, бер нур өҫтәгән. Язалаусы уның ҡаршыһында ирекһеҙҙән артҡа сигенә.

Салауат.

Ҡан ҡәрҙәштәр, тоғро юлдаштарым,
Яуҙаштарым, етер. Етерегеҙ!
Һеҙҙән алда ҡылыс мин күтәрҙем,
Һеҙҙән өҫтөн уны мин һелтәнем.
Язаһын да бары бер мин генә
Күтәрергә тейеш. Йырым менән,
Сәсән һүҙем менән хәтәр яуға,
Фажиғәле яуға, изге яуға
Һеҙҙе мин күтәрҙем. Язаһын да
Бер мин генә күтәрергә тейеш...
Йәшел далам, урман, тауҙарымды
Мәжнүн булып һөйҙөм. Нимә күрәм
Хәҙер? Ут үртәгән барын. Яна!
Ҡара төтөн, һоро көлдәр оса...
Мин халҡымды һөйҙөм — ихлас, керһеҙ —
Дан да, мал да өмөт итмәйенсә.
Нимә күрәм? Ҡан эсендә халҡым —
Йәш аралаш ҡара ҡан эсендә...
Бисә һөйҙөм. Янып, ярһып һөйҙөм.
Алмашына ни килтерҙем уға? —
Ҡанмаған дәрт, баҫылмаҫлыҡ һыуһын,
Айырылышыу һәм ғүмерлек һағыш...
Ҡазаларҙы илгә мин килтерҙем,
Язаларын бары бер мин генә
Күтәрергә тейеш... Ә һеҙ хәҙер
Һүнгән усаҡтарҙы көйрәтергә
Таралығыҙ. Үкһеҙ етемдәрҙе
Йыуатығыҙ. Мине кисерегеҙ.
Кисерегеҙ мине!..

Беренсе кеше.

Улай тимә,
Батыр! Беҙҙең ҡандан, беҙҙең йәндән
 Яралдың һин. Һәм бөтәбеҙ өсөн
Күтәрәһең ауыр ғазаптарҙы.
Үҙең беҙҙе кисер. Ярлыҡа...
(Килеп баш эйә.)

И к е н с е к е ш е.

Кисер, батыр, кисер, сәсәнебеҙ.
Беҙ еңә алһаҡ, һин еңелмәç инең.
Беҙ еңелдек. Насар һуғыштыҡ беҙ.
(Килеп баш эйә.)

Ө с ө н с ө к е ш е.

Беҙгә хурлыҡ — һинең айбарлыҡҡа,
Ғәйрәтеңә лайыҡ була алманыҡ...
(Килеп теҙләнә.)
Б а и ш *(ҡапыл Салауатҡа ташлана).*
Минең улым ҡайҙа, мөртәт әҙәм?
Ҡайҙа минең улым? Илеш ҡайҙа?

С а л а у а т.

Илеш иçән. Хисап ала килер.
Яуабыңды әҙерләп тор, хаин.

Б а и ш.

Яуап әҙер уға. Тәңре шаһит.
Әммә уның ҡаны, боҙоҡ ҡаны
Һин яуыздың намыçында булыр.

С а л а у а т.

Намыçыма алам һәр тамсыһын...
Ләкин бел: ул һинең улың түгел,
Ул пәйғәмбәр улы — изге заттан...

Я з а л а у с ы *(таш өçтөнә менеп баçа, ҡулын күтәрә).*
Туҡтағыҙ, тим! Мин һөйләйем хәҙер.

Б а и ш. Туҡтағыҙ, ти!

Я з а л а у с ы.

Был юл саты, Салауат, был һоро таш
Иçеңдәме?

С а л а у а т. Иçемдә.

Я з а л а у с ы. Һуң?

Салауат.

Тап ике йыл әүәл йөҙ башында
Ошо юл сатында туҡталдым мин.
Әлеге һин баҫҡан ташҡа баҫып,
Уңға баҡтым, йәнә һулға баҡтым.
Малай инем. Аҡыл түгел,
Йөрәк,
Намыҫ йөрөтә ине етәкләп.
Эйе, уңға, йәнә һулға баҡтым:
Уңға китһәм, әбей батша көтә,
Һулға китһәм — Петр хәҙрәттәре, —
Бер үҙемә ике батша хәҙер.
Теләгәнен һайла. Быға тиклем
Әбей батша менән эш бешмәне,
Бабай менән, бәлки, эш уңыр, тип
Һул теҙгенде тартты ошо ҡулым.
Ә быныһы атҡа ҡамсы һуҡты. —
Йөҙ һыбайлы сапты ҡойон булып.

Яҙалаусы.

Әгәр ҙә уң ҡулың теҙген тартып,
Шул саҡ һулы ҡамсы һелтәһә,
Бөгөн нимә булған булыр ине?

Салауат.

Нимә булыр ине? Ике ҡулым
Берсә ҡорор ине — бары шул...
Ҡоромаһа, үҙем ҡырҡыр инем.

Яҙалаусы.

Мин ирлекте баһалайым, батыр.
Әммә тәкәбберлек — дан юлдашы.
Муйыныңдан хәҙер һин хурлыҡта —
Йән ҡайғыһын ҡайғырт, әмәл барҙа.
Ғүмер ғәзиз.

Салауат.

Эйе, ғүмер ғәзиз хатта тотҡонға ла...

Я з а л а у с ы.

Шулай булғас, ниңә йәшәмәçкә?
Сынйыр-бығауҙарҙы алып ташлап,
Ниңә йәшәмәçкә?

С а л а у а т.

Ниндәй иблес һорауы был тағы?
Һин бит палач. Азат итеү түгел,
Яза биреү һинең бар һөнәрең.
Эшеңдә бул!

Я з а л а у с ы.

Минең ҡөҙрәтем киң.
Язалай ҙа, ярлыҡай ҙа алам.
Тоҡтомалға ошо юл сатына
Килтертмәнем һине. Һин азатһың.
Бығауыңды хәҙер һалдырырҙар.
О бығауһыҙ йәшәү шундай рәхәт!
(Ике ҡулын күтәреп һелтәй.)
Һин бит шағир — уны beləһеңдер.
Әммә бер шартым бар. Ишетәһеңме?

С а л а у а т.

Ишетәм.

Я з а л а у с ы.

Падишаһҡа биргән антыңды һин
Ошо ергә һалып тапап үттең,
Ошо ерҙә тәүбә килтер хәҙер.
Тәүбә килтер! Өс ҡат үбеп бынау
Аяҡ аçтымдағы һоро ташты
Ант ит ҡабат! Ярлыҡайым. —
Ғүмер ғәзиз...

С а л а у а т.

Әйе, ғәзиз.

Салауат оҙаҡ ваҡыт тик тора. Шунан аҡрын ғына ташҡа табан килә. Тағы туҡтала. Халыҡ, Салауаттың тәүбә итеүенән ҡурҡып, ҡаушап ҡала.

Б а и ш *(Язалаусының аяғына йығыла).*

Юҡ, юҡ, хужам, был йыртҡысты, зинһар,
Ысҡындыра күрмә тоҙағыңдан. —
Бөтәбеҙҙе аҫыр, киҫер, һуйыр,
Илгә йәнә мәхшәр килтерер ул,
Ҡанлы мәхшәр! Хужам, ысҡындырма!

Я з а л а у с ы *(аяғы менән Баиште иғтибарһыҙ ғына этәреп ебәрә).*
Көнө ниндәй сыуаҡ... Күген ҡара!
Фәрештәләр генә осор заман.
Ана, ахыры, ҡыр ҡаҙҙары китә.
Тауыштары килә — көр тауыштар.
Белә улар ирек ҡәҙерен.
(Бөтәһе лә күккә ҡарай.)
Хәйер, ҡоштар телен һин яҡшыраҡ
Аңлайһыңдыр, шағир.

Б а и ш *(тағы килә).*

Ысҡындырма!
Ысҡындыра күрмә ҡоҙғондо! *(Язалаусы уны ишара менән ситкә ҡыуа.)*

Я з а л а у с ы.

Азатлығың, егет, үҙ иркеңдә.
Ишетәһеңме?

С а л а у а т. Ишетәм. *(Аҡрын ғына таш эргәһенә килә. Халыҡ тағы ла нығыраҡ хәүефләнә төшә.)* Ишетәм... Ишетәм...

Б е р е н с е к е ш е *(ситкә ҡарап).* Ярабби! Ниҙәр күрәбеҙ?!

С а л а у а т *(өс тапҡыр төкөрә).* Быныһы ташыңа — тфү. Быныһы үҙеңә — тфү. Быныһы батшаңа — тфү. *(Халыҡ иркен һулыш ала.)*
Намыҫ һатып алған йән кәрәкмәй миңә.
Ундай йән кәрәкмәй. Ошо ташҡа
Һал да хәҙер саптыр муйынымды.

Я з а л а у с ы *(таш өҫтөнән һикереп төшә).*

О юҡ! Былай булғас, был донъянан
Ҡапыл, анһат ҡына китә алмаҫһың.
Ике донъя араһында оҙаҡ
Тибелеп, кәмһетелеп, һөйрәлеп
Ғүмер һөрәсәкһең...

Б а и ш.

Юҡ, юҡ, хужам, ул үлергә тейеш.
Хатта күләгәһе шом һаласаҡ.

Я з а л а у с ы.

Өнөн тығығыҙсы шул бәндәнең...
(Һаҡсылар Баиште ситкә этәләр.)
Эйе, батыр, һин ереңә ғашиҡ,
Илеңә ғашиҡ, ҡатыныңа ғашиҡ,
Ғашиҡ булған өсөн матурһың һин,
Яуыз!
Шуға күрә мин ереңдән һөрәм,
Ҡара һағыш көн-төн йәнең өйкәр,
Ҡара һағыш һине көйҙөрәсәк.
Тавридала һүнгән Назон һымаҡ,
Ситтә һүнәсәкһең. Зинданға илтегеҙ!
(Халыҡҡа.)
Ә һеҙ таралығыҙ!
Һеҙҙең вазифағыҙ бөттө шунда.

Халыҡ тарала башлай, Язалаусы боролоп китмәксе була. Алыҫтан һөрәнләп Г ө л н ә з и р ә инә. Ул ҡоро һөйәккә ҡалған. Өҫтө-башы теткеләнеп бөткән. Тик сәс толомо ғына матур үрелгән.

Г ө л н ә з и р ә *(алыҫтан уҡ).* Салауатҡа тейеш ҡамсыны миңә лә һуғығыҙ! Мин уның һөйгән йәремен. Миңә лә һуғығыҙ!

К е ш е л ә р. Гөлнәзирә?

С а л а у а т *(ынтыла).* Гөлнәзирә?!

Г ө л н ә з и р ә *(Салауатты тирәләп әйләнеп сыға).* Салауат... Салауат... Тере. Иҫән! *(Һаҡсылар уның юлын бүлмәксе итә. Ләкин Гөлнәзирәнең мөхәббәт һәм һағыш тулы ҡарашына тап булып кире сигенәләр.)*

Я з а л а у с ы *(Баишкә).* Кем был?

Г ө л н ә з и р ә. Был — мин. Был — мин, түрә!

Б а и ш. Салауаттың һөйәркәһе ул, хужам, фәхиш... *(Салауаттың күҙ карашынан ҡурҡып, туҡтап ҡала.)*

Г ө л н ә з и р ә. Эйе, эйе, теләһә кеме булһам да, уныҡы мин. Салауаттыҡы мин.

Я з а л а у с ы. Ҡатын түгел, һин шәүләһең, бахыр. Ҡайҙа эленеп тора һинең йәнең?

Г ө л н ә з и р ә.

Йәнем — эсем тулы, миндә
мең йән, түрә.
Салауаттың ярты йәнемен мин.

С а л а у а т.

Ниндәй изге рухтар һуң сәғәттә
Килтерҙеләр минең хазинамды?
Был тәңренең мәрхәмәте сикһеҙ.
Яҙмышыма мең-мең рәхмәт әйтәм.
Хыҙыр-ильяс юл күрһәтте мәллә?

Г ө л н ә з и р ә *(ҡапыл балҡып, нурланып китә).*

Юҡ, мөхәббәт!
Ул килтерҙе мине
Оҙон өс ай буйы һинең эҙҙән
Илдән-илгә, юлдан-юлға күстем.
Төнгө далаларҙа ас бүреләр
Миңә тейменеләр, «Салауаттың
Йәремен мин», тигәс. Ҡара урманда
Юлбаҫарҙар миңә юл күрһәтте,
«Салауаттың йәремен мин», тигәс...
Һинең тәнгә төшкән ҡамсы ғына
Аямаңы мине. Йөрәгемдә
Телем-телем телде. Мин сыҙаным,
Һиңә еңелерәк булһын тинем.

С а л а у а т.

Күктәгенең изге ҡөҙрәтенән
Таңда яралған зат Гөлнәзирә,
Ошо ерҙә һиңә ни ҡалдырам? —
Ҡайғы, ғазап, бушлыҡ, яңғыҙлыҡ...
Кисер мине.

Г ө л н ә з и р ә.

Был донъяла миңә илаһи өс,
Гонаһлы өс кисә бүләк иттең.
Әммә изге, саф ине ул гонаһ.
Донъяның бар хазиналарына
Шул өс төндө алмаштырмаҫ инем.

Мөхәббәтем исеменән һиңә
Рәхмәт әйтәм, батыр! Шуға килдем.
(Алдына йығыла.)

Я з а л а у с ы *(үҙалдына)*. Ниндәй әҙәмдәр был, йә хоҙай. Ниндәй иман менән йәшәйҙәр?! *(Һаҡсыларға боролоп.)* Зинданға! Зинданға илтегеҙ! *(Ҡапыл боролоп юҡ була, Салауатты алып китәләр.)*

Г ө л н ә з и р ә. Мине лә алығыҙ зинданға! Мин бит Салауаттың ярты йәнемен. Минө лә алығыҙ!

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Унда йән кәрәкмәй. Ыҙаланыр өсөн бары тән кәрәк.

Г ө л н ә з и р ә. Зинданға мине лә алығыҙ! Мине лә!! *(Һаҡсы уның юлына арҡыры төшә.)*

С а л а у а т *(Гөлнәзирә алдына килеп баш эйә)*. Хуш батыр, гүзәл ҡатыным минең! Ерҙең ғәжәйеп бер ҡыҙы, бәхил бул!

Г ө л н ә з и р ә. Хуш бул, Салауат! Мин һине көтөрмөн. Ғүмер буйы көтөрмөн. Донъялыҡта ғүмерем етмәһә, әхирәттә көтөрмөн. Хуш бул, Салауат!

Ут һүнә.

Өн аралаш төш

Зиндан. Сиркәү аҫтындағы дымлы зиндан. Сиркәү ҡаҡҡан тауыш ишетелә. Уға аҙан әйткән ауаз килеп ҡушыла. С а л а у а т диуарға һөйәлгән.

С а л а у а т.
Сиркәү ҡағалар — ғибәҙәт уҡыйҙар,
Аҙан әйтәләр — ғибәҙәт уҡыйҙар.
Бөтә иман юғарынан килә,
Тик түбәнгә төшкәс, ергә һеңмәй,
Күберәк елгә оса, ахырыһы.
Сиркәү ҡағалар: «Сыҙам бул!» — тиҙәр,
Аҙан әйтәләр: «Күндәм бул!» — тиҙәр.

БыҒауҙарын бер-береһенә килтереп аҡрын ғына, асыуһыҙ ғына һуға. Шул таҡтҡа ҡабатлай.

Сыҙам бул... Күндәм бул... Сыҙам бул...
Күндәм бул...
Шунан башҡа ҡоралың ҡалмағас,
Сыҙамайса нимә ҡылаһың һуң?
(Ҡапыл алға ынтыла.)

...Быгау түгел, уйҙар яфалайҙар,
Сынйыр түгел, уйҙар зыңлай башта,
Зиндан түгел, шиктәр тотҡон итте.
Ни ҡылдым мин? Ни нәмәләр ҡылдым?
Ун туғыҙҙа ҡамсат бүрек кейҙем —
Ил ағаһы булдым. Яуҙар саптым.
Егерме ике йәшем тулыр-тулмаç
Бар эшемде бына тамамланым.
Бынан ары күпме йәшәһәм дә,
Шул йәшемдә тороп ҡаласаҡмын.
Нимә ҡылдым һуң мин? Кем мин?
Был иңемә яҙмыш бигерәк иртә
Ауыр йөктәр һалды. Күтәрә алмай
Әллә минең билем һығылдымы?
Кем мин?
Утлы ҡояшҡа юл алып,
Ҡанаттары көйгән фәрештәме?
Әллә изге тәхетте хур иткән
Хәсис бер мөртәтме? Кем мин? Кем беҙ?
Беҙ түккән ҡан,
Изге нурҙар булып,
Ҡибла күктәрендә балҡырмы?
Йә
Ил тәненә шаҡшы ҡутыр булып
Таралырмы?
Юҡ, өркөтмәй мине
Әбей батша сығарасаҡ хөкөм.
Тарих хөкөмө мине ҡурҡыта —
Ярлыҡармы әллә ләғнәтләрме?
Ҡот осорлоҡ! Әгәр хата булһа,
Әгәр хилаф булһа ҡылған эштәр?
Улай тиһәң, илдең иң уҙаман
Ирҙәре бит минең яҡта булды:
Намыç ҡоло, затлы Кинйә түрә.
Мишәр атаманы ир Ҡәнзәфәр,
Ғәскәр күрке сая йор Бәхтияр,
Сыуаш айбарлыһы Уҡап батыр,
Ҡарт юлбарыç һынлы Юлай кантон,
Тағы йөҙәрләгән ил ағаһы —
Бөтәһе лә хаталаныр микән?!
Хаталаныр микән? Ә хаҡ булһа,
Беҙ еңелмәç инек... Их, атайым!
Арабыҙҙа бары диуар ғына,

Арабыҙҙа мәңгелек юл ята.
Бер кәлимә һүҙҙәреңә улың мохтаж...

Ултыра, уйға тала. Ҡаршылағы диуар аҡрынлап ишелеп төшә, Юлай күренә.

Юлай. Выждан ғазабыңды беләм, улым.

Салауат. Атай! Күп ғүмерҙәр күрешмәнек бит... Ғазабымды ҡайҙан беләһең һин?

Юлай. Мин атай бит. Бар уйҙарым һиндә.

Салауат. Шиктәремде тарат, атай!

Юлай. Ҡөҙрәтемдән килмәй, улым.

Салауат. Ни эшләп? Һин бит атай. Һин бит минең атай!

Юлай. Яуҙа, дауҙа, сыуаҡ аҡ көндәрҙә һин беҙҙән дә өҫтөн, өлкән инең. Ҡара көндәрҙә лә шулай булып ҡал. Рух ныҡлығын беҙ әле лә һинән көтәбеҙ, һиңә таянабыҙ.

Салауат. Әйтсе, атай, һин ышанып килдеңме яуға?

Юлай. Эйе, ышанып килдем. Эшебеҙҙең хаҡлығына ышанып килдем.

Салауат. Ә еңеүгә?

Юлай. Еңеүгәме?

Салауат. Эйе, еңеүгә.

Юлай. Еңеүгә мин хатта башта уҡ икеләнеп килдем. Аҡ батшаның ғәскәре бихисап. Бергә яу йөрөгәндә, үҙ күҙҙәрем менән күп күрҙем мин.

Салауат. Шулай булғас, ниңә баш күтәрҙең?

Юлай. Юлдың хаҡ икәнен белеп баш күтәрҙем, йәнә һине яҡлап яу саптым.

Салауат. «Тайға эйәргән аҙғын ат булдым», — тип үкенмәйһеңме, атай?

Юлай. Үкенмәйем. Һинең атайың булыу — ҙур дәрәжә миңә, Салауат.

Салауат. Беҙ бит еңә алманыҡ.

Юлай. Тәнебеҙ еңелһә лә, йәнебеҙ еңде. Сөнки хәтәр ниәтебеҙ хаҡ ине.

Салауат. Ә түгелгән ҡандар, сыҡҡан йәндәр нимә менән аҡланыр? Нимә менән?

Юлай. Ә һин донъяны тетрәткән, дошманыңды дер һелкеткән бөйөк шанлы көндәрең тураһында күберәк уйла. Ажғырып килгән ташҡындың алдында,

өйөрөлөп килгән өйөрмәнең өҫтөндә һин түгел инеңме? Ә маҡсатың? Маҡсатың, улым?..

Салауат. Маҡсатыбыҙ был тиклем үк ҡорбандарҙың хаҡына торорлоҡмо һуң, атай?

Юлай. Быныһына беҙ яуап бирә алмайбыҙ.

Салауат. Ә кем яуап бирер?

Юлай. Был тупраҡҡа беҙҙән һуң килгәндәр.

Салауат. Ул яуапты беҙ һуң нисек белербеҙ?

Юлай. Уны беҙ бер ваҡытта ла белмәйәсәкбеҙ, улым...

Юлай юҡ була. Тынлыҡ.

Салауат. Көндәрҙең бөйөктәрен йышыраҡ уйла, ти, атайым. О ул көндәр! Йәшендәре әле лә йөрәгемде тетрәтә... *(Сиркәү ҡаҡҡан тауышҡа аҙан ҡушыла.)* Ә тегендә беҙҙең йәндәрҙе саҡырып сиркәү ҡағалар, аҙан әйтәләр. *(Ике ҡулын күтәрә.)* Ашыҡмағыҙ! Өлгөрөрһөгөҙ!.. Йыназаға тиклем бит әле туй булды!

Ут һүнә.

Хәтерләү

Берҙа ҡалаһы. Пугачев станы. Сыуаҡ көҙгө көн. Күктә ҡыр ҡаҙҙары ҡыйҡылдашып осоп үтә. Алыҫта саң ҡағалар. Пугачев өйө алдындағы майҙан. Яңы ғына ҡояш сығып килә. Петр менән Мария ағас араһынан килеп сыға.

Петр.

Беҙ ир менән ҡатын булдыҡ был төн.
Ҡотла беҙҙе, ҡояш! Фатихаң бир.
Дала еле никах уҡыны беҙгә,
Ә йондоҙҙар күктә, шөңгөр булып,
Төнө буйы шылтырап уйнап торҙо.
Ана әле булһа...

Мария.

Иҫәр казак...
Саң ҡағалар, ахыры, шом-шөбһә
бар... *(Уға һыйына.)*

Петр.

Бөгөн шомға урын юҡ был ерҙә.
Бөгөн беҙ ҡушылдыҡ. Бөтә донъя
Ана ниндәй саф, ғиффәтле, күркәм.
Тәү иртәбеҙ шундай хозур беҙҙең,
Мария!

Мария.

Ә мин шомланамын, Петр.

Петр.

Ниманән?

Мария.

Боҙоҡ кешеләрҙәй, ҡасып-боҫоп
Яҡынайҙыҡ, яҙыҡ булмаҫ микән?

Петр.

Бар йыһандың күҙ алдында бына
Үҙ йәнемде ҡушам йәндәреңә *(ҡосаҡлап үбә).*

Мария *(ыҫҡынып).*

Абау! Һуштарымды алдың инде,
Әүрәтеүсем минең! Хәләлкәйем!
Был ҡылыҡҡа рәнйемәҫме хоҙай?

Петр.

Рәнйер булһа, беҙгә ошо төндә
Бирер инеме ни?

Мария.

Шулай ҙа һуң...
Әгәр алтарь ҡаршыһына баҫып,
Тәңренә ант биреп ҡушылһаҡ беҙ,
Ниндәй һәйбәт булыр ине, йәнем.

Петр.

Шулай итербеҙ ҙә.

Мария.

Ҡасан?

Петр.

Петр батша Ырымбурҙы алғас,
Мәскәү яҡҡа ҡарай юл тоторбоҙ.
Унан ары Петр ҡалаһына
Ә тигәнсе барып инәсәкбеҙ.
Ул саҡта мин инде йөҙ башында,
Хатта мең башында, ҡылыс болғап,
Әбей батша һарайына атылып
Инәмен дә әйтәм: «Катька, —
тимен, —
Давай тәхеттән төш, хужа ҡайтты!
Инәлмә лә, илама ла, етте!»
Ә батшаға йомшаҡ ҡына әйтәм:
«Рәхим ит, тим, түрҙән, үҙ
тәхетеңдән...»

Мария.

Ой, ой, Петр, ниндәй ғәйрәтле һин!

Петр.

Бына шулай донъяны рәтләп алғас,
Мәскәүҙең... Юҡ, яңы башҡаланың
Иң ҙур соборында һинең менән
Никах яңыртырбыҙ. Рәсәйҙең иң,
Иң баш побы беҙгә никах уҡыр...
Никахтан һуң һарайға туп-тура —
Үҙебеҙҙең таш һарайға! Уны
Беҙгә батша үҙе биргән булыр,
Туй бүләге итеп...

Мария *(Петрға һыйынып).*

Ой, тамаша!
Ә мин мейес тултырып ҡалас бешерермен
Көн һайын!

Петр.

Ул саҡ инде мин мең башы түгел,
Фельдмаршал йә кенәз буласаҡмын,
Йәки баяр, йәки затлы барон,
Ә һин шуның берәйһенең ҡатыны...

Мария *(ҡапыл ҡурҡып).*

Юҡ, юҡ, баяр булма, кенәз булма,
Юҡ, кәрәкмәй, була күрмә, зинһар!

Петр.

Ниңә? Буйым-һыным тура килмәйме?

Мария.

Бик килә шул. Шуға ҡурҡамын да...

Петр.

Нимәнән ҡурҡаһың, юләркәй?

Мария.

Кенәз булһаң, берәй заман тағы
Бүтән Пугач килеп сығыр ҙа
Һинең башты ҡырҡыр, мине аҫыр
Йә рисуай итер. Кенәз булма!

Петр *(тирә-яҡҡа ҡаранып).*

Ниндәй Пугач? Нимә һөйләйһең һин?
Ауыҙыңды бүтән асыр булма!
Петр батша. Петр Өсөнсө ул.

Мария *(ҡапыл аңлап).*

Юҡ, юҡ! Әйттем — ҡайттым.
Әйткәнемде
Ауыҙымдан елдәр алып китте...
Ә ул нимә тиер?

Петр.

Кем?

Мария.

Пугач... Петр батша, беҙҙең хәлде
белһә.

Петр.

Батша мине ах итеп үк тора —
Йөҙ башына ҡуйыр, бәлки, тиҙҙән —
Ни тиһәң дә, беҙ бит аҙаштар...

Мария.

Фатихаһын бирерме һуң беҙгә?

Петр.

Ике ҡуллап бирер, күр ҙә тор,
Батша мине үлеп ярата ул.

Мария *(Петрҙың сәсен һыйпай,
иркәләй).*

И хоҙайым, бынау хәтәр башты,
Бынау алтын башты һаҡлай күрсе...

Петр.

Был башымдан айырылһам да мин,
Һинән айырылмам һис ҡасан да.

Мария.

Ундай һүҙҙәр әйтмә, былай ҙа ана
Шом уятып саң ҡағалар һаман.

Петр.

Әй, бөткәнме? Берәй иҫерек казак
шаяралыр...

Өй эсенән тауыш килә. Петр, Мария сығып китә.

П у г а ч е в *(эстән)*. Ниңә саң ҡағалар? Әй, кем бар унда, яуап бир!

Е с а у л югереп инеп, болдорға менә. Артабан һөйләшеү тәҙрә аша бара.

Е с а у л. Бәлә. Батша хәҙрәттәре, бәлә бар.

П у г а ч е в. Ниндәй бәлә?

Е с а у л. Үткән төндө дошман килеп Ҡыҙыл Яр аҫтындағы беҙҙең дозорҙағы өс әҙәмде һуйып киткән. Бер казакты урлап сапҡандар, бары берәү ҡасып ҡотолған. Һаҡтағылар бары ла иҫерек булған.

П у г а ч е в. Туҡтатһындар саң ҡағыуҙы!

Е с а у л *(уңға, һулға ҡысҡыра)*. Саң ҡағыуҙы туҡтатырға! Саң ҡағыуҙы туҡтатырға!! *(Саң ҡағыу туҡтала.)*

П у г а ч е в. Башлыҡтары, атамандары кем? Бөтәһенә яза уртаҡ булыр. Хөкөмдө мин үҙем сығарырмын. Төшөндөңмө?

Е с а у л. Төшөндөм, батша хәҙрәттәре.

П у г а ч е в. Бар, иғлан ит: атамандар, халыҡ бында йыйылһын. Ғәйеплеләрҙе бында килтерегеҙ!

Е с а у л. Тыңлайым! *(Юҡ була.)*

П у г а ч е в болдорға сыға. Ул 32—33 йәштәрҙәге мыҡты ир. Йөҙөндә, ҡарашында ихтыяр һиҙелеп тора.

П у г а ч е в.

Ялған батша булыуҙары ауыр.
Ысын батша булыу нисек икән?
Гәрсә кешеләрсә аңлаһаң да,
Батша булып хөкөм итеү кәрәк.
...Ғәскәремде ҡулда тота алмаһам,
Амперия, амперияны һуң
Нисек итеп ҡулға ала алырмын?
...Мин ғәҙеллек өсөн яуға сыҡтым.
Үҙем күпме аяуһыҙлыҡ, йәбер,
Хатта
Ғәҙелһеҙлек ҡылдым бары ошо
Ғәҙеллек һәм хаҡлыҡ хаҡына тип, —
Мин ҡуҙғатҡан донъя тәгәрмәсе
Мин тигәнсә генә әйләнмәй шул...

...Ялған батша булыу ауыр тим дә,
Ысыны булғас, еңеләймәç, беләм.
Әле мин боларам, мин ҡыйратам,
Ысын булғас, мине ҡыйратырҙар.

Ике казак, өйҙән сығарып, майҙансыҡҡа тәхет килтереп ҡуя. Улар китә.

Пугачев. Тәхет!.. Алыҫтан ҡарағанда тәхет, яҡындан ҡарағанда — ләхет... Атамандар! Атамандар! *(Ҡулға ҡул һуға.)*

Халыҡ йыйыла. Арала Мария ла бар. Атамандар сыға, улар тәхеттең ике яғына баҫа. Шул саҡта ғына Пугачев тәхеткә ултыра. Баяғы ике казак Петрҙы һәм теге исән ҡалған, ҡурҡыуынан ни тере, ни үле казакты алып инә. Артта тауыш ҡуба. Есаул тауышы: «Ярамай, тим, унда хөкөм бара. Батша үҙе хөкөм сығара!» Салауат тауышы: «Юл бир! Унда минең биш йөҙ ғәскәрем бар! Юл бир, юнһеҙ әҙәм!»

Кем бар унда, ниндәй ығы-зығы? Есаул!

Есаул *(югереп инә)*. Башҡорт старшинаһы Салауат Юлай улы, ти. Биш йөҙ ғәскәр килтергән. Бәрә-һуға бында инеп килә. Батша кәрәк, ти.

Пугачев. Индерегеҙ.

Есаул. Әй, индерегеҙ ике башҡортто!

Салауат менән йәш кенә Байназар атылып килеп инә. Улар туп-тура Пугачевҡа табан ынтылалар. Пугачев аҡрын ғына уң ҡулын күтәрә, Салауат менән Байназар туҡтап ҡала.

Пугачев. Сабыр ит, түрә, әле хөкөм бара. *(Ситкә ымлап.)* Урын килтерегеҙ йәш түрәгә — ҡорал алған халыҡ илсеһенә.

Салауатҡа урын килтерәләр. Ул ултыра. Уның эргәһендә Байназар баҫып тора. Улар Пугачев менән ҡара-ҡаршы ултыралар. Икеһе лә хакимдар икәне күренергә тейеш. Пугачев башта халыҡҡа, унан атамандарға мөрәжәғәт итә.

Хөкөм тыңларға әҙерһегеҙме? *(Атамандар баш ҡаға.)*

Тауыштар. Әҙербеҙ. Әҙербеҙ!

Пугачев.

Дошманыңды хөкөм итеү еңел,
Үҙеңдекен ауыр. Балаларым!
Бер төк сәсең йолҡонһа ла ауырта...
Әммә! *(Ҡот осҡос янау менән.)*

Əммə батша йөҙөнә оят килтергән,
Ғәскәр ҡеүәтенә хилаф ҡылған
Берәүгә лә шәфҡәт булмаясаҡ!
Ҡыҙыл Ярҙа кисә кем дозорҙа торҙо?

Иҫәүән казак. Мин... Мин торғайным, үлтереп киттеләр.

Пугачев. Кемде?

Иҫәүән казак. Мине. Мин бит үлек. Мин әле əхирәткә, йәғни теге донъяға, китеп барышлай ғына бында һуғылдым. Батша хәҙрәттәре, бойор: берәй туҫтаҡ килтерһендәр миңә — юл аяғы ғына, бары юл аяғы ғына.

Пугачев. Нимә? Ни һөйләй ул?

Есаул. Ҡурҡыуынан ул нитеберәк киткән... Алмашынған.

Иҫәүән казак. Һуңғы туҫтаҡ ҡына... Юл аяғы... Тегендә бит уны бирмәҫтәр! Тот ҡапсығың!.. Ҡойорға ҡуш, батша! Сауап булыр... *(Шыңшый.)*

Пугачев. Шул хәмерҙән һаташа бит Рәсәй. Иман уҡыр ерҙә араҡы һорай. Бар, далаға ебәрегеҙ. Етер еренә үҙ аяғы менән барып етһен әйҙә. *(Иҫәүән казакты төрткөләп сығаралар.)*

Иҫәүән казак. Тик бер генә туҫтаҡ... Ярты ғына туҫтаҡ... Сирек кенә туҫтаҡ... Их, батша!

Пугачев. Хөкөм башлана. Сыбыҡ килтерт, Есаул!

Бер казак шул арала йүгереп сығып, бер ҡосаҡ сыбыҡ индерә. Бер сыбыҡты алып һелтәп ҡарай, шыйлап китә. Икенсе казак ятҡырып һуҡтырырға эскәмйә килтерә. Уны кешегә күренмәй торған ҡултыҡҡа ҡуя. Шомло тынлыҡ.

Иҫәүән казак *(тауышы алыҫтан килә).* Тик бер генә тамсы, батша хәҙрәттәре...

Пугачев. Кем кисәге дозор башлығы ине?

Петр *(алға сыға).* Мин, император.

Пугачев. Исемең кем?

Петр. Петр. Ун башы Петр.

Пугачев. Тимәк, аҙаш.

Петр. Аҙаш, батша хәҙрәттәре, аҙаш. Тик нумерем генә юҡ.

Пугачев. Бына хәҙер нумер һуғырҙар. Иҫерек казактарҙы дозорға ҡуйған өсөн биш сыбыҡ! Төнөн

тикшермәгән өсөн биш сыбыҡ. Петр исемен бысратҡаның өсөн биш сыбыҡ — йәмғеһе ун биш!

М а р и я *(ҡапыл тәхет алдына йығыла).* Атай! Атай, зинһар, әмер бир: биш сыбыҡты миңә һуҡһындар. Төнөн Петр минең янда булды.

П у г а ч е в. Ниндәй уйнашсы был тағы?!

П е т р. Минең ҡатыным ул, император-атай.

П у г а ч е в *(Марияның матурлығына һоҡланып ҡарап тора).* Ниндәй сибәр, шайтан алғыры! Беҙҙең фатиханан башҡа кәләш алған өсөн башбаштаҡҡа тағы бишге өҫтәргә. Бисәһенә сыбыҡ тейҙермәҫкә! Беҙ ҡырағайҙар түгел. *(Һоҡланып, үҙалдына.)* Ниндәй зифа — күңел аҙҙырғыс...

П е т р. Ул бишеһе татлы ғына булыр. Ғишыҡ өсөн яза татлы, тиҙәр. Фатихаң шул булһын, батша-атай.

Петр үҙе сәкмәнен, күлдәген һалып ырғыта ла эскәмйәгә барып ята.

П у г а ч е в. Башлағыҙ!

Сыбыҡ шыйлай башлай. Сыбыҡты бер һуғалар ҙа ташлап икенсене алалар. Тик ташланған сыбыҡтар ғына берәм-берәм сәхнә уртаһына килеп төшә. Язалау үҙе күренмәй.

М а р и я *(өҙгөләнә).* Петр йәнем, алтын башым минең!

П е т р *(арттан).* Өҙгөләнмә, Мария, миңә сыбыҡ үтмәй бөгөн.

П у г а ч е в. Ун башының атаманы кем? *(Өндәшмәйҙәр.)* Атаманы кем? *(Өндәшмәйҙәр.)* Өсөнсө тапҡыр һорайым: атаманы кем?

Пугачевтың уң яғында торған И в а н Ф е д у л о в алға сыға.

И в а н. Мин, батша.

П у г а ч е в. Һин? Иван Федулов?

И в а н. Эйе, мин.

П у г а ч е в. Уҙған төнгө бәлә өсөн өҫтөңә ғәйеп алаһыңмы?

И в а н. Алам, ләкин...

П у г а ч е в. Ләкинһеҙ генә?

И в а н. Алам, әммә...

П у г а ч е в. Өҙөп әйт, Федулов Иван!

И в а н *(киҫкен).* Мин атаман. Казак атаманы! Онотҡан булһаң, хәтерләтербеҙ, бат-ша!

П у г а ч е в *(ярһып).* Ә, шулаймы? Сис хәҙер үк затлы сәкмәнеңде, казак атаманы Федулов! Ун биш сыбыҡ тейә өлөшәңә, шуны алырға әҙерлән!

И в а н. Миңә? Сыбыҡ?

П у г а ч е в. Ә һин кем? Әллә хоҙайҙың ҡашҡа тәкәһеме?

И в а н *(янап).* Ярай, император! Хисап көнөндә быҡы ла иҫеңә төшөрәрбөҙ. Аҙаҡ үкенергә ҡалмаһын, килмешәк! Үкенергә...

П у г а ч е в *(ҡылысын һурып ала).* Иван! *(Башҡа атамандар Пугачевты тотоп ҡала. Ул кире ултыра. Йомшара төшә.)* Һал сәкмәнеңде яҡшылыҡ менән, атаман. Юғиһә аяҡ-ҡулың бәйләтеп хур итермен.

И в а н *(күккә ҡарай, сәкмәнен һала).* Ҡара уны, батша, ҡояшың кирегә әйләнмәһен...

Иван эскәмйәгә барып ята. Уны һуҡтырған тауыш ишетелә. Бүтән атамандар үтә асыулы. Халыҡ риза ла, хайран да ҡалған. Пугачев башын эйеп оҙаҡ тын ултыра. Ҡапыл тәхетенән һикереп төшә.

П у г а ч е в. Унда тағы нисә сыбыҡ ҡалды?

К а з а к. Етерлек әле.

П у г а ч е в. Бөтәһен дә бында килтер.

К а з а к. Хәҙер. *(Ҙур усма сыбыҡ сығара ла аптырап баҫып тора.)*

П у г а ч е в *(өҫкә кейемен һалып ырғыта).*

Бөтәһенә мин юғары власть.
Барлыҡ изге, яуыз эштәр өсөн
Яҙығы ла, сауабы ла миңә.
Тимәк, яуабы ла минең выжданымда...
Тейер язаһынан ҡасмайым мин.
Ҡурҡаҡ түгел затым. Мин батшамын!
Үҙ өлөшөмдө миңә һуҡ, казак!!!

Б е р б и с ә. Әстәғфирулла!

Б е р и р. Бына бер тамаша!

П у г а ч е в. Һуҡ!

Б е р ҡ а т ы н *(алға сыға).* Һуҡма, казак, һуҡһаң, алла һуғыр!

П у г а ч е в. Һуҡ!!

К а з а к *(сыбыҡтары бөрәм-берәм ҡосағынан төшөп бөтә).* Ҡулым бармай, ҡулым тыңламай, батша.

Пугачев.

Ярай...
Минең өлөшөмдө алып ҡуй,
Бәндә ҡулы түгел, тәңре ҡулы
Миңә һуғыр уны, кәрәк тапһа...

Казак сыбыҡтарҙы йыйып алып сыға. Халыҡ шаҡ ҡата.

Берәү. Йәшәһен ғәзел батшабыҙ Петр Өсөнсө!

Тауыштар. Йәшәһен! Йәшәһен! *(Кәпәс сөйәләр, халыҡ Пугачевты уратып ала, Пугачев уларҙы ҡул ишараһы менән артҡа сигерә.)*

Салауат *(ашығып Пугачев алдына баҫа)*. Мин Салауат — Юлай улы булам.

Пугачев. Беләм.

Салауат.

Бер йөҙ һыбай, бер йөҙ сәмле егет
Һиңә ҡаршы яуға тип сыҡтыҡ беҙ.
Биш йөҙ һыбай алып килдем һиңә.

Пугачев.

Рәхмәт, егет!

Салауат.

Кисер, батша, юлда икеләнеүҙәр,
Шиктәр таланылар күңелемде —
«Кем ул? Ҡайҙан? Ниңә килгән? —
тинем, —
Көсө ниҙә уның? Кем батшаһы?»
Хәҙер күрҙем: беҙҙең падишаһ һин,
Кешеләр падишаһы. Көс-ҡеүәтең
Ғәҙеллектә икән — дөрөҫлөктә.
Ҡанат аҫтыңа ал, әмерең бир.
Һәм ҡылыстар ҡындан тартылырҙар.
Мин инандым: һиңә ул булыуы,
Хатта ҡол булыуы мәртәбәлер!

Пугачев.

Ҡолдар түгел, миңә улдар кәрәк.
Ҡолом түгел, улым булырһың һин,
Сая егет! *(Салауатты ҡосаҡлап.)*
Әммә шул нәмәне иҫеңдә тот:

Минең өсөн генә түгел, ерең,
Һыуың, тауың, урмандарың,
Бынау күгең өсөн ҡан ҡойорға
Яуға күтәрелдең һин, Салауат!

Салауат.

Таланылар ерҙәремде,
Әле талап бөтмәгәндәр.
Таланылар һыуҙарымды,
Әле һыуҙар кипмәгәндәр.
Емерҙеләр тауҙарымды,
Әммә тауҙар әле тора,
Ҡыйратылған урманымда
Ҡоштар әле оя ҡора.
Күктәремдең әле бер мәл
Балҡып-күкрәп ҡуяһы бар.
Уның әле кәкере айы,
Түм-түңәрәк ҡояшы бар.
Тимәк, әле йәшәп була.
...Тапанылар ғәҙеллекте,
Һөйәктәрен он иттеләр,
Ысын алтын дөрөҫлөктө,
Ялған яғып, ҡом иттеләр.
Ирек ҡошон ағыуланған
Уҡтар менән аттырҙылар,
Намыҫ тигән фәрештәне
Фәхишлеккә һаттырҙылар...
Йәшәр әмәл бөттө тамам.
...Бар өмөтөбөҙ һиндә, батша хәҙрәт,
Һин шуларҙы ҡайтарырһың, тибеҙ.

Пугачев. Ҡайтарырмын. Мотлаҡ ҡайтарырмын!

Салауат.

Оран ҡысҡыр! Бөтә Башҡортостан
Ябырылып яуға ташланасаҡ,
Ҡанға, данға һыуһап түгел,
Ғәҙеллеккә һыуһап ташланасаҡ...
Рәхим итеп, әмер бирсе, батша,
Минең ғәскәремде ҡала эсенә индерһендәр.

Пугачев. Есаул! Башҡорттарҙы ҡалаға индерергә!

Есаул *(ары ҡысҡыра)*. Башҡорттарҙы ҡалаға индерергә!

Алыҫта тауыш яңғырап-яңғырап китә: «Башҡорттарҙы ҡалаға индерергә! Башҡорттарҙы ҡалаға индерергә!! Башҡорттарҙы ҡалаға индерергә!!!

С а л а у а т *(Пугачев алдына килеп баш эйә).* Рәхмәт, атай! Антым ошо булһын. *(Ҡапыл боролоп, Байназар менән икеһе сығып китә.)*

П у г а ч е в. Хоҙай ярҙам бирһен һиңә, егет!

М а р и я *(үҙалдына).* Тау ҡапланы кеүек, ниндәй йылдам. Үҙе һылыу — дала ҡырағайы! Ә тегеһе тағы ла һылыуыраҡ...

Ут һүнә.

Хәтерләүҙең дауамы

Салауат ғәскәренең тылы. Яҡында ғына һуғыш бара. Шау-шыу, ғауға, «алға, алға!» тигән тауыштар килеп етә. «Салауат нисә йәшендә»нең көйө, хатта һүҙҙәре саҡ-саҡ ҡына ишетелә.

Салауат нисә йәшендә? —
Йәшел ҡамсат бүрке башында.
Бригадир булды Салауат
Егерме лә ике йәшендә.

Ҡаса-боҫа И л е ш инә.

И л е ш.

Салауат минең ҡан дошманым, эйе.
Юлай менән Баиш ырыуҙары,
Бер-береһенә барымтаға сабып,
Ҡарымтасы булып, ҡан ҡойошоп,
Ғүмер баҡый боғаҙ сәйнәшкәндәр.
Шуның өсөн бөгөн Салауатты
Мин үлтерергә тейеш. Баиш ырыуы
Ошо яуыз эште миңә ҡушты.
Мин үлтерергә тейеш Салауатты.
Бөгөн үлтермәһәм, иртәгеһен
Һуң буласаҡ. Ул бейеккә ашып,
Ил өҫтөндә йөҙөк ҡашы булһа,
Уғым минең уға етмәйәсәк.
Ә мине ул шаҡшы ҡол итәсәк —
Шуны төшөндөрҙө атайым ҡарт.
(Йән әрнеүе менән.)
Ә Салауаттың миңә ни зыяны,

Ни яфаһы тейгәне бәр әле?
Малымдымы алды, йәремдеме?
Юртағымды менеп саптымы?
Мин әҙәрләп барған кейегемә
Уҡ аттымы? Ни зыяны тейҙе?
Ауыр бурыс миңә йөкмәттеләр.
Үтә ауыр. Әгәр хоҙай ҡушып,
Яу ҡырында ғына һәләк булһа,
Оло гонаһтарҙан ҡотолор инем.
Бер хоҙайым! Ҡотҡар мине,
ҡотҡар —
Ошо ҡанлы эште башҡарыуҙан!
Ниңә ҡалтырайым? Ҡурҡаммы ни?
Мин ҡурҡаҡмы — Баиш улы Илеш?
Ант бирелгән. Артта упҡын. Тимәк,
Ул үлергә тейеш. Икеләнеү юҡ!

Илеш китеп өлгөрмәй, ҡылысына таянып, нығ аҡһап, Байназар сыға. Уның аяғы йәрәхәтләнгән. Ләкин унда әле һаман яу ярһыуы.

Байназар. Еңеү! Еңеү! Инде һәләк булдыҡ тигән саҡта, иң айбарлы егеттәре менән тамуҡ уртаһына Салауат үҙе, ҡойон булып, бәреп инде. Дошман ҡаса! *(Ул ҡыры менән торған Илешкә һөйләй.)* Ҡара, ҡара, ана, нисек ҡаса! Ниңә шатланмайһың?

Илеш. Шатланамсы...

Байназар. Шулай шатланалармы ни? Илереп, шашып шатлан! Дошман ҡаса. Еңеү беҙҙең яҡта. Ана ҡабырғанан һуҡты — ай, Ҡәнзәфәр, егет арыҫланы! Афарин, мишәрҙәр, афарин! *(Ҡалҡыулыҡҡа һикереп менә.)* Сыуаш бәһлеүәне ерән Уҡап суҡмар менән ҡалай дөмбәҫләй. Ана шулай, ой, рәхмәт егет — булдыраһың, шайтан! *(Илеш китә, Байназар уны күрмәй.)* Ниңә шатланмайһың? *(Боролоп ҡарай.)* Бәй, ҡайҙа булды был әҙәм? Әй, кем әле һин? Салауат шөһрәтенән өлөш өмөт итеп йөрөгәндәрҙең берәйһелер әле шунда...

Саҡ-саҡ атлап, Мария сыға, уның ҡулында Петрҙың аҡ папахаһы.

Мария. Ох, Петр! Ох, Петр! Алтын башы ярҙан тәгәрәп төштө...

Байназар. Мария?

Мария. Алтын ҡояш мәңгелеккә батты — Петрҙы үлтерҙеләр. Юҡ Петр. Петр юҡ хәҙер.

Б а й н а з а р. Ни тип йыуатайым?

М а р и я. Йыуатма, Байназар. Йәшем бөткәнсе үкереп илайым да бынау ташҡынға ташланам, икебеҙҙе бер үк дарья йотһон.

Б а й н а з а р. Улай һөйләү беҙҙең диндә гонаһ.

М а р и я. Беҙҙә лә ул шулай. Ни ҡылайым? Әрнеүҙәргә нисек сыҙайым? Петр! *(Папахаһын күкрәгенә ҡыҫып, ергә ултырып, быуылып илай. Ҡапыл һикереп тора, сығырға ынтыла.)* Петр! Көтөп тор мине! Сиркәүҙәргә кереү насип булманы, һыу төптәрендә никах яңыртырбыҙ. Көт мине!

Б а й н а з а р *(тотоп ҡала).* Туҡта, юләр бисә.

М а р и я. Ебәр!

Б а й н а з а р. Ебәрмәйем, үлгән артынан үләләр тиме ни, иҫәр!

М а р и я *(йомшаҡ).* Ебәр мине, Байназар.

Б а й н а з а р. Ошондай аҫыл затты үҙ ҡулдарым менән үлемгә бирә алмайым, Мария. Ултыр, һушыңа кил.

Мария, тыңлап, бер таш өҫтөнә барып ултыра. Һыҡтай.

М а р и я. Ох, Петр. Ҡәбереӊ дә хатта булмаясаҡ...

Б а й н а з а р. Беҙҙең ғәскәрҙең йондоҙо һин, Мария. Йондоҙ һүнһә, беҙ һуң ни эшләрбеҙ? *(Хәле мөшкөләйеп сайҡалып китә, Мария әле генә уның ҡанға батҡанын күрә.)*

М а р и я. Һинең ҡаның аға, Байназар! Һин яралы?! Хәҙер, хәҙер бәйләрмен яраңды. Тик зиһенемде йыяйым саҡ ҡына.

Б а й н а з а р *(сайҡала).* Ағастар ауалар. Тотоғоҙ ағастарҙы.

М а р и я *(ҡапыл ырғып, Байназарҙы тота).* Байназар! Таян миңә, Байназар! *(Байназарҙың ҡулын иңбашына һалып алып сыға.)* Хәҙер, хәҙер йәрәхәтеңде йыуырмын.

Китәләр. Артта һуғыш шау-шыуы тына. Тантана ауаздары яңғырай.

— Еңеү! Еңеү!

— Салауатҡа шөһрәт!

— Салауатҡа дан!

С а л а у а т, Ҡ ә н з ә ф ә р У с а е в, биленә суҡмар таҡҡан У ҡ а п инә. Салауаттың беләгендә яраһы бар. Улар ярһығандар. Уларҙы халыҡ солғап алған; ҡылыс-һөңгө күтәреп, кәпәс сөйөп, батырҙарҙы ҡотлайҙар.

— Батырҙарға дан!
— Йәшәһен Салауат!

Бер нисә әсирҙе төрткөләп, һуҡҡылап сығаралар.

С а л а у а т *(ҡылыс тотҡан ҡулын күтәрә).* Әсирҙәргә теймәҫкә! Һуғыштан һуң әҙәм йәберләү — хурлыҡ!

У ҡ а п. Бес эләксәк, хурлығын-мурлығын ҡарап тормастар ине әле, тутырҙар ҙа ҡулаҡты ҡырҡырҙар ине.

С а л а у а т. Беҙ бит улар түгел — беҙ, Уҡап дуҫ.

Ҡ ә н з ә ф ә р. Нимә, уларҙы икмәк серетер өсөн ҡалдырабыҙмы ни?

С а л а у а т. Зауыт эшенә ҡушығыҙ, туп ҡойһондар, ҡылыс сүкеһендәр.

У ҡ а п. Бусы аҡыл! Бусы сыуашса — тимәк, эшләргә кәрәк.

С а л а у а т *(ҡул күтәреп тыныслыҡҡа саҡыра).* Юлдаштарым, Ҡәнзәфәр *(уға борола),* Уҡап *(уға борола),* барса ҡәрҙәштәрем, яуҙаштарым, еңеү өсөн рәхмәт! Ҡанға батып килде был еңеү. Шуға күрә икеләтә ҡәҙерен белегеҙ.

Ҡ ә н з ә ф ә р. Дөрөҫ, батыр, ҡорбандар күп булды.

У ҡ а п. Яр таштары, ҡысыл бүрлегәндәй, ҡып-ҡысыл ҡан: башҡорт ҡаны, урыс ҡаны, татар ҡаны, сыуаш ҡаны, ҡалмыҡ ҡаны — ниндәй генә ҡан юҡ...

С а л а у а т *(уйсан).* Бәлки, замандар үткәс, беҙҙең тоҡомдаштар бында килеп, ошо ерҙе изге итеп, зыярат ҡылырҙар. Беҙҙең ҡандар саҡырыр уларҙы.

Ҡ ә н з ә ф ә р. Бәлки, тәүге ямғыр яуғас та, бөтәһе лә бөтөр, онотолор...

У ҡ а п. Юҡ, был йыуыла торған ҡандар түгел, Ҡәнзәфәр!

С а л а у а т *(ҡапыл хәтерләп).* Байназарым ҡайҙа? Ҡайҙа Петр?

Б е р ә ү. Байназар иҫән. Петр, бахыр... Урыны йәннәттә булһын.

С а л а у а т. Кәпәс һалығыҙ! Бахыр түгел, хәтәр казак ине. Ир ине!

Ҡ ә н з ә ф ә р. Шундай энем, шундай улым булһа, ғорурланыр инем мин — ҡарт яугир.

У ҡ а п. Ай, ай... Мария, меҫкен, илар инде, худай ярҙам бирсен.

Кемдер *(артҡа боҫоп)*. Күңелен табырбыҙ...

Салауат. Марияны рәнйетмәгеҙ. Муйынығыҙҙы өҙәрмен!

Кемдер. Мәрйә өсөн муйын, урыҫ өсөн баш — хи-хи-хи — ул баштарҙы ҡайҙан алып бөтөр башҡорт?

Салауат. Кем ул унда? Күҙгә ҡарап һөйлә. Ниңә шымдың?

Кемдер. Шымманым. Шул урыҫ тип суҡынабыҙ инде.

Салауат. Алға сығып һайра, ир булһаң...

Кемдер. Ярай, батыр, яуҙа ғына алға сығырмын.

Салауат. Бындай һүҙҙәр өсөн яза тейеш. Ҡаты яза! Ярай, еңеү шәрәфенә ҡалып торһон.

Тояҡ тауыштары ишетелә. Бөтәһе лә иғтибар итә.

Берәү. Сапҡын килә. Өҙәңгеһе ҡыҫҡа, казак булыр.

Уҡап. Казак булса ла, мазак булса ла, яҡшы хәбәр килтерсен.

Есаул инә.

Есаул. Фарман. Батша фарманы!

Тауыштар. — Фарман!

— Тағы фарман!

Есаул. Тыңлағыҙ! *(Итек ҡуңысынан ҡағыҙ төргәге сығара. Халыҡ шаулаша.)*

Ҡәнзәфәр. Яугирҙәр! Фарман тыңлағыҙ! *(Тауыштар тына.)*

Есаул. Петр Өсөнсө ғали йәнәптәре үҙ рәхиме менән ошоларҙы иғлан итә: беренсе — башҡорт старшинаһы Юлай Аҙналингә, ололап, полковник исеме бирәм.

Тауыштар. — Полковник!

— Ай афарин!

Есаул. Ҡайҙа Юлай полковник?

Салауат. Башҡа тарафта. Полковниккә фарман тапшырылыр.

Есаул. Икенсе — мишәр сотниге Ҡәнзәфәр Усаевҡа, ололап, полковник исеме бирәм. Усаев!

Ҡәнзәфәр. Мин бында, Есаул.

Есаул. Өсөнсө — сыуаш сотниге Уҡап Кудряшовҡа, ололап, полковник исеме бирәм. Кудряшов!

Уҡап. Мин тә бында!

Е с а у л. Дүртенсе — башҡорт ғәскәренең башлығы полковник Салауат Юлаевҡа, ололап, бригада генералы исемен бирәм.

Т а у ы ш т а р — Янарал! Янарал!
— Салауат янарал!
— Ҡотло булһын, бригадир!
Беренсе янарал!
— Беренсе янарал!

Е с а у л. Тауыш! *(Халыҡ тына.)* Бына бригадирлек таҫмаһын яурынына һалып, император исеменән ҡотлайым, генерал!

С а л а у а т. Рәхмәт, Есаул! Императорға әйт: Юлай улы Салауат был ебәккә тап төшөрмәҫ *(таҫманы күрһәтә).*

Е с а у л. Һорайым әле, бик йәш күренәһең, нисәлә һин, батыр?

Ап-асыҡ булып йыр ишетелә:

Салауат нисә йәшендә? —
Йәшел ҡамсат бүрке башында.
Бригадир булды Салауат
Егерме лә ике йәшендә.

Сәхнәләге халыҡ ғәжәпләнеп, төрлө яҡҡа әйләнгеләп, йырҙың ҡайҙан килгәнен белергә тырыша. Йыр дауам итә, аҡрыная.

С а л а у а т. Йыр ишетәм һымаҡ. Ҡайҙан килә?

Ҡ ә н з ә ф ә р. Үҙе яҡын, үҙе алыҫ кеүек...

Б е р ә ү. Әллә күктән килә, әллә ерҙән сыға.

И к е н с е б е р ә ү. Әллә уңдан, әллә һулдан килә...

Тыңлайҙар.

У ҡ а п. Киләсәктән килә был йыр, туғандар! Киләсәктән — йыраҡ йылдарҙан!..

Е с а у л. Бер ниндәй ҙә йыр юҡ. Фарман дауам итә. Бишенсе — яуҙа ҡатнашҡан һәр әҙәмгә берәр һум көмөштән аҡса өләшергә.

Т а у ы ш т а р. — Аҡса?
— Берәр һум!!
— Батша йомарт.
— Уңдыҡ батшанан.
— Аҡса ҡайҙа?

— Ә үлгәндәр өлөшө?
— Ҡалғандарға бүлеп бирелһен!

Е с а у л. Үлгәндәрҙең өлөшө булмай.

Т а у ы ш т а р. — Аҡса ҡайҙа?
— Уны кем өләшә?

Е с а у л. Мин өләшәм. Ана, ике атҡа йөкмәп килтерҙеләр. Ун баштары килеп һанап алһын. *(Сыға. Халыҡ та тиҙ үк сығып бөтә. Ҡәнзәфәр, Уҡап, Салауат ҡала.)*

Т а у ы ш т а р. — Ун баштары!
— Аҡсаға! Аҡсаға!

С а л а у а т. Көмөш теле ниндәй тылсымлы, ә тигәнсе һеперел-ялап алды халыҡты...

У ҡ а п. Аҡса ни ул, кәрәк нәмә бит, янарал.

С а л а у а т *(икеһен бергә ҡосаҡлап).* Бөгөн яҡшы көн булды, яуҙаштар, ҡотлайым һеҙҙе.

Ҡ ә н з ә ф ә р. Ә һиңә, янарал, ауыр дәрәжәңде еңел күтәрергә яҙһын.

С а л а у а т. Амин, шулай булһын, полковник. Атайыма хәбәр иттерәһе ине. Кеше ҡыуанысын әйтмәй һаҡлау — уны урлау менән бәрәбәр.

Ҡ ә н з ә ф ә р. Рөхсәт итһәң, ҡартҡа үҙем барыр инем. Яҡшы хәбәр илтеү ҙур мәртәбә миңә.

С а л а у а т. Юлың уң булһын. Үҙең менән ике һыбайлы ал.

Ҡ ә н з ә ф ә р китә.

У ҡ а п. Мин тә китәйем, Салауат. Аҡса алып сыуаштарыма өләшәйем. «Сыуаш йыуаш» тип, онотоп ҡуймаһындар. *(Башын сайҡап китә.)*

С а л а у а т. Хаҡ һүҙ әйтте бая Ҡәнзәфәр. *(Лентаһын тотоп ҡарай.)*

Үҙе ебәк, үҙе баҫып бара.
Шатлыҡ менән бергә шом килтерҙе,
Ғәм килтерҙе миңә был дәрәжә.
Бынан ары намым, атым менән
Мин беренсе башҡорт иҫәпләнәм.
Шул исемгә есемем торорлоҡмо?
Ошо вазифаға лайыҡмы мин?
Тәңрем, миңә ауыр тәҡдир бирҙең,
Ярҙамыңдан мәхрүм итә күрмә.
Ни ғәжәп был? Үрә һикерер ерҙә
Аяҡ осо менән баҫып уҙам,

Шыр ҡыуаныр ерҙә вайымланам?
Ниңә шулай икән?
...Бер нәмәне әммә яҡшы беләм:
Сигенеү юҡ! Алға, бары алға!

Ул сығып киттем тигәндә, Гөлнәзирә югереп инеп, уның аяғына ташлана, ул бик сибәр. Һыбайлы кейемендә. Кейемдәре зиннәтле. Күрәһең, хәлле ырыуҙандыр.

Гөлнәзирә. Салауат, кисер мине! Кисер, батыр!

Салауат. Кем һин? Тор, аунама ерҙә.

Гөлнәзирә. Гөлнәзирә мин. Ҡәһәрләнгән бер бисә мин.

Салауат. Кем ҡәһәрләне һине? *(Ҡулынан тотоп күтәрә, Гөлнәзирә уның алдында теҙләнеп тора.)*

Гөлнәзирә. Яҙмыш.

Салауат. Ни тип ҡәһәрләне?

Гөлнәзирә. Минең ирем ҡурҡаҡ булып сыҡты.
Тимәк, мин бер ҡурҡаҡ ҡатынымын.
Һинең ғәскәреңдән ҡасып ҡайтып,
«Салауат үлде, ғәскәр таралды» тип,
Яман хәбәр сәсеп йөрөй хәҙер —
Ибрай мулла улы Һидиәтулла.
Оятыма сыҙай алмайынса,
Аяғыңа йығылырға килдем.
Кисер, батыр, бер хоҙайым хаҡына.

Салауат.

Ғәйебең һуң ниҙә?

Гөлнәзирә.

Хаин ҡатыны мин. Шул иблескә
Мин үҙемде бирҙем. Аңлайһыңмы?
Ун етенсе саф яҙымды бирҙем.
Хәҙер бына бөтә йән-тәнемә
Ҡара ҡандар һауҙы был хурлыҡтан.
Аҡланырлыҡ сара өйрәт, батыр!

Салауат *(ҡулынан тотоп аяғүрә баҫтыра, һоҡланып йөҙөнә ҡарай).*

Ә мин әйтһәм: һин ғәйепһеҙ, тиһәм,
Саф алтынға тап төшмәй ул, тиһәм,

Шул алтындай һин таҙаһың, тиһәм,
Нимә үҙгәрер һуң?

Гөлнәзирә.

Бик күп нәмә.
Ул сағында мин үтенер инем:
Ҡалдыр, батыр, мине ғәскәреңдә!

Салауат.

Бисә эше түгел яу сабыу.

Гөлнәзирә.

Яугирҙәрҙе, хатта батырҙарҙы
Беҙ, бисәләр, тыуҙырабыҙ. Инде
Яу йөрөргә генә хаҡыбыҙ барҙыр.

Салауат.

Юҡ. Һеҙҙең бурыс, эйе, тыуҙырыу.
Беҙҙең бурыс — ҡырыу, ҡырылыу.

Гөлнәзирә.

Һынай биреп ҡара миңә, батыр...
Буйым-һыным, ҡылығым, бар булмышым,
Күңелеңә ятып, елкендерһә,
Ҡатының ит. Ике донъяла ла,
Тоғроң булып, мәңге ололармын.
Әле имен саҡта бер бәйгелә,
Һине күргәс, ҡойолдом да төштөм.
Тамырҙарым талды. Ә йөрәгем
Талпынды ла һауаларға осто.
Һин осорҙоң, батыр... Яраббием!
Ни һөйләйем? Оят ҡайҙа булды?
Ә мин оялмайым. Ҡыума мине.
Ҡыума мине! Күңелем тартмай, тиһәң,
Хеҙмәтсең ит. Ошо сәсем менән
Ерҙәр һепереп, хеҙмәт күрһәтермен.
Ниңә өндәшмәйһең?..

Салауат.

Бәхәстәрҙе һүҙ йә ҡылыс менән
Хәл итергә күнеккәнмен. Бында
Икеһе лә көсһөҙ күренә.

Гөлнәзирә. Һүҙ ҙә әйтмә. Тик йөҙөмә бер баҡ. *(Салауат хәрәкәтһеҙ тора.)*

...Улай булғас, уҡсың итеп ҡалдыр,
Ете йәштән бирле, йәйә тартып,
Ат өҫтөндә үҫкән ҡыҙ бала мин.
Ҡурҡаҡ ирем өсөн ҡорал алып,
Ҡанлы яуҙа һине ҡурсалармын.

Салауат.

Һин дәһшәтле эштәр өсөн түгел,
Хозур тормош өсөн яратылған.
Был мәхшәрҙән ҡас һин, сибәр ҡатын,
Килгән юлың менән кире юнәл.
Эйәрләтеп юртаҡ килтерерҙәр...
Эй, Байназар!

Гөлнәзирә.

Сеү! Әгәр кире ҡағыуың хаҡ булһа,
Минең юлым анау ҡаҡ ҡаянан
Упҡын төбөнә барыр туп-тура.
Хәсис түшәгендә ятҡансы,
Ҡара гүрҙә ятыу мең артыҡ.
Бүтән юлым, батыр, юҡ минең.

Саҡырыу тауышын ишетеп, Мария сыға.

Мария. Кемделер саҡырҙың буғай, Салауат. *(Бил бөгөп иҫәнләшә.)*

Салауат *(аптырап ҡала, Гөлнәзирә ҡойолоп төшә)*. Мария? Һин ни эшләп бында?

Мария. Байназарҙың яраларын бәйләнем.

Гөлнәзирә. Ярай, мин аңланым, күрҙем, Салауат. Мин төшөндөм... Мин китәйем... Мин аңланым... *(Аҡрын ғына ҡая яғына сигенә.)*

Салауат. Һин ҡайҙа?

Гөлнәзирә *(һаман сигенә)*. Үҙ юлыма... Ана тегендә. Ярай, бәхиллектән булһын... Ғәйепләмә мине, хуш бул, иҫән бул... *(Ярым һаташып һаман сигенә.)*

С а л а у а т *(ҡапыл ынтылып, ҡосағына күтәреп ала)*. Ах, һин, иҫәр болан балаһы. Бер йомарлаҡ ҡояш, нур шәлкеме! Ниңә шулай дер-дер ҡалтырайһың? *(Күтәргән көйө йөҙөнә ҡарай, аяғына баҫтыра.)* Мария, бына һиңә һеңле табылды, үҙ ҡыуышыңа саҡыр. Хәстәрле бул.

М а р и я *(Гөлнәзирәне етәкләп ала)*. Ярай, батыр. Әйҙә киттек, һылыуым. *(Артҡа әйләнеп, билгә тиклем эйелеп, Салауат менән хушлаша. Гөлнәзирә тыңсыл ғына эйәреп бара. Сығалар. Салауат аҡрын ғына икенсе яҡҡа сыға.)*

Аҡса алған ө с-д ү р т я у г и р шаулашып, һөйләшеп уҙа.

— Баҡырлата байтаҡ һондо оңҡот Яҡуп.
— Баҡыры ни, көмөшө ни — бары ла донъя сүбе.
— Сүбен сүп тә... Түкмәйбеҙ бит әле, йыябыҙ.
— Йыйыу ғына түгел, суҡынабыҙ.
— Ә мин суҡынмайым, тфү!..
— Кем уйлап сығарған шул аҡсаны, әҙәм аҙҙырып...

Үтәләр. И л е ш инә. Салауат киткән яҡҡа бара.

И л е ш. Салауат! Салауат!

С а л а у а т *(ситтән)*. Кем саҡыра мине? *(Сыға.)*

И л е ш. Мин, Салауат.

С а л а у а т. Баиш улы Илеш? Һинме был?

И л е ш. Мин.

С а л а у а т. Бында һине яҡшы ниәт килтермәгәндер, тимен.

И л е ш. Яман ниәт, Салауат, үтә яман ниәт...

С а л а у а т. Атайҙарыбыҙ янашып йәшәгәндәй, янауыңмы был? Һиндә шул хәстәрме?

И л е ш. Янамайым.

С а л а у а т. Ә һуң ниңә килдең?

И л е ш. Әйтергә тел бармай.

С а л а у а т *(асыулана бирен)*. Әйтә алмағас, ана ары йөрө.

И л е ш *(ҡыйыу)*. Салауат! Мин һине үлтерергә килдем.

С а л а у а т. Мине? Ни өсөн?

И л е ш. Һин Салауат, мин Илеш булған өсөн.

С а л а у а т *(тыныс)*. Ниңә үлтермәнең? Арттан килеп ниңә хәнйәр ҡаҙаманың, Баиш улы Илеш? Атайыңдың кәсебе шул ине бит.

И л е ш. Ә мин ҡаҙаманым.

С а л а у а т. Ҡаҙамаһаң, бына хәҙер ҡаҙа.

И л е ш. Мин һуңланым.

С а л а у а т. Һуңламаның. Алдыңдамын. Ҡулда ҡоралым юҡ. Ҡаҙа!

И л е ш.

Ҡоралһыҙ ҙа хәҙер һин ҡораллы.
Бында килгәс, күрҙем: һин, Салауат,
Юлай улы ғына түгел, илдең улы,
Ил ағаһы икән. Ярһыу арыҫландар
Ҡанға батып алышҡан бер ерҙә
Көсөк талаштырыу урынлымы?
Ил яҙмышы иләнгән бер мәлдә
Ырыу үсен алып йөрөр саҡмы?
Йөрәк әрнегәндә, бармаҡ һыҙлау
Онотола икән.
Бында килгәс, шуны аңланым мин.

С а л а у а т.

Был һүҙҙәрҙе Баиш улы һөйләй,
Хыянатсы Баиш улы һөйләй,
Тиһәм әгәр, әҙәм ышанырмы?

И л е ш.

Тик һин ышан.
Һиңә хәнйәр ҡаҙау,
Һиңә тоҫҡап хәҙер уҡ атыу —
Халыҡ йөрәгенә, ил йәненә
Ебсраҡ хәнйәр ҡаҙау булыр ине,
Ағыулы уҡ атыу булыр ине.
Һиңә ҡайралғайны ошо хәнйәр
(ҡуйынынан ҙур хәнйәр сығарып, тубығына ҡуйып һындыра ла ике яҡҡа ырғыта),
Һиңә ослағайны ошо уҡ. *(Шулай уҡ һындырып ырғыта.)*
Хәҙер инде теләһәң ни эшләт мине.

Салауат.

Тура һүҙең өсөн рәхмәт, Илеш.
Ир икәнһең, һине ҡул менән дә,
Тел менән дә кәмһетәһем килмәй.
Хөкөмөм юҡ. Һин азатһың. Бар кит.
Юлыңда бул!

Илеш. Башҡортостан ерендә хәҙер ике генә юл бар, Салауат. Береһе һинең юлың, икенсеһе — һиңә ҡаршы юл. Ҡаршы юлдан китә алмайым хәҙер. Мин ир булып, башҡорт булып донъяға яралғанмын. Китә алмайым! Ҡыума мине, әгәр ышанһаң...

Салауат. Һүҙ көсөнә ышанамын — мин шағирмен.

Һүҙең менән еңдең мине, Илеш.
Эргәмдә ҡал.

Илеш. Әле генә ҡан дошманың инем,
Ҡан ҡәрҙәшең булайымсы, йәштәш,
Һинең ҡаның ҡаныма ҡушылһын.

(Теше менән үҙенең ҡул һыртын умырып тешләп ала ла, ҡанлы ҡулын Салауаттың яралы беләгенә килтереп ҡуя.)

Ут һүнә.

Өн

Салауат ябылған зиндан алды. Киске ғибәҙәткә саҡырып, сиркәү ҡағалар. Ҡайҙалыр аҙан әйткән тауыш ишетелә. Зинданды башта күренгән ике һаҡсы һаҡлай.

Беренсе һаҡсы. Аҙна торабыҙ, ай торабыҙ...

Икенсе һаҡсы. Торабыҙ ҙа... Кем кемде һаҡлай һуң әле?

Беренсе һаҡсы. Нисек кем кемде? Беҙ ил дошманы юлбаҫар Салауат Юлаевты һаҡлайбыҙ.

Икенсе һаҡсы. Ул зинданда тотҡон, беҙ бында тотҡон. Ул ышыҡта, беҙ һыуыҡта *(бөршәйә)* — айырмаһы бары шул ғына.

Беренсе һаҡсы. Уның башын ҡырҡасаҡтар.

Икенсе һаҡсы. Тимәк, әбей батша үҙе ҡырҡырлыҡ баш бар әҙәмдә. Ә һинең менән беҙҙә ундай баш юҡ. Беҙҙә, ғөмүмән, баш юҡ. Аяҡ менән ҡул ғына бар, ә баш юҡ.

Беренсе һаҡсы. Бәлки, ул беҙгә кәрәкмәйҙер ҙә. Башты әйтәм. Булмаған, ҡырҡмайҙар. Йән тыныс. *(Байтаҡ тын торалар.)*

Икенсе һаҡсы. Эс боша, үлтереп эс боша.

Беренсе һаҡсы *(кеҫәләрен ҡаҡҡылап ҡарай).* Рәт юҡ, Егор, нәфсеңә баш булырға тырыш.

Икенсе һаҡсы *(күкрәген тота).* Бына бында, таҡмаҡ әйтеп, шайтандар бейей.

Беренсе һаҡсы. Арыған, туҡтарҙар әле.

Икенсе һаҡсы. Былай ғына туҡтамайҙар шул. Иҫертеп йығырға кәрәк ул яуыздарҙы.

Беренсе һаҡсы *(эсен тота).* Миндә лә нимәләр ҡыймылдай башланы.

Икенсе һаҡсы. Ҡыймылдау ғына пустяк ул...

Ике кеше эйәртеп, Баиш инә. Һаҡсылар уны беләләр. Аяғүрә баҫалар.

Баиш. Һаҡлайһығыҙмы?

Беренсе һаҡсы. Һаҡлайбыҙ, түрә.

Баиш. Кемде һаҡлайһығыҙ?

Беренсе һаҡсы. Беҙ, түрә, илбаҫар, юлбаҫар, башкиҫәр, ат ҡарағы, фетнәсе, ҡотҡосо Салауат Юлайҙы һаҡлайбыҙ.

Баиш. Йәнә нимә һаҡлайһығыҙ?

Беренсе һаҡсы. Йәнәме? Йәнәһе лә шул инде.

Баиш. Йәнә һеҙ үҙегеҙҙең баштарығыҙҙы һаҡлайһығыҙ. *(Һаҡсылар үҙҙәренең баштарын тотоп ҡарайҙар.)*

Беренсе һаҡсы. Беҙҙә улай тырышып уҡ һаҡларлыҡ хәтәр баштар юҡ та... Эйеме, Егор.

Икенсе һаҡсы. Знамо, юҡ.

Баиш. Әгәр был башкиҫәр *(зинданға күрһәтә)* ҡулдан ысҡынһа, бәтәгеҙҙе лә тотоп һуясаҡ. Аңланығыҙмы?

Икенсе һаҡсы. Аңланыҡ. Знамо, һуясаҡ.

Баиш. Шулай булғас?..

Икенсе һаҡсы. Шулай булғас, хөрт инде.

Баиш. Йәғни... йәғни?..

Беренсе һаҡсы. Йәғни булғас, йәғниҙер инде.

Баиш. Йәғни, уяу һаҡлағыҙ!

Беренсе һаҡсы *(тура ҡата)*. Бөйөк императрицабыҙ Екатерина Икенсе йәнәптәренең тоғро һалдаттарына ышанырға мөмкин!

Икенсе һаҡсы. Мөмкин!!

Баиш *(тегеләргә ҡарап тора)*. Мөмкиндең хикмәте киң. *(Башын сайҡай, сыға.)*

Беренсе һаҡсы *(Баиш артынан)*. Үҙе басурман, ә батша тип суҡына.

Икенсе һаҡсы. Беҙҙең баштарҙы ҡайғыртта башҡорт түрәһе. *(Зинданға ҡарай.)* Бындағы әҙәмде әйтәм, хәтәр зат икән. Бығаулы көйә лә ҡоттарын алып тора. Үҙе йырлай.

Беренсе һаҡсы. Донъя шулай инде: берәүҙәр илап йәшәй, икенселәр йырлап үләләр.

Алыҫтан музыка ишетелеп ҡала. Кәрзинкә күтәреп, Мария инә. Һаҡсылар тураһына еткәс, абынып йығыла.

Мария. Ой хоҙайым, харап ҡына булдым! Харап ҡына булдым. Мин етемдең йәнен алыр инде хужам *(илай)*. Харап ҡына булдым.

Беренсе һаҡсы *(Мария эргәһенә килә)*. Ниңә илайһың, юнһеҙ?

Мария. Юнһеҙ, юнһеҙ, юнһеҙ шул! Түктем. Харап ҡына иттем.

Икенсе һаҡсы *(килә)*. Нимә түктең?

Мария. Хужам ҡабаҡҡа ебәргәйне, «бер аяғың бында, икенсеһе унда булһын!» тигәйне.

Беренсе һаҡсы оҙон муйынлы сүлмәктән кәрзинкәгә түгелгән нәмәне бармағы менән ялап ҡарай.

Беренсе һаҡсы. Араҡы?

Икенсе һаҡсы. Араҡы?!

Мария. Араҡы шул.

Икенсе һаҡсы. Тулы инеме?

Мария. Бик тулы түгел ине.

Беренсе һаҡсы *(үрелеп ҡарай)*. Улайһа, сайпылған ғына бит.

Мария. Сайпылды шул.

Беренсе һаҡсы *(уйланып тора)*. Унң, ахмаҡ ҡыҙ, күберәк тә түгелеүе ихтимал ине бит.

Мария. Ихтимал ине. Юҡ, ихтимал түгел ине.

Икенсе һаҡсы. Ихтимал ине! Һин беләһеңме, беҙ беләбеҙме? Юғиһә күрәһеңме быны *(йоҙроғон ҡыҙҙың танауына килтереп терәй)*.

М а р и я. Ихтимал ине... Ихтимал ине... *(Илай.)*

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Егор, котелокты килтер әле, ана шул «ихтималын» ғына ҡойоп алайыҡ. *(Тегеһе котелок килтерә, котелокты тотоп самалап тора.)*

И к е н с е һ а ҡ с ы. Уның бит тағы ла күберәк түгелеүе ихтимал ине.

М а р и я. Ихтимал түгел ине.

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Ихтимал ине, йыбытҡы! Бумала баш! *(Һелтәнә.)*

М а р и я. Ихти-их-ти, ихтимал ине. *(Илай.)*

И к е н с е һ а ҡ с ы. Шул «ихтималын» да өҫтә, Кондратий! *(Өҫтәй, самалап тора.)*

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Ә сүлмәктең бөтөнләй түңкәрелеп китеүе ихтимал инеме, Егор?

М а р и я. Оятһыҙҙар, әҙәм аҡтыҡтары! Талайҙар!

И к е н с е һ а ҡ с ы *(Марияның ауыҙын усы менән ҡаплай)*. Ихтимал ине. Бөтөнләй түңкәрелеүе бик ихтимал ине.

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Шул «ихтималына» ғына ҡалғас, ҡояйыҡ та бөтөрәйек. *(Ҡойоп бөтөрә, ике һауытты ла тотоп тора.)* Ғәҙел булдымы, Егор?

И к е н с е һ а ҡ с ы. Ғәҙел булды, ғәҙел, Кондратий!

Б е р е н с е һ а ҡ с ы *(буш сүлмәкте кәрзинкәгә һала)*. Ғәҙеллек бына шулай еңә лә... Сүлмәге лә ватылыуы ихтимал ине бит әле. Бәхетең бар икән, арҡыры баш!

И к е н с е һ а ҡ с ы *(Марияны ысҡындыра)*. Батша һалдаттарына тел тейҙергән өсөн һин тинтәкте бик шәпләп һуҡтырырға ине лә, кешеләренә килеп ҡапмаһың. Үтә йыуаш, үтә рәхимле әҙәмдәр шул беҙ.

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Бар, хәҙер яйлап ҡына ҡайтып кит. Араҡыны түктем, тиң. Ошаҡлаһаң, бына күрәһеңме быны? Атып үлтерермен! *(Мылтығын күрһәтә.)*

М а р и я *(кәрзинкәһен ала, аҡрын ғына сыға башлай)*. Ҡараҡтар, эскеселәр, әтрәгәләмдәр, тфү. *(Итәген аса биреп үсекләп, сығып югерә.)*

И к е н с е һ а ҡ с ы. Ниндәй тәрбиәһеҙ ҡыҙ! *(Ҡарап ҡалалар.)*

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Бынан һуң һиңә: «Ҡуҡтән араҡы яуҙы», — тиһәләр, ышаныр инеңме?

И к е н с е һ а ҡ с ы. Валлаһи, ышаныр инем.

Беренсе һаҡсы. Хәҙер «ихтимал»дан ауыҙ иткәндә лә ярай, саҡ ҡына...

Икенсе һаҡсы. Иң тәүҙә суҡынайыҡ. Бәрәкәтлерәк булыр. *(Котелокты алдарына ҡуйып суҡыналар.)*

Оҙаҡ ҡына һүҙһеҙ сәхнә дауам итә. Һаҡсылар алмаш-тилмәш котелок ситенән һемерәләр. Ашыҡмайҙар, сәбәләнмәйҙәр. Беренсе һаҡсы буш котелокты күтәрә.

Беренсе һаҡсы. Ғәҙелме?

Икенсе һаҡсы. Ғәҙел, ғәҙел...

Беренсе һаҡсы *(иҫерә)*. Был донъяла бөтә хикмәт, беләһеңме, нимәлә? — Ғәҙел булеүҙә. Ғәҙел булмәнеңме, бөттө — ыҙғыш, талаш, һуғыш китә.

Икенсе һаҡсы. Знамо, китә.

Беренсе һаҡсы. Ни өсөн Катька батша менән Пугач һуғышты? Бына һин әйт әле — ни өсөн?

Икенсе һаҡсы. Нимә өсөн булһын, тәхет өсөн.

Беренсе һаҡсы. Юҡ, брат. Ғәҙел булмәгән өсөн. Әйтәйек, ерҙе... *(Аяғын тупылдата.)* Бына ошо ерҙе!

Икенсе һаҡсы. Ана шул ғәҙеллегең өсөн, эйеме, яратам да үҙеңде, Кондрашка! Ҡана берәй тамсы ҡалманымы? Һинең өсөн генә эсеп бирәйем. *(Котелокты алып ҡарай.)*

Икеһе лә аяғүрә баҫа. Сайҡалып торалар. Икеһе ишектең ике яғына атлай.

Беренсе һаҡсы. Бына шулай... Бына шулай ғәҙел генә бүленеп, серем итеп алайыҡ...

Икеһе лә ауа, йоҡлап китә. Мария кире инә. Иҫеректәргә һынап, текләп ҡарай. Китә. Бер аҙҙан Илеш инә.

Илеш *(күккә ҡарап)*.

О...
Кәкере ай, ҡанлы хәнйәрҙәй,
Ҡаҙалған күк күкрәгенә:
Тирә-яҡҡа йондоҙ түгел,
Сәселгән ҡан тамсылары.
Беҙҙең тәнгә ҡаҙалған ул,
Ҡандарыбыҙ шулай аға.
Ҡанлы хәнйәрҙәй, кәкере ай —

Фажиғәле, хәтәр билдә:
Тимәк, бөгөн йә дошманды,
Йәки беҙҙе үлем көтә.
Ох, Салауат! Әгәр һине
Зинданыңдан ҡотҡара алһам,
Йыйған ризыҡ, эскән һыуҙар,
Уҙған юлдар, күргән көндәр
Бары хәләл булыр ине.
Әле ярһыу арғымаҡтар
Эйәрҙәрен һалмағандар,
Талмағандар ҡанаттары
Дауыл үткән шоңҡарҙарҙың.
Кәкере айҙай, ҡанлы хәнйәр
Салауаттың күкрәгендә:
Һаҡмар һыуҙан Таныпҡаса
Салауаттың ҡаны аға.
Ул хәнйәрҙе алырмын мин
Туғанымдың күкрәгенән.
Байназар!

Байназар менән Мария инә.

Мария. Бында бары ике һаҡсы. Ана улар.

Байназар *(хәнйәрен ала).* Икеһенә ике һелтәү етә.

Мария *(уның ҡулын тота).* Улар иҫерек, үлеп йоҡлайҙар. Зарурһыҙ йән ҡыйма, Байназар.

Байназар. Уларға йән тағы *(ҡулын төшөрә).*

Мария. Арала ошо имән ишек кенә. Теге яҡта Салауат.

Илеш. Бар, Мария, һин аттар янында тор. Күҙ-ҡолаҡ бул!

Мария. Аттар бәйле.

Байназар. Мария! Кит бынан, кит, һөйөклөм, үтенәмен...

Мария. Йә, тәңреһе, рәхимеңдә бул! *(Суҡына, сыға.)*

Илеш. Хоҙайға тапшырҙыҡ! Ошо ишекте әгәр аса алмаһаҡ, икебеҙ ике яҡта мәңге ҡаласаҡбыҙ, Салауат. Беләһеңме, һин кем? Юҡ, белмәйһең. Һин пәйғәмбәр, ил иманы хәҙер, Салауат.

Байназар. Асырбыҙ! *(Тимер менән ишекте ҡайыра.)*

И л е ш. Йөрәгем, йәрәгем өрәлә, Байназар! *(Ишекте ҡайыра.)*

Б а й н а з а р. Тағы бер ынтылыш! Бөтәһе лә килер зил-зәбәр!

Икеһе яурындары менән ишекте этәрә. Шул саҡ ике кеше эйәртеп, Б а и ш килеп сыға. Арттан ташланып, Илешкә хәнйәр ҡаҙай.

Б а и ш. Бына һиңә! Ҡарауыл! Ҡарауыл! Талайҙар! Үлтерәләр!! Тегенеһен, тегенеһен тотоғоҙ!

Байназар ике кеше менән хәнйәр һелтәп алыша. Береһен үлтерә, икенсеһе уға арттан сәнсә лә ҡаса. Байназар йығыла.

Б а й н а з а р. Мария! Ҡас, Мария! Был йәһәннәмдән ҡас, ҡәҙерлем *(шыма).*

Б а и ш. Ҡана, йөҙөңә төкөрөп, үсем ҡандырайым, дошман! *(Илеште әйләндерә, ҡото осоп, артҡа сигенә.)* Илеш?! Улым Илеш??

И л е ш. Мин. Ниңә үлтерҙең мине, Баиш тәрхан? Ниңә үлтерҙең? Миңә әле бары егерме ике генә бит. Ниңә үлтерҙең?

Б а и ш *(сигенә).* Юҡ, юҡ... Мин үлтермәнем... үлтермәнем... Йә хоҙай! Мин үлгермәнем!..

И л е ш. Ә кем үлтерҙе?

Б а и ш Тәҡдир үлтерҙе. Күктәгенең ҡәһәре төштө! Юҡ, мин түгел, мин түгел! *(Кире килеп, Илештең алдына теҙләнә.)*

И л е ш. Күктәгенең ҡәһәре һиңә төштө, Баиш тархан. Улың ҡаны һинең ҡулдарыңда. Ул ҡан ана һинең йөҙөңә, күҙҙәреңә сәсрәгән!.. Күктәргә сәсрәгән ул ҡан! Һурып ал шул хәнйәреңде күктең күкрәгенән...

Б а и ш. Һаташып йән бирә... Ярабби! Кисер мине, улым. Ғәфү ит...

И л е ш. Мин үләнмен. Ә үләндәр гәфү итмәйҙәр *(йән бирә).*

Б а и ш. Йән бирҙе... Ә йөҙөндә һаман йәшәү нуры, әйтерһең дә, аҡшам яҡтыһы... *(Оҙаҡ пауза. Аяғүрә баҫа.)*

...Башҡорт тупрағының буласаҡ ханы!
Дәрәжә өсөн хаҡты мул түләнең:
Малдар түктең, тәкәбберлегеңде
Үҙ аяғың менән үҙең тапап,
Олтороғы булдың хакимәнең.

Ҡан ҡәрҙәштәреңде зар илатып,
Аҫтың, киҫтең, күҙ ҙә йоммай һаттың.
Балаң ҡаны менән ҡулың йыуҙың...
Башҡорт аймағының буласаҡ ханы!!
Дәрәжә өсөн хаҡты мул түләнең.
Ни көтһә лә алда, сигенеү юҡ.
Шик-шөбһәһеҙ мин хан буласаҡмын.
...Дәрәжә өсөн иманыңды һуйҙың,
Башҡорт тоҡомоноң буласаҡ ханы!
Ә нindәй хан бәрхәт келәм юлдан
Тәхетенә килгән? Нindәй хан?
Өҫтән келәм булһа, аҫта барыбер
Әҙәм һөйәктәре түшәлгән.
Ошо илдең ханы буласаҡмын.
Барыһының, барыһының хаҡын
Сығарырмын,
Үҙ ваҡыты еткәс...

Баиш монологының һуңынараҡ Мария сыға. Уның ҡулында ҡылыс.

Мария. Хан!

Баиш *(борола)*. Мин хан.

Мария *(ҡылыс менән саба)*. Тәхетең ҡотло булһын, хан!

Ут һүнә.

Төш

Салауат ябылған зиндан. Батыр шул уҡ ҡиәфәттә ултыра. Икенсе бер мөйөштә тәхет тора. Унда Екатерина II ултыра. Башта ут Салауатты ғына яҡтырта.

Екатерина II *(ҡараңғынан)*.
Шул кешене күрһәтегеҙ миңә,
Имгәнмәгән көйө күрһәтегеҙ,
Хәҙер үк. *(Ут төшә.)*

Салауат *(сынйырҙарын сылтыратып, аҡрын ғына тәхеткә табан атлай)*.

Һин дә бындамы ни, әбей батша?
Уйлағайным: һинең тәхет бейек,
Затлы һарайҙарҙың затлыһында,
Яҡты биналарҙың яҡтыһында.

Баҡһаң, зиндан икән торған йортоң.
Шул зинданда үҙең иң баш тотҡон.
Тәхет тигәнең дә тәхет түгел,
Дарға менә торған баҫҡыс икән.

Екатерина II.

Уятығыҙ шуны!! Һаташа ул...

Салауат.

Тотҡон ғына түгел, хатта ҡол һин.
Ҡолдар батшаһының ҡол булмауы
Мөмкин түгел. Алтын тажың һалып
Маңлайыңды күрһәт! Унда, шикһеҙ,
Ҡоллоҡ мөһөрө баҫылғандыр. Күрһәт!

Екатерина II.

Уятығыҙ! Мин ҡурҡамын унан.

Салауат *(сынйырын сыңлатып ала).*

Мине аҫырға, тураҡларға, батша,
Көс-хәлеңдән килә. Уятырға
Ҡөҙрәтеңдән килмәй. Тырышма ла.
Минең төштәремә һин баш түгел.
Әйтер һүҙең булһа, төшөмдә әйт,
Әйтмәҫ булһаң, китәм.

Екатерина II.

Ҡал. Ҡурҡыуым үтте. Һин барыбер
Тере мәйет хәҙер, йәнһеҙ шәүлә.
Ҡазаң да юҡ һинең, язаң да.

Салауат.

Ялғанлайһың, батша, һин ҡурҡаһың,
Ҡурҡасаҡһың беҙҙән. Ҡулыбыҙҙан
Ҡорал төшкәс, беҙҙең рухтарыбыҙ,
Өрәктәребеҙ һине эҙәрләр.
Ете төн урталарында, яңғыҙ ҡалғас,
Һинең йомшаҡ, йылы түшәгеңә
Һин саптырған беҙҙең ҡанлы баштар

Берәм-берәм һикереп менәсәк тә
Һинән яуап талап итәсәк.
Барынан алда Пугач батшаның
Хәтәр башы тәгәрәп киләсәк.

Екатерина II.

Пугач — батша түгел, илбаçар ул!

Салауат.

Батша ине ул. О ниндәйерәк батша!
Буйы-һыны, ҡиәфәте, аҡылы,
Ғәҙеллеге, күҙендәге тылсым,
Рухындағы илаһи бер көсө —
Бөтәһе лә батша затлы ине.
Романов тип яратылмаһа ла,
Хоҙай уны батша ятатҡан...
Юҡһа һинең һарай-тәхетеңде
Дер һелкетеп, тамырын ҡаҡшатырлыҡ
Ҡөҙрәтте ул ҡайҙан алыр ине?
Ҡайҙан алыр инек ҡеүәтте беҙ?

Екатерина II.

Бахыр ҡырағай, бер ҡатлы йән,
сабый, —
Тәхет ҡаҡшаттыҡ тип уйлайһыңмы?
Хәйер, быны күптәр фараз итер
Хәҙер ҙә һәм килер заманда ла...
Ә асылда, минең тәхетемде
Бары саҡ-саҡ ҡына һелкеткеләп
Урынына ныҡлап ултырттығыҙ.
Кәм тигәндә,
Бер йөҙ йылға хәүеф уҙҙы хәҙер.

Салауат.

Үҙ-үҙеңде йыуатаһың, батша, —
Хас эш түгел һинең дәрәжәңә.

Екатерина II.

Нығыттығыҙ! Тәхет тирәһендә
Өйөр-өйөр йөрөгән аҡ һөйәктәр,
Төрлө ҡыçыр хыялдарға бирелеп,

Таж ҡәҙерен онота башлағайны.
Пугач ҡылысы бер һелтәнеү менән,
Бөтәһе ант биреп, иман уҡыны,
«Ҡотҡар, хакимә!» — тип ялбарып,
Тәхет тирәһенә йәбештеләр.
(Аяғы менән тәхет терәүҙәренә ҡағыла.)
Бына уларҙың арҡалары. Бына
Баштары... Елкәләре... *(Кемгәлер тибеп ала.)*
Әй, кемдәрегеҙ унда
Ҡымшанмаҡсы итә? Шымығыҙ!! *(Тәхеткә ныҡлабыраҡ ултыра.)*
Бына шулай... Эстән серемәһә,
Тыштан уны һис кем ҡолата алмаç.

Салауат.

Хәҡиҡәтең әгәр хаҡтан булһа —
Ниндәй ҡәһәр! Беҙҙең түккән ҡандар,
Тимәк, һиңә ғүмер өçтәгән?!

Екатерина II.

Ғүмер генә түгел, үлемһеҙлек...

Салауат.

Беҙҙең үлем һиңә үлемһеҙлек
Биргән булып сыға. Шулаймы?

Екатерина II.

Эйе, шулай. Аңланыңмы хәҙер
Бар эшеңдең бушҡа ҡылынғанын,
Бар өмөтөң зая булғанын?

Салауат.

Ҡыуанырға ашыҡмай тор, батша.

Екатерина II.

Ә мин ашыҡмайса ҡыуанам.

Салауат.

Ҡыуанмай тор. Әле генә миңә
Батша дөрөҫлөгөн төшөндөрҙөң.
Унан башҡа тағы бер дөрөҫлөк —
Ялпы дөрөҫлөгө бар, хакимә.

Екатерина II.

Ялпы дөрөҫлөгө! Ул ни тағы?

Салауат.

Ул, хакимә, бына нәмә: беҙҙең
Үсле дарманыбыҙ ташып сыҡҡас,
Һинең йәнең ус төбөңә етте —
Беҙ дәһшәтле ҡот осҡос көс икән —
Ошо дөрөҫлөктө төшөндөк.
Һәм үҙебеҙҙе танып белдек шулай.
Иман камил. Хәҙер бер әжәлдең
Күҙенә тура ҡарап, был донъянан
Ыңғайларға була тегеһенә.
Выждан тыныс...

Екатерина II.

Выждан тыныс? Һинең выжданыңмы?

Салауат.

Эйе, батша, минең выжданым.

Екатерина II.

Йылға-йылға аҡҡан башҡорт ҡаны
Кем намыҫында?

Салауат.

Кем намыҫында?

Екатерина II.

Һинең яуыз намыҫыңда, һинең...
Бауырыңа ҡара ҡан һауҙырып,

Ғүмереӊ буйы ошо ғазап һинеӊ
Намыҫыӊды талар.

Салауат.

Ҡылғанымдың сауап, яҙыҡтарын
Тәңре үлсәр, батша, һин түгел,
Беләм, йөгөм ауыр минеӊ. Ауыр йөгөм.
Шуны күтәрергә әҙермен мин.
Ә һин?
Ә һин ни алаһың үҙең намыҫыңа?
Әгәр намыҫың булһа...

Екатерина II.

Мин, сабам тип, ҡылыс күтәрмәнем башлап,
Ут һалам тип, саҡма саҡманым мин.

Салауат.

Ә кем мәжбүр итте беҙҙе? Кем һуң?
Әллә тоҡтомалға ҡанға һыуһап,
Йәки үҙебеҙгә үлем теләп атҡа мендекме
беҙ?
Һиңә генә түгел, беҙгә лә бит,
Хатта беҙгә лә бит йән ҡәҙерле.

Екатерина II.

Кем һуң мәжбүр итте?

Салауат.

Йөрәккә үс һалдырған да һин булдың?
Ҡулға ҡорал алдырған да һин булдың!
Хәҙер һинән үҙем яуап алам, батша!! —
Бынан өс йыл әүәл башҡорт хәлен
Бәйнә-бәйнә һөйләп, ғәҙел хөкөм,
Шәфҡәт ҡулың һорап, ҡағыҙ яҙҙым.
Алғанһыңдыр.

Екатерина II.

Алдым.

Салауат.

Ниндәй яуап ҡайтарҙың һин миңә?

Екатерина II.

Ҡайтарманым.

Салауат.

Ҡайтарҙың һин. Яуап итеп ул саҡ
Беҙҙе өркөтөргә, бөлдөрөргә,
Яндырырға ғәскәр ебәрҙең һин,
Ана шулай һуҙҙың шәфҡәт ҡулыңды...
(Екатеринаның ҡулына, йөҙөнә, муйынына оҙаҡ ҡарап тора, төртөп күрһәтә.)
Ошо нескә, матур аҡ ҡулыңды
Һуҙҙыңмы һин беҙгә, әбей батша?
Ҡарар күҙгә һин һис яуыз түгел,
Хатта һөйкөмлә һин, мөләйем.

Екатерина II *(ҡатындарса ҡыланыбыраҡ).*

Улай текләп ҡарау әҙәпһеҙлек.
Был бит һарай — ҡырағай дала түгел.

Салауат.

Матурлыҡтың хаҡы ҡайҙа ла бер:
Йәки алтын, йәки ир башы.

Екатерина II.

Быны аңлау һине көтәрә...
Әгәр яман юлға тайпылмаһаң,
Вәзир булыр уҙаманһың икән.

Салауат *(һаман текләп ҡарауында дауам итә).*

...Ә муйының... муйындарың, батша,
Аҡҡош муйыны һымаҡ ап-аҡ, зифа...
Әгәр Пугач батша әмер бирһә.

Екатерина II.

Пугач — батша түгел!

Салауат.

Батша!
Батша Пугач әгәр әмер бирһә,
Һине аҫырға әмер бирһә миңә,
Ҡулым бармаҫ ине, юҡ, хакимә,
Тотонорға баҙнат итмәҫ инем.
Мин ул эште Баиш тигән мәлғүн,
Һатлыҡ бер әҙәмгә ҡушыр инем —
Һинең шундай шаҡшы бер ҡолоң бар...
Был муйыныңа бысраҡ арҡан түгел,
Ебәк еп һалырға бойорор инем —
Матурлыҡтың хаҡын беләбеҙ беҙ...

Екатерина II *(әсе тауыш менән).*

Уятығыҙ уны. Язалаусы ҡайҙа? Уятығыҙ!

Ут һүнә. Пауза. Салауат стенаға һөйәлеп, ойоп ултыра. Тышта тауыш.

Тауыш. Уятығыҙ уны. Уятығыҙ!!

Беренсе һаҡсы *(зиндан ишеген асып инә).* Әй, әй! Тор!

Салауат. Нимә бар?

Беренсе һаҡсы. Әллә ни юҡ улай. Уҙған төндә ана тегендә, тышҡы ишек төбөндә, башҡорттар бер-береһен һуйғандар.

Салауат. Ниндәй башҡорттар?

Беренсе һаҡсы. Белмәйем. Беҙ иҫереп йоҡлап ҡалғанбыҙ. Айыҡ булһаҡ, беҙҙе лә һуйырҙар ине. Ярай, хоҙай һаҡлаған. Әйҙә, йыйын.

Салауат. Ҡайҙа?

Беренсе һаҡсы. Белмәйем. Башта доғаңды ҡыл, унан кәпәсеңде кей.

Салауат. Ҡайҙа алып баралар мине?

Беренсе һаҡсы. Ҡайҙа булһын? Йә дар ағасына, йә киҫмәккә, йәки йыраҡ-йыраҡ ерҙәргә...

Сыға башлайҙар. Ут һүнә.

Һуңғы өн

Балтик диңгеҙендә ҡаҡ таш утрау. Диңгеҙ шауы һәм сынйырҙар сыңлауына хас музыка ишетелә. Ҙур-ҙур таштар күтәреп, бер-бер артлы т о т ҡ о н д а р уҙа. Таштарҙы диңгеҙгә ырғытып аҡрын ғына кире боролалар. Төрлө тотҡон ҡулындағы ташты төрлөсә ырғыта: берәүҙә асыу, берәүҙә өмөтһөҙлөк, берәүҙә әле ҡанмаған үс һәм бөтмәгән көс, берәүҙә битарафлыҡ. Арттанбыраҡ Ю л а й, Ҡ ә н з ә ф ә р, У ҡ а п инә.

У ҡ а п. Нисәмә йыл диңгеҙ быуабыҙ. Мәңге туя белмәҫ ҡомһоҙ дарья, мә, йот! *(Ташын ырғыта.)*

Ҡ ә н з ә ф ә р. Беҙ ҙә диңгеҙ инек бер заман. Киптерҙеләр беҙҙе, ҡороттолар... Йәһәннәмгә хәҙер юл һалабыҙ — үҙебеҙ өсөн. Таш юл! *(Ташын ырғыта.)* Ныҡлы юл!

У ҡ а п. Унда барыр өсөн юл кәрәкмәй. Беҙҙе алырға фәрештәләр килер күктән. Миңә улар, әлбиттә, сыуашса өндәшерҙәр...

Ҡ ә н з ә ф ә р *(ирония менән)*. Беҙгә тигән фәрештәләр аҙашҡандар, Уҡап. Йәйәүләп кенә барырға тура килер.

У ҡ а п. Улай ҙа була. Аяҡтар үҙебеҙҙеке... *(Тапаныл ала.)*

Былар һөйләшкәндә, Юлай ташын күтәргән көйө оҙаҡ баҫып тора, ҡапыл ҡулынан ташы төшөп китә, үҙе аҡрын ғына сүгәләп төш

Ҡ ә н з ә ф ә р *(Юлай эргәһенә килә)*. Нимә булды, Юлай ағай? *(Юлай өндәшмәй.)* Юлай ағай, тим!

Ю л а й. Сәскә. Яңы ғына тыуған күксәскә...

У ҡ а п. Ысынлап, сәскә... Күпме ғүмер үлән ҡыяғы ла күргән юҡ ине. Ҡайҙан килде икән был сабый? Ниңә килде икән?

Ҡ ә н з ә ф ә р. Ниңә булһын? Беҙгә насип түгел тормош йәмен хәтерләтеп, йөрәктәргә әрнеү һалыр өсөн килтергәндәр уны яман рухтар.

Ю л а й. Юҡ, Ҡәнзәфәр, хоҙай рәхмәте был! Ташта сәскә үҫә икән, тимәк, өмөт бар әле.

Ҡ ә н з ә ф ә р. Өмөт? Ниндәй өмөт? Нимәгә өмөт?

Ю л а й. Батшалар ҙа мәңге йәшәмәй...

У ҡ а п. Унан беҙгә ни файҙа?

Ю л а й. Әбей батша үлер ҙә, яңы хаким тәхеткә менгәс, беҙҙе ярлыҡап указ сығарыр.

Ҡ ә н з ә ф ә р. Их, Юлай ағай! Беҙҙе ярлыҡарлыҡ уҡ ахмаҡты батша итеп ҡуйырҙармы икән? Ай-һай!

Ю л а й. Бәлки, ҡуйырҙар ҙа...

Ҡ ә н з ә ф ә р. Юҡ, мин риза түгел! Әгәр беҙҙе батша ярлыҡаһа, бөтә эшебеҙ нахаҡ, ғәйебебеҙ еңел булып сыға. Йәғни ҙә беҙ уйын уйнағанбыҙ бары. *(Ярһып.)* Юҡ! Беҙгә, тимәк, Салауатҡа — батша рәхиме кәрәкмәй! *(Юлай төшөргән ташты һәм тағы ике ташты алып, берәм-берәм диңгеҙгә ырғыта.)* Кәрәкмәй!! Кәрәкмәй!!!

У ҡ а п. Ә нимә кәрәк һуң беҙгә?

Ҡ ә н з ә ф ә р. Ошо тиклем заман эсендә шул тиклем ҙур Рәсәйҙә бүтән Пугач, бүтән Салауат тыумау мөмкин түгел! Шулар кәрәк беҙгә. Бөтә өмөт — ана шуларҙа! *(Күксәскәне аша атлап сығып китә.)*

Уҡап менән Юлай диңгеҙ аша алысҡа ҡарап тора.

У ҡ а п *(сәскә алдына килеп баш эйә)*. Барыбер рәхмәт һиңә, бәләкәс сәскә!

Юлай сәскәгә баш ҡаға. Сығалар. Таш күтәреп, С а л а у а т инә. Ташын диңгеҙгә ырғыта. Алыҫта, әллә таш араһынан, әллә диңгеҙҙән сығып, А н у һыны күтәрелә. Уның ҡулында кәрзинкә, кәрзинкәлә сәскәләр. Салауат ирекһеҙҙән артҡа сигенә, хайран ҡалып ҡарап тора.

С а л а у а т.

Ни ғәжәп был? Инде нисәнсе ҡат
Күҙ алдыма ошо бер һын баҫа.
Әллә Гөлнәзирә һыны хәтерләүҙән,
Һағышымдан шулай ярала ла
Килеп-килеп зиһенемде ала?!
Башта бала ғына һымаҡ ине,
Тора-бара еткән ҡыҙға әйләнде.
Күпме йылдар тирә-яҡта бары
Өнһөҙ таштар, һалҡын, ҡотһоҙ дарья,
Аҡсарлаҡтар зары, бығау сыңдары...
Шул бушлыҡта ҡапыл ҡалҡып сыға
Был зифа һын. Кем ул? Гөлнәзирә,
Алыҫтарҙа ҡалған йәрем, һинме?
Мөхәббәтем, һинме?

А н у. Мин!

С а л а у а т. Һин? Ә һин кем һуң?

А н у. Ану. Матс ҡыҙы Ану мин.

С а л а у а т. Ҡайһы Матс?

А н у. Матс бирәү генә.

С а л а у а т. Йәшел ярҙа торған Матсмы? Беләм уны. Бында килгәне бар.

А н у. Эйе. Шул. *(Ҡарана.)* Был яр ниндәй шыкһыҙ... Беҙҙең ярҙа инде гөлдәр сәскә ата. *(Кәрзинкәһен күрһәтә.)* Ҡоштар һайрай. Унда диңгеҙ ҙә һөйкөмлө. Шуларҙың бөтәһенә беҙ — балыҡсылар хужа.

С а л а у а т. О, сабый йән! Үҙ тупрағыма үҙем баш, тип уйлай инем мин дә бер саҡ. Шул уйҙарым өсөн бына ниндәй бүләк алдым. *(Бығауын һелкетә.)*

А н у. Шуның өсөн бығау? Хәйер, булыр. Атайым әйтә, оло Ерҙә яманлыҡ күп, ти, унда. Беҙҙә имен. Бары һеҙҙе генә ҡыҙғанабыҙ.

С а л а у а т. Беҙҙе ҡыҙғанырға ярамай. Беҙ — енәйәтселәр. Каторжандар беҙ.

А н у. Атайым әйтә, һеҙ енәйәтселәр түгел, һеҙ батырҙар, ти, һин, Салауат, шулар башлығы, ти. Минең атайым Матс бөтәһен дә белә...

Оҙаҡ тынлыҡ.

С а л а у а т. Ану! Шөкәтһеҙ был ярға ниңә киләһең һин, Ану?

А н у. Һине күрергә.

С а л а у а т. Мине? Ни өсөн?

А н у. Күрмәй тора алмағаным өсөн. Тора алһам, бер ҙә генә килмәç инем.

С а л а у а т.

Ә мин һине хыялым уйнауы тип,
Серле һын тип ҡабул иттем бары...

А н у.

Мин ысынмын! Һинең хаҡта ул саҡ
Атайым һөйләгәндәр йөрәгемә
Ниндәйҙер бер шауҡым, һағыш һалды...
Бала саҡтан шуға бында килеп,
Һинең ярһып таштар аҡтарғанды
Оҙаҡ-оҙаҡ яңғыҙ ҡарап торҙом.
Баштараҡ һин миңә асыулы ла,
Килбәтһеҙ ҙә булып төçмөрләндең.
Шикләнәм дә йәнә киләм үҙем...

Хәҙер инде үҫеп буйға еттем.
Был утрауҙа иң һөйкөмлө кеше
Һин икәнен белдем күңелем менән.
Ә һин һаман таштар аҡтараһың,
Әллә матур һарай һалаһыңмы
Һыу төбөндә?

Салауат.

Таштар түгел, диңгеҙ упҡынына
Берәм-берәм шулай көндәремде,
Айҙарымды, йылдарымды, Ану,
Ырғытамын.
Миңә шундай яҙа бирелде бит.

Ану.

Ә мин беләм, һин ташлаған таштар
Мәрмәр һарай булып өйөлөр ҙә
Бер ҡояшлы көндә, нурҙар сәсеп,
Һыу аҫтынан өҫкә ҡалҡып сығыр.
Шуға күрә һәр килгәнем һайын:
«Минең һарай инде бөткәндер», — тип
Югерә-югерә киләм.

Салауат.

Низән яралды был хыялдарың?

Ану.

Һинең хаҡта йөрөткән уйҙарымдан.

Салауат.

Уйҙарыңа түгел, минең хатта
Төштәреңә керер хаҡым юҡ.

Ану.

Ни өсән?

Салауат.

Күрәһең дә, ҡул-аяҡта бығау.

А н у.

Йөрәгеңдә бығауҙарың юҡ бит.

С а л а у а т.

Бығау... Бығау! Йәндә, тәндә бығау!!
Һин эргәмдә. Арабыҙҙа упҡын!
Ерҙә бәхет, сафлыҡ, мөхәббәт
Бар икәнен хәтерләтер өсөн
Мәрхәмәтһеҙ яҙмыш һине, Ану,
Миңә яза итеп ебәрҙеме?
Йәшлегемде, йәшел еркәйемде,
Илкәйемде алға килтерергә
Һине ғазап итеп ебәрҙеме?..
Һин тыуыр көн, Ану, мин үткән көн.
Арабыҙҙа ҡара төн ята.

А н у.

Ни һөйләйһең? Һис ни аңламайым.
Мөхәббәт ул бары бөгөн йәшәй.
Үткәндәре уның — хәтерләүҙәр.
Киләсәге — әле тик хыял.
Мөхәббәт ул бары хәҙер йәшәй.

С а л а у а т.

Ә тотҡондоң хатта бөгөнө лә юҡ.
Бөгөнөм юҡ минең.

А н у *(аңламай йәки аңларға теләмәй).*

Бар, Салауат!
Йылдың иң оҙон был көнөндә беҙ
Ҡояш сыҡҡан саҡта күрештек!
Оҙон бер көн алда — күпме ғүмер —
Эргәңдә мин. Күҙҙәремә ҡара... Күҙҙәремә...
С а л а у а т *(Ануға әсирләнеп ҡарап тора).*
Йөрәгемдә йәнә татлы ғазап,
Күңелемдә йәнә балҡыш һиҙәм...
Ҡатын-ҡыҙҙың бөйөк, гүзәл рухы!
Һүнеп барған йәнемә һин тағы ла

Өмөт өрҙөң. Талған ҡанатыма
Ғәйрәт бирҙең. Бөйөк, гүзәл рух!
Йөрәгемә яралар һал. Мин уларҙы
Яу яраһы кеүек ҡәҙерләрмен.

А н у.

Яра түгел, дауа булыр инем, Салауат.

С а л а у а т.

Ни булһаң да татлы. Һин йәшлегем минең —
Мөхәббәтем һины: алыҫ, яҡын
Ике шәүлә бергә ҡушыла төҫлө,
Ике тәндә бер йән балҡый төҫлө.
Алыҫына, уйлап, уйым етмәй,
Яҡынына, үрелеп, буйым етмәй,
Әммә барыбер татлы...

А н у *(яҡын уҡ килә)*. Минең буйым етә. Бына күрәһеңме? *(Салауаттың битенә бармаҡ остары менән ҡағыла. Үҙе ҡалтырана.)* Һиңә буйым етә.

С а л а у а т *(быҒаулы ҡулдарын алға һоноп ынтыла. Туҡтай).*

Миңә ҡағылырға ярамай. Юҡ!

А н у.

Ярай, ярай.

С а л а у а т.

Ярамай, ҡурҡам.

А н у.

Һин бит батыр, ниҙән ҡурҡаһың?

С а л а у а т.

Мин ҡағылһам, һиңә бәлә килер.

А н у.

Нindәй бәлә? Ниңә? Ни өсөн?

Салауат.

Минән күҙен алмай Яҙалаусы
Гел күҙәтә. Мин яратҡан барлыҡ,
Барлыҡ затҡа ҡаҙа килтерә ул.

Ану. Ә мин Яҙалаусынан да, яҙанан да ҡурҡмайым! Мин һине яратам!! *(Салауаттың күкрәгенә башын һала. Артта Яҙалаусының шәүләһе сағылып ҡала. Яҡында ғына һыбыҙғы тауышы, көлкө, шау-шыу ишетелә.)*

Салауат. Ниндәй шау-шыу, ниндәй моңдар был?

Ану. Бөгөн байрам. Ҡояш байрамы. Иң оҙон юл үтә бөгөн ҡояш, иң бейек юл. Төн уртаһы еткәс, абаға сәскә ата. Уны күргән кеше бик бәхетле була. Бәлки, беҙ ҙә уны табырбыҙ.

Салауат. Ошондамы?

Ану. Юҡ, тегендә! Беҙҙең ярҙа йәшел болон, ҡуйы урман бар.

Салауат. Эйе, болон йәшел була...

Ану. Йәнә, Салауат, беләһеңме нимә...

Салауат. Нимә, Ану...

Ану. Бөгөн теләгән теләк ҡабул була. Ни теләйем һиңә?

Салауат *(уйланып тора)*. Башҡортостан керһен төшөмә — анау офоҡ артындағы йәшел Уралым төштәремә керһен...

Ану. Теләйем, теләйем, теләйем...

Байрамса кейенгән бер нисә ир һәм ҡатын уйнай-көлә инә. Берәү һыбыҙғы уйнай. Бер ир һыйыр маскаһы кейгән, мөгөҙөнә сәскәләр уралған. Ул бейей. Алда — Ануҙың атаһы Матс.

Матс. Һи-һи-һи! Байрам ҡотло булһын. Теләгән теләктәрҙе тәңре ҡабул ҡылһын! *(Салауатҡа.)* Байрам рухы килтерҙек һеҙгә, ҡабул ит, батыр.

Салауат *(ике ҡулын күкрәгенә ҡуя)*. Рәхмәт, мәрхәмәтле Матс. Рәхмәт барсағыҙға!

Матс. Һи-һи-һи-һи-и! Бөтәгеҙ ҙә бында йыйылығыҙ! Бында, бында! *(Ҡул һелтәй.)*

Берәм-берәм Юлай, Ҡәнзәфәр, Уҡап һәм башҡа тотҡондар сыға.

Юлай *(баш эйә)*. Байрамығыҙ мөбәрәк булһын, хужалар.

Матс. Бергә булһын!

Тауыштар. Шулай булһын! Шулай булһын!

Матс. Арағыҙҙа һеҙҙең кем өлкән?

Юлай. Мин.

Матс. Бына нәмә, ҡорҙаш: беҙ, эстондар, шулай уйлайбыҙ.

Тауыштар. Эйе, эйе, шулай уйлайбыҙ. Әйтеп бир, Матс.

Матс. Әйтеп бирәм: күпме заман инде был утрауҙа бары һеҙ ҙә беҙ... Беҙ, эстондар, шулай уйланыҡ...

Тауыштар. Эйе, шулай уйланыҡ. Әйтеп бир, Матс. Әйтеп бир!

Матс. Бынан ары, икмәк-тоҙ алышып, уҡмашып йәшәйек. Беҙ һеҙҙе үҙ ҡоробоҙға ҡабул итәбеҙ. *(Эстондар хуплап гөж килә.)*

Юлай. Беҙ бит закондан тыш кешеләр... каторжандар.

Матс. Беләбеҙ, беләбеҙ! Һеҙ батшаға ҡул күтәргәнһегеҙ.

Юлай. Ҡул күтәрҙек.

Матс. Беҙ батшаны күреп белмәйбеҙ. Яҡшы затмы, яманмы — белмәйбеҙ. Ә һеҙҙе беләбеҙ. Бер утрауҙа ғүмер һөрәбеҙ бит.

Уҡап. Һөрәбеҙ ҙә... Ирек менән ирекһеҙлек пар булырмы?

Матс. Ирекһеҙлектән ирек тыуа. Әй, ҡыҙ-ҡырҡын! Һыйҙарығыҙ ҡайҙа?

Ҡыҙҙар ҡулдарындағы кәрзинкәләренең япмаларын асып, һүҙһеҙ генә һый тәҡдим итәләр.

Юлай. Бисмилла! *(Бер һыныҡ ала ла теҙләнеп ултыра.)*

Матс. Йәгеҙ, етешегеҙ. Рәхим итегеҙ! Бынан һуң да ризыҡтар уртаҡ булһын.

Бөтәһе лә берәр һыныҡ алып, ауыҙҙарына килтерәләр. Инде ҡаптым тигәндә ҡапыл ҡатып ҡалалар. Артҡа Яҙалаусы килеп баҫа. Аҡрын ғына ут һүнә. Ике ерҙә ут тоҡана. Салауат һәм Яҙалаусы ғына күренә.

Салауат. Тағы һин?

Яҙалаусы. Тағы мин.

Салауат. Һаман һин!

Я з а л а у с ы. Һаман мин.

С а л а у а т. Донъяла шулай бер генә лә үҙгәреш юҡмы ни?

Я з а л а у с ы. Юҡ. *(Теклəп ҡарай.)* Хатта һин дә үҙгәрмәгәнһең. Хәйер, онота яҙғанмын, хакимә донъя ҡуйҙы икән. Тәхеткә яңы батша ултырҙы.

С а л а у а т. Ниңә килдең тағы? Нимә кәрәк һиңә?

Я з а л а у с ы. Артыҡ нәмә кәрәкмәй. Хатта тәүбәң дә кәрәк түгел. Тәүбәңдең хаҡы төштө хәҙер. Хаҡы юҡ уның — бөтөнләй.

С а л а у а т. Бөтөнләйме? Ни эшләп?..

Я з а л а у с ы. Башҡорт ерендә хәҙер зыярат тынлығы. Ә һин бында тере мәйетһең. Кемгә кәрәк мәйет тәүбәһе?! Һине оноттолар. Хатта исемеңде телгә алыусы юҡ.

С а л а у а т. Ә ниңә һин онотманың мине? Ниңә килдең? Зыярат ҡылырғамы? Әгәр башҡорт ерендә ҡәбер тынлығы булһа, әгәр мин мәйеткә әйләнһәм, һин бында килмәҫ инең. Ялғанлайһың!.. Тимәк, Пугач рухы инде яңы батшағыҙға шомдар һала, уны ҡурҡыта... Тимәк, үҙгәреш юҡ!

Я з а л а у с ы. Эйе, үҙгәреш юҡ. Яза дауам итә... Мин һине ереңдән ҡыуҙым. Һин бында ер тапҡанһың. Халҡыңдан һөрҙөм, һин бында халыҡ тапҡанһың. Йәреңдән айырҙым, һин бында йәр тапҡанһың. Тимәк, яза дауам итә...

С а л а у а т. Яза дауам итә. Үҙгәреш юҡ — йәғни, үкенеү ҙә, тәүбә лә юҡ — ахырғаса... *(Салауат ҡараңғыла ҡала.)*

Я з а л а у с ы *(юғарыға ҡарап)*. О, бойороусым! Һинең әле биреп өлгөрмәгән, ләкин мотлаҡ биреләсәк әмереңде үтәргә керешәм. Уны яңғыҙ ҡалдырыр өсөн утрауҙан халыҡты һөрәм. Уның ғорур ихтыярын һуңғы тапҡыр аяҡ аҫтына һалып тапаясаҡмын. Бына шулай, бына шулай... *(Аҡрын ғына тапана.)* Һаҡсылар! Һаҡсылар!!

Б е р е н с е һ а ҡ с ы. Беҙ бында.

Я з а л а у с ы. Минең әмеремде үтәргә әҙерһегеҙме?

И к е н с е һ а ҡ с ы. Әҙербеҙ, хужа.

Я з а л а у с ы. Был утрауҙа күпме кеше йәшәй? — Балыҡсыларҙы әйтәм.

Беренсе һаҡсы. Аҙ ҙа түгел, күп тә түгел, байтаҡ инде.

Яҙалаусы. Бөтәһен дә бынан һөрөргә.

Икенсе һаҡсы. Ни өсөн, хужа? Уларҙың бер зыяны теймәй, ифрат яҡшы күңелле халыҡ.

Яҙалаусы. Ана шул яҡшы күңелле булғандары өсөн — һөрөргә!

Беренсе һаҡсы. Ә нисек һөрөргә?

Яҙалаусы. Үҙ кәмәләренә тейәгеҙ ҙә алыҫ бер утрауға ҡыуығыҙ.

Икенсе һаҡсы. Төшөнмәйем, хужа, был фарманды.

Яҙалаусы. Төшөнөүең түгел, эшләүең кәрәк миңә.

Икенсе һаҡсы. Кәрәктер ҙә... Сәйер. Быға тиклем беҙ енәйәтселәрҙе генә һөрә торғайныҡ, әммә тотош халыҡты һөргәнебеҙ юҡ ине.

Яҙалаусы. Булмаһа, бынан ары булыр. Кәрәк икән, бер утрауҙы түгел, иле-иле менән, ҡитғалары менән һөрәсәкмен.

Икенсе һаҡсы. Һөрәсәкһең. Беләбеҙ.

Яҙалаусы. Минең менән бергә килгән бар ғәскәрҙе алығыҙ ҙа эшкә керешегеҙ. Йәһәт, йәһәт ҡуҙғалығыҙ!

Икенсе һаҡсы. Буйһонабыҙ.

Китәләр.

Яҙалаусы *(ҡояшҡа ҡарай)*. Бындай матур, сыуаҡ көндә күңеллерәк эштәр башҡараһы ине лә бит. Ни ҡылаһың... Вазифа. *(Китә.)*

Артта тауыш, сыр-сыу, балалар илауы, бисәләр сәрелдәүе ишетелә. Һаҡсылар тауышы: «Әмер шулай!», «Фарман, яңы батша фарманы!» Яуап тауышы: «Батша түгел, иблес фарманы», «Китмәйбеҙ! Беҙ баш бында». Икенсе һаҡсы тауышы: «Бында фарман баш», «Әмер хужа». Сәхнә аша ҡатын-ҡыҙҙар, ирҙәр югереп үтә, уларҙы һалдаттар ҡыуып бара. Төрткөләп кире алып сығалар. Илаш, тартыш, һыкташ. Диңгеҙ шауы. Ел. Дәһшәтле музыка. Бер аҙҙан бөтәһе лә тына. Хәле бөтөп, Ану югереп инә.

Ану. Салауат! Салауат! Ҡайҙа һин, Салауат? Ҡайҙа һин, ҡәҙерлем?

Яр аҫтынан Салауат күтәрелә.

Салауат. Ану! Ниңә илайһың, Ану?

А н у. Беҙҙе һөрәләр. Беҙҙе бынан һөрәләр...

С а л а у а т. Ниңә һөрәләр?

А н у. Белмәйем. Бөтә балыҡсыларҙы ла... мине лә...

С а л а у а т *(Ану һүҙҙәренең асылына төшөнә)*. Ҡәһәр генә төшһөн! Ахыры ҡайҙа? Һуң был яфаларҙың, ғазаптарҙың, әсе күҙ йәшенең ахыры ҡайҙа? Аҡланырмы шулар берәй заман? Түләтелерме?

А н у *(бышылдап)*. Бәхил бул, Салауат. Бәхил бул... йәнем.

С а л а у а т. Ҡайнар йәшең, күкрәгемде тишеп, йөрәгемә тама, һөйөклөм. Шул йәштәрең өсөн кисер мине. Бары өсөн мин ғәйепле, кисер...

А н у. Һин? Һин ғәйепле? Юҡ, Салауат, тамуҡ яҙаларын ерҙә алған изге рух һин. Күктәгеләр һине иркәләрҙәр, бына шулай, минең шикелле. *(Ҡосаҡлай.)* Тәү һәм һуңғы тапҡыр бер үбәйем...

Артта йәнә тауыш, ығы-зығы ҡабатлана. М а т с өндәшә: «Ану! Ҡыҙым! Ану!»

Атайым көтә. Хуш бул, бәхил бул!

С а л а у а т. Ах, бығауҙар! Ошо бығауҙарым булмаһа, һауаларға алып осор инем һине, Ану!!

М а т с т а у ы ш ы. Ану! Ану!

А н у *(тыныс)*. Хуш бул, Салауат. Мин һине көтәрмөн. Ғүмер буйы көтәрмөн. Әгәр донъялыҡта ғүмерем етмәһә, әхирәттә көтәрмөн. Хуш бул, Салауат! *(Китә.)*

С а л а у а т *(оҙаҡ ҡатып ҡала)*. Барына сыҙаным. Быныһына ла сыҙар көсөм, бәлки, барҙыр. Әммә теләмәйем бүтән сыҙарға. Теләмәйем... Мәғәнәһе юҡ ары — сабырлыҡтың. Нимә алып китәм үҙем менән — Бөйөк Яҙыҡ әллә бөйөк Сауапмы? Нимә алып китәм? Нимә? *(Тыныс.)* Һуңғы ҡарашымды һиңә төбәйем, Башҡортостан. Һәр үләнең, һәр һуҡмағың, һәр януарың менән хушлашам. Рәнйемә миңә, бәхил бул... Таш утрау! Һин дә бәхил бул. Таш булһаң да, мәрхәмәтле булдың. Алыҫ вариҫем, бәлки, һиңә килеп, хөрмәт итеп бер саҡ баш эйер... Сабый бишегем Урал тауы ине, мәңгелек бишегем — һалҡын диңгеҙ булыр. *(Ҡапыл үҙәк өҙгөс тауыш менән.)* Ану! Мин унда һинән алдараҡ барып етермен. Диңгеҙ төбөндәге һин әйткән мәрмәр һарайҙа көтәрмөн мин һине, Ану! Мин көтәрмән һеҙҙе, Ану, Гөлнәзирә!.. Гөлнәзирә... Ану!..

Бығауҙарын сылтыратып, ике ҡулын күтәреп диңгеҙ төбөнә атлап төшөп китә. Уның ҡулдары аҡрынлап күмелә. Тынлыҡ. Ш а ғ и р йүгереп сыға.

Ш а ғ и р. Туҡта, Салауат! Туҡта! Эштәрең хаҡ, ғазаптарың изге, гонаһтарың юҡ һинең, Салауат! Быны мин — һинең варисең, ҡаныңдан, яфаларыңдан, өмөттәреңдән яралған варисең — мин әйтәм. Туҡта, Салауат! Туҡта!!! Туҡтаманы... Китте... Диңгеҙгә батҡан ҡояш төҫлө, батты Салауатыбыҙ. Батты Салауатыбыҙ. Батты... *(Башта быуылып, унан үкереп илай. Ҡапыл диңгеҙ шауы ишетелә. Шағир илауҙан туҡтай.)* Диңгеҙ шаулай... Ишетәһегеҙме, диңгеҙ шаулай!!! Әгәр диңгеҙ шаулай икән, тимәк, ул тере. Әгәр ҙә беҙ йәшәйбеҙ икән, тимәк, ул тере!.. Ишетәһегеҙме, диңгеҙ шаулай?!

Аҡрын ғына йыр башлана. Көсәйә.

Салауат нисә йәшендә? —
Йәшел ҡамсат бүрке башында.
Бригадир булған, ай, Салауат
Егерме лә ике йәшендә...

Бөттө.

1971

Ташлама утты, Прометей!

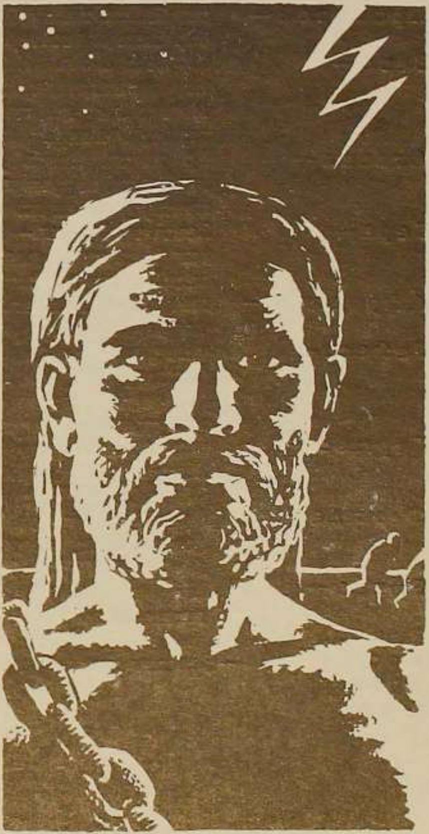

Алты картиналы трагедия

Ҡатнашалар:

Прометей — аҡ балсыҡты үҙ күҙ йәштәренә иҙеп, кешеләрҙе барлыҡҡа килтергән алла. Элек титан булған.

Зевс — иң баш алла. Нимәһе менәндер бер ҡатлыраҡ, тиҙ ышаныусан. Шуға күрә ғәйбәткә, имеш-мимешкә тиҙ ҡолаҡ һала, шул уҡ ваҡытта ҡаты бәғерле, бүләкте лә, яҙаны ла самалап тормай бирә.

Агазия — Ер ҡыҙы. Әммә уның эсендә ер уты йөрөй. Бүтән кешеләрҙән айырылып тора. Шуға күрә кешеләр уны ситкә тибәрә.

Гера — Зевстең һуңғы — етенсе ҡатыны. Ғаилә именлеген һаҡлаусы илаһиә. Заманында күп гонаһ ҡылған бисәләрсә, хәҙер бик әҙәпле ҡылана.

Афродита — мөхәббәт илаһиәһе. Матур, сабыр. Зевстең үҙ ҡыҙы, Гераның үгәй ҡыҙы.

Гефест — тимерсе, аяҡсы һәм бүтән хужалыҡ эштәрен башҡарыусы алла. Аҡһаҡ, ҙур ҡуллы, йомшаҡ тәбиғәтле, ихтыярһыҙ, шуға күрә Зевс әмерен үтәүҙән баш тарта алмай.

Гермес — ике йөҙлө. Бер бите аҡ, бер бите ҡара, бер ҡолағы өҫкә тырпайған, икенсеһе һәленеп төшкән. Ҡылый. Зевстең хәбәрсеһе, сапҡыны, шымсыһы.

Фемида — Прометейҙең әсәһе. Ғәҙел хөкөм илаһиәһе. Батыр, ләкин улын ҡотҡарыу өсөн килешеүгә лә барырға уйлай. Әммә быны эшләмәй.

Эрида — Ыҙғыш илаһиәһе. Теле нимә һөйләгәнде ҡолағы ишетмәй.

Власть, Көс, Әҙәмшаһ — Зевстең хеҙмәтселәре.

Аллалар табынында — Мусагет (йыр-моң аллаһы), Эрот (мөхәббәт, айырыуса енси мөхәббәт аллаһы), Дионис (күңел асыу аллаһы). Беренсе, Икенсе, Өсөнсө йәш алла, хур ҡыҙҙары (хариталар) ҡатнаша.

Мәк яланында һәм Упҡын янында ирле-ҡатынлы өс пар, ниш аналар, сибәр ҡыҙ һ. б. ҡатнаша.

Аллалар мәжлесе

Олимп тауы. Зевстең Гефест һалып биргән алтын һарайы. Титандарҙы еңеп, Кронды Тартарға ҡолатҡас, Зевс үҙен аллаларҙың да, әҙәмдәрҙең дә батшаһы итеп иғлан ҡыла. Ошо ыңғай менән ул ҙур кәйеф-сафа мәжлесе уҙғарырға әҙерләнә. Йөҙ йыллыҡ табын үткәрергә уйлай. Титандар менән алышта батырлыҡ күрһәткән йәш аллалар йыйыла. Улар үҙҙәрен башта бик тәкәббер тоталар. Билдәле аллалар һәм илаһиәләрҙән мәжлестә Прометей, Гефест, Гермес, Дионис, Эрот, Эрида, Мусагет, кәйеф-сафа илаһиәләре, хариталар һ. б. ҡатнаша.

Тәхеттең ике яғына Гера менән Афродита сығып баҫа. Андаһанда ултырған йәки ҡырын ятҡан аллалар быға иғтибар итмәй. Һуңыраҡ Зевс сыға, ул сыҡҡанда ҡуҙғалғылап ҡуялар. Артабан аҡһаҡ Гефест, бер туҡтауһыҙ ары-бире йөрөп, табын ҡарай. Ҙур-ҙур түңәрәк яҫы таштар өҫтөнә төрлө ергә һыйҙар өйөлгән, ҙур һауыттарҙа шарап.

Зевс тәхеткә ултырғас, бөтәһе лә шымып ҡала. Зевстең аяҡ осонда, аҡ яңағын өҫкә, тырпайған ҡолағын хаким яғына ҡуйып, Гермес ултыра. Прометей бер ситтә түбәнгә — ергә ҡарап тора.

Эрот тирәһендә быға са ҡытҡылдашҡан хариталар ҙа тына. Тап шул ваҡыт яҙмыш аллалары мойраларҙың тауышы ишетелә.

Мойралар.

Залимде золом тыуҙыра,
Золомдо залим ҡыла. —
Осо юҡ был дүңгәләктең,
Сиге юҡ был түңәрәктең, —
Залимде золом тыуҙыра,
Золомдо залим ҡыла.
Ни күгендә, ни ерендә
Һис бер сара юҡ быға,
Ҡөҙрәтһеҙ уға нисбәтән
Бар сихырҙар, бар доға.
Залимде золом тыуҙыра,
Золомдо залим ҡыла.
Әммә килер шундай заман:
Ғәҙеллек табыр терәү —
Батырлыҡ һәм ғазап өсөн
Донъяға килгән берәү
Һындырыр шул дүңгәләкте.
Өҙгөләр шул түңәрәкте
Көслө ҡулдары менән.
Мәңгелек түгел залимдәр,
Мәңгелек түгел золом.
...Мәңгелек тик күҙ йәше, ут.
Йәшел япраҡ, аҡ болот...

Был һүҙҙәрҙе аллалар тыңлайҙар, ләкин ишетмәйҙәр.

Зевс.

Пыран-заран ҡылдыҡ титандарҙы...

Гермес.

«Ҡылдыҡ» түгел, «ҡылдым» тиеү кәрәк.
Һин ҡул булһаң, беҙ йоҙроҡ бары...

Зевс
(Был төҙәтмәгә үтә риза).
Пыран-заран ҡылдым титандарҙы,
Атай ҡартты аттым йәһәннәмгә.
Бынан ары бөтә аллаларҙың,

Бәндәләрҙең, януар-кейектәрҙең,
Һыуҙа йөҙөр балыҡ, осар ҡоштоң
Олуғ һәм берҙән-бер падишаһы
Мин булырмын. Әй, тим, кемдәр унда
Йәйелеп ултыра, мин һөйләгән саҡта?!

Гермес *(һикереп тора).*

Кисер, хаким. Ғәҙәт.

Дионис *(ул буш бокал тотоп ултыра).*

Күнегелгән...

Бөтә йәш аллалар тура баҫып ҡатып ҡала.

Зевс.

Бынан ары ғәҙәт бүтән булыр!..
Әммә һеҙҙе хурлар өсөн түгел,
Хуплар өсөн йыйҙым был табынға.
...Пыран заран ҡылдым титандарҙы,
Ҡарт Кронды аттым Тартарға мин.
Шуның шәрәфенә йөҙ йыл буйы,
Кәйеф-сафа ҡороп, типтерергә
Саҡырҙым мин бында барсағыҙҙы.
Минең ҡөҙрәтемә, шөһрәтемә
Лайыҡлы һеҙ. Сая һуғыштығыҙ.
Бер Прометей үҙе ни тора бит!
Әй, Прометей!

Прометей *(бойоҡ).*

Тыңлайым мин һине.

Зевс.

Нимә менән бик мауыҡтың унда?

Прометей.

Йондоҙ йылғалары аҡҡанын
Күҙәтәмен.

Зевс.

Тыныс ағалармы?

Прометей.

Тыныс түгел. Шомло. Бола булыр.

Зевс *(асыуланып).*

Шул йондоҙҙар бәлә саҡыра гел.
Мин уларҙы өйрәтермен әле!
Ҡул етешмәй... *(Жезлен һелтәп ҡуя.)*

Прометей.

Бәлки, беҙ үҙебеҙ
Дау күтәреп күктә, яу ҡуптарып
Боҙабыҙҙыр улар хәрәкәтен?..
Шуға күрә улар юлдан яҙа.

Зевс.

Йондоҙҙарҙы ҡуйып торайыҡ...

Гера.

Мәжлес башлар әүәл бер шартыңды
Онотоп ҡуйма.

Зевс.

Уныһы нимә тағы?

Гера.

Һин бит бөгөн ҡыҙың Афродитаға,
Һайлап, кейәү йәрәшмәксе инең.
Үгәй булһа ла, ул миңә лә үҙ.
(Афродитаға ярамһаҡланып баш эйә.)
Табын тулы матур, йәш аллалар...
(Мут ҡараш ташлай.)

З е в с.

Уныһы һуңыраҡ. Табын ҡыҙа төшкәс...
Айыҡ башта бисә ҡайғыһымы?
Ҡыҙып алғас, берәм-берәм килеп
Үҙҙәре үк теҙ сүгерҙәр ҡыҙға.
Шул саҡ инде Иҫәр менән Зирәк:
«Мин бында!» — тип һәрән һалып торор.

Г е р а *(бер аҙ ҡылана биреп).*

Иллә мутһың.

З е в с *(бисәһенең артына һуғып ала).*

Әгәр айыҡ булһам,
Теге саҡта һине шәйләмәй ҙә
Үтеп китер инем, моғайын, мин.

Г е р а *(бокал күтәргәндәй, ҡулын күтәрә).*

Йәшәһен шарап — бисәләр бәхете!

Д и о н и с
*(буш бокалын тотоп, Зевс ҡаршыһына
килә, уны ҡаплап күрһәтә).*

Буш бокалды ҡулда шулай тотоу —
Ҡыҫыр ҡатын менән йәшәү кеүек.
Зарыҡтырма, башла мәжлесеңде.

З е в с.

Сабыр, Дионис! Тотош йөҙ йыл буйы
Тыңҡысларһың ҡомһоҙ ҡорһағыңды.

Д и о н и с.

Ике хәлдә ирҙәр, һин беләһең,
Сыҙамлығын юя. Береһе шуның —
Көтөп тороу шарап ҡойолғанды.

Дионис буш кружкаһының төбө менән шап итеп усына һуға ла бо-
ролоп китә. Был саҡ Эрот хариталарҙы шырҡ-шырҡ көлдөртә.

Зевс.

Әй, һеҙ, кәйеф-сафа туташтары,
Көн элгәре ҡытҡылдашмаһағыҙ
Булмаймы һуң? Эрот! Ҡытыҡлашма!..

Гера.

Мәжлесте ас, Зевс, йәш аллалар
Тилмереп үк бөткән.

Зевс.

Хәҙер, Гера! Әле айыҡ саҡта
Әмерҙәрҙе биреп бөтөрәйем.
Башҡа киткәс, йәнә тикшерермен.
Гермес!
Атай карттан мираҫ булып ҡалған
Тотҡондарҙы азат иттегеҙме?
Амнистия бөгөн һәммәһенә!

Гермес.

Иттек, хаким. Ике парҙан башҡа
Бөтәһе лә азат.

Зевс.

Ә улары?

Гермес.

Беренсе пар Гера әмере менән...

Гера
(алға сыға. Һауаланыбыраҡ һәм ҡыланыбыраҡ һөйләй).

Мин етенсе ҡатыны Зевстең...
Ул да минең берҙән-берем түгел...

Зевс.

Самалабыраҡ, бисә, самалабыраҡ!

Гера.

Мин етенсе! Ләкин һуңғыһымын,
Бынан алып никах ҡаҡшамаçлыҡ
Изге мөһөр менән беркетелә.
Ғәйеплеләр шәфҡәт көтмәһендәр.
Тәүбә иткән гонаһ эйәһе мин —
Язам ҡаты булыр яҙыҡлыға!

Эрот.

О-hо!

Гера.

Гермес әйткән теге икәү
Никах боҙоп, ғишыҡ тотошҡандар.

Зевс.

Ни ҡылғандар?

Гера.

Һөйөшкәндәр. Ғашиҡ булышҡандар.

Зевс.

Ғишыҡтары ҡаты, ихлас микән?

Гефест.

Үтә ҡаты, үтә ихлас булыр.

(Аҡһай-аҡһай Зевс янына килә.)

Улар ятҡан ике ҡара зиндан,
Ап-аҡ нурҙар сәсеп, балҡып тора,
Бер-береһенә яҡты ағыла шулай.

Тимер быгауҙары, мин һалғас та,
Ҡош шикелле, таралды ла төштө...

З е в с.

Ғишыҡтары, тимәк, хаҡҡа сыға?

Г е р а.

Хаҡ ҡынамы? Хаттин ашҡан хатта!

З е в с
(урынынан тора, жезлен күтәрә).

Шулай икән... *(Киҫкен.)* Ошо минутта уҡ
Зиндан йоҙаҡтарын ас һин, Гефест.
Һөйгән-һөйөлгәндәр азат булһын!
Мөхәббәт ул никахтарға һыймай.

Йәш аллалар гөж килеп хуплай был ҡарарҙы. Г е ф е с т менән Г е р м е с китә башлай. Ситтә туҡталып ҡалалар.

Г е р а *(хәтере ҡала).*

Бына бер тамаша. Ғүмер баҡый
Ирҙәрҙе шул ирҙәр яҡлап килә.

З е в с *(ирония менән).*

Әй, кем, Гермес, теге тотҡондарҙың
Икеһе лә ир затынанмы ни?

Г е р м е с *(хәйләкәр йылмайып).*

Береһе ҡатын. Ифрат гүзәл, һылыу...

З е в с *(хахылдап көлә, уға башҡалар ҙа ҡушыла).*

Мәрәкәгә ҡалдың, Гера, ха-ха!..

Э р о т.

Мөхәббәттең хаҡын белә Зевс.
Бер ҙә юҡҡамы ни — ха-ха, ха-ха —

Йыһан тулы уның балалары —
Аҡһағы ла, ана, туҡһағы ла...
(Гефест менән Гермескә төртөп күрһәтә,
аллалар көләләр.)

Зевс.

Үҙ саманды онотаһың, Эрот!

Эрот.

Бөттө, бөттө...

Зевс *(Гефест менән Гермескә).*
Нимә көтәһегеҙ?
Тотҡондарҙың дүртеһен дә тиҙ үк
Ҡотҡарығыҙ.
(Тегеләр ҡуҙғала ла тағы туҡтала.)

Афродита.

Ашыҡмай тор, атай,
Ҡәтғи хөкөмөңдө сығарырға.
Икенсе пар минең әмерем менән
Тотҡонлоҡта ҡалды. Яҙыҡтары
Ярлыҡарлыҡ түгел, үтә олуғ.

Зевс.

Ни ҡылғандар улар, хатта алланың
Ҡөҙрәтенән килмәй ярлыҡарға?

Афродита.

Улар, атай, бер ҙә ғишыҡ тотмай,
Мөхәббәттә янып таҙарынмай
Никахлашҡан. Ана шул арҡала
Балалары ҡарт йә ҡарсыҡ булып,
Кәкере-бөкөрө булып, йәмһеҙ булып
Тыуа килгән. Нишаналар заты
Шул икәүҙән башлана ла инде.

Зевс.

Йә, аллалар! Ишетәһегеҙме?

Аллалар.

О, Зевс!

Зевс *(яман асыу менән).*

Мөхәббәтһеҙ никах? Ярлыҡау юҡ!
Утлы ҡоралыңды алып, Гефест,
Икеһен бер алтын сылбыр менән
Сылбырла ла алтын ситлеккә яп!
Моғайын, шул алтын ҡушҡандыр ҙа
Уларҙы, тим. Әйҙә мәңге шулай
Бер-береһенән биҙеп, ерәнешеп,
Нәфрәт тулы күҙгә-күҙ төбәшеп,
Бер ситлектә ғүмер уҙҙырһындар.
(Жезлен күтәрә.)
Амин!
(Гефест менән Гермес сығып китә.)

Дионис *(буш бокалын күтәрә).*

Аминдән һуң бисмиллаға күсәйек!

Зевс.

Йә, Мусагет, уйнат саздарыңды!

Аҡрын ғына моңло музыка башлана. Хариталар ҡайҙалыр артҡы планда матур хәрәкәттәр яһай башлайҙар.

Бөтә аллалар ҙа килгәндәрме?

Дионис.

Бөтәһе лә...

Гера *(ризаһыҙ).*

Бары берәү һуңлай,
Шул Эрида — Ыҙғыш аллаһы — гел
Килә бары мәжлес уртаһына.
Әйтерһең дә, донъя тотҡаһы бер.
Ташҡа үлсәйем — Ыҙғыш аллаһы!

Эрот.

Үҙ ваҡыты менән килер әле,
Уның һуңлауы ла хәйерлегә...

Зевс

(тәхетен калдырып, һый-хөрмәт ҡуйылған бер таш эргәһенә килә).

Әй, Мусагет, моңоң нескә, шыйыҡ.
Ҡыл һуҙаһың. Көмөш табаҡтарҙы
Зыңлатып һуҡ! Олимп тетрәп ҡуйһын!

Бер нисә тапҡыр литавра һуғалар ҙа яңынан саҡ ҡына ишетелерлек моңло музыка башлана. Гефест менән Гермес урап инә.

Зевс *(литавралар тынғас та).*

Быныһы тап беҙҙеңсә — аллаларса...
Пыран-заран ҡылдыҡ титандарҙы...

Гермес

(Зевс алдына һикереп килеп баҫа).

«Ҡылдыҡ» түгел, «ҡылдым» тиеү дөрөҫ,
Һин йоҙроҡ, беҙ бармаҡтар бары...

Зевс

(онотоуы өсөн үҙ-үҙенә асыуы килә).

Пыран-заран ҡылдым титандарҙы,
Ҡарт Кронды һөрҙөм йәһәннәмгә.
Шуның шәрәфенә мәжлес асам!
Бокалдарға шарапты ҡой, Гефест!
Таҡыр башлы скифтәрсә итеп
Ҡой шарапты, тамсы һыу ҡушмайса!

Аллалар *(шаулашып).*

Ай, афарин, Зевс!
Был — ирҙәрсә!

Гера.

Боҙоҡлоҡҡа тағы әҙәмдәрҙән
Өйрәнмәһәң, Зевс?! Ни эшең был?

Зевс.

Башҡа кемдән өйрәнәйек уға?
Һе! Хәмер эскән саҡта һәр уртламын
Һанап, шулай мыжып ултырыуҙан
Ҡасан туҡтар ошо бисә-сәсә?
Сүмәкәй ҡой, Гефест! Йәһәт ҡылан!

Гефест.

Ярай, Зевс, ярай. Тик былай ҙа
Минән өлгөр аллаң юҡтыр һинең.
«Аҡһаҡ күп йөрөр», — тип минең хаҡта
Йор һүҙ сығыр әле берәй заман.

Аллалар:

— Аҡһаҡ Гефест күп йөрөр, ха-ха-ха!
— Ҡылый Гермес күп күрер, ха-ха-ха!

Гефест бокалдарға шарап ҡойоп сыға. Бөтәһе лә бокал тотоп ала.

Зевс

(Бокал ала. Шомло тынлыҡ урынлаша).
Власть алып, ирек юғалттым мин.
Минең ихтыярым түгел хәҙер,
Баш алланың ҡаты ихтыяры
Һеҙҙең өҫтән хөкөм йөрөтәсәк,
Шәфҡәтһеҙлек ҡылһам, кисерегеҙ,
Тик үҙемдән аяу көтмәгеҙ һис,
Әгәр бер-бер ҡырын эш ҡылһағыҙ.

Дионис.

Тәү туҫтаҡты, Зевс, янау һүҙе,
Өркөтөүҙәр менән күтәрмәһәң
Булмаймы ни ошо бөйөк көндө?

Зевс.

Бөйөк көн был, фажиғәле көн был
Минең өсөн. Әле белеп булмай —
Юғалттыммы әллә таптыммы мин,
Отолдоммо әллә оттоммо мин —
Белеп булмай... Ярай. Етте шунда!
Шайтан алһын икеләнеүҙәрҙе,
Шик-шомдарҙан Иблес яфаланһын.
Алла кәңәшсеһе — асыҡ аҡыл!
Күтәрегеҙ, берҙәм түңкәрегеҙ
Яңы батша — Зевс хөрмәтенә!

Йәш аллалар *(гөжләшеп):*

— Бөйөк батша Зевс хөрмәтенә!
— Зевс шәрәфенә!
— Зевс ҡөҙрәтенә!

— Йәшәһен беҙ!
— Шундай батшалы беҙ йәшәһен!
— Батша өсөн эскән шарап татлы!

Бөтәһе лә эсә, һаман ситтә торған Прометей эсмәй ҡала.

Зевс.

Ә Прометей ниңә ауыҙ итмәй?

Прометей.

Бокал тулы әсе шарап эсәм.
Юғалтамдыр, ахыры, йән дуҫымды...
Хуш, туғаным, алыҫлаша ара,
Айырылышыу бигерәк яманһыу шул.
Туҫтағыма күҙ йәштәрем тама.
Хуш бул, Зевс! Күңелем һиҙә: бөгөн
Мин йөрәгең менән хушлашамын.

(Эсә.)

Дионис *(инде ул ҡыҙмаса).*

Дуҫһыҙ ҡалһаң, һин батшалы булдың,
Ул һуң һиңә ағас ботағымы?

Зевс *(йомшаҡ).*

Дуҫлыҡтан һин бик тиҙ баш тартаһың,
Нимә ҡыланыуың был, Прометей?

Прометей.

Һин беләһең, Зевс, батшаларҙың
Дуҫ-иштәре булмай бер ҡасан да...
Шымсы менән бары палач ҡына
Ике яҡтан уны терәп тора.

Шул саҡ Зевс эргәһендәге Гермес ҡалҡынып ҡуя. Йәнәһе, бер терәү ул.

Береһенә лә мин яраҡлы түгел.

Зевс *(Прометейгә).*

Эсер-эсмәҫтән үк башыңа сыҡты —
Һауаланып киттең...
Гефест! Ниңә һауыттар буш?

Гефест.

Хәҙер ҡоямын.
(Аҡһай-аҡһай ашығып шарап ҡойоп сыға. Йәш аллалар, уға төртөп күрһәтеп, көлөшәләр, шаулашалар.)

Йәш алла *(Дионисҡа эйелеп).*

Кисерегеҙ, бында мин тәүтапҡыр.
Ниңә Гермес шундай: бер бите аҡ,
Бере ҡара?

Дионис.

Аҡ яңағы Зевс өсөн уның,
Ә ҡараһы — бөтә ҡалғандарға.

Йәш алла.

Ә ни өсөн бер ҡолағы өҫкә,
Икенсеһе аҫҡа ҡарап тора?

Дионис.

Өҫкөһөнә өҫтән әмер көтә.
(Зевсҡа күрһәтә.)
Аҫҡыһына аҫтан шым-шом йыя.
(Башҡаларға ымлай.)

Йәш алла.

Ирмәк икән...

Дионис.

Ирмәк, хикмәтле шул...

Гера.

Мәжлес һүлпән бара нимә эшләптер,
Хур ҡыҙҙары ниңә шымып ҡалған?
Мусагет тә ойоп киткән, ахыры.
(Өс тапҡыр сәпәкәй итә.)

Баяғы моңло тын музыка башлана.

Хариталар бейергә төшә, биленә мөхәббәт уҡ-һаҙаҡтары таҡҡан Эрот улар уртаһында. Хариталар бик матур хәрәкәттәр яһап, инсафлы бейеү бейейҙәр. Эрот үҙе лә матур хәрәкәттәр яһай. Был ваҡыт аллалар эсеүҙе, ишара менән һөйләшеүҙе дауам итә. Аҡһаҡ Гефест бейеүселәр араһында ары-бире йөрөй, бокалдарға шарап ҡоя. Бейеү, музыка көсәйә генә барғанда I Йәш алла һикереп тора.

I Й э ш а л л а.

Әй, туҡтағыҙ! Тауыш сығармағыҙ!
Бөйөк сәғәт һуҡты! Мин хәл иттем!
Фатихаң бир, Зевс, Афродита!
(Афродита алдына килеп баш эйә.)
Ҡулың һорайым мин — кәләшем бул!
Минән йәтеш кейәү таба алмаҫһың.

Бөтәһе лә аптырап ҡала. Бер Зевс кенә хәйләкәр йылмая.

З е в с.

Сосҡа оҡшайһың, егет, ни һөнәрең,
Ниндәй ғилемең бар шаҡ ҡатырлыҡ?

I Й э ш а л л а.

Аллаларҙа булған бөтә һөнәр
Минең ҡулдан килә. Өҫтәүенә,
Бер йондоҙға икенсеһен һуғып,
Ут сығара беләм бына шулай.

Өҫтәлдәге бокалдарҙы алып бер-береһенә һуға. Бокалдар селпәрәмә килә. Табындағылар хахылдап көлә. Афродита кире ҡағып баш сайҡай. I Йәш алла ҡаушабыраҡ ҡала.

З е в с
(Афродитаның кире ҡаҡҡанын күрә).

Булыр туйыңды һин ана шулай
Селпәрәмә иттең. Бар, үҫә тор.
(Ҡул һелтәй.)

II Й э ш а л л а *(һикереп тора).*

Батырлығым һиңә мәғлүм, Зевс!
Буйым-һыным — күҙегеҙ алдында.
Аҡыл тиһәң... һандыҡ буштан түгел!
Афродита! Әгәр ҡатыным булһаң,
Иң бәхетле алла буласаҡһың.
(Бер теҙенә теҙләнә.)

З е в с.

Бүтәндә юҡ ниндәй һөнәрең бар?

II Й э ш а л л а *(һикереп тора).*

Эс бошҡанда, диңгеҙҙәрҙе тотоп
Түңкәрәм дә шулай ҡаплап ҡуям.

Шараплы ҙур табаҡты ала ла бер йәш алланың башына түңкәреп ҡуя. Табындағылар шарҡылдап көлә. Афродита кире ҡағып баш сайҡай.

Зевс.

Туйыңды һин, кейәү, иҫ итмәҫтән
Түңкәреп үк ҡуйҙың. Бар, күңел ас!

(Ҡул һелтәй.)

III Йәш алла атылып сыға ла, Афродита алдына килеп, лап итеп ике теҙенә лә теҙләнә.

III Йәш алла.

Силәгенә — ҡапҡасы — мин, Зевс!
Афродита өсөн минән башҡа
Ҡулай ирҙе мин күрмәйем бында.
Мин уйынсаҡ, шат күңелле егет.
Етмеш төрлө мәҙәк кенә беләм.
Минең менән йәшәү ҡыҙыҡ булыр...

Зевс.

Береһен күрһәт шуның.

III Йәш алла.

Музыканттар!
Әйттерегеҙ минең көйһөҙ көйҙө.

Музыка ниндәйҙер бер ҡырағай көй уйнай. III Йәш алла хәҙерге замандың модный бейеүҙәренә оҡшатып, берсә эйелеп-һығылып, берсә илереп бейергә керешә. Бөтәһенән былай мауығып, онотолоп Зевс үҙе көлә. III Йәш алла бейегәндә, бәлки, хур ҡыҙҙарының береһе, оҙон итәген күтәрә биреп, уға ҡаршы төшәлер. Афродита баш сайҡай.

Зевс.

Әй, мәҙәксе, етте! Аңлашылды.
Бейей торғас, туйҙан ҡолаҡ ҡаҡтың.
(Ҡул һелтәй.)

Гера.

Ниндәй йәштәр үҫә был заманда?
Кәләш яусылай ҙа белмәйҙәр бит.

Дионис.

Йәштәр боҙола. Хатта шарапты ла
Эс тулғансы эсә алмай улар.

Зевс

(ситтәрәк торған Прометейгә йәнә мөрәжәғәт итә. Тегеһе баяғыса уҡ бойоҡ).

Дуҫлыҡтан да өҫтөн туғанлыҡ бар —
Ҡан ҡәрҙәшлек. Прометей, мин быны
Һиңә әйтәм. Алтын Афродита,
Бәлки, бары һине лайыҡ табыр!
Ул саҡта беҙ туған булыр инек.

Прометей

(Афродита эргәһенә килә. Афродитаның алтын кейеме нурланып, балҡып китә. Күрәһең, ул Прометейҙе ярата).

Алтын ҡуллы алтын Афродита!
Был йыһанда һинән камилерәк
Һис бер зат юҡ. Мин йыһанды беләм.
Һинең алда мин — бисара, ғәрип.

Гера ризаһыҙлыҡ белдереп, яурындарын уйнатып ала.

Зевс.

Һөйлә бушты!

Прометей.

Ғәрипмен мин, Зевс.
Был башымда бер төк сәсем тулмай.

Аллалар.

Сәсең тулмай?!

Зевс *(борсолоп).*

Ҡайҙа ул сәс?

Прометей.

Бер ер ҡыҙы иркәләгән саҡта,
Сәскә урынына өҙөп алды.

Зевс.

Бөртөк сәсеңә һуң тороролоҡмо
Шул сәсеңде йолҡоп алған ҡатын?

Прометей.

О аллалар!
Әгәр ҙә унының бөртөк сәсенә мин
Үҙем тора алһам, Ерҙә, Күктә
Иң бәхетле заттан булыр инем.

Зевс.

Ғишыҡ тотоп тамам шашҡан алла!
Ысынлап та, һаташҡанһың икән —
Көнләшерлек хатта! Зевс ярҙам бирһен!

Афродита
(унының алтын кейемендәге нур һүнә).
Тимәк, мине кире ҡағыуың шул...

Прометей.

Һине түгел, гүзәл Афродита,
Үҙ-үҙемде һинән кире ҡағам.

Афродита *(көрһөнөп).*
Шулай...
Һине яратҡанды һин һөймәйһең,
(Гефестка ҡарай.)
Һин һөйгәне һине яратмай.
(Прометейгә ымлап.)
Быға мин дә һис ни ҡыла алмайым.

Прометей.

Тимәк, һин дә көсһөҙ илаһиә,
Ә үҙеңсе Ғишыҡ аллаһы бит.

Афродита.

Ҡушмайым да, айырмайым да мин
Ғашиҡтәрҙе. Бары ҡурсалайым,
Хәүеф-хәтәрҙәрҙән һаҡлап торам.

Прометей.

Афродита, зинһар, асыу тотоп,
Минең кәләшемдән үсең алма.
Зинһар, Афродита!

Афродита.

Оял һин был хаҡта үтенергә!
Үс алырға нисек ҡулым барһын?
Мин түгелме ғишыҡ көрәшсеһе?..

Прометей *(баш эйә).*

Рәхмәт һиңә, алтын Афродита!

Афродита.

Шулай ҙа мин уны күрер инем.

Прометей.

Мәктәр аҡланында ҡауышабыҙ беҙ.
(Ситкә китә.)

Был ҡыҙ кейәүләү сәхнәһен Гефест борсолоп, көнләшеп, үҙенә урын таба алмай күҙәтә. Афродита кейәүҙәрҙе кире ҡағып баш сайҡағанда, ҡыуана. Ул Афродитаны ярата. Ыҙғыш аллаһы Эрида килеүен Гермес хәбәр итә. Табын шунда уҡ бутала башлай.

Гермес.

Ыҙғыш илаһиәһе, йәғни аллаһы Эрида
килә ята!

Тауыштар:

— Эрида килә!
— Янъял килә!
— Әй, уйынсаҡ Эрида килә!
— Ваҡытын белеп йөрөй, табын ҡыҙҙы!

Мини юбка, ҡалын платформалағы туфли кейеп, усында алма тотоп, борғолана-борғолана атлап, Эрида килеп инә. Ул туп-тура Зевс ҡаршыһына барып баҫа.

Эрида.

Бына мин килеп тә еттем.

Зевс.

Күрәм.
(Баштан-аяҡ, аяҡтан-баш оҙаҡ ҡарап сыға.)

Эрида.

Күрмәҫкә ни, һин бит күҙгә зирәкһең.

Зевс

(Эриданың кейеменә аптырап та, мауығып та тағы ҡарай).
Еыныһы тағы ниндәй әҙәпһеҙлек?
Ҡайҙан килгән шундай оятһыҙ мода?

Эрида.

Үҙем киҫеп, үҙем тектем.

Зевс.

Киҫеүен киҫкәнһең дә, тегеп бөтөрмәгәнһең икән.
(Үҙ роленә инеп.)
Тфү, ғибрәт! Тапҡандар кейем?
Ошондай итәк кейеп,
Намыҫыңды ҡайҙа һаҡламаҡсы булаһың, аҙғын?

Эрида.

Һи-һи, Зевс, ул намыҫ тигәнең үксәгә тейеп торған оҙон итәк аҫтынан тиҙерәк сығып осоусан була, шуға ғына ышанып торһаң... Миҫалдары байтаҡ уның. *(Гераға ымлап күрһәтә. Аллалар ҡысҡырып көләләр.)*

Зевс.

Үҙе аҙҙырғыс, һүҙе аҙҙырғыс, аллам һаҡлаһын!

Эрида.

Туҡтың күҙе итәктә, астың күҙе икмәктә. Һеҙ туҡ, мин ас.

Зевс.

Эридаға шарап ҡой, Гефест!

Эрида.

Мин дә һинең байрамыңа буш ҡул менән килмәнем. Бүләк алып килдем. Бына алма! *(Гефест ҡойған шарапты эсеп ҡуя.)* Ух! Скифтәрсә, һыу ҡушмайынса эсәһегеҙ икән бөгөн. Мәслихәт!

З е в с. Һин, Эрида, ана Эрот эргәһендә инсафлы ғына ултыр. Бөгөн ыҙғыш сығарма.

Э р и д а. Аллам һаҡлаһын! Шул ыҙғыш-ҡырылыштарҙан үҙем дә туйып бөттөм инде.

Д и о н и с *(иҫерек)*. Бынан ары мин дә эсмәҫкә булдым. Рәтле шешәләш юҡ.

Э р о т *(ирония менән)*. Эрида! Йән киҫәгем, мине тилмертмә.

Э р и д а. Бүләгемде генә тапшырам да, хәҙер... Титандар менән алышта, Кронды йәһәннәмгә ҡолатыуҙа батырлыҡтар күрһәткән иң сая, иң матур, иң данлы, иң шанлы, иң аҡыллы, иң... иң... иң ғәйрәтле йәш аллаға булыр был алма! Мә, тот! *(Алманы һауаға сөйә. Сөйә лә үҙе тота.* «Мә, тот!» — *тип тағы сөйә).*

Шул саҡ табындағы бөтә йәш аллалар алмаға ташлана, ыҙғыш-тартыш китә, бер-береһен этәрәләр, төртәләр, ҡысҡырышалар: «Алма минеке!», «Иң батыры — мин!», «Минән матуры юҡ — алма миңә тейеш!», «Дан алмаһы — миңә!», «Алма миңә!». Төртөшәләр. Зевс аптырап ҡарап тора.

Г е ф е с т. Оятығыҙ ҡайҙа, йәш аллалар? Әҙәп ҡайҙа? Ниндәй хурлыҡ!

Аллалар быны ишетмәй, алма ситкә тәгәрәп китә, тәгәрәгән алма артынан бөтә табын төрткөләшеп, имгәкләп сығып китә. Улар артынан Э р и д а үҙе, Э р о т һ. б. а л л а л а р сығып китә.

Д и о н и с. Был көндө лә күрҙек, ха-ха-ха! Титандарҙы ҡырып һалған ирҙәрҙе килделе-киттеле бер бисә ҡалай имгәккә ҡалдырҙы, ха-ха-ха. Зевстең йәш ғәскәре, ай-һай, хәтәр һуғыша — дан өсән! *(Китә.)*

З е в с. Бар, Гермес, ул алманы тартып алып үҙемә килтер. Дан алмаһы миндә генә булырға тейеш.

Г е р м е с. Һиндә генә булыр *(сыға)*.

Табын тарала. Г е р а, А ф р о д и т а, Г е ф е с т юҡ була. Зевс менән Прометей генә ҡала. Прометей Ерҙе күҙәтә.

З е в с.

Бына тағы йөҙ йыл үтеп китте,
Һин һаман да бойоҡ, ризаһыҙһың.
Күҙеңде гел ергә төбәгәнһең.
Күктә нимә етмәй? Ни оҡшамай? —
Кәйеф-сафа, хөрлөк-иркенлекме,

Ейгән ризыҡ, эскән шарабыңмы?
Бисә наҙы, дан-шөһрәтме етмәй?
Әллә Зевс үҙе биҙҙерҙеме?
Ҡырҡ алла күңел асҡан саҡта,
Бер яңғыҙың ҡырын алла булдың.
Нимә етмәй һиңә, ни оҡшамай?

Прометей.

Йәшәүебеҙ, донъя көтөүебеҙ,
Ҡылған эштәр, ҡылған ҡылыҡтар, Зевс.

Зевс.

Ниндәй эштәр?

Прометей.

Йөҙәр йыл буйынса
Тоташ һуғышабыҙ, һауаларҙан
Ямғыр урынына ҡандар яуа.
Унан йәҙ йыл көн-төн байрам.
Тимәк,
Үлтерәбеҙ йәки типтерәбеҙ...
Ни тергеҙеп, нимә терелтәбеҙ?
Ни төҙөйбөҙ, нимә тыуҙырабыҙ?
Бөтә күктә, бер Гефесттән башҡа
(Гефест һалған ошо һарайға ишара яһай.)
Ҡыл ҡыймылдатҡан да алла юҡ бит.

Зевс.

Төҙәтмәгә донъя мохтаж түгел, —
Тейешлеһен беҙ яратҡан инде.

Прометей.

Яраттыҡ та, үҙебеҙ онноттоҡ.
Бәндәләргә баҡсы, ҡара кәндә
Ҡара ерҙә ҡалай мыж киләләр.
Йылдарының хәҙер яҙҙары юҡ.
Һин уларҙы уттан мәхрүм иттең,
Уттан, тимәк, өмөт, ышаныстан...

Зевс.

Уларға шул таман! Һиңә мәғлүм,
Ҡорбан салған булып, кем һуң мине,
Һөйәк-һаяҡ һоноп, мыҫҡыл итте? —

Шул кешеләр! Артыҡ маһайҙылар...
Күтәрһендәр хәҙер хаҡ язаһын.

Прометей.

Күпме мөмкин?

Зевс.

Сикһеҙ, самаһыҙ...

Прометей.

Ниндәй бәғерһеҙлек! О кешеләр!

Зевс.

Һиңә тағы нимә ҡалған шулай
Юҡ көйөктәр менән көйөнөргә?
Әҙәмдәрҙә һинең ни эшең бар?

Прометей.

Оноттоңмо, Зевс, һинең менән
Беҙ тиң саҡта, мин ул кешеләрҙе,
Аҡ балсыҡты күҙ йәшемә иҙеп,
Бар яһаным. Эйе, улар минең
Күҙ йәш бөртөктәрем — тамғаны ла,
Тамасаҡтары ла.

Зевс.

Шулай булғас,
Күҙ йәштәре кибергә бит тейеш...
Киптерермен, йәғни ҡоротормон.
Ҡараңғыла әҙәм ғорурлығы
Бара-бара шулай тонсоғасаҡ.
Инде ғорурлығын юйһа кеше —
Кеше түгел, бер хәшәрәт, имгәк.

Прометей.

О Зевс! Мәрхәмәтең ҡайҙа?
Әҙәмдәр бит бары мең йыл йәшәй,
Улар әле иҫәр: сабый ғына —
Ғәйептәре — сабый гәйебе тик.
Һин бит батша. Бөтә камиле лә,
Ғәрибе лә һинең балаларың.

Зевс *(асыуланып).*

Ғәриптәре ҡырылырға тейеш!..

Прометей.

Выждан ҡайҙа? Иман, оят ҡайҙа?

Зевс.

Иман менән оят — мин үҙем ул.

Прометей.

Һин юғары алла. Әммә һинән
Юғарыраҡ —
Алла намыҫы бар!
Һин рәхимһеҙ булһаң, бар ғаләмде
Юхалыҡ һәм ялған баҫасаҡ бит.

Зевс *(ҡаты).*

Тәкәбберлегеңде тый, Прометей!
Һәм бынан һуң өйрәтәһе булма
Кемгә яза, кемгә мәрхәмәттәр
Өләшергә. Етте! Юлыма ла,
Һүҙемә лә ҡырын килер булһаң,
Миңә түгел, үҙеңә үпкәлә.
Һүҙҙәреңде әле кисерһәм дә,
Яҙыҡ эштәреңде ғәфү итмәм.

Оҙаҡ пауза. Зевс Прометейҙең яуабын көтә, теге өндәшмәй. Зевс янап һөйләй башлай.

Донъя бөткәнгәсә иҫеңдә тот:
Үҙе азаттың ғына һүҙе азат.
Ә азат һүҙ иһә ҡурҡыныс.
Ирекһеҙҙең һүҙе утһыҙ төтөн.
Ҡолдоң теле барыбер бығаулы.
Шундай көнгә төшөп ҡуйма, тимен,
Сәс йолҡотоп, баш юғалтҡан алла!
(Боролоп китә.)

Прометей.

Һабаҡтарың өсөн рәхмәт. Мәңге
Оноторлоҡ түгел.
(Ситкә китә, ләкин сыҡмай.)

Зевс *(ситтән).*

Хәтерле бул шулай.

Гермес ашығып инә. Ул борсолған. Зевс эргәһенә килә.

Гермес.

Хаким!

Зевс.

Һуңырак килерһең.

Гермес.

Һуңырак һуң булыр.

Зевс.

Нимә тағы?

Гермес.

Бына алма. Сак-сак тартып алдым.
(Һуҙа. Зевс алмай тора.)

Зевс *(асыуы килеп).*
Һиндә гел шом, гел шик, имеш-мимеш,
Төймә күрһәң, дөйә күргәндәйһең.

Гермес.

Арттырмаһаң, һин бит ышанмайһың,
Был хәбәрем ысынлап та хәтәр:
Ер ҡарынында ут ялрады бөгөн —
Утҡа йөклө хәҙер түңәрәк Ер!!
«Кем ҡулында ут бар — шунда Власть!» —
Тип бер мәле үҙең ысҡындырҙың.
Хәүефләнеп килдем.

Зевс.

Моғайын, һин
Күргәнһеңдер төңгө баҙлауыҡты —
Төнөн бер ҡорт шулай баҙлап тора,
Сысҡан уты тип тә йөрөтәләр.

Гермес.

Мине тамам иҫәр күрмә, хаким.
Ер ҡарынында ысын осҡон бүртә!

Зевс.

Ҡайҙа күрҙең?

Гермес.

Ул күренмәй әле. Тик һиҙәмен.
Урынын, яғын әле әйтә алмайым.
Әммә бар ул.

Зевс.

Булһа тағы... Ер утының көсө
Анау баҙлауыҡтан ашып китмәç.
Хафаланыр сәбәп күрмәйем мин.

Гермес.

Мин әйттем дә ҡайттым. Өçтән төштө...

Зевс *(ғорур).*

Бар ғаләмдең йәнен яҡтыртырлыҡ
Илаһи ут — минең усағымда.
Ана шуны уяу һаҡлағыҙ һеҙ —
Бер саҡҡыһы ситкә сәсрәмәһен!
Ә ер уты...
(Ҡулын һелтәй, китә башлай.)
Тик шулай ҙа, Гермес,
Йыһандағы бөтә баҙлауыҡты
Аяғың менән тапап, иҙеп сыҡ.

Гермес.

Башҡарырмын.

Зевс.

Кемдә илаһи ут — шунда ҡөҙрәт!..
Һе, Ер уты?.. *(Ул борсола.)*
Уға күктең уты
Ҡушылмаһа, ҡыçыр буласаҡ ул.
Һе, Ер уты... Тфү! Тел осома
Килеп йәбеште бит ошо һүҙҙәр...

Прометейгә әйләнеп ҡарай ҙа китә, уға Гермес эйәрә. Прометей оҙаҡ ваҡыт Ергә ҡарап тора.

Прометей.

О Зевс, һин үҙ ҡөҙрәтеңә үҙең
Аңғармаçтан хөкөм иғлан иттең.
Белһәң ине, ниндәй яҙа аҙым

Яһаның һин, әйтеп ут хаҡында...
Ике утты — Күк һәм Ерҙең утын
Ҡауыштырыу, тимәк, хәтәр нәмә —
Ер отасаҡ, ә Күк отоласаҡ.
Кем ҡулында ут бар, тик шуларҙа
Бөтә һөнәрҙәрҙең сер асҡысы.
Шул ут ҡына, селпәрәмә килеп,
Валсыҡланып бөткән был йыһанды
Һоҡланырлыҡ камил, төҙөк итеп,
Өр-яңынан ҡойоп ҡуя аласаҡ.
Ике утты ҡауыштырыу, бәлки,
Минең төп вазифам — миссиямдыр?..
Миссиям — шул! Ни булһа ла булыр,
Бик хәүефле юлһыҙ юлға сығам!
Ҡот осорлоҡ! Ләкин хәҡиҡәт шул:
Хәтәр була бөйөк эштәр генә!
Тәүәккәлләнем мин. Фатихаң бир,
Агазия — мөхәббәтем минең!

Ут һүнә.

Мәктәр яланы

Бөтә яланды ҡып-ҡыҙыл мәк ҡаплап алған. Бында ғашиҡтәр осраша. Прометей менән Агазия. Һуңыраҡ Афродита күренеп ҡала. Агазия Прометейҙең ҡосағында.

Прометей.

Агазия! Мөхәббәтем минең!
Берҙе бергә ҡушып, хасил булған
Иң бөйөк һан ике икәнлеген
Әле яңы килеп төшөндөм мин,
Һинең менән бына ҡауышҡас та,
Бер-береһенә әле ҡушылмаған
Миллиондар — сүп ошо ике алдында.
Мең йыл көлгәнем юҡ ине. Бөгөн
Сабыйҙарса ғәмһеҙ көлгөм килә,
Барын онотоп, бер тилергем килә!
Мин үҙемде ике тапҡыр таптым —
Вазифамда йәнә мөхәббәттә.
Күңелемдең сынйырҙарын өҙөп
Асылыма ҡайттым, асылыма!
Агазия! Һөйгән йәрем минең,
Ҡосағымдаһың һин, ә үҙеңде

Шул мәлдә лә өҙөлөп һағынамын.
Ҡараштарың — минең күҙҙәремдә,
Йөрәгеңә йөрәгем ҡағылып тибә,
Ә үҙеңде өҙөлөп һағынамын.
Ниңә өндәшмәйһең?

Агазия.

Бәхетемде
Өркөтөрмөн, тимен, ен сығарһам.
Ҡояш янғанда ай тоноҡлана.
Һин һөйләйһең, мин тыңлайым иреп...

Прометей.

Донъя яралғандан бирле һиңә
Ғашиҡмен мин. Бөртөк тупраҡ инең
Әле башта. Шуға ғашиҡ булдым.
Бер мәңгелек үткәс, күҙәнәккә
Әйләндең һин. Тағы мәңгелектән
Һиңә йән өрөлдө. Ә мин иһә
Һине һаман һөйҙөм, һөйҙөм, һөйҙөм...
Һәм хәҙер ҙә шатлығымдан иҫереп,
Ҡосағымда көйә һағынам һине,
Һөйөп туя алмайса...
(Ҡапыл хәсрәтләнеп.)
Агазия!
Һинең бөтә ғүмерең бер көн һымаҡ
Үтеп киткәс, ни ҡылырмын тағы?

Агазия.

Көн башлана ғына.

Прометей.

Тимәк, бөтә.

Агазия.

Башланғаны, Прометей, хаҡ, бөтә.

Прометей.

Юҡ! Ваҡыттың һәммә миҙгелдәрен
Мин бит һинең менән барлап килдем.
Бынан һуң да шулай булыр.
Һине,
Һине, алла яһап, һауаларға

Алып менәсәкмен, Агазия.
(Улар бер-береһе ҡаршыһына теҙләнә.)

Афродита күренә. Ғашиҡтарҙың бәхетен күреп, һоҡлана ла, уның фажиғәле бөтәсәген һиҙеп, хәсрәтләнә лә.

Афродита.

Мөхәббәттән бөйөк һис нәмә юҡ,
Әгәр ҙә ул алла менән шулай
Кешене тиң итә ала икән.
Тиң генәме? Ер ҡыҙына, ана,
Алла үҙе нисек башын эйгән.
Эймәҫлек тә түгел. Йөҙҙәрендә
Ғәжәйеп бер илаһи нур балҡый.
Ғүмере кән булған заттарҙың мин
Быңдайын уҡ тәүге тапҡыр күрәм.
Улар лайыҡ: фатихамды бирәм!..
(Ҡапыл әсенә.)
О, ҡәһәрле яҙмыш!
Бахыр алла.
Һин теләгән тәҡдир насип түгел уға,
Ризығы ла, әжәле лә уның
Ошо ерҙә,
Беҙҙең батшалыҡҡа
Оса алмай ул. Юҡ шул ҡанаттары...
О, ҡанатһыҙ кеше, бисараҡай!
Күҙемдәге хәсрәт уттарынан
Керпектәрем көйә, һине йәлләп...
(Юҡ була.)

Агазия *(Прометейгә яҡынлаша)*.

Бөтә әжәллеләр араһында
Иң бәхетле, бәлки, бер үҙемдер.
Һулышыңдан иҫерәм — ниндәй рәхәт!
Әжәллегә тағы нимә кәрәк?

Прометей *(һикереп тора)*.

Мин әжәлһеҙ итәм һине хәҙер!
Йөрәгемде һурып аламын да
Күкрәгенә һалам ҡап яртыһын.
(Күкрәген йыртмаҡсы итә.)

Агазия *(ынтыла)*.

Туҡта! Туҡта!

Прометей.

Туктаһам, һуң булыр.

Агазия.

Юҡ, юҡ! Юҡ, кәрәкмәй. Ҡурҡам!

Прометей.

Ниҙән ҡурҡаһың?

Агазия.

Мәңгелектән. Һәләк итмә мине!
(Ялбарып.)
Зинһар, һәләк итмә, әгәр һөйһәң...

Прометей.

Һис ни аңламайым.

Агазия.

Һин алла шул —
Бөтәһен дә аңлап бөтә алмайһың.
Ерҙә минең барлыҡ ҡан ҡәрҙәшем, ә
Шуларҙы һуң ташлап мәңгелеккә
Нисек китәйем мин бер яңғыҙым?

Прометей.

Улар һине минең шикелле үк
Яратамы?

Агазия.

Яратмайҙар мине.
Шикләнәләр, ситкә тибәрәләр,
Хатта йәберләйҙәр. Ә үҙҙәре
Минһеҙ йәшәй алмай.

Прометей.

Аңламайым.

Агазия.

Аңламаҫһың, һин шул алла ғына...

Прометей *(борсолоп)*.

Әҙәм ахмаҡлыҡтарына аҡылың етмәҫ...
Кешеләрҙе бер саҡ яһаным да

Оноттом шул. Бар ҡәһәре — миңә!
(*Өҙгөләнеп.*)
Уларға ни булды? Ниңә шулай
Ҡәрҙәштәрен улар күрә алмайҙар?

Агазия.

Мин тыуғас та, минең бишегемә
Ҡайҙандыр бер осҡон килеп төшкән.
Яҡтыртҡан да мине, кире осҡан.
Ут зәхмәте ҡағылған тип ана
Шунан бирле мине ят итәләр.

Прометей.

О, кәләшем! Һинең сәңгелдәккә
Тамған осҡон — минең йәшем ине —
Һағыш ҡатыш һоҡланыуым йәше.
Ул осмаған, йөрәгеңә боҫҡан.
Күпме борсолоуҙар, яфа, әрнеү
Килтергән шул бөртөк йәшем һиңә.
Кисер мине, кисер, Агазия,
Бөтә йыһан менән инәләмен!

Агазия (*ҡосаҡлап*).

Ҡуйынымда мәлдә шомдарыңды,
Шиктәреңде, ғазабыңды онот.
Онотолоп ҡосаҡлаған саҡта,
Бар ғаләмде тотош көйө түгел,
Бер үҙемде генә ҡосаҡҡа ал!
Кисәгене, иртәгәне онот,
Бар донъяңды онот был минутта!

Прометей.

Бар донъяны онотоу, Агазия,
Һине онотоуға бәрәбәр ул.
Ихтыярым етмәй быға минең.
Һин әжәлле саҡта — мин ғазаплы.
Тынғылыҡ юҡ.

Агазия.

Инде мөхәббәткә
Шундай ҡара мөһөр һуғабыҙмы?

Прометей.

Юҡ! Мин һине әжәлеңдән айырам!

Агазия.

Ҡуй, Прометей! Мин бит әйттем һиңә:
Мәңгелеккә минең юлым өҙөк.
Ялбарамын, башҡа һис ҡасан да
Әйтмә быны, әгәр мине һәйһәң.

Прометей

(үҙенең төп миссияһын күҙ алдына баҫтыра).
Һөйәм!
Шуның өсөн ҡарар ҡылдым,
Баш китерлек хәтәр ҡарар ҡылдым:
Кешеләргә,
Бөтә кешелеккә
Үлемһеҙлек бирәм, бүләк итеп,
Шулар араһында һин булырһың.

Агазия.

Әҙәм әйтһә быны, аҡылынан
Шашҡан тиер инем. Алла әйткәс,
Нимә уйларға ла зиһенем етмәй.

Прометей.

Мин титанмын. Әйе, мин алламын,
Ҡеүәтем сикһеҙ. Ерҙә ут ярала.
Ошо ут тәненә күктәрҙәге
Илаһи ут йәнен ҡушамын да
Кешеләргә бирәм. Ул яҡтылыҡ
Кемгә төшһә, шул үлемһеҙ булыр.
Ер йөҙөн мин шундай яҡтыртырмын,
Хатта күктәр утә күренеп торор.
Моратыма әгәр ирешмәһәм,
Үҙем янып, көл-күмергә ҡалып,
Әжәлемде табып, һинең менән
Бергә һеңәсәкмен ҡара ергә.

Агазия.

Аңыңа кил, аллам!

Прометей.

Юҡ, килмәйем!
Тик ярһыуҙар, тик шашҡандар ғына
Тәүәккәллек ҡыла, ҡыла ҡалһа...
Эйе, мин хәл иттем, Зевс утын
Ерҙәге ут менән ҡауыштырып,
Замананың асылын үҙгәртергә.

Агазия.

Мин ҡурҡамын бынан.

Прометей.

Мин дә ҡурҡам...
Ләкин вазифамды башҡарырға
Мин әҙермен!.. Фатихаң бир, Агазия!

Яуап урынына Агазия уны ҡосаҡлай. Ошо ваҡыт аҡрын ғына шомло музыка ишетелә. Сәхнә ҡараңғылана бара. Яҙмыш аллалары — мойраларҙың тауышы ишетелә.

Мойралар тауышы.

Яҙмыш аллалары — беҙ һорайбыҙ:
Ошо һинең һуңғы ҡарарыңмы,
Прометей?
Бәлки, тағы уйлап ҡарарһың бер?..
Һинең өсөн хафаланып, быны
Яҙмыш аллалары — беҙ әйтәбеҙ.

Прометей.

Юҡ!
(Шаңдау кабатлай: «Юҡ!» «Юҡ!» «Юҡ!»)

Мойралар тауышы
(улар һуҙып, һуҙләп-һуҙләп кенә әйтәләр).
Ҡаф тауына ҡара, о, Прометей!
Ана, шәйләйһеңме таш ҡаяны?
Шул ҡаяла — сынйырланған алла.
Үҙ язаңды үҙең ҡара, ана!
Утыҙ мең йыл дауам итер ғазап.
Утыҙ мең йыл... утыҙ мең йыл...
Әгәр ниәтеңдән ҡайтмаҫ булһаң,
Зевс һиңә шундай яза бирер —
Утыҙ мең йыл... Утыҙ мең йыл...

Моңһоу музыка өҙөлә. Нимәлер гөрһөлдәп ҡуя. Кавказ тауындағы ҡая. Зевстең хеҙмәтселәре Власть, Көс, Гефест Прометейҙе упҡын өҫтөндәге ҡаяға алып килгәндәр.

Власть.

Мин власмен. Власем бөттө шунда.

Көс.

Мин Көс. Минең көсөм тамам. Инде
Быҕау көсө мине алмаштырыр.
Әйҙә, Гефест, маһирлегең күрһәт!

Власть.

Шундай сынйырҙар ҡой, өс йөҙ быуат
Шылт та иткән урыны булмаһын.
Прометейҙең бауырын суҡыр ҡошҡа
Ҡорос суҡыш, тимер тырнаҡтар ҡуй.
Зевс әмере шулай.

Гефест.

Башҡарырмын.
Бар китегеҙ, зинһар. Һеҙ булғанда,
Тынға ауыр. Ҡулдар эшкә бармай.

Көс.

Самалабыраҡ һөйлә, алла заты,
Беҙ — Зевстең ике ҡаҙыҡ теше...
(Китәләр.)

Гефест Прометейҙе ҡаяға шаҡарып быҕаулай. Зың-зың тимер тауышы, сынйырҙар сылтырауы ишетелә. Баш өҫтөндә бөркөт саңсаң итә. Гефест эшен бөтөргәс, быҕаулы Прометей алдына килеп теҙләнә.

Гефест.

Иң әшәке, яуыз, иң ҡәһәрле
Эш башҡарҙым ихтыярымдан тыш.
Был ҡулдарым нисек ҡороманы,
Был күҙҙәрем шартлап сыҡманылар?
Ҡәһәр төшһөн минең һөнәремә!
Һалған һарайҙарым көлгә ҡалһын,
Мин ҡойған бар затлы алтын таждар
Иреп аҡһын. О, шәфҡәтһеҙ Зевс!
Рәссам булыр, бөйөк шағир булыр
Улыңды һин палач яһаның бит.
Һин беләһең хөр күңелде нисек
Енәйәткә тартып, хур итергә!

Күңелем тартмағанды ҡулым ҡылды.
Ниндәй хурлыҡ! Зевс ҡуша, имеш!
Имеш, ул да яуызлыҡтан түгел,
Кәрәк өсөн ҡыла яуызлыҡты.
Ниңә кәрәк икән ул яуызлыҡ?
(Илай.)
Күңелем ҡушмағанды ҡулым ҡылды,
Кисерә алһаң, зинһар, кисер мине,
О, Прометей!

П р о м е т е й.

Туҡта шунда, Гефест!
Йәшең менән һаҙ яһама. Бында
Өс йөҙ быуат минең йәшәйһем бар.
Дымлы һауа миңә килешеп етмәй.

Г е ф е с т.

Һин көләһең минең күҙ йәшемдән.

П р о м е т е й.

Күҙ йәшеңдең бар хаҡы шул булғас...

Г е ф е с т.

Мин үкенәм...

П р о м е т е й.

Ә мин шуны беләм:
Ихтыярһыҙ йәки ихтыярҙан
Әшәкелек ҡылып бысранғандар,
Бына шулай тәүбә итә-итә,
Изге күренергә маташалар.
Йәнәһе, улар йомшаҡ күңеллеләр,
Йәнәһе, улар үкһеп илай белә —
Аҙаҡ...
Исмаһам, ир бул. Ҡылғаныңа
Ҡырҡ төрлө ғәфү һорап торма,
Ҡырҡ аҡлау табып бер үҙеңә...

Г е ф е с т *(тора).*

Ҡәһәр генә һуҡһын һөнәремде!

Прометей.

Һөнәрең дан һинең. Оҫталығың
Хаттин ашҡан. Нисегерәк мине
(сынйырҙарын сылтырата)
Кейендереп ҡуйҙың. Тамаша бит!

Гефест.

Ни әйтһәң дә, һиңә бәхилмен мин.
Тәҡдиремде күтәрергә әҙермен.
(Китә.)

Прометей.

Минең бауырымды талар ҡошто
Дағаларға, Гефест, онотма!

Бөркөт саң-саң иткән, ҡанат елпегән тауыш ишетелә.

Әжәлләләр затын һейгән өсөн
Бына ниндәй дәрәжәләр алдым —
Бөйөктән дә бөйөк Ҡаф тауының
Түбәһенә аштым. Ғазаптарҙың
Иң юғары тәхетенә мендем.
Хаҡын белер микән әжәлләләр
Берәй заман ошо ҡорбандарҙың?
Ә бит аллаға ла бәхет кәрәк,
Бик-бик кәрәк бәхет аллаға ла!
...Нимә һөйләйһең һин, о, Прометей?!
Изгелегең, яфаларың өсөн
Түләү кәрәк, тимәк, үҙеңә лә?
Ваҡлашаһың, титан!
...Улай тиһәң —
Ниңә минән түләү түләтәләр?..

Бөркөт саң-саң итеп Прометей өҫтөнә ҡуна.

Ах, тәүге ҡат бауырымды телде
Ҡорос суҡыш, тимер тырнаҡлы ҡош!
Иң һуңғыһы ҡасан булыр икән?

Прометейҙең әсәһе Фемида инә. Ул баштан-аяҡ ҡара кейемдә. Яланбаш, сәстәре сал. Прометей алдына баҫа.

Фемида.

Улым!

Прометей.

Әсәй!

(Ынтыла. Сынйырҙар сыңлап китә.)

Фемида.

Ни хәлдәргә төштәң?!

Прометей.

Күрәһеңдер.

Фемида.

Ниңә бар бәләләр
Минең өҫкә генә яуа икән?
Балаларым! Ниңә бөтәгеҙ ҙә
Зевскә баш бирмәҫ булдығыҙ һеҙ?
Ана ағаң Атлант, яза үтәп,
Көн менән төн тоташҡан бер ерҙә
Иңе менән күкте терәп тора.
Инде һиңә ниндәй ҡаты яза
Бирҙе Зевс. Бахыр уландарым!

Прометей.

Теләһәң генә ни әйт, тик, әсәйем,
Беҙҙе «меҫкен», беҙҙе «бахыр» тимә.

Фемида.

Юҡ, юҡ, балам! Ҡара ҡайғыһынан
Аҡылдарын юйған әсәйеңде
Кисерә күр. Юҡ, һеҙ меҫкен түгел,
Меҫкендәргә мин ҡул һелтәр инем...

Прометей.

Ниңә килдең, әсәй? Хәлдәремде
Еңеләйтер сараларың юҡ бит,
Тик үҙеңде генә өҙгөләйһең.

Фемида.

Үтенәм, улым! Ҡылған ҡылығың өсөн
Ғәфү һора. Зевс кисерер һине.
Ғорурлығың һиңә юл ҡуймаһа,
Аяғына үҙем йығылырмын.

Прометей.

Айны, әсәй, уян! Һушыңа кил! —
Әгәр йәберләнгән йәберсенән,
Әгәр ҡорбан шулай палачынан
Ғәфү һорай торһа, был йыһанда
Ғәзеллек һуң ҡасан килер беҙгә?
Ҡасан килер?

Фемида.

Мин һаңғырау, һуҡыр:
Балам тотҡонлоҡта яфа сигә.
Бар ғәзеллек — шуны ҡотҡарыуҙа.
Тәүбә килтер, улым, ғәфү үтен,
Шунан башҡа беҙҙең сарабыҙ юҡ.
Тәкәбберлегеңә ирек биреп,
Югәнһеҙлегеңә юл ҡуймасы.
Буйһон, улым, Зевс ҡәҙрәтенә.

Прометей.

О, ғаләмдең барлыҡ әсәләре!
Ниңә шундай сая рухлы улдар
Табаһығыҙ һуң һеҙ? Улдарығыҙ,
Ир еткәндә, хәтәр эштәр ҡылғас,
Һеҙ уларҙы тәүбә килтерергә,
Үкенергә, ҡолдай баш эйергә,
Хатта теҙ сүгергә өндәйһегеҙ.
Ниңә өндәйһегеҙ? Өндәр булғас,
Беҙҙең күкрәктәргә ниңә шундай
Ярһыу, батыр йөрәк һалаһығыҙ?

Фемида.

Ҡарыныбыҙҙа кем ятҡанын башта
Беҙ белмәйбеҙ.

Прометей.

Алдан беләһегеҙ һеҙ,
Бары йыуаш, телһеҙ-тешһеҙ улдар,
«Ә» тигәндә «мә» тиеүсе ҡолдар
Тыуҙырыр инегеҙме был донъяға?
Тыныс йәшәр ине ул саҡ бар әсәләр...
(Сынйырҙарын сыңлатып ҡуя.)
Ниңә беҙгә шундай утлы йөрәк

Бирәһегеҙ? Биргәс, үкенәһегеҙ, —
Әсәй!?

Ф е м и д а.

Әсәйеңде рәнйетәһең...
Мин үкенер инем, бисаралар,
Нишаналар тапһам; йыуаштарға,
Юнһеҙҙәргә күкрәк һөтөм бирһәм,
Мин үкенер инем... О, Прометей,
Үкенмәйем һине тапҡаныма,
Үкенәм шуға: һинең яҙаларҙы
Үҙем күтәрергә ихтыяр юҡ.
Улдар өсөн яза күтәрә алһаҡ,
Тыныс булыр инек беҙ — әсәләр...

П р о м е т е й.

Ғазапта ла яҡты йөҙөңә мин
Ҡара яҡмам, әсәй, һин тыныс бул.
Зар һүҙемде ишетә алмаҫ Зевс,
Тик тәүбәләр минән талап итмә!

Ф е м и д а *(асылына ҡайтып).*

Моғайын, һин хаҡлыһыңдыр, улым,
Һин бит минең балам — Фемида улы,
Ғәҙел хөкөм аллаһының улы.
...Ниндәй оят! Үҙ баламды үҙем
Золом, ғәҙелһеҙлек ҡаршыһында
Баш эйергә өндәп өгөтләнем.
Аҡылымды ҡайғы томаланы.
Ах, шул ҡайғы — бала ҡайғылары...

П р о м е т е й.

Бар кит, әсәй. Һинең ғазаптарың
Үҙ язамдан әрнеүлерәк миңә.
Бүтән килмә, әсәй. Өс йөҙ быуат
Үтеп китер әле. Күрешербеҙ.

Ф е м и д а.

Яфаларҙа ваҡыт аҡрын аға.
Хуш. Сабыр бул, улым. Сабыр бул!

Ф е м и д а китә. Яңынан бөркөт саңҡыуы ишетелә. Ул Прометейҙе талай. Прометей өн сығармай. Мәк яланы, яҡтылыҡ П р о м е т е й

менән Агазияға төшә. Агазия, ярҙам һорағандай, Прометейгә һыйына.

Агазия *(һиҫкәнеп)*.

Икәү бергә ҡот осҡос төш күрҙек.
Өнөмә кил, йәнем, өнөмә кил!

Прометей.

Был — төш түгел, минең күрәсәгем.
Яҙмыш аллалары иҫкәрттеләр.

Агазия.

Кире ҡайт уйыңдан, о, Прометей!

Прометей.

Кире ҡайтыу — һинән ваз кисеү ул,
Үҙ-үҙемдән, тимәк, ваз кисеү.
Юҡ, юҡ! Мин — Прометей.
Ҡарарым нык минең.
...Өс йөҙ быуат тиҙ үк үтеп китер,
Һин әжәлһеҙ булып, мине көтһәң.
Тәүәккәлләнем мин, Агазия!
(Ҡараңғылана башлай.)

Агазия.

Ҡыҫып-ҡыҫып ҡосаҡласы мине!..
Тағы бер ҡат, тағы бер ҡат, аллам...

Ут һүнә.

Зевс һарайы

Гефест төҙөгән затлы һарайҙарҙың береһе. Төпкө усаҡта йымылдап күмер көйрәй. Зевстең илаһи уты шулай яна. Власть менән Көс һаҡта тора.

Власть.

Бөтә затлы нәмә — тотҡонлоҡта,
Бөтә ҡиммәтле зат — бик-йоҙаҡта,
Бик-йоҙаҡта, йәғни бығауҙарҙа.
Аңламаҫһың ошо аллаларҙы —
Тыйыр булғас, ниңә бар ҡылалар,
Бикләп ҡуйыр булғас, ниңә асалар?
Ошо утты күпме заманалар
Һаҡлап торабыҙ беҙ. Аңламайым,

Ҡемдән, ниңә һаҡлайбыҙҙыр уны.
Һин әйт әле...

К ө с.

Мин ҡара көс бары.
Тәңре ҡылғандарҙы тикшерергә
Башым етмәй. Етһә, хоҡуғым юҡ.

Власть.

Тимәк, барлы-юҡлы аҡылың да
бикле?

К ө с.

Һиңә мәғлүмерәк. Һин Власть.

Власть.

Мин дә һуҡыр, һаңғырау власть кенә,
Йәшен түгел, күкрәү генәмен мин —
Зевс йәшененең күкрәүемен.

К ө с.

Хикмәтле һүҙ һөйләп ҡуйҙың әле.
Власть ауыҙынан ишетеү сәйер.

Власть.

Ялҡтым мин. Биҙҙем.

К ө с.

Нимәкәйҙән?

Власть.

Һатмаç булһаң, әйтәм.

К ө с *(ҡысҡырып көлә).*

Бәлки, һатыр ҙа инем,
Ҡиәфәтең хөртөй, күп бирмәçтәр.

Власть.

Көлмәйерәк тор! Һатҡан-алған саҡта
Власть йөҙөнә ҡарап тормайҙар ул —
Быныһын мин беләм.
Һатмаçһыңмы?

К ө с.

Һатыу-алыу минең кәсеп түгел,

Уның менән Хәйлә шөғөлләнә.
Ә мин — Көсмөн.

(Үсләшә бирә.)

Рәхим итеп кенә...

В л а с т ь.

Бер ҙә юҡҡа кәпәренмә улай.
Әйтәм. Тыңла.

К ө с.

Туҡта! Ашыҡмай тор. Әгәр серең
Эсеңә һыйһа, әйтмә, сыҙа, түҙ.
Һыймаҫ булһа, әйҙә түңкәреп ҡуй.

В л а с т ь.

Һыймай. Шартлап барам... Йөҙәнем мин,
Юҡ нәмәнең күләгәһе һымаҡ,
Ялған власть булып йәшәүемдән.
Нимә эшләп һуң Власть була тороп,
Мин Зевскә тейеш буйһонорға?
Мине Власть итеп яратҡас, ул
Үҙе миңә баш эйергә тейеш,
Бойороҡтарҙы, бөтә әмерҙәрҙе
Уға үҙем — мин бирергә тейеш,
Мин Зевстең тупһаһында түгел,
Түр башында ултырырға хаҡлы.
Минән өҫтөн һис бер төрлө зат юҡ!
Мин — Власмен!!
Баҡһаң... — Хурлығы ни! —
Ҡарауылда торам эт шикелле.
Бөтә затлы нәмә тотҡонлоҡта...
Хатта үҙем дә...

К ө с *(аптырап тыңлай).*

Аба-ба-ба! Һалдың хәбәрҙе, әй,
Телеңә, ахыры, шайтан төкөргәндер!
Былай булғас, Баш Алланы хәҙер
Тәхетенән төртөп төшөрәһең дә
Урынына менеп ултыраһың.

Власть.

Юҡ, тәхеттә үҙе ултырһын ул.
Ә мин иһә уның елкәһенә
Менеп атланырмын. Ул сағында...

Көс.

Әйҙә йәһәтерәк! Туйғансы бер
Көлөп ҡалыр инем, эсте тырнап. Ха-ха!

Ҡайҙалыр гөрһөлдәү ишетелә лә ҡапыл тына.

Власть *(шикләнә).*

Сеү! Шаулама. Мин әйттем дә ҡайттым.
Әйтмәнем дә, хатта өндәшмәнем...

Көс *(аптырап).*

Әйтмәгәс, һуң нисек ишеттем мин?

Власть.

Һин дә ишетмәнең.

Көс.

Аумаҡай һин, Власть.
Күҙ алдында ҡырҡ төҫкә инеп,
Ҡырҡ төрлө хикмәт сығараһың.

Власть.

Мин Власмен. Ни ҡылһам да килешә,
Ни әйтһәм дә — дөрөҫ, урынлы.
Ләкин әле һис ни әйтмәнем мин...

Көс.

Эһем, эштәр шулай икән...

Власть.

Шулай.
(Тынып тора. Тағы ярһып китә.)
Сәнселгере! Күҙле бүкән булып,
Күҙ ҙә йоммай, ҡымшанмай ҙа шулай,
Мәңге һүнмәҫ утты һаҡла, имеш.
Шайтан ҡағылһынмы инде уға?

Көс.

Зевс йоҡлағанда тулап ҡал бер,
Ситлектәге уҫал юлбарыҫтай...
Кәйеф-сафа аллаларҙы йыҡҡан.

Власть.

Ҡалай тыныс. Олимп үлеп йоҡлай.
Беҙ торабыҙ...

Көс.

Һеләгәйҙе йотоп...
Зевс табынында тау-тау ризыҡ,
Мискә-мискә шарап тороп ҡалған...

Хур ҡыҙҙарының моңло йырҙары ишетелә. Үҙҙәре лә, саҡырыу хәрәкәттәре яһап, күренеп ҡалалар. Власть менән Көс һағайып ҡарай. Тыңлайҙар. Көс мауығып тыңлай.

Власть.

Хур ҡыҙҙары ҡалай моңаялар, эскә
ҡотҡо һалып...

Көс.

Йә уларға
Ҡарт аллалар менән күңелһеҙҙер...
Ҡалай саҡыралар.

Власть.

Аҙҙырғыстар...

Көс.

Юлдан яҙҙырғыстар!
Саҡырмағыҙ!..

Власть.

Власем етмәй был сихырға ҡаршы.

Көс.

Кире ҡағыр инем — көс-хәлем юҡ.
...Күңелде бер йыуатып килһәк, бәлки,
Яҙыҡ булмаҫ ине.

Власть.

Сауап булыр...
Ҡалай өҙөлөп-өҙөлөп саҡыралар...

Көс.

Нисек түҙмәк кәрәк?..

Власть.

Арбанылар, тамам арбанылар!
Бөттө власем!

Көс.

Бөттө көсөм. Киттек!
Усағына
Бысағым да булмаҫ шул арала.

Ҡулын һелтәй, китәләр. Бер аҙҙан Прометей инә. Ҡулында ҡамыш. Усаҡҡа яҡынлаша.

Прометей.

Рәхмәт һеҙгә, изге хур ҡыҙҙары!..
(Тыңлап тора. Бер аҙҙан йыр тына.)
Ниһайәт, мин маҡсатыма килдем.
Ҡул һонорға ғына ҡалды бары.
Тик бер нисә бөртөк осҡон алып,
Ошо ҡурай эсенә һалырға ла —
Ергә!

Бер ситтән Афродита сыға. Ул тоноҡ. Башта Прометей уны күрмәй.

Афродита.

Сеү, Прометей! Көс һәм Власть бында.

Прометей.

Алтын Афродита?! Һин яңғыҙың
Был сәғәттә Зевс һарайында?

Афродита.

Һине иҫкәртергә, ҡурсаларға
Килдем. Ниәттәрең фажиғәле.
Ниәтләргә ашыҡмай тор. Тыңла!
Һине сикһеҙ бәлә көтә, титан!

Прометей.

Уныһын беләм.

Афродита.

Күрер ғазаптарың
Аҡланырмы?

Прометей.

Әйтә алмайым алдан.

Афродита.

Үлсәп ҡара: әҙәп, ҡәҙер белмәҫ
Тома наҙан шул әҙәмдәр өсөн
Бәхетеңде ҡорбан итәсәкһең.
Азатлыҡ һәм дәрәжәңде биреп,
Алмашына нимә алырһың һуң?

Прометей.

Зевс ҡәһәрләһә, кешеләрҙең
Рәхмәтенә, бәлки, ирешермен.

Афродита.

Һаман сабыйһың һин, и Прометей.

Прометей.

Кескәй ҡулы менән сабый ғына
Тере күмер услай, йылан быуа.
Шундай сабыйлыҡтан арынмаһам,
Мин Прометей булып ҡаласаҡмын...

Афродита.

Ә маҡсатың?

Прометей.

Минең маҡсат — Кеше.

Афродита.

Күҙеңде ас. Ҡайҙа һуң ул Кеше?
Унда һуҡыр, ғәрип, ҡырағайҙар,
Бер-береһен талап, ғүмер һөрә.

Прометей.

Әгәр ниәтемдән кире ҡайтһам,
Шул һин әйткән ғәрип-ғөрәбәләр,
Дөм һуҡырҙар, аңһыҙ томаналар,
Әҙәп белмәй торған иманһыҙҙар,
Себен урынына үрсей-үрсей,
Бар донъяны баҫып алырҙар ҙа,
Анау йәшел, аяҙ, йәш планета
Нишаналар иле булып китер.
Ә һуңынан Зевс, эсе бошһа,
Иҙеп, ҡырып ташлар бөтәһен дә.
...Күҙем асыҡ минең, Афродита.
Инде Кеше күҙен асасаҡмын.
Һәм күрһен ул үҙенең ниндәй матур,
Ниндәй көслө зат икәнен.
Бәлки,
Миңә рәхмәт уҡыр килеп бер саҡ.

Афродита.

Рәхмәт көтмә, аҙаҡ ҡыйын булыр...
...Күрәм, бәхәс бушҡа. Сыҙамлы бул,
Бөйөк, бахыр, фажиғәле алла!

Прометей.

Рәхмәт һиңә, гүзәл Афродита!
(Ҡамышын һуҙып утҡа ынтыла. Ут оскон сәсә башлай ҙа, туҡтай.)

Афродита.

Сабыр! Власть менән Көс тегендә
Кәйеф аса. Барып мәжлестәрен
Уртаҡлашайым мин.
(Баш эйә.)
Хуш, Прометей!

Прометей

(усаҡҡа килә. Оскон сәселә башлай. Прометейҙең йөҙөнә ут төшә. Йөҙөндә тантана).

Донъя яралыуы бер бөйөк мәл
Ине. Икенсеһе, бәлки, ошо —
Мәңгелеккә тиңдәш бер секундтыр,

Зевс усағынан ут алып мин
Кешелекте әжәленән айырам.
(Ҡамыш эсенә осҡондар ала.)
О, бөйөк мәл! Ҡулымда ут. Осам!
— Һаумы, планета — Ер! Һаумы,
Кеше!

Ғаләмгә оса, артынан нур юлы һуҙылып ҡала. Бер аҙҙан, нимәлер һиҙенеп, Гермес инә. Ләкин ул башта усаҡҡа иғтибар итмәй.

Гермес.

Эсем тулы шом, шик. Бөтәһе лә
Хәйлә ҡора төҫлө, төрлө-төрлө
Мәкер ҡыла төҫлә. Бар аллалар
Йоҡлағанда күҙгә йоҡо ҡунмай,
Көн-төн шикләнеүҙән. Бөгөн бигерәк...
(Усаҡ яғына ҡарай. Власть менән Көстөң юҡлығын күреп, шашып ҡала. Ергә төшөп ҡалған ике-өс саҡҡыны шәйләй. Ике йоҙроғо менән маңлайын төйөп, үрле-ҡырлы һикерә.)
Харап булдым! Харап булдым! Харап!
Власть! Көс! Һеҙ ҡайҙа? Дезертирҙәр!
Һатлыҡ йәндәр! Тамуҡ киҫәүҙәре!
Утты урлағандар! Утты! Утты!

Власть менән Көс ҡосаҡлашып килеп инәләр. Улар ҡыҙмаса.

Власть.

Беҙ ни бында! Ниңә һөрәнләйһең,
Ҡылый Гермес? Сәбәләнмә улай
Төн йөҙөндә.

Көс.

Зевсте уятырһың.
Тссс! Шаулама. Ана бар, баш төҙәт.
Унда әле ҡалды.

Гермес.

Алйоттар! Ах! Асыҡ ауыҙҙар! Ах!!
Көс инде ул тыумыштан уҡ ахмаҡ,
Һуң һин, Власть, ни ҡараның? Власть!
Һиңә әйтәм.

Власть *(башын сайҡай).*

Шулай илерерлек
Ни булды әле?

Гермес.

Утты урлағандар!
Бына... Бына... Осҡон түгелеп ҡалған...

Власть *(аңына килеп).*

Бөттөк! Бөттөк!

Көс *(таралып төшә).*

Бөттөк, былай булғас,
Юҡҡа хәмерен эсеп бөтөрмәнем...

(Саң һуғырға тотона.)

Бөттөк! Бөттөк! Бөттөк! Бөттөк!..

Баяғы мәжлестә булған бөтә аллалар абына-һөрөнә килеп залға тула. Тауыштар: «Нимә булған?», «Ниңә саң ҡағалар?», «Зевс әллә тағы табын йыямы?», «Урлағандар, ти», «Зевсте урлағандар!» «Кем урлаған Зевсте?» Зевс инә. Аллалар шаҡ ҡата. Гермес уның аяғына барып йығыла.

Гермес.

Язаңды бир! Ҡаты язаңды бир!

Зевс.

Кемгә?

Гермес.

Миңә.

Зевс.

Асыҡлап әйт — ниңә?

Гермес.

Миңә! Утты урлағандар!

Зевс.

Яза аҙаҡ. Кем урлаған? Власть?
Әй, Көс?

Власть.

Беҙ күрмәнек, хаким, яҙаңды бир.

Зевс.

Яҙа аҙаҡ! Кем урлаған утты?

Гермес.

Эҙенә төшәп әле өлгөрмәнем.

Зевс.

Һәммә аллалар ҙа ошондамы?
Гефест, барла!

Гефест *(Аҡһай-туҡһай барлап).*
Бында буғай кеүек.

Тауыштар.

— Бөтәһе лә бында!
— Кемдер юҡ бит!
— Кем юҡ?

Гефест.

Кисер, Зевс. Прометей юҡ!

Тауыштар.

— Ҡайҙа Прометей?
— Әй, Прометей!
— Прометей-ей!
— Прометей юҡ!

Зевс.

Тимәк, ул урлаған.
Ах, Прометей!
Һин күктәргә хыянаттар ҡылып,
Барлыҡ аллаларға, ҡанундарға
Ҡаршы сыҡтың. Зевс ҡөҙрәтенә
Ҡул күтәрҙең. Үсем ҡанмаç һиңә
Ниндәй генә яҙа бирһәм дә мин...

Тауыштар.

— О, ғәйрәтле титан, харап булдың!
— Һәләк булдың, мең һөнәрле алла!

Гермес.

Власть менән Көскә әмерең бир —
Ҡыуып етеп, тартып алһындар ҙа
Кире ҡайтарһындар изге утты.
Улар менән үҙем бергә осам.

Зевс.

Унан тартып алһаң, бүтән урлар.
Юҡ! Юҡ! Бында хәйлә, хәйлә кәрәк...
Ул килтергән уттан ҡото осоп,
Әҙәми зат үҙ аяғы менән
Тапап-тапап һүндерергә тейеш.
Инде шул саҡ
Юлдан яҙған уғры
Ғәрлегенән, асыу, хурлығынан
Үҙ тештәрен сәйнәп йотмаһамы?
Ошо алтын таяҡ тимер булыр!

(Таяғын ырғыта.)

Эй, Эрида! Гермес! Бына етте
Һеҙҙең сират һөнәр күрһәтергә!
Ергә осоғоҙ, Прометейҙе уҙып!
(Гермес менән Эрида юҡ була.)

...Яза аҙаҡ! Бәтә ғәйеплеләр,
Ғәйепһеҙҙәр хөкөм ителәсәк —
Яза аҙаҡ. Әммә ул язаның
Аҙағы юҡ. Булмаç бер ҡасан да...

Ҡот осҡос тынлыҡ.

Ут һүнә.

Упҡын яны

Ҡаҡ ҡаялы яр буйы. Аҫта упҡын, тирә-яҡта зәғиф ағастар, һоро төҫтәге һирәк үләндәр. Гермес менән Эрида инә. Улар кешеләрсә кейенгән. Гермес арҡаһына тоҡсай аҫҡан, Эрида таяҡ таянған. Эрида аҡһай, Герместең ике ҡолағы ла һәленеп төшкән. Таш өҫтөнә ултыралар.

Эрида. Әҙәм сифатында йөрөү ҡалай ауыр! Уф! Был ер тигәндәре лә ҙур икән, йәйәү атлағас, аяҡтар ҡалманы.

Гермес. Шыңшыма, илаһиә. Ниндәй генә булһаң да, һин алла заты бит.

Э р и д а. Ни эшләп һин мине «ниндәй генә»ләр рәтенә кертеп маташаһың әле, ә? Ҡылый! Афродита үҙе шартларҙай булып минән көнләшә. Ҡарпыш! Минән көслө илаһиә юҡ — мин Ыҙғыш аллаһы. Мин боҙғанды Зевс үҙе лә төҙәтә алмай. Иләк йондоҙҙай ауыҙыңды самалабыраҡ ас, һәрһеп бәткән ҡарт буйҙаҡ! Тфү! *(Тамам ҡыҙа.)* Кире әйләнеп киттем барҙым булыр.

Г е р м е с. Йә, аҫыл һүҙҙәреңде сәсеп бөтөрҙөңмө?

Э р и д а *(тынысланып)*. Бөтөрҙөм шикелле. Ә ниңә?

Г е р м е с. Хәҙер инде тын ал.

Э р и д а *(тоҡанып)*. Ниндәй хәстәрле! Иреп китерһең! Әгәр эшең шундай әшәке булмаһа, бәлки, һиңә күҙ ҙә һалыр инем.

Г е р м е с. Хеҙмәт яғы һинеке лә инде... *(Ҡулын һелтәй.)*

Э р и д а. Минең эшем — таҙа, намыҫлы эш. Бөтәһен дә күҙ алдында башҡарам, аллаларҙы йөҙгә-йөҙ килтереп, үҙ ҡаршымда талаштырам, исмаһам. Ә һин гел аҫтан киҫәһең, тырнаҡ аҫтынан кер эҙләйһең.

Г е р м е с. Их, Эрида! Һинең менән икебеҙ ике ҡата — бер кейем беҙ! Шулай булмаһаҡ, Зевс был йомошто беҙгә ҡушыр инеме ни?

Э р и д а *(көлә)*. Ҡата тураһында ҡыҙыҡ әйттең. Һин ҡатаның уңымы, һулымы?

Г е р м е с *(уйлап тора)*. Һинән ҡалғаны, икенсеһе...

Э р и д а *(уға был оҡшай)*. Бына, исмаһам, кавалер.

Г е р м е с. Әтү!

Э р и д а. Ҡайҙа һуң ул әҙәм тигән шәрәмәттәр?

Г е р м е с *(тороп, төрлө сүп-сарҙы тибеп сығара)*. Ҡалдырып киткән сүп-сарҙарына ҡарағанда, ошо тирәлә булырға тейештәр. Күпме һөйәк, мал тиреһе, көршәк ватыҡтары...

Э р и д а *(иҫе китеп)*. Тәбиғәтте ҡалай бысратҡандар!..

Г е р м е с. Быныһы — башы ғына әле...

Э р и д а. Әй, кешеләр, әй, әҙәмдәр! Ҡайҙа һеҙ?

Г е р м е с. Килерҙәр. Көтәйек.

Э р и д а. Мин көтәргә яратмайым. *(Борғоланып ала.)* Бер нәмәне лә...

Г е р м е с. Эһем... Барыбер көтәргә тура килә.

Э р и д а. Эй, Гермес! *(Маңлайына һуға.)* Идея! Аллалар бит ғауға ҡупҡан ергә ябырыла. Моғайын, кешеләр зә шулайҙыр. Әйҙә ҡысҡырып талашабыҙ.

Гермес. Иллә хәйләкәрһең, уң ҡата.

Эрида. Кем уң ҡата?

Гермес. Һин!

Эрида. Ә ниңә уң, ә һулы түгел?

Гермес. Улайһа һулы — һул ҡата.

Эрида. Ә ниңә һулы? Ниңә уңы түгел? Ниңә һүҙеңдә тормайһың?

Гермес. Һинеңсә булһын — уңы, уңы, уңы...

Эрида. Ниңә әле минеңсә булырға тейеш, ә һинеңсә түгел?!

Гермес. Ярай, ярай, минеңсә булһын!

Эрида. Ниңә һинеңсә? Һинең ни ерең артыҡ? Ни ерең?

Гермес. Юҡ, артыҡ ерем юҡ!

Эрида. Ниңә юҡ? Һин ир бит! Ниңә артыҡ ерең юҡ? Һин юнһеҙ, иҫәүән, булдыҡһыҙ, хоҙай аҡтығы!

Тамам ыҙғышып китәләр.

Гермес. Һин буш баш илаһиә, янъялсы, ғәйбәтсе бисә!

Эрида. Мин буш башмы? Хәҙер бына башыңдағы бөртөк сәсеңде ҡалдырмайым. *(Герместең сәсен йолҡорға тотона, әсе тауыш сыға.)* Бына һиңә! Бына һиңә! Башың урынында ихтиозавр йомортҡаһы ғына тороп ҡаласаҡ! Һалбыр ҡолаҡлы йомортҡа!

Гермес. Етер! Етер, тим!

Был саҡ таштар араһынан боҫа-боҫа әҙәмдәр сыға. Улар Гермес менән Эриданы уратып ала. Тегеләр, кешеләрҙе күрмәмешкә һалышып, һаман тартҡылаша.

Әҙәмшаһ *(килеп баш эйә).* Мин әҙәмдәр башлығы — Әҙәмшаһ булам. Һеҙ кем? Әй, тим, һеҙ кемдәр булаһығыҙ?

Эрида. Күрмәйһеңме ни? Ир менән ҡатын!

Әҙәмшаһ. Уныһын күрәбеҙ ҙә... Ҡайҙан килеп сыҡтығыҙ һеҙ минең биләмәгә? Етмәһә, үҙ өйөгөҙҙә шикелле, рәхәтләнеп талашаһығыҙ. Ниңә талашаһығыҙ?

Гермес. Әүәл беҙҙән татыу, беҙҙән бәхетле кеше юҡ ине.

Эрида. Иркәләшеп, һөйөшөп туя алмай, сөкөрҙәшеп кенә йәшәй инек.

Г е р м е с. Бер-беребеҙҙең бер гәйебен, бер хатаһын, бер яманлығын күрмәй инек, белмәй инек, ишетмәй инек.

Э р и д а. Хәҙер бынау нишанаға әйләнде! Фу, хәшәрәт!

Г е р м е с. Туҡта, тим, албаҫты!

Ә ҙ ә м ш а һ. Ниндәй зәхмәт ҡағылды һуң һеҙгә?

Э р и д а. Ҡағылды шул, ҡағылды! Бөтәһе лә зилзәбәр килде, бөттө, дөмөктө! *(Илай.)*

К е ш е л ә р.

— О, бисаралар!

— О, бәхетһеҙҙәр!

Ә ҙ ә м ш а һ. Бәйнә-бәйнә һәйләп бирегеҙ. Бәлки, берәй төрлө ярҙам итә алырбыҙ.

Э р и д а. Эш уҙған инде. Хәҙер беҙгә ярҙам итеү берәүҙең дә ҡулынан килмәй, хатта Зевстең дә...

Кешеләр араһында борсолоу башлана.

Г е р м е с. Һеҙгә ғибрәт өсөн һөйләп үтәйем, шулай ҙа... Әүәл заман беҙҙең биләмдәге бөтә кешеләр, бына һеҙҙең шикелле, татыу, имен, тыныс йәшәй ине. Быныһын әйткәйнем буғай инде.

К е ш е л ә р.

— Уныһын әйттең.

— Әйттең.

— Ары ни булды?

Г е р м е с. Прометей тигән бер аҙғын, мәртәт алла, күктән ут килтереп, беҙҙең һәммәбеҙҙе яҡтыртты. Баҡһаҡ, барыбыҙ ҙа йәмһеҙ, ғәрип-ғәрәбә булып сыҡтыҡ. Күҙ асып йомғансы бер-беребеҙҙән һыуынып, биҙеп киттек. *(Эридаға.)* Һи-и, шәкәтһеҙ, пәрей алмаштырған бисә!

Э р и д а. Кит! Уйнаштан тыуған нәмәкәй!

Ә ҙ ә м ш а һ. Беҙ ҙә, бәлки, ғәриптәрбеҙҙер, әммә улай биҙешкәнебеҙ юҡ, Зевскә шөкөр.

Г е р м е с. Прометей уты ҡағылмағас, ғәриплек күренмәй ул. Элек минең бер битем ҡояш, бер битем ай ине, хәҙер бына бер яңағым аҡ таш, икенсеһе ҡара ташҡа әйләнде.

Э р и д а. И-и, ике йөҙлө мәлғүн! Ҡылый Иблес!.. *(Әҙәмшаһҡа.)* Тыштан яҡтыртыуы уның бер хәл әле, Прометей уты бәндәләрҙе үтәнән-үтә яҡтырта. Эс-бауырың, эсәктәрең, эсәктәрең эсендәге бөтә мөлкәттәрең күренеп тора.

Кешеләр.

— Зевс, үҙең һаҡла!
— Шул бәләнән һаҡла беҙҙе!

Э р и д а. Был ғына та түгел. Бер-береңдең нимә уйлағанын, нимә ниәтләгәнен, ниндәй мәкер, ниндәй хәйлә ҡорғанын күреп тораһың. *(Гермескә.)* О, оятһыҙ, эсе тулы этлек, мутлыҡ бынау ҡәбәхәттең. Уйнашсы! Уйында тағы бүтән бисәме? Боҙоҡ! Үтәнән-үтә күренеп тора. Шаҡшы! *(Кешеләргә.)* Бөтә ҡылғандарың, ҡыласаҡтарың донъяға ана шулай фаш булып тора. Бына ниндәй яфаларға тарыныҡ беҙ!

Кешеләр.

— Ошо бәләләрҙән һаҡла, хоҙа!
— Язалама! Зевс, мәңге табынырбыҙ һиңә!

Ә ҙ ә м ш а һ. Бәлки, ундай ҡаза беҙҙе ситләп үтер.
Г е р м е с. Юҡ! Прометей хәҙер бында килә.

Кешеләр.

— Бында килә?
— Мәхшәр ҡуба былай булғас!
— Ниҙәр генә ҡылмаҡ кәрәк хәҙер!

Ә ҙ ә м ш а һ. Бәлки, берәй сара табып булыр!?

Кешеләр.

— Сара тап, Әҙәмшаһ!
— Зинһар, таба күр!
— Ҡурсала беҙҙе!

Г е р м е с. Эйе, бер сара бар. Тик беҙ аңһыҙ булдыҡ, ахмаҡ булдыҡ, уны ҡулланманыҡ.

Ә ҙ ә м ш а һ. Өйрәт беҙҙе. Мәңге хеҙмәт итербеҙ.

Г е р м е с. Прометейҙең Агазия исемле кәләше бар.

Ә ҙ ә м ш а һ. Беләбеҙ. Беҙҙең ҡан ҡәрҙәшебеҙ ул. Тик тәҫә, күңеле менән беҙгә тартманы. Ят булды.

Кешеләр.

— Беҙҙе сихырлап, йәнебеҙҙе әсир итте ул.

— Без унан ҡурҡабыҙ. Уның аллаһы бүтән.

Әҙәмшаһ. Шаулашмағыҙ! Кәңәш тыңлайыҡ.

Гермес. Агазияны Прометей бар йыһандан артыҡ ярата. Әгәр Прометей ут килтергәнсе уның кәләшен урлап өлгөрһәгеҙ, уға әйтер инегеҙ: «Әгәр утты кире алып китмәһәң, Прометей, беҙ Агазияңды үлтерәбеҙ!» — тиер инегеҙ. Агазияға табына ул. Еңел генә ҡорбан итмәç уны. Әгәр тиçкәреләнеп, был шартығыҙға күнмәһә, утын тартып алығыҙ ҙа ергә тапап һүндерегеҙ. Агазияны анау упҡынға атығыҙ! Уты ла, кәләше лә юҡ булһын.

Әҙәмшаһ *(икеләнеп)*. Ул алла бит. Үҙе бер һелтәүҙә беҙҙең бөтәбеҙҙе ҡырып ташлаһа һуң?

Гермес. Ул — даһи алла. Ҡара көс ҡуллана, яза бирә белмәй. Бөтә кәрһеҙлеге, көсһөҙлөгө уның шунда...

Эрида. Уты ҡамыш эсендә булыр. Беҙ унынһын аҙаҡ ҡына белдек, башта аңра инек, кәңәш биреүсе булманы.

Әҙәмшаһ. Оло рәхмәт һеҙгә, о, бисара ир менән ҡатын! Һеҙҙең бәхетһеҙлегегеҙ беҙгә именлек килтерер, күрәһең. Төйәгебеҙгә, түребеҙгә рәхим итегеҙ, булған хөрмәтебеҙҙе күрһәтербеҙ.

Гермес. Саҡырыуығыҙҙы ҡабул итә алмайбыҙ. Беҙ бар ерҙә ыҙғыш-талаш, дошманлыҡ, бәлә, ҡәһәр, бәхетһеҙлек яуып торасаҡ. Беҙгә Прометей уты йоҡҡан. Һеҙгә ҡаза булғыбыҙ килмәй. Бар, китегеҙ. Имен ғүмер һөрөгөҙ!

Кешеләр.

— Ниндәй изге заттар!

— Ҡалай иманлылар...

Кешеләр аҡрын ғына сығып бөтә.

Эрида. Нисегерәк тилерттек әҙәмдәрҙе! Улар ҙа, аллалар кеүек үк, хаҡ һүҙгә ҡарағанда бинахағына тиҙерәк ышаналар икән. Көлөрһөң дә *(кеткелдәп көлә)*, иларһың да *(илай)*. Прометейҙе ҡыҙғанам. Ни тиһәң дә, мин бисә затынан шул. Күңелем йомшаҡ.

Гермес. Эйе, йомшаҡтар шул һинең таш күңелең менән минең тимер йөрәгем...

Ут һүнә.

Мәк яланы

Яландың яртыһы яп-яҡты, яртыһына күләгә төшкән. Аяҙ яҡта күренгән мәктәр был юлы ике төҫтә: ҡып-ҡыҙылдар һәм ҡап-ҡаралар. Яҡты яҡтан күләгәгә табан боҫа-боҫа к е ш е л ә р уҙа. Улар кемделер эҙәрләйҙәр, күҙәтәләр. Бер аҙҙан яҡты яҡта А г а з и я күренә.

А г а з и я.

Ярылды был йыһан ҡап уртаға.
Бер яҡ — яҡты. Бер яҡ — дөм ҡараңғы.
Бер яғында — һөйәү.
Бер яғында —
Ҡара һағыш — һөйөү күләгәһе.
Ҡайһы яғында һуң һин, Прометей?
Ҡанатыңды нурҙар иркәләйме,
Әллә ҡараңғылыҡ талдырамы?
Зарығып, зарығып, зарығып бөттөм инде
Күпме минут һине көтә-көтә,
Һулышымдан, ана, ҡыҙыл мәктәр
Көйөп ҡараялар. О, Прометей,
Ниндәй ғаләмдәрҙә осаһың һин?
Ҡайт инде, ҡайт, аллам, Ер йөҙәнә.
Һинең менән ошо планетала
Тик бер һулыш алһам, шул да еткән
Миңә — әжәллегә. Шул да еткән.
Ҡайт инде, ҡайт, ирем — минең аллам,
Һөйөүең менән мине бар итеүсем.
Ҡайт инде, ҡайт! Юҡһа ҡараңғылыҡ
Яҡтылыҡты, ана, ҡыҫырыҡлай,
Ҡыҙыл мәктәр ҡара көлгә ҡала,
Миңә ауыр, миңә сикһеҙ ауыр.
Ғаләмдәрҙән шулай ирен көткән
Ерҙә иң беренсе ҡатынмын мин.
Бынан ары миллион йылдар буйы
Минең һеңлеләрем, күккә ҡарап,
Йыһандарҙан ут алырға киткән
Һөйгәндәрен шулай көтәсәктәр,
Уларҙың да һулышынан шулай
Ҡыҙыл мәктәр көйөп бөтәсәктәр.
Әйе, еңел булмаҫ уларға ла.
...Тик ҡайтһындар ғына, беҙ көтөрбөҙ.
Беҙ түҙербеҙ. Тик ҡайтһындар ғына...

Хәбәрҙәре түгел, ә үҙҙәре ҡайтһын.
Беҙ көтөрбөҙ...
(Ике ҡулын күккә һона.)

Ошо саҡ әҙәмдәр Агазияны аҡрын ғына уратып ала.

Әҙәмшаһ.

Кемде шулай көтәһең, Агазия?

Агазия *(һиҫкәнеп китә).*

Прометейҙе!

(Шатланып.)

Ул бит ут килтерә!

Кешеләр *(геү килеп, олоуға оҡшап).*

— У-ут? У-ут?
— У-у-ут?! У-у-ут?!

Агазия
(кешеләр ут көтә тип уйлай. Күккә ынтыла).

Тиҙерәк кил, һине кешеләр көтә.
Ана, кешеләр көтә! Ашыҡ! Ашыҡ!!

Кешеләр *(ҡоттары осоп).*

— Ут-ут-ут-у-у-ут!!
— Ут-ут-ут-у-у-у-ут!!

Агазия.

Анау төштән зәңгәр күк ҡапҡаһы
Асылыр ҙа, нур йылғаһы булып,
Прометейҙең юлы һуҙылып ҡалыр —
Гел бер ерҙән шулай юл яра ул...

(Кешеләр уны тағы ла тығыҙыраҡ урата.)

Һеҙ, кешеләр, ҡыуаныстан иҫереп,
Бәхетегеҙгә сумып, онотмағыҙ,
Прометейгә рәхмәт уҡый-уҡый
Баш эйергә. Юҡһа аҙаҡ оят булыр...

Ә ҙ ә м ш а һ *(аяҡ тибә).*

Етте, хыянатсы! Берәҙәк алла менән
Никах-ниһеҙ зина ҡылыуың аҙ!
Хәҙер инде бөтә әҙәмдәрҙе
Һәләк итәһеңме ут килтертеп?
Һиңә һуң беҙ ниндәй зыян ҡылдыҡ?

(Йомшарып.)

Дөрөҫ, һине яратмайбыҙ. Әммә
Беҙ ғәйепле түгел. Сәбәпсеһе
Үҙең булдың — беҙгә төҫ бирмәнең.

А г а з и я *(аптырап).*

Ни һөйләйһең, Әҙәм? Изге уттың
Ҡатнашы юҡ беҙҙең ваҡ талашҡа.
Мине түгел, утты ятыратығыҙ, —
Беләһегеҙме, ул илаһи ут...

Ә ҙ ә м ш а һ *(бүлдерә).*

Беләбеҙ шул! Күктән ут килтертеп,
Эсебеҙҙе тышҡа әйләндереп,
Беҙҙең бөтә фекер-фиғелдәрҙең
Күҙәтсеһе булып, күргәнеңде
Үҙ алланаңа ташып торасаҡһың...

А г а з и я.

И Әҙәмшаһ, нахаҡ һөйләйһең бит.
Аллаларҙан ҡурҡ!

Ә ҙ ә м ш а һ.

Ҡурҡамын шул!!

Кешеләр.

— Беҙ ҡурҡабыҙ!
— Ут — һәләкәт!
— Ут ыҙғыш сығара!
— Ут — ҡотҡосо!
— Ут — ошаҡсы!
— Ут — оятһыҙ!

Агазия.

Күктән ергә килер изге утҡа,
Ялған һөйләп, яла яғаһығыҙ!
Йә илаһи, ниндәй вәсвәсә был?

Әҙәмшаһ *(онотолоп).*

Илаһиҙәр күктә. Ерҙә — беҙ баш!

Кешеләр.

— Тәүбә, тиң, Әҙәмшаһ.
— Тәүбә, тәүбә!

Әҙәмшаһ.

Тәүбә, тәүбә!
Ә шулай ҙа бында, ерҙә — мин баш...
Ишетәһегеҙме, мин баш! Һеҙ — аяҡтар!

(Аяҡ тибә.)

Агазия *(бөтөнләй хафаға төшөп).*

Һеҙҙе еңер һис бер ҡоралым юҡ.
Һөйөүем бар. Һөйөү ҡоралмы ни?
Ҡорал түгел. Һөйөү — ҡоралһыҙлыҡ...
...Күҙегеҙ күргәс, үҙегеҙ таң ҡалып,
Хайран булып, рәхәт сигерһегеҙ.
Көтөгеҙсә, сабыр итегеҙсе!
Бына-бына зәңгәр ҡапҡа асылыр,
Ярылған был йыһан йәнә бөтөн булыр,
Көйгән мәктәр тағы ҡыҙарырҙар.

Әллә нисә ғаләмдәрҙе үтеп,
Минең аллам килә, сыраҡ тотоп,
Үҙем осам, осам ҡаршыһына,
Ҡанаттарым сыға! Пар ҡанатым...

(Талпынып ҡуя, ынтыла.)

Ә ҙ ә м ш а һ.

Осмайыраҡ тор әле *(тота).*

А г а з и я.

Ниңә осмаҫҡа?

Ә ҙ ә м ш а һ.

Ҡолап төшөүең бар.

А г а з и я.

Ҡоламам.
Ҡосағына алыр аллам мине.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Әле һине бүтән ҡуйын көтә.
Зиндан ҡуйыны. Еүеш, һалҡын ҡуйын.

А г а з и я.

Ни гәйебем өсөн ундай яза?

Ә ҙ ә м ш а һ *(күккә күрһәтә).*

Ғәйепле — ул. Яза һиңә яуа.
Әгәр уттың ергә бер саҡҡыһын
Төшөрә ҡалһа һинең Прометейең,
Тәнең менән йәнең хушлашасаҡ.
Йә ут һиңә, йәки тормош, һайла!

А г а з и я.

Ут һәм тормош — бергә.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Бер юлы — юҡ!

А г а з и я.

Ут һәм тормош! Миңә бергә кәрәк.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Хәйер, уныһын аллаң үҙе һайлар.
Һине нисек яратҡанын шул саҡ
Күрербеҙ...

(Ҡул һелтәй.)

Үтә оҙаҡ бушты лығырҙайбыҙ.
Агазия! Мәк яланың менән
Бәхилләш. Йә башҡа килә алмаҫһың.
Яратаһың бит һин был яланды. *(Кешеләргә.)*
Нимә көтәһегеҙ? Йәгеҙ! Йәһәт!!

Кешеләр, ҡулға ҡул тотоношоп, тере ситлек яһайҙар. Агазия шул ситлек эсендә ҡала. Уны аҡрын ғына алып китәләр. Агазия ҡарышмай, атлай. Туҡтала.

А г а з и я.

И кешеләр, һаман йоҡлайһығыҙ.
Был бит һеҙҙең яман төштәрегеҙ,
Һаташыуҙарығыҙ. И кешеләр!
Ҡасан ғына уянырҙар икән?

Китәләр. Әҙәмшаһ арттараҡ ҡала.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Ниңә уянырға? Йоҡлаһындар.
Йәшәһендәр, йоҡолағы һымаҡ...

Ут һүнә.

Китә. Оҙаҡ пауза.

Упҡын яны

Тынлыҡ. Алыҫтан тантаналы моң килә. Ул ҡапыл фажиғәлегә әйләнеп китә. П р о м е т е й инә. Ҡулында ҡамыш. Ул башта шат.

Прометей.

Минән бәхетлерәк алла юҡтыр.
Ергә
Ут килтерҙем. Һөйгәнемә
Мәңгелек йән һәм мәңгелек һулыш
Алып килдем. Күпме ғаләм үтеп,
Мин янына ҡайттым. Агазия,
Ҡосағыңа ҡайттым.
Мин ашыҡтым,
Берҙе бергә ҡушып, ҡуш булырға...
Шулай остом. Остом. Һис ҡасан да
Был тиҡлем үк осҡаным юҡ ине,
Тын йыһанда ҡанат елпеүемдән,
Йылғалағы һары томбойоҡтай,
Тирбәлешеп ҡалды планеталар.
Хатта бер саҡ ҡапыл ҡаушау алды.
Ярһыуымдан, шашҡын шатлығымдан
Үҙем дөрләп янып китәм бит тип.
Агазия! Ҡайттым. Был донъяла
Минән бәхетлерәк алла юҡтыр:
Ут килтерҙем ергә, ҡот килтерҙем.
Утты утҡа ҡушҡас, инде әҙәм
Балсыҡҡа йән өрөр, тимергә — көс,
Ағасҡа моң, таштарға тел бирер.
Кешеләр! Мин килдем. Һеҙ әҙерме?

Шомло геүләү ишетелә: «У-у-у-т», «у-у-у-ут...» Прометей, гәжәпләнеп, яҡ-яғына ҡарай. Агазияны эҙләй. Сығып китә, кире инә.

Көтәм, тине, Мәктәр яланында...
Ҡыҙырып сыҡтым. Эҙе генә ҡалған.
Бында ла юҡ... *(Эҙләй.)*
Ерҙең иң һәйкәмлә,
Иң-иң гүзәл заты, ҡайҙаһың һин?

Ҡараңғынан сығып, Прометей алдына бөкөрә бер нишана килеп баҫа.

Нишана.

Ерҙең аҫыл заты бына мин ул.
Мине саҡырҙыңмы?

Прометей.

Һин асыл зат?

Нишана.

Эйе, зифа, сибәр...
Хатта бер һылыу ҡыҙ миңә ғашиҡ.

Прометей.

Һуҡырҙыр ул.

Нишана.

Күҙле. Ләкин күрмәй.
Кешеләр күрмәй беҙҙең гәриплекте.
Һин күрәһең. Ниңә күрәһең һин?
Ҡулыңда ут, шуға күрәһең һин...
(Ҡапыл Прометейҙең аяғына йығыла.)
Ут кәрәкмәй беҙгә! Юҡ, кәрәкмәй!
Ҡуй, фаш итмә беҙҙе!
Мәсхәрәләр ҡылма!
Илт утыңды кире! Кире! Кире!!

Аяғүрә баса, Прометейгә яҡын уҡ килә. Прометей сигенә.

Әгәр тыңламаһаң, үкенерһең.
Нишаналар аяу белмәй улар...

Прометей ҡаршыһына тағы ике гәрип килеп баса.

Нишаналар *(бергә).*

Кире алып кит утты! Юғиһә
Үкенерһең! Үкенерһең! Үкенерһең!..

Ҡараңғынан атылып сығып, берир менән ҡатын Прометей алдына теҙләнә.

Ҡатын.

Харап итмә беҙҙе, о, Прометей!
Беҙ йәмһеҙбеҙ, ғәҙәтебеҙ насар,
Эсебеҙҙә иләс уй, мәкерлек,
Томаналыҡ ята. Әммә, аңла,
Беҙ шиктәрҙән азат. Беҙ һуҡырҙар,
Күҙебеҙ күрә, күңелебеҙ күрмәй.
Һуҡыр көйө ҡалдыр күңелебеҙҙе!

Ир.

Бер-беребеҙҙе үлеп яратабыҙ.
Һуҡыр һөйәү, һуҡыр иман менән,
Һуҡыр ышаныуҙар менән яратабыҙ.
Күңел күҙебеҙҙе асма, тәңре!

Ҡатын.

Эҙҙәреңде үбеп, инәләмен:
Һәләк итмә беҙҙең мөхәббәтте!

Ир *(илау ҡатыш инәлеп)*.

Утыңды һин бынан алып кит тә
Бүтән ерҙә бүтәндәргә өләш.
Кемгәлер ул, бәлки, кәрәктер ҙә...

Ҡатын.

Мәрхәмәтле алла, изге алла!
Айыра күрмә мине хәләлемдән!

Бер нисә пар, ҡараңғынан сығып, шулай уҡ Прометей алдына теҙләнә. Прометей, ҡамышын күкрәгенә ҡыҫып, бөтөнләй ҡатып ҡала.

Ҡатындар *(бергә)*.

Айыра күрмә мине хәләлемдән!!!

Ирҙәр *(бергә баш эйәләр)*.

Зинһар, тәңре, зинһар! Зинһар!
Зинһар!
Айыра күрмә беҙҙе! Һиңә генә
Мәңге тоғро ҡолдар булырбыҙ...

Ҡараңғынан аҡрын ғына зифа йәш ҡыҙ сыға.

Ҡыҙ.

Мин матурмын, күрәһеңдер, алла.

Прометей уға ҡарай, ҡыҙҙың йөҙөнә яҡтылыҡ төшә.

П р о м е т е й.

Күрәм.

Ҡ ы ҙ.

Сихри утыңды ал минән.
Һин күргәнде әгәр кешеләр күрһә,
Сибәрлегем өсөн ғүмер баҡый
Үс алырҙар минән. Утыңды ал!
Минең сибәр апам — ояһыҙ ҡош —
Ниндәй бәләләргә тарыны, ана.
Бына төпһөҙ упҡын. Сырағыңды
Ырғыт шунда, ырғыт, и илаһым!
Алла булһаң, ҡыҙған! Шәфҡәтле бул,
Агазия көнөнә ҡалдырмасы!

(Прометей тертләп китә.)

П р о м е т е й *(саҡыра)*.

Агазия! Ҡайҙа Агазия?

(Яуап юҡ. Тынлыҡ.)

Хатта шаңдау ҙа юҡ. Агазия-м!

(Бәргеләнә.)

Һин иҫәнме? Һин тереме? Агазия!

Ҡараңғынан Ә ҙ ә м ш а һ сыға. Кешеләргә ҡул һелтәй, улар ситкәрәк һибелә.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Әлегә иҫән. Һин теләһәң, хатта тере
ҡалыр.

П р о м е т е й.

Агазия!

Ә ҙ ә м ш а һ.

Уның тураһында аҙаҡ.
Тәүҙә әле мин — Әҙәмшаһ үҙем
Һинән допрос алам, бөйөк алла.
Ҡыҙыл таңдан ҡара төнгә саҡлы
Һуҙылып киткән ерҙең хужаһы — мин.
Ниңә килдең беҙгә?

П р о м е т е й.

Ут килтерҙем.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Кем һораны уны һинән? Минме?
Аяғыңда аунап ятҡан бынау
Ғәриптәрме?

Т а у ы ш т а р *(ҡараңғынан).*

— Һораманыҡ!
— Беҙгә ут кәрәкмәй!
— Ҡуй, ҡуй, ҡуй...
— У-у-ут, у-у-ут...

(Геүләү ишетелә.)

Ә ҙ ә м ш а һ.

Кем һораны?

П р о м е т е й.

Мин алламын, Әҙәм, мин даһимен —
Ҡөҙрәтем киң, ләкин ҡәһәрем юҡ —
Кешеләргә нимә кәрәклекте
Алдан күреп, алдан төҫмөрләйем.
Ер ҡарынында бәрәләнгән осҡон
Илаһи ут менән ҡауышыу кәтә.
Ике уттан тыуған ошо балҡыш
Кешеләргә кәрәк, Ергә кәрәк.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Һорағанды ғына бирһен алла —
Артығын да түгел, кәм дә түгел.

П р о м е т е й.

Мин — Прометей, Әҙәм, мин даһимен:
Һорағанды ғына көтөп ятһам,
Аллалығым ҡорор, даһилегем
Эриданың киҫкән тырнағына
Тормаҫ.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Тормаһа һуң. Анау бахырҙарға
(ерҙә аунаған кешеләргә күрһәтә)
Һинең даһилегең бик хәжәт, ти...
Даһи түгел, ғәскәр кәрәк миңә,
Ут кәрәкмәй миңә, эңер кәрәк.
Килтергәнһең икән, алып та кит
(ҡамышҡа күрһәтә).

П р о м е т е й.

Быныһы мөмкин түгел. Кешеләргә
Тәғәйенләнгән ул.

Ә ҙ ә м ш а һ *(киҫкен).*

Мөмкин!

П р о м е т е й.

Мөмкин түгел! *(Әрнеп.)*
Ниндәй фажиғә был?
Мин ашҡынып, ярһып осоп килдем.
Шашып килдем, балҡып, янып килдем.
Мин бит һеҙгә бәхет алып килдем...

Ә ҙ ә м ш а һ *(тыныс).*

Ә беҙ һинән бәхет һораманыҡ...

Прометей *(һөрәнләп).*

Ерҙең сабыйҙары, уянығыҙ!.. *(Ҡапыл тынып.)*
...Инде моратыма еттем тигәс,
Ниндәй яман хәлгә тап булдым мин.
Тик барыбер яҙмыштан юҡ уҙмыш —
Мин беләм бит һеҙгә ни кәрәген...

Әҙәмшаһ.

Мин дә беләм беҙгә ни кәрәкте —
Һин утыңды алып китәсәкһең.

Прометей *(ҡәтғи).*

Юҡ! Ҡамышты һындырам да хәҙер
Азат итәм утты. Бына шулай.

(Ҡамышты һындырмаҡсы итә.)

Әҙәмшаһ
(һуҡ бармағын күккә сөйә).

Агазия?!

(Оҙаҡ тынлыҡ.)

Прометей *(уҡтала).*

Ҡайҙа Агазия? Агазия!

Әҙәмшаһ.

Агазия бында.

(Ситкә күрһәтә.)

Ул һатыла.

Прометей *(ғәжәпләнеп).*

Нисек... һатыла?

Әҙәмшаһ.

Ут хаҡына...

Прометей *(аңламай).*

Нисек... Ут хаҡына??

Әҙәмшаһ.

Һиңә лә бит бәхет кәрәк, алла,
Бәлки, һиңә ныҒыраҡ кәрәктер ул
Беҙгә ҡарағанда... Хәҙер һайла:
Бынау упҡынға һин йә утыңды
Ырғытаһың, йәки күҙ алдында
Агазияңды беҙ ырғытабыҙ.
Икеләнмә, алла, ташла утты!

Прометей алдына килгән нишаналар, ирҙәр, ҡатындар уны упҡынға табан ҡыҫырыҡлай башлай.

Тауыштар.

— Ташла утты!
— Һәләк итмә Агазияны!
— Ташла!
— Харап итмә беҙҙе!

Прометей артҡа сигенә. Ҡамыш тотҡан ҡулын юғары күтәрә. Кешеләр һикереп, ҡамышты тартып алмаҡсы итә.

Тауыштар.

— Ташла утты, алла!
— Ташла!

Әҙәмшаһ.

Әй, Агазияны бында килтерегеҙ!

Кешеләрҙән яһалған тере ситлек эсендә Агазия килә. Ул әле алыҫ.

Т а у ы ш т а р.

— Агазия килә!
— Ҡәберенә үҙе атлап килә!
— Ниндәй ғорур баҫа.

Ә ҙ ә м ш а һ.

Һуңғы тапҡыр әйтәм: һайла, Прометей!

Кешеләр яңынан Прометейҙе һырып ала, үҙәк өҙгөс тауыштар.

— У-ут-ут!
— Ут-у-ут-ут!..
— Ташла утты!

Ә ҙ ә м ш а һ.

Үҙ бәхетеңде үҙең үлтерәһең, Прометей!

Т а у ы ш т а р.

— Ташла утты!
— Ташла!
— Ташла!?

А г а з и я яҡынлаша.

П р о м е т е й.

Агазия!

А г а з и я

(ситтән).

Прометей! Утты ташлама!
Ташлама утты, Прометей! Ташлама!
Ер осҡоно миндә! Мин тоҡанам.
Мин тоҡандым!

(Агазия гөлт итеп тоҡанып китә.)

Бәхил бул, һөйөклөм! Бәхил бул!!

Прометей.

Илаһи ут миндә! Мин тоҡанам.

(Ҡамышты һындыра, үҙе дөрләп янып китә.)

Мин тоҡандым! Агазия! Мин янына барам,
Ҡауышырға — ишетәһеңме?

Агазия.

Ишетәм, йәнем!

Прометей дөрләп яна-яна Агазияға яҡынлаша. Ҡушылалар. Ике усаҡ бер була.

Прометей.

Бына ҡасан килеп бер булдыҡ беҙ.

Агазия.

Һуңғы тапҡыр ҡыҫып ҡосаҡла мине.
Мәңгегә етерлек итеп ҡосаҡла.
Ана шулай! Ана шулай ҡосаҡла!
Ирем минең — аллам минең!..

Улар дөрләп яна. Тынлыҡ. Бөтә донъя ялт итеп яҡтырып китә. Кешеләр башта аптырап ҡалалар, улар усаҡ тирәһенә йыйылалар. Йөҙҙәре шундай матур, нурлы, эстәренән шатлыҡ эркелә. Әҙәмшаһ һәм Агазияны килтергән «тере ситлек» юҡ була.

Беренсе кеше *(иҫенә килеп)*.

Нишаналар ҡайҙа?

Икенсе кеше.

Ғәриптәр ҡайҙа?

Өсөнсө кеше.

Һуҡырҙар ҡайҙа?

Д ү р т е н с е к е ш е.

Йәмһеҙҙәр ҡайҙа?

И к е н с е к е ш е.

Иҫәрҙәр ҡайҙа?

Б и ш е н с е к е ш е.

Бында бөтәһе лә зифа, сибәр,
Һөйкөмлөләр!

Б е р е н с е к е ш е.

Йөҙҙәренән, күҙҙәренән нурҙар һибелеп
тора!
Һоҡланып туя алмаҫлыҡ заттар кемдәр
һуң был?

Б а я ғ ы н и ш а н а *(ул һылыу, матур).*

Был — беҙ бит!
Был — беҙ үҙебеҙ бит!!

Б а я ғ ы ҡ а т ы н.

Ниндәй мөғжизәләр килде!
Беҙ үҙебеҙ, илаһиҙәр кеүек,
Матурҙарбыҙ, мөһабәтбеҙ икән!

Т а у ы ш т а р.

— Был — беҙ! Беҙ был!
— Беҙ — кешеләр!
— Беҙ — үҙебеҙ!
— Донъя ниндәй яҡты, күҙ сағыла!
— О, ер ниндәй гүзәл — илағы килә!

Талғын музыка уйнай. Кешеләр башта аҡрын ғына талпына, унан усаҡ тирәләй бейергә керешәләр. Ҡыҙа баралар. Сәпәкәй итәләр. Тантана байтаҡ дауам итә, усаҡ яна. Кешеләр усаҡҡа иғтибар ҙа итмәйҙәр. Усаҡ һүнә. Кешеләр шып туҡтай. Усаҡ һүнә, балҡыш ҡала. Агазия юҡ. Прометей Агазияны ҡосаҡлаған ҡиәфәттә баҫып тора. Унан аҡрын ғына сүгәләй. Ике усына көл ала.

Прометей.

Көлөң генә ҡалды, һөйгән йәрем.
Әҫе көләң. Бына ул да һыуына.
Һин бер туҙан инең — ғашиҡ булдым.
Шытып бөрөләндең — ғашиҡ булдым.
Йөрәгең типте бер саҡ — ғашиҡ булдым.
Янып көлгә ҡалдың. Хәҙер инде
Ап-аҡ көләңә мин йәнә ғашиҡ.
Киттең был донъянан бик аҙ йәшәп,
Ә мәңгелек һөйөү биреп киттең...
(Ҡуш усына алған көлдө ирендәренә килтерә.)
...Юлым тамам. Ҡыласаҡты ҡылдым.
Ваз кисәмен хәҙер мин күктәрҙән.
Яурындағы ике ҡанатымды
Йолҡоп алам, үлән ҡыяғындай.
Агазия һулыш алған илдә,
Уның көлө аралашҡан ерҙә
Ҡаласаҡмын...

(Кешеләргә әйләнә.)

Әгәр һеҙ, кешеләр, ҡабул итһәгеҙ...

(Кешеләр баш әйә.)

Беренсе кеше.

Беҙ, Прометей, үтә гәйеплебеҙ
Һинең алда. Ниҙәр ҡылып ҡына
Аҡланайыҡ икән? Әйт, ни ҡылып?

Прометей.

Үҙегеҙҙе кеше ҡыла алһағыҙ —
Бар аҡланыу шунда. Мин ризамын.

Өс тарафтан Власть, Көс, Гефест сыға. Гефест ҡулында сүкеш һәм быҒауҙар. Улар һүҙһеҙ байтаҡ баҫып тора.

Власть.

Зевс әмере һиңә билдәлелер.
Беҙ килдек.

П р о м е т е й *(аяғүрә баҫа).*

Билдәле. Мин әҙер.
Эйе, ҡаты ҡуллы Власть, һинән ҡотолоп булмаҫ.
Тупаҫ Көс, әлегә һине лә еңер әмәл юҡ...

(Гефесткә килә.)

Бахыр Гефест, алтын ҡуллы бөйөк оҫта
Гефест, ниндәй һөнәрҙәргә тарының һин!..

(Уның ҡулын тота.)

Хазиналар ҡойор ҡулдарың бар...
Мин әҙермен.

Б е р е н с е к е ш е.

Ҡайҙа илтәһегеҙ Прометейҙе?

К ө с.

Бик бейеккә — Ҡаф тауының ташлы түбәһенә!
Күпкә түгел,
Ни бары утыҙ мең йылға...

П р о м е т е й
(сыға башлай. Уның артынан Власть, Көс, Гефест эйәрә).

Мин ҡайтырмын һеҙгә, кешеләр.
Утыҙ мең йыл үтеп китер, йыһан имен,
Йыһан бөтән булһа...
Мин ҡайтырмын һеҙгә, кешеләр.

МОСТАЙ КӘРИМ ТЕАТРЫ

Ҡәҙерле дуҫтар!

Беҙҙең был сәғәттәр, был көндәр ҙур ваҡиғалар, ҙур кисерештәр менән тулы булды: беҙ Башҡортостандың халыҡ шағире Мостай Кәримдең ошо һыйымлы китапҡа тупланған ете пьесаһын уҡып сыҡтыҡ. Билдәле, былар — уның яҙғандарының бер өлөшө генә. Шул уҡ ваҡытта беҙ уның поэзияһын һәм прозаһын театр коллективтәренең ҡат-ҡат сәхнәләштереүен дә беләбеҙ. (Башҡорт академия драма театры сәхнәһендә «Оҙон-оҙаҡ бала саҡ» повесенең «Яҙмыштарҙан уҙмыш бар» исемле гүзәл спектаклгә әүерелеүен генә иҫкә төшөрһәк тә була.) Шуға ҡарамаҫтан, ҡулыбыҙҙағы был йыйынтыҡ Мостай Кәрим драматургияһының бөтөн һынын, уның идея-эстетик һәм художестволы-поэтик һыҙаттарын тулыһынса күҙ алдына баҫтыра. Мостай Кәрим театры — тап бына «Яңғыҙ ҡайын», «Йырланмаған йыр», «Айгөл иле» драмаларынан, «Ҡыҙ урлау» комедияһынан, «Ай тотолған төндә», «Салауат», «Ташлама утты, Прометей!» трагедияларынан ғибарәт.

Драма, комедия, трагедия... Сәхнә әҫәрҙәре төрҙәренән төҙөлгән текә йәйғор түгелме ни был?

Эйе, Мостай Кәрим театрында драматургияның бөтә төп жанрҙары ла уйнала. Ә беҙҙең сабыр заманда классик трагедияның нәзәкәтле теле менән яҙыусылар бөтөнләй аҙ. Шуға күрә йыйынтыҡҡа индерелгән пьесаларҙың жанр теүәллегенә айырыуса иғтибар итергә кәрәк. Уларҙың профессиональ абруйы юғары, художество ҡоролошо үҙенсәлекле. Мостай Кәрим драматургияһында формалар яһалышында ла әһәмиәтле һәм төплө эстетик дәүмәлдәр ята.

Мостай Кәримдең драматургияһы уның поэзияһы менән меңдәрсә ептәр аша айырылғыһыҙ рәүештә бәйләнгән. Әйткәндәй, прозаһы менән дә шулай уҡ. Яҙыусының ижады айырым томдарҙан төҙөлгән китапхана түгел, ә үҙаллы өлөштәре бер бөтөндө тәшкил иткән системаға оҡшаш. Әйтәйек, «Оҙон-оҙаҡ бала саҡ» повесе проза менән яҙылған шиғырҙар циклы кеүек асыла, шул уҡ ваҡытта унда, әйтеп үткәнебеҙсә, драматик асыл да күҙгә ташланып тора. Шағирҙең лирикаһы йыш ҡына театраль хәрәкәт көсөргәнеше менән һуғарыла. Ә уның сәхнә әҫәрҙәре, өҫтән генә күҙ һалғанда ла, киң күләмле, ҡатлы-ҡатлы поэтик метафораны хәтерләтә.

Был шулай ҙа! Шиғырҙа сағыу осҡон булып балҡып киткән поэтик тема, шиғри йомғаҡ, ғәжәйеп үҙгәрештәр кисереп, пьесала эпик

ташҡындарға, элегик шарламаларға әүерелә. Мостай Кәрим-шағир йыш ҡына тормошсан проблемаларҙы күтәрә, фәлсәфәүи тезистәрҙе алға ҡуя, ваҡыт-ваҡыт хатта драматик сюжеттәрҙе лә һыҙатландыра, шунан Мостай Кәрим-драматург, драма жанрының бөтә аналитик мөмкинлектәре менән ҡоралланып, уларҙы эшкәртә, үҫтерә һәм тикшерә, драмаға ғына хас булған ҡеүәткә таянып, уларҙың тәрәнлегенә ирешә. Мостай Кәрим сәхнә әҫәренең ҡеүәтле ҡоралы булған драматик конфликт көсөнә, уның ижади дарманына инана, һәр ваҡыт тоғро ҡала: ә был көс тормошто уның артылыштарында, киҫкен ваҡиғалары барышында, социаль нигеҙҙәр һәм рухи байлыҡтар ҡайтанан баһа алғанда һынай; һәр төрлө һылтаныуҙарға, томанлы фекер йөрөтөүҙәргә, аҡыл йәки ихтыярҙың ташлама яһауҙарына, сигенеүҙәренә бер ниндәй ҙә урын ҡалдырмай үҙ һүҙен әйтә торған көс.

Мостай Кәрим драматургияһының дөйөм кәүҙәләнеше динамикалы һәм күп яҡлы. Уның пьесалары бер үк ваҡытта тормош күренештәрен тәбиғи тасуирлау менән бергә, киҫкен кисерештәр, тәрән фекер йөрөтөүҙәр берҙәмлеге. Улар ысынбарлыҡты ысынбарлыҡҡа тап килгәнсә реалистик планда сағылдыралар, тормошто тормоштоң үҙ формаларында һынландыралар; иң ҡатмарлы социаль һәм психологик күренештәр ҙә бында бай конкрет һүрәтләү аша кәүҙәләнәләр. Ләкин Мостай Кәримдең художестволы донъяһында кешеләрҙең тормошо һәм тормош ваҡиғалары киҫкенләштереләләр, уларҙың ағышы тиҙләтелә. Драматург ваҡыт һәм арауыҡ үлсәүҙәрен ҡыҫа; социаль һәм рухи күренештәрҙең эске бәйләнешен табыу, донъялағы яңы диалектик бәйләнештәрҙе асыу өсөн, бер-береһенә оҡшашлыҡтары бөтөнләй булмаған факторҙарҙы яҡынлаштыра. Тарихи һәм психологик ваҡыт уның пьесаларында, космос караптарын күҙәткән космодромдағы кеүек, уҡталып уҙа.

Был ысулдарҙы мин вулкан көлө һәм лаваһы аҫтында ҡалған боронғо Помпея емереклектәрендә эшләгән ғалимдәрҙең фиҙакәр эше менән сағыштырыр инем: гипс шыйыҡсаһы менән тултырылған лава ҡыуыշлыҡтары ике мең йылдан ашыу элек һәләк булған кешелек донъяһының фажиғәһен асып һала. Мостай Кәрим үҙенең театрында кешелек донъяһының ағым күренештәренә форма бирә.

«Салáуат» трагедияһының ҡоролошон ғына күҙ алдына килтереп ҡарайыҡ.

Батырҙың күңеле түрендәге уйҙар аша халыҡ һуғышының тантаналы хәрәкәтен яңынан һүрәтләү өсөн, ысынлап та, Прометейҙең ижади, барлыҡҡа килтереү көсөнә эйә булған тылсымлы шишмәләренең һыуын татып ҡарарға кәрәк булғандыр. Пьесала ваҡиғалар үҫешенең нигеҙе, шулай уҡ формаһы ла, ҡан ҡойошло крәҫтиәндәр восстаниеһенең тарихи һәм әхлаҡи асылын Салауаттың үҙаллы аңларға тырышыуы бит ул. Пьесаның художество ҡоролошо — фекер йөрөтөүҙең һәм ваҡиғалар барышының берҙәмлегенән ғибарәт

Ә трагедияның поэтик буяуҙары ниндәй бай! Әҫәрҙең һәр бер өлөшө контрастар һәм ҡапма-ҡаршылыҡтар аша һүрәтләнә. Ентекле психологик характеристика кинәт ҡобайыр алымы менән алмашына; нәзәкәтле метафора сирҡаныс күренештәр менән йәнәш бирелә; һалҡын патетик телмәрҙе юмор тыны йылыта йәки сарказм яҡкыны көйҙөрә. Ҡеүәтле хорҙа ирек даулаусыларҙың оятһыҙ өндәре, кеше талаусыларҙың әшәке һүҙҙәре, ярһыу милли эгоизм телмәре бергә яңғырай. Һәм шунда уҡ йән иреткес йылылыҡ менән бирелгән ҡатын-ҡыҙ һағышы. Улар менән йәнәшә — ватан, намыҫ, кешенең бу-

рысы хаҡындағы изге уйҙар. Һәм ораторҙарса интонация менән етәксе батырҙың халыҡ һуғышындағы роле хаҡында шиғри трактат һөйләнә.

Былар барыһы һайлап алынған художестволы теманы киң ҡоласлы итеп, күләмле һүрәтләй.

Шулай итеп, лирика менән драманың тәрән синтезе һөҙөмтәһендә Мостай Кәрим театрының поэтикаһы тыуа.

Ләкин быны ғына билдәләп үтеү Мостай Кәрим театры маршруттарының бик бәләкәй өлөшөн генә уҙыу булыр ине. Уның драматургияһының шиғриәте — ҙурайтып күрһәтеүсе быяла ғына ул. Ул быяла аша көрәш менән тулы ысынбарлыҡ үҙе асыла, ысынбарлыҡтағы алыштар, бәйгеләр, ап-асыҡ һүрәтләнә. Уның пьесаларында тормош урғылып ҡайнай, өйөрөлгән аҡ күбекле тулҡындар менән бына-бына ул художестволы форма ҡоролошон йыуып алып китер кеүек. Бында ысынбарлыҡ газетала баҫылған конкрет факт теүәллеге менән асыла, Мостай Кәрим пьесалары буйынса ижтимағи тормош, ижтимағи фекер хроникаһын яҙырға мөмкин. Уның драматургияһы үҙәгендә социалистик сәнғәттең иң мөһим темалары: ватан темаһы, кешенең подвиге темаһы, халыҡтың социаль ижадында һәр кемдең ҡатнашлығы темаһы тора.

Бына беҙҙең алдыбыҙҙа башҡорт сәхнә әҙәбиәтендә иң яҡшы комедияларҙың береһе — Мостай Кәримдең «Ҡыҙ урлау» комедияһы. Уның персонаждары донъяһын ер ҡояшы һәм социалистик идеал яҡтылығы яҡтырта. Ҙур аҡыл эйәһенең ирония менән хәйләкәр йылмайыуы, шаян гармунсының егеттәрсә шуҡлығы менән Мостай Кәрим башҡорт һабан туйын сәхнәләштерә һәм халыҡ тормошо күренешен һүрәтләй.

Милли байрамдың инсценировкаһы үҙе үк сәхнәгә күңелле ваҡиғалар, шаярыуҙар, үткер һүҙҙәр, төртмәле таҡмаҡтар, эпиграммалар һәм, билдәле, көлкөлө хаталаныуҙар тыуҙырған күңелле лә, хатта уҫал да тамашалар алып килә. Ләкин «Ҡыҙ урлау» комедияһын йола байрамы ғына тип ҡарау хата булыр ине. Пьесала драматург һабантуй барышында уның мөһим мәлдәрен — ярышты, уның динамикаһын, характерҙәр һәм ынтылыштар бәрелешен бик ентекләп аса. Шуның менән драматург бер нәмәне лә ҡабартмай һәм идеаллаштырмай, бер нәмәгә лә ташлама яһамай совет йәшәү образын бөтә матурлығында, дөрөҫлөгөндә тасуирлап бирә.

Ошондай идея-художестволы структуралар аша беҙ Мостай Кәрим сәнғәтендәге төп нәмәгә төшөнәбеҙ, ул — халыҡ тормошон социаль ижад мәлендә тота белеү. Был — Салауаттың баш күтәреүе, Айгөлдөң ҡарары, Прометейҙең бүләк иткән уты.

Совет әҙәбиәтендә сәхнә әҫәрҙәре яҙыусылар араһында эстетик һиҙгер драматург Мостай Кәрим йәшәйештең тәбиғи ағышын да күҙ алдына баҫтыра белә. Һүрәтләнгән ваҡиғаның тарихи эҙмә-эҙлеклелеге, теманы уның үҫешенең бөтә кимәлдәрендә сағылдырыуы, художестволы предметте бөтә нескәлектәрендә күрһәтеүе — былар барыһы ла бер үк ваҡытта ижади фекерләү алымы ла, ижади сара ла булып тора. Уның пьесаларындағы драматик конфликт киң ҡоласлы, ул социаль һәм рухи яҡтан ҡапма-ҡаршы ҡарашлы кешеләрҙе көрәш фонында береһен береһенә аяуһыҙ рәүештә ҡаршы ҡуя. Шул уҡ ваҡытта был — диалектик конфликт тә. Ижтимағи күренеш, кеше характере йәки психологик фактмы ул — конфликт бер үк күренештең, ваҡиға һәм характерҙең берҙәмлегендә асыла.

Быға миҫалдар — беҙҙең күҙ алдыбыҙҙа.

«Яңғыҙ ҡайын» драмаһының төп геройы — колхоз председателе Мырҙахан Шәүкәтовтың художестволы-психологик йөҙөнә ентекләберәк ҡарайыҡ. Ниндәй масштаблы һәм психологик яҡтан күп яҡлы кеше ул! Көслө, аҡыллы Шәүкәтов уҡыусылар мөхәббәтен шунда уҡ яулап ала. Ләкин уҡыусы председатель менән һәр яңы күренештә яңынан осрашҡан һайын үҙендә үҫә барған уңайһыҙланыу тоя башлай. Баҡтиһәң, был кешелә беҙ яратҡан, юғары баһалаған рухи көслөлөк менән бергә беҙ даими көрәш алып барған алама сифаттар ҙа бер үк ваҡытта йәшәп ята икән.

Шәүкәтов — утыҙынсы йылдарҙың йәнле һәйкәле Унда аяуһыҙ синфи көрәш шарттарында хужалыҡты коллективләштереү нигеҙҙәрен һалған совет крәҫтиәндәренең героик тарихе сағыла. Ул бының менән ғорурлана. Әммә шул ғорурлығы арҡаһында ул үҙе бөйөк маҡсат өсөн, ҡыҙыл байраҡ тотоп, көрәш сафына яңы быуын кешеләре, алдағы яңы рубеждәрҙе асығыраҡ күреүсе кешеләр баҫҡанын күрмәй ҡала. Уларға Шәүкәтов үҙенең абруйына, өмөттәренә, бөтә ғүмере буйы эшләгән эшенә яман уй менән аяҡ салыусылар итеп ҡарай. Ул үҙенең алыштырғыһыҙ кеше булыуына ысын күңеленән ышана, шуға уның йөрәгендә яман һәм ҡурҡыныс мин-минлек уты дөрләй.

Күренеүенсә, Мостай Кәрим театрындағы образдар һәр ваҡыт бай социаль һәм идеологик факторҙар аша ла асылалар. Ғәҙәти күренеш, ябай диалогтарҙа ижтимағи философия, социология, конкрет политика, әхлаҡ принциптәре сағылыш таба. Был гүзәл сифаттар сығанағы — драматургтың кешеләрҙең донъяға ҡарашын ныҡышмалы тикшереүе. Был йәһәттән ошо «Яңғыҙ ҡайын», тағы ла «Йырланмаған йыр», «Айгөл иле» драмалары һәм «Ай тотолған төндә» трагедияһы айырыуса активлек, идея-художество пафосының актуаллеге менән айырым урын биләй. Улар кешеләрҙең фекер йөрөтөү рәүешен, тормоштағы юҫыҡлау юлдарын бик күп планда яҡтыртыуҙары менән үҙенә күрә бер тетралогия — тотош цикл тәшкил итәләр. Был осраҡта кеше үҙе өсөн һәм башҡалар өсөн билдәләнгән социаль һәм әхлаҡи яуаплылыҡ төп һынау сараһы булып тора.

Бына «Ай тотолған төндә» трагедияһынан баш персонаж Тәнкәбикә. Ул үҙен бөтә төр яуаплылыҡтан ситкә ҡуйырға теләй. Ул буйһонған рәүештә күҙҙәрен йомоп:

«Яҙмыш йылғаһының ярҙары бейек, ташлы. Уны әле һикереп сыҡҡан әҙәм юҡ... Мин тәңре ҡоло, йола ҡоло. Минең иркем юҡ», — тип бышылдай.

Ошонан да асығыраҡ әйтеү мөмкин түгел. Бында кешелектең иң боронғо иманы — фатализмдең философик, политик, шулай уҡ конкрет-тарихи һынланыштары асыҡ сағыла. Әммә был яҙмышҡа буйһоноу, илаһи ихтыярға баш эйеү генә түгел. Был бер үк ваҡытта тормоштоң, әхлаҡ талаптарының, үҙ-үҙеңде тотоуыңдың социаль формаларының әлмисаҡтан йәшәп килгән шарттарына, талаптарына яраҡлашыу ҙа, үҙ иркең менән уларға буйһоноу ҙа. Бында ниндәйҙер башҡа нормалар урынлаштырыу хаҡында уйларға ла урын юҡ. Ҙур хөрмәт менән ҡаралған тәртиптәрҙе һанға һуҡмау йәшәү рәүешен үҙгәртеүгә ҡул һуҙыу булыр ине.

Әммә Тәнкәбикә быға һәләтле түгел. «Ай тотолған төндә» трагедияһында әхлаҡ көрәше иң юғары көсөргәнеш нөктәһенә еткерелгән һәм уның сығанағы Тәңкәбикәнең ҡайһы яҡты булһа ла ныҡлап

һайлап ала алмауында күренә. Был ҡатындың өҙгөләнгән йөрәгенән сыҡҡан тауыш, күҙ йәше менән уҡылған доғалары сараһыҙлыҡтың лейтмотивен тыуҙыра. Бында өмөт юҡ, сөнки «йолаларҙы» аша атларға тырышыу юлында Тәнкәбикәнең үҙ аңында үҙе төҙөгән кәртә тора. Борон заманда ай тотолған бер төндә булып үткән фажиғәле ваҡиғаны хикәйәләп, Мостай Кәрим кешенең рухи ҡоллоғо, ғөрөф-ғәҙәт, йола томалаған аҡылы, йәшәү принцибе дәрәжәһенә күтәрелгән фатализмдең ниндәй бәлә-ҡазалар менән янауын тәрән фекер йөрөтөүҙәр аша күрһәтә.

Өмөт, тарихи оптимизм драматургтың башҡа әҫәрҙәрендә кешеләрҙең күңел күктәрен, уй-фекерҙәрен яҡтырта. Атап әйткәндә, монументаль «Айгөл иле» драмаһының геройҙарын рухландыра. Драма совет ысынбарлығы нигеҙендә социаль һәм әхлаҡи ижадтың мөһим проблемаларын асып һала. Мостай Кәримдең «Автобиография биттәренән» алынған түбәндәге юлдар «Айгөл иле» драмаһына туранан-тура ҡарай:

«...Беҙгә нығлап, оҙаҡҡа ҡорған тормош хаҡында, күңел, хыял, бурыс хаҡында, ҡояш аҫтындағы урын хаҡында кешеләр менән ашыҡмай ғына төплө һөйләшергә ваҡыт етте».

«Айгөл иле» драмаһында беҙҙең яңыра барған тормошобоҙға һөйөү йәшәй. Кешеләрҙең кешеләр алдындағы һәм тыуған ер алдындағы, социалистик Ватан алдындағы яуаплылығы алға ҡуйыла. Уның төп геройы, күпте күргән кеше өсөн дә ауыр һынау булырҙай һорауға яуап биргән ҡыҙ бала, идеаль характерға хас булған бик күп һыҙаттарҙы үҙенә туплаған.

Героиняның йәш булыуы бында осраҡлы хәл түгел: Мостай Кәрим кеше рухының ҡайһылай сынығыуын ышандырырлыҡ итеп күрһәтеү өсөн формалашып ҡына килгән характерҙе ала, уны һынауҙар аша үҙғара. Айгөл өсөн — уға ла һәм беҙгә лә һабаҡ булһын өсөн! — Зөлхәбирә фажиғәһе һөйләнә, Моратшин менән Ябағаевтың хәтирә һандыҡтары асыла, Илдар Ғаяновтың ваҡ йәне фашлана. Сит кешенең «тығылмау философияһы» тикшерелә, байтаҡ ҙур һәм бәләкәй ваҡиғалар күҙ алдына баҫтырыла Улар драманың ҡатмарлы структураһын, шулай уҡ замандашыбыҙ өлөшөнә төшкән һынауҙың текә баҫҡыстарын тәшкил итә. Һәм Айгөл ысын коммунистик характерле, яңыса йәшәргә, яңыса эшләргә әҙер кеше булып сыға. Ә ул әсәһе менән ватан араһында һайлау яһамай — үҙенең синфи тойғоларын аңлы рәүештә тикшереп ҡарай. Айгөл әсәһенән баш тартмай — ул кеше тик биологик күренеш тип ҡаралған донъянан, «бер ниндәй ҙә принциптәр кәрәкмәй!» тигән принцип менән йәшәгән йәмғиәттән, нигеҙҙәре кеҫә ҡалынлығы, янсыҡ ауырлығы булған әхлаҡтан баш тарта. Айгөл үткән һынау — дәүер үҙе үткән һынау ул.

Ысынлап та, был ғорур пафос менән Мостай Кәрим театрының бөтә сфералары ла һуғарылған. Дөйөм алғанда, был уның сәнғәтенең героик йүнәлеше тәжрибәһе. Күреп үткәнебеҙсә, был тәжрибә, иң ентекле, тәрән анализға таяна:

Мостай Кәримдең һуңғы пьесаһы «Ташлама утты, Прометей!» хаҡында ла ошоларҙы уҡ әйтеп була.

Беҙҙең алдыбыҙҙа — миф. Үҙенең асыҡ маҡсаттары булған хәҙерге заман совет художнигенең ижади лабораторияһында ҡайтанан ҡарап сығылған боронғо космогоник легенда. Шуға күрә пьеса киң масштаблы аллегория сифатында ҡабул ителә. Әммә кешеләргә дошман булған яуыз аллалар өйөрөнә ҡаршы көрәшкә сыҡҡан титандың

еңеүендә сағылдырылған дөрөҫлөк — беҙҙең үҙебеҙҙең дөрөҫлөк. Ә ул дөрөҫлөк үҫеп сыҡҡан ерлек — беҙҙең бөтә гүзәл һәм аяуһыҙ донъябыҙ.

«Ташлама утты, Прометей!» трагедияһы хәҙерге заман кешеһенең киң ҡоласлы рухи тормошона килеп тоташа һәм дәүерҙең төп коллизияларына яуап бирә. Пьесаның пафосын авторҙың ижтимағи тарихте, замандың төп социаль конфликттәрен тәрән кисереүе уята. Әҫәрҙең төп концепцияһы — донъяны гуманистик идеялар нигеҙендә ҡороу, планетаның ғәрипләнгән йөҙөн оло хәҡиҡәт, әхлаҡи гүзәллек һәм социаль ғәҙеллек нигеҙендә үҙгәртеүҙең героик идеяһы. Прометейҙең ярһыу, буйһонмаҫ характере замандың алдынғы вәкиленең реаль һыҙаттарын сағылдыра. Ул донъя тарихен ижад итә, ғаләм ваҡиғаларын үҙ йөрәге аша уҙғара. Трагедияның бөтөн образы социаль революцияларҙың метафораһы, кешеләрҙең һәм халыҡтарҙың, бәхете өсөн фиҙакәр эшләү метафораһы итеп ҡабул ителә.

* * *

Сәнғәт предмете — кешенең тормош менән осрашыуы ул.

Социалистик реализм тәжрибәһе был аңлатманы аныҡлай төшә: сәнғәт предмете — тарихи актив эше күҙлегенән сығып, йәғни партиялы принциптән сығып баһаланған кеше менән ысынбарлыҡ араһындағы бәйләнеш.

Мостай Кәрим театры беҙгә тормоштоң ғәжәп бай, төрлө-төрлө күренештәрен аса. Ләкин драматург үҙенең пьесаларында ысынбарлыҡты пассив күҙәтеүсе түгел, ә үҙ ихтыяр көсө менән тормошто үҙенсә төҙөүсе, үҙ идеалдары өсөн актив көрәшеүсе ижадсы. Коммунистик йәмғиәт нигеҙҙәрен һалыу, яңы кешене тәрбиәләү процесенән тыш уның өсөн бер ниндәй ҙә поэзия юҡ. Мостай Кәрим театры ошо юғары идеялар өсөн көрәшә.

Һөйөндөк СӘЙЕТОВ,
Башҡорт АССР-ының
атҡаҙанған сәнғәт эшмәкәре

ЙӨКМӘТКЕҺЕ

Яңғыҙ ҡайын 3
Ҡыҙ урлау 73
Йырланмаған йыр 135
Ай тотолған төндә 201
Айгөл иле 261
Салауат 329
Ташлама утты, Прометей! 397
Мостай Кәрим театры *(Һөйөндөк Сәйетов)* . . 474

Мустафа Сафич Каримов
(Мустай Карим)

СТРАНА АЙГУЛЬ
ПЬЕСЫ

(на башкирском языке)

Редакторы *М. С. Игебаева*
Рәссамы *Г. Г. Прокшин*
Художество редакторы *А. А. Астраханцев*
Техник редакторы *Г. А. Дауытова*
Корректорҙары *Ф. Ш. Сәйҙиғәфәрова, С. Ғ. Тулыбаева*

ИБ № 1084

Наборға бирелде 6/II 1979 йыл. Баҫырға ҡул ҡуйылды 11/VI 1979 йыл. Ҡағыҙ форматы $84 \times 108^1/_{32}$. Тәрән ысул менән баҫыу ҡағыҙы. Шартлы баҫма таб. 25,20 + 0,05 йәбештермә. Учет.-изд. таб. 22,16 + 0,03 йәбештермә. Тиражы 5000 экз. - П02527. Заказ № 109. Хаҡы 1 һум 90 тин.

Башҡортостан китап нәшриәте. Өфө-25, Совет урамы, 18.
Башкирское книжное издательство. Уфа-25, ул. Советская, 18.

Башҡорт АССР-ы Министрҙәр Советенең Нәшриәт, полиграфия һәм китап сауҙаһы эштәре буйынса идаралығының Өфө полиграфия комбинаты.
Өфө-1, Октябрь проспекте, 2.

ПРОВЕРЕНО
07 СЕН 2016
Подпись